

Teologinen tiedekunta
Helsingin yliopisto

Jenni Urponen

SUVIVIRRESTÄ HARD ROCK HALLELUJAAN?

**Uskonnollinen musiikki
perusopetuksen evankelisluterilaisen uskonnon ja musiikin
oppikirjoissa**

AKATEEMINEN VÄITÖSKIRJA,

*joka Helsingin yliopiston teologisen tiedekunnan suostumuksella
esitetään julkisesti tarkastettavaksi salissa PII, Porthania (Yliopistonkatu 3),
perjantaina 25. syyskuuta 2020 kello 14.*

Helsinki 2020

Teologian ja uskonntutkimuksen tohtoriohjelma

Väitöskirjan ohjaajat

Professori Antti Räsänen, Helsingin yliopisto

Dosentti Tapani Innanen, Helsingin yliopisto

Esitarkastajat

Professori Inkeri Ruokonen, Turun yliopisto

Professori Martin Ubani, Itä-Suomen yliopisto

Vastaväittäjä

Professori Martin Ubani, Itä-Suomen yliopisto

ISBN 978-951-51-6420-9 (nid.)

ISBN 978-951-51-6421-6 (PDF)

Unigrafia

Helsinki 2020

The Faculty of Theology uses the Urkund system (plagiarism recognition) to examine all doctoral dissertations.

TIIVISTELMÄ

Jenni Urponen

SUVIVIRRESTÄ HARD ROCK HALLELUJAAN? Uskonnollinen musiikki perusopetuksen evankelisluterilaisen uskonnon ja musiikin oppikirjoissa

Helsinki: Helsingin yliopisto, teologinen tiedekunta, 2020

Tutkimus tarkastelee uskonnollisen musiikin ulottuvuuksia ja asemaa perusopetuksen luokka-asteiden 1–6 suomenkielisissä evankelisluterilaisen uskonnon ja musiikin oppikirjoissa, jotka on julkaistu noudattamaan ja toteuttamaan *Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2004* (POPS 2004) -asiakirjaa. Oppikirjojen tekstejä ja lauluja lähestytään seuraavin kysymyksin: Miten uskonnollisesta musiikista kirjoitetaan? Mikä tekee laulusta uskonnollisen laulun? (Vrt. Smart 2005, 13.) Minkälainen on uskonnollinen laulu? Mitä ja minkälaisia uskonnollisia lauluja on julkaistu? Minkälainen on uskonnollisen musiikin ja erityisesti uskonnollisten laulujen asema?

Tutkimus edustaa laadullista tutkimusotetta niin tutkimustehtävän, tutkimusasetelman, aineistokorpuksen muodostamisen kuin sen analysoimisen perusteella. Kyseessä on empiirinen ja käytännöllisesti orientoitunut uskonnonpedagogiikan alan oppimateriaalitutkimus. Tutkimuksen lähdeaineistona on neljän musiikin ja kolmen evankelisluterilaisen uskonnon suomenkielisen oppikirjasarjan yhteensä 24 (N) oppikirjaa, jotka on julkaistu vuoden 2004 ja kesän 2012 välisenä aikana. Näistä oppikirjoista koottiin tutkimusaineisto, josta tiivistettiin edelleen varsinainen aineistokorpus. Analyysimenetelminä sovellettiin sisällönanalyysia, sisällönerrittelyä ja lähteistöön nojaavaa luokittelua. Oppikirjateksteihin kohdistui kaksi erillistä analyysia. Ensimmäisen avulla hahmoteltiin uskonnolliseen musiikkiin liittyviä oppikirjatekstikokonaisuuksien pääteemoja ja toisen välityksellä jäsennettiin ilmauksia. Oppikirjalauluja analysoitiin seuraavista näkökulmasta: Signaalisanatarkastelu keskittyi konkreettiseen kielenaineeseen eli uskonnollisen kielen ilmauksiin. Uskonnon ulottuvuustarkastelussa sovellettiin teoreettisena taustana Ninian Smartin uskonnon piirreperustaista mallia. Mallin avulla jäsennettiin asiakokonaisuuksissa ilmeneviä ulottuvuuksia. Lauluja kategorisoitiin myös laulukokoelmalähteistön avulla. Lopuksi tarkasteltiin sanoitusten keskeisiä aiheistoja.

Uskonnollinen musiikki on oppikirjateksteissä jäsennettävissä yhdeksän ilmaisun avulla, jotka ovat kohde-, toimija-, toiminta-, ympäristö-, ajankohta-, instrumentti-, lähde-, attribuutti- ja argumentti-ilmaisu. Oppikirjatekstit kuvaavat ensisijaisesti kristilliseen perinteeseen nojautuvaa institutionaalista uskonnollista musiikkia. Uskonnollisen laulun käyttö-

kelpoiseksi kriteeristöksi määrittyi kolme osatekijää: signaalisanat, Smartin piirreperustaisen mallin mukaiset uskonnon seitsemän ulottuvuutta ja lähteistö. Laulustoaineiston jäsentäminen empiirisesti edellä kuvatun kriteeristön avulla osoitti uskonnollisen laulun moninaisuuden ja rajojen liikkuvuuden. Oppikirjalaulustanalyysin perusteella muodostettiin kolmesta erilaista uskontoon liittyvää laulutyyppiä, joista viisi on määriteltävissä varsinaiseksi kristinuskon mukaisiksi uskonnollisiksi lauluiksi. Muita ovat uskonnollisaiheiset, uskonnollissävytteiset, hengellissävytteiset, maallistetut uskonnolliset, muut laulut ja eikristillisten uskontojen signaalisanat sisältävät laulut. Uskonnon ja musiikin oppikirjoihin sisältyy yhteensä 231 eri uskonnollista laulua. Oppiaineiden laulustoissa on 24 yhteistä uskonnollista laulua. Pääteemojensa perusteella uskonnolliset laulut on jaoteltavissa juhla-lauluiksi, luonto- ja vuodenaikalauluiksi, kansallisiksi lauluiksi, eettisiksi lauluiksi, raamat-tulauluiksi, perusturvallisuutta tukeviksi lauluiksi, rukouslauluiksi, kristillisiksi yhteisölauluiksi ja tuonpuoleisuudesta kertoviksi lauluiksi. Lauluista suurin osa liittyy juhla-aikoihin. Uskonnollisella musiikilla ja uskonnollisilla lauluilla on paikkansa vuosina 2004–2012 julkaistuissa uskonnon ja musiikin oppikirjoissa. Uskonnon jälkiä on havaittavissa sekä laulusanoituksissa että oppikirjateksteissä. Oppikirjateksteissä uskonnolliseen musiikkiin viitataan kuitenkin useimmiten vain satunnaisin fragmentein, jotka ilmenevät eri yhteyksissä.

2000-luvulla on uskonnon ja uskonnollisen kulttuurin asemasta perusopetuksessa keskusteltaessa sivuttu säännöllisesti virsiä. Uskonnonopetuksen ja sen oppiaineen näkökulmasta virsidebatti on näyttäytynyt kuitenkin yksipuolisena ja uskonnollisen laulun näkökulmasta kapea-alaisena. Suomalaisessa uskonnonpedagogiikassa on perin vähän pohdittu uskonnollista musiikkia oppiaineena, musiikin pedagogisia mahdollisuuksia uskonnonopetuksessa tai vastaavasti uskonnollisten aiheiden paikkaa musiikinopetuksessa. Hymnologisessa tutkimusperinteessä ei puolestaan ole kiinnitetty huomioita käsitteiden tarkkaan määrittelyyn. Tutkimus avaa siten uria sekä musiikkiorientoituneelle uskonnonpedagogiselle tutkimukselle että empiriaan perustuvalle hymnologiselle käsitetutkimukselle.

Avainsanat:

hymnologia, oppikirja, perusopetus, uskonnonpedagogiikka, uskonnollinen laulu, uskonnollinen musiikki

ABSTRACT

Jenni Urponen

FROM THE 'SUMMER HYMN' TO 'HARD ROCK HALLELUJAH'?

Religious music in the textbooks of religious (Evangelical Lutheran) and music education in basic education

Helsinki: University of Helsinki, Faculty of Theology, 2020

This study examines the dimensions and position of religious music in Finnish-language textbooks for religious (Evangelical Lutheran) and music education in grades 1–6 in basic education. These textbooks have been published to comply with and implement the National Core Curriculum for Basic Education 2004 (POPS 2004). The texts and songs published in the textbooks are approached through the following questions: In what manner is religious music examined in texts? What aspect(s) transform a song into a religious song? (Cf. Smart 2005, 13.) How does a religious song materialize? Which religious songs along with which characteristics have been published? Is religious music, with a special focus on religious songs, appreciated?

The current research utilizes a qualitative approach that fits the task, the research design, the development of the data corpus, and its analyses. This is an empirical and practically oriented study of the field of religious education. The material of the study is retrieved from a total of 24 (N) textbooks of four ME and three RE (Evangelical Lutheran) textbook series published in Finnish between 2004 and the summer of 2012. The research material was compiled from these textbooks, from which the corpus of the actual material was further compressed. Content analysis and classification based on the sources were used as methods of analysis. The textbook texts were subjected to two separate analyses. The first analysis was applied to outline the main themes of the textbook texts associated with religious music, and the second analysis was used to structure their expressions. The textbook songs were scrutinized from the following perspective: signal-word analysis focused on existing expressions of linguistic material, that is, religious language. In examining the dimension of religion, Ninian Smart's Seven Dimensions of Religion model was used as a theoretical background to structure the dimensions that emerged from the studied topics. The songs were also categorized using the song-collection source. Finally, the key themes of the lyrics were examined.

Religious music can be organized into nine means of expressions from the texts in the textbooks, which are as follows: object, actor, action, environment, time, instrument, source, attribute, and argument extractions. The textbook texts primarily describe official

religious music based on the Christian tradition and the church institution. Three components were identified as useful criteria for a religious song: signal words, the seven dimensions of religion according to Smart, and the source. The empirical structuring of vocal material using the criteria currently described demonstrated the diversity of religious songs and the plasticity of their boundaries. Based on the textbook song analysis, thirteen different types of religious-related songs were identified, five of which can be defined as religious songs. Others include religiously themed, religious overtones, spiritual overtones, secularized religious, and other songs.

The RE and ME textbooks contained a total of 231 different religious songs. They have 24 common religious songs among them. Based on their main themes, religious songs can be divided into celebration songs, nature and seasonal songs, national songs, ethical songs, Bible songs, general sense of security songs, prayer songs, Christian community songs, and songs about the afterlife. Most of the songs are related to celebrations. Religious music and religious songs have a place in the textbooks of RE and ME published during the years 2004–2012. Traces of religion can be seen in both song lyrics and textbook texts. However, the textbook texts often refer to religious music only in random fragments that appear in different occasional contexts.

In the 21st century, the role of religion and religious culture in basic education has been regularly combined in hymns. However, from the perspective of religious education and its subject matter, this hymn debate has appeared to be one-sided and from the perspective of religious singing, narrow. In Finnish religious education, there has been little consideration of religious music as a subject, the pedagogical possibilities of music in religious education, or correspondingly, the place of religious topics in music education. In the tradition of hymnological research, on the other hand, no attention has been paid to the precise definition of the key concepts. The present research thus opens the way for both music-oriented religious educational research and empirical-based hymnological conceptual research.

Keywords:

basic education, hymnology, religious education, religious music, religious song, textbook

ESIPUHE

Ensimmäinen uskonnolliseen musiikkiin ja perusopetukseen liittyvä omakohtainen muistoni on 1980-luvulta: 4 f -luokkalaisen upouusi koraalivirsikirja. Koulupäivän jälkeen selasimme tuota viininpunakantista, ohutlehtistä kirjaa mummini kanssa ja lauloimme yhdessä ”Nyt kulkee halki korpimaan...” (virsi 638). Virsilaulajan polku johti 1990-luvulla musiikkiopin-tojen pariin Sibelius-Akatemiaan ja vuodeksi Karlsruhen musiikkikorkeakouluun. Oli äärimmäisen innostavaa tutustua monipuolisesti eri aikakausien kirkkomusiikkiin, gregorianiikasta gospeliin. Jo tuolloin alkoi mielessäni kyteä ajatus kirkkomusiikin tutkimisesta ja jatko-opinnoista, mutta Hemminki Maskulaisen seurakunta kutsuikin vastavalmistuneen musiikin maisterin kanttorikseen. Hemmingin perintö suuntasi katsettani samanaikaisesti sekä menneisyyteen että nykyisyyteen. Tuo perintö inspiroi ja velvoitti monin tavoin virsien äärelle, muun muassa kehittämään paikallisten peruskoulujen virsiopetusta, laatimaan oppimateriaalia ja kouluttamaan. Uuden oppiminen ja luominen ovat aina kiehtoneet. Muutamien työvuosien jälkeen tiedonjano saatteli minut Turun yliopistonmäelle opiskelemaan kasvatustiedettä. Sivuaeineopintojen yhteydessä oli tilaisuus perehtyä myös uskontojen maailmaan. Helsingin yliopiston teologisen tiedekunnan käytännöllisen teologian osastosta tuli vuonna 2011 opinahjoni. Uskonnonpedagogiikan oppiaineessa oli mahdollista yhdistää luontevasti aiemmat opintoni, tekemiseni, pohdintani ja kysymykseni – sekä löytää lisää monia kiinnostavia uusia kysymyksiä. Tänään taipaleeni on saavuttanut yhden etapin. Mieleni täyttää ilo ja kiitollisuus.

Sydämellinen kiitos ohjaajilleni! Dekaan, professori Antti Räsänen on aina löytänyt aikaa ohjauskeskusteluille, osannut hienovaraisesti kuuntelemalla ja kysymällä kiinnittää noviisin katsetta olennaiseen, haastanut tutkimaan kiinnostavia jännitteitä, kannustanut realistisesti, muistuttanut rajaamisen tärkeydestä. Nämä ohjauskeskustelut ovat poikkeuksetta vieneet työtä aina monta askelta eteenpäin ja rohkaisseet työntekijää. Yliopistonlehtori, dosentti Tapani Innasen puhelinsoitto eräänä perjantai-iltapäivänä kymmenen vuotta sitten oli kään-teentekevä. Keskustelun innoittamana laadin jatko-opintosuunnitelman, hain tohtoriopiskeli-jaksi ja pääsin mukaan Virsitutkimushankkeeseen. Lukuisissa eri yhteyksissä olemme näiden vuosien aikana pohtineet tutkimukseni käänteitä, kysymyksiä ja tekstin kokonaisuutta hyvin innostuneessa ilmapiirissä.

Kiitos väitöskäsikirjoitukseni esitarkastajille! Professori Inkeri Ruokosen ja professori Martin Ubanin asiantuntevat lausunnot saattelivat käsikirjoituksen lopulta taittoversioksi.

Kiitos opastajilleni! Vuosien saatossa professori (em.) Erkki Tuppuraisen kanssa käydyt monet kirkkomusiikkikeskustelut olen kokenut hyvin tärkeiksi. Kesällä 2009 mu-

siikkisihteeri, MuM Ulla Tuovinen viitoitti tietäni enteellisesti kansainvälisiin hymnologisiin verkostoihin ja kannusti matkaamaan IAH-konferenssiin Opoleen, Puolaan.

Suurkiitos tutkijakollega-ystäville! Jatko-opintojen kuluessa erityisen arvokkaiksi osoittautuivat tiistaituumailut, puhelinporinat, miniseminaarit, tsemppiviestit, kahvi- ja hoffice-hetket sekä monet muut kohtaamiset. Tunnelmia, tutkimusvaiheita ja -kokemuksia sekä ajatuksia, tietoa ja vinkkejä olen saanut jakaa tohtorikoulutettavien TM Aino-Elina Kilpeläisen ja TM Sari Murtosen sekä MuM Ragnhild Straumanin, TM, FM Teija Pitkäsen, TT Eetu Kejosen, FM Anne Maria Kuosan, TM Aino Vestin, MuM Sirkku Rintamäen ja TM Jenni-Tuuli Hakkaraisen kanssa.

Kiitos tutkimusverkostoille ja tohtoriohjelmalle! Virsitutkimushanke, sen tutkijat ja symposiumit, UPE711-seminaarin väki, muut uskonnonpedagogiikan jatko-opiskelijat niin Suomessa kuin Göttingenissä, tohtorikurssit, Hymnologian ja liturgiikan seura sekä Nordhymn- ja IAH-verkostot ovat mahdollistaneet monet inspiroivat tieteelliset keskustelut ja kontaktit. Lukuisat konferenssit ja seminaarit osoittautuivat erityisesti alkuvaiheessa tärkeiksi tiedeyhteisöön integroitumisen ympäristöiksi. Teologisen tiedekunnan jatko-opintopalveluiden henkilökunta on auliisti auttanut kaikissa käytännön asioissa.

Väitöstutkimusta työstin aktiivisesti kolmessa jaksossa. Tutkimusmaailmaan oli välillä mahdollisuus uppoutua päätoimisesti. Toisinaan tutkimusta tuli edistettyä työn ohessa vapaa-aikana. Pariin otteeseen tutkimustiedostot hautautuivat tietokoneen kätköihin, kun virkatyöt, luottamustehtävät ja muut kirjoitusprojektit johtivat kokonaan rinnakkaisille reiteille toisiinsa maisemiin. Työn eri vaiheet on dokumentoitu tutkimuspäiväkirjaani.

Kiitos Maskun ja Mynämäen seurakunnille! Työntantajani, seurakuntalaiset, esimieheni ja työtoverini ovat myötämielisesti suhtautuneet opinhaluiseen kanttoriinsa ja kollegaan. Olen hyvin kiitollinen työstä, mutta myös niistä virka- ja opintovapaista, jotka mahdollistivat päätoimisen opiskelemisen ja olivat opintojen loppuunsaattamisen edellytyksenä.

Kiitos apurahatahoille! Tutkimustyötäni ja jatko-opintojani ovat taloudellisesti tukeneet Helsingin yliopisto, Kirkon tutkimuskeskus, Kirkon ulkoasiain osasto, RCSP-hanke, Suomen Kanttori-urkuri liitto, Suomalainen Konkordia-liitto, Suomen Säveltaiteen Tukisäätiö, Tieteen ja taiteen kristillinen tukisäätiö, Virsitutkimushanke.

Kiitos kirjastoille! Ilman Åbo Akademin, Donner-instituutin, Turun ja Helsingin yliopistokirjastojen kokoelmia ja Nousiaisten kunnankirjaston Vaski-lainapalvelua ei tutkimukseni olisi ollut mahdollista. Kotikuntani kirjasto tarjosi käyttööni myös tutkijanhuoneen – kiitos kirjaston henkilökunta ja Eila Ylioja.

Kiitos lähdeaineistosta! Kirjastojen lisäksi sain lainata oppikirjasarjoja Maskun kunnan Seikelän ja Kurittulan kouluilta. Myöhemmin myös kustantajat Edita, Otava ja WSOY antoivat käyttööni opettajan oppaita.

Kiitos virsiprojekteista! Monenlaista käytännön virsikasvatusyhteistyötä olen saanut tehdä Kaija Järän kanssa, viime vuosina myös Aino-Elina Kilpeläisen, Eleonora Printzin, Mari Torri-Tuomisen ja Samuli Koivurannan kanssa. Virsikirjan lisävihkotyöryhmässä sain yhdessä muiden jäsenten kanssa pohtia virttä ja virsiä lähietäisyydeltä. Tuolloin alkoi mieleen nousta myös kysymys: Mikä sitten onkaan uskonnollinen laulu?

Kiitos kielenhuolto- ja käännösavusta FL Kari Hiltulalle, dosentti Béatrice Ewalds-Kvistille ja Dr. Insa Mareike Regalle! Taitonne ovat löytäneet oikeat suomen-, ruotsin-, englannin- ja saksankieliset sanat ja sanajärjestykset erinäisiin teksteihini ja esitelmiini.

Kiitos ystäväilleni myötäelämisestä! Yhteiset musisointi-, keskustelu-, lounas- ja puheluhetket, sähköpostit, kävely- ja marjaretket ovat olleet merkityksellisiä: Insa M R, Janne K, Kimmo G, Kirsi M, Kirsti M, Mirja K, Sanna R, Teea T, Ulla L ja Verna F-K sekä muut ystävät ja sukulaiset.

Kiitos isotädilleni Raija Haggrénille elämäkokemuksen, -asenteen ja -viisauden sanoista! Nuo ajatukset ovat monissa mutkissa antaneet tärkeää perspektiiviä, kaivattua suhteellisuudentajua ja sisua.

Kiitos vanhemmilleni ja veljelleni! Lapsuudenkodin lukuisten kirjahyllyjen, kirjojen ja levyjen ympäröimänä oli hyvä kasvaa. Pienestä pitäen sain aistia akateemisen maailman ilmapiiriä ja kuunnella uteliaana keskusteluita. Vanhempieni kirjoituskoneella naputtelin alakouluikäisenä ensimmäisiä ”tutkielmiani”. Olen kiitollinen, kun olen saanut jakaa yliopistomaailman moninaisia puolia ja tutkimustunnelmia dosentti Helka Urposen ja professori (em.) Kyösti Urposen kanssa. Joonas perheineen on huolehtinut, että pakastimessamme on riittänyt luonnonantimia ruumiin ravinnoksi.

Aivan erityinen kiitos puolisololleni Hannu Hiltulalle! Tukesi, huolenpitosi, kannustuksesi ja kärsivällisyytesi on ollut ehtymätöntä. Matkakumppanina olet jakanut kanssani monet tunteet ja hetket – pitänyt minut tukevasti maanpinnalla.

Omistan väitöstutkimukseni kummilapsilleni:

Heliannalle, Joonalle, Julialle, Okolle, Tuulille ja Viljolle

Vakka-Suomen maisemissa, sadonkorjuun aikaan 2020

Jenni Urponen

SISÄLLYS

1 JOHDANTO	15
1.1 Tutkimuksen lähtökohdat.....	15
1.2 Uskonto ja uskonnollinen musiikki 2000-luvun suomalaisessa koulutuskeskustelussa ja perusopetuksessa.....	17
1.3 Tutkimuksen asemoituminen tieteiden kentälle	28
2 USKONNOLLINEN MUSIIKKI TUTKIMUSKOHTENA.....	33
2.1 Keskeiset käsitteet	33
2.2 Uskonnollinen kieli uskonnollisen laulun määrittäjänä	40
2.3 Ninian Martin malli uskonnon ulottuvuuksista uskonnollisen musiikin määrittelemisen taustateorianä	45
2.3.1 Uskonnon ulottuvuudet piirreperustaisessa mallissa.....	45
2.3.2 Musiikki ja uskonnon piirreperustainen malli.....	54
2.4 Kristillisten yhteisöjen laulukirjat uskonnollisen laulun kontekstoijina	59
2.4.1 Institutionaalinen käyttölaulukokoelma käsitteenä	59
2.4.2 Keskeisimmät suomenkieliset institutionaaliset käyttölaulukokoelmat	60
2.4.3 Käyttölaulukokoelmien jäsenitys	69
3 TUTKIMUKSEN TOTEUTTAMINEN.....	72
3.1 Tutkimustehtävä.....	72
3.2 Tutkimusasetelma ja aineistot	73
3.2.1 Lähdeaineisto.....	73
3.2.2 Tutkimusaineistot	74
3.2.3 Aineistokorpukset ja niiden muodostaminen	79
3.3 Tutkimus- ja analyysimenetelmät	83
4 USKONNOLLINEN MUSIIKKI OPPIKIRJATEKSTIEN KUVAAMANA.....	87
4.1 Uskonnollinen musiikki oppikirjatekstien oppiaineeksena.....	87
4.2 Uskonnollista musiikkia määrittävät ilmaukset	91
4.3 Yhdeksän uskonnollisen musiikin ilmaisu	119
5 USKONNOLLISEN LAULUN KRITEERISTÖ	122
5.1 Signaalisana.....	122
5.1.1 Kristinuskoon ja kristilliseen perinteeseen viittaavat signaalisanat	122
5.1.2 Ei-kristillisten uskontojen perinteeseen viittaavat signaalisanat	129
5.1.3 Uskonnollisen signaalisanan esiintyvyys oppikirjalaulustoissa	131
5.2 Uskonnon ulottuvuudet	135
5.2.1 Uskonnon ulottuvuudet oppikirjalaulujen sanoituksissa.....	135
5.2.2 Piirreperustaisen mallin ulottuvuudet uskonnollisen laulun määrittäjänä	143
5.3 Lähteistö	147
5.3.1 Institutionaalisten käyttölaulukokoelmien laulut	147
5.3.2 Oppikirjantekijöiden ja muiden lähteiden laulut	152
5.3.3 Lähteistö uskonnollisen laulun kontekstoijana	154
5.4 Uskonnollisen laulun osatekijöiden esiintyvyys	159
5.5 Oppikirjalaulujen uskonnollisuus	161
6 OPPIKIRJOJEN USKONNOLLISET LAULUSTOT	169
6.1 Uskonnolliset laulut uskonnon ja musiikin oppikirjoissa	169
6.1.1 Uskonnon oppikirjasarjojen laululiitteiden uskonnollinen laulusto	169
6.1.2 Musiikin oppikirjojen uskonnollinen laulusto.....	172

6.1.3 Oppiaineiden yhteinen laulusto	177
6.2 Uskonnollisten oppikirjalaulujen aiheisto	179
6.2.1 Laulutekstien keskeiset aihepiirit	179
6.2.2 Aihepiirin esiintyvyys laulustoissa	196
7 TUTKIMUSTULOSTEN TARKASTELU	199
7.1 Keskeiset tulokset ja pohdinta	199
7.2 Tutkimuksen luotettavuus ja jatkotutkimusaiheita	208
7.3 Päättäntö	211
LÄHTEET JA KIRJALLISUUS	213
LIITTEET	233
Liite 1 Tutkimuksen lähdeaineistona musiikin ja uskonnon oppikirjat	233
Liite 2 Tutkimusaineistona MUS- ja UE-oppikirjojen laulut	235
Liite 3 Signaalisana- ja ulottuvuustarkastelun lauluaineisto	236
Liite 4 MUS- ja UE-oppikirjalaulujen Jumala-signaalisanat	241
Liite 5 MUS- ja UE-oppikirjalaulujen Jumala-signaalisanojen kantasanat	242
Liite 6 MUS- ja UE-oppikirjalaulujen kristilliseen sanastoon ja kulttuuriin liittyvät muut signaalisanat	244
Liite 7 MUS-oppikirjalaulujen ei-kristillisiin uskontoihin viittaavat signaalisanat	246
Liite 8 UE- ja MUS-oppikirjalauluissa ilmenevät uskonnon ulottuvuudet	247
Liite 9 Musiikin ja uskonnon oppikirjalaulusanoituksiin sisältyvät uskonnon ulottuvuudet	255
Liite 10 Lähteistötarkastelun laulukokoelmat	258
Liite 11 Uskonnon oppikirjojen laululiitteiden laulut	262
Liite 12 Musiikin oppikirjojen uskonnolliset laulut	268
Liite 13 UE-lauluston uskonnollisten laulujen säveltäjät ja sanoittajat	274
Liite 14 MUS-lauluston uskonnollisten laulujen säveltäjät ja sanoittajat	275
Liite 15 MUS- ja UE-oppikirjalaulustojen virret	276
KUVIO- JA TAULUKKOLUETTELO	
KUVIOT	
Kuvio 1.1 Virren ulottuvuuksia ja tehtäviä perusopetuksessa	27
Kuvio 2.1 Uskonnollinen musiikki lähikäsitteineen	37
Kuvio 2.2 Ninian Smartin nimeämät uskonnon seitsemän perusulottuvuutta	46
Kuvio 2.3 Kristillisten yhteisöjen institutionaalisten käyttölaulukokoelmien neljä kategoriaa	70
Kuvio 2.4 Kristillisten yhteisöjen institutionaalisten käyttölaulukokoelmien julkaisuajanjaksot	71
Kuvio 3.1 Uskonnon oppikirjojen tutkimusaineistolajit	76
Kuvio 3.2 UE-tutkimusaineiston analyysiyksikköjen määrä ja osuus	77
Kuvio 3.3 Musiikin oppikirjojen tutkimusaineistolajit	78
Kuvio 3.4 MUS-tutkimusaineiston analyysiyksikköjen määrä ja osuus	78
Kuvio 3.5 UE-aineistokorpuksen kokoamisvaiheet	80
Kuvio 3.6 MUS-aineistokorpuksen kokoamisvaiheet	81
Kuvio 3.7 UE-aineistokorpuksen analyysiyksikköjen määrä ja osuus	81
Kuvio 3.8 MUS-aineistokorpuksen analyysiyksikköjen määrä ja osuus	82
Kuvio 4.1 MUS- ja UE-oppikirjatekstiaineistojen analyysiyksiköiden tekstilajit ..	87
Kuvio 4.2 Uskonnollisen musiikin keskeiset aihepiirit UE-oppikirjateksteissä	89

Kuvio 4.3 Uskonnollisen musiikin keskeiset aihepiirit MUS-oppikirjateksteissä ..	90
Kuvio 4.4 Uskonnollisen musiikin kohdeilmaisu kategorioineen	91
Kuvio 4.5 Uskonnollisen musiikin toimijailmaisu kategorioineen.....	95
Kuvio 4.6 Uskonnollisen musiikin toimintailmaisu kategorioineen.....	98
Kuvio 4.7 Uskonnollisen musiikin ympäristöilmaisu kategorioineen	102
Kuvio 4.8 Uskonnollisen musiikin ajankohtailmaisu kategorioineen.....	105
Kuvio 4.9 Uskonnollisen musiikin instrumentti-ilmaisu kategorioineen.....	107
Kuvio 4.10 Uskonnollisen musiikin lähdeilmaisu kategorioineen.....	109
Kuvio 4.11 Uskonnollisen musiikin attribuutti-ilmaisu kategorioineen	111
Kuvio 4.12 Uskonnollisen musiikin argumentti-ilmaisu kategorioineen.....	116
Kuvio 4.13 Yhdeksän uskonnollista musiikkia määrittävää ilmaisua.....	119
Kuvio 4.14 Uskonnollisen musiikin yhdeksän ilmaisun esiintyvyys, ilmauksien eli havaintoyksikköjen määrät ja osuudet UE-teksteissä	120
Kuvio 4.15 Uskonnollisen musiikin yhdeksän ilmaisun esiintyvyys, ilmauksien eli havaintoyksikköjen määrät ja osuudet MUS-teksteissä	120
Kuvio 5.1 Eri signaalisanatyyppien määrät ja osuudet kaikista kristinuskoon viittaavista, signaalisanoja sisältävistä UE- ja MUS-oppikirjalauluista.....	132
Kuvio 5.2 Kolmen eri signaalisanalaulutyypin laulujen lukumäärät UE- ja MUS-oppikirjoissa	133
Kuvio 5.3 Smartin piirreperustaisen mallin ulottuvuuksien määrät ja osuudet UE- ja MUS-laulustoissa	144
Kuvio 5.4 Smartin ulottuvuuksien lukumäärien (1–7 eri ulottuvuutta) osuudet UE- ja MUS-laulustoissa	145
Kuvio 5.5 MUS- ja UE-laulujen lähteistötyypit ja niihin sisältyvien laulujen osuudet	155
Kuvio 5.6 Uskonnollisen laulun osatekijät -kriteeristön eri osatekijöiden osuudet MUS- ja UE-laulustoissa.....	160
Kuvio 6.1 UE-laulujen eri sanoitus- ja sävellysajankohtien osuudet	170
Kuvio 6.2 MUS-laulujen eri sanoitus- ja sävellysajankohtien osuudet	173
Kuvio 6.3 Uskonnolliset laulut MUS-oppikirjakonteksteissa (osuudet ja määrät)	175
Kuvio 6.4 UE- ja MUS-oppikirjojen uskonnollisten laulujen pääteemat alakategorioineen	196
Kuvio 6.5 UE- ja MUS-lauluissa esiintyvien eri pääteemojen määrät ja osuudet .	197
Kuvio 7.1 Uskonnollisen laulun osatekijät -kriteeristö.....	203
Kuvio 7.2 UE- ja MUS-oppikirjalaulustosta uskonnollisen laulun kriteeristön avulla muodostetut laulutyyppit	204
Kuvio 7.3 Viiden uskonnollisen laulutyyppin esiintyvyys (prosentuaalinen osuus) UE- ja MUS-laulustoissa.....	206

TAULUKOT

Taulukko 1.1 Uskonnollista musiikkia implikoivat maininnat musiikin ainekohtaisessa opetussuunnitelmatekstissä (POPS 2004)	23
Taulukko 1.2 Uskonnollista musiikkia eksplikoivat maininnat uskontojen ainekohtaisissa opetussuunnitelmateksteissä (POPS 2004 ja OPS 2006)	24
Taulukko 3.1 Kooste tutkimuksessa käytettyjen analyysimenetelmien soveltamisesta ja raportoisesta	84
Taulukko 6.1 UE- ja MUS-oppikirjalaulustojen uskonnollinen ydinlaulusto.....	177
Taulukko 6.2 Vanhan testamentin teksteihin pohjautuvat raamattulaulut, niiden keskeiset aiheet ja raamatunkohtaesimerkkejä.....	187
Taulukko 6.3 Uuden testamentin teksteihin pohjautuvat raamattulaulut, niiden keskeiset aiheet ja raamatunkohtaesimerkkejä	188

1 JOHDANTO

1.1 Tutkimuksen lähtökohdat

Kaksi virttä, *Jo joutui armas aika (Suvivirsi)* ja *Enkeli taivaan*, ovat nousseet 2000-luvulla tavan takaa suomalaisten tiedotusvälineiden otsikoihin. Uskonnon ja uskonnollisen kulttuurin asemaa käsittelevä keskustelu, niin suomalaisessa koululaitoksessa kuin laajemmin koko yhteiskunnassa, on monesti kulminoitunut juuri näihin virsiin. Luonteeltaan usein poliittis- ja tunnesävytteinen virsiväittely on näyttäytynyt uskonnonopetuksen ja aivan erityisesti sen oppiaineen näkökulmista katsottuna hyvin yksipuolisena ja kapea-alaisena. Koska virsi on nostettu symboliksi, on keskusteluissa harvemmin puhuttu suoraan itse musiikista ('an sich') uskonnonopetuksen oppiaineena.¹ Myöskään luterilaisen kirkon muita lauluja tai muiden uskontokuntien lauluja ei näissä keskusteluissa ole juuri huomioitu. Tämä tutkimus pyrkii avartamaan näkökulmaa ja suuntaamaan katsetta perusopetuskontekstissa kahta virttä kauemmas – uskonnollisiin lauluihin. Käsillä oleva tutkimus tarkastelee ensisijaisesti kristillisen perinteen mukaista, mutta myös muuta, ei-kristillistä, uskonnollista musiikkia evankelisluterilaisen uskonnon ja musiikin oppikirjoissa.

Musiikki ja uskonto ovat kietoutuneet suomalaisessa koululaitoksessa toisiinsa aina sen alkuajoista alkaen. Suomessa ja muissa Pohjoismaissa on suuri osa väestöstä laulanut ja oppinut virsiä sekä niin kutsuttuja hengellisiä lauluja nimenomaan kouluaikana.² Suomalaisen uskonnonpedagogiikan tieteellisessä tarkastelussa on kuitenkin perin vähän pohdittu uskonnollista musiikkia oppiaineena tai musiikin pedagogisia mahdollisuuksia uskonnonopetuksessa. Sitä vastoin esimerkiksi saksalaisessa uskonnon didaktiikassa ja uskonnonpedagogiikassa musiikki uskonnonopetuksessa -teema on ollut sekä tutkijoiden että oppimateriaalien laatijoiden mielenkiinnon kohteena.³ Siten käsillä oleva tutkimus löytää kaikupohjaa vallalla olevan suomalaisen tutkimusperinteen sijaan erityisesti saksalaisesta uskonnonpedagogisesta tutkimuksesta.

Kouluopetukseen laaditut oppikirjat peilaavat ympäröivää kulttuuria. Oppikirjaa on kutsuttu ”oppiaineen kaanoniksi”, johon on koottu kaikki se, mitä kyseisessä oppiaineessa pidetään kaikkein olennaisimpana opittavana asiana.⁴ Oppikirjojen on sanottu vaikuttaneen aiemmin vahvasti siihen, mitä opettajat ovat valinneet opetuksensa opetettaviksi sisällöiksi sekä missä järjestyksessä opetettava aines on esitetty.⁵ Oppikirjoilla oli vielä 2000-luvun

¹ Mm. Leppänen 2010, 163–183; Taira 2019, elektroninen lähde.

² Stai 2001, 22.

³ Väitöstutkimuksia mm. Pirner 1999, Lindner 2003, Tenbergen 2017; oppimateriaalia mm. Bubmann & Landgraf 2006, Richter 2011, Schmitt 2013.

⁴ Mikkilä-Erdmann ym. 1999, 436.

⁵ Olkinuora ym. 1995, 98.

alussa vakiintunut asemansa perusopetuksessa, minkä vuoksi tuon ajan oppikirjat tarjoavat mielenkiintoisen yhtenäisen aineiston uskonnollisen musiikin käsitteistön ja aseman sekä lauluston tarkastelemiseen. Tätä lähtökohtaa tukee myös Räsänen ja Ubanin tutkimustulos. Vuonna 2007 kerätyn tutkimusaineiston perusteella ilmeni, että opettajat käyttivät alaluokkien uskonnonopetuksessa opetusmenetelmänään oppikirjatekstien lukemista ja sen ohessa myös laulujen laulamista.⁶

Väitöstutkimukseni käsittelee uskonnollista musiikkia luokka-asteiden 1–6 evankelisluterilaisen uskonnon ja musiikin oppikirjoissa. Tarkastelun kohteina ovat käsitteet uskonnollinen musiikki ja uskonnollinen laulu sekä uskonnollisen musiikin ja uskonnollisten laulujen asema 2000-luvun alun perusopetuskontekstissa. Tutkimuskohde, -aineisto ja tehtävänasettelu asemoivat tutkimukseni tieteiden välille: kirkkomusiikin, teologian, hymnologian, uskonnonpedagogiikan ja kasvatustieteisiin lukeutuvan oppimateriaalitutkimuksen rajapinnoille.

⁶ Räsänen & Ubani 2009, 63.

1.2 Uskonto ja uskonnollinen musiikki 2000-luvun suomalaisessa koulutuskeskustelussa ja perusopetuksessa

Virsiä ja hengelliseksi kutsuttuja lauluja on opetettu ja opittu Suomessa vuosisatojen ajan kouluissa, koululaitoksen alkuajoista lähtien. Kristillisten laulujen asemaa kouluopetuksessa selittää kirkon ja koulun läheinen suhde ja nivoutuminen toisiinsa aina 1900-luvun alkupuolelle asti. Todennäköisesti jo 1200-luvulla oppia oli mahdollista saada kirkon papiston johtamissa katedraali- ja luostarikouluissa, myöhemmin keskiajalla myös kaupunkikouluissa. Uskonpuhdistuksen jälkeen kirkollista kansanopetusta toteutettiin kotiopetuksena sekä lukkarinkoulussa, rippikoulussa sekä kinkereiden yhteydessä. Vielä vuoden 1866 kansakouluasetuksen jälkeen kirkko huolehti alkuopetuksesta paikoin vuoden 1921 oppivelvollisuuslakiin saakka, jolloin kunnallinen alakansakoulu syrjäytti kirkollisen alkuopetuksen. Kirkon vahva asema kansan kouluttajana heijastui luonnollisesti opetettaviin sisältöihin eli oppiaineeseen.⁷ Kirkollinen laulusto, erityisesti virret, olivat olennainen osa tätä oppiainesta.⁸

Musiikki oli Suomessa 1200-luvulta alkaen yksi katedraalikoulun triviumoppiaineista. Reformaatioajan jälkeen, varsinkin 1600-luvun koululaitoksessa, laulua arvostettiin yhtenä tärkeänä oppiaineena. Koululaiset saattoivat säännöllisesti palvella laulaen myös jumalanpalveluksissa. Vaikka 1700-luvulla koululaulun asema alkoi heiketä, veisattiin virsiä siitä huolimatta kouluissa yhä päivittäin. 1800-luvun puolivälissä laulusta tuli ala-alkeiskoulujen ja tyttökoulujen pakollinen oppiaine, jonka oppiaineeksena oli virsien ja hengellisten laulujen ohessa vähitellen myös maallisia lauluja ja musiikin teoriaa. 1800-luvulla uskonnollista musiikkia, erityisesti virsilaulua, hyödynnettiin kouluopetuksessa sosialisointia ja kansallisen kulttuuri-identiteettiprojektin pedagogisena välineenä.⁹

Uskonnon vahva asema oppiaineena ei horjunut kansakoululaitoksen syntyessä.¹⁰ Uskonnon asemaa voi havainnoida sen saaman suuren tuntimäärän perusteella. Koulujen arjessa oli uskonto oppituntien lisäksi läsnä päivittäisissä aamu- ja loppuhartauksissa. On muistettava, että lähtökohtaisesti kulttuuri oli 1900-luvulle asti Suomessa myös koulun seinien ulkopuolella ”uskonnon läpäisemä”.¹¹

Virsilaululla oli paikkansa yhä 1900-luvun kansakoulussa, sillä virret oli omaksuttu olennaiseksi osaksi koululaulustoa. Virsiä laulettiin uskonnon- ja laulunopetuksessa sekä

⁷ Iisalo 1991, 11–14, 50–52, 181–183.; Oppiaines on sijoitettu Herbartin didaktisen kolmion yhdeksi kärjeksi. Oppiaineen ymmärretään sisältävän ”sen tiedon, mitä oppilaille opetuksessa annetaan”. Oppiaineen rinnakkaiskäsitteitä ovat opetussisältö, oppisisältö ja opetusaines. (Hellström 2008, 39, 249.)

⁸ Mm. Pajamo 1976; Syväoja 2004, 123; Kosonen 2014, 33.

⁹ Vapaavuori 1997, 158–174, 346.

¹⁰ Syväoja 2004, 120, 162–164.

¹¹ Pajamo & Tuppurainen 2004, 78–88; Pajamo 1976; Hirvonen 2009, 89–90; Vapaavuori 1997, 158–174, 346; Syväoja 2004, 120, 162.

hartaushetkissä.¹² 1970-luvun peruskoulu-uudistuksen myötä laulu-oppiaineen korvasi musiikki.¹³ Uskonnon opetusoppaiden perusteella voidaan todeta, että virsien asema heikkeni 1980- ja 1990-luvulle tultaessa. Virret huomioitiin tuon ajan opetusoppaissa enää vain hyvin lyhyesti. Uskonnon opetusoppaiden perusteella on havaittavissa, että virsiopetuksen asema kouluissa näyttäisi kulkeneen pitkälti käsi kädessä kirkon ja koululaitoksen välisen suhteen määrittelemisen, eri virsikirjojen uudistusvaiheiden, uskonnon yhteiskunnallisen aseman ja kulloinkin vallitsevien uskontopedagogisten näkemysten kanssa.¹⁴

Kuitenkin koulun merkitys uskonnollisen musiikin, erityisesti virsiperinteen, välittäjänä on ollut suuri kaikissa Pohjoismaissa aina 2000-luvulle asti. *Dejlig er jorden* - virsitutkimukseen vuosina 1994–1995 osallistuneista suomenkielisistä suomalaisista 84 prosenttia (N=675, 100 %) ja kaikista pohjoismaalaisista 83 prosenttia (N=3709, 100 %) oli oppinut osaamansa virret juuri koulussa. Huomionarvoista on, että koulu on toiminut virsiperinteen välittäjänä niidenkin keskuudessa, jotka eivät ole oppineet virsiä muualla, esimerkiksi kodeissa, rippikoulussa tai seurakunnan muussa toiminnassa.¹⁵

Koulun uskonnonopetuksen järjestämiseen ovat 2000-luvulla vaikuttaneet uskonnon yhteiskunnalliseen asemaan liittyvistä tekijöistä muun muassa maallistuminen eli sekularisaatio, kirkkojen vaikutusvallan väheneminen ja heikentyminen, uskonnollisten liikkeiden lisääntyminen eli pluralisaatio sekä maahanmuutto.¹⁶ Kuitenkin viime vuosina on monissa eri yhteyksissä, aikaisempia sekularisaatioteorioita uhmaten, todettu uskonnolla olevan yhä edelleen merkittävä asema nykypäivänkin kulttuurissa, yhteiskunnassa sekä osana yksilön maailmankuvaa. Spirituaalisuus eli hengellisyys tai henkisyys on osin syrjäyttänyt perinteiseen kirkkoinstituutioon sidoksissa olevan uskonnollisuuden.¹⁷ Samanaikaisesti suomalainen uskonnollinen kenttä on sekä monimuotoistunut että maallistunut. Uskonnon on sanottu lisäksi ”markkinaistuneen” ja ”politisoituneen”.¹⁸ Vuosituhannen vaihteen Suomen evankelis-luterilaista kirkkoa leimasivat Jalovaaran ja Martikaisen mukaan lukuisat uudistukset, julkinen profilointi ja jäsenkato.¹⁹ He toteavat kuitenkin, että muutosten keskellä ” –

¹² Syväoja 2004, 122, 163.

¹³ Kosonen 2014, 33–34.

¹⁴ Urponen 2009.

¹⁵ Straarup & Hansson 2001, 9; Stai 2001, 22; Ryökäs 2001, 95.

¹⁶ Mm. Jalovaara & Martikainen 2010, Ketola 2010, Sakaranaho 2008, 157.

¹⁷ Mm. Räsänen & Innanen 2009, 137, 138, 147; Helander 1999, 64–65, 80–81, 85; Moderni kirkkokansa 2003, 258–261.

¹⁸ Jalovaara & Martikainen 2010, 27, 34–38.

¹⁹ Mts., 27, 34–38; Suomen väestön sitoutumista eri uskonnollisiin yhdyskuntiin kuvaavista tilastoista ilmenee, että vuonna 2010 noin 4,2 miljoonaa (78,3 %) suomalaista kuului Suomen evankelis-luterilaiseen kirkkoon. Suomen ortodoksisen kirkkokunnan jäseniä oli Suomessa noin 58 000 (1,1 %). Uskonnollisiin yhdyskuntiin kuulumattomia oli koko väestöstä noin miljoona (19,2 %). Muihin uskonnollisiin yhdyskuntiin kuului

– Suomi on tullut uudella tavalla tietoiseksi kristillisestä, evankelis-luterilaisesta taustastaan – –.”²⁰ Suomessa tähän kristillisen taustan tiedostamiseen ovat hyvin läheisesti liittyneet keskustelut kulttuuriperinnöstä ja uskonnon paikasta julkisessa tilassa.

Kulttuuriperintö-käsitteen (ruots. kulturarv, engl. cultural heritage, saks. Kulturerbe) määrittelemisen on haastavaa. Onhan itse kulttuuri-käsitteellekin olemassa lukuisia eri määritelmiä. Kulttuuriperintö-käsitettä on käytetty ja käytetään hyvin monella eri taholla, niin tieteen terminologiassa, politiikan retoriikassa kuin arkipuheessa. Kulttuuriperintö liittyy alun perin antropologian, myöhemmin folkloristiikan ja kansatieteen käsitteistöön. Teoreettista tieteellistä keskustelua käsitteestä on ryhdytty käymään 1990-luvulta alkaen. Kulttuuriperinnöllä voidaan viitata aineelliseen, aineettomaan sekä luonnonperintöön.²¹ Eurooppalaisen kulttuuriperintöpolitiikan sanasto määrittelee aineettoman kulttuuriperinnön seuraavasti: ”[P]erinteiseen kansankulttuuriin kuuluvat tai kansanomaiset traditiot, perinteet, uskomukset, tavat ja taidot.” Sanasto erottaa lisäksi aineettoman ja henkisen kulttuuriperinnön käsitteet toisistaan. Henkisellä kulttuuriperinnöllä viitataan ”ihmisen älyn ja hengen tuottam[iin] kulttuuris[iin], taiteellis[iin] ja tieteellis[iin] tuotoks[iin]”. Esimerkkeinä on mainittu musiikki ja kirjallisuus.²² Keskustelu aineettomista kulttuuriperintökohteista on vilkastunut 2000-luvun aikana. Maailmanjärjestö Unesco on osaltaan lyönyt vahvan leiman kulttuuriperintö-käsitteen määrittelemiseen.²³

Koulun uskonnonopetuksen tavoitteiden kulttuurista puolta korostettiin *Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteiden 2004* (POPS 2004) hyväksymisen ja käyttöönottamisen jälkeen. Myös uskonnonopetuksen järjestämiseen on liitetty kulttuurisia perusteita. Kallioniemen jaottelussa uskonnonopetuksen seitsemästä perustelukategoriasta yksi on nimetty ”kulttuurihistoriallinen perustelu” -argumentiksi, jonka mukaan uskonnonopetuksen yhtenä tavoitteena on tutustuttaa oppilaat omaan kulttuuriinsa. Uskonnonopetuksen nähdään läheisesti liittyvän koulujen kulttuurikasvatukseen.²⁴ Tähän samaiseen argumenttiin on 2000-luvulla viitattu koulujen virsiopetuskeskusteluissa sekä -perusteluissa, kun on

koko väestöstä noin 77 000 (1,4 %). (SVT 2012a: Väestörakenne [verkkojulkaisu].) Vuonna 2010 erosi kirkosta yhteensä 83 097 seurakuntalaista eli kaksi prosenttia (Haastettu kirkko 2012, 83–84).

²⁰ Jalovaara & Martikainen 2010, 39.

²¹ Björkholm 2011, V, 4, 17, 116.

²² Eurooppalaisen kulttuuriperintöpolitiikan sanasto 2011, 42.

²³ Mm. Knuuttila 2008, 13.; Unesco on tehnyt suurelle yleisölle kulttuuriperinnön käsitettä tunnetuksi, 1970-luvulta lähtien, maailman kulttuuri- ja luonnonperinnön suojelemiseksi hyväksytyn yleissopimuksen myötä. (OKM 2011a, elektroninen lähde; OKM 2011b, elektroninen lähde.) Unesco hyväksyi yleissopimuksen aineettoman kulttuuriperintökohteiden suojelemisesta 2003. Luetteloon kohteita on hyväksytty vuodesta 2008. Aineettoman kulttuuriperinnön listassa esiintyy myös kristillisten kirkkokuntien musiikkiperinteen edustajia. Suomi ei kuitenkaan vielä vuonna 2011 ollut mukana aineettoman kulttuuriperinnön sopimuksessa. (Alaviita-la 2010, elektroninen lähde; Unesco 2011, elektroninen lähde.)

²⁴ Kallioniemi 2005a, 32–34.

korostettu erityisesti virsien yhteyttä suomalaiseen kulttuuriin. Uskonnonopetuksen luonnetta uskonto- ja kulttuuriperintökasvatuksena sekä virsiperinteen ja -opetuksen kulttuurista merkitystä painottivat 2000-luvun ensimmäisellä vuosikymmenellä myös uskonnonopetuksesta vastanneet Opetushallituksen virkamiehet. Vastaavasti alakoulujen 3. ja 4. luokkalaisille suunnatun kansallisen Virsivisan yhteydessä nostettiin vuonna 2011 esille ilmaisut ”suomalaisuus”, ”perintö” ja ”kulttuuriarvot”.²⁵

Perusopetusta säädellään erilaisin ohjausvälinein, joista julkishallinnollisia ovat toiminnan perusteisiin liittyvät lait ja kansainväliset sopimukset.²⁶ Koulutuksen sisältöä normittaa lähemmin opetussuunnitelma: *Perusopetuksen opetussuunnitelmien perusteet* -asiakirja (POPS).²⁷ Evankelisluterilaisen uskonnon ja musiikin opetusta, sekä välillisesti niiden opipainesta, kuten virsiä ja muuta uskonnollista musiikkia, säätelevät valtakunnallisesti muun muassa Suomen perustuslaki, erityisesti sen uskonnon ja omantunnon vapautta koskeva pykälä, uskonnonvapauslaki sekä perusopetuslaki ja sen uskonnon ja elämäkatsomustiedon opetusta koskeva pykälä. Lakien tulkintaa, opetuskäytäntöjä ja -sisältöjä on kommentoitu ja täsmennetty monissa eri yhteyksissä, muun muassa perustuslakivaliokunnan mietinnössä, sivistysvaliokunnan lausunnossa, useissa apulaisoikeusasiamiehen lausunnoissa, Opetushallituksen muistiossa ja ohjeistuksessa. Virsiopetuksesta ja juhlatraditioista on keskusteltu myös eduskunnan istuntosalissa.²⁸ Edellä kuvattuun koulutuspoliittiseen ohjausjärjestelmään vaikuttavat osaltaan useat eri tahot ja toimijat: tasavallan presidentti ja eduskunta, valtioneuvosto, opetusministeriö (sekä mahdolliset muut ministeriöt) ja Opetushallitus. Valtakunnalliset ohjeistukset normittavat edelleen paikallista, kunta-, koulu- ja opettajakohtaista, opetussuunnitelmatyöskentelyä.²⁹

²⁵ Iivonen 2012a; Vanne 2005, 108–109; Virsivisa 2011a ja 2011b, elektroninen lähde.; Keskustelua on käyty siitä, sisältyykö kulttuuriperintö-käsitteeseen dynaamisuus ja kehitys (Hammarström 2009, elektroninen lähde). Saksalainen hymnologi Hermann Kurzke (2010, 16, 19) on varoittanut nostalgisoimisesta ja estetisoinimisestä, joiden yhdistämistä kristinuskoon hän kuvaa ilmaisulla ”kulttuurikristillisuus” (saks. Kulturchristentum). Kurzken (mts., 53) mukaan sekularisoinen tarkoittaa usein estetisoinimista – ja uskonnollinen nostalgia puolestaan uskon sekularisoinimista. Toisaalla hän ilmaisee edelleen teesin muodossa, että siellä missä identiteetistä tulee tietoista, on se jo uhattu. Ja hän toteaa, että siellä missä esiin nousee suunniteltu identiteetti, ei se enää ole itsestään olemassa. Esimerkiksi virsistä tulee hänen mukaansa tällöin taideteoksia uskontodistuksen sijaan. (Mts., 75.) Kurzken esittämät poleemiset ajatukset löytävät kaikupohjaa myös suomalaisesta virsiopetuskeskustelusta.

²⁶ Lahtinen & Lankinen 2015.

²⁷ Jakku-Sihvonen & Rajanen 2002, 306–309.

²⁸ Suomen perustuslaki 731/1999, 11§; uskonnonvapauslaki 453/2003; perusopetuslaki 628/1998; laki perusopetuslain 13§:n muuttamisesta 454/2003; mietinnöt ja lausunnot PeVM 10/2002 vp, SiVL 14/2002 vp; apulaisoikeusasiamiehen lausunnot mm. Dnro 1705/4/03, Dnro 2488/4/13; Opetushallituksen ohjeistukset OPH 2006, 2014 ja 2018, eduskunnassa käyty keskustelu mm. KK 149/2005 vp, KK 429/2011 vp.

²⁹ Innanen 2005, 184.

Vuoden 2003 uskonnonvapauslain lähtökohtana on ollut positiivinen tulkinta uskonnon- ja omantunnonvapaudesta.³⁰ Uskonnonvapauslain sekä *Perusopetuksen opetussuunnitelmien perusteet 2004* -asiakirjan (POPS 2004) myötä juridinen ”oman uskonnon opetus” -käsite syrjäytti perusopetuksen uskonnon opetuksessa niin kutsutun ”oman uskonnon tunnustuksen mukaisen” opetuksen.³¹ ”Oman uskonnon opetuksella” tarkoitetaan Opetushallituksen linjausten mukaisesti ”oman uskonnon perustalle rakentuvaa opetusta”.³² Perusopetuksen uskonnonopetus on lähtökohtaisesti tunnustuksetonta eli ”[k]oulun tavoitteisiin ei kuulu uskonnollisen vakaumuksen synnyttäminen tai uskonnollisen yhteisön aktiivijäseneksi kasvattaminen”.³³ Räsänen ja Innanen toteavat kuitenkin, ettei koulun tehtävä ole myöskään estää lapsen ja nuoren uskonnollista vakaumusta tai osallisuutta uskonnolliseen yhteisöön.³⁴ Kaiken uskontotunnilla opetettavan ja tapahtuvan tulee perustua pedagogisiin lähtökohtiin. Pedagogisesta lähtökohdasta käsin voidaan uskontotunnilla esimerkiksi tutustua uskonnollisiin toimituksiin ja ”uskontoon viittaavia elementtejä voi näkyä yhteisessä koulutyössä”. Oppitunnilla ei tule harjoittaa uskontoa, mutta uskonnonharjoittamiseen on mahdollista tutustua.³⁵ Vuosina 2004 ja 2006 julkaistiin uskonnon opetussuunnitelmat yhteensä kolmelletoista eri uskonnolle sekä elämäntietomustiedolle. POPS 2004 -asiakirjan voimassaoloaikana suurin osa perusopetuksen oppilaista, esimerkiksi vuonna 2010 yli 90 prosenttia, osallistui evankelisluterilaisen uskonnon opetukseen.³⁶

Valtakunnallinen POPS 2004 ohjeisti ja viitoitti perusopetuksen järjestämistä ja opetuksen sisältöjä, peruskoulujen kunta- ja koulukohtaisten opetussuunnitelmien laatimista sekä käytännön opetustyötä ja luokahuonearkea vuodesta 2004 kevääseen 2016.³⁷ Vaikka opetussuunnitelma on koulutyötä velvoittava ja normittava asiakirja, niin siitä huolimatta todellisuudessa ”[j]okainen opettaja tekee oman tulkintansa koulun opetussuunnitelmasta oman osaamisensa, elämäntietomustietonsa ja joskus jopa mielialansa mukaan. Opettajan

³⁰ Seppo 2003, 143.

³¹ POPS 2004, 204; OPS 2006, 4; mm. Kallioniemi 2005a, 20–21.

³² Iivonen 2012b, elektroninen lähde.

³³ Räsänen & Innanen 2009, 143–144; Suomalainen malli on varsin omintakeinen, eikä vastaavaa uskonnonopetusjärjestelyä esiinny muualla Euroopassa (mm. Sakaranaho 2008, 163). Eri maiden uskonnonopetusta vertailtaessa erottavina tekijöinä voidaan havaita muun muassa opetuksen tunnustuksellisuus (vs. tunnustuksettomuus), eri katsomusaineiden lukumäärä yleissivistävän koulutuksen yhteydessä tai valtion rooli uskonnonopetuksen järjestäjänä (mts., 158).

³⁴ Räsänen & Innanen 2009, 143–144.

³⁵ Sihvola 2007, 53–54; Räsänen & Innanen 2009, 145; ks. myös Iivonen 2012b, elektroninen lähde.

³⁶ POPS 2004, OPS 2006.; Peruskoulu tavoittaa lähtökohtaisesti kaikki Suomessa asuvat lapset. Esimerkiksi vuonna 2009 oli peruskoulussa yhteensä 553 300 oppilasta (SVT 2012b: Esi- ja peruskouluopetus [verkkojulkaisu]). Valtaosa perusopetuksen oppilaista osallistuu evankelisluterilaisen uskonnonopetukseen. Esimerkiksi vuonna 2010 perusopetuksen oppilaista uskonnonopetukseen osallistuttiin seuraavasti: evankelisluterilainen uskonto noin 93 prosenttia, ortodoksinen uskonto 1,3 prosenttia, islamin uskonto 1,2 prosenttia, elämäntietomustietä 2,9 prosenttia ja muut 0,1 prosenttia oppilaista. Edellisten lukujen lisäksi oppilaista 0,7 prosenttia ei osallistunut tai saanut oman uskonnon opetusta. (Iivonen 2012a, elektroninen lähde.)

³⁷ Uusi *Perusopetuksen opetussuunnitelmien perusteet 2014* -asiakirja otettiin käyttöön 1.8.2016 (POPS 2014).

henkilökohtainen tulkintamalli muuntuu piilo-opetussuunnitelmaksi – –.”³⁸ Vastaavasti oppikirjojen tekijät ovat tehneet omat tulkintansa opetussuunnitelmasta oppimateriaaleja laatiessaan.

Perusopetuksen opetussuunnitelmien perusteet 2004 -asiakirja sivuaa uskonto(j)a seuraavissa yhteyksissä: opetuksen järjestämisen lähtökohtia käsittelevässä osiossa, kulttuuri-identiteetti ja kansainvälisyys -aihekokonaisuudessa sekä uskonnon ja elämäntavomustien oppimistavoitteet ja opetuksen keskeiset sisällöt -teksteissä. POPS 2004 mainitsee perusopetuksen arvopohjana muun muassa suomalaisen kulttuurin, ”alkuperäisen, pohjoismaisen ja eurooppalaisen kulttuurin”, ”kansalliset ja paikalliset erityispiirteet”, ”kaksi kansankirkkoa”. Opetuksessa tulee asiakirjan mukaan pyrkiä tukemaan kulttuuri-identiteetin rakentumista, globaalia osallisuutta, kulttuurista moninaisuutta ja vuorovaikutusta.³⁹ Uskonnon tai uskontojen voidaan nähdä nivoutuvan olennaisesti tähän perusopetuksen arvopohjakuvaukseen.

Opetussuunnitelmaan on kirjattu ainejakoisten opetussuunnitelmakuvausten ohessa seitsemän oppiainetta yhdistävää eli eheyttävää ja ilmiöiden tarkastelemiselle perustuvaa aihekokonaisuutta. Yksi niistä on nimetty ”Kulttuuri-identiteetti ja kansainvälisyys”, jonka välityksellä on tarkoitus pureutua suomalaiseen ja eurooppalaiseen sekä oppilaan omaan kulttuuri-identiteettiin. Aihekokonaisuuden ensimmäiseksi tavoitteeksi on asetettu oman henkisen ja aineellisen kulttuuriperinnön tunteminen ja arvostaminen. Lisäksi tavoitteena on mainittu muun muassa sekä oman kulttuurin ja sen monimuotoisuuden ymmärtäminen että muihin kulttuureihin ja elämäntavomuksiin tutustuminen.⁴⁰ Tähän aihekokonaisuuteen voi hyvin läheisesti ja luontevasti nähdä liittyvän niin uskonto- ja musiikkioppiaineiden kuin laajasti ymmärrettynä myös uskonnollisen musiikin oppiaineen.

POPS 2004 -asiakirjassa musiikin ja evankelisluterilaisen uskonnon opetussuunnitelmateksteissä ei esiinny sellaisenaan uskonnollinen musiikki -ilmausta. Musiikin opetussuunnitelmassa musiikista kirjoitetaan hyvin yleisellä tasolla, eikä esimerkiksi opetuksessa käytettyyn laulustoon oteta suoraan ja konkreettisesti kantaa. Musiikin opetussuunnitelmatekstissä on vain pääpiirteittäisiä ja yleisiä viittauksia musiikin aika- ja tilannesidonnaisuuteen, eri yhteiskuntiin, kulttuuriseen moninaisuuteen ja erilaisiin musiikkeihin (ks. taulukko 1.1). Opetussuunnitelma mainitsee eri kulttuurien ja yhteiskuntien ”erilaiset musiikit” ja ”monenlaisen musiikin” sekä eri sanakääntein musiikillisen maailman monimuotoisuuden. Suorien ilmaisuiden puuttumisesta huolimatta uskonnollisen musiikin voidaan olettaa im-

³⁸ Talib 2007, 44–45.

³⁹ POPS 2004, 14.

⁴⁰ Mts., 38–39.

plisiittisesti sisältyvän vuosiluokkien 1–4 musiikin opetussuunnitelmatekstin kuvaukseen, joka viittaa laajasti muiden maiden ja kulttuurien sekä eri aikakausien musiikkiin ja musiikin lajeihin. Mikäli opetuksessa käsitellään esimerkiksi keski-, renessanssi- ja barokinajan musiikkikulttuureita, ei niitä tarkasteltaessa voine kokonaan jättää mainitsematta katolisen kirkon ja luterilaisen kirkon musiikkiperinteitä ja useita merkittäviä säveltäjiä. Myös vuosiluokkien 5–9 kuvaukset viittaavat ”ajallisesti, paikallisesti ja kulttuurisesti” monipuoliseen laulustoon ja kuunteluohjelmistoon. Opetussuunnitelman mukaisesti on musiikin opetuksen tavoitteena saavuttaa musiikin eri lajien ja tyylien tuntemusta sekä eri aikakausien ja kulttuurien musiikin tunnistamista.⁴¹ Nämä sekä muut uskonnolliseen musiikkiin implisiittisesti liittyvät musiikin opetussuunnitelmatekstikohdat on esitetty kootusti taulukossa 1.1.

TAULUKKO 1.1. Uskonnollista musiikkia implikoivat maininnat musiikin ainekohtaisessa opetussuunnitelmatekstissä (POPS 2004).

Musiikki	Opetussuunnitelmakuvaus (suora sitaatti)
Vuosiluokat 1–4: Tavoitteet	”ymmärtämään musiikillisen maailman monimuotoisuutta” (POPS 2004, 232)
Vuosiluokat 1–4: Keskeiset sisällöt	”laulu-, soitto- ja kuunteluohjelmistoa, joka tutustuttaa oppilaan sekä suomalaisen että muiden maiden ja kulttuurien musiikkiin ja sisältää esimerkkejä eri aikakausilta ja eri musiikin lajeista.” (POPS 2004, 233)
Vuosiluokat 5–9: Tavoitteet	” – – laajentaa ja syventää musiikin eri lajien ja tyylien tuntemustaan” (POPS 2004, 233)
Vuosiluokat 5–9: Keskeiset sisällöt	” – – eri tyylejä ja lajeja edustavaa yksi- ja moniäänistä ohjelmistoa, josta osa ulkoa” (POPS 2004, 234)
	”yhteissoittotaitoja kehittäviä harjoituksia sekä monipuolisesti eri musiikkityylejä ja -kulttuureja edustavaa soitto-ohjelmistoa” (POPS 2004, 234)
	”monipuolista kuunteluohjelmistoa ja sen jäsentämistä ajallisesti, paikallisesti ja kulttuurisesti” (POPS 2004, 234)
Vuosiluokat 5–9: Päättöarvioinnin kriteerit arvosanalle 8	”tunnistaa ja osaa erottaa eri musiikin lajeja ja eri aikakausien ja kulttuurien musiikkia” (POPS 2004, 234)
	”tuntee keskeistä suomalaista musiikkia ja musiikkielämää” (POPS 2004, 234)

Evangelisluterilaista uskonnonopetusta käsittelevä opetussuunnitelmateksti mainitsee virret kahdesti. Toisessa yhteydessä virsien rinnalla on viittaus hengellisiin lauluihin, toisessa taas kristilliseen muuhun musiikkiperinteeseen. Nämä suorat musiikkimaininnat on liitetty oman uskonnon, ”luterilaisen kirkon elämä” (vuosiluokat 1–5), ja suomalaisen katsomusperinteen, ”suomalainen katsomusperinne” (vuosiluokat 6–9), yhteyteen. Siten ensimmäi-

⁴¹ POPS 2004, 232–234.

nen yhdistää musiikin läheisesti kirkkoinstituutioon, kun taas jälkimmäinen laajemmin ja yleisemmin kulttuuriin.

Julkisessa keskustelussa huomiota on kiinnitetty lähes yksinomaan evankelisluterilaisen kirkon virsiperinteen harjoittamiseen perusopetuskontekstissa. Koska uskonnon opetussuunnitelmat on laadittu yhteensä kolmelletoista eri uskonnolle, on mielenkiintoista tarkastella, sisältyykö mahdollisesti myös muiden uskontojen opetussuunnitelmateksteihin musiikkiviittauksia ja mitä niissä kirjoitetaan kyseessä olevan uskonnon musiikkista. Seuraavassa taulukossa 1.2 on kootusti esitettynä eri uskontojen opetussuunnitelmatekstien uskonnollista musiikkia koskevat eksplisiittiset viittaukset.

TAULUKKO 1.2. Uskonnollista musiikkia eksplikoivat maininnat uskontojen ainekohtaisissa opetussuunnitelmateksteissä (POPS 2004 ja OPS 2006).

Uskonto	Opetussuunnitelmakuvaus (suora sitaatti)
Adventistinen uskonto	-
Bahá'í-uskonto	-
Buddhalainen uskonto	"buddhalainen musiikki: moderni ja perinteinen" (OPS 2006, 18, 20)
Evangelisluterilainen uskonto	"virsiiä ja muita hengellisiä lauluja" (POPS 2004, 205) "kristillinen virsi- ja muu musiikkiperinne" (POPS 2004, 207)
Herran Kansa ry:n uskonto	-
Islam uskonto	"lyhyitä Koraanin lukuja (suurat) Salat-rukouksen suorittamista varten" (OPS 2006, 25)
Juutalainen uskonto	-
Katolinen uskonto	"messumusiikkiin ja hengellisiin lauluihin tutustuminen" (OPS 2006, 33) "tutustuu -- kirkkomusiikkiin" (OPS 2006, 34) "eri aikakausien ja maiden messumusiikkiin ja muuhun uskonnolliseen musiikkiin tutustuminen" (OPS 2006, 35) "gregoriaaniseen musiikkiin ja sen käyttöön kirkossa tutustuminen" (OPS 2006, 36)
Krishna-liikkeen uskonto	"oppii ymmärtämään -- uskonnollisten laulujen merkityksen" (OPS 2006, 37) "uskonnolliset laulut (Prabhupada-, Pañcatattva, Hare Krishna- ja Nrisimha-laulut) ja temppelimusiikki" (OPS 2006, 37)
Kristityhteisön uskonto	"laulut ja virret" (OPS 2006, 41)
Myöhempien aikojen...-uskonto	"hengellinen musiikki" (OPS 2006, 45)
Ortodoksinen uskonto	"kirkkomusiikki: tropareja, jumalanpalvelus-veisuja ja muiden pyhien toimitusten veisuja" (POPS 2004, 210)
Vapaakirkollinen uskonto	"vapaakirkollinen musiikkiperinne" (OPS 2006, 50)

Yhdeksässä uskonnon opetussuunnitelmassa mainitaan kyseisen uskonnon oma musiikkiperinne ja ainoastaan neljän uskonnon opetussuunnitelmatekstit jättävät musiikin kokonaan

huomiotta. Tämän tutkimuksen keskeiset käsitteet uskonnollinen laulu tai uskonnollinen musiikki -ilmaukset sisältyvät Krishna-liikkeen ja katolisen uskonnon opetussuunnitelmateksteihin. Opetussuunnitelmatekstiyhteyksissä nämä käsitteet viittaavat kuitenkin kapeasti kyseisten uskontojen omaan musiikkiperinteeseen. Eri uskontojen opetussuunnitelmatekstien mukaisesti oman uskonnon opetukseen liitetään ainoastaan uskontokuntien oma musiikkiperinne. Siten evankelisluterilaisen uskonnon opetussuunnitelmatekstin musiikkimaininnat eivät tee poikkeusta.

Suomalaisissa tiedotusvälineissä oli 2000-luvun alkuvuosina säännöllisesti esillä aiheita, jotka liittyivät uskonnollinen musiikki ja uskonnonopetus -tematiikkaan. Vaikka perusopetuksen opetussuunnitelmatekstien perusteella musiikki esiintyy useiden eri uskontojen oppiaineena, on suomalaisessa keskustelussa huomio kiinnittynyt lähes yksinomaan luterilaiseen virsiperinteeseen, sen asemaan ja vaalimiseen. Keskustelua käytiin tiedotusvälineiden lisäksi poliittisilla areenoilla muun muassa siitä, ovatko virret peruskoulun oppitunneilla uuden uskonnonvapauslain mukaisia vai sen vastaisia ja saako *Suvivirttä* siten veisata koulujen kevätjuhlissa.⁴² Taru Leppänen ja Teemu Taira ovat molemmat kohdentaneet huomionsa tähän tiedotusvälineissä käytyyn Suvivirsi-keskusteluun. Taira on tutkinut aineistoaan luokittelemisen, kulttuuristamisen ja uskonnollistamisen näkökulmista. Hänen mukaansa Suvivirsi-diskurssi on yksi esimerkki kristinuskon kulttuuristamisesta. Leppänen on puolestaan tarkastellut suppeampaa aineistoa esimerkkinä yhdestä kulttuurisesta kentästä, jossa käydään kamppailua identiteetistä – kansallisuudesta ja suomalaisuudesta sekä identiteetin määrittelyyn liittyvästä kulttuurirasismista, etnisyydestä ja rodusta.⁴³ Todettakoon, että vahvasti poliittisia äänenpainoja sisältävä, tosin myös uusia sävyjä saanut, debatti jatkui yhä edelleen vuonna 2019 joulun lähestyessä, jolloin virsi nostettiin jälleen keskustelun otsikoihin – symboliksi.⁴⁴ Mahdollisiin muihin uskonnollisiin lauluihin ei näissä yhteyksissä edelleenkään viitattu.

Koska perusopetuslain muutos aiheutti jo 2000-luvun alussa epäselviä tilanteita ja ristiriitaisia tulkintoja eri puolilla Suomea, laati Opetushallitus vuonna 2006 muistion.⁴⁵ Tiedotteessa selvennettiin muutoksen vaikutuksia uskonnonopetukseen ja koulun muuhun toiminn-

⁴² Leppänen 2010, 163–183.

⁴³ Leppänen 2002; Leppänen 2010; Taira 2019, elektroninen lähde.

⁴⁴ Muun muassa ”Enkeli taivaan -virren saa laulaa koulussa – kansanedustajat levittävät tunnekuohuihseen väärää tietoa, ja se on vakava ongelma” (Lauri Nurmi, Aamulehti 9.11.2019) ja ”Koulun yhteinen joulujuhla kuuluu kaikille, ja siellä saa edelleen laulaa myös ’Enkeli taivaan lausui näin’” (Pääkirjoitus, Suomenmaa 12.11.2019).

⁴⁵ Sittemmin vuoden 2006 muistio korvattiin uudella, Opetushallituksen 2014 laatimalla ohjeistuksella (OPH 2014, elektroninen lähde).

taan sekä ohjeistettiin uskontoa käsittelevien elementtien asemasta koulutyössä. Muistiossa annettiin ohjeita näiden uskontoa käsittelevien elementtien asemasta koulutyössä ja kahdessa yhteydessä viitattiin myös virsiin. Muuhun kristilliseen tai muiden, ei-kristillisten, uskontojen perinteeseen liitettyyn musiikkiin tai lauluihin muistio ei ottanut kantaa. Muistion perusteella virret linkittyivät 2000-luvun alkuvuosien suomalaiseen perusopetukseen evankelisluterilaisen uskonnon opetussuunnitelmaa laajemmin.⁴⁶

Muistion ohjeistuksen mukaisesti virrelle osoitettiin koulukontekstissa kolme eri ”paikkaa” ja ”tehtävää”: Ensinnäkin virrellä on paikkansa perusopetuksessa uskonnon sekä mahdollisten muiden oppiaineiden opetuksessa pedagogisesti perusteltuna ja opetussuunnitelman mukaisena oppiaineen ja -materiaalina. Tällöin virsi näyttäytyy ennen kaikkea pedagogisena ja didaktisena sekä kulttuurisena ilmiönä. Muistion mukaan uskonnon opetukseen kuuluu olennaisesti oman uskonnon tuntemus ja ”perehtymiseen kuuluu myös tutustuminen uskonnonharjoittamisen muotoihin ja tapoihin”. Virsiin tutustuminen tulkitaan siten osaksi oman uskonnon opetusta. Tämän opetuksen tulee olla ”pedagogisesti perusteltua ja opetussuunnitelman mukaista”. Vaikka muistio ei erikseen tätä totea, on mahdollista, että virret tulevat opetuksessa esille muidenkin oppiaineiden, kuten musiikin, äidinkielen ja historian, tunneilla. Minkään oppiaineen tunneilla virsiä ei perusopetuslain ja opetussuunnitelmien mukaan tule käyttää uskonnon harjoittamisena.

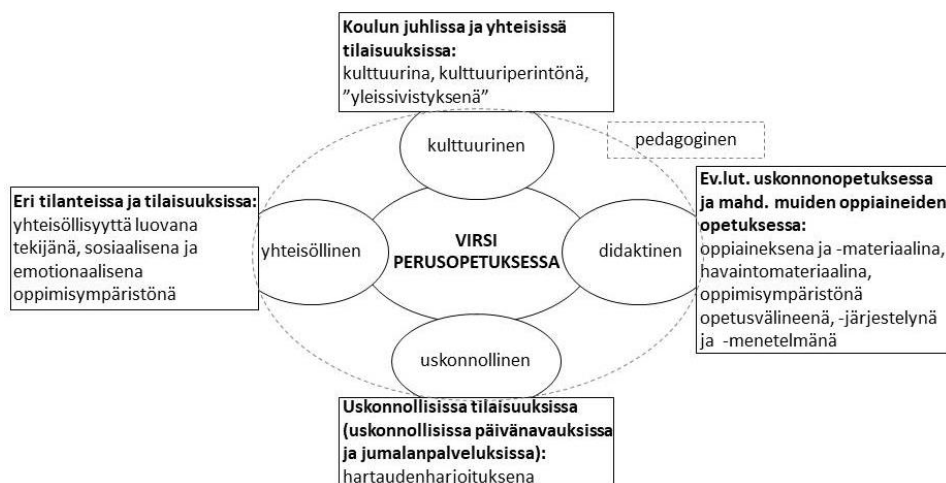
Toiseksi virrellä on kulttuurinen tehtävä koulun yhteisissä tilaisuuksissa ja juhlissa osana suomalaista juhlatraditiota. Opetushallituksen muistiossa tähdennetään, että koulun perinteisiin juhliin, joita ovat esimerkiksi joulu- ja kevätjuhla, YK:n ja itsenäisyyspäivän juhlat, ”saattaa sisältyä joitakin uskontoon viittaavia elementtejä”. Muistio nojaa eduskunnan perustuslakivaliokunnan näkemykseen, jonka mukaan nämä ”juhlatraditiot ovat osa suomalaista kulttuuria”. Juhlissa laulettava virsi ei tee tilaisuutta vielä uskonnon harjoittamiseksi. Sama näkökulma voi koskea muitakin koulun yhteisiä tilaisuuksia esimerkiksi koulua koskevan kuolemantapauksen johdosta vietettävää muistotilaisuutta.

Kolmanneksi virrellä on koulun uskonnollisissa tilaisuuksissa, positiivisen uskonnonvapauslain puitteissa, Suomen evankelis-luterilaisen kirkon virsikirjaan sisältyvänä lauluna uskonnollinen tehtävä. Oman uskonnon opetuksen ja koulun perinteisten juhlien lisäksi koulussa on mahdollista, uskonnonvapauslain positiivisen tulkinnan puitteissa, järjestää uskonnollisia tilaisuuksia. Näitä ovat jumalanpalvelukset ja uskonnolliset päi-

⁴⁶ OPH 2006, elektroninen lähde.

vänävaukset. Jälkimmäisiin tilaisuuksiin osallistumisesta on sovittava erikseen oppilaan huoltajan kanssa.⁴⁷

Kaikissa edellä mainituissa kolmessa yhteydessä virsi voi toimia myös yhteisöllisyyttä luovana sosiaalisena ja emotionaalisenä oppimisympäristönä.⁴⁸ Edellä kuvatut virren ulottuvuudet sekä niihin liittyviä esimerkkejä virren tehtävistä perusopetuksessa on kuvattu seuraavassa kuviossa 1.1.

KUVIO 1.1. Virren ulottuvuuksia ja tehtäviä perusopetuksessa (mm. POPS 2004, OPH 2006, Lumikari 2009, Urponen 2009, Hellström 2008).

Yllä olevassa kuviossa 1.1 on kootusti esitettyä virren neljä eri ulottuvuutta, jotka perusopetuksessa ovat kulttuurinen, uskonnollinen, didaktinen ja yhteisöllinen. Yhteisöllisen ulottuvuuden voidaan nähdä linkittyvän myös kaikkiin muihin ulottuvuuksiin. Kaikissa edellä mainituissa perusopetusyhteyksissä virrellä tulee olla pedagoginen tehtävä ja lähtökohta.

Opetushallituksen vuoden 2006 muistio kiinnittää huomiota ainoastaan Suomen evankelis-luterilaisen kirkon virallistamiin lauluihin, virsiin. On huomionarvoista, että siinä ei oteta kantaa esimerkiksi opetussuunnitelmatekstin mainitsemiin muihin hengellisiin lauluihin tai laajemmin kristilliseen musiikkiperinteeseen. Muistiossa ei myöskään viitata ei-kristillisten uskontojen musiikkiperinteeseen tai muihin kristillisen perinteen mukaisiin lauluihin. Toki virren sijaan tarkastelun keskiöön olisi mahdollista sijoittaa myös jokin muu luterilaiseen kirkkomusiikkiperinteeseen liitetty hengellinen laulu.

⁴⁷ OPH 2006, elektroninen lähde; Vanne 2005, 107–108; ks. ruokarukoukseen liittyen myös Iivonen 2012b, elektroninen lähde.

⁴⁸ Lumikari 2009.

1.3 Tutkimuksen asemoituminen tieteiden kentälle

Empiirinen ja käytäntöorientoitunut uskonnonpedagoginen tutkimukseni ei lukeudu selkeästi vain yhden tarkasti rajatun tieteenalan tai oppiaineen alueelle, vaan sillä on kosketus- ja kiinnekohtia useisiin suuntiin: kirkkomusiikin tutkimukseen ja erityisesti sen yhteen osaluueeseen hymnologiaan sekä uskonnonpedagogiikkaan, teologiaan, uskontotieteeseen ja kasvatustieteeseen. Edellä mainituista tieteenaloista olen ottanut käyttöni käsitteellisiä ja aineistollisia vaikutteita sekä soveltanut niiden erilaisia lähestymistapoja ja tutkimusotteita. Siten tutkimus asemoituu useille eri tutkimusaloille.

Keskeisinä käsitteinä ja tarkastelun kohteina ovat uskonnollinen musiikki ja uskonnollinen laulu, jotka kiinnittävät tutkimukseni hymnologiaan. Tutkimuskontekstina oleva perusopetus sijoittaa työni puolestaan ensisijaisesti uskonnonpedagogiikkaan. Niin ikään uskonnonpedagogiikkaan, kuten musiikkipedagogiikkaankin, liittyvät läheisesti lähdeaineistona olevat uskonnon ja musiikin oppikirjat. Vaikka lähdeaineistona ovat kahden eri oppiaineen oppikirjat, tukeutuu näkökulma kuitenkin lähinnä uskonnonpedagogiikkaan ja rajaa yksityiskohtaisen musiikkipedagogisen tarkastelun tämän tutkimuksen ulkopuolelle. Oppikirjojen perusteella kyseessä on lisäksi kasvatustieteellinen oppimateriaalitutkimus. Lauluaineiston jäsentämisessä olen menetelmällisenä taustateorian hyödyntänyt uskontotieteilijä Ninian Smartin uskonnon piirreperustaista mallia sekä teologista terminologiaa ja käsitteistöä.

Uskonnollista musiikkia on tutkittu koulun uskonnon- ja musiikinopetuskonteksteissa aikaisemminkin sekä historian⁴⁹ että nykyhetken⁵⁰ näkökulmista käsin. Useampikin opinnäytetyönlaitaja on intoutunut tarkastelemaan uskonnollista musiikkia suomalaisessa musiikin- ja uskonnonopetuksessa.⁵¹ Näiden tutkielmien näkökulmat ovat monesti kuitenkin liittyneet aiempien, vuoden 1985 tai 1994 valtakunnallisten, opetussuunnitelmien perusteiden aikakausiin. Nimenomaisesti keskittyminen lähihistorian, 2000-luvun alkupuolen eli *Perusopetuksen opetussuunnitelmien perusteet 2004* -ajan tutkimiseen on perusteltua. Ensinnäkin aihetta ei ole tutkittu aiemmin näin laajasti, saati samanaikaisesti kahden eri oppiaineen oppikirja-aineiston ja oppiaineen näkökulmista käsin. Toiseksi juuri 2000-luvun ensimmäinen vuosikymmen tarjoaa kulttuurisesti ja yhteiskunnallisesti hyvin kiin-

⁴⁹ Muun muassa Pajamo 1976, Hirvonen 2009, Kosonen 2014, Rong & Holter 2014.

⁵⁰ Haakedal 2013, osin myös Rong & Holter 2014.

⁵¹ Laakso (1980) on tarkastellut tutkielmassaan musiikin oppikirjalaulujen sisältämää hengellistä ainesta Jumala- ja henkimaa-ilmakuvan, maailman ja maanpäällisen elämän, ihmisen, kirkon, uskonelämän, Raamatun, pelastuksen ja kuoleman jälkeisen elämän välityksellä. Laakson tutkimusmenetelmänä oli kvantitatiivinen sisällönerittely.; Muita aihepiiriin liittyviä, eri korkeakouluissa ja eri aloilla valmistuneita opinnäytetutkielmia ovat mm. Immonen 1987, Ingalsuo 2001, Ingalsuo 2002, Oikkonen & Vainikka 1989, Riihimäki 2008 sekä Heinosen (2011) kandidaatin tutkielma, joka tarkastelee alakoulun uskonnon oppikirjasarjojen 5. ja 6. luokan oppilaankirjoja ja opettajan oppaita.

nostavan tutkimuskontekstin. Vuosituhannen alussa perusopetuksessa otettiin käyttöön uusi opetussuunnitelma (POPS 2004) ja vuotta aikaisemmin oli astunut voimaan uusi uskonnonvapauslaki. Ne molemmat vaikuttivat osaltaan uuden katsomusopetusmallin tarpeeseen ja muotoutumiseen. Lisäksi 2000-luvun alkuvuosina herättivät runsaasti keskustelua esimerkiksi suomalaisen yhteiskunnan sekularisaatio ja monikulttuuristuminen sekä Euroopassa laajemmin ja yleisemmin uskonnon asema julkisessa tilassa ja uskonnolliset symbolit. Samat kysymykset ovat ajankohtaisia ja keskusteluttavat yhä 2020-luvulla.

Tutkimuskohteet, uskonnollinen musiikki ja uskonnollinen laulu, liittyvät tämän tutkimuksen läheisesti hymnologian alaan. Tosin kyseisiä käsitteitä ei ole tavattu käyttää suomalaisessa hymnologisessa tutkimustraditiossa. Tarkka käsitteiden määrittelemine ei sekään ole sijainnut suomalaisen hymnologisen tutkimuksen ytimessä. Arkikielen ilmauksilla ja teoreettisilla käsitteillä voi toki olla yhteinen sana-asu. Tutkimuksen yhtenä tärkeänä ja olennaisena ydintehtävänä on kuitenkin tarkentaa käytössä olevia käsitteitä.⁵² Käsitteiden määrittelemisen ohessa tutkimukseni soveltaa hymnologiseen tutkimukseen empiiristä tutkimusotetta.

Suomalainen hymnologinen tutkimus on ollut 2000-luvulle asti vahvasti perinteisiin historiallisiin tarkastelutapoihin ja tutkimuksellisiin lähtökohtiin nojaavaa tutkimusta, eikä siihen juuri ole kuulunut ydinkäsitteiden lähempää tarkastelua tai määrittelemistä. Pääosassa on ollut historiallinen lähdetutkimus sekä virsi itsessään tai virsikirjan sisältö ja syntytausta. Sen sijaan 2000-luvun tutkimuksessa on suuntauduttu yhä useammin laulamiseen sekä virsien ja virsikirjan käyttämiseen liittyviin kysymyksenasetteluihin. Edellä kuvattua, uudenlaista hymnologista tutkimusotetta Pajamo nimittää hymnodiaksi.⁵³ Tärkeinä vedenjakajina voidaan pitää pohjoismaisen Nordhymn-verkoston *Dejlig er jorden* -julkaisua sekä noin kymmenen vuotta myöhemmin suomalaisen virsitutkimushankkeen puitteissa julkaistuja tutkimuksia.⁵⁴ Valtavirrasta poikkeavaa ja hymnologian perinteitä uudistavaa tutkimusotetta ovat edustaneet ennen 2000-lukua, jo 1980- ja 1990-luvuilla, Suomessa Jukka Louhivuori, Päivikki Suojanen ja Hannu Vapaavuori sekä Ruotsissa Jan Arvid Hellström ja Sven Åke Selander.⁵⁵

⁵² Niiniluoto 1999, 167; Hirsjärvi ym. 2000, 139–140.; Silti vakiintuneidenkaan tieteenalojen ydinkäsitteiden määrittelemisestä ei välttämättä vallitse yksimielisyyttä, eikä kaiken kattavan määritelmän löytäminen ja muodostaminen ole aina edes tavoitteena. Esimerkkeinä kulttuurintutkimuksen käsitteistä mainittakoon uskonto ja kulttuuri.

⁵³ Pajamo 2003, 207.

⁵⁴ Hansson 2001, 128–138, Hansson ym. 2001, Innanen & Salminen 2014.

⁵⁵ Louhivuori 1986, Suojanen 1984, Vapaavuori 1997; mm. Hellström 1981, Selander 2011.

Käsillä oleva tutkimus löytää tarttumapintaa Martin hymnologista tutkimusta kuvaavasta luokittelusta. Sitä mukaillen tutkimukseni määrittyy hymnologiseksi reseptiotutkimukseksi, jonka tavoitteena on määritellä uskonnollisen musiikin ja uskonnollisen laulun käsitteet.⁵⁶ Aiempia suomalaisia väitöstutkimuksia, jotka lukeutuvat hymnologian alaan ja sivuavat nimenomaisesti uskonnollista musiikkia koulumaailmakontekstissa, ovat jo edellä mainitut ja tämän tutkimuksen kannalta mielenkiintoiset Pajamon ja Hirvosen väitöstutkimukset. Tosin historiallisen tutkimusotteensa vuoksi ne lähinnä avaavat viitekehyselleni historiallisen perspektiivin.⁵⁷

Tutkimukseni sijoitan ensisijaisesti uskonnonpedagogiseksi tutkimukseksi, teologian ja kasvatustieteen puoliväliin.⁵⁸ Uskonnonpedagogiikalla viitattiin saksankielessä aiemmin lähinnä koulun antamaan uskontokasvatukseen, nykyään se yhdistetään kaikkeen uskonnolliseen kasvatukseen.⁵⁹ Friedrich Schweitzerin mukaan uskonnonpedagogiikka voidaan laajasti ymmärtää uskontoon kohdistuvaksi kasvatus-, koulutus-, sosialisatio-, oppimis- ja kehitysteoriaksi, jonka ympäristönä voivat olla kirkko, koulu tai yhteiskunta. Uskonnonpedagogiikassa teoria ja käytäntö kohtaavat.⁶⁰ Eri aikojen uskonnonopetusta, uskonnonopetuksen asemaa sekä käsityksiä on tutkittu melko laajasti, uskonnollista musiikkiakin musiikinopetuksen kontekstissa jonkin verran – tosin harvemmin uskonnonpedagogisesta näkökulmasta käsin.⁶¹ Tutkimusaihe ja lähestymistapa ovat yhtenä esimerkkinä nykyään vallassa olevasta monenkirjavasta uskonnonpedagogisesta tutkimuksesta.⁶² Tutkimukseni edustaa uskonnonpedagogista näkökulmaa, joka pyrkii huomioimaan musiikin uskonnonopetuksen yhtenä oppiaineena.

Vaikka Suomessa tämä tutkimus avaakin uusia uskonnonpedagogisia polkuja, on erityisesti Saksassa viime vuosikymmenten aikana tehty jonkin verran ”musiikki uskonnonopetuksessa” -aiheeseen liittyvää tutkimusta. Aihetta on tarkasteltu niin uskonnon- ja musiikkipedagogiikan, kirkkomusiikkipedagogiikan kuin myös uskonnon didaktiikan aloil-

⁵⁶ Marti 2012, elektroninen lähde: Martin jaottelun mukaisesti tutkimukseni on sijoitettavissa hymnologian kentässä reseptiotutkimuksen ideologiakritiikiksi, jonka yksi osa-alue on kirkko ja koulu -näkökulma.

⁵⁷ Pajamo 1976, Hirvonen 2009.

⁵⁸ Ks. mm. Ubani 2013, 18–21.

⁵⁹ Kallioniemi 2005b, 51; Räsänen 2008, 288.; Suomessa taas uskonnon didaktiikka on vastaavasti yhdistetty koulun uskonnonopetukseen (Kallioniemi & Ubani 2012, 197).

⁶⁰ Schweitzer 2006, 47; ks. myös Räsänen 2008, 288.

⁶¹ Uskonnonopetus ja uskonnonopetuskäsitykset mm. Tamminen 1967, Pyysiäinen 1982, Saine 2000. Uskonnollista musiikkia musiikinopetuskontekstissa sivuavat mm. Pajamo 1976, Hirvonen 2009, Laitakarin 1988 liseniaattityö sekä opinnäytetutkielmista mm. Lehtipuu 2003, Sidoroff 2008.

⁶² Räsänen (2018, 297) on nimennyt tämänhetkisen uuden uskonnonpedagogisen tutkimusparadigman metodologisesti ja kontekstuaalisesti eklektiseksi.

la.⁶³ Saksassa ovat nousseet esille ja vakiintuneet esteettiseen oppimiseen liittyvät aiheet, joiden ala-aiheeksi lukeutuu juuri musiikkiorientoitunut uskonnonpedagogiikka.⁶⁴ Tutkimukseni on yksi esimerkki Suomessa tällä hetkellä tehtävästä musiikkiorientoituneesta uskonnonpedagogisesta tutkimuksesta.⁶⁵

Tutkimusaineiston perusteella tutkimukseni lukeutuu myös oppimateriaalitutkimukseksi. Oppimateriaalitutkimus asemoituu kasvatustieteellisen tutkimuksen osa-alueista didaktisen tutkimuksen kenttään, johon myös tämä tutkimus on sijoitettavissa. Oppikirja linkittyvät olennaisesti oppimiseen sekä opettamiseen ja siten ne tarjoavat kasvatustieteelliselle tutkimukselle yhden valmiin aineiston. Koska oppikirjat ovat valmiita kirjallisia kulttuurisia tuotoksia, dokumentteja, on niiden perusteella kyse myös dokumenttitutkimuksesta⁶⁶.

Oppimateriaalitutkimuksissa pohditaan didaktiikan osa-alueiden näkökulmista sekä opetussuunnitelma- että opetusmenetelmäoppia. Tutkimuskohteena voi olla sekä oppikirjan sisältämä oppiaines että opettajan oppaassa esille nostetut opetuksen lähestymistavat, opetuksen muoto.⁶⁷ Kohdistan tässä yhteydessä huomioni ensin mainittuun eli oppiaineeseen. Oppimateriaalitutkimus voidaan luokitella myös yleisdidaktiikkaan, ikäkausididaktiikkaan tai ainedidaktiikkaan kuuluvaksi.⁶⁸ Tämä tutkimus ankkuroituu ensisijaisesti uskonnon ainedidaktiikkaan, vaikka sillä toki on myös kiinnekohtia musiikin ainedidaktiikkaan. Itse musiikin tarkasteleminen ja musiikkididaktiset lähtökohdat rajautuvat kuitenkin pääosin tämän tutkimuksen ulkopuolelle. Aineistoa tarkastelen osin opetussuunnitelmien valossa.

Lähinnä lähestyn oppikirjoja tässä yhteydessä opettamisen välineenä ja oppiaineen ympäristönä, enkä pyri tutkimaan niitä esimerkiksi oppimispsykologian näkökulmasta tai linkittämään analyysia yhteenkään oppimisteoriaan. Tässä mielessä tutkimus liittyy ainakin

⁶³ Saksassa on viidentoista viimeisen vuoden aikana hyväksytty ainakin seuraavat ”musiikki uskonnonopetuksessa” -tematiikkaan läheisesti liittyvät väitöskirjat: Pirner 1999, Lindner 2003 ja Tenbergen 2017.

⁶⁴ Esteettiseen oppimiseen liittyvä tutkimus tuo mukanaan myös uusia oppimiskulttuureita. Esteettistä kompetenssia edellyttäviin aiheisiin liittyvät kirkkopedagogiikka, ”musiikkiorientoitunut uskonnonpedagogiikka” sekä ”raamattuteatteri”. (KathBI 2006, elektroninen lähde; KathBI 2009, elektroninen lähde.)

⁶⁵ Ragnhild Straumanin ja Jenni Urposen esitelmä *Church music pedagogy inside and outside the church context – two Nordic perspectives*, Internationale Arbeitsgemeinschaft für Hymnologie -tutkimusseuran konferenssissa ”Religious singing in Childhood, Youth and Education”, 30th International Hymnological Conference, Halle/Saale, Germany, 30.7.2019.; Uskonnonpedagogiikan tohtorikoulutettavien Aino-Elina Kilpeläisen (Helsingin yliopisto) ja Sari Murtosen (Itä-Suomen yliopisto) sekä käytännöllisen teologian tohtorikoulutettava Teija Pitkäsen (Helsingin yliopisto) tutkimusaiheet ja valmisteilla olevat väitöstutkimukset käsittelevät virsiä ja hengellistä musiikkia erilaisissa pedagogisissa konteksteissa. Kirkkomusiikkipedagogiset aiheet kiinnostavat myös Norjassa, jossa tohtorikoulutettava Ragnhild Strauman (Oslo yliopisto) viimeistelee parhaillaan niin ikään kirkkomusiikkipedagogiikan alaan lukeutuvaa väitöstutkimustaan.

⁶⁶ Esim. Cohen ym. 2007, 201; McCulloch 2004, 74–79; myös Laajasalo 2001.

⁶⁷ Mm. Usikylä & Atjonen 2007, 164–168; Hellström 2008, 30–32.

⁶⁸ Esimerkiksi Kuusisto (1989, 9) viittaa yleisdidaktisiin oppimateriaalitutkimuksiin ja Laajasalo (2001, 8) määrittelee oman oppimateriaalia ja opetussuunnitelmia käsittelevän väitöstutkimuksensa ainedidaktiseksi oppikirjatutkimukseksi.

osin Mikkilän ja Olkinuoran nimittämään ”varhaisempaan oppimateriaalitutkimukseen”.⁶⁹ Tätä näkökulmaa voidaan kutsua oppimateriaalin oppiaineen tutkimukseksi, sillä tutkimuksen oppiaineena ovat uskonnollinen musiikki ja uskonnolliset laulut. Vastaavasti uskonnon oppikirjojen rajattua oppiainesta ovat tarkastelleet väitöstutkimuksissaan myös muun muassa Laajasalo sekä Aarnio-Linnavuori.⁷⁰ Aiempien oppimateriaalitutkimusten aineistojen analyysimenetelmänä on käytetty muun muassa sisällönanalyysia, sovellettu systemaattisen analyysin menetelmiä ja hyödynnetty diskurssianalyysia.⁷¹

⁶⁹ Mikkilä & Olkinuora 1995, 3.

⁷⁰ Laajasalo 2001, Aarnio-Linnavuori 2018.

⁷¹ Sisällönanalyysi mm. Aarnio-Linnavuori 2018, Heinonen 2005, Kemppainen 2005; systemaattinen analyysi esim. Laajasalo 2001; diskurssianalyysi esim. Karvonen 2011, Väisänen 2005.

2 USKONNOLLINEN MUSIIKKI TUTKIMUSKOHTENA

2.1 Keskeiset käsitteet

Arkisissa yhteyksissä vallitsee suhteellisen laaja yhteisymmärrys siitä, mitä musiikkisanalla yleensä tarkoitetaan ja mihin sillä viitataan. **Musiikki**-käsitteelle ei kuitenkaan ole olemassa yhtä yleispätevää ja eri tahojen yksimielisesti hyväksymää tieteellistä määritelmää.⁷² Tässä yhteydessä tarkoitan musiikilla säveltäjän laatimaa tai vaihtoehtoisesti aikojen saatossa kansanperinteenä muotoutunutta, laulaen tai eri soittimin toteutettavaksi tarkoitettua, alun perin tai myöhemmässä vaiheessa nuotinnettua sävellystä, joka muodostuu melodiasta ja rytmistä. Oppikirjoissa julkaistuihin nuotinnoksiin on useimmiten liitetty myös soinnut eli harmonia. Musiikki on tämän tutkimuksen yhteydessä sekä tutkimuskohteenä että -aineistona.

Tutkimuksen musiikkiaineisto muodostuu pääosin lauluista. **Laululla** tarkoitan sävellystä, jossa melodiaan eli sävelmään on yhdistetty lyriikka eli sanoitus. Merkityksiä sisältävästä laulusanoituksesta voidaan tarkastella niin yksittäisiä sanoja ja ilmauksia kuin laajempaakin kokonaisuutta, tekstin välittämää sanomaa.⁷³ Laulusävellys on lähtökohtaisesti tarkoitettu ihmisäänen esitettäväksi – laulettavaksi. Laulumusiikkia kutsutaan myös vokaalimusiikiksi. Laulujen musiikilliset piirteet ja elementit vaihtelevat. Laulut voivat olla esimerkiksi yksi- tai moniäänisiä, säestyksellisiä tai säestyksettömiä, esityskokoonpanoltaan ja esittäjistöltään, sävellysmuodoltaan sekä tyyliltään hyvin monenlaisia.⁷⁴ Näin ollen niitä voidaan luokitella muun muassa musiikillisten tyylien, sisällöllisten ja sosiologisten näkökulmien, esityskäytäntöjen tai -kokoonpanojen sekä funktion perusteella.⁷⁵

Suomalaisessa kontekstissa Suomen evankelis-luterilaisessa kirkossa käytetystä musiikista puhutaan useimmiten **kirkkomusiikkina**. Kirkkomusiikki-sana on vakiintunut hyvin laajaan käyttöön.⁷⁶ Kyseessä on suora suomennos saksankielisestä Kirchenmusik-sanasta

⁷² Esim. Nettl 2001, elektroninen lähde.

⁷³ Ks. myös virsimääritelmään liittyen mm. Hannikainen 2012, 111; Pajamo 1991, 9.; Jodlaus ja joiku muodostavat laulusanoituksen suhteen poikkeuksen.

⁷⁴ Laulu-hakusana on määritelty *Suomen kielen perussanakirjassa* (1992, 35) seuraavasti: ”[J]hk tekstiin laadittu laulettava sävellys, laulusävellys.”; Engl. vocal music, vrt. instrumentaalimusiikki eli soitinmusiikki.; Laulujen esityskokoonpanoja voivat olla esimerkiksi yksi tai useampi soololaulaja tai kuoro, lauluyhtye ja ihmisjoukko, joiden mukaisesti lauluja voidaan kutsua soolo- tai yksinlauluksi sekä kuoro-, yhtye- ja yhteislauluksi.; Laulujen tyyliä ovat esimerkiksi kansan-, populaari- ja taidemusiikki.; Mm. Chew ym. 2001, elektroninen lähde.

⁷⁵ Jost 2015, elektroninen lähde.

⁷⁶ Kirkon palveluksessa työskentelevistä tutkinnon suorittaneista kanttoreista suurin osa on opiskellut pääaineenaan kirkkomusiikkia ja Taideyliopiston Sibelius-Akatemian kirkkomusiikin osastolta löytyy nykyisin Suomen ainoa kirkkomusiikin professuuri. Suomessa toimii niin ikään Suomen kirkkomusiikkiliitto (SKML) kuin Kirkkomusiikin säveltäjät -yhdistys. Kirkkomusiikki-sanalla on otsikoitu myös ko. aihetta käsittelevä

(engl. church music), jolla viitataan useimmiten juuri suurimpien kristillisten kirkkokuntien käyttämään musiikkiin. Käsitettä voidaan tarkentaa epiteetillä, esimerkiksi ”luterilainen”, ”ortodoksinen” tai ”katolinen”. Kirkko-sanalla on lähtökohtaisesti eri merkityksiä. Sillä voidaan tarkoittaa (1) maailmanlaajuista, kaikki kirkkokunnat kattavaa, kristittyjen yhteisöä, edellistä (2) rajatun alueella toimivaa yhteisöä, (3) kirkkokuntaa (esim. luterilainen kirkko) tai (4) kirkkorakennusta.⁷⁷ Kirkkomusiikki voidaan siten käsitteenä yhdistää joko esittämisympäristönsä tai instituutioon ja yhteisöön, joka on hyväksynyt tai omaksunut määrätyn musiikin käyttöönsä.⁷⁸

Yhteisöön viittaa myös edellistä laveampi käsite **kristillinen musiikki** (saks. christliche Musik, engl. Christian music). Sillä voidaan tarkoittaa kristityksi itseään kutsuvan yhteisön käyttämää musiikkia, jonka kyseinen yhteisö on hyväksynyt ”kristilliseksi”. Käsite liittyy siten läheisesti normatiivisuuteen, kristilliseen oppiin eli dogmin mukaisuuteen. Kuten monien opillisten kysymysten yhteydessä myös käsitys siitä, mikä ja minkälainen on ”kristillinen” laulu, vaihtelee eri kristillisten yhteisöjen kesken. Kristillinen-sana on mahdollista ymmärtää myös väljemmin ”kristinuskon hengen mukai[sena]”.⁷⁹

Suomalaisessa kontekstissa kirkkomusiikin alakäsitteiksi on mahdollista sijoittaa **liturginen musiikki** (saks. liturgische Musik, engl. liturgical music) ja **jumalanpalvelus-musiikki** sekä **kasuaali-** tai **toimitusmusiikki**. Jälkimmäisten käsitteiden saksan- ja englanninkieliset suorat käännökset eivät ole yleisessä vakiintuneessa käytössä. Ennenmin tavataan puhua esimerkiksi ”musiikista jumalanpalveluksessa” (saks. Musik im Gottesdienst). Kaikki edellä mainitut käsitteet täsmentävät musiikin käyttöyhteyden määrättyyn rituaaliseen kontekstiin eli jumalanpalvelukseen sekä kaste-, vihki- tai siunaustilaisuuksiin. Nämä käsitteet nostavat erityisesti esille kysymykset musiikin kontekstista, funktiosta ja intentiosta. Edellisiä yhdistäväksi yläkäsitteeksi voidaan nimetä **rituaalimusiikki**. Rituaalimusiikkia on lähtökohtaisesti tarkoitus käyttää rituaalin yhteydessä, jossa sille on osoitettu tai määritelty sekä käyttöympäristö että tehtävä. Rituaalimusiikilla voidaan viitata minkä tahansa uskontokunnan musiikkiin.

Edellä kuvattuihin käsitteisiin liittyy olennaisesti yhteisön näkökulma, kun taas **hengellinen musiikki** -käsite nostaa esille yksilön henkilökohtaisen kokemuksen. Myös saksankielisessä tutkimuskirjallisuudessa on käytössä vastaava Geistliche Musik -ilmaus. Sitä vastoin englanninkielistä spiritual-sanaa ei tavata käyttää edellisessä merkityksessä. Spiritual-sanalla tarkoitetaan yleensä afroamerikkalaisen lauluperinteen laulustoa, spirituaaleja,

aikakauslehti (SKML:n Kirkkomusiikki-lehti) sekä tieto- ja käsikirjoja (esim. Erkkilä ym. 2003; Haapasalo ym. 2004; Pajamo & Tuppurainen 2004).

⁷⁷ Jussila ym. 2004, 160–161.

⁷⁸ Ks. myös Tuppurainen 2003, 37.

⁷⁹ Jussila ym. 2004, 198.

eli sanalle on englanninkielisessä kontekstissa vakiintunut kokonaan toinen merkitys ja käyttöyhteys.⁸⁰

Hengellinen laulu -käsitettä voidaan pitää hymnologisen tutkimuksen yhtenä ydinkäsittelynä⁸¹. Suomalaisessa hymnologisessa tutkimusperinteessä hengellisellä laululla on melko yksimielisesti viitattu ensisijaisesti niihin lauluihin, jotka ovat linkittyneet alun perin herätysliikkeisiin tai julkaistu *Hengellisiä Lauluja ja Virsiä* -kokoelmassa.⁸² Näiden perinteisten hengellisten laulujen lisäksi käsite on myöhemmin omaksuttu myös ”uusien rytmikkäiden” hengellisten laulujen käyttöön.⁸³ Uusista hengellisistä lauluista (engl. Contemporary Christian Music, saks. Neues Geistliches Lied) puhuttaessa sanan synonyymina käytetään tosin myös hengellinen musiikki tai hengellinen nuorisomusiikki -käsitteitä.⁸⁴ Taidemusiikkisävellysten yhteydessä tavataan puhua hengellisestä yksinlaulusta.⁸⁵ Suomalaisessa hymnologisessa tutkimuksessa hengellinen laulu on asetettu usein dikotomisesti vastakkain virren kanssa.⁸⁶

Hengellinen musiikki on käsitteenä liitettävissä läheisesti yksilön yksityiseen kokemusmaailmaan, jota voidaan kutsua spiritualiteetiksi.⁸⁷ Elina Laakso on hahmotellut hengellinen musiikki -käsitteelle seuraavan määritelmän: ”Yksityiselle ihmiselle hengellistä musiikkia on se, mitä itse kukin käyttää omassa hengellisessä elämässään.” Laakso muistuttaa, että näkökulma voi tosin olla yksilön sijaan myös yhteisön, esimerkiksi kirkkokunnan tai seurakunnan.⁸⁸ Hymnologisessa käsitteen määrittelyssä säästäisin hengellinen mu-

⁸⁰ Vrt. suomalaisessa kontekstissa afroamerikkalaisiin spirituaaleihin saatetaan viitata myös gospel-sanalla. Tosin gospelmusiikista puhuttaessa tarkoitetaan Suomessa usein myös yleisesti hengellistä rytmimusiikkia, ”hengellistä nuorisomusiikkia” tai ”nuorten hengellistä musiikkia” (engl. Contemporary Christian Musik, CCM) (Laakso 2003, 411; Pajamo & Tuppurainen 2004, 579.).

⁸¹ Muina hymnologian ydinkäsitteinä voidaan pitää muun muassa seuraavia: virsi, hengellinen musiikki, uskonnollinen musiikki, kirkkomusiikki ja jumalanpalvelusmusiikki.

⁸² Mm. Pajamo & Tuppurainen 2004, 285, 288.

⁸³ Esim. Pajamo & Tuppurainen 2004, 588.

⁸⁴ Ks. esim. Könönen & Huvi 2005, 8; Laakso 2003, 409–410. Näin siis laulu-sana korvataan instrumentaalimusiikkiin viittaavalla musiikki-sanalla, vaikka kyseessä olisikin yksinomaan vokaalimusiikki. Tässä merkityksessä käytetään suomalaisessa kontekstissa usein synonyymisesti myös gospel-ilmausta (vrt. alaviite edellä); Uutta hengellistä musiikkia on luonnehdittu vanhasta poikkeavaksi varsinkin ”rytmikkyytensä”, mutta myös melodioiden yksinkertaisuuden vuoksi. Kirkkomusiikin emeritusprofessori Erkki Tuppurainen onkin tarjonnut Contemporary Christian Music -käsitteen suomenkieliseksi vastineeksi hengellinen rytmimusiikki -ilmausta. (Erkki Tuppurainen, suullinen tiedonanto 1.6.2020.)

⁸⁵ Ks. esim. Pajamo & Tuppurainen 2004, 450.

⁸⁶ Virreksi on ensisijaisesti nimitetty kirkon viralliseen virsikirjaan hyväksyttyjä lauluja. (Mm. Böckerman ja Urponen 2013.) Esimerkiksi Pajamo on luonnehtinut hengellistä laulua virttä subjektiivisemmaksi, vain vähäisesti kirkkovuoteen linkittyväksi sekä rytmikkäämmäksi, tunnelmallisemmaksi ja moni-ilmeisemmäksi. Siitä huolimatta, että vuoden 1986 virsikirjan virsivalikoima rikkoi virren ja hengellisen laulun rajan, ei tällainen dikotominen vastakkainasettelu näyttäisi täysin poistuneen hengellisen laulun ja virren väliltä. (Pajamo & Tuppurainen 2004, 285, 288; Pajamo 1991, 129; Ks. esim. Suokunnas 1991, 14; Laakso 2003, 410–411.)

⁸⁷ Spiritualiteetti-käsite voidaan ymmärtää muun muassa yksilön henkilökohtaisena kokemuksena transsendentin voiman, esimerkiksi Jumalan, kohtaamisesta. Spiritualiteettiin on liitetty ihmettely, mysteerin ja arvon kokeminen sekä suhdetietoisuus. Spiritualiteettia on pidetty uskontoa laajempänä ilmiönä. (Kilpeläinen 2016, 77–78; Helm ym. 2007, 271.)

⁸⁸ Laakso 2003, 411.

siikki -käsitteen yksinomaan, yhteisön sijaan, merkitsemään yksilön hengelliseksi kokemaa musiikkia.⁸⁹ Merkitys, jossa (yhteisön) hengellinen musiikki -käsitettä on tavattu käyttää, vastannee merkitykseltään lähinnä joko uskonnollisen musiikin tai sakraalimusiikin käsitteitä. Jälkimmäistä käsitettä pidän lähtökohtaisesti käyttökelpoisempana tähän yhteyteen.

Englantilaisella kielialueella on yleisessä käytössä *sacred music* -käsite (lat. *musica sacra*), joka on suomennettu **sakraalimusiikiksi**. Sakraalimusiikin voidaan nähdä linkittyvän läheisesti uskonnon lähestymiseen pyhän eli sakraalin vs. maallisen eli profaanin käsitteiden avulla sekä niiden vastakkainasetteluun ja mahdollisen pyhän rajan määrittelemiseen.⁹⁰ Sakraalimusiikki-käsitteen voidaan siten nähdä viittaavan siihen, että tiettyä musiikkia pidetään pyhänä tai se on hyväksytty käytettäväksi sakraaleiksi määritellyissä tai koetuissa tilanteissa. Yksi sakraali-sanajohdannainen on saksankielinen *Sacro-Pop*⁹¹ -käsite, jolla tarkoitetaan kristillisiin teksteihin laadittua, popmusiikin tyylistä ammentavaa musiikkia. Sakraalimusiikilla voidaan tarkoittaa minkä tahansa uskontokuntaperinteen musiikkia, eikä käsitteen käyttö rajaudu siten vain yhden uskonnon piiriin. Myös Suomessa käsite on nimenomaan yhdistetty eri uskontojen musiikkikulttuureihin.⁹²

Osin sakraalimusiikki-käsitteen kanssa rinnasteinen on tämän tutkimuksen keskeiseksi käsitteeksi nostamani **uskonnollinen musiikki**. Sekä sakraalimusiikki että uskonnollinen musiikki -käsitteet liittyvät erittäin läheisesti erilaisiin uskonnon määrittelemisen kysymyksenasetteluihin. Uskonnollisen musiikin ymmärrän lähtökohtaisesti viittaavan musiikkiin, joka on jonkin uskonnoksi käsitetyn järjestelmän eli instituution käyttämää ja joka siten heijastelee kyseisen uskonnon lähtökohtia. Uskontoon, toisin kuin esimerkiksi spiritualiteettiin, on liitetty olennaisesti kognitio, Jumalasta tietäminen. Tämä tiedollinen puoli ilmenee oppeina ja tunnustuksina, kertomuksina, rituaaleina ja rutiineina sekä opituina rukouksina ja teksteinä.⁹³ Uskonto voidaan ymmärtää objektiivisena, kun taas spiritualiteettiin liitetään läheisesti subjektiivisuus.⁹⁴ Uskonnon määrittelyn tässä tutkimuksessa Ninian Martin fenomenologisen piirreperustaisen mallin avulla, josta lähemmin luvussa 2.3. Sana ”uskonnollinen” voidaan musiikista puhuttaessa vaihtoehtoisesti myös jättää pois

⁸⁹ Muun muassa Sari Murtonen on tutkinut hengellinen musiikki -käsitettä nimenomaan yksilön näkökulmasta käsin. (Murtonen 2014.); Yhteisön hengellinen musiikki -käsite on mielestäni lähtökohtaisesti ristiriitainen, mikäli hengellinen yhdistetään spiritualiteettiin. Voiko nimittäin yhteisöllä, sen kaikilla yksilöillä, olla yhteistä eli kaikkien yhteisesti jakamaa spirituaalista kokemusta? Mielestäni näin ei voi olla, mutta spirituaalisen kokemuksen sijaan yhteisön yhteinen spiritualiteetti on toki mahdollinen. (Esim. luterilaisesta spiritualiteetista: Raunio 2003, 11–36.) Spiritualiteettiin liittyvä yksilön kokemus on lähtökohtaisesti subjektiivinen. (Halme 2008, 80, 120, 168.)

⁹⁰ Ks. mm. Anttonen 2011, 116–132; vrt. Saarikivi 2017, elektroninen lähde.

⁹¹ Bernsdorff-Engelbrecht 1987b, 295, 349.

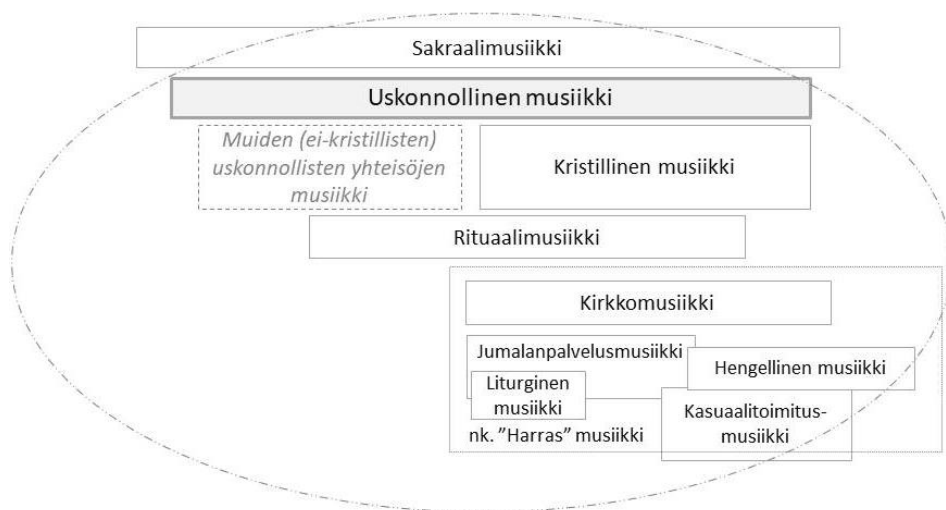
⁹² Esimerkkinä mainittakoon eri uskontojen musiikkia esille nostava Sacred Music Helsinki -festivaali, jota on vietetty Helsingissä kaksi kertaa (2018 ja 2019) sekä Helsingissä järjestetty (12.–14.11.2018) kansainvälinen tieteellinen Music and the Sacred -konferenssi.

⁹³ Kilpeläinen 2016, 77–78; Helm ym. 2007, 271.

⁹⁴ Halme 2008, 80, 168.

ja korvata kyseessä olevan uskonnon nimellä eli puhua pelkästään esimerkiksi islamilaisesta, kristillisestä tai juutalaisesta musiikista. Tällöin tarkastelu rajautuu vain yhden uskonnon musiikkiperinteen tarkastelemiseen. Tämän tutkimuksen yhteydessä on kuitenkin hedelmällistä pitää kattokäsitteenä ja lähtökohtana uskonnollisen musiikin laajaa käsitettä. Sen avulla tutkimus saa laajemman näkökulman, lisäperspektiiviä ja vertailukohtaa.

Seuraavassa kuviossa 2.1 on jäsennelty edellä määriteltyjen, käytössä olevan uskonnollinen musiikki -lähikäsitteistön eri käsitteiden välisiä suhteita Suomen evankelis-luterilaisen kirkon musiikkiperinteeseen liittyvästä eli institutionaalisesta hymnologisen tutkimuksen näkökulmasta käsin. Kuviossa 2.1 ei oteta kantaa eri käsitteisiin liittyviin musiikkiteoksiin, vaan pyritään ainoastaan väljästi kategorisoimalla osoittamaan käsitteiden välisiä keskinäisiä suhteita sekä osittaista päällekkäisyyttä.

KUVIO 2.1. Uskonnollinen musiikki lähikäsitteineen.

Kaikkiin edellä mainittuihin määritelmiin voidaan viitata myös lavealla ilmauksella **harras musiikki**, joka on lähinnä kuvaileva ja ilmentää vahvasti kokemuksellisuutta.⁹⁵ Käsitteellä voidaan nähdä olevan yhteyttä suomenkielessä harvemmin käytettyyn hartausmusiikkisanaan (engl. devotional music).

Musiikista tai laulusta, jolla on lähtökohtaisesti jokin ulkomusiikillinen päämäärä, tavoite tai tehtävä voidaan käyttää lisänimitystä funktionaalinen (saks. Gebrauchsmusik, engl. uti-

⁹⁵ Esimerkiksi Yle Radio 1 -kanavan ohjelman nimeksi on valikoitunut ”Hartaita säveliä”. Kuten kokemus ”hengellisestä” on myös kokemus ”hartaasta” jokaiselle yksilölle lähtökohtaisesti omakohtainen ja ainutkertainen.

lity music). Kaikista edellä kuvatuista uskonnollinen musiikki -käsitteen lähikäsitteistä on löydettävissä useita yhtymäkohtia nimenomaan funktionaalisen musiikin käsitteeseen. Funktionaalisen eli **käyttömusiikin** vastakohtana pidetään niin sanottua autonomista musiikkia. Tosin autonomisuuden lähtökohtaa on myös kyseenalaistettu, sillä lopulta kaikelle musiikille on mahdollista löytää liittymäkohtia ”ihmiselämän käytäntöihin”.⁹⁶

Saksankielinen Gebrauchsmusik-käsite otettiin käyttöön 1920-luvulla Saksassa. Tuolloin sitä ei kuitenkaan liitetty kirkolliseen musiikkiin. Alun perin käyttömusiikiksi kutsuttuihin, oman aikansa säveltäjien teoksiin yhdistettiin vahvasti poliittiset, sosiaaliset ja pedagogiset tavoitteet. Yhtenä ideologisena lähtökohtana oli luoda musiikkia maallikoiden soitettavaksi. Funktionaalista musiikkia ei niinkään ollut tarkoitus esittää, vaan musiikin tärkeänä tehtävänä nähtiin yhteismusisoiminen itsessään.⁹⁷ Samoihin aikoihin kirkkomusiikkiin erikoistuneet säveltäjät kiinnostuivat laatimaan jumalanpalveluskäyttöön helpposti musisoitavaa liturgista musiikkia sekä vaivattomasti omaksuttavia urkukoraalialkusoitto- ja kuorolaulukokoelmia. Tällaista vahvasti käytäntöön orientoitunutta musiikkia voidaan perustellusti kutsua kirkolliseksi käyttömusiikiksi.⁹⁸

Vaikka käyttömusiikki-käsite yleistyi vasta 1920-luvulla, on kirkollisiin tarpeisiin sävelletty musiikkia toki kautta aikain.⁹⁹ Reformaation innoittamana esimerkiksi kansankielisiä virsiä laadittiin juuri jumalanpalveluksia varten ja seurakunnan laulettavaksi. Jumalanpalvelusta varten sävellettyä tai kirkolliseksi käyttömusiikiksi kutsuttua musiikkia on kuvattu myös musiikiksi ”joka on asialla”¹⁰⁰ eli sanoman tai viestin välittäjäksi. Tällaisen uskonnollisessa kontekstissa käytetyn musiikin tehtäviksi Suojanen mainitsee seuraavat: pyhän olemuksen ja läsnäolon kuvaaminen, sosiaalisen arvovallan osoittaminen, itseilmaisua, tunteiden tulkki, uskonnollisiin mielialoihin vaikuttaminen, yhteisöllisyys ja sen vahvistaminen, rauhoittuminen ja kyseisen yhteisön maailmankuvan vahvistaminen.¹⁰¹

Toisaalta on todettava, että lähes mille tahansa musiikille on kirkollisessa kontekstissa mahdollista määrittää ulkomusiikillisia tehtäviä. Niin liturgiselle laululle, virsille kuin soitinmusiikillekin on osoitettu Suomen evankelis-luterilaisen kirkon messun eri kohdista riippuen erilaisia tehtäviä ja tavoitteita. Jumalanpalvelukseen sisältyy esimerkiksi pyhäpäivän aiheeseen läheisesti liittyvä päivän virsi (graduaali) ja vain ennalta määrätyt virret soveltuvat laulettaviksi messussa kiitosvirtenä Pyhälle Kolminaisuudelle. Soitinmusiikkia

⁹⁶ Kilpiö 2005, 78–79.

⁹⁷ Krabiel 2016, elektroninen lähde; Hinton 2001, elektroninen lähde; myös: Grout & Palisca 1988, 808.

⁹⁸ Pajamo & Tuppurainen 2004, 354–357, 459–460.

⁹⁹ Mm. Bernsdorff-Engelbrecht 1987a, 49, 55, 75, 80, 225; ks. myös Bernsdorff-Engelbrecht 1987b, 492.

¹⁰⁰ Soinne 1994, 16.; Ks. myös Kilpiö 2005, 79: ”...[funktionaalaisella musiikilla] on yleensä (ollut) tarkoitus tehdä jokin vaikutus tiettyyn ihmisryhmään.”

¹⁰¹ Suojanen 2000, 198.

voidaan taas hyödyntää esimerkiksi Vanhan ja Uuden testamentin lukukappaleiden välissä niin kutsuttuna vastausmusiikkina, mietiskelyä tukevana musiikkia.¹⁰² Siten musiikki, myös soitinmusiikki, voi jumalanpalveluskontekstissa saada ulkomusiikillisia tehtäviä ja siitä muotoutuu lähinnä käyttökonspektstinsa perusteella käyttömusiikkia.¹⁰³

Uskonnollista sanomaa välittävä lauluteksti rinnastuu läheisesti kirjallisuustutkimuksen **käyttörunous**-käsitteeseen. Uskonnollisessa laulussa käyttöruno on puettu sävelasuun. Esimerkkinä kirkollisesta käyttölaulusta mainittakoon virsi. Kirkko on laatinut ja hyväksynyt virret seurakunnan ydinlaulustoksi. Hökkä kuvailee virttä nimenomaisesti käyttörunoutena. Virrelle on ominaista muuntuminen ja muokkautuminen käyttöä varten, kunkin aikakauden ihmiselle, uusien sukupolvien ymmärrettäväksi. Tähän tekstin ja sävelmän muokkaamiseen saattavat alkuperäisen tekijän jälkeen ottaa osaa monet eri tahot: uudistajat, muokkaajat, kääntäjät, suomentajat, asiantuntijat, työryhmät ja päättäjät. Siten lopputulokseen vaikuttavat monien osapuolten erilaiset pyrkimykset. Toisaalta virren käyttöön liittyy myös erilaisia vapauksia. Esimerkiksi sen laulaminen voidaan aloittaa mistä säkeistöstä tai säkeestä tahansa. Hökkä huomauttaa, etteivät taiderrunouden tyylit, keinot ja kehitykset ole juuri heijastuneet kirkolliseen käyttörunouteen.¹⁰⁴

¹⁰² Mm. Jumalanpalveluksen opas 2000; Kirkollisten toimitusten opas 2006.

¹⁰³ Ks. ja vrt. myös Kilpiö 2005, 78–79.

¹⁰⁴ Hökkä 2010, 348, 350, 356, 370.

2.2 Uskonnollinen kieli uskonnollisen laulun määrittäjänä

Teksti ja kieli ovat merkittävässä asemassa uskonnollisen laulun käsitettä tutkittaessa. Sävelmän sijaan juuri kieleen liittyvien tekijöiden voidaan olettaa erottavan niin kutsutun uskonnollisen laulun eksplisiittisesti muista (ei-uskonnollisista) lauluista.¹⁰⁵ Tästä seikasta huolimatta myös virsien ja hengellisten laulujen sävelmien sopivuudesta uskonnolliseen kontekstiin ja uskonnollisen musiikin erilaisista tyyleistä on ajoittain käyty kiivastakin keskustelua monin argumentein.¹⁰⁶ Vaikka Soinne on kirkkomusiikkia kuvatessaan nostanut esille kysymyksen ”sävelellisen ilmaisuuden syvyysulottuvuude[sta]”,¹⁰⁷ ei silti yksikään tietyn tai määrätyn tyylinen sävelmä pysty leimaamaan laulua universaalisti ja absoluuttisesti hengelliseksi, sakraaliksi, uskonnolliseksi – tai mitä epiteettiä sitten tässä yhteydessä halutaankin käyttää. Yhtään sävelkulkua ei nimittäin lähtökohtaisesti voida pitää toista hengellisempänä, sakraalimpana tai uskonnollisempänä. Nykyisin käytössä olevien musiikillisten tyyli-lajien kirjo on myös uskonnollisen musiikin yhteydessä rajaton.¹⁰⁸ Siten uskonnollista laulua määriteltäessä on perusteltua kiinnittää, sävelmän sijaan, ensisijaisesti huomiota sanoitukseen eli sanastoon ja tekstisisältöön. Mutta minkälaiset laulutekstin sanastolliset ja sisällölliset piirteet sitten viittaavat uskontoon? Minkälaiset mahdolliset erityispiirteet erottavat uskonnollisen kielen muusta kielestä ja kielenkäytöstä?

Uskonnolliseksi kieleksi kutsuttu kieli on yksi esimerkki niin kutsutusta erikoiskielestä. Erikoiskielelle ovat ominaisia yleiskielestä poikkeavat ilmaisut ja terminologia.¹⁰⁹ Erikoiskielen ymmärtäminen ja käyttäminen edellyttävät perehtyneisyyttä kyseiseen alaan.¹¹⁰ Useimmiten sillä on tietty käyttäjäkunta ja sen käyttöön liittyy läheisesti kontekstisidonnaisuus: käyttöyhteys, -ympäristö ja -tilanne. Esimerkiksi Suojanen yhdistää uskontotieteellisessä tarkastelussa uskonnollisen kielen sakraaliksi koettuun tapahtumaan tai tilanteeseen sekä kyseisen uskonnollisen yhteisön kulttuuriin ja perinteeseen.¹¹¹ Kielitieteilijä Przyczyńska on kuitenkin todennut, ettei uskonnollisella yhteisölläkään ole olemassa vain yhtä uskonnollista kieltä, vaan konteksteista riippuen voidaan erottaa toisistaan esimerkiksi puhe-tyylinen, virallinen, ammatillinen, tieteellinen, kirjallinen sekä tiedotusvälineissä käytetty

¹⁰⁵ Esim. Tuppurainen 2003, 37–39; Hannikainen 2012, 115; vrt. Soinne 1994, 16–17.

¹⁰⁶ Mm. Uhlein 1999, 71–75.

¹⁰⁷ Soinne 1994, 16–17.

¹⁰⁸ Esim. Tuppurainen 2003, 37–39; Hannikainen 2012.

¹⁰⁹ Ringgren 1972, 25; Nissi & Mielikäinen 2014, 10.

¹¹⁰ Nissi & Mielikäinen 2014, 7–25; Ringgren 1972, 25, 27.

¹¹¹ Suojanen 1975, 231–240.; Myös Ihonen (1997, 101) toteaa, että juuri uskonnolliseen kieleen sosiaalistuminen tukee yksilön ja yhteisön identiteetin muodostamista ja vahvistamista.; Ks. myös mm. Nissi & Mielikäinen 2014, 7–25.

uskonnollinen kieli. Uskonnollista kieltä leimaa vahva funktionaalisuus – intentio ja tehtävä.¹¹²

Uskonnollinen kieli on tutkimuskohteena hyvin laaja. Sen eri osa-alueita sekä monenlaisia aineistoja on tutkittu eri tieteenaloilla. Tutkimuskohteita ovat muun muassa uskonnollisen kielen fonetiikka, morfologia, sanasto, syntaksi, fraseologia, tekstikielioppi, pragmatiikka, teonyymit eli Jumalasta käytetyt nimitykset, erilaiset tekstityypit ja funktionaaliset tyylit. Tutkimusaineistoina on käytetty niin kirjoitettuja kuin suullisia lähteitä, esimerkiksi kanonisoituja tekstejä, uskonnollisten instituutioiden virkakieltä sekä jumalanpalveluksissa, hartauksissa, mediassa, yksityisessä hartauselämässä ja taiteessa käytettyä kieltä.¹¹³ Suomessa on perehdytty lähinnä kristinuskon perinteeseen liittyvään kieleen.¹¹⁴ Myös virsien ja hengellisten laulujen tekstit ovat olleet kielentutkijoiden mielenkiinnon kohteina.¹¹⁵

Uskonnollinen kieli on hyvin moninaista, mutta sen yhteisenä nimittäjänä on pidetty kuitenkin sakraalin eli pyhyiden ulottuvuutta (vs. maallinen).¹¹⁶ Pyhyiden-käsitettä on sovellettu myös uskonnon määrittelyssä. Uskonnollisessa kielessä on käytössä lukuisia symbolisia, metaforisia ja allegorisia ilmaisuja ja vertauksia sekä kielikuvia, joilla pyritään kuvaamaan tätä sakraalia ulottuvuutta.¹¹⁷ Uskonnonopetuksen käsikirjan uskonnollista kieltä tarkastelevassa artikkelissaan Seppälä onkin huomauttanut, että juuri edellä mainittujen kielenkäyttötapojen sekä niihin liittyvien abstraktisuuden, analogisuuden ja usein myös konnotatiivisuuden vuoksi uskonnollinen kieli ei ole eksaktia ja saattaa näyttäytyä uskonnollisia ilmaisuja vain vähän tuntevalle merkityksettömänä verbalismina.¹¹⁸ Esimerkkinä metaforisesta uskonnollisesta kielestä Seppälä mainitsee uudet hengelliset laulut. Uskonnolliseen kieleen on liitetty läheisesti myös normatiivisuus. Useiden uskontojen yhteydessä kielenkäyttö on ollut hyvin säädeltyä. Uskonnollisen yhteisön käyttöön on saattanut vakiintua myös jokin määrätty virallinen kieli, esimerkiksi keskiajan kristillisessä kirkossa latina, itäisessä kristillisessä perinteessä kirkkoslaavi, islamissa klassinen arabia ja juutalaisuudessa heprea. Edellä mainituilla kielillä on laadittu pyhiä kirjoituksia, jotka ovat monin tavoin ja hyvin laajasti vaikuttaneet kyseiseen uskonnolliseen kieleen ja sen kehitykseen.¹¹⁹

¹¹² Przychyna 2011; funktionaalisuudesta myös mm. Ringgren 1972, 34–35.

¹¹³ Greule & Kucharska-Dreiß 2011, 13–14; Nissi & Mielikäinen 2014, 7–25. Ks. myös Greule 1999; Martini 2003, elektroninen lähde.

¹¹⁴ Mm. Nissi & Mielikäinen 2014, 7–25.

¹¹⁵ Mm. Kurzken & Ühleinin (1999) toimittaman teoksen useat artikkelit käsittelevät laulutekstejä.

¹¹⁶ Mm. Suojanen 1975, 230; Nissi & Mielikäinen 2014, 7–25.

¹¹⁷ Korpua 2016, 37–38; Ringgren 1972, 25–26; Oksanen 2014, 146–148; Mielikäinen 2014, 58.

¹¹⁸ Seppälä 1998, 141–144; ks. myös Ringgren 1972, 27.

¹¹⁹ Nissi & Mielikäinen 2014, 11; Suojanen 2000, 150–151.

Kieli- ja uskontotieteen tutkijat ovat todenneet, ettei uskonnollista kieltä ole mahdollista määritellä tyhjentävästi tai kaikenkattavasti nimeämällä yksiselitteisesti sen leimaantavia piirteitä.¹²⁰ Tästä huolimatta uskonnollista kieltä on luonnehdittu eri tavoin, muun muassa arkaismeja tai reliktejä sisältäväksi, kaavoittuneeksi ja rituaalistuneeksi, staattiseksi, leksikaalistuneeksi, jopa pyhittyneeksi.¹²¹ Vaikka monet edellä mainituista kuvailuista viittaavat pysähtyneisyyteen ja vanhanaikaisuuteen, myös uskonnollinen kieli muuttuu väistämättä. Tuon muutoksen on tosin sanottu olevan hidasta.¹²² Uskonnollisen kielen muutos ei tapahdu tyhjiössä, vaan läheisessä vuorovaikutuksessa esimerkiksi opillisten näkemysten ja niiden muotoutumisen kanssa.¹²³ Uskonnollisten yhteisöiden kieltä käsittelevässä artikkelissaan Markku Ihonen mainitsee tästä esimerkkinä muun muassa sanat rukoileminen tai Pyhä Henki, jotka luterilaisessa seurakunnassa ymmärretään todennäköisesti hyvin eri tavoin kuin vaikkapa helluntaiseurakunnassa. Eri kirkkokuntien erilaiset teologiset painotukset heijastuvat hyvin olennaisesti kieleen ja kielenkäyttöön.¹²⁴ Toisaalta uskonnollista kieltä ja uskonnollisia ilmaisuja käytetään myös varsinaisen uskonnollisen kontekstin ulkopuolella. Saksan- ja suomenkielisten virsien ja uskonnollisten laulujen kieltä tutkinut Irmeli Helin on nimittänyt uskonnollisin käsittein ja nimityksin koristeltua kielenkäyttöä pseudouskonnolliseksi.¹²⁵

Nykyisessä suomalaisessa kristillisessä kontekstissa käytetyssä uskonnollisessa kielessä on havaittavissa Suomen kirjakielen kehitykseen viittaavia eri-ikäisiä kerrostumia.¹²⁶ Yhä edelleen uskonnollisessa kielessä on käytössä jopa kirjasuomen alkuajoilta peräisin olevia sanoja, joita ovat esimerkiksi Jumala, synti, armo ja taivas. Osa näistä vanhoista, yhä käytössä olevista, sanoista on matkan varrella käsitteellistynyt abstrakteiksi ilmaisuiksi. Toisaalta taas esimerkiksi nuorten käyttämä uskonnollinen kieli elää ja muuntuu vahvasti ajassa ja nykyhetkessä. Nuoret ovat omaksuneet omaan hengelliseen kielenkäyttöön upouusia ja yllättäviäkin ilmaisuja ja sanajohdannaisia.¹²⁷ Uskonnollisessa kielenkäytössä esiintyy myös lähdekielisiä sanoja, joita on omaksuttu sellaisenaan uskonnolliseen kielenkäyttöön. Suomen evankelis-luterilaisen kirkon liturgiassa tai virsiteksteissä on vanhoja lati-

¹²⁰ Nissi & Mielikäinen 2014, 7–25.

¹²¹ Greule & Kucharska-Dreiß 2011, 14; Ihonen 1997, 95; Ringgren 1972, 27; Nissi & Mielikäinen 2014, 7–25; Mielikäinen 2014, 32, 50; Oksanen 2014, 173.

¹²² Ihonen 1997, 102; Oksanen 2014, 172.

¹²³ Oksanen 2014, 173; ks. myös Ringgren 1972, 33.

¹²⁴ Ihonen 1997, 93–94.

¹²⁵ Helin 2013, 28.

¹²⁶ Mielikäinen 2014, 29–30, 61; Nissi & Mielikäinen 2014, 7–25.

¹²⁷ Oksanen 2014, 146, 155.

nan-, kreikan- ja hepreankielisiä uskonnolliseen käyttökontekstiin juurtuneita sanoja. Esi-
merkkeinä mainittakoon hoosianna (hepr.) ja aamen (lat.).

Uskonnollinen kieli heijastuu edelleen myös muun muassa oikeinkirjoitukseen, kuten
ison alkukirjaimen käyttöön. Isoa alkukirjainta käytetään yleisesti Jumalaan viittaavissa
nimissä, tosin käytännöt vaihtelevat, mikä saattaa kielen tutkijan näkökulmasta näyttäytyä
hyvin epäjohdonmukaisena. Jumalan niminä esiintyy erisnimiä, kuvailevia yleisnimiä, te-
kijänimiä (nk. jA-johdoksia), sanaliittoja sekä joskus myös harvinaisempia uudissanoja,
joita ei yleensä ole tavattu käyttää Jumalan nimenä. Lisäksi Jumalaan voidaan viitata pro-
nominein: sinä ja hän.¹²⁸

Uskonnolliselle kielelle erityistä ovat kolme erilaista puhuttelusuuntaa. Kolmesta
mahdollisesta yleisöstään johtuen uskonnollisessa kielessä on havaittavissa sekä vertikaali-
sia että horisontaalisia puhuttelusuuntia. Uskonnollisen kielen yleisinä voivat olla joko
puhuja, muut ihmiset (kuulijat) ja/tai tuonpuoleinen, transkendentiksi kutsuttu voima (Ju-
mala).¹²⁹ Tällaista uskonnolliseen kieleen yhdistettyä ja arkisesta kielenkäyttötilanteesta
eroavaa viestintätilannetta on luonnehdittu ”poikkeavaksi”.¹³⁰

Kristilliseen kieleen liittyviä ydinkäsitteitä ja sanastoja on luetteloitu useisiin eri te-
oksiin. Niitä löytyy Raamatun takalehtien lisäksi erilaisista sanastoista ja sanakirjoista.
Tämän tutkimuksen yhteydessä (luku 5.1) on hyödynnetty Raamatun ja Katekismuksen
hakemiston lisäksi myös muita lähdekirjoja.¹³¹

Uskonnollinen kieli -määritelmän moninaisuutta havainnollistavat myös käytössä olevat
useat rinnakkaiskäsitteet. Suomalaisessa kristillisessä kontekstissa puhutaan muun muassa
kirkkokielestä tai kirkollisesta kielestä, saarnasuomesta tai -kielestä, hengellisestä kielestä,
raamattukielestä tai raamatullisesta kielestä, kristillisestä kielenkäytöstä, liturgisesta kielestä
ja sakraalikielestä.¹³² Nämä käsitteet eivät kuitenkaan ole keskenään synonyymisiä, vaan
niihin sisältyy merkityseroja. Toki näiden käsitteiden merkitykset saattavat osin limittyä.
Kirkollisella kielellä tarkoitetaan usein lähinnä kristillisten kirkkokuntien toiminnassa käytettyä
kieltä. Liturginen kieli voidaan ymmärtää osin kirkollisen kielen rinnakkaiskäsitteeksi.
Tosin liturgista kieltä leimaa ammattiterminologia ja sen ensisijaisena käyttöympäristö-

¹²⁸ Oksanen 2014; Kolehmainen (1988) on luetteloinut artikkelissaan virsitekstien Kristukseen viittaavia sanoja. Pitkänen (2010) on puolestaan koonnut ja luokitellut TV-jumalanpalvelusten joulusaarnoissa Jeesuksesta käytetyt nimitykset.

¹²⁹ Ihonen 1997, 102; ks. myös virteen liittyen Hökkä 2010, 366; Vastaavasti Suojanen (2000, 198) jaottelee sakraalin musiikin kolmeksi tasoksi: transsendentaalinen eli tuonpuoleinen, yhteisöllinen ja yksilöllinen.

¹³⁰ Suojanen 1975, 230; Ihonen 1997, 91–103.

¹³¹ Jussila ym. 2004; Katekismus 2000; Nevalainen 2018; Palva 2006; Raamattu 1992; Teinonen 1999; Teinonen & Teinonen 2003.

¹³² Nissi & Mielikäinen 2014, 7–25; Korpua 2016, 37.

nä korostuu jumalanpalvelus. Saarnakieleksi kutsutulle kielelle ovat taas ominaisia kaava-
maiset ilmaisut, metaforat sekä suppea sanavarasto.¹³³ Saarnakieleen viitanee kansan-
käyttämä nimitys ”Kanaanin kieli”.¹³⁴ Kristinuskon yhteydessä saatetaan tehdä ero maalli-
sen kielen ja niin kutsutun hengellisen kielen välillä, josta jälkimmäinen on hyvin käyttäjä-
kohtaista. Sakraalikieli liitetään puolestaan uskonnon harjoittamiseen, josta käytännön
esimerkkinä mainitaan rukoukset. Raamatullinen kieli ammentaa nimensä mukaisesti
Raamatun sanastosta, sanonnoista, nimistöstä, kielikuvista sekä tyylistä. Raamatusta on
uskonnolliseen kieleen siirtynyt myös käännöslainoja ja lauserakenteita.¹³⁵ Edellisiin on
lisättävä vielä keskieurooppalaisen teolingvistiikan esille nostama teolektiikan käsite, jolla
on haluttu korvata ”vanhana” pidetty uskonnollinen kieli -käsite. Teolektiikalla viitataan
kieleen, jonka välityksellä ollaan yhteydessä tuonpuoleisuuteen tai jonka avulla kuvataan
tuonpuoleisuutta.¹³⁶ Mielenkiintoista on havaita, että edellä kuvatuista uskonnollisen kielen
rinnakkaiskäsitteistä monet ovat identtisiä uskonnollisen musiikin rinnakkaiskäsitteiden
kanssa (ks. luku 2.1).

¹³³ Mm. Ringgren 1972, 27; Ihonen 1997.

¹³⁴ Ihonen 1997, 97.

¹³⁵ Nissi & Mielikäinen 2014, 7–25; Korpua 2016, 37.

¹³⁶ Greule & Kucharska-Dreiß 2011, 11–12, 14.

2.3 Ninian Smartin malli uskonnon ulottuvuuksista uskonnollisen musiikin määrittelemisen taustateoriana

2.3.1 Uskonnon ulottuvuudet piirreperustaisessa mallissa

Ninian Smart kehitti fenomenologiaan perustuvan moniulotteisen, eri kulttuurien maailmankuvien, uskontojen ja ideologioiden vertailemiseen tarkoitettun mallin.¹³⁷ Smart itse kutsui sitä uskonnon muoto-opiksi (morphology of religion) sekä maailmankuvien dimensionaaliseksi analyysiksi (dimensional analysis of worldviews). Suomenkielellä sitä on nimitetty myös ”uskonnon piirreperustaiseksi malliksi”.¹³⁸

Smartin yhtenä lähtökohtana on kysymys: ”[M]ikä tekee jostakin uskonnosta uskonnon[?]”¹³⁹ Hän lähestyy kysymystä seitsemän eri dimension eli ulottuvuuden välityksellä. Nämä uskonnon seitsemän perusdimensiota ovat rituaalinen tai käytännöllinen, opillinen tai filosofinen, myyttinen tai narratiivinen, kokemuksellinen tai emotionaalinen, eettinen tai laillinen, organisatorinen tai sosiaalinen ja materiaalinen tai taiteellinen. Myöhemmin Smart on lisännyt malliinsa vielä poliittisen ja taloudellisen ulottuvuuden.¹⁴⁰ Jokaisen seitsemästä perusulottuvuudesta hän on nimennyt kahdella sanalla havainnollistaakseen ja laajentaakseen näkökulmaa. Hän on todennut, ettei ulottuvuuksien esittämisjärjestyksellä ole merkitystä. Smart on määrittänyt mallilleen kaksi tarkoitusta: Ensinnäkin se soveltuu eri uskontojen kuvaamiseen ja kokonaiskuvan muodostamisen apuvälineeksi. Sen toisena pyrkimyksenä on uskontojen funktionaalisen hahmotelman luominen yhden täsmällisen määritelmän sijaan.¹⁴¹

¹³⁷ Ninian Smart (1927–2001) oli skottilainen uskontotieteilijä, joka työskenteli sekä englantilaisissa että amerikkalaisissa yliopistoissa. Hänen työnsä on vaikuttanut laajasti 1900-luvun vertailevan uskontotieteen tutkimukseen ja kehitykseen sekä brittiläisen uskonnonopetusjärjestelmän muotoutumiseen ja sen teoreettisiin lähtökohtiin. (King 2005, 8442–8445.) Tieteentekijänä Smartia on pidetty uskontofenomenologina (mm. Ketola 2001, 15; Ketola ym. 2004, 22–23; Anttonen 2011, 43; King 2005, 8442–8445.); King 2005, 8442–8445.; Ensimmäisen kerran Smart on luonnostellut taksonomiaansa 1969 teoksessa *The Religious Experience of Mankind* (1969). Mallin tarkempaan hahmottelemiseen ja tarkastelemiseen hän keskittyy julkaisuissa *Dimensions of the Sacred. An Anatomy of the World's Beliefs* (1996) ja *The World's Religions* (1989). Jälkimmäisen teoksen päivitetty, uudistettu laitos vuodelta 1998 on käännetty myös suomeksi: *Uskontojen maailma* (2005).

¹³⁸ Smart 1996, 1, 8.; Dos. Matti Kamppinen, Uskontotieteen perusopintojen (P4) Maailman uskonnollinen kenttä -luento, 9.1.2007, Turun yliopisto.

¹³⁹ Smart 2005, 13.

¹⁴⁰ Smart 1996, 10–11; Vrt. Smart 2005, 14–23 tai Smart 1998, 13–21: practical and ritual, experiential and emotional, narrative or mythic, doctrinal and philosophical, ethical and legal, social and institutional, material dimension. Smart on rinnastanut ulottuvuudet toisinaan or- ja toisinaan taas and-sanoin. Myöhemmin hän on jättänyt materiaalisen ulottuvuuden yhteydestä pois taiteellisen eli artistic-ilmauksen.

¹⁴¹ Tästä huolimatta Smart on itse nimennyt teoksensa *Dimensions of the Sacred. An Anatomy of the World's Beliefs* (1996) lukujen otsikoissa ulottuvuuksista osan vain yhdellä sanalla: rituaalinen, sosiaalinen, materiaallinen sekä poliittinen ulottuvuus.; Malli sisälsi ensimmäisessä vaiheessa vain kuusi ulottuvuutta. Näistä jokaisen Smart on nimennyt ainoastaan yhdellä käsitteellä: rituaalinen, mytologinen, doktrinaalinen, eettinen, sosiaalinen ja kokemuksellinen ulottuvuus (Smart 1976, 15–25); Smart 1996, 8–10.

KUVIO 2.2. Ninian Martin nimeämät uskonnon seitsemän perusulottuvuutta (Smart 1996, vrt. Urponen 2014, 316).

Uskonnon eri ulottuvuuksia kuvaavat, Smartin käyttämät ilmaisut on kootusti esitettyinä kuviossa 2.2. Siinä yksittäisiä dimensioita kuvaavat sanaparit on nimetty, Smartin käytännöstä poiketen, yhdellä yhteisellä yläkäsitteellä. Smart on huomauttanut, että uskonnon eri aspektit voivat korreloida ja olla keskenään vuorovaikutuksessa sekä myös limittyä toisiinsa.¹⁴² Eri uskonnoissa ja maailmankuvissa voivat piirteet korostua eri tavoin ja saada erilaisen painoarvon. Jonkin maailmankuvan yhteydessä elementeistä jokin saattaa olla erityisen korostuneessa asemassa, kun samanaikaisesti taas jokin toinen ilmenee vain vähän – tai ehkä ei lainkaan.¹⁴³ Mallin välityksellä on mahdollista hahmottaa sekä eri uskontojen eroavaisuuksia että niiden yhteisiä piirteitä.

Rituaalinen ulottuvuus (the ritual or practical dimension)¹⁴⁴ on hahmotettavissa funktionaalisen ja uskontoa ilmentävänä performatiivisena tekijänä. Siihen kuuluvat aivan olennaisesti ylistäminen sekä mietiskely. Ylistäminen tai palvominen suuntautuu yleensä yksilön ulkopuolelle – kohti Jumalaa, jumaluuksia, pyhille henkilöille tai esi-isille. Mietiskelyn yhteydessä sitä vastoin katse on usein käännetty ”sisäänpäin”. Tällaista kontemplatiivista toimintaa on esimerkiksi meditoiminen. Smart on nähnyt tarpeelliseksi kutsua rituaalista ulottuvuutta myös käytännön ulottuvuudeksi, sillä kaikkea uskontoon liittyvää toimintaa,

¹⁴² Mm. Smart 1996, 7, 24.

¹⁴³ Esim. Smart 1996, 97, 10.

¹⁴⁴ Myös: käytännön ja rituaalien ulottuvuus (Smart 2005, 14); practical and ritual dimension (Smart 1998, 13).

kuten edellä mainittua meditaatiota, ei ole pidetty varsinaisena rituaalina. Rukoilemisessa puolestaan voi kyse olla sekä kontemplatiivisesta toiminnasta että ylistämisestä – toisaalta yksilön pyrkimyksenä voi olla hiljentyminen mutta myös Jumalan tai jumalien kohtaaminen.¹⁴⁵

Rituaaliseen toimintaan sisältyy usein ohjeistettua käyttäytymistä, fyysistä tekemistä, kuten erilaisia liikkeitä ja liikkumista, sekä verbaalista viestintää eli kielenkäyttöä, esimerkiksi tiettyjä ennalta määrättyjä toistettavia lauseita ja kaavamaisia sanamuotoja.¹⁴⁶ Rituaaleihin liittyy riittejä, joita ovat siirtymä-, erottautumis-, initaatio-, transitio- ja transformatio sekä kalendaariset ja vuodenaikaan liittyvät riitit.¹⁴⁷ Rituaalista ulottuvuutta ilmentävä uskonnon harjoittaminen on joko selkeästi ja konkreettisesti ulkopuolisten havaittavissa olevaa toimintaa tai sitten huomaamatonta, hyvin intiimiä ja yksityisesti tapahtuvaa, jota ulkopuolinen ei kykene havainnoimaan. Smart muistuttaa, että jopa hyvinkin arkinen ja epämuodollinen puuhastelu saattaa perimmältään olla rituaalista toimintaa, mikäli sen intentiona on ”oikea henki”. Smart on todennut rituaalien olevan ontologisia, psykologisia ja instrumentaalisia. Rituaalinen ulottuvuus liittyy läheisesti ja olennaisesti uskonnon muihin ulottuvuuksiin.¹⁴⁸

Narratiivinen ulottuvuus (the mythic or narrative dimension)¹⁴⁹ liittyy eri uskontojen omiin kertomuksiin, joita on välitetty edelleen joko suullisesti tai kirjallisesti. Kristinuskon kontekstissa tällaisia ”ydinkertomuksia” ovat Jeesuksen elämästä kertovat evankeliumit.¹⁵⁰

Kertomusten ja myyttien tehtävänä on auttaa esimerkiksi määrittämään ryhmiä, pyhiä olioita (entiteettejä) sekä henkilöitä. Narratiivit pyrkivät myös selittämään eri ilmiöiden ja asioiden alkuperäistä taustaa ja ennustamaan tulevaa sekä toimimaan auktoriteetteina. Kertomukset ja myytit vahvistavat yhteisön rajoja ja jatkuvuutta tuomalla esille merkityksellisiä arvoja – antavat näin yhteisölle tai yksilölle perinteen ja auttavat identiteetin muotoutumista. Niillä on merkittävä tehtävä rituaaleissa. Myyteissä yhä uudelleen toistuvista teemoista Smart nostaa esille muun muassa erilaiset tilaan, aikaan ja paikkoihin liittyvät symbolit¹⁵¹ sekä transendenttiin ja kuolemaan liittyvät käsitykset ja historialliset tarinat¹⁵².

¹⁴⁵ Smart 1996, 10, 72, 77, 89–91, 96, 101, 122–123, 128; Smart 2005, 14.

¹⁴⁶ Smart 1996, 72, 74.; Tavoitteellista rituaalista toimintaa ovat uhraaminen (kirjaimellinen tai analoginen), sovittaminen, puhdistautuminen, kiroaminen, riivaaminen, siunaaminen, vihkiminen, asketismi, parantaminen, pyhiinvaellukselle tai erilaisiin riitteihin osallistuminen. (Smart 1996, 10, 71, 72, 74, 112, 119.)

¹⁴⁷ Smart 1996.

¹⁴⁸ Mts., 71, 72, 74, 128.

¹⁴⁹ Myös: kertomusten ja myyttien ulottuvuus (Smart 2005, 16); narrative or mythic dimension (Smart 1998, 15).

¹⁵⁰ Mm. Smart 1996, 10.

¹⁵¹ Esimerkiksi tuli ja valo, korkeuden tavoitteleminen, taivas (Smart 1996, 139–142, 153–154).

¹⁵² Smart 1996, 135, 139–142, 146–149.

Vastaavia teemoja nousee esille myös uskonnon opillisen ulottuvuuden yhteydessä. Narratiivien tehtävänä on toimia historiallisina tapahtumakuvauksina, vertauksina, opettavaisina kertomuksina.¹⁵³ Todettakoon, että yksittäisen uskonnollisen ryhmän sisällä suhtautuminen erilaisten narratiivien merkitykseen saattaa vaihdella fundamentaalisesta tulkinnasta erittäin liberaaliin tulkintaan.

Opillinen ulottuvuus (the doctrinal or philosophical dimension) liittyy eri uskontojen kehittämiin ja kokoamiin oppeihin ja filosofioihin. Smart muistuttaa, että eri uskonnoilla opillisen ulottuvuuden merkitys ja painoarvo vaihtelee. Opillinen ulottuvuus linkittyy läheisesti edellä kuvattuihin kahteen muuhun ulottuvuuteen: narratiiviseen sekä rituaaliseen.¹⁵⁴ Kristinuskon kontekstissa saattaa opilliseen ulottuvuuteen liittyä edellisten lisäksi eettinen ulottuvuus, esimerkkinä mainittakoon rakkauden kaksoiskäsky.

Opit ilmentävät uskontoon liittyvää älyllistä ulottuvuutta. Eri uskonnoissa oppirakennelmat voivat joko olla filosofisia ja monimutkaisia tai hyvinkin yksinkertaisia. Luonnollisesti oppien merkitys painottuu kirjallisissa uskonnoissa.¹⁵⁵ Oppeja muodostuu uskonnon tai sen edustajien määritellessä itseään tai suhdettaan ympäröivään yhteiskuntaan sekä älyllisen ilmaisun tarpeen vuoksi. Perinteisesti uskontoja tarkastellessa juuri oppiin on kiinnitetty usein kaikkein eniten huomiota ja se on ollut ulottuvuuksista korostuneimmassa asemassa. Myös Smart toteaa opillisen ulottuvuuden olevan merkittävässä asemassa kaikissa uskonnoissa, vaikka toisaalla hän on todennut sen merkityksen vaihtelevan eri uskonnoissa.¹⁵⁶

Oppien tehtävänä on ilmaista asenne, kuvailla, selittää, määrittää yhteisöä, puolustaa ja selvittää ulkoisia ristiriitoja. Oppiin liittyvistä perusteemoista Smart mainitsee muun muassa kysymyksen taivaasta tai tuonpuoleisuudesta, ihmisestä, luomisesta, Jumalasta tai jumalista sekä ajasta ja paikasta.¹⁵⁷ Kristinuskoon liittyviä opillisia kysymyksiä ovat esimerkiksi kolminaisuusoppi, luomistapahtuma, Jeesuksen ihmisyyys sekä armon käsite.¹⁵⁸ Suomen evankelis-luterilainen kirkko määrittelee oppinsa pohjautuvan Raamattuun, kolmeen vanhaan uskontunnustukseen, luterilaisiin tunnustuskirjoihin ja Katekismukseen, joista viime mainittu sisältää kymmenen käskyä, uskontunnustukset ja Isä meidän -rukouksen.¹⁵⁹

¹⁵³ Mts., 133, 135, 136, 139–142, 146–151; Smart 2005, 15–17.

¹⁵⁴ Smart 1996, 10; Smart 2005, 18.

¹⁵⁵ Smart 1996.

¹⁵⁶ Smart 1996, 10; Smart 2005, 19.

¹⁵⁷ Smart 1996.

¹⁵⁸ Mts., 56–57; Smart 2005, 18.

¹⁵⁹ Suomen ev.-lut. kirkko 2016, elektroninen lähde.

Kokemuksellinen ulottuvuus (the experiential or emotional dimension)¹⁶⁰ liittyy erittäin olennaisesti uskontoihin ja niiden historiallisiin vaiheisiin. Maailmanuskontoihin liittyvistä keskeisistä avain- tai ydinkokemuksista Smart mainitsee esimerkkeinä Buddhan valaistumiskokemuksen, Muhammedin profeettalliset näyt ja Paavalin kääntymyksen. Tunteiden merkitys on erittäin olennainen myös muiden ulottuvuuksien yhteydessä, kuten rituaalisen, opillisen ja narratiivisen. Kokemuksellinen ulottuvuus vahvistaa muiden ulottuvuuksien vaikutusta yhteisön jäsenten keskuudessa.¹⁶¹ Uskontojen kannattajien uskonnolliset tunteet liittyvät esimerkiksi pyhän kunnioittamiseen, mielenrauhan saavuttamiseen, sisäisen voiman löytämiseen, tyhjyydenkokemukseen, rakkauteen, toivoon tai kiittolisuuteen. Smart painottaa musiikin merkitystä nimenomaan erilaisten tunnetilojen aikaansaamisessa.¹⁶² Musiikin välityksellä on myös mahdollisuus kuvata erilaisia tunnetiloja.

Smart toteaa, että uskonnollisten perinteiden oppeihin ja myytteihin sisältyy useimmiten eettisiä, usein oikeudellisia määräyksiä, jotka ilmenevät kirjoituksissa, kuten Torah- ja Sharia-teksteissä, mutta myös nykyvaltioiden keskeisissä normeissa. Edellä mainittujen piirteiden voidaan nähdä edustavan uskonnon **eettistä ulottuvuutta** (the ethical or legal dimension)¹⁶³. Smart muotoilee eettisen ulottuvuuden keskeiseksi kysymykseksi: Kuinka tulisi elää oikein tai hyvin? Uskontojen etiikka vaikuttaa edelleen esimerkiksi rituaalisiin käytänteihin, esimerkiksi juutalaisuudessa sapatin pyhittämiseen ja kosher-ruokaan.¹⁶⁴

Uskonnon **yhteisöllisen ulottuvuuden** (myös: osatekijä; the organizational or social component)¹⁶⁵ välityksellä on mahdollista tarkastella uskontojen ja maailmankuvien ilmenemistä ihmisten keskuudessa. Uskonto voi limittyä osaksi organisaatioita tai ilmetä omana organisaationaan, instituutiona. Uskonnon yhteisöllinen ulottuvuus nousee esille sosiaalisissa, uskontoon tai yhteiskuntaan liittyvissä, ihmisten välisissä suhteissa sekä erilaisissa rooleissa. Smart painottaa, että jokaisella traditiolla on tarve kiinnittyä yhteiskuntaan ja tulla yhteisössään näkyväksi siinä joko erottautumalla ja muodostamalla oman erillisen ryhmänsä¹⁶⁶ tai mukautumalla ja juurtumalla sen osaksi.¹⁶⁷

¹⁶⁰ Myös: kokemuksen ja tunteen ulottuvuus (Smart 2005, 15); the experiential and emotional dimension (Smart 1998, 14).

¹⁶¹ Smart 1996.

¹⁶² Smart 1996, 10–11, 166; Smart 2005, 15, 166, 182–185.

¹⁶³ Myös: etiikan ja säästösten ulottuvuus (Smart 2005, 19); the ethical and legal dimension (Smart 1998, 18).

¹⁶⁴ Smart 1996, 11, 197–; Smart 2005, 19.

¹⁶⁵ Smart 1996, 11; Myös: yhteisöjen ja instituutioiden ulottuvuus (Smart 2005, 20); social and institutional dimension (Smart 1998, 19). Smartin kuudes uskonnon perusulottuvuus on suomennettu myös sosiaaliseksi tai institutionaaliseksi ulottuvuudeksi (ks. Smart 2005, 20–21)

¹⁶⁶ Esimerkiksi heimot (Smart 2005, 21) tai lahkot.

¹⁶⁷ Smart 1996, 11.

Uskonnoissa ja muissa maailmankuvissa vaikuttaa ja on vaikuttanut erilaisia asiantuntijoita ja henkilöitä, joilla on uskontonsa sosiaalisessa verkostossa ja hierarkiassa oma paikkansa. Tällaisia ovat karismaattiset henkilöt.¹⁶⁸ Esimerkiksi profeetoilla sanotaan olevan jumalallista tai hengellistä kokemusta ja heidän nähdään toimivan Jumalan sanansaattajina. Siten he saattavat samalla vaikuttaa uskonnon opin muotoutumiseen. Myös guruilta voidaan hakea ja etsiä esimerkiksi viisautta ja oppia. Hengelliset asiantuntijat voivat toimia muissakin tehtävissä, kuten parantajina ja ennustajina. Uskonnollisen organisaation järjestäytymiseen liittyy edellä mainitun tietoon nivoutuvan vallan lisäksi hierarkkista valtaa sekä organisaatioon liittyviä muita tehtäviä ja vastuita (status). Esimerkiksi papit, imaamit, saarnaajat ja rabbit toimivat uskonnollisten instituutioiden palveluksessa muun muassa puhujina, julistajina, opettajina sekä johtajina.¹⁶⁹ Uskonnollisiin instituutioihin liittyy edellisten esimerkkien lisäksi paljon muitakin työntekijäryhmiä ja asiantuntijoita, jotka Smart jättää teksteissään mainitsematta. Tällaisissa muissa uskonnollisen instituution asiantuntija-tehtävissä työskentelee esimerkiksi Suomen evankelis-luterilaisessa kirkon lähetystyössä lähetyssehteerit ja lähetystyöntekijät, diakoniatyössä diakonit ja diakonissat sekä musiikki-työssä kanttorit ja urkurit. Uskonnolliseen järjestelmään saattaa toisaalta liittyä pyrkimystä yhteiskunnasta vetäytymiseen tai tarvetta erottautua muuten edustamansa uskonnon nimissä muusta ympäristöstä. Esimerkkeinä mainittakoon munkit, nunnat tai erakot. Joissakin uskonnoissa maallinen ja uskonnollinen valta voivat lomittua siten, että maallisella hallitsijalla on myös kirkollinen valta-asema.¹⁷⁰

Uskontoon läheisesti liitettyjen henkilöiden lisäksi yhteisölliseen ulottuvuuteen on luettavissa laajemman sosiaalisen järjestelmän tarkasteleminen. Tähän liittyy sekä uskonnon sisäinen järjestäytyminen, mutta myös järjestäytyminen suhteessa muihin eli uskonnon suhde ympäröivään yhteiskuntaan, esimerkiksi muihin instituutioihin ja valtioon – erilaisiin ”monisyi[siin] suhdeverkosto[ihin]”. Uskonnon ja yhteiskunnan suhde heijastuu myös koko yhteiskuntaan ja sen organisaatioihin. Siten yhteisöllistä ulottuvuutta tarkastelemalla on mahdollista havainnoida, ”kuinka [uskonto] toimii ihmisten keskuudessa”. Voidaan toki myös kysyä, onko tällöin tarkastelun kohteena uskonnon sijaan ennemminkin uskontoon sitoutuneiden henkilöiden toimiminen, sillä onhan Smart itse todennut ”uskonnolli[sen] liik[keen] saa[van] muotonsa siihen kuuluvan ihmisryhmän kautta”. Yhteiskunnat ovat eri tavoin ratkaisseet kysymyksen valtion ja uskonnon tai uskontojen välisestä suhteesta.¹⁷¹

¹⁶⁸ Esimerkiksi profeetat, tietäjät, pyhimykset, gurut, mystikot, shamaanit tai parantajat, joiden valta perustuu tietoon ja esimerkkiin (Smart 1996).

¹⁶⁹ Mts., 216–221, 223, 233–234; Smart 2005, 21–22.

¹⁷⁰ Smart 1996, 221–223, 228–231.

¹⁷¹ Mts., 215; Smart 2005, 20–21.

Materiaalinen ulottuvuus (the material or artistic dimension) ei alun perin sisältynyt Smartin taksonomiaan, vaan hän lisäsi sen vasta myöhemmin mallinsa seitsemänneksi perusulottuvuudeksi.¹⁷² On luonnollista ilmaista uskontoa tai maailmankuvaa erilaisten materiaalistien luomusten ja teosten välityksellä. Näitä ovat esimerkiksi rakennukset ja niihin liittyvä arkkitehtuuri, pyhät seudut tai paikat, jumalten kuvat, kirjat sekä rituaaliin liittyvät esineet.¹⁷³ Smart toteaa tällaisten konkreettisten materiaalistien ilmaisumuotojen olevan tärkeitä.¹⁷⁴

Joko jumalille tai uskontojen käyttöön on aikojen saatossa eri puolilla maailmaa suunniteltu ja tehty erilaisia rakennuksia, kuvia ja esineitä.¹⁷⁵ Rakennusten sijaan tai niiden ohessa monilla uskonnoilla on myös muita erityisiä rituaali- tai palvontapaikkoja, esimerkiksi luonnossa, sekä pyhiä seutuja, joista on voinut tulla pyhiinvaelluskohteita. Suhtautuminen kuviin vaihtelee eri uskonnoissa. Jumalaa tai ihmistä esittävät kuvat voivat olla joko hyväksyttyjä tai täysin kiellettyjä. Islamissa tai juutalaisuudessa kuvia ei hyväksytty, kun taas esimerkiksi ortodoksisessa kirkossa ikoneilla on aivan erityinen ja tärkeä merkitys. Myös katoliset kirkot on yleensä koristeltu monin kuvin, kuten lukuisin lasi- ja seinämaalauksin, alttaritauluin sekä patsain. Monilla uskonnoilla on käytössään erilaisia rituaaliin liittyviä esineitä, asustuksia tai välineitä. Luterilaisissa kirkoissa rituaalisia esineitä ovat esimerkiksi saarnatuoli, papin vaatetus sekä ehtoollisviini ja -leipä. Uskonnon materiaalinen ulottuvuus yhdistyy erittäin vahvasti nimenomaan juuri rituaaliseen ulottuvuuteen – toisaalta ilmentäen sitä, mutta toimien myös sen palvelijana.¹⁷⁶

Smart on nimennyt ensin seitsemännen ulottuvuuden materiaaliseksi tai taiteelliseksi ulottuvuudeksi, mutta jostain syystä jättänyt myöhemmin nimityksestä jälkimmäisen tarkennuksen kokonaan pois.¹⁷⁷ Selitystä tälle ei löydy *Uskontojen maailma* -teoksesta.¹⁷⁸ Smartin konkreettiset esimerkit materiaalisesta tai taiteellisesta ulottuvuudesta liittyvät lähes yksinomaan kuvataiteeseen, mikä ei yllätä, sillä hyvin usein taide-sanalla viitataan nimenomaan kuvataiteeseen. Tällöin taide-käsitteen merkitys immateriaalisen eli aineettoman taiteen, esimerkiksi säveltaiteen eli musiikin tai tanssitaiteen, yläkäsitteenä jätetään kokonaan huomiotta.¹⁷⁹

¹⁷² Vrt. Smart 1976; mm. Smart 1996, 10–11; Hackett 2001, 329.

¹⁷³ Smart 1996, 11, 13, 275, 277, 281.

¹⁷⁴ Mts., 11.

¹⁷⁵ Esimerkiksi temppeleitä, kirkkoja, kappeleita, synagogia, moskeijoita sekä luostareita.; Smart 1996, 278–284.

¹⁷⁶ Smart 1996, 13, 276–277, 284–285, 287–288.

¹⁷⁷ Mts.; Smart 1998.

¹⁷⁸ Ks. Smart 2005.

¹⁷⁹ Art-sana on suomennettu MOT Englanti -sanakirjassa muun muassa seuraavasti: ”taide”, ”kuvataide”, ”kuvaamataito” ja artistic-sana: ”[kuva]taiteellinen, taiteilijan, taide-” (MOT Englanti 2016, elektroninen lähde).

Smartin teoreettinen malli on tunnettu ja vakiinnuttanut paikkansa. Sitä on pidetty lähtökohtaisesti varsin ”käyttökelpoisena” ja uskonnotutkimukseen ja -opetukseen soveltuva-¹⁸⁰ na. Malli mahdollistaa eri uskontojen, myös sekulaarien maailmankuvien, tasapainoisen ja ymmärtävän vertailemisen.¹⁸¹ Hackett on pitänyt tärkeänä, että Smart täydensi mallia seitsemännellä eli materiaalisella ulottuvuudella.¹⁸²

Toisaalta on todettu, ettei Smartin teoria sinällään ole ainutkertainen, sillä se muistuttaa monin paikoin jo olemassa olevia muita humanistisia taksonomioita. Huomiota on kiinnitetty myös sen yksikertaisuuteen ja kehikon väljyyteen. Näin malli on helposti ymmärrettävissä ja siihen on hyvin luontevaa soveltaa arkitietoa. Lähtökohtaisesti tällaista luokittelevaa systematiikkaa on pidetty ”teoreettisesti vaatimattomana”.¹⁸³ Sen tarkemmin määrittelemättä on Smartin tuotantoa kritisoitu myös pinnalliseksi ja tiedettä popularisovaksi – jälkimmäisestä seikasta häntä on toisaalta myös kiitetty.¹⁸⁴ Yleisesti maailmankuvia eri ulottuvuuksien avulla jäsentäviä malleja on kritisoitu ”mielivaltaisiksi”, usein välinlaisesti perustelluiksi, jopa ”etosentrisiksi”. Mallien sisältämien käsitteiden on sanottu olevan keskenään joskus epäloogisia, eikä niitä ole yleensä testattu empiirisesti.¹⁸⁵ Sharpe on kritisoinut Smartin mallia sen dimensioiden keskinäisestä arvottamisesta. Hän pahoittelee sitä, että parahistoriallisia dimensioita on pidetty historiallisia merkittävimpinä ja mainitsee esimerkkinä opillisen ulottuvuuden, jota saatetaan pitää tässä mallissa narratiivista ja eettistä tärkeämpänä ulottuvuutena. Näin ollen Sharpen mielestä ulottuvuudet tulisi järjestää toisin – eri järjestykseen. Sharpe on kritiikissään myös kysynyt, ajautuvatko kaikki ulottuvuudet lopulta samankaltaisiin kategorioihin. Hän on todennut, että myyttinen ja rituaalinen liittyvät itse asiassa asiasisältöön ja nostaa esille vastaavankaltaisia muitakin ulottuvuusvaihtoehtoja, jotka olisi yhtä perusteltua huomioda dimensioina. Sharpe mainitsee tällaisista esimerkkeinä laillisen (legal), musiikillisen (musical), symbolisen (symbolical) sekä tilallisen (spatial) ulottuvuuden.¹⁸⁶ Toisaalta hän myös väittää, että myyttinen ja rituaalinen ulottuvuus olisivat vallan hyvin otettavissa pois Smartin mallista, sillä hän ei pidä niitä kategorioina tai funktioina, vaan osana havaittavia ilmiöitä.

Uskonnon konstruointiin on laadittu 1960–90-luvulla useita erilaisia monidimensionaalisia malleja¹⁸⁷ – ei ainoastaan uskontotieteen, vaan muidenkin humanististen tietei-

¹⁸⁰ Mm. Hackett 2001, 329; Kamppinen 2006, 57; King 2005, 8444; Komulainen 2005, 280.; Mallia on sovellettu muun muassa koulujen uskonnonopetuksessa (Komulainen 2005, 280–281).

¹⁸¹ King 2005, 8444; Hackett 2001, 329.

¹⁸² Hackett 2001, 329–330.

¹⁸³ Kamppinen 2006, 57.

¹⁸⁴ King 2005, 8443.

¹⁸⁵ Ketola 2001, 19.

¹⁸⁶ Sharpe 1983, 94–95.

¹⁸⁷ Mm. Moderni kirkkokansa 2003, 118–119; Sharpe 1983, 93.

den¹⁸⁸ sekä sosiologian alalla. Nämä taksonomiat määrittelevät vaihtoehtoisesti joko uskontoa tai uskonnollisuutta. Käsitteistä jälkimmäinen määrittää uskonnollista käyttäytymistä¹⁸⁹, kun ensin mainittu keskittyy ilmiöön. Malleihin valittujen osatekijöiden peruslähtökohtana on ollut löytää sellaiset mahdollisimman kattavat näkökulmat, jotka avaavat uskonnon ja uskonnollisuuden olemusta mahdollisimman monipuolisesti ja laaja-alaisesti – yhden yksittäisen suppean määritelmän sijaan.

Uskontoa tai uskonnollisuutta luokittelevista taksonomioista löytyy monia yhteneväisiä piirteitä – usein jopa keskenään täysin identtisiä osatekijöitä. Suomessa Erik Allardt¹⁹⁰ loi sosiologiaan ankkuroituvan luokittelujärjestelmän, joka on yhdenmukainen amerikkalaisten sosiologien Charles Y. Glockin ja Rodney Starkin¹⁹¹ uskonnollista osallistumista ja sitoutumista eli uskonnollista käyttäytymistä tarkastelevan viisiulotteisen mallin kanssa. Edellisiä malleja hieman suppeampia ovat esimerkiksi ruotsalaisen teologin Helmer Ringgrenin¹⁹² neliosainen sekä sitä vastaava uskontotieteilijä Eric J. Sharpen uskonnon ”multi-funktionaalisuutta” kuvaava järjestelmä¹⁹³. Ringgrenin ja Sharpen mallit on tekijöidensä mukaan laadittu uskonto-käsitteen tarkastelemista varten, vaikka ne molemmat itse asiassa tarkastelevat melko yksiselitteisesti uskonnon sijaan uskonnollista käyttäytymistä. Myös suomalaisen uskontotieteilijä Juha Pentikäisen¹⁹⁴ tiivistämät uskonnon aspektit noudattelevat Ringgrenin ja Sharpen viitoittamia näkökulmia. Edellisiä malleja mukailee edelleen pitkälti uskontotieteen edustaja Helena Helve¹⁹⁵. Tosin Helve on soveltanut aikaisempien tutkijoiden käyttämiä malleja uskontoa laajemman käsitteen, maailmankuvan, jäsentämi-

¹⁸⁸ Mm. Kamppinen 2006, 57.

¹⁸⁹ Esim. Koskelainen 1968, 69.

¹⁹⁰ Erik Allardt (1971, 198) uskonnollisuuden osatekijät: ideologinen, tiedollinen, rituaalinen, elämyksellinen, seuraamuksellinen.

¹⁹¹ Charles Y. Glockin ja Rodney Starkin (1965, 18–38) uskonnollisuuden ulottuvuudet: experiential (elämyksellinen), ritualistic (rituaalinen), ideological (ideologinen), intellectual (tiedollinen), consequential (seuraamuksellinen).; Ulottuvuuksien suomenkieliset vastineet: Moderni kirkkokansa 2003, 118.; Pétur Pétursson (2001, 67–69) on varsin oivaltavasti soveltanut Glockin ja Starkin jaottelua virren määrittelemiseen ja sen moniulotteiseen tarkastelemiseen. Glockin ja Starkin uskontososiologiaan ankkuroitua malli soveltuu kuitenkin ilmiön olemuksen tutkimisen sijaan enemmän toiminnan ja käyttäytymisen, kuten virsien laulamisen, tutkimiseen.

¹⁹² Helmer Ringgrenin (1972, 10; 1980, 12) uskonnon olennaiset puolet: älyllinen puoli (intellektuell moment), emotionaalinen p. (emotionellt m.), käyttäytymisp. (beteendem.), sosiaalinen puoli (socialt m.). Uskontoon sisältyvät järjestelmät: arvo-, toiminta- ja uskomusjärjestelmä (Ringgren 1972, 11).

¹⁹³ Eric J. Sharpen (1983, 95) uskonnon neliulotteinen mallin muodot: eksistentialinen (existential), intellektuaalinen (intellectual), instituutionaalinen (institutional), eettinen (ethical).; Sharpe 1983, 91, 93.

¹⁹⁴ Juha Pentikäisen (1986, 15–16) uskonnon tuntomerkit: kognitio, affektio, konaatio, sosiaalinen tekijä, kulturaalinen taso.

¹⁹⁵ Helena Helven (1987, 17; 1993, 21) maailmankuvan tarkastelemiseen soveltamat Glockin ja Starkin, Pentikäisen sekä Ringgrenin ulottuvuuksiin pohjautuvat ulottuvuudet: tietoulottuvuus (cognitive), kulttuurinen u. (cultural), toiminnallinen u. (conative tai behavioral), sosiaalinen u. (social), elämyksellinen u. (affective).

seen. Edellisten lisäksi myös eläintieteilijä Robert A. Hinde¹⁹⁶ on luokitellut biologian ja psykologian näkökulmista uskonnollisen järjestelmän kuudeksi eri osatekijäksi, jotka tosin ovat Smartin dimensioiden kanssa, materiaalista ulottuvuutta lukuun ottamatta, täysin identtiset¹⁹⁷. Yhteistä kaikille edellä mainituille, Smartin mallin kanssa enemmän tai vähemmän yhteneväsille, malleille on, että ne lähestyvät uskontoa tai uskonnollisuutta monidimensionaalisesti: tiedon, tunteen, etiikan ja yhteisön sekä, Sharpea lukuun ottamatta, toiminnan, näkökulmista. Sen sijaan lähes kaikki nämä edellä mainitut mallit sivuuttavat Smartin narratiiviseen ja materiaalliseen näkökulman.

2.3.2 Musiikki ja uskonnon piirreperustainen malli

Musiikista kirjoittaessaan Smart käyttää lähinnä musiikki-käsitettä sellaisenaan, vailla sanan sisältöä tarkentavia, musiikin uskonnollista käyttökontekstia määritteleviä tai luonnehtivia lisämääreitä.¹⁹⁸ Poikkeuksena on maininta Mozartin ja Haydnin säveltämästä liturgisesta musiikista (liturgical music), joka tosin suomenkielisessä teoksessa on käännetty ”kirkkomusiikiksi”¹⁹⁹ sekä islamilaisen, tiibetiläisen ja afrikkalaisen musiikin yhteydessä jako maalliseen tai muuhun musiikkiin (secular tai other music) sekä pyhään tai sakraaliin musiikkiin (sacred music)²⁰⁰. Musiikin ohessa Smart kirjoittaa virsistä (hymn), lauluista (song, chant) ja psalmeista (Psalm).²⁰¹ Nationalismin yhteydessä Smart puolestaan viittaa isänmaallisiin lauluihin ja kansallishymniin, nimeltä mainiten *Marseljeesi*-laulun. Afroamerikkalaisesta uskonnollisuuden rituaalisesta ulottuvuudesta kirjoittaessaan hän nostaa esille blues- ja gospelmusiikin sekä karibialaisen perinteen yhteydessä rastafari-musiikin.²⁰²

Smart itse liittää musiikin uskonnon kahteen perusulottuvuuteen: rituaaliseen ja kokemukselliseen. Smart myöntää kuitenkin olevansa epävarma, millä tavoin musiikki tulisi luokitella.²⁰³ Hän yhdistää musiikin osaksi uskonnon kokemuksellista ulottuvuutta.²⁰⁴

¹⁹⁶ Robert A. Hinden (1999, 12) uskonnollisen järjestelmän kuusi osatekijää: opillinen (structural beliefs), narratiivinen (narratives), rituaalinen (ritual), moraalinen (moral codes), kokemuksellinen (religious experiences), yhteisöllinen (social aspects).

¹⁹⁷ Ks. Hinde 1999, 243.

¹⁹⁸ Esimerkiksi sakraalimusiikki (sacral music), kirkkomusiikki (church music), rituaalimusiikki (ritual music), uskonnollinen musiikki (religious music tai sacred music) tai hengellinen musiikki (sacred music); Smart 1996, Smart 1998.

¹⁹⁹ Smart 2005, 352; vrt. Smart 1998, 345.

²⁰⁰ Smart 2005, 322; Smart 1996, 105–106.

²⁰¹ On tosin merkillepantavaa, että *Uskontojen maailma* -teoksessa näitä Smartin käyttämiä sanoja on tulkittu suomeksi melko vapaasti. Esimerkiksi hymn-sana on käännetty ”virreksi”, mutta myös ”ylistyslauluksi” (Smart 2005, 568; vrt. Smart 1998, 549), ”hymniksi” (Smart 2005, 435) tai ”hengelliseksi lauluksi” (Smart 2005, 397; vrt. Smart 1998, 384).

²⁰² Smart 2005, 25, 354, 387, 588.

²⁰³ Smart 1996, 14, 20, 104–105, 178; Smart 2005, 15.

²⁰⁴ Mm. Smart 2005, 15; Smart 1996, 14.

Smart sivuaa musiikin tärkeää asemaa eri uskonnoissa ja perustelee musiikin merkitystä sen kyvyllä ilmaista ja saada aikaan erilaisia tunteita. Hän kuvailee, kuinka musiikki ja laulaminen voivat synnyttää ihmisessä muun muassa haltioitumisen, surun, eettisen sitoutumisen ja lojaalisuuden tunteita. Smartin mukaan musiikki voi tukea lisäksi kokemusta jumaluuden läsnäolosta.²⁰⁵

Smart on luokitellut musiikin aivan erityisesti rituaalisen ulottuvuuden osaksi.²⁰⁶ Musiikin rituaaliseen ulottuvuuteen liittyvistä konkreettisista käyttöyhteyksistä ja funktioista hän tulee maininneeksi esimerkkeinä muutamia uskontojen riittejä²⁰⁷ sekä niihin liitettyjä musiikin tehtäviä²⁰⁸. Musiikin välityksellä voidaan pyrkiä esimerkiksi parantamaan ihmisiä, lisäämään hedelmällisyyttä, kommunikoimaan henkien tai jumalien kanssa tai musiikilla voidaan koristaa seremoniaa. Tämän lisäksi laulut, musiikki ja sanat, voivat auttaa ja tukea rituaalin yhteydessä osallistujia samaistumaan narratiivisiin ja eettisiin kertomuksiin sekä oppeihin²⁰⁹. Näistä havainnoistaan huolimatta Smart ei kuitenkaan mainitse musiikin liittyvän uskonnon narratiiviseen, opilliseen tai eettiseen ulottuvuuteen.

Smartin myöhemmin taksonomiaan lisäämän materiaalisen ulottuvuuden suhde musiikkiin jää epäselväksi ja osin ristiriitaiseksi. Siitä huolimatta, että Smart on nimennyt materiaalisen ulottuvuuden myös taiteelliseksi ulottuvuudeksi, ei musiikki säveltaiteena näyttäisi itsestään selvästi ja aukottomasti kuitenkaan lukeutuvan siihen (ks. myös luvun 2.3.1 materiaalista ulottuvuutta käsittelevä tekstiosio).²¹⁰ Tämän seitsemannen perusulottuvuuden yhteydessä Smart nostaa pääasiassa etusijalle kuvataiteen ja arkkitehtuurin. Toisaalta hän kuitenkin pariin otteeseen tulee ohimennen viittanneeksi materiaalista ulottuvuutta kuvaavien esimerkkien yhteydessä myös lauluun tai musiikkiin. Smart ei silti tarkastele ker- taakaan musiikkia materiaalisen ulottuvuuden yhteydessä.²¹¹

Vaikka Smart kirjoittaa musiikista vain vähän ja ohimennen, tulee hän kuitenkin sivunneeksi muutamia uskonnolliseen musiikkiin liittyviä olennaisia ilmiöitä, esimerkiksi viittaamalla eri kulttuurien toisistaan poikkeaviin musiikkikäsitteisiin ja määrittelytapojen

²⁰⁵ Mm. Smart 1996, 104, 178; Smart 2005, 15.

²⁰⁶ Mm. Smart 1996, 14, 20; *Uskontojen maailma* -teoksessa (Smart 2005, 322) on luettavissa seuraavaa: ”Afrikassa, kuten muuallakin maailmassa, musiikki on tärkeä palvonnan ja rituaalin lisämauste.” Todettakoon, ettei Smart (1998, 314) kuitenkaan *The World's Religions* -teoksensa alkuperäistekstissä vähättele näin musiikin osuutta rituaalissa, vaan toteaa sen olevan jopa välttämätön osa rituaalia: ”Music is, as elsewhere, a vital ingredient of worship and ritual.” (Smart 1998, 314.)

²⁰⁷ Muun muassa afrikkalaisessa uskonnollisessa perinteessä parantamisen, hedelmällisyyteen liittyvät tarkoitukset ja juhlat sekä initiaatoritit, amerikkalaisen evankelikaalisen liikkeen saarnatilaisuudet, Gandhin johtamat rukoustapaamiset, Intiassa vaikuttavien protestanttien ja katolisten rituaalit sekä afrikkalaiset jumalanpalvelukset (Smart 2005, 322, 328, 397, 435, 446, 571).

²⁰⁸ Smart 2005, 322, 328, 397, 435, 446, 571.

²⁰⁹ Smart 1996, 178.

²¹⁰ Hyvin usein taide-sanalla (art) viitataan nimenomaan kuvataiteeseen ja sen merkitys säveltaiteen eli musiikin yläkäsitteenä sivuutetaan.

²¹¹ Mm. Smart 2005, 48, 58, 75, 158; esim. Smart 1996, 124; Smart 2005, 28, 350; Smart 1996, 275–288.

eroavaisuuksiin. Smart vertaa esimerkiksi länsimaista musiikkikäsitystä islamilaiseen, jossa musiikki-sana merkitsee aina yksiselitteisesti maallista musiikkia (secular music), eikä koraanin resitointia pidetä siten lähtökohtaisesti lainkaan musiikkina.²¹² Samalla Smart tulee nostaneeksi esille uskontoihin olennaisesti liittyvän kysymyksen sakraalista ja profaanista – pyhästä ja maallisesta musiikista. Uskonto voi hyväksyä tietyn musiikin pyhäksi, rituaaliin soveltuvaksi musiikiksi ja pitää toista musiikkia siihen sopimattomana, profaanina, kuten Smartin mainitsemassa afrikkalaisen perinteisen uskonnon parissa. Vastaavasti kalvinismi on omaksunut aitona sopivana musiikkina psalmilaulun, muttei hyväksy virsiä omaan musiikkiperinteeseensä.²¹³

Musiikin välityksellä voidaan ylittää eri uskontojen ja perinteiden rajoja. Toisaalta eri perinteistä lähtöisin olevat musiikit voivat myös sekoittua kokonaan joksikin uudeksi kombinaatioksi.²¹⁴ Smart mainitsee esimerkkeinä Gandhin, joka hyödynsi kokoontumissaan kristillisiä hymnejä ja vastaavasti intialaiset katoliset ja protestanttiset kirkot, joissa puolestaan on laulettu intialaisia bhajan-lauluja.²¹⁵ Toisaalta musiikkia saatetaan käyttää erottautumisessa sekä identiteetin muodostamisessa silloin, kun halutaan korostaa omaa aitoa tai perinteistä alkuperää – näin esimerkiksi muutamassa afrikkalaisessa kirkossa käyttämällä joko psalmeja tai vaihtoehtoisesti oman perinteen alkuperäistä musiikkia. Kun taas amerikkalaisen evankelikaalisen ja fundamentalistisen kristillisyyden parissa uusia virsiä on sovitettu vanhoihin viktoriaanisen ajan virsisävelmiin.²¹⁶

Smart pohtii myös rituaalisen musiikin maallistamista ja mainitsee esimerkkinä länsimaaisissa konserttisaleissa järjestetyt tiibetiläismunkkien lauluesitykset, joissa alkuperäinen pyhä riitti muuntuu uudessa kontekstissa esteettiseksi esitykseksi.²¹⁷ Hän kuitenkin toteaa, että ilmiö voi vastaavasti ilmetä myös käänteisesti. Lähtökohtaisesti maallisena musiikkina pidetyn musiikin esitystilanne saattaa sisältää ja muistuttaa hyvin paljon uskonnollista esitystä sekä herättää uskonnollisia tunteita. Tästä esimerkkinä Smart mainitsee Wagnerin oopperoiden esitykset Bayreuthissa.²¹⁸

Edelleen Smart on todennut, että uskontojen tavoin musiikkia käyttävät myös sekulaarit maailmankuvat ja ideologiat. Musiikkia hyödynnetään niin marxilaisuudessa, tietee-

²¹² Smart 1996, 104–105.

²¹³ Smart 2005, 322, 350.

²¹⁴ Mm. Smart 2005, 557; ks. hybridisyys (Aho & Kärjä 2007, 28–29).

²¹⁵ Smart 2005, 435, 446; Smart 1998, 427.

²¹⁶ Smart 2005, 397, 564, 569.

²¹⁷ Smart 1996, 106; Vastaavasti 1990-luvulla suurta suosiota saivat, jopa myynti- ja levysoittolistojen kärkeen nousivat, espanjalaisen Santo Domingo de Silos -luostarin benediktiiniläismunkkien gregoriaanista musiikkia sisältävät äänitteet (*Chant Noël* – –, 1994; *Chant II*, 1995; *Chant III*, 1996). Myös näiden äänitteiden voidaan nähdä edustavan alkuperäisestä kontekstistaan irrotettua rituaalimusiikkia, rituaalimusiikin sekularisointia tai sekularisoitumista.; Ks. ja vrt. myös: kulttuuriperintö ja kulttuurikristillisyyys (Kurzke 2010).

²¹⁸ Smart 1996, 106.

lisessä humanismissa kuin nationalistisessa perinteessäkin. Kuten uskontoihin sitoutunut musiikki voi nostaa esille tunteita, voivat niitä herättää vastaavasti kansallishymnit, muut isänmaalliset laulut tai mikä tahansa ideologian käyttöönsä valitsema musiikki.²¹⁹

Smart pitää musiikkia yhtenä tärkeänä ja käyttökelpoisena maailmankuviin liittyvänä epämuodollisena lähteenä ja mainitsee sen yhtenä esimerkkinä muiden arkisten ja jokapäiväisten tekijöiden joukossa.²²⁰ Smart tähdentää musiikin tutkimisen merkittävyyttä ja nostaa sen jopa uskonnon tutkimuksen tärkeimmäksi, vielä hyvin vähän kartoitetuksi ja tutkituksi, alueeksi.²²¹ Tästä kannanotosta huolimatta Smartin teokset eivät vastaa tai edes pyri vastaamaan tähän haasteeseen.²²² Musiikin lähempi yksityiskohtainen, analyttinen tarkastelu ja musiikin aseman tutkiminen eri uskonnollisissa perinteissä ja uskonnon ulottuvuuksissa jää Smartin teoksissa perin vähäiseksi ja sattumanvaraiseksi.

Smartin uskontofenomenologinen lähestymistapa, uskonnon piirreperustaisen mallin seitsemän dimensiota, tarjoaa yhden käyttökelpoisen teoreettisen lähtökohdan itse ilmiön eli musiikin ja laulujen uskonnollisten ulottuvuuksien tutkimiseen.²²³ Ulottuvuuksien avulla on mahdollista jäsentää uskonnon ilmenemistä laulutekstissä. Smartin uskonnon piirreperustaista mallia ei tiettävästi ole aiemmin hyödynnetty uskonnollisen musiikin tai uskonnollisten laulujen tarkastelemisessa. Sitä vastoin mallia on sovellettu elokuvien uskonnollisten ulottuvuuksien ja elementtien analysoimiseen.²²⁴

Lähden liikkeelle siitä oletuksesta, että uskonnollisessa laulussa voivat ilmetä synteesinomaisesti kaikki uskonnon ulottuvuudet – tosin välttämättä eivät aina samanaikaisesti. Ajattelen, että uskonnollinen musiikki voi peilata kaikkia uskonnon osatekijöitä ja vastaavasti uskonnollinen musiikki sinällään saattaa liittyä jokaiseen ulottuvuuteen. Musiikkia voidaan hyödyntää kaikkien eri uskonnon ulottuvuuksien yhteydessä. (1) Rituaaleissa musiikkia voidaan käyttää rituaali- ja sakraalimusiikkina. Uskontoon liittyviä (2) oppeja opettaessa lauluja saatetaan hyödyntää pedagogisena välineenä. Laulaen oppeja on helpompi omaksua ja muistaa. Vastaavasti uskonnon (3) kertomuksia välitetään lauluteksteissä. Toisaalta uskonnon kertomuksiin sisältyy viittauksia uskonnollisesta musiikista ja sen käytöstä. Edelleen laulut voivat kertoa uskonnon (4) eettisistä näkemyksistä. Toisaalta ne voivat

²¹⁹ Mts., 178; Smart 2005, 25, 28, 354.

²²⁰ Smart 1996, 23.

²²¹ "I might add that the history of music too has this wider swathe to cover. How we should classify it I am not sure, but I shall include it primarily under the ritual dimension. It is a most important area in religious studies, but very little developed." (Smart 1996, 20.)

²²² Smart 1996, Smart 2005.

²²³ Vrt. Pétur Pétursson (2001) on soveltanut Glockin ja Starkin nimeämiä uskonnollisuuden ulottuvuuksia virren tarkastelemiseen.

²²⁴ Pesonen ym. 2011, 35–39.

toimia myös eettisyyden käytännöntoteuttamisen välikappaleina. Esimerkiksi virsiä ja kirkkomusiikkia käytetään (5) yhteisöä lujittavana ja yhdistävänä välineenä sekä yhteisön omana ilmaisumuotona. Musiikin yhteisöllinen ulottuvuus voi myös ilmetä yhteisön valitseman henkilön, kuten kanttori, tai kuorojen ja muiden musiikkiryhmien musisoidessa. Musiikki kuvaa ja heijastelee uskonnollisia (6) tunteita ja toisaalta aikaansaa niitä. Uskonnollista musiikkia esitetään erilaisin soittimin ja julkaistaan kirjoina sekä äänitteinä, jotka ilmentävät uskonnon (7) materiaalista ulottuvuutta. Uskonnollinen musiikki saatetaan liittää rituaaliseen käyttöön tarkoitetun tilan tiettyihin osiin, esimerkiksi luterilaisessa kirkossa urkuparvelle tai kuoriosaan.

Smart hyödyntää teoksessaan²²⁵ taideteoksia (materiaalista taidetta) havainnollistaakseen kuvaesimerkkien välityksellä uskonnon eri ulottuvuuksia. Vastaavasti olisi edellä kuvatusti myös musiikkiteoksista löydettävissä esimerkkejä kaikkiin Smartin mainitsemiin uskonnon eri ulottuvuuksiin. Smartin materiaallisen ja taiteelliseen ulottuvuuden osaksi tulisi lisätä myös immateriaalinen taide – aivan erityisesti musiikki, joka liittyy läheisesti eri uskontoihin. Lähtökohtaisesti se läpäisee edellä kuvatusti kaikki uskonnon ulottuvuudet. Ja vastaavasti myös kaikki uskonnon eri ulottuvuudet on löydettävissä uskonnollisesta musiikista. Musiikki voi myös liittää eri ulottuvuuksia toisiinsa herättämiensä tunteiden välityksellä. Muita immateriaaliseksi taiteeksi luokiteltavissa olevia taidemuotoja ovat esimerkiksi tanssi ja näyttämötaide.

²²⁵ Smart 2005.

2.4 Kristillisten yhteisöjen laulukirjat uskonnollisen laulun kontekstoijina

2.4.1 Institutionaalinen käyttölaulukokoelma käsitteenä

Uskonnollista laulua määriteltäessä on perusteltua kiinnittää huomiota kontekstiin. Uskonnolliset yhteisöt ovat useimmiten julkaisseet käyttöönsä omia lauluja ja laulukokoelmia. Institutionaalisen julkaisukontekstin tarkastelemisen välityksellä onkin mahdollista saada tietoa laulun suhteesta määrättyyn uskonnolliseen yhteisöön eli sosiaaliseen ympäristöön. Siten laulun kontekstia voidaan valaista tarkastelemalla esimerkiksi kenen tai minkä mahdollisen yhteisön laulusta on kyse eli mikä taho laulun on julkaissut tai mille kohderyhmälle se on suunnattu. Edelleen kontekstiin liittyy myös laulun käyttöympäristön huomioon ottaminen, kuten se mihin tarkoitukseen se on laadittu tai missä yhteydessä sitä on tarkoitettu laulaa (ks. myös: käyttömusiikki-käsite, luku 2.1).

Kristillisten yhteisöjen laulukirjoja kutsun institutionaalisiksi käyttölaulukokoelmiksi tai -kirjoiksi. Koska tarkastelu rajautuu tutkimusaineiston perusteella suomalaiseen kristilliseen kontekstiin, viittaan **instituutiolla** joko Suomen evankelis-luterilaiseen kirkkoon (jatkossa myös lyhenne: kirkko) ja sen herätysliikkeisiin tai muihin Suomessa vaikuttaviin, jäsenmäärältään suurimpiin kristillisiin yhteisöihin ja kirkkokuntiin. Ensisijaisesti keskityn kirkon suomenkielisten käyttölaulukirjojen²²⁶ tarkastelemiseen ja vain sivuan jälkimmäisten eli muiden tahojen laulukokoelmia. Institutionaalisiksi käyttölaulukirjoiksi kutsumieni kokoelmien asema voi yhteisössä olla joko virallinen tai epävirallinen.

Suomen evankelis-luterilaisen kirkon **käyttölaulukokoelmaksi** määrittelen sellaiset laulukirjat, jotka on suunnattu joko jumalanpalveluskäyttöön tai seurakunnallisten työmuotojen²²⁷ muuhun toimintaan. Käyttölaulukirjoja on voitu laatia esimerkiksi jumalanpalvelusta tai rippikoulutyötä varten. Tällaisiin laulukokoelman pääasiallisiin käyttökonteksteihin on useimmiten viitattu julkaisun esipuheessa, takakansitekstissä tai nimikkeessä. Yksittäisten laulujen oletettu tai mahdollinen käyttöyhteys saattaa ilmetä välillisesti myös sen osaston otsikosta, johon laulu on sijoitettu asianomaisessa julkaisussa. Siten laulun hyväksyminen tietyssä kokoelmassa julkaistavaksi saattaa joko suoraan tai epäsuorasti nostaa esille taustainstituution kyseiseen lauluun liittämiä intentioita eli pyrkimyksiä ja funktioita

²²⁶ Mm. Pajamo & Tuppurainen 2004, 64–74, 271–293, 358–365, 578–595; Pajamo 1991; Lamminen 2003; Vapaavuori 2003; Eerola 2004; Kivekäs 2004a, Kivekäs 2004b, Suokunnas 1994.

²²⁷ Seurakunnan jumalanpalveluselämään lukeutuvat erilaisten jumalanpalvelusten lisäksi kirkolliset toimitukset. Seurakuntien muu toiminta on organisoitu työmuotoihin tai -aloihin, joita ovat muun muassa ikäkausisiin perustuvat lapsi- (myös: varhaiskasvatus), nuoriso- ja aikuistyö sekä sisältölähtöisesti ryhmitellyt perhe-, rippikoulu-, sielunhoito-, diakonia-, lähetys- ja musiikkityö. Yksittäisten työmuotojen sisällä voidaan toiminta jakaa vielä rajatumminkin eri osa-alueisiin (esim. erikoisnuorisotyö), toisaalta taas eri työmuotojen kesken voi olla monenlaista työalojen rajat ylittävää yhteistyötä.

eli tehtäviä. Vastaavasti herätysliikkeiden ja muiden kristillisten yhteisöjen tai kirkkokuntien laulukirjojen pääasiallisina käyttöympäristöinä eli konteksteina korostuvat niiden oma toiminta ja omat tilaisuudet. Käyttölaulukokoelmien laulusto on useimmiten tarkoitettu lähinnä yhteislauluiksi. Käyttölauluja on luonnehdittu myös helposti omaksuttaviksi.²²⁸

Laulukirjoja, niiden laulustoja ja bibliografisia tietoja tarkastelemalla on saatavissa tietoa myös yksittäisten laulujen reseptiosta²²⁹. Reseptiolla eli vastaanottamisella tarkoitetaan tässä yhteydessä laulun legitimoimista määrättyssä laulukokoelmassa julkaistavaksi. Kokoelmaan hyväksyminen tulee osoittaneeksi, että toimittaja(t), toimituskunta tai jokin muu toimitus- tai julkaisutyöhön osallistunut taho on arvioinut laulun vastaavan kokoelman lauluille ennakoon määritellyjä tavoitteita. Esimerkiksi jumalanpalveluslaulukokoelmaan valittu laulu on arvioitu messukäyttöön soveltuvaksi ja näin ollen se saa julkaisukontekstinsa myötä jumalanpalveluslaulun tai vastaavasti virsikirjaan hyväksytty laulu virren statuksen eli aseman. Institutionaalisten käyttölaulukokoelmien lauluston voidaan olettaa vastaavan kyseisen yhteisön määrittelemiä arvoja. Laulukirjat ja niissä julkaistut laulut voivat näin ilmentää ja heijastella, mutta samanaikaisesti myös rakentaa, kyseisen yhteisön identiteettiä.²³⁰

Seuraavassa koosteessa hyödynnän edellä kuvattuja institutionaaliseen käyttölaulukokoelmaan liittyviä näkökulmia. Keskeisimmät suomenkieliset institutionaaliset käyttölaulukokoelmat olen jäsentänyt suhteessa mahdolliseen uskonnolliseen instituutioon sekä kronologisesti bibliografisten tietojen sekä esipuhetekstien perusteella.

2.4.2 Keskeisimmät suomenkieliset institutionaaliset käyttölaulukokoelmat

Keskeisimmiksi Suomen evankelis-luterilaisen kirkon käyttölaulukokoelmiksi lukeutuvat virsikirja, herätysliikkeiden laulukirjat, *Hengellisiä Lauluja ja Virsiä* -kirja, erinäiset lasten ja nuorten laulukokoelmat, jumalanpalveluskäyttöön sekä muuhun seurakunnalliseen toimintaan laaditut julkaisut. Vastaavasti myös muiden Suomessa vaikuttavien kristillisten kirkkokuntien tai yhteisöjen toimintaan on koottu laulukirjoja.

²²⁸ Ks. ja vrt. myös käyttömusiikki-käsite (saks. Gebrauchsmusik), jolla tarkoitetaan ennalta määrättyyn käyttötarkoitukseen sävellettyä musiikkia. Käyttömusiikkia luonnehditaan helposti omaksuttavaksi ja vaivattomasti musisoitavaksi. (Mm. Pajamo & Tuppurainen 2004, 459–460.) Käyttömusiikki-käsitteestä lähemmin luvussa 2.1.

²²⁹ Reseptiolla viitataan hymnologiassa muun muassa virsikirjojen tai virsien levinneisyyteen, niiden käyttöön, virsiin liittyviin henkilökohtaisiin kokemuksiin ja havainnoituihin reaktioihin sekä virsien vastaanottoon sekundaarikirjallisuudessa (Marti 2005, elektroninen lähde).

²³⁰ Mm. Kivekäs 2004b, 41; Kück 2003.

Virsikirja

Virsikirja on Suomen evankelis-luterilaisen kirkon tunnustuksen ja opin mukainen laulukokoelma, jonka kokoamista ja jumalanpalveluskäyttöä säädellään ja ohjailaan. Sillä on kirkolliskokouksen hyväksymänä virallisena kirkollisena kirjana kanonisoitu status.²³¹ Ennen kuin laulu on hyväksytty virsikirjan virreksi, ovat monet asiantuntijat ja kirkon päättäjät arvioineet sen teologiaa, kieltä ja sävelmää. Nykyvirsikirjan kaikki virret ovat läpäisseet tällaisen kirkollisen byrokratian.²³² Virsikirjan ensisijainen käyttöympäristö on jumalanpalvelus. Virsien kirkollista jumalanpalveluskäyttöä ohjeistaa kirkkokäsikirja, jossa on muun muassa virsisuosituksia messun eri osiin ja kirkkovuoden ajankohtiin.²³³

Virsikirjoja (jatkossa lyhenne: vk) laadittiin reformaation jälkeen ahkerasti ja ne lukeutuvat ensimmäisiin suomeksi julkaistuihin kirjoihin.²³⁴ Virallisuontoinen asema on annettu ensimmäisistä virsikirjoista seuraaville kolmelle: Jaakko Finnon (Suomalaisen) vk 1583, Hemminki Maskulaisen vk noin 1605 ja Uusi Suomenkielinen Virsi-Kirja eli niin kutsuttu vanha vk 1701. Virsiä on laulettu niin kirkkoissa kuin niiden ulkopuolellakin.²³⁵ Virsikirjojen hegemonia – ellei jopa monopoli – kansan kristillisinä laulukirjoina kesti reformaation ajoista 1700-luvun loppuun. Tosin käytännössä vasta 1701 vk oli virsikirjoista ensimmäinen, joka kirjapainotaidon kehittyttyä ja kansan lukutaidon yleistyttyä ostettiin myös moniin koteihin. 1800-luvun puolivälistä lähtien alkoi ilmestyä muitakin eri tahojen

²³¹ Böckerman & Urponen 2013, 254; ks. myös MOT Kielitoimiston sanakirjan määritelmät kanoninen ja kanonisoida-sanoille: Ensin mainittua sanaa on kuvattu ”kaanoniin kuuluva[ksi], sen mukai[seksi], ohjeell[seksi], esikuvall[seksi]” ja jälkimmäiseen käsitteeseen on liitetty selitys: ”asettaa ohjeelliseksi, julistaa esikuvaksi”. (MOT 2013, elektroninen lähde.)

²³² Virsikirjaan hyväksyttyjä lauluja kutsutaan virsiksi. 1986 vk:n virsiä on yhteensä 632 ja vuoden 2015 lisävihkon virsiä 79 (nrot 901–979). 1986 vk:n liiteosassa on julkaistu myös jumalanpalvelus- (nrot 720–805) ja toimituslauluja (nrot 806–851) sekä psalmien kertosäkeitä (nrot 852–856), joiden kirkolliskokouskäyttö on eronnut virsikirjan varsinaisten virsien hyväksymisprosessista. Virsikirjan liiteosan laulut on sisällytetty virsikirjaan samassa yhteydessä, kun kirkolliskokous hyväksyi Kirkkokäsikirjan Jumalanpalvelusten kirjan ja Kirkollisten toimitusten kirjan.

Varsinainen virsikirjaudistus on hierarkkinen ja monia vuosia kestävä prosessi, jossa on mukana lukuisia eri tahoja ja henkilöitä. Esimerkiksi 1986 vk:n uudistamiseen kului 14 vuotta ja virsikirjan lisävihkohanke vei 2010-luvulla lähes kuusi vuotta. Näihin 1900- ja 2000-lukujen virsikirjatyöskentelyihin osallistui kirkolliskokousedustajien lisäksi kirkkohallituksen työntekijöitä, työ- ja ohjausryhmien jäseniä sekä kirkon keskuhallinnon päättäviä tahoja sekä kirkolliskokouksen komiteoita ja valiokuntia. Lisäksi vuoden 1986 vk:n uudistustyöhön ja lisävihkohankkeeseen osallistettiin seurakuntalaisia sekä kirkon työntekijöitä muun muassa palautteenantajina.; Mm. Virsikirja 1986 (2016), 5–8; Pajamo & Tuppurainen 2004, 472–480; Pajamo 2001; Koivuranta & Urponen 2017, 215–218.

²³³ Suomen evankelis-luterilaisen kirkon jumalanpalveluksissa lauletaan ensisijaisesti virsiä, joiden käytöstä ohjeistetaan tarkemmin Kirkkokäsikirjassa 2000: I *Jumalanpalvelusten kirja* (2000) ja II *Evangeliumikirja* (1999).; Ks. myös Jumalanpalveluksen opas 2000, 180–187.

²³⁴ Laine & Nyqvist 1996, 517, 568; Knuutila & Laine 1997, 134–143; Mm. Pajamo & Tuppurainen 2004, 64–74; Kontio 2001, 18–25.

²³⁵ Mm. Pajamo & Tuppurainen 2004, 132.

julkaisemia suomenkielisiä kristillisiä laulukirjoja, minkä jälkeen virsiä on veisattu rinnan muiden kristillisten laulukokoelmien laulujen kanssa.²³⁶

Suomen evankelis-luterilaisen kirkon kuudesta virallisuonteisesta tai virallisesta suomenkielisestä virsikirjasta jälkimmäiset kolme ovat vuosilta 1886, 1938 ja 1986. Kahteen viime mainittuun virsikirjaan on myöhemmin laadittu lisävihkot: 1938 vk:n lisävihko 1963 ja 1986 vk:n lisävihko 2015.²³⁷ Lisäksi jumalanpalvelusuudistuksen myötä vuoden 1986 virsikirjan liiteosa ajanmukaistettiin 2000-luvun vaihteessa. Uudistuksen yhteydessä virsikirjaan lisättiin jumalanpalvelusliite vuonna 2000 ja kirkolliset toimitukset -liite vuonna 2003. Molempiin liitteisiin sisältyy lauluja. Kirkossa käytössä olevista lukuisista kristillisistä laulukokoelmista huolimatta on virsikirjalla muihin laulukirjoihin verrattuna edelleen 2000-luvulla Suomen evankelis-luterilaisessa kirkossa virallinen erityisasema.

Herätysliikkeiden laulukirjat

Pietistinen liikehdintä ja herätysliikkeiden synty vaikuttivat uusien, virsikirjalle rinnasteisten, laulukirjojen julkaisemiseen. Rukoilevaisuuden piirissä ilmestyi 1790 kaksi merkittävää laulukirjaa: Elias Laguksen kokoama *Siionin virsiä* ja *Halullisten Sieluin Hengellisiä Lauluja*. Myös herännäisyyden, lestadiolaisuuden ja evankelisen herätysliikkeen parissa ilmeni tarvetta omille lauluille. 1800-luvun jälkipuoliskolla ja 1900-luvun alussa julkaistiinkin useita herätysliikkeiden omaan toimintaan tarkoitettuja laulukirjoja.²³⁸ Kolmen suurimman herätysliikkeen kokoelmien nimiksi ovat vakiintuneet seuraavat: *Siionin virret* (herännäisyys), *Siionin laulut* (vanhoillislestadiolaisuus) ja *Siionin kannel* (evankelisuus). Edellä mainittuja herätysliikkeiden laulukirjoja on uudistettu 1986 vk:n käyttöön ottamisen jälkeen.²³⁹ 1900-luvulla syntyneiden tai muodostuneiden herätysliikkeiden laulukirjat ovat *Siionin matkalaulut* (uusheräys ym.) ja *Viisikielinen* (viidesläisyys).²⁴⁰

²³⁶ Mts., 132; 1600–1800-luvuilla oli Suomessa tosin jo julkaistu ja laulettu virsikirjan virsien rinnalla myös esimerkiksi arkkiveisuja (Laine 1997, 220–223; Niinimäki 2001, 22; Pajamo & Tuppurainen 2004, 74).; Mm. Pajamo & Tuppurainen 2004, 271–298, 579–595; Pajamo 1976; Vapaavuori 1997.

²³⁷ Mm. Pajamo 1991; Suokunnas 1994; Pajamo & Tuppurainen 2004; Haapalainen ym. 1988, 67–79.; Tämän tutkimuksen aineistolauluista ei virsiksi ole luokiteltu vuonna 2015 kirkolliskokouksen hyväksymän ja seuraavan vuoden adventtina käyttöön otetun virsikirjan lisävihkon virsiä, sillä kaikki oppikirjat on julkaistu ennen sen hyväksymistä ja käyttöönottoa.

²³⁸ Mm. Suojanen 1984, 143–181; Palola 2016; Hautala 2017, 15–31; Suokunnas 1982; Pajamo & Tuppurainen 2004, 271–284, 288; Tuppurainen & Urponen 2001; Pajamo 1991, 135–145.

²³⁹ Näiden herätysliikkeiden 1986 vk:n jälkeen julkaistut laulukirjat ja niihin liittyvät lisävihkot ovat rukoilevaisuus: *Siionin virret* ja *Halullisten sielujen hengelliset laulut* 2006; herännäisyys: *Siionin virsien lisävihko* 2005 ja *Siionin virret* 2017; vanhoillislestadiolaisuus: *Siionin Laulut ja Virsikirja* 1987, *Lisävihko: Lisälaulut* 2006 ja *Siionin laulut* 2016.

²⁴⁰ 1900-luvun alkupuolella lestadiolainen liike jakaantui. Tämä jakautuminen ei kuitenkaan heti vaikuttanut lauluperinteeseen. Uusheräyksen, Lähetysyhdistys Rauhan Sanan ja Laestadius-seuran toiminnassa laulettiin useita vuosikymmeniä vanhoillislestadiolaista *Siionin Lauluja* -kokoelmaa. Liikkeet julkaisivat vasta 1979 ensimmäisen yhteisen laulukokoelman, joka sai nimekseen *Siionin Matkalauluja*. Sen viimeisin laitos on vuodelta 2002. (*Siionin Matkalaulut* 2002, 5.)

Kunkin herätysliikkeen laulukokoelmassa korostuvat liikkeen omat teologiset painotukset, joita saattaa havaita jo laulukirjojen sisällysluetteloa, lauluvalikoimaa sekä sanoituksia silmäilemällä. Herätysliikkeiden omien laulujen osuus kuitenkin vaihtelee uusimmissa laulukirjoissa. Liikkeiden ”omia” lauluja on julkaistu varsinkin seuraavissa kokoelmissa: *Siionin virret ja Halullisten sielujen hengelliset laulut* 2006, *Siionin virret* 2017 ja *Siionin laulut* 2016. Sitä vastoin *Siionin Kannel* 1999, *Siionin Matkalaulut* 2002 ja *Viisikielinen* 2014 sisältävät runsaasti muistakin laulukokoelmista ja yhteyksistä tuttua laulustoa. Herätysliikkeiden laulukirjat ovat vakiinnuttaneet asemansa kristillisinä laulukokoelmina. Niiden käyttö rajoittuu useimmiten lähinnä kyseisten liikkeen omaan piiriin.²⁴¹

Hengellisiä Lauluja ja Virsiä

Suomen Lähetysseuran²⁴² (jatkossa lyhenne: SLS) perustaminen myötävaikutti oman aikansa virsistä poikkeavan, uudenlaisen kristillisen laulukokoelman muotoutumiseen.²⁴³ SLS:n *Hengellisiä Lauluja ja Virsiä* (jatkossa lyhenne: HLV) -vihkot 1–3 julkaistiin 1900–1905. Kokoelman myöhemmät laitokset ovat vuosilta 1920 ja 1952/1953. Reijo Pajamo on luonnehtinut HLV-lauluja perinteisiin koraalityyppisiin virsiin verrattuna ”moni-ilmeisemmiksi”, ”rytmikkäämmiksi” ja ”tunnelmallisemmiksi”. Pajamon mukaan eroavuudet johtunevat HLV:n anglosaksista musiikkiperinnettä edustavista sävelmistä sekä uudennlaisista, henkilökohtaisiin tunteihin liittyvistä sanoituksista. Lisäksi hengellisten laulujen muotoa on kuvailtu virttä ”vapaammaksi”.²⁴⁴

HLV:n valikoima täydensi virsikirjaa ja sen lauluja laulettiin monissa eri yhteyksissä. Suositua laulukokoelmaa käytettiin niin seurakuntatilaisuuksissa kuin nuorisotyössäkin, ei siis ainoastaan lähetystyön tilaisuuksissa.²⁴⁵ Siten HLV:ä lauloivat hyvin eri-ikäiset seurakuntalaiset 1900-luvun alkuvuosilta aina 1960–70-luvulle asti. HLV-kokoelman kaksikymmentä laulua päätyivät myöhemmin myös vuoden 1986 virsikirjan virsiksi.²⁴⁶ HLV-

1920-luvun herätyskristillisestä toiminnasta sai alkunsa neljän perinteisen herätysliikkeen ohelle muotoutunut viidenneksi herätysliikkeeksi kutsuttu uuspietistinen viidesläisyys. Kyseessä ei ole yksi organisaatio, vaan viidesläiseksi liikkeeksi lukeutuu useita eri järjestöjä: Evankelis-luterilainen Lähetysyhdistys Kylväjä (ELK), Kansan Raamattuseuran Säätiö (KRS), Medialähetys Sanansaattajat (Sansa), Suomen Ev.lut. Kansanlähetys (SEKL), Suomen Ev.lut. Opiskelija- ja Koululaislähetys (OPKO) ja Suomen Raamattuopiston Säätiö (SRO). Vuonna 2014 julkaistu *Viisikielinen* on viidesläisyyden ensimmäinen oma laulukirja. (Viisikielinen 2014.)

²⁴¹ Herätysliikkeiden laulukirjojen monia lauluja löytyy 1986 vk:sta (Pajamo 1991, 135–145; ks. myös Tuppurainen & Urponen 2001).

²⁴² Suomen Lähetysseura on Suomen evankelis-luterilaisen kirkon virallinen lähetysjärjestö. SLS:n toimintaan on alusta alkaen kuulunut myös kustannustoimintaa (SLS 2019, elektroninen lähde).

²⁴³ Tätä ennen 1800-luvun loppupuolella oli jo julkaistu suomeksi virsikirjan virsiin verrattuna uudentyyppisiä lauluja. Tällaisia lauluja ovat muun muassa Ira D. Sankeyn kirjoittamat laulut, joita nimitettiin tekijänsä mukaisesti Sankeyn lauluiksi (Pajamo & Tuppurainen 2004, 286, 293–294).

²⁴⁴ Mm. Pajamo & Tuppurainen 2004, 288; Pajamo 1991, 129.

²⁴⁵ Haikarainen 2004, 79.

²⁴⁶ Pajamo & Tuppurainen 2004, 288–290, 588.

kirjan asema ja suosio selittynevät osin sillä, ettei vuosisadan alussa tai vielä 1960-luvullakaan ollut saatavilla niin laajaa valikoimaa virsikirjaa täydentäviä vaihtoehtoisia laulukokoelmia kuin myöhemmin uuden vuosituhannen kynnyksellä. Vuonna 1991 julkaistu SLS:n uusi yhteislaulukokoelma *Laula kaikki maa* (LKM) ei 1900-luvun loppupuolella enää perinyt edeltäjänsä vankkaa asemaa, vaan näyttäytyi yhtenä laulukirjana muiden joukossa.

Lasten ja nuorten laulukokoelmat

Seurakuntien lasten ja nuorten toiminnassa laulettiin 1900-luvulle asti lähes yksinomaan virsiä. 1900-luvun vaihteesta alkaen pyhäkouluissa käytettiin virsikirjojen rinnalla HLV-kokoelman lauluja.²⁴⁷ Vasta 1800-luvun loppupuolella ryhdyttiin julkaisemaan varta vasten lapsille tarkoitettuja laulukirjoja. Ensimmäinen *Pyhäkoulun Laulukirja* (myöhemmin: *Pyhäkoulu-Lauluja* ja *Pyhäkoululauluja*) -kokoelma (jatkossa lyhenne: PKL) ilmestyi 1892. PKL-kirjaa toimitettiin aina vuoteen 1969, jonka jälkeen se ajanmukaistettiin nimeään myöten ja lapset saivat uuden oman laulukirjan: *Lasten virsi* (jatkossa lyhenne: LV).²⁴⁸ Lapsityön käyttöön on LV-kirjasta julkaistu vuosina 1988–2012 yhteensä kolme eri laitosta.

Hengellisiä Lauluja ja Virsiä -kirja toimi 1900-luvulla pitkään myös nuorten laulukirjana. Ensimmäinen kirkon toiminnassa käytettäväksi tarkoitettu nuorten ikioma laulukokoelma laadittiin verraten myöhään – vasta 1970-luvun vaihteessa. Nuorisomusiikkikulttuurissa oli eletty 1950-luvulta alkaen rockin ja jazzin aikaa. Uudet musiikkityylit, soittimet ja gospelmusiikki löysivät vähitellen tiensä kirkkoihinkin.²⁴⁹ 1960-luvun loppupuolella musisoi jo useita Suomi-gospel-muusikoita ja -yhtyeitä.²⁵⁰ Tämä kehitys vaikutti kirkon piirissä nuorten yhteislaulukulttuuriin. Ensimmäinen *Nuoren seurakunnan veisukirja* (jatkossa lyhenne: NSV, niin kutsuttu ”Punainen veisukirja”) julkaistiin 1970. Sen esipuheessa mainittiin kirjaan valittujen yhteislaulujen tavoitteiksi: hyvän sanoman eteenpäin vieminen ”nuorille ymmärrettävällä kielellä” sekä ”kentän” äänen kuuleminen ja siihen vastaaminen uusilla lauluilla.²⁵¹ Näiden tavoitteiden mukaan NSV-laulukokoelmaa on uusittu säännölli-

²⁴⁷ Hirvonen 1998, 210–217; Hirvonen 2009, 107–109, 115–121.

²⁴⁸ LV 1988, 4.

²⁴⁹ Suomessa erityisesti vapaakirkon, adventtikirkon sekä helluntaiseurakuntien musiikki oli jo 1800-luvulla eronnut tyylillisesti luterilaisesta virsiperinteestä. Myös niiden musiikkitoiminta kitarakuoroineen ja torvisoittokuntineen poikkesi luterilaisen kirkon käytänteistä. (Könönen & Huvi 2005, 18.) Lisäksi *Hengellisiä Lauluja ja Virsiä* -kokoelma sekä evankelisten laulut olivat jo 1900-luvun vaihteessa muokanneet ja avartaneet ymmärrystä hengellisestä laulusta.

²⁵⁰ Könönen & Huvi 2005, 24–45.

²⁵¹ NSV 1970, 3.

sesti, ensimmäisen kirjan ilmestymisen jälkeen noin viiden vuoden väliajoin.²⁵² Eri laitosten lauluvalikoimat eroavat toisistaan. NSV:lla on vakiintunut asema kirkon nuoriso- ja rippikoulutyössä. Onpa sitä jopa luonnehdittu ”instituutioksikin”²⁵³.

1980-luvun alussa koottiin ”varhaisnuorisoikäisten elämäntuntoja” koskettavia laulu- ja sisältävä kokoelma: *SE-LA. Laulukirja pojille ja tytöille* (jatkossa lyhenne: SE-LA).²⁵⁴ Siitä otettiin uusintapainoksia, joiden lauluvalikoimat ovat identtisiä ensimmäisen painoksen kanssa. Kokoelmaan liittyvä nuottikirja ilmestyi 1982. *SE-LA*-kirjan korvasi 1992 alkaen *Laulutuuli*, josta on julkaistu neljä laitosta.²⁵⁵ Viimeisin laitos on vuodelta 2019.

Kolmella Suomen evankelis-luterilaisen kirkon lapsi-, varhaisnuoriso- sekä nuoriso- ja rippikoulutyötä varten kootulla kokoelmalla, *Lasten virsi*, *Laulutuuli* sekä *Nuoren seurakunnan veisukirja*, on ollut 2000-luvullakin vakiintunut paikkansa ja erityisasemansa seurakunnissa. Ne ovat tarjonneet erityisesti tietyille ikäryhmille ja edellä mainittujen työmuotojen käyttöön tarkoitettua sellaista laulustoa, jota ei löydy esimerkiksi virsikirjasta. Kirkko on joko suoraan tai välillisesti ollut vaikuttamassa näiden laulukokoelmien toimintustyyliin.²⁵⁶

Jumalanpalveluskäyttöön tarkoitetut julkaisut

1960-luvun lopulla ja 1970-luvulla toteutettiin ensimmäistä kertaa Suomen evankelis-luterilaisessa kirkossa sen musiikillisesta perinteestä poikkeavia jumalanpalveluksia, joihin ammennettiin vaikutteita muun muassa jazzista, populaarimusiikista ja afrikkalaisesta musiikkikulttuurista.²⁵⁷ Lisäksi nuorille ja lapsille suunnattujen vaihtoehtoisten messujen koostaminen ja säveltäminen vilkastui etenkin 1980-luvulta lähtien. Aktiivisia messu-uudistajia, jumalanpalvelusmusiikin puolestapuhujia ja kehittäjiä sekä messumusiikin laati-joita ovat olleet, varsinkin Suomi-gospelin tekijöinä tunnetut, Anna-Mari Kaskinen, Pekka Simojoki ja Jaakko Löytty.²⁵⁸

²⁵² NSV:n kymmenen laitosta on julkaistu 1970, 1975, 1981, 1985, 1990, 1994, 2000, 2005, 2010 ja 2015.

²⁵³ Könönen & Huvi 2005, 85.

²⁵⁴ SE-LA 1980, 2.

²⁵⁵ LT:n neljä laitosta on julkaistu 1992, 2003, 2011 ja 2019.

²⁵⁶ Nämä laulukokoelmat ovat Suomen evankelis-luterilaisen kirkon Kirnu-järjestöihin kuuluvien, Seurakuntien Lapsityön Keskus ry. (SLK), Suomen Poikien ja Tyttöjen Keskus – PTK ry. ja Nuorten Keskus ry., tahojen laatimia ja julkaisemia. Lisäksi useiden laulukirjojen bibliografisista tiedoista tai esipuheesta ilmenee, että Suomen evankelis-luterilaisen kirkon kirkkohallituksen osastojen (aiemmin: yksikköjen) työntekijät ovat osallistuneet laulukirjojen työryhmiin, toimituskuntiin tai kirkkohallitus on ollut yhtenä julkaisijana.

SLK: Suomen Evankelis-luterilainen Pyhäkouluyhdistys (perust. 1888), myöhemmin: Seurakuntien Lapsityön Keskus (1991–2016); PTK: Poikien Keskus ry (1946–1989), Tyttöjen Keskus ry (1967–1989), Suomen Poikien ja Tyttöjen Keskus (1989–2016); Nuorten Keskus. (Nuori kirkko 2019, elektroninen lähde.)

²⁵⁷ Mm. *Voiko sen sanoa toisinkin* 1966[!] (Mårtensson), *Munkkiniemi-messu* 1967[!] (Piitulainen), *Kimppa-messu* 1978 (Löytty); Könönen & Huvi 2005, 38–39; Pajamo & Tuppurainen 2004, 582; Lamminen 2003, 253.

²⁵⁸ Mm. *Afrikkalainen gospelmessu* 1981 (Kaskinen – Simojoki), *Rauhanmessu* 1984 (Löytty – Pispä), *Epäilijän messu* 1984 (Löytty), *Meidän messu* 1984[!] (Kaskinen – Simojoki), *Hiljaisuuden messu* 1986 (Kaski-

Musiikilla on ollut merkittävä osa näissä erityis- tai teemajumalanpalveluksiksi kutsutuissa jumalanpalveluksissa.²⁵⁹ 1980-luvulla syntyi *Tuomasmessu* ja vuonna 1993 Anna-Mari Kaskinen ja Petri Laaksonen laativat *Mukulamessun*.²⁶⁰ Edelleen 1990-luvun jälkeenkin on sävelletty runsaasti uusia, erilaisiin musiikillisiin tyyleihin nojautuvia erityis- tai teemajumalanpalveluksia, joista mainittakoon muun muassa Kaskisen ja Simojoen *Nuotiomessu* (partiomessu) ja Lasse Heikkilän *Suomalainen messu*.²⁶¹ Vuosituhannen vaihteen jumalanpalvelusuudistuksen teologiset lähtökohdat, uudet kirkkokäsikirjat ja kirkolliset hankkeet²⁶² ovat omalta osaltaan pyrkineet tukemaan muun muassa erilaisten jumalanpalvelusten musiikillista kehittämistä ja monipuolistamista. Vastaavasti erityis- ja teemamessujen lähtökohtia ja käytänteitä on voitu hyödyntää myös jumalanpalvelusuudistuksessa.²⁶³

Edellä mainitut jumalanpalvelukset ovat vaikuttaneet suoraan uusien laulujulkaisujen tarpeeseen, sillä niitä varten on laadittu laulukirjoja ja -vihkosia. Tällaisia kirkon erityisjumalanpalvelusten laulukirjoja ovat muun muassa *Tuomaslauluja* (jatkossa lyhenne: TL), *Messulauluja* (jatkossa lyhenne: ML), *Uusia messulauluja* (jatkossa lyhenne: UML) ja *Taizé-* julkaisut.²⁶⁴ Viime mainittua lukuun ottamatta muihin kirjoihin sisältyy muiden, aiemmin julkaistujen kokoelmien lauluja, joihin on tehty kuoro- ja soitinsovituksia. Vastaavasti lasten- ja nuortenmessuihin sävellettyjä ja sanoitettuja uusia lauluja on ilmestynyt muissa jumalanpalveluskäyttöön tarkoitetuissa julkaisuissa.²⁶⁵ Näistä jumalanpalveluslaulukirjoista ja -vihkosista monet ovat vakiinnuttaneet paikkansa kirkon jumalanpalveluselämässä, juuri erityis- ja teemamessujen yhteydessä.

nen – Löytty – Simojoki[!]); *Tuhkamessu* 1986 (Salminen); Mm. Pajamo & Tuppurainen 2004, 582–585, 587; Lamminen 2003, 253–255.

²⁵⁹ Erityisjumalanpalvelus-käsitteellä (käytössä myös teemajumalanpalvelus-käsite) viitataan esimerkiksi tuomasmessuun, Taizé-hartauksiin, eri-ikäisille tai erityisryhmille laadittuihin muihin jumalanpalveluksiin. Erityisjumalanpalvelukset eroavat muun muassa musiikillisesti ja/tai rakenteellisesti sekä toteutuksensa puolesta Suomen evankelis-luterilaisen kirkon pääjumalanpalveluksesta, kirkkokäsikirjan ohjeistamasta liturgiasta, liturgisista sävelmistä, virsi- ja musiikkisuosituksista. Kokonaisuudessa on monin tavoin pyritty huomioimaan kyseinen osallistujaryhmä (esimerkiksi partiolaiset, vauvat, taaperoikäiset lapset, perheet) musiikkityyllissä, teksteissä ja rukouksissa, juonnoissa, monipuolisissa osallistumismahdollisuuksissa (muun muassa laulaminen, liikkuminen, messun suunnittelemiseen ja toteuttamiseen osallistuminen). Mm. Lamminen 2003, 253–265; Harjunmaa 2003, 229–244.; Ks. ja vrt. myös ilmaisut: vaihtoehtomessu (Harjunmaa 2003, 237); teemamessu (Suomen ev.-lut. kirkko 2019, elektroninen lähde).

²⁶⁰ Lamminen 2003, 257–258, 262.

²⁶¹ Lammisen mukaan vuosittain jopa kymmenkunta.; Lamminen 2003, 257–263; ks. myös Tampereen seurakunnat 2019, elektroninen lähde.

²⁶² Mm. Pyhä-hanke (2010–2012), Tiellä – jumalanpalveluselämän kehittämishanke (2011–2013).

²⁶³ Lamminen 2003, 265.

²⁶⁴ Myös *Matkalauluja* 2001 -julkaisu yhdistetään takakansitekstinsä mukaan *Tuomaslauluja* ja *Messulauluja*-kokoelmien perinteeseen.

²⁶⁵ Lapsille, kouluikäisille ja nuorille suunnatuista jumalanpalveluskokonaisuuksista on koottu omia laulujulkaisuja muun muassa *Meidän messu* 1985, *Jumis!* 1994, *Mukulamessu* 2001, *Juhlamessu* 2000 ja partiomessut (julkaisu vuodelta 2008).

Muuhun seurakunnalliseen toimintaan suunnatut julkaisut

Kirkon rippikoulu- ja nuoriso-, lapsi- sekä lähetystyömuodoille on suunnattu muitakin kuin edellä kuvattuja laulukirjoja. Erilaisia laulukokoelmia on julkaistu yhä enemmän 1990-luvulta lähtien. Esimerkiksi rippikoulukirjasarjoihin on koottu laulukirjoja. Tällaisia rippikoulukirjasarjojen omia laulukirjoja ovat *Elämän siiville* ja *Quo vadis* -kokoelmat²⁶⁶. Ensin mainittua on pidetty myös NSV:n kilpailijana.²⁶⁷ Suomen Lähetysseura on kustantanut seurakuntien lähetys- ja musiikkityömuotojen toimintaan erilaista aineistoa, muun muassa *Rantaviivalla*, *Tuoreet terveiset* ja *Yhdestä suusta* -kokoelmat.²⁶⁸ Nämä SLS:n julkaisemat laulut nostavat esille erityisesti lähetystyötä ja muiden maiden laulustoa.

Edellä mainitut seurakunnallisten työmuotojen toimintaan suunnatut laulukirjat poikkeavat muista aiemmin kuvatuista kokoelmista esimerkiksi toimitustyöprosessinsa johdosta. Toimitustyöstä on useimmiten vastannut yksi tai vain muutama henkilö, eivätkä hierarkkiset työ- ja ohjausryhmät tai toimituskunnat ole vaikuttaneet työn toteuttamiseen ja etenemiseen, kuten vaikkapa virsikirjan tai LV- ja NSV-laulukirjojen laatimisen yhteydessä. Siten kokoamistyö on oletettavasti myös vienyt lyhyemmän ajan. Julkaisijoina on useimmiten kaupallisia kustantajia²⁶⁹, eikä taustatahona ole mainittu esimerkiksi kirkkoa. Nämä jumalanpalveluselämään ja seurakuntien muuhun toimintaan suunnatut julkaisut määrittelen kuitenkin edellä mainitusta huolimatta institutionaalisiksi, koska niiden laulut on suunnattu ja tarkoitettu ennen kaikkea seurakunnalliseen käyttöön ja kirkolliseen toimintaan eli niiden sisältämien laulujen funktio ja intentio sekä käyttökonteksti on vahvasti sidottu kirkkoinstituutioon ja sen toimintaan.

Muiden kristillisten kirkkokuntien tai yhteisöjen laulukirjat

Suomen evankelis-luterilaisen kirkon ohessa jäsenmäärältään muiden suurimpien²⁷⁰ Suomessa toimivien kristillisten kirkkokuntien tai yhteisöjen nykyisin käytössä olevat eli viimeisimmät suomenkieliset laulukokoelmat ovat Suomen katolisen hiippakunnan ensimmäinen suomenkielinen laulukirja *Cantemus*, Adventtikirkon *Seurakunta laulaa* ja Suomen Vapaitten Kristittyjen Neuvostoon (myöhemmin nimeltään: Suomen vapaakristillinen neu-

²⁶⁶ *Elämän siiville* 1996, 2002, 2008; *Quo vadis* 2005.

²⁶⁷ *Elämän siiville* 1996 -laulukirja koottiin ensimmäisen kerran Juuso Happonen toimittaman, aikaisemmasta poikkeavaa uudentyulistä laulustoa sisältävän NSV-94 -julkaisun jälkeen.

²⁶⁸ *Ilon siiville* 2004, *Lasten veisukirja* 2011, *Tuoreet terveiset* 1991, *Yhdestä suusta* 1998.

²⁶⁹ Kristillisiä kustantamoita 2000-luvulla: Aikamedia Oy, Fontana Media Ab Oy, Gracevoice, Herättäjä-Yhdistys, Karas-Sana Oy, Lasten Keskus ja Kirjapaja Oy, Kuva ja Sana Oy, Kustannus Oy Uusi tie, Päivä Osakeyhtiö, Perussanoma Oy, Sley-Media Oy, Suomen Pipliaseura, Suomen Lähetysseura. (Vuoden kristillinen kirja 2019, elektroninen lähde.)

²⁷⁰ Suomessa vaikuttavien kristillisten uskonnollisten yhdyskuntien jäsenmäärät olivat 2012: Suomen ev.-lut. kirkko 4.147.371, ortodoksinen kirkko 61.608, vapaakirkko 14.932, katolinen kirkko 11.994, helluntalaisuus 7.855, adventismi 3.474, baptismi 2.373, metodistikirkot 1.352, ev. lut. vapaaseurakunnat 980. Kristillisiin yhdyskuntiin kuului väestöstä yhteensä 78,3 prosenttia. (SVT 2019: Väestörakenne [verkojulkaisu].)

vosto)²⁷¹ kuuluvien yhteisöjen *Hengellinen laulukirja*. Jälkimmäisen *Hengellisen laulukirjan* lisäosa *Laulun aika* on vuodelta 2008. Lisäosan kokoamiseen ja julkaisemiseen ovat osallistuneet myös Adventtikirkko ja Pelastusarmeija. Edellä mainittuihin laulukirjoihin sisältyy monia Suomen evankelis-luterilaisen kirkon virsikirjan 1986 ja sen lisäviHKon 2015 virsiä sekä muista jo aiemmin mainituista laulukokoelmista tuttuja lauluja.

Ortodoksisen kirkon yhteislauluperinne ja laulukokoelmat eroavat edellä mainituista muiden kristillisten kirkkokuntien ja yhteisöjen käytänteistä. Ortodoksista jumalanpalvelusmusiikkia kutsutaan kirkkolauluksi tai liturgiseksi lauluksi. Siinä esilaulajalla ja kuorolla on erityisen tärkeä rooli. Tästä johtuen suurin osa liturgisen laulun nuottikirjoista on tehty kuorolle, nimenomaan sekakuorolle.²⁷² Jumalanpalveluksissa ei käytetä vakiintuneita, koko seurakunnalle tarkoitettuja yhteislaulukirjoja, kuten vaikkapa protestanttisissa kirkkoissa. Suomen ortodoksisessa kirkossa yhteislaulua esiintyy jonkin verran, mutta käytäntö on hyvin vaihtelevaa. Yhteislaulun käytöstä päättää kanttori.²⁷³ Silloin kun yhteislaulua käytetään, laulaa seurakunta joko ulkomuistista tai pienestä hartauskirjasta, jossa on pelkät laulun sanat, nuotteja ei ole julkaistu.²⁷⁴ Jumalanpalveluksen ulkopuolelle tarkoitettu yhteislaulukirja on muun muassa *Vaeltajan lauluja* -kokoelma²⁷⁵, jonka sisältämiä niin kutsuttuja paraliturgisia lauluja kutsutaan myös hengellisiksi lauluiksi. Paraliturgisia lauluja voidaan käyttää esimerkiksi kerhoissa, seuroissa, leiritilaisuuksissa ja pyhiinvaellusmatkoilla, ja niitä voidaan säestää soittimilla, toisin kuin kirkkolauluja.²⁷⁶

²⁷¹ *Hengellinen laulukirja* on baptistiyhdyskunnan, helluntaierätyksen, metodistikirkon ja vapaakirkon yhteinen laulukirja (Hengellinen laulukirja 1991, esipuhe). *Laulun aika* on Adventtikirkon, Baptistiyhdyskunnan, Helluntaierätyksen, Metodistikirkon, Pelastusarmeijan ja Vapaakirkon yhteinen laulukirja (Laulun aika 2008, esipuhe).

²⁷² Tärkeimmät kuoron käyttämistä nuottikirjoista ovat seuraavat peruspalvelusten eli vigilian ja liturgian nuottikirjat: *Jumalallinen liturgia* (2011, Porvoo: Ortodoksisen kirjallisuuden julkaisuneuvosto, OKJ) ja *Sunnuntaivigilia kahdeksansävelmistöineen* (1986, toinen täydennetty painos, Pieksämäki: OKJ). Kirkkovuoden aikaan liittyvää aineistoa on julkaistu *Veisatkaa Herralle I–III* -kirjoissa (1981, Pieksämäki: OKJ). Lisäksi kuorolle tarkoitettuja nuottikirjoja on laadittu paljon myös muihin palveluksiin ja toimituksiin.

²⁷³ Piispat tai papit ovat toisinaan kehottaneet kanttoreita johtamaan enemmän kansan yhteislaulua, mutta sen noudattaminen on kuitenkin jäänyt kanttorien päätettäväksi (Jenni-Tuuli Hakkarainen, suullinen tiedonanto 16.10.2019).

²⁷⁴ Esimerkiksi Tampereen ortodoksisessa kirkossa seurakuntalaiset saavat ottaa virsikirjojen tapaan *Ortodoksisia hartauskirjoja* (2013, Nuorten Liitto) lainaksi jumalanpalveluksen ajaksi. Yhteislauluina voi olla eri palveluksissa eri lauluja. Yhteislaulun alkamisen merkiksi kanttori kääntyy kansaan päin ja sen loppumisen merkiksi hän kääntyy takaisin kuoroon päin. (Jenni-Tuuli Hakkarainen, suullinen tiedonanto 16.10.2019.)

²⁷⁵ *Vaeltajan lauluja* -kokoelman ensimmäinen painos julkaistiin vuonna 1951. Seuraavat painokset julkaistiin 1955, 1959, 1977 ja 1995. Uusin paraliturginen nuottikokoelma on *Pyhiinvaeltajan lauluja*, joka julkaistiin vuonna 2014.

²⁷⁶ Ortodoksista kirkkolaulua koskevan osion taustatiedoista kiitän kanttori, tohtorikoulutettava, TM Jenni-Tuuli Hakkarasta.

2.4.3 Käyttölaulukokoelmien jäsenitys

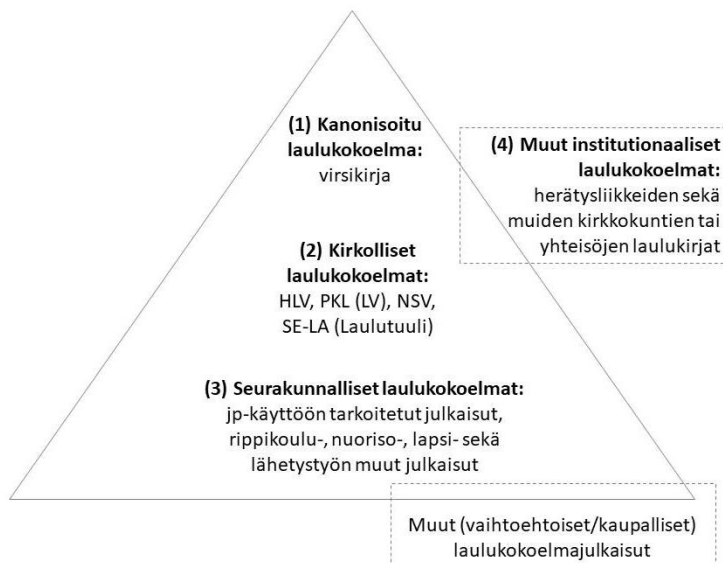
Julkaisukontekstinäkökulman perusteella olen jäsentänyt edellisessä luvussa 2.4.2 kuvatut keskeisimmät suomenkieliset institutionaaliset käyttölaulukokoelmat sekä suhteessa mahdolliseen uskonnolliseen instituutioon että kronologisesti. Tässä lähteistökoosteessa ja -luokittelussa olen hyödyntänyt laulukirjojen julkaisu vuosia, esipuhetekstejä ja bibliografisia tietoja.

Esipuhetekiensä ja bibliografisten tietojensa perusteella kristillisten yhteisöjen institutionaaliset käyttölaulukokoelmat on ryhmiteltävissä neljään institutionaalista julkaisukontekstia kuvaavaan pääkategoriaan (ks. kuvio 2.3): (1) kanonisoidut, (2) kirkolliset, (3) seurakunnalliset sekä herätysliikkeiden ja muiden kristillisten kirkkokuntien tai yhteisöjen laulukokoelmat. Jälkimmäisistä laulukokoelmista käytän nimitystä (4) muut institutionaaliset laulukokoelmat. Edellä mainitun luokituksen avulla on mahdollista jäsentää laulukirjojen suhdetta Suomen evankelis-luterilaisen kirkon hallintoon ja päätöksentekoon eli kirkolliskokoukseen ja kirkkohallitukseen sekä kirkolliseen toimintaan. Tämän ryhmittelyn ulkopuolelle jäävät muut kaupallisten kustantajien vaihtoehtoiset julkaisut.

Suomen evankelis-luterilaisen kirkon virsikirja edustaa virallista kanonisoitua laulukokoelmaa. Kirkollisella laulukokoelmalla viitataan julkaisuun, jonka toimittamisessa Suomen evankelis-luterilaisen kirkon hallintoinstituutio on suoraan tai välillisesti ollut osallisena. Useimmiten kirkkohallitus on vaikuttanut näiden kokoelmien laatimiseen ja siten osaltaan tullut auktorisoineeksi ne.²⁷⁷ Kirkollisten laulukokoelmien yhtenä tavoitteena on ollut täydentää virallisen virsikirjan lauluvalikoimaa. Seurakunnallisella laulukokoelmalla tarkoitan seurakuntien toimintaan ensisijaisesti suunnattua muuta, kuin kahden edellä mainitun kategorian, laulukirjaa. Seurakunnallisten laulukokoelmien toimittamisessa kirkkohallituksella ei ole ollut edellä kuvattua näkyvää roolia. Seurakunnallisiksi laulukokoelmiksi lukeutuvat muun muassa jumalanpalvelukseen ja rippikouluopetukseen suunnatut sekä lapsille tarkoitettut laulujulkaisut. Osa edellä mainituista julkaisuista on mahdollista luokitella myös kaupallisiksi. Edelleen institutionaalisina laulukokoelmina voidaan pitää sekä kirkon herätysliikkeiden että muiden kristillisten kirkkokuntien virallisia tai virallis-

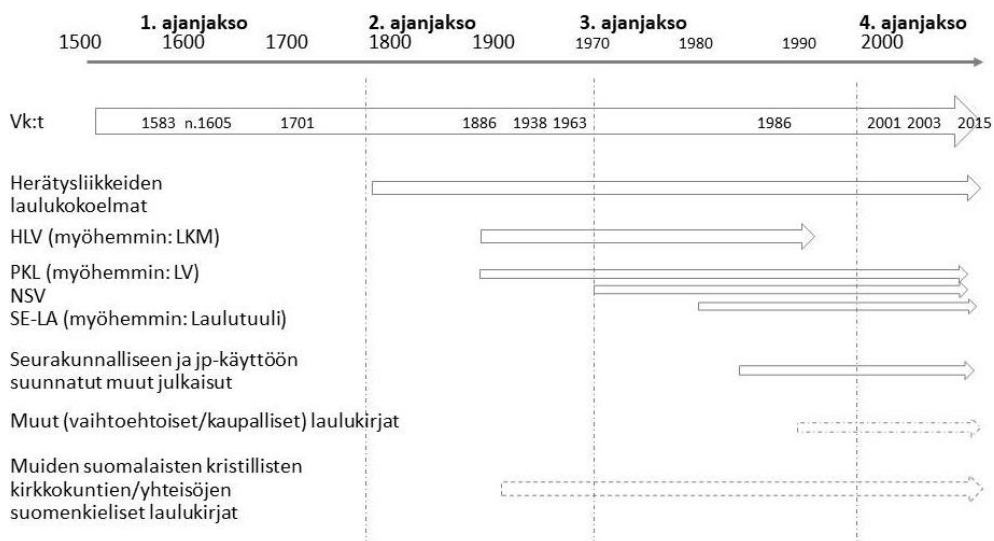
²⁷⁷ Näistä laulukirjoista suurimpaan osaan sisältyy esipuhe. Esipuheiden mukaan kokoelmien toimitustyöhön on paneuduttu usean vuoden ajan ja monesti seurakunnilla sanotaan olleen myös mahdollisuus vaikuttaa lauluvalikoimaan. Esipuheiden ja bibliografisten tietojen perusteella ilmenee, että kokoelmista useimmat ovat syntyneet toimituskunnan työn tuloksena. Kirkkohallitus on seuraavien tahojen kautta osallistunut kirkollisten laulukokoelmien toimitus- tai julkaisutyöhön: Kirkon jumalanpalvelus- ja musiikkityö, Kirkon kasvatus ja nuorisotyö, Kirkon Nuorisotyön Keskus, Nuorten Keskus r.y., Lasten Keskus Oy, Seurakuntien Lapsityön Keskus, Suomen Ev.-lut. Pyhäkouluyhdistys, Suomen Lähetysseura, Suomen Poikien ja Tyttöjen Keskus, Suomen Pyhäkouluyhdistys.

luonteisia laulukirjoja. Ne on koottu monivuotisten hankkeiden tuloksena ja niihin hyväksytyillä lauluilla on kyseisessä liikkeessä tai kirkkokunnassa erityisasema.

KUVIO 2.3. Kristillisten yhteisöjen institutionaalisten käyttölaulukokoelmien neljä kategoriaa (ks. lyhenteet tekstin yhteydessä).

Julkaisuajankohdan perusteella käyttölaulukokoelmat on jäsennettävissä neljälle pääajan-
jaksolle (ks. kuvio 2.4): Ensimmäisessä vaiheessa 1500-luvun lopusta 1800-luvun vaihtee-
seen julkaistiin Suomessa lähinnä virsikirjoja. 1700–1800-lukujen taitteessa pietistinen
liikehdintä ja herätysliikkeiden synty vaikuttivat uusien, virsikirjalle rinnasteisten, laulukir-
jojen kokoamiseen. Myös Suomen Lähetysseura ja vapaat suunnat ryhtyivät 1900-luvun
alkuvuosilta lähtien kirkon ja herätysliikkeiden ohessa laatimaan runsaasti hengellisiä lau-
luja sisältäviä käyttölaulukirjoja. Kolmanneksi ajanjaksoksi voidaan nimetä aikakausi
1970-luvulta 1990-luvun loppuun. Tuona aikana institutionaalisten kuten myös kaupallis-
ten kristillisten käyttölaulukokoelmien julkaiseminen lisääntyi. Neljäntenä ajanjaksona eli
noin 2000-luvulta lähtien laulukirjojen julkaiseminen ja valikoima on ollut entistä run-
saampaa. Kaikkien uusien julkaisuiden ohessa tarjolla on toki yhä myös kaikki olemassa
oleva, aiempina vuosikymmeninä ja -satoina julkaistu laulumusiikki.

KUVIO 2.4. Kristillisten yhteisöjen institutionaalisten käyttölaulukokoelmien julkaisuajanjaksot (ks. lyhenteet tekstin yhteydessä).

Luvussa 2.4 olen koonnut yhteen, kuvannut ja jäsentänyt Suomen evankelis-luterilaisen kirkon ja sen herätysliikkeiden sekä muiden Suomessa vaikuttavien kristillisten yhteisöjen ja kirkkokuntien institutionaalisia niin virallisia kuin epävirallisia käyttölaulukokoelmia tai -kirjoja. Tarkastelussa olen keskittynyt suomalaiseen kristilliseen suomenkieliseen kontekstiin. Tämän tarkastelun perusteella on luvussa 5.3 mahdollista jäsentää ja tarkastella lähemmin UE- ja MUS-oppikirjalaulustoja.

3 TUTKIMUKSEN TOTEUTTAMINEN

3.1 Tutkimustehtävä

Tämän tutkimuksen tehtävänä on määrittää uskonnollisen musiikin ulottuvuuksia ja asemaa perusopetuksen luokka-asteiden 1–6 suomenkielisissä musiikin ja evankelisluterilaisen uskonnon oppikirjoissa, jotka on julkaistu noudattamaan ja toteuttamaan *Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2004* (POPS 2004) -asiakirjaa. Oppikirjatekstejä ja -lauluja tutkin seuraavien kysymysten näkökulmista:

- I) Miten uskonnollisesta musiikista kirjoitetaan?
- II) Mikä tekee laulusta uskonnollisen laulun?²⁷⁸
 - a) Minkälainen on uskonnollinen laulu?
 - b) Mitä ja minkälaisia uskonnollisia lauluja on julkaistu?
- III) Minkälainen on uskonnollisen musiikin ja erityisesti uskonnollisten laulujen asema?

Tutkimustehtävään etsin vastauksia oppimateriaalien välityksellä, sillä kouluopetusta on pidetty hyvin oppikirja- ja tekstikeskeisenä. Useissa aikaisemmissa tutkimuksissa nimenomaan oppikirjoilla on todettu olleen erittäin merkittävä asema opettajien opetustyössä.²⁷⁹ Uskonnon ja musiikin oppikirjojen välityksellä tarjoutuu tilaisuus tutkia, millä tavoin oppimateriaalien tekijät ovat 2000-luvun alussa tulkinneet ja soveltaneet uskonnolliseen musiikkiin liittyviä evankelisluterilaisen uskonnon ja musiikin opetussuunnitelmaohjeistuksia. Oppimateriaalit avaavat yhden ikkunan oppiaineen tarkastelemiseen. Oppikirjat heijastelevat ja siirtävät eteenpäin oman aikansa perusopetuskontekstin ymmärrystä uskonnollisesta musiikista ja uskonnollisesta laulusta.

Tutkimusaineiston lähteinä eli lähdeaineistona ovat oppikirjat on julkaistu Suomessa vuosina 2004–2012. Tämä aikaraja noudattelee POPS 2004 -asiakirjan voimaantuloa sekä tutkimuksen aineistonkeruujakohtaa. Aineisto kattaa tuona aikana julkaistujen, saatavilla ja myynnissä olleiden, luokka-asteiden 1–6 musiikinopetusta ja evankelisluterilaisen uskonnonopetusta varten laadittujen oppikirjasarjojen oppikirjat.

²⁷⁸ Olen muotoillut tämän tutkimuskysymyksen Ninian Smartia mukaillen. Smart on esittänyt kysymyksen: ”[M]ikä tekee jostakin uskonnosta uskonnon[?]” (Smart 2005, 12–13.)

²⁷⁹ Mm. Hellström 2008, 254, 270; Mikkilä-Erdmann ym. 1999, 437–439; Olkinuora ym. 1995, 83, 98; Kari 1987, 2, 9, 13; Kuusisto 1989, 5, 50.

3.2 Tutkimusasetelma ja aineistot

3.2.1 Lähdeaineisto

Tämän tutkimuksen tutkimusasetelmaan sekä -menetelmään eli tutkimusaineistojen jäsentämiseen ja niiden analysoimiseen liittyvät keskeiset käsitteet ovat lähdeaineisto, tutkimusaineisto, aineistokorpus, musiikkiviittaus, analyysiyksikkö ja havaintoyksikkö. Tutkimuksen **lähdeaineistona** ovat seuraavat kolmen eri kustantamon kolme evankelisluterilaisen uskonnon oppikirjasarjaa ja kahden eri kustantamon neljä musiikin oppikirjasarjaa, jotka on laadittu perusopetuksen luokka-asteille 1–6: *Matka Eedeniin* (Edita), *Suuri kertomus* (WSOY SanomaPro) ja *Tähti* (Otava) sekä *Musiikin aika* (WSOY), *Musiikin mestarit* (Otava), *Saa laulaa!* (Otava) ja *Soi* (WSOY). Tutkimusaineiston lähdeaineisto muodostuu yhteensä 24 (N) oppikirjasta, joista uskonnon oppikirjoja on 13 ja musiikin oppikirjoja 11.²⁸⁰ *Matka Eedeniin* ja *Saa laulaa!* -oppikirjasarjat on laadittu ainoastaan luokka-asteille 3–6. Lähdeaineiston kokosin kesällä 2012. Koska vuoteen 2012 mennessä *Saa laulaa!* -kirjasarjasta oli julkaistu vasta kolmannen ja neljännen luokan oppikirjat, rajautuivat *Saa laulaa!* 5 ja 6 -oppikirjat tämän tutkimuksen ulkopuolelle. Niiden ensimmäiset painokset ilmestyivät vasta vuosina 2013 ja 2014. Kaikki edellä mainitut kirjasarjat ovat yleisesti tunnettuja ja niistä osa on jopa uuden opetussuunnitelman (POPS 2014) voimaantultua yhä edelleen käytössä. Oppikirjojen yksityiskohtaisemmat lähde- ja julkaisutiedot on koottu liitteeseen 1.

Tutkimusaineistot on koottu edellä mainituista, Suomessa vuosina 2004–2012 julkaistuista, oppikirjoista. Kaksi oppikirjasarjaa on ollut saatavilla jo tätä aikarajausta aiemmin. *Suuri kertomus* ilmestyi 1990-luvulla eli vuoden 1994 opetussuunnitelman voimassaoloaikana ja *Musiikin aika* on ollut oppikirjamarkkinoilla jopa vuodesta 1986 alkaen. Molemmista kirjasarjoista on myöhemmin laadittu korjattuja uusintapainoksia, jotka noudattavat POPS 2004 -opetussuunnitelman perusteiden sisältöjä. Lähdeaineistona tarkasteltujen uskonnon oppikirjojen painokset ovat vuosilta 2006–2011 ja musiikin oppikirjojen painokset vuosilta 2003–2012. Tutkimuskäyttöön saamani *Musiikin aika* 3–4 ja 5–6 -oppikirjat on julkaistu jo ennen vuoden 2004 opetussuunnitelmaa, vuonna 2003. Näiden loppuunmyytien kirjojen uudempia painoksia en saanut käsiini. Koska vuoden 2003 painokset kuitenkin vastaavat kyseisten oppikirjojen myöhempiä painoksia, oli ne mahdollista sisällyttää lähdeaineistoon.²⁸¹

²⁸⁰ Kutakin julkaistun oppikirjasarjan oppikirjaa vastaa tässä tutkimuksessa yksi haltuuni saama kirja.

²⁸¹ *Musiikin aika* 3–4 -oppikirjan viimeisin julkaistu (6. painos) on vuodelta 2008 ja *Musiikin aika* 5–6 -oppikirjan (5. painos) vuodelta 2008 (Kati Lukkarinen, Sanoma Pro asiakaspalvelu, ”Re: Palaute Painetut tuotteet” -sähköposti Jenni Urposelle 22.11.2018).

MUS- ja UE-oppikirjoissa on yhteensä 4579 sivua: uskonnon oppikirjoissa 1896 ja musiikin oppikirjoissa 2683. Lauluja on julkaistu 2155, joista uskonnon oppikirjoihin sisältyy 159 ja musiikin oppikirjoihin 1996 laulua. Osa lauluista on julkaistu useammassakin eri oppikirjassa. Tiedossani ei ole, kuinka monta eri laulua musiikin oppikirjoissa on julkaistu, eikä sitä myöskään kaikkien laulujen osalta ollut tässä tutkimuksessa tarpeen selvittää. Oppikirjasarjojen opettajan oppaita olen tarvittaessa käyttänyt oppikirja-aineistoa täydentävänä lisäaineistona. Tutkimuksen ulkopuolelle olen rajannut kirjasarjoihin mahdollisesti liittyvät äänitteet, tehtäväkirjat, dvd-materiaalin ja verkkoaineiston.

3.2.2 Tutkimusaineistot

Oppikirjoista eli lähdeaineistosta kokosin tutkimustehtävän kannalta relevantit tutkimusaineistot, joista lopulta vaiheittain tiivistin varsinaiset aineistokorpukset. Uskonnon ja musiikin oppikirjojen tutkimusaineistojen kokoamisvaiheet poikkesivat toisistaan. Koska UE-oppiaineessa käytettäväksi tarkoitetun oppimateriaalin voi POPS 2004 -kuvauksen perusteella lähtökohtaisesti ajatella musiikista tai laulusta kertoessaan edustavan nimenomaisesti uskonnollista musiikkia ja laulustoa, lähestyin ja määrittelin uskonnollista musiikkia ja uskonnollista laulua ensin tämän UE-aineiston perusteella.²⁸² Kun näin sain jäsenneiltyä ja eriteltyä työvälineen siitä, miten oppikirjatekstit ymmärtävät uskonnollisen musiikin ja mikä UE-oppikirjalaulustojen perusteella on uskonnollista laulustoa, etenin muodostamani kriteeristön avulla MUS-aineiston kokoamiseen ja tarkastelemiseen. MUS-aineiston perusteella kriteeristö tarkentui edelleen.

Tutkimusaineisto pyrkii kattamaan kaiken, lähdeaineistossa eli oppikirjoissa julkaistun, uskonnolliseen musiikkiin liittyvän tekstiaineiston, johon lukeutuvat myös laulusanoitukset. Oppikirjoista koottu tutkimusaineisto muodostuu **musiikkiviittauksia** sisältävistä teksteistä. Musiikkiviittauksia ilmenee hyvin erilaisten tutkimusaineistojen yhteydessä. Uskonnon oppikirjojen yhteydessä tarkoitan musiikkiviittauksella musiikkiin, joko suorasti tai epäsuorasti, liittyviä tekstejä, mukaan lukien laulujen sanat, laulujen nimet sekä lauluihin viittaavat numerot. Musiikin oppikirjojen yhteydessä musiikkiviittaus, nimestään huolimatta, pitää sisällään kaiken uskontoon joko suoraan tai epäsuorasti liittyvän tekstiaineiston.

²⁸² Ks. myös aiemmin julkaistu artikkelini (Urponen 2014), jossa olen ensimmäisen kerran tarkastellut uskonnollisen laulun kriteeristöä.

Tutkimuksen käsitteellisenä kohteena²⁸³ ovat oppimateriaaleihin sisältyvät uskonnolliseen musiikkiin liittyvät musiikkiviittaukset, joista on valittu eri yhteyksissä analyysin kohteeksi eli varsinaisiksi **analyysiyksiköiksi** yksittäisiä sanoja ja lauseita, tekstikokonaisuuksia sekä lauluja.²⁸⁴ Koska tulosten tulkinta nojautuu nimenomaan näihin analyysiyksikköihin, on tärkeää määritellä ja eritellä ne tarkasti, jotta tutkimuksen luotettavuus ja kattavuus saadaan varmistettua.²⁸⁵ Tällaisen epäyhtenäisen ja sekakoosteisen aineiston jäsentäminen, vertaileminen ja analysoiminen ei ollut ongelmatonta. Aineiston jäsentäminen analyysiyksikköjen avulla ja myöhemmin analyysivaiheessa edelleen **havaintoyksikköjen** kautta tukivat tutkimuksen toteuttamista ja aineiston käsittelemistä.

Oppikirjoista koottu musiikkiviittauksia sisältävä tekstiaineisto on hyvin sekakoosteista. Tekstit eroavat toisistaan niin tyylinsä, lähdekontekstinsa, laajuutensa, analyysiyksikköjensä kuin sisältönsäkin johdosta. Toki uskonnollista musiikkia kuvataan myös oppikirjakuvituksissa, jotka päädyin tutkimustehtävän ja -asetelman selkeyttämisen vuoksi rajaamaan lopulta kokonaan tämän tutkimuksen ulkopuolelle.

Uskonnon oppikirjojen musiikkiviittauksia sisältävät tutkimusaineistolajit on jaoteltavissa teksteiksi ja kuviksi (ks. kuvio 3.1). Musiikkiviittauksia esiintyy UE-oppikirjoissa suorasanaisten lukutekstien (4) ja niiden ohessa julkaistujen erillisten, täydentävien, reunatekstien sekä tietolaatikoiden yhteydessä. Jälkimmäisiä nimitän sivuasetteluun perusteella marginaaliteksteiksi (6). Lisäksi musiikkiin liittyviä aiheita sivutaan kuva- (8) ja tehtäväteksteissä (7), otsikoissa, oppikirjan loppuun sijoitetuissa laululiitesisällysluetteloissa, sanastoissa sekä sisällysluetteloiden hakusanoissa (5). Suorasanaista lukuteksteistä löytyy myös yksittäisiä laulu- eli lyriikkatekstisitaatteja (3). Laulujen säkeistöjä on julkaistu myös oppikirjan lukuja jäsentävien jaksojen alussa, lukutekstin jälkeen tai rinnalla, erillisissä reunatekstiosioissa. Nämä tekstit olen nimennyt marginaalilauluteksteiksi²⁸⁶ (2). Suurin osa marginaaleissa julkaistuista laulusanoituksista on vailla lähde- ja tekijätietoja tai muita laulun alkuperään liittyviä viittauksia. Ne näyttäytyvät lukijalle ennen kaikkea runoina, eikä niitä välttämättä tunnista lähtökohtaisesti lainkaan lauluiksi. Suorasanaisiin teksteihin sisältyvien laulusitaattien ja marginaalilaulutekstien lisäksi oppikirjoissa on hyödynnetty yksittäisiä

²⁸³ Mäkelä 1990, 42–43.

²⁸⁴ ks. esim. Tuomi & Sarajärvi 2003, 110; Kyngäs & Vanhanen 1999, 5; Mayring 2003, 11–15.

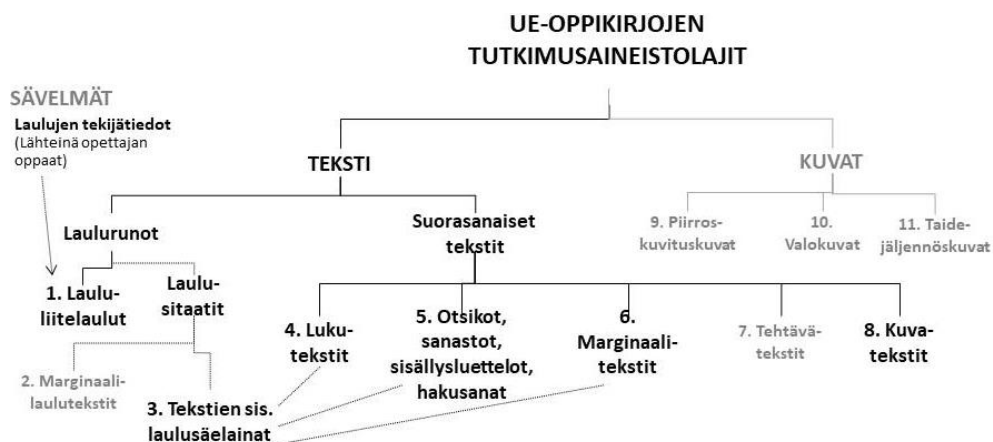
²⁸⁵ Mäkelä 1990, 57.

²⁸⁶ Lukutekstin rinnalla sivumarginaalissa tai luvun lopussa julkaistut laulurunot on usein erotettu muusta tekstiaineksesta taittoratkaisuin, kuten taustavärien, tekstiä ympäröivän kehyksen tai kuvituksen avulla.

laulusäkeitä myös pää-, ala- ja väliotsikkoina. Marginaalilaulutekstejä lukuun ottamatta muita edellä mainittuja laulusitaatteja olen tarkastellut muun tekstiaineiston yhteydessä.²⁸⁷

Oman tekstilajinsa muodostavat UE-oppikirjojen loppuun sijoitetuissa laululiiteosissa julkaistut laulut, joita kutsun laululiitelauluiksi (1). Jo niiden julkaisukontekstista ilmenee yksiselitteisesti, että ne edustavat nimenomaan laululyriikkaa. Koska UE-oppikirjoissa on julkaistu ainoastaan laulujen sanat, päädyin täydentämään tutkimusaineistoa uskonnon oppikirjasarjojen opettajan oppaissa julkaistujen laulujen yhteydessä mainituilla säveltäjä- ja sanoittajatiedoilla. Näin UE-oppikirjalaulusto oli mahdollista saada taustatietojensa osalta vertailukelpoiseksi musiikin oppikirjalauluston kanssa.

Seuraavassa kuviossa 3.1 on esitelty kootusti edellä kuvatut, UE-oppikirjojen musiikkiviittauksia sisältävät uskonnolliseen musiikkiin liittyvät tutkimusaineistolajit. UE-tutkimusaineisto sisältää hyvin erilaisia tekstejä. Uskonnolliseen musiikkiin viitataan myös kuvituksissa. Kuva-aineisto sekä opettajan oppaiden täydentävä laulusävelmäaineisto rajautuivat kuitenkin tämän tutkimuksen ulkopuolelle.

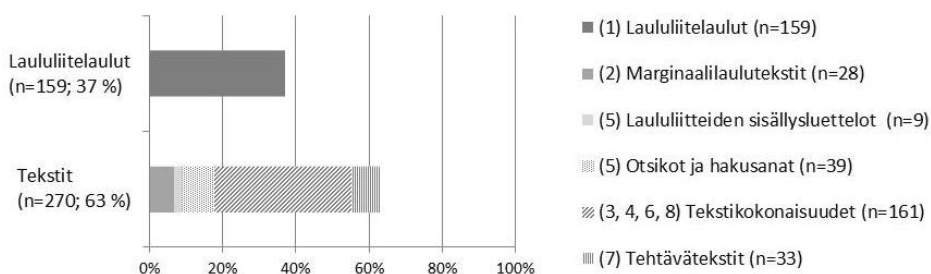

KUVIO 3.1. Uskonnon oppikirjojen tutkimusaineistolajit.

UE-tutkimusaineisto koostuu yhteensä 429 (N) musiikkiin liittyvästä analyysiyksiköstä.²⁸⁸ Seuraavassa kuviossa 3.2 on tutkimusaineistolajien mukaisesti eriteltynä analyysiyksikköjen lukumäärät ja niiden prosentuaaliset osuudet suhteutettuna koko UE-tutkimusaineistoon eli UE-oppikirjojen kaikkiin musiikkiviittauksia sisältäviin analyysiyksiköihin.

²⁸⁷ Laulujen tunnistamisessa olen tutkijana pystynyt hyödyntämään hengellisiin lauluihin ja virsiin liittyvää, työkokemuksen ja opiskeluiden myötä, karttunutta ”hiljaista tietoa”. Siten olen pystynyt havaitsemaan oppikirjan sivuilta eri yhteyksistä piilossa ja vailla lähdetietojakin olevia laulusitaatteja.

²⁸⁸ Musiikkiin liittyviksi analyysiyksiköiksi on laskettu tässä ensimmäisessä vaiheessa kaikki uskonnon oppikirjojen sisältämät musiikkiviittaukset.

KUVIO 3.2. UE-tutkimusaineiston analyysiyksikköjen määrä ja osuus (N=429; 100 %).

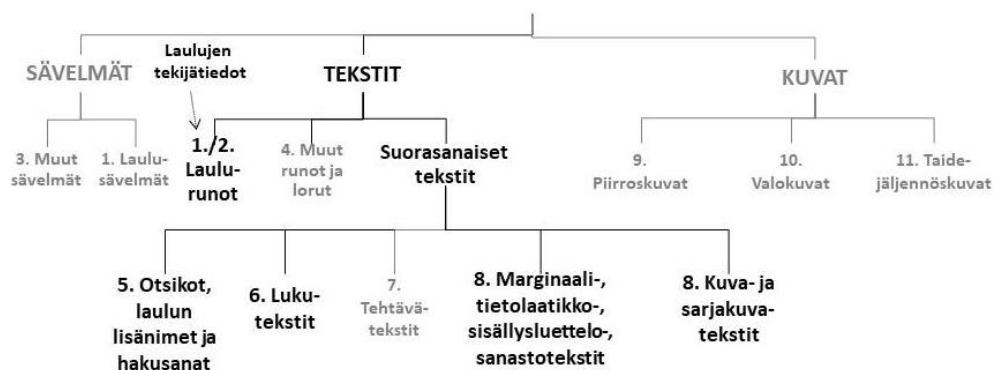
UE-tutkimusaineistossa on määrällisesti suurin osuus erilaisilla oppikirjateksteillä. Tekstikokonaisuuksia on koko aineistosta noin puolet. Laululiitteissä julkaistujen laulutekstien eli lyriikoiden osuus on koko aineistosta noin kolmannes.

Musiikin oppikirjojen uskonnolliseen musiikkiin liittyvät musiikkiviittauksia sisältävät tutkimusaineistolajit on vastaavasti jaoteltavissa teksteiksi, sävelmiksi ja kuviksi (ks. kuvio 3.3). Aihepiiriltään uskonnolliseen musiikkiin ja yleensä uskontoon liittyviä suorasanaisia tekstiviittauksia esiintyy MUS-oppikirjoissa lukutekstien (6) ja lauluihin liittyvien tietolaa-tikoiden sekä erillisten sivun reunassa julkaistujen marginaalitekstien (8) yhteydessä. Li-säksi edellä mainittuja sisältöjä on löydettävissä tehtävätekstien (7), kuvatekstien ja sarja-kuvien (8), otsikoiden, oppikirjan loppuun sijoitettujen sanastojen ja sisällysluetteloiden hakusanojen (5) joukosta. Luonnollisesti teksteiksi lukeutuvat myös runot ja lorut (4) sekä laulun otsikkoina esitetyt tarkentavat lisänimet (5).

MUS-oppikirjoissa laulurunoja on julkaistu useimmiten sävelmien kera (1), mutta jonkin verran myös ilman (2). Lisäksi oppikirjoissa on julkaistu pelkästään soitettavaksi tarkoitettuja sävelmiä (3). Kuten uskonnon myös musiikin oppikirjoissa on uskonnollista musiikkia kuvitettu. Tämä tutkimus keskittyy teksteihin ja siten kuva-aineisto (9–11) on rajattu tämän tutkimuksen ulkopuolelle, samoin kuin sävelmät, muut mahdolliset runot ja lorut sekä tehtävätekstit.

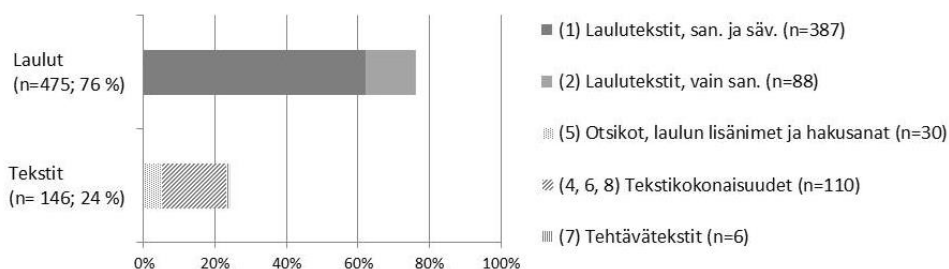
Seuraavassa kuviossa 3.3 on esitelty kootusti MUS-oppikirjojen uskonnolliseen mu-siikkiin ja uskontoon liittyvät, musiikkiviittauksia sisältävät tutkimusaineistolajit. MUS-oppikirjoista muodostettu tutkimusaineisto muodostuu näin ollen erilaisista suorasanaista teksteistä ja laulusanoituksista.

MUS-OPPIKIRJOJEN TUTKIMUSAINEISTOLAJIT

KUVIO 3.3. Musiikin oppikirjojen tutkimusaineistolajit.

Kuten uskonnon oppikirjoissa myös musiikin oppikirjoista löytyy uskonnolliseen musiikkiin ja uskontoon yleisesti liittyviä analyysiyksiköitä laulujen, tekstien ja kuvien yhteydestä. Musiikin oppikirja-aineistossa näitä analyysiyksiköitä on yhteensä 621 (N). Seuraavassa kuviossa 3.4 on eriteltyä **MUS-tutkimusaineiston** tutkimusaineistolajien uskonnolliseen musiikkiin sekä uskontoon yleisesti liittyvien analyysiyksikköjen lukumäärät ja prosentuaaliset osuudet.

KUVIO 3.4. MUS-tutkimusaineiston analyysiyksikköjen määrä ja osuus (N=621; 100 %).

Tarkastelun keskittyessä tämän tutkimuksen tutkimustehtävän kannalta relevantteihin eli nimenomaisesti uskonnolliseen musiikkiin liittyviin analyysiyksiköihin, rajasin UE- ja MUS-tutkimusaineistoista aineistojen ulkopuolelle oppikirjoissa tutkimustehtävän kannalta epärelevantit tekstit. Näistä toisen vaiheen tutkimusaineistoista muodostin lopulliset aineistokorpukset.

3.2.3 Aineistokorpukset ja niiden muodostaminen

Varsinaiset uskonnolliseen musiikkiin liittyvät UE- ja MUS-aineistokorpukset jäsentäin vaiheittain. Analysoin tutkimusaineistoja jo matkan varrella muodostaessani uskonnollisen musiikin ja uskonnollisen laulun kriteeristöä sekä tiivistäessäni tutkimusaineistot lopulta varsinaisiksi UE- ja MUS-**aineistokorpuksiksi**. Korpus-käsite on lainattu tähän yhteyteen lingvistiikan termistöstä, jossa se merkitsee muun muassa ”tutkimuksen aineistoksi valittu[a] kokoelma[a] kielenainesta”²⁸⁹. Tutkimukseni ”selvästi rajattu[na] aineisto[na]”²⁹⁰ on oppimateriaalien uskonnolliseen musiikkiin liittyvä tekstiaines. Aineistokorpuksen yhdistävänä nimittäjänä on uskonnollinen musiikki. Tämä aines on tutkimusaineistossa yleensä selkeästi havaittavissa²⁹¹. Korpuksien kokoamisessa ja niiden analysoimisessa pyrin huomioimaan sekä nostamaan näkyviksi myös taka-alalle jäävät, uskonnolliseen musiikkiin liittyvät hyvin huomaamattomatkin, implisiittiset viittaukset²⁹². Näin tutkimukseni lopulliset aineistokorpukset pyrkivät kattamaan mahdollisimman aukottomasti kaiken valittuihin oppimateriaaleihin sisältyvän uskonnolliseen musiikkiin liittyvän tekstiaineksen.

UE-oppikirjoista keräsin ensimmäisessä vaiheessa tekstitutkimusaineistoksi kaiken musiikkiviittauksia sisältävän aineksen eli kaikki lähdeaineistoon sisältyvät musiikkiviittaukset (ks. luku 3.2.2), jota nimitän tutkimusaineistoksi 1. Tämän jälkeen poistin tekstiaineistosta tutkimustehtävän kannalta epärelevantit musiikkiviittaukset ja rajasin aineiston yksinomaan tutkimustehtävään liittyväksi tutkimusaineistoksi 2, samoin toimin myös lauluaineiston suhteen. Näkökulman rajaamiseen ja tutkimusaineiston 2 muodostamiseen lomittui ensimmäinen lauluaineiston analysoiminen signaalisanojen ja Ninian Smartin uskonnon piirreperustaisen mallin seitsemän ulottuvuuden avulla.

Tutkimusaineistosta erotin tutkimuksen varsinaiseksi aineistokorpukseksi nimenomaisesti uskonnolliseen musiikkiin liittyvän aineiston – sekakoosteisen kokonaisuuden, joka sisältää erillisiä uskonnolliseen musiikkiin liittyviä musiikkiviittauksia, jopa hyvin pieniä fragmentteja. Lopullista eli varsinaista aineistokorpusta kootessani olin rajannut tämän tutkimuksen ulkopuolelle kuvat, tehtävätekstit, marginaalilaulutekstit ja laululiitteiden sisällysluettelot. Lisäksi poistin uskonnolliseen musiikkiin liittyvästä laulu- ja tekstiaineistosta sellaiset identtiset laulut ja tekstit, jotka on julkaistu useamman kerran, useassa eri yhteydessä.

²⁸⁹ MOT 2015, elektroninen lähde.

²⁹⁰ Mäkelä 1990, 47.

²⁹¹ Engl. manifest content, Kyngäs ja Vanhanen 1999, 5.

²⁹² Engl. latent content, Kyngäs ja Vanhanen 1999, 5.

Käsitykseni ja määritelmäni uskonnollista musiikkia sisältävästä aineistokorpuksesta täsmentyivät tutkimuksen edetessä. Lopullisen laulustoaineistokorpuksen analysoimisen toteutin uudemman kerran signaalisanojen, Smartin kategorioiden sekä lähdekontekstistarkastelun avulla. Tekstiaineiston analysoimisen toteutin vasta tässä aineistokorpusvaiheessa. Seuraavassa kuviossa 3.5 on havainnollistettu uskonnon oppikirja-aineistokorpuksen muodostamisen vaiheet.

KUVIO 3.5. UE-aineistokorpuksen kokoamisvaiheet.

Musiikin tutkimusaineistoon sisältyvän lauluston kokoamisessa hyödynsin aiemmin UE-lauluston avulla muodostamaani uskonnollisen laulun kriteeristöä.²⁹³ Kuviossa 3.6 on havainnollistettu MUS-aineistokorpuksen muodostamisen vaiheet.

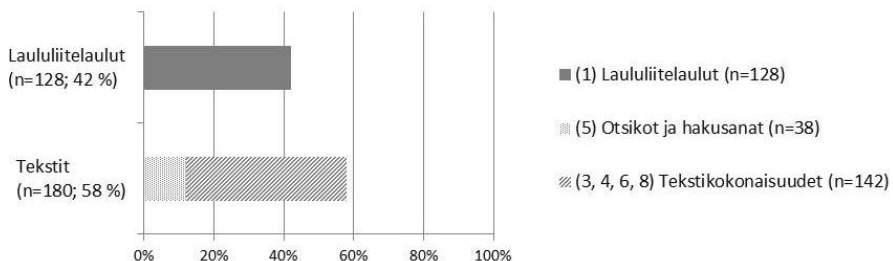
Ensimmäisessä vaiheessa kokosin MUS-oppikirjoista tutkimusaineistoksi 1 kaikki, sekä kristillisen että muiden uskontojen perinteen mukaiset, uskonnolliseen musiikkiin liittyvät sekä mahdolliset muut uskontoa tai eri uskontoja kuvaavat viittaukset. Rajattuani MUS-aineiston koskemaan nimenomaisesti vain uskonnolliseen musiikkiin liittyviä analyysejä koskevia, päädyin toisessa vaiheessa jättämään tutkimusaineiston 2 ulkopuolelle MUS-oppikirjoissa julkaistut, tutkimustehtävän kannalta epärelevantit, uskontoon yleisesti liittyvät tekstit. Kuten UE-aineiston yhteydessä rajasin myös MUS-aineiston kuvat ja tehtävätekstit aineistokorpuksesta pois. Lisäksi poistin useamman kerran aineistoon sisältyvät identtiset laulut ja tekstit.

²⁹³ Urponen 2014.

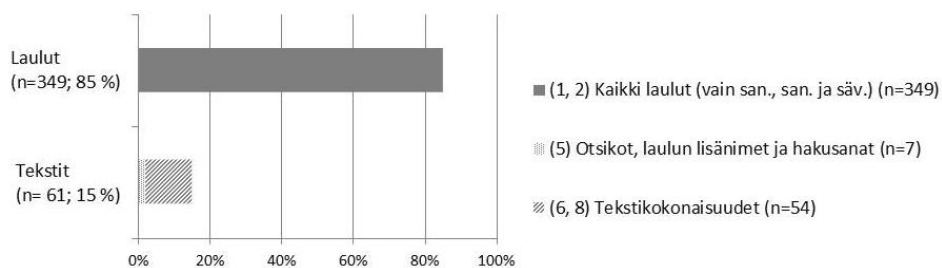
KUVIO 3.6. MUS-aineistokorpuksen kokoamisvaiheet.

Tutkimuksen varsinaisen **UE-aineistokorpuksen** muodostaa yhteensä 308 (N) analyysiyksikköä. UE-aineistokorpuksen analyysiyksikköjen lukumäärät ja prosentuaaliset osuudet ilmenevät seuraavasta kuvioista 3.7.

KUVIO 3.7. UE-aineistokorpuksen analyysiyksikköjen määrä ja osuus (N=308; 100 %).

Tutkimuksen varsinaisen **MUS-aineistokorpuksen** muodostaa yhteensä 410 (N) eri analyysiyksikköä. MUS-aineistokorpuksen analyysiyksikköjen lukumäärät ja prosentuaaliset osuudet ilmenevät seuraavasta kuvioista 3.8.

KUVIO 3.8. MUS-aineistokorpuksen analyysiyksikköjen määrä ja osuus (N=410; 100 %).

Edellä kuvatusti UE- ja MUS-oppikirjoissa on monenlaisia uskonnollista musiikkia koskevia viittauksia, jotka löytyvät varsin erilaisten tekstilajien yhteydestä. MUS- ja UE- oppikirjatekstien antamaa kuvaa uskonnollisesta musiikista käsitellään tulosluvussa 4. Oppikirjojen uskonnollisiin lauluihin keskitytään luvuissa 5 ja 6.

3.3 Tutkimus- ja analyysimenetelmät

Tämä tutkimus edustaa laadullista tutkimusotetta niin tutkimustehtävän, -asetelman ja aineiston analysoimisen kuin raportoimisenkin perusteella. UE- ja MUS-aineistokorpusten analysoimisessa sovelsin laadullisia tutkimusmenetelmiä: sisällönanalyysia ja sisällönerittelyä. Oppikirjateksteihin kohdistui kaksi erillistä analyysia (ks. tulosluku 4). Ensimmäisen avulla hahmottelin uskonnollista musiikkia käsittelevien oppikirjatekstien pääteemoja ja toisen välityksellä jäsenin uskonnolliseen musiikkiin liittyviä konkreettisia ilmauksia ilmaisuiksi. Oppikirjalauluja analysoin neljästä eri näkökulmasta (ks. tulosluvut 5 ja 6.2). Sanoituksissa kiinnitin huomiota sekä signaalisanoihin että uskonnon ulottuvuuksiin. Jäsenin laulustoa myös lähteistön avulla. Jäsennyksessä hyödynsin muodostamaani institutionaalinen käyttölaulukokoelma -kategorisointia (ks. kuvio 2.3). Lisäksi tarkastelin uskonnolliseksi laulustoksi määriteltyjen laulujen keskeisiä aihepiirejä. Siten tutkimus pitää sisällään erityyppisiin aineistoihin kohdistuneita yksittäisiä erillisiä analyysieja. Taulukossa 3.1 on esitelty kootusti tässä tutkimuksessa soveltamani analyysimenetelmät, tarkastelussa mukana olleet aineistokorpukset, analyysin kohteet sekä analyysi- ja havaintoyksiköt.

Koska tutkimusaineisto on hyvin moninainen, ovat myös analyysin kohteina olleet **havaintoyksiköt** keskenään hyvin sekakoosteisia. Analysoidessani suorasanaisten oppikirjatekstien pääteemoja määritin havaintoyksiköksi musiikkiin liittyvän tekstikokonaisuuden. Tällaisten asiakokonaisuuksien laajuudet vaihtelevat yhdestä sanasta useisiin virkkeisiin. Uskonnollista musiikkia käsittelevien oppikirjatekstien ilmaisut -analyysin yhteydessä havaintoyksiköksi määrittyi konkreettinen kielenaines eli ilmaus. Yhden laulutekstisitaatin ja marginaalilaulutekstin havaintoyksikön pituus voi puolestaan vaihdella yhdestä säkeestä yhteen tai useampaan säkeistöön. Lauluston aiheisto- ja lähteistöanalyysin yhteydessä oppikirjan laululiitteessä julkaistu laulu muodostaa kokonaisuudessaan yhden havaintoyksikön. Laulutekstien sisällönanalyysin yhteydessä taas yksittäisen laulun sanoitus on jaettu edelleen pienemmiksi havaintoyksiköiksi joko asiakokonaisuudeksi (uskonnon ulottuvuudet -analyysi) tai ilmaukseksi (signaalisana-analyysi).

TAULUKKO 3.1. Kooste tutkimuksessa käytettyjen analyysimenetelmien soveltamisesta ja raportoinnista.

Aineistokorpus (muu aineisto)	Kohde	Analyysimenetelmä	Analyysiyksikkö	Havaintoyksikkö	Luku
oppikirjatekstit	uskonnolliseen musiikkiin liittyvät pääteemat	aineistolähtöinen sisällönanalyysi: teemoittelu	tekstikokonaisuudet	tekstikokonaisuus	4
oppikirjatekstit	uskonnollisen musiikin ilmaiset	aineistolähtöinen sisällönanalyysi: kvantifiointi ja teemoittelu	tekstikokonaisuudet	konkreettinen kielenaines: ilmaukset	4
oppikirjalaulujen sanoitukset	uskonnolliseen kieleen liittyvä sanasto: signaalisanat	aineistolähtöinen sisällönerittely: kvantifiointi ja teemoittelu	laulu	konkreettinen kielenaines: ilmaukset	5.1
oppikirjalaulujen sanoitukset	uskonnollisuus / uskonto: uskonnon ulottuvuudet	teoriaohjaava (Smart) eli abduktiivinen sisällönanalyysi	laulu	asiakokonaisuudet	5.2
oppikirjalaulut (ja laulukokoelmälähdeaineisto)	laulujen lähteet	laulujen luokittelu laulukokoelmälähteiden perusteella	laulu	laulu	5.3
oppikirjalaulujen sanoitukset	sanoituksen keskeinen sisältö (aiheet)	aineistolähtöinen ja osin teoriaohjaava eli abduktiivinen (aiempien laulustoluokittelujen soveltaminen) sisällönanalyysi	laulu	laulusanoitus kokonaisuudessaan	6.2

Oppikirjatekstianalyyseista ensimmäinen kohdistui uskonnollista musiikkia käsittelevien oppikirjatekstien keskeisiin aihepiireihin. Ensin tiivistin analyysiyksikköjen pääteemat. Niiden teemoittelussa sovelsin menetelmänä aineistolähtöistä sisällönanalyysia.²⁹⁴ Havainnollistin jäsentämiäni keskeisiä aihepiirejä kategorioineen miellekartta-kuvioiksi (ks. kuvat 4.2 ja 4.3).

Jatkoin oppikirjatekstien sisältämien uskonnollista musiikkia koskevien tekstien tarkastelua pilkkomalla analyysiyksiköt edellistä pienemmiksi havaintoyksiköiksi. Nämä mosaikkimaiset palaset poimin aineistokorpuksesta kysymyssanojen avulla. Kysymysten ”mitä, kuka (myös: kenen), millä tavoin, missä, milloin, millä, mistä, millainen ja miksi – uskonnollista musiikkia” välityksellä havaitsin ilmaisuihin liittyvät yksittäiset ilmaukset. Nämä ilmaukset olivat oppikirjatekstiaineistoon kohdistuvan toisen, erittäin yksityiskohtaisen, sisällönanalyysin havaintoyksikköinä. Tekstin tarkan lähiluvun ja havaintoyksikköjen poimimisen toteutin ”vanhanaikaisesti” – aineiston paperitulosteverzioita ja värikyniä apu-

²⁹⁴ Mm. Eskola & Suoranta 2003, 186–187.

na käyttäen. Siirsin teksteistä poimimani havaintoyksiköt Word- ja Excell-tiedostoihin. Jäsensin ja analysoin havaintoyksikköjä aineistolähtöisesti. Koska säilytin aineiston tiivistämis- ja luokitteluvaiheissa mukana aineistolähdekooditiedot, oli sisällönanalyysin avulla muodostettujen teemaluokkien ohessa mahdollisuus kuvata aineistoa myös kvantifioiden. Tekstissä esiintyvät konkreettiset ilmaukset kategorisoin ja teemoittelin edelleen ala- ja yläluokiksi sekä abstrahoin yhdeksäksi ilmaisuksi. Jokaisesta ilmaisusta työstin tarkastus- taulukot, joista ilmenevät analyysin vaiheet: havaintoyksikköjen lähdekoodit, pelkistetyt ilmaukset sekä sisällönanalyysin avulla muodostamani ala- ja yläkategoriat. Tutkimusraportissa olen havainnollistanut edellä kuvatusti muodostettujen ilmaisuiden kategorioita koostekaavioin (kuviot 4.4–4.12). Oppikirjatekstianalyysin tuloksia kuvaan luvussa 4.

Muodostettuani aiemmin kuvattujen vaiheiden (ks. kuviot 3.5 ja 3.6) jälkeen lähdeaineistosta oppikirjalaulustokorpuksen, litteroin laulujen sanoitukset UE- ja MUS-laulutekstitedostoihin. Aineiston jäsentämistä, käsittelemistä ja analysoimista varten laadin erilliset UE- ja MUS-Excell-laulustokorpuksiedostot, joihin kokosin laulujen taustatiedot sekä lauluteksteihin liittyvät signaalisana-, ulottuvuus- ja lähteistö- sekä laulujen aiheistoanalyysit. Kuten oppikirjatekstejä analysoidessani myös sanoitusten sisällönanalyysin havaintoyksiköt merkitsin paperitulosteisiin värikynin ja muistiinpanoin, jotka siirsin koodausvaiheen jälkeen Excell- taulukkotiedostoihin. Myös varsinaisessa analyysivaiheessa kävin aineistoa läpi ”vanhanaikaisesti” värikynä-paperituloste-työmenetelmin. Laulusanoitusten signaalisanojen tarkasteleminen ja jäsentäminen oli ensisijaisesti aineistolähtöistä sisällönerittelyä ja luokittelemista. Analyysin tuloksia kuvaan luvussa 5.1.

Uskonnon ulottuvuuksien jäsentämisessä sovelsin menetelmänä teoriaohjaavaa eli abduktiivista sisällönanalyysia. Tarkastelin laulutekstejä jäsentämällä sanoituksissa ilmenevät Smartin ulottuvuuksia vastaavat asiakokonaisuudet. Laulujen uskonnon ulottuvuuksien muodostamisessa ja niiden kategorioiden nimeämisessä hyödynsin Smartin teosten ohessa myös muita lähteitä²⁹⁵.

Kyngäksen ja Vanhasen mukaan sisällönanalyysimenetelmä on ollut hymnologisessa käytössä jopa jo 1800-luvulla, jolloin sen avulla analysoitiin hymnejä.²⁹⁶ Sisällönanalyysia sovelsin myös 2000-luvun uskonnollisen laulun aiheiston teemoitteluissa. Teemoittelu tapahtui osin aineistolähtöisesti ja osin teoriaohjaavasti.²⁹⁷ Teemojen muodostamisessa

²⁹⁵ Smart 1996, Smart 2005; Jussila ym. 2004; Katekismus 2000; Kotila 2004; McGrath 1999; Nevalainen 2018; Jumalanpalveluksen opas 2000; Pihkala 2009; Teinonen 1999; Teinonen & Teinonen 2003; Teologian sanakirja, elektroninen lähde.

²⁹⁶ Kyngäs & Vanhanen 1999, 3.

²⁹⁷ Mm. Eskola & Suoranta 2003, Tuomi & Sarajärvi 2003.

hyödynsin mahdollisuuksien mukaan Haakedalin sekä Rongin ja Holterin luokitteluja, siltä osin kuin ne soveltuivat tämän tutkimuksen aineiston jäsentämiseen.²⁹⁸

Lähteistöanalyysin toteutin kategorisoimalla UE- ja MUS-laulustolaulut aiemmin taustaluvussa 2.4 muodostamani institutionaaliset käyttölaulukokoelmat -luokituksen mukaisesti.

Jokaisen erillisen analyysin jokaisessa vaiheessa ei kategorisesti ja systemaattisesti ollut mahdollista käyttää analyysin varmentamiseksi ja tukena vertaisarviontia. Todettakoon, että aineiston analyysivaiheita, tutkimustuloksia ja havainnollistavia aineistositaattiesimerkkejä esittelin säännöllisesti muun muassa Helsingin yliopiston uskonnonpedagogiikan jatkokoulutusseminaarikokouduksissa (UPE711).²⁹⁹ Siten jo analyysivaiheen yhteydessä oli mahdollisuus saada myös tiedeyhteisöiltä palautetta esimerkiksi toteutetun analyysin luotettavuudesta ja kategorioiden muodostamisesta.

Taustaluvussa 2 kuvasin ja rakensin tutkimukseni viitekehystä sekä teoreettista lähtökohtaa. Taustalukujen pohjalta tulkitsen ja arvioin seuraavissa tulosluvuissa 4–6 empiirisiä tuloksia. Edellä kuvatuin menetelmin saatuja tuloksia olen dokumentoinut ja havainnollistanut aineistositaatein, kuvioin ja taulukoin, joita löytyy tuloslukujen ohessa myös liitteistä. Oppikirjalaulusitaattien yhteydessä on ilmoitettu laulun nimi, säkeistö sekä aineistokoodi. Laulujen tarkemmat tekijä- sekä oppikirjalähdetiedot löytyvät liitteistä 11 ja 12.

²⁹⁸ Haakedal 2013; Rong & Holter 2014.

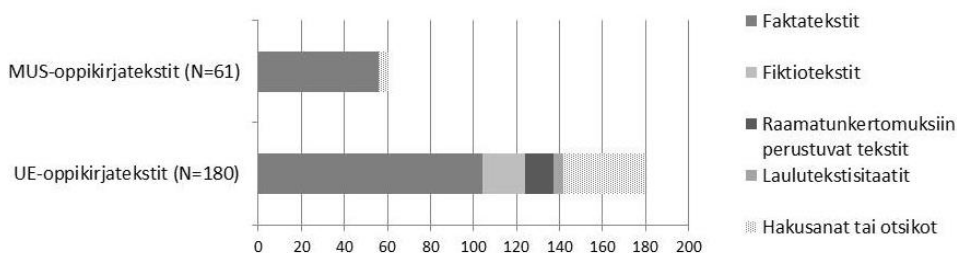
²⁹⁹ Lisäksi tuloksista, sisältökategorioiden jäsenyyksistäni kävin inspiroivia keskusteluita tohtorikoulutettavakollega, TM Sari Murtosen kanssa.

4 USKONNOLLINEN MUSIIKKI OPIKIRJATEKSTIEN KUVAAAMANA

4.1 Uskonnollinen musiikki oppikirjatekstien oppiaineksena

Uskonnon ja musiikin oppikirjateksteissä sivutaan muiden aihepiirien lomassa uskonnollista musiikkia. Oppikirjojen uskonnollista musiikkia käsittelevä tekstiaineisto muodostuu hyvin erilaisista, eri yhteyksissä julkaistuista tekstityypeistä: lukuteksteistä, otsikoista, sanastoista, sisällysluetteloista ja hakusanoista, marginaali-, tehtävä-, kuva- ja sarjakuvateksteistä. Tekstityyppien lisäksi tämä tekstiaineisto on sekakoosteista myös analyysiyksiköiden pituuksien osalta. Yhdeksi analyysiyksiköksi määritellyn tekstikokonaisuuden pituus voi nimittäin vaihdella yhdestä sanasta tai virkkeestä 28 virkkeeseen. Uskonnollista musiikkia käsittelevät tehtävätekstit on rajattu tämän tutkimusaineiston ulkopuolelle.³⁰⁰ Oppikirjoissa julkaistuja laulusanoituksia käsitellen omana aineistokokonaisuutenaan tulosluvuissa 5 ja 6.

UE- ja MUS-oppikirjojen tekstiaineistot poikkeavat lukumääräisesti toisistaan. UE-oppikirjoissa uskonnollista musiikkia sivuavia tekstejä on MUS-oppikirjoja enemmän. Uskonnon oppikirjojen tekstiaineisto muodostuu 180 analyysiyksiköstä. Ne ovat joko eripituisia suorasanaisia tekstikokonaisuuksia (n=137), laulutekstisitaatteja (n=5) tai otsikoita ja hakusanoja (n=38). UE-teksteistä suurin osa on fakta- eli tietotekstejä. Suorasanaista tekstikokonaisuuksista noin joka seitsemäs on fiktiivinen eli sadunomainen, kuvitteellinen teksti ja noin joka kymmenes mukailee vapaasti raamatunkertomuksia. Viiteen suorasanaiseen tekstikokonaisuuteen sisältyy laulutekstisitaatti. (Ks. kuvio 4.1.)

KUVIO 4.1. MUS- ja UE-oppikirjatekstiaineistojen analyysiyksiköiden tekstilajit.

³⁰⁰ Tarkastelun ulkopuolelle rajattuja tehtävätekstejä on julkaistu UE-oppikirjoissa 33 ja MUS-oppikirjoissa kuusi. Niistä suurin osa kertoo muualla oppikirjassa jo käsiteltyjä aiheita, joten ne eivät juuri tule nostaneeksi esille uusia uskonnolliseen musiikkiin liittyviä näkökulmia.

Nämä 180 tekstianalyysiyksikköä sisältävät UE-oppikirjoissa 96 (N) eri lukukappaleeseen tai hakemistoon. Viiden lukukappaleen pääaiheena on musiikki, muissa lukukappaleissa yksittäiset musiikkimaininnat ja -viittaukset nivoutuvat muihin kuin musiikkia ensisijaisesti käsitteleviin aihepiireihin.³⁰¹

Uskonnollista musiikkia käsittelevä MUS-tekstiaineisto muodostuu 61 (N) analyysiyksiköstä, joista otsikoita, laulun lisänimiä tai hakusanoja on seitsemän ja suorasanaisia tekstikokonaisuuksia 54. Toisin kuin UE-tekstit ovat kaikki jälkimmäiset suorasanaiset MUS-tekstit faktatekstejä (ks. kuvio 4.1). Uskonnolliseen musiikkiin eksplisiittisesti liittyviä tekstejä on musiikin oppikirjoissa julkaistu yhteensä 47 (N) lukukappaletta vastaavan kokonaisuuden eli laulun, sisällysluettelon tai sanahakemiston yhteydessä.

Koska tarkastelu kohdistuu tässä yhteydessä yksinomaan uskonnollista musiikkia käsitteleviin oppikirjateksteihin, on edellä kuvatun aineiston ulkopuolelle rajattu ne MUS-oppikirjatekstit, jotka pohtivat uskonnollisen musiikin sijaan uskontoa yleisesti. Tällaisissa MUS-oppikirjojen uskontoa yleisesti käsittelevissä ja tämän tutkimuksen ulkopuolelle rajatuissa teksteissä nimetään ja mainitaan esimerkiksi kirkkovuoden ajankohtia ja tilaisuuksia. Tekstien joukossa on myös uskonnollisten laulutekstien suomennoksia. Oppikirjateksteissä kerrotaan niin ikään kirkkovuoden ajankohdista sekä juhliin ja uskonnollisiin symboleihin liittyvistä taustoista ja perinteistä. Muutamissa teksteissä viitataan johonkin muuhun uskonnolliseen perinteeseen tai säveltäjän tai musiikkiteoksen henkilöiden uskonnolliseen taustaan.

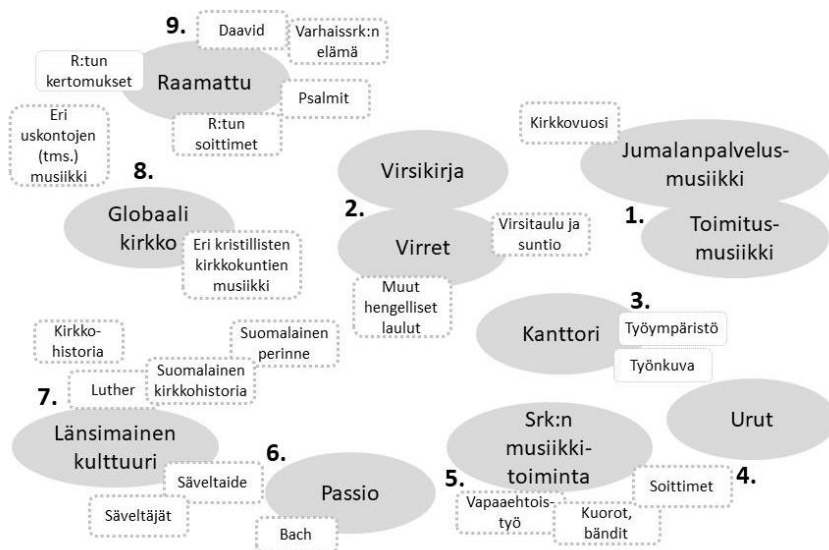
Vastaavasti UE-oppikirjateksteistä ei tässä yhteydessä huomioida niitä tekstejä, joissa kirjoitetaan ei-uskontoon liittyvästä musiikista uskonnollisen kontekstin ulkopuolella. Siten tutkimusaineistoon ei ole sisällytetty tutkimustehtävän kannalta epärelevantteja musiikkimainintoja, esimerkiksi fiktiivisiä kuvauksia *Paljon onnea vaan* -onnittelulaulun laulamisesta tai soittoharrastuksista.³⁰²

Uskonnollista musiikkia käsittelevien tekstien keskeisinä teemoina painottuvat MUS- ja UE-oppikirjoissa jokseenkin eri aihepiirit ja näkökulmat. Uskonnollinen musiikki yhdistetään uskonnon oppikirjoissa olennaisesti evankelis-luterilaisen kirkon jumalanpalveluselämään, kun taas MUS-aineistossa uskonnollinen musiikki sijoittuu lähinnä kirkon jumalanpalveluselämän ulkopuolelle ja luterilaista kirkkoa laajempaan kulttuuriseen viitekehyk-

³⁰¹ Uskonnon oppikirjojen viisi lukukappaletta, joiden keskeinen sisältö liittyy musiikkiin: 25. *Kirkossa soi* (Tähti 1, 66–67); 16. *Kirkkomusiikin mestari* (Tähti 4, 46–47); 18. *Pikku kanttorin joulu* (Tähti 4, 50–53); 32. *Sanasta säveleksi* (Tähti 5, 90–91); *Laulava seurakunta* (Suuri kertomus 1–2, 46–47).

³⁰² Matka Eedeniin 3–4, 12; Matka Eedeniin 6, 113; Tähti 3, 92.

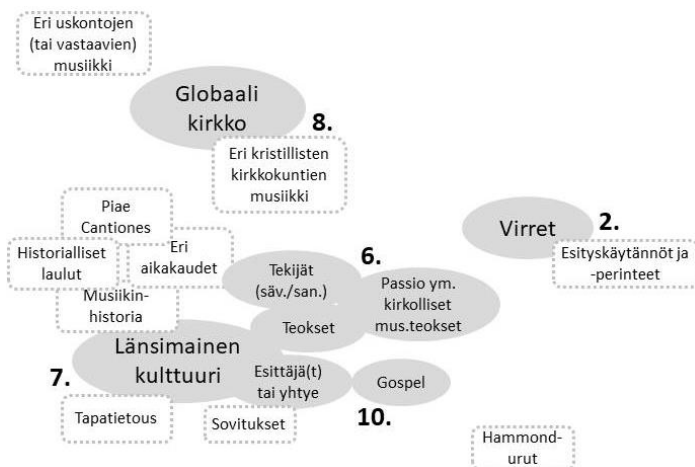
seen. UE-oppikirjatekstien uskonnollista musiikkia käsittelevän oppiaineksen keskeiset teemat alateemoineen on esitetty kootusti seuraavassa kuviossa 4.2.

KUVIO 4.2. Uskonnollisen musiikin keskeiset aihepiirit UE-oppikirjateksteissä.

Uskonnollinen musiikki näyttäytyy UE-aineistossa (1) jumalanpalvelus- ja toimitusmuusiikkina sekä (2) virsinä ja virsikirjana. Seurakuntaan läheisesti liittyvät tekstit käsittelevät myös (3) kanttorin työnkuvaa ja -ympäristöä, (4) urkuja sekä (5) seurakunnan musiikki-toimintaa. Uskonnollinen musiikki liitetään UE-oppikirjoissa laajempiin maantieteellisiin ja historiallisiin viitekehyksiin, kun sitä sivutaan osana (7) länsimaista kulttuuria ja (8) kansainvälistä globaalia kirkkoa tai kun kerrotaan (9) raamatunajan musiikista ja musisoinnista. Oman temaattisen kokonaisuutensa muodostavat oppikirjatekstit, joiden pääosassa on (6) passiosävellys.

Musiikin oppikirjateksteissä uskonnollinen musiikki yhdistetään ennen kaikkea (7) länsimaiseen musiikkikulttuuriin. Uskonnollinen musiikki kuvataan osaksi länsimaista musiikinhistoriaa, sen eri aikakausia sekä taiteilijoiden, musiikin tekijöiden, sävellys- tai sanoitustuotantoa. MUS-oppikirjoissa on tuotu erityisesti esille (6) passiot ja muut laajat kirkkomusiikkitekokset. Lisäksi sivutaan muutamien kristillisten kirkkokuntien ja eri uskontojen uskonnollista musiikkia. Tällaiset tekstit on liittyvät (8) globaaliin kirkkoon. Oppikirjateksteissä käsitellään muutamissa yhteyksissä (10) gospelmusiikkia ja (2) virsiä, tosin suppeasti ja lähinnä esityskäytäntöjen näkökulmasta.

KUVIO 4.3. Uskonnollisen musiikin keskeiset aihepiirit MUS-oppikirjateksteissä.

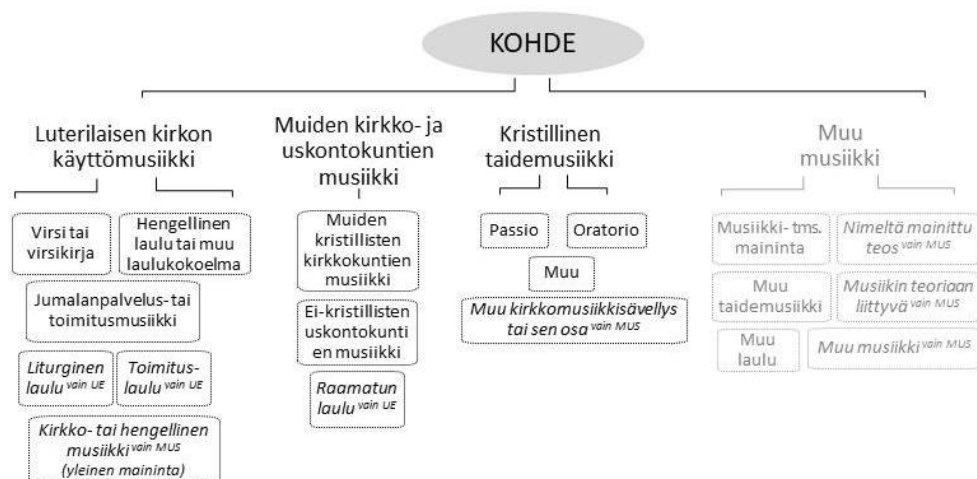
MUS-oppikirjatekstien keskeiset teemat on esitetty kuviossa 4.3. Useimmiten MUS-oppikirjateksteissä uskonnolliseen musiikkiin viitataan vain ohimennen, muiden aihepiirien lomassa, pääaiheen tarkastellessa ensisijaisesti kokonaan jotain muuta asiaa kuin uskonnollista musiikkia.

4.2 Uskonnollista musiikkia määrittävät ilmaukset

Oppikirjatekstien uskonnollista musiikkia kuvaavat ilmaukset olen jäsentänyt yhdeksäksi uskonnollisen musiikin ilmaisuksi, jotka määrittävät uskonnollisen musiikin kohdetta, toimijaa, toimintaa, ympäristöä, ajankohtaa, instrumenttia, lähdettä, attribuuttia ja argumenttia. Nämä yläkäsitteet olen muodostanut aineistolähtöisesti konkreettisesta kielenaineuksesta eli ilmauksista seuraavien kysymyssanojen avulla: mitä, kuka (myös: kenen), millä tavoin, missä, milloin, millä, mistä, millainen ja miksi (– – uskonnollista musiikkia). Ilmaukset olivat analyysini havaintoyksikköinä. Ilmaisuuksia ei siis tässä yhteydessä tule ymmärtää synonyymisinä.³⁰³ Tekstissä esiintyvät konkreettiset ilmaukset abstrahoin edellä mainituiksi yhdeksäksi ilmaisuksi. Tämän yksityiskohtaisen mosaiikkimaisen tarkastelun perusteella pyrin muodostamaan kokonaiskuvan siitä, miten uskonnollisesta musiikista kirjoitetaan UE- ja MUS-oppikirjoissa eli millä tavoin oppikirjatekstit lähestyvät ja kuvaavat uskonnollista musiikkia.

Kohdeilmaisu

Oppikirjateksteissä mainitut musiikkitekstit tai mahdolliset muut musiikkia sellaisenaan ('an sich') määrittävät viittaukset osoittavat uskonnollisen musiikin kohteen eli tarkoitteen. Siten kohdeilmaisun tarkastelemisen välityksellä saadaan tietoa, mistä uskonnollisesta musiikista oppikirjateksteissä kirjoitetaan.

KUVIO 4.4. Uskonnollisen musiikin kohdeilmaisu kategorioineen. (Kursivoidut kategoriat ilmenevät oppiaineista vain toisessa.)

³⁰³ Vrt. Suomen kielen perussanakirja 1990, 278, 280.

Uskonnollisen musiikin kohdetta havainnollistavia ilmauksia³⁰⁴ on UE-oppikirjoissa 198 ja MUS-oppikirjoissa 194. UE-oppikirjoissa uskonnollinen musiikki määrittyy lähinnä luterilaisen kirkon käyttömusiikiksi. Huomattavasti harvemmin kuvataan kristillistä taidemusiikkia tai muiden (kuin luterilaisten) kristillisten kirkkokuntien ja ei-kristillisten uskontojen musiikkia. Edellisten lisäksi UE-teksteissä viitataan uskonnolliseen musiikkiin yleisluonteisin ilmauksin (ks. kuvio 4.4).

MUS-oppikirjojen antama kuva uskonnollisesta musiikista näyttäytyy hyvin toisenlaisena kuin UE-oppikirjoissa. MUS-teksteissä lähes puolet kaikista kohdetta kuvaavista ilmauksista on edellä mainittuja yleisiä, epätarkkoja musiikkiviittauksia. Kristillistä taidemusiikkia käsitellään MUS-oppikirjoissa UE-oppikirjoja useammin. MUS-oppikirjoissa on lähes yhtä paljon kristillistä taidemusiikkia kuvaavia ja luterilaisen kirkon käyttömusiikkiin liittyviä ilmauksia. Sen sijaan muiden kristillisten kirkkokuntien ja ei-kristillisten uskontojen musiikista kirjoitetaan edellisiin verrattuna niukemmin.

Uskonnon oppikirjoissa korostuu luterilainen musiikkiperinne. UE-oppikirjatekstien aiheena on useimmiten juuri **luterilaisen kirkon käyttömusiikki**³⁰⁵. Kaikista kohdetta määrittävistä ilmauksista noin joka toinen kertoo Suomen evankelis-luterilaisen kirkon laulusta. Pääosassa on virsi tai virsikirja. Virsiin saatetaan viitata epäsuorasti virsinumeroin. Virsiä vähemmälle huomiolle jäävät UE-oppikirjateksteissä hengelliset ja liturgiset laulut sekä toimituslaulut.³⁰⁶ Laulujen ohessa musisoimisen kohteiksi määrittyvät niitä sisältävät virsi- ja laulukokoelmat, kuten seuraavassa esimerkissä, jossa kerrotaan sekä virsistä että niitä sisältävästä virsikirjasta [aineistositaatteihin lisätyt tekstilihavonnit: JU]:

Kir-kos-sa lauletaan yh-des-sä. Seu-ra-kun-ta-lais-ten **laulukirja** on **vir-si-kir-ja**. Siinä on yli kuusisataa **virt-tä**. **Virsiä** lauletaan mes-sus-sa, kas-te-juh-las-sa, kon-fir-maa-ti-os-sa, häis-sä ja hau-ta-jai-sis-sa. **Virsiä** lauletaan myös koulussa ja kotona. // Kant-to-ri säestää kirkos-sa **virsiä** u-ruil-la. — — (Suuri kertomus 1–2, 46)

³⁰⁴ Kohteeseen liittyvät ilmaukset esiintyvät aineistossa joko yleisnimenä (esim. virsi, passio, musiikki), teoksen niminä ja numeroina (esim. *Johannes-passio*, *Enkeli taivaan*, virsi 600) tai oppikirjateksteihin sisältyvinä laulusitaatteina ("Nosta lippu ylle kaiken maan —", "Hoosianna, Daavidin Poika —").

³⁰⁵ Luvun 4.2 leipätekstissä esiintyvät tekstilihavonnit vastaavat tarkastelun kohteena olevan ilmaisun yläkäsitteitä, jotka löytyvät myös ko. ilmaisun kategoriakaaviosta.; Käyttömusiikki-käsitteellä (saks. Gebrauchsmusik) tarkoitetaan tässä kirkolliseen käyttötarkoitukseen, esimerkiksi jumalanpalvelukseen tai kirkolliseen toimitukseen, sävellettyä musiikkia (Pajamo & Tuppurainen 2004, 459). Oppikirjatekstiaineistossa käsite kattaa myös häämarssit sekä muut toimitusmusiikkiin liittyvät maininnat. Käyttömusiikki-käsitettä olen lähemmin määritellyt luvun 2.1 yhteydessä.

³⁰⁶ Hengellisellä laululla tarkoitetaan tässä yhteydessä kristillisiä lauluja, lukuun ottamatta virsiä. Virsiä tarkastellaan omana kategorianaan. Hengellisiksi lauluiksi on luokiteltu oppikirjateksteissä mainitut joulu-, lasten-, nuorten- ja herätysliikkeiden laulut, herätysliikkeiden laulukirjat sekä vanha kirkkolaulukirja *Graduale Aboense*.; Toimituslauluiksi lukeutuvat kaste- ja hautajaislaulut.; Liturgisilla lauluilla tarkoitetaan tässä luterilaisessa jumalanpalveluksessa laulettuja messusävelmiä. Kahdessa yhteydessä on esillä jumalanpalveluksen kunnia-osa (Gloria) sekä kerran jumalanpalveluksen laulettu osat.

Luterilaisen kirkon käyttömusiikkiin viittaavia ilmauksia ei MUS-oppikirjoissa esiinny samassa määrin kuin UE-oppikirjoissa. MUS-oppikirjateksteissä nimetään muutamia häämarseja ja joululauluja. Virsistä niissä ei juuri kirjoiteta, sillä nimeltä mainitaan ainoastaan kolme virttä: *Suvivirsi*, *Enkeli taivaan* ja *Hoosianna*. MUS-oppikirjoissa kerrotaan, toisin kuin UE-oppikirjoissa, *Piae Cantiones* -laulukokoelmasta ja sen lauluista sekä *Tiernapoika*-joulukuvaelmasta. Ne linkitetään suomalaisen musiikin historiaan. MUS-oppikirjoissa on myös julkaistu niiden lauluja.

Virsien alkusanojen ja virsinumeroiden, laulujen sekä häämarssien nimien ohessa kirkollisesta käyttömusiikista kirjoitetaan UE-oppikirjateksteissä pintapuolisesti. Esimerkiksi jumalanpalvelus- tai toimitusmusiikkiviittauksista ei välttämättä ilmene, onko kyse laulu- vai soitinmusiikista.³⁰⁷ Myös MUS-oppikirjoissa mainitaan käsitteet kirkkomusiikki ja hengellinen musiikki.

Luterilaisessa kirkossa käytetyn musiikin ohessa muiden kristillisten kirkkokuntien musiikista kirjoitetaan vain vähän. **Muita kristillisiä kirkkoja**, kuten myös **muita ympäröiviä uskonnollisia katsomuksia**, käsittelevät UE-oppikirjatekstit sivuuttavat musiikin lähes kokonaan. Niissä mainitaan ainoastaan ortodoksinen kirkkomusiikki, pelastusarmeijan kitara- ja puhallinsoitinmusiikki, viittauksenomaisesti helluntaiseurakunnan musiikki sekä gospel mustien jumalanpalvelusmusiikkina.

– – Raamattuun perustuva julistus ja opetus, rukous sekä **kitara- ja puhallinsoittomusiikki**[!] ovat [pelastusarmeijan; lisäys: JU] toiminnassa tärkeitä. – – (Suuri kertomus 6, 276)

Mustien jumalanpalveluksessa lauletaan **gospelia**. Sana **gospel** on englantia ja tarkoittaa evankeliumia. (Suuri kertomus 6, 302)

Myös MUS-teksteissä kuvataan gospelmusiikkia, samoin kuin ortodoksisessa kirkossa pääsiäisenä laulettavaa pääsiäistropariakin³⁰⁸. Lisäksi opetetaan keskiaikaisesta gregorianisesta kirkkolaulusta. Muiden kristillisten kirkkokuntien musiikiksi olen luokitellut seuraavan UE-oppikirjan *Piispa Henrikin surmavirsi* -viittauksen:

– – Tietomme hänestä [piispa Henrikistä; lisäys: JU] perustuu perinnetietoon ja legendoihin, joista tunnetuin on **Piispa Henrikin surmavirsi**. Sen mukaan hänet surmasi talonpoika Lalli kirveellään Köyliön järven jäällä. – – (Tähti 6, 36)

Piispa Henrikin surmavirrellä ei tässä yhteydessä tarkoiteta virsikirjaan sisältyvää laulua³⁰⁹, vaan roomalaiskatolisessa Suomessa aikoinaan laulettua suomenkielistä balladiru-

³⁰⁷ Jumalanpalveluksen yhteydessä kirjoitetaan esimerkiksi alku- ja loppumusiikista. Toimitusmusiikkiin liittyen käytetään muun muassa seuraavia ilmaisuja: alkusoitto, johdanto-, päätös-, loppu- tai surumusiikki sekä kirkollisten toimitusten musiikki tai musiikki ja musiikit.

³⁰⁸ Troparilla tarkoitetaan ortodoksisessa kirkossa joko Jumalan ylistykseksi laulettavaa lyhyttä laulua eli veisua tai jumalanpalveluslaulua. (Väinölä 2008, 101.)

³⁰⁹ Nykyisin käytössä olevan virsikirjan liiteosassa tosin on julkaistu *Ramus virens olivarum* -hymni (*Tuo lehvää öljypuiden, jumalanpalveluslaulu 759*), joka sekin kertoo Pyhän Henrikin legendasta. Vanhalla *Piae Cantiones* -sävelmällä laulettava kulkuehymni ei kuitenkaan ole oppikirjatekstissä mainittu *Piispa Henrikin surmavirsi*.

noa ja kalevalamittaista historiallista legendalaulua³¹⁰. Nimensä vuoksi se saattaa toki näyttäytyä oppilaalle uskonnon oppikirjakontekstissa myös virsikirjan virtenä. Virsi-sanana monimerkityksisyyttä ei oppikirjateksteissä nosteta esille.

MUS-oppikirjoissa kerrotaan juutalaisten klezmer-musiikista, Navajo-intiaanien seremoniaan liittyvästä *Hinneja*-piiritanssilaulusta sekä loitsuista. Ne kaikki liittyvät ei-kristilliseen uskonnolliseen musiikkiin. Ei-kristillistä uskonnollista musiikkia käsitellään vain muutamissa UE-oppikirjateksteissä. Islamilaisesta rukouskutsusta kirjoitetaan seuraavasti:

– – Heräsin aamuyöstä läheisen minareetin **rukouskutsuun**. **Rukouskutsu** kuuluu täällä viisi kertaa päivässä. – – (Matka Eedeniin 5, 75)

Muiden kristillisten kirkkokuntien ja muiden uskontojen musiikki -luokkaan on sisällytetty myös Raamatun laulut eli Vanhan testamentin psalmit sekä Uuteen testamenttiin liittyvät lauluviittaukset. Oppikirjateksteissä korostuu nimenomaan psalmien vanhatestamentillinen alkuperä ja niiden käyttöyhteytenä juutalainen synagogaperinne.

– – Yh-des-sä ru-koil-tiin ja lau-let-tiin **psal-me-ja**. **Psal-mit** o-vat **Van-han tes-ta-men-tin vir-si-ä**. – – (Suuri kertomus 1–2, 31)

Lisäksi yhdessä Vanhan testamentin kertomuksessa kerrotaan israelilaisten merkki-soitosta Jerikon muurien sortuessa ja toisaalla Uuden testamentin jouluevankeliumista kertovassa tekstissä mainitaan enkelien riemulaulu.

MUS-oppikirjoissa kuvataan ennen kaikkea **kristillistä taidemusiikkia**³¹¹. Eri yhteyksissä viitataan passioon, messuun, sielunmessuun, oratorioon, jopa kantaattiin. Ensin mainittua, passiota, käsitellään muita teoksia laveammin. Kirkkomusiikkisävellyksistä nimeetään muun muassa *Matteus-passio*, *Messias-oratorio* ja *Requiem*. Oppikirjatekstissä huomiota saa jopa Hildegard von Bingeniläisen *Ordo virtutum* -teos. Myös UE-oppikirjateksteissä keskeisimpänä kristillisen taidemusiikin sävellysmuotona esitetään passio. Passioista mainitaan nimeltä Bachin *Matteus-* ja *Johannes-passio*. Muita kirkkomusiikkisävellysmuotoja ei passion ohessa UE-oppikirjoissa juuri esitellä – ainoastaan kerran sivutaan oratoriota. Kristillisestä taidemusiikista kirjoitetaan, passiota lukuun ottamatta, hyvin suurpiirteisesti³¹², esimerkiksi seuraavasti:

– – Monet taiteilijat, säveltäjät ja kirjailijat ovat valinneet **teostensa** aiheeksi Raamatun kertomukset. – – (Matka Eedeniin 5, 30)

Oppikirjatekstiaineistossa viitataan uskonnolliseen musiikkiin lisäksi hyvin yleisluonteisin ilmauksin, esimerkiksi musiikki, sävellykset, sävelmät (sävelet) ja laulut tai soitin-, urku-

³¹⁰ Asplund 2006, 181–182.

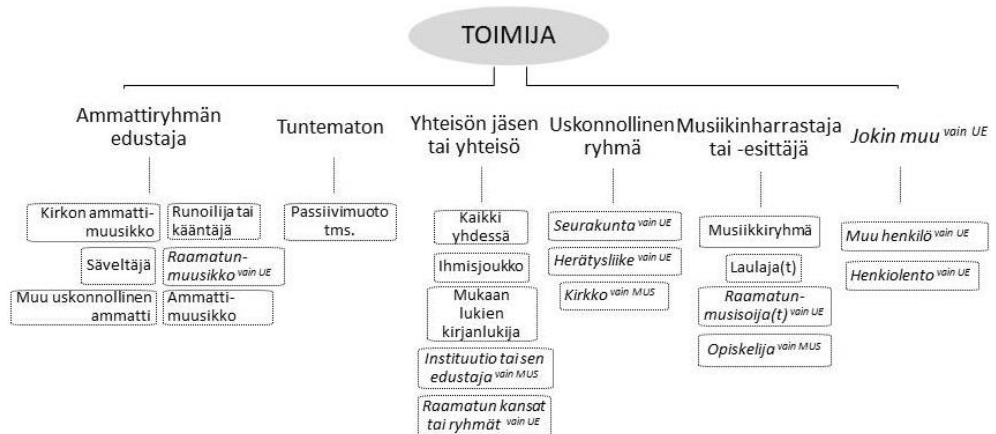
³¹¹ Suomen kielen perussanakirjan (1994, 227) määritelmän mukaisesti taidemusiikki-käsite ymmärretään lähinnä klassisena musiikkina.

³¹² Kristilliseen taidemusiikkiin liittyviä viittauksia ovat muun muassa sävellys, aaria, evankeliumiteksti ja kirjoitetut tekstit, musiikkiteokset, säveltaiteen teos, teos.

ja kuoromusiikki. Edellä mainitut ilmaukset on sijoitettu **muu musiikki** -luokkaan. MUS-oppikirjoissa mainitaan nimeltä uskonnolliseen tematiikkaan liittyviä teoksia, kuten *Vii-meiset kiisaukset* -ooppera ja *Jesus Christ Superstar* -musikaali. Lisäksi huomioidaan musiikin teoriaan liittyen teosten sävellajeja, musiikin tyyllilajeista esimerkiksi perinne-, kansan- tai barokkimusiikki sekä tulkintaan liittyviä seikkoja.

Toimijailmaisu

Toimijailmaisu kuvaa oppikirjateksteissä mainittuja, uskonnollisen musiikin kanssa tekemisissä olevia henkilöitä tai ihmisryhmiä. Se välittää tietoa, kuka musisoi tai on muulla tavoin musiikin kanssa tekemisissä. Sekä UE- että MUS-oppikirjateksteistä hahmottuvat edellä mainituiksi toimijoiksi ammatillaiset, yhteisön yksittäiset jäsenet tai koko yhteisö, musiikinharrastajat ja -esittäjät sekä uskonnolliset ryhmät. Oppikirjateksteissä toimijuus saattaa myös jäädä kokonaan taustalle huomaamattomiin infinitiivirakenteen tai verbin passiivimuodon johdosta. Kuudes eli jokin muu -toimijaryhmä on muodostettu UE-oppikirjoissa edellisten kategorioiden ulkopuolelle jäävistä maininnoista. Kaiken kaikkiaan toimijailmauksia³¹³ on UE-tekstiaineistossa 208 ja MUS-tekstiaineistossa 176.

KUVIO 4.5. Uskonnollisen musiikin toimijailmaisu kategorioineen. (Kursivoidut kategoriat ilmenevät oppiaineista vain toisessa.)

Molempien oppiaineiden kirjoissa uskonnollisen musiikin toimijana on useimmiten mainittu **ammattilainen**. Kirkon ammattimuusikoista kerrotaan seuraavaa:

³¹³ Toimija-ilmaukset esiintyvät oppikirja-aineistossa muun muassa erisniminä (esim. Bach, Mikko Kuustonen) ja yleisniminä (esim. säveltäjä, rippikoululaiset, tenori), pronomineina (esim. sinä tai me) tai verbin passiivimuotona. Tässä toimijaulottuvuuteen on lisäksi luokiteltu ne ilmaisut, jotka välillisesti viittaavat toimijaan, esimerkiksi substantiivin genetiivimuodon välityksellä.

Kanttori johtaa jumalanpalveluksen musiikkia. (Matka Eedeniin 3–4, 80)

– – **Kanttorina** ollessaan **hän** [J. S. Bach; lisäys: JU] sävelsi viiden kirkkovuoden jokaiselle sunnuntaille ja juhlapäivälle oman kantaatin. **Hän** johti myös kuoroja, opetti läheisessä koulussa ja sävelsi musiikkia erilaisiin juhliin ja muihin tilaisuuksiin. – – (Musiikin aika 5–6, 266)

Soittavien ja laulavien kanttoreiden sekä entisajan lukkarien rinnalla yhdistetään oppikirjateksteissä uskonnolliseen musiikkiin muitakin ammattilaisia. Esimerkiksi suntion työskentely edesauttaa musisoimista silloin, kun hän merkitsee virsinumeroita kirkon virsitaululle.

- Tännehän se eilen tipahti! toteaa **suntio Suhonen** ja nousee pystyyn penkkien välistä musta virsinumero kädessään. – – On ensimmäisen adventin aamu, ja **suntio** on saapunut valmistelemaan kirkkoa messua varten. - Hoosianna, Daavidin Poika..., **hän** hyräilee kiinnittäessään virsitauluun virren numero yksi ja asetellessaan kukkia taidokkaasti alttarin maljakoihin. – – (Tähti 4, 44)

Muutamissa oppikirjateksteissä kerrotaan myös muiden, ei-luterilaisten, kristillisten kirkkokuntien ammattilaisten musisoivan rituaalien yhteydessä. Esimerkiksi ortodoksipappi resitoi jumalanpalveluksessa:

– – Osan [ortodoksisessa kirkossa vietettävästä; lisäys: JU] jumalanpalveluksesta **pappi** toimittaa resitoiden. – – (Matka Eedeniin 5, 69)

Ei-kristillisten uskontojen eksperteistä taas loitsuaja puhuu tai laulaa parantaakseen ja poppamies etsii transsia rumpunsa välityksellä:

– – **Loitsuaja** pyrki luomaan yhteyden taudin aiheuttajaan, haltiaan tai johonkin muuhun yliluonnolliseen olentoon. (Musiikin mestarit 5–6, 44)

– – **Šamaani** oli **poppamies**, joka kykeni vaipumaan tanssin ja rummutuksen avulla transsiin. **Hänen** uskottiin voivan näin ottaa yhteyden henkimaailmaan. **Šamaanit** toimivat esimerkiksi parantajina ja ennustajina.” (Matka Eedeniin 6, 64)

Musiikkiin liittyviä ammattilaisia ovat luonnollisesti musiikkia luovat ja laativat musiikintekijät: säveltäjät sekä runoilijat ja kääntäjät, joista muutamia on mainittu nimeltä.

– – Seuraavina vuosina **Luther** kirjoitti jumalanpalvelusta varten saksankielisiä virsiä ja paljon uusia kirjoja. – – (Suuri kertomus 6, 208)

Olet varmaankin kuullut sellaisista maailmankuuluista taiteilijoista, kuten **säveltäjistä Bach, Händel ja Mozart** – – Kristinuskon näkyy vahvasti **heidän** monissa töissään. Eivätkä he ole ainoita. – – (Tähti 4, 101)

Bachin, Mozartin ja Händelin ohessa MUS-oppikirjatekstissä kerrotaan muun muassa abbedissa ja säveltäjä Hildegard von Bingeniläisestä.

Muutama muukin ammattilainen nousee esille uskonnollisen musiikin esittäjänä, kuten gospelin kuningattareksi tituleerattu Mahalia Jackson, säveltäjä ja kapellimestari Felix Mendelssohn, poikakuoroa johtava kuoronjohtaja ja muusikko sekä Raamatun kertomuksissa kuninkaalle harppua soittava Daavid tai vaikkapa Vanhan testamentin ajan hautajaisiin palkattu huilunsoittaja:

Palestiinassa ihminen pyrittiin hautaamaan nopeasti – Surua osoitettiin hankkimalla palkkattuja itkijöitä ja **huilunsoittajia**. – (Suuri kertomus 5, 70)

Toisaalta musiikkiin liittyvä toimijuus saattaa jäädä monissa teksteissä kokonaan taustalle esimerkiksi infinitiivirakenteen tai verbin passiivimuodon takia:

Morsiuspari saapuu alttarin ääreen häämarssin **soidessa**. – (Suuri kertomus 3–4, 110)

– Adventti tarkoittaa tuleamista. – Kirkossa **lauletaan** Hoosianna-virttä. – (Tähti 2, 42)

Näissä tai muissa vastaavissa tekstiyhteyksissä ei ilmene, kuka itse asiassa soittaa uruilla häämarssia tai ketkä laulavat virttä. Musiikkiin liitetyt toimijat, esittäjät, jäävät siten **tuntemattomaksi**.

Kolmannen uskonnollisen musiikin toimija-ryhmän muodostavat erilaiset oppikirjateksteissä mainitut **yhteisöt tai yhteisön jäsenet**. Tällaisia yhteisöjä ovat muun muassa eri kansat, kuten MUS-oppikirjoissa Navajo-intiaanit tai Euroopan juutalaiset, sekä muut viittaukset erilaisiin ihmisryhmiin.³¹⁴ Paikoin oppikirjoissa hyödynnetään osallistavaa ilmaisutapaa, jolloin lukijaa eli oppilasta saatetaan puhutella suoraan:

– Voim-**me** käy-dä kir-kois-sa, ru-koil-la ja lau-laa vir-si-ä. (Tähti 1, 15)

– Vanhempasi ovat ehkä opettaneet sinulle omilta vanhemmiltaan oppimansa iltarukouksen tai -laulun, tai sinulle on luettu iltasatu. – (Tähti 6, 54)

Näin oppikirjantekijät tulevat liittäneeksi oppilaan tai hänen lähipiirinsä osaksi musisoivaa tai musiikkia kokevaa joukkoa.

Musisoivana ryhmänä tai sen edustajana on oppikirjateksteissä kuvattu **uskonnollisen ryhmän** toimijoita, joita ovat muun muassa kirkko, seurakunta, seurakuntalaiset ja herätysliikkeet.

Musiikinharrastajista tai -esittäjistä kerrotaan oppikirjojen lukukappaleissa viittaamalla kuoroihin ja kuorolaisiin, kuoropoikiin, laulajiin, erilaisiin musiikkiryhmiin tai vaikkapa Mooseksen rumpua soittavaan Mirjam-sisareen. Musiikin esittäjäksi on tässä yhteydessä ymmärretty myös passiota käsittelevässä tekstissä luetellut lauluroolit sekä toisaalla esiintyvät solisti- tai laulaja-maininnatkin.

UE-oppikirjatekstissä esiintyy lisäksi seitsemän sellaista toimijailmausta, jotka eivät lukeudu edellä mainittuihin. Ne on yhdistetty omaksi, **jokin muu** -toimijakategoriaksi.³¹⁵

Oppikirjatekstien uskonnolliseen musiikkiin liittyviä toimijailmauksia on mahdollista luokitella lisäksi toimijoiden ja musiikin välisen suhteen mukaisesti. Näin saadaan muodostet-

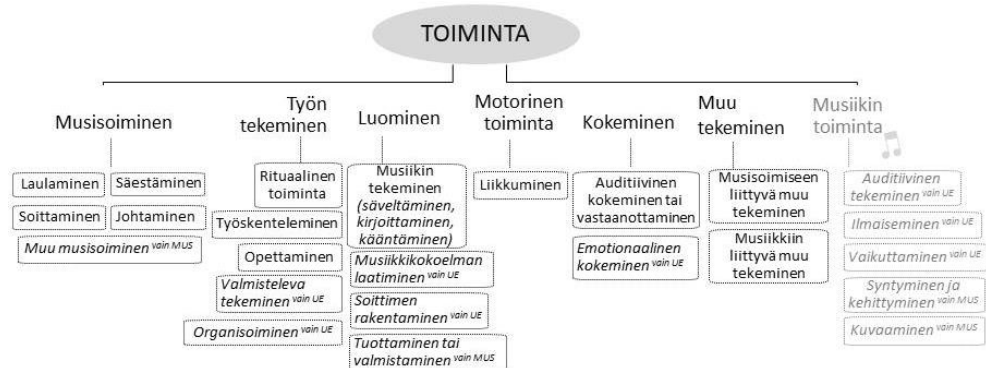
³¹⁴ Tähän luokkaan olen sijoittanut lisäksi UE-oppikirjatekstien ilmaukset kaikki ja yhdessä sekä lasten ja partiolaisten laulu.

³¹⁵ Jokin muu -kategoriaan olen luokitellut muun muassa jouluevankeliumiin pohjautuvan oppikirjatekstin enkelit sekä kirjan tarinoihin liittyvät fiktiiviset henkilöt.

tua neljä ryhmää: (1) Musiikintekijät luovat musiikkia säveltäen, sanoittaen tai kääntäen. (2) Musisoijat eli laulajat tai soittajat esittävät musiikkia ja (3) kokijat toimivat puolestaan sen vastaanottajana. Neljännen ryhmän muodostavat ne (4) toimijat, jotka epäsuorasti tai välillisesti ovat musiikin kanssa muutoin tekemisissä tai jotka liitetään siihen. Uskonnon oppikirjatekstien toimija-maininnoista lähes kolme neljäsosaa kertoo musisoijista. Kun taas musiikin oppikirjateksteissä ovat useimmiten esillä musiikintekijät ja vasta toissijaisesti musisoijat.³¹⁶ Nämä neljä ryhmää nousevat vastaavasti esille myös seuraavassa, toimintailmaisun yhteydessä.

Toimintailmaisu

Toimintailmaisu määrittää, miten uskonnollisen musiikin kanssa toimitaan ja ollaan tekemisissä³¹⁷. Siten ilmaukset esiintyvät aineistossa pääasiassa verbeinä tai verbeistä johdettuina substantiiveina. Toimintaa kuvaavia ilmauksia on UE-aineistossa 234 ja MUS-aineistossa 104.

KUVIO 4.6. Uskonnollisen musiikin toimintailmaisu kategorioineen. (Kursivoidut kategoriat ilme-nevät oppiaineista vain toisessa.)

Oppikirjateksteissä uskonnolliseen musiikkiin liittyvä toiminta on odotetusti ensi sijassa **musisoimista**: laulamista, soittamista, säestämistä ja kuoron tai orkesterin johtamista. Kai-kista sekä UE- että MUS-oppikirjojen musisoimista kuvaavista ilmauksista puolet tai yli puolet liittyy laulamiseen.

³¹⁶ UE-oppikirjateksteissä (N=208, 100 %): musisoija n=152, 73 %; musiikintekijä n=33, 16 %; epäsuorasti musiikkiin liittyvä toimija n=14, 7 %; musiikin kokija n=9, 4 %; MUS-oppikirjateksteissä (N=176, 100 %): musisoija n=52, 30 %; musiikintekijä n=72, 41 %; epäsuorasti musiikkiin liittyvä toimija n=12, 7 %; musiikin kokija n=6, 3 % sekä useita eri (tähän luokiteltu kaikki tuntematon-toimijailmaukset) n=34, 19 %.

³¹⁷ Toimintailmaisu liittyy kolmen erilaisen toimijan, jotka ovat musisoija, musiikintekijä (esimerkiksi sävel-täjä ja sanoittajan toiminta) ja muu musiikkiin liittyvä toimija, lisäksi kohteeseen eli musiikkiin.

Jeesuksen ympärille kerääntyi suuri joukko ihmisiä, jotka **lauloivat** ja ylistivät häntä – –. (Suuri kertomus 3-4, 213)

Martti Luther eli vuosina 1483-1546 Saksassa. Uudistaessaan kirkkoa hän korosti esimerkiksi Raamatun ja virsien **laulamisen** merkitystä. – – (Matka Eedeniin 5, 63)

– – Jumalanpalvelusta johtaa Pirkko-pappi ja lapsikuoro **laulaa**. – – (Tähti 1, 64)

Elsalvadorilainen pappi **laulaa** yhdessä sissien kanssa. (Matka Eedeniin 6, 105)

Laulamista varten annetaan oppikirjoissa myös ohjeita. MUS-oppikirjoissa täsmennetään, millä tavoin virsien *Hoosianna* tai *Enkeli taivaan* laulaminen on tarkoitus toteuttaa: ilman kertauksia, kertauksien kanssa tai seisten.

Laulamisen tapaa on luonnehdittu UE-oppikirjoissa niin hyräilemiseksi kuin kajauttamiseksikin. Tällaiset ilmeikkäät verbivalinnat tulevat samalla kuvanneeksi laulamisen intentiota ja tunnelmaa.

– – Joulun odotus alkaa joulukuun vaihteesta, jolloin on ensimmäinen adventti. Silloin kirkoissa ja kouluissa **kajautetaan** Hoosianna. Adventista alkaa kirkkovuosi. (Tähti 5, 44)

Uskonnon oppikirjateksteissä laulamisen ohessa veisataan ja resitoidaan. Nämä molemmat laulamisen tavat yhdistyvät läheisesti uskonnollisen musiikin toteuttamiseen. MUS-oppikirjoissa edellä mainittuja ilmauksia ei käytetä kertaakaan uskonnollisesta musiikista kirjoitettaessa. Virsien laulamista kuvaava vanhahtava veisata-verbi on myös 2000-luvun oppikirjoissa saanut useimmiten tehdä tilaa laulamiselle, sillä virsiä veisataan seuraavan esimerkin lisäksi ainoastaan kahdessa muussa UE-oppikirjayhteydessä:

– – Koulun juhlissa voidaan kuitenkin **veisata** suomalaisen perinteeseen kuuluvia virsiä tai lukea jokin raamatunkohta, kuten jouluevankeliumi – – (Suuri kertomus 6, 283)

Edellä kuvatusti virsien veisaaminen liitetään koulun traditionaaliseen juhlaperinteeseen. Kahdessa muussa UE-oppikirjatekstissä veisaaminen yhdistetään hautajaisiin tai entisaikana laulamiseen. Siten verbivalinnan välityksellä haluttane luonnehtia hidasta ja surumielistä laulamista sekä korostaa historiallista aikaa, jolloin kirkossa veisaamatta jättäminen oli jopa rangaistava teko. Niinpä veisaaminen, kaiketi monille nykykoululaisille melko vieras sana, näyttäytyy UE-oppikirjoissa jonakin surumielisenä, perinteisenä sekä virsiin yhdistettynä pakollisena tekemisenä.

Veisaamiseen liittyvien tekstien tavoin voidaan musisoimiseen liittyvän teonsanan avulla piirtää uskonnollisen yhteisön rajoja³¹⁸. Vastaavasti ortodoksista kirkkomusiikkia on merkitty puhelaulun eli resitoimisen välityksellä, kun resitoimisesta kirjoitetaan oppikirjatekstissä muun muassa seuraavaa:

– – Osan jumalanpalveluksesta pappi toimittaa **resitoiden**. **Resitointi** tarkoittaa laulavaa lututapaa eli puheen ja laulun sekoitusta. – – (Matka Eedeniin 5, 69)

³¹⁸ Kiitos tästä huomiosta tohtorikoulutettava, TM Sari Murtoselle.

Laulamisen ohella uskonnollisen musiikin musisoiminen toteutuu uskonnon oppikirjoissa soittimin. Soittamista voidaan ilmaista muun muassa erilaisin kuvailevin verbein, vaikkapa töräyttelemiseksi:

– – Vanhat tutut laulut ja sävelet puhuttelevat sydäntä vahvemmin kuin pelkät puheet, poh-tii lastentarhanopettaja. – Anna, sinä lupasit **töräytellä** noita putkia, keskeyttävät lapset ai-kuisten keskustelun. – – (Tähti 4, 47)

Soittaminen liittyy yhteismusisointiin silloin, kun säestetään. Soittimin säestetään niin pas-iokertomuksen etenemistä kuin yhdessä laulamista.

– – Usein kirkkojen kanttorit soittavat pianoa ja urkuja, laulavat, johtavat kuoroja ja orkes-tereita sekä **säestävät kitaralla** rippikoululaisia iltanuotiolla. – – (Tähti 4, 47)

Uskonnollisen musiikin esittämistä on lisäksi kuorojen, orkestereiden tai sävellysten joh-taminen.

Uskonnolliseen musiikkiin liitetään **työn tekeminen**. MUS-oppikirjoissa musiikin välityksellä sekä ”ansaitaan elantoa” että ”kerätään opiskelurahoja”. UE-oppikirjoissa mu-siikkitoimintaa ja -tilaisuuksia organisoidaan, musiikkitoiminnasta vastataan ja uskonnolli-sen musiikin parissa työskennellään muilla tavoin:

– – Seurakunnissa **kokoontuu** usein kuoro tai jokin muu musiikkiryhmä, jonka toiminnasta kanttori **vastaa**. Kirkoissa **järjestetään** myös erilaisia **konsertteja**, joiden **suunnittelussa** ja **toteuttamisessa** kanttorilla on tärkeä tehtävä. – – (Matka Eedeniin 5, 65)

Muutamissa työn tekemiseen liittyvässä tekstikohdassa mainitaan kanttorin ja lukkarin opetustehtävät. Välillisesti uskonnolliseen musiikkiin liittyvää työn tekemistä on yhteyden ottaminen henkimaailmaan ja jo aikaisemman resitointi-esimerkin yhteydessä esille nous-sut jumalanpalveluksen toimittaminen sekä kolehdin kerääminenkin:

– – Ehtoollisosan alussa lauletaan virsi, jonka aikana **kerätään kolehti** eli rahalahja niille, jotka tarvitsevat seurakunnan apua. – – (Suuri kertomus 3-4, 105)

Edelliset esimerkit liittyvät läheisesti rituaaliseen toimintaan.

Oppikirjateksteissä myös **luodaan** uskonnollista musiikkia säveltämällä, sovittamalla ja levyttämällä tai virsikirjoja laatimalla ja laulukokoelmia julkaisemalla. Virsiä tai lauluja kerrotaan myös käännetyn ja sanoitetun. Kirkkolaulukirja voi olla jopa käsin kirjoitettu. Eräänlaisesta musiikkiin liittyvästä luomisesta on kyse silloinkin, kun viitataan soittimien valmistamiseen.

Oppikirjoissa kuvataan erilaisia toimintoja, jotka tapahtuvat samanaikaisesti musiikin kanssa, mutta jotka eivät kuitenkaan liity musiikin esittämiseen. Uskonnolliseen musiikkiin liittyy esimerkiksi **motorinen toiminta** eli liikkuminen. Vihkitilaisuudessa musiikin tahtiin liikehtivät sekä hääpari että sulhaslapset. Häihin yhdistetään myös marssiminen sekä tule-minen. Virsiä lauletaan niin ikään seisaaltaan:

– – Hän [Paavo eli kirjan fiktiivinen henkilö; lisäys: JU] herää kohahdukseen, kun Enkeli tai-vaan viimeisen säkeistön kajahtaessa **noustaan seisomaan**. – – (Tähti 6, 50)

Vanhan testamentin kertomuksissa musiikin tahtiin myös tanssitaan:

- – Israelilaiset riemuitsivat ja ylistivät Jumalaa. Mooseksen sisar Mirjam tarttui pieneen rumpuun. Naiset lauloivat ja **tanssivat**, orjuus oli ohi. (Tähti 3, 59)

MUS-oppikirjatekstissä tanssiminen on yhdistetty eteläafrikkalaisen suosituksen esitystapaan.

UE-oppikirjatekstien mukaan uskonnollinen musiikki aikaansaa vastaanottajassa sekä emotionaalista että auditiivista **musiikin kokemista**. MUS-oppikirjoissa uskonnollisen musiikin kokemiseen liittyy vain yksi, kuulemista kuvaava, toimintailmaus. Uskonnon oppikirjoissa uskonnollisen musiikin aistimista luonnehditaan esimerkiksi musiikin aikana koettuina positiivisina tunteina, muun muassa iloitsemisena, riemuitsemisena sekä ylistämisenä:

- – Israelilaiset **riemuitsivat** ja **ylistivät** Jumalaa. Mooseksen sisar Mirjam tarttui pieneen rumpuun. Naiset lauloivat ja tanssivat, orjuus oli ohi. (Tähti 3, 59)

Toki musiikin välityksellä ilmaistaan vastaavasti myös surua:

- – **Surua osoitettiin** hankkimalla palkattuja itkijöitä ja huilunsoittajia. – – (Suuri kertomus 5, 70)

Toisaalta teksteissä kerrotaan rauhoittumisesta, musiikista nauttimisesta ja jopa transsiin vaipumisesta:

- – Šamaani oli poppamies, joka kykeni **vaipumaan** tanssin ja rummutuksen avulla **transsiin**.
- – (Matka Eedeniin 6, 64)

Fiktiivisessä tarinassa musiikki puolestaan vavahduttaa hereille, herättää. Luonnollisesti musiikkiin yhdistyy myös auditiivinen kokeminen, kun laulua, musiikkia tai taidetta kuullaan tai kuunnellaan.

Edellä esiteltyjen kategorioiden ja niihin liittyvien esimerkkien lisäksi oppikirjoissa yhdistetään musiikkiin tai musisoimiseen **muutakin** ihmisen **toimintaa**. UE-oppikirjateksteissä kuvataan muun muassa konserteissa käymistä tai vaikkapa häämusiikista puhumista vihkiparin valitessa hääjuhlaansa musiikkia. MUS-oppikirjoissa taas kerrotaan musiikin opiskelemisesta ja harrastamisesta. Uskonnolliseen musiikkiin liittyvää valankäyttöä ja päätöksentekoa sivutaan seuraavasti:

- – Viro kuului Neuvostoliittoon, **eivätkä** silloiset taideviranomaiset **hyväksyneet** hänen [säveltäjä Arvo Pärtin; lisäys: JU] hengellissävytteisiä teoksiaan. Yleisön suosiosta huolimatta viranomaiset **asettivat** Pärtin **teoksia esityskieltoon**. – – (Soi 5–6, 234)

Musisoimiseen puolestaan viitataan välillisesti esimerkiksi silloin, kun UE-oppikirjateksteissä kuvataan valmistettavaa tekemistä musiikin harjoittelemisena, laulamaan kokoontumisena tai bändin perustamisena.

Oppikirjateksteissä kirjoitetaan toimijoiden toiminnan ohessa, kuinka musiikki eli kohde itse toimii. **Musiikin toimintaa** kuvataan oppikirja-aineistossa auditiiviseen tekemiseen, ilmaisemiseen sekä emotionaaliseen ja muuhun vaikuttamiseen liitetyn teonsanoin. Musiikin merkittävydestä ja tärkeydestä on kyse, kun sen todetaan olleen Lutherille tärkeitä tai Bachin musiikin vaikuttaneen myöhempään musiikinhistoriaan.

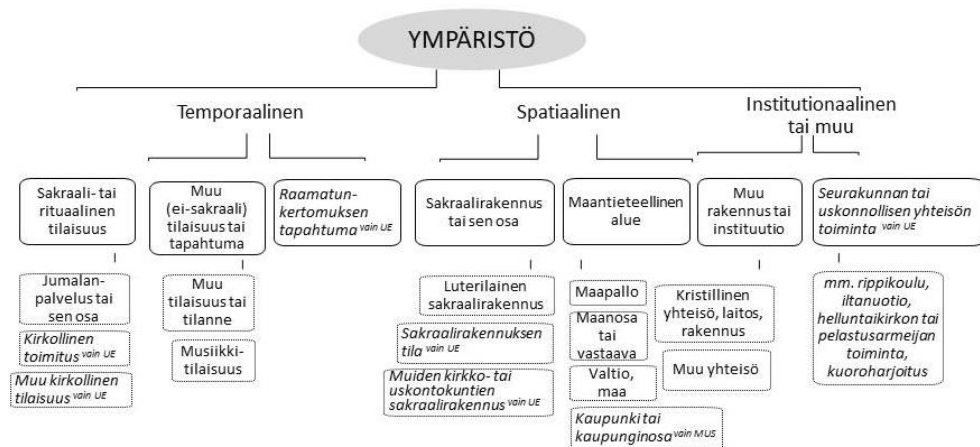
Perhe ja laulut **kuuluivat** Lutherin elämään. (Matka Eedeniin 6, 89)

– – Nykyään Bachia pidetään ehkä maailman merkittävimpänä säveltäjänä. Hänen työnsä [musiikki tai sävellystuotanto; lisäys: JU] **on vaikuttanut** lähes kaikkeen musiikkiin. – – (Suuri kertomus 6, 299)

MUS-oppikirjoissa tekijäys voi jäädä taka-alalle ja syrjään silloin, kun kuvataan musiikin toimintaa, esimerkiksi musiikin moniäänistymistä tai oratorion syntymistä.

Ympäristöilmaisu

Ympäristöilmaisun välityksellä on mahdollista tarkastella uskonnolliseen musiikkiin liitettyä miljöötä. Uskonnollinen musiikki paikantuu UE-oppikirjoissa ennen kaikkea temporaaliseen ja spatiaaliseen sakraaliympäristöön. Temporaalilla tarkoitetaan ympäristöä, joka ilmaisee tilanteen tai tilaisuuden. Spatiaalinen ympäristö puolestaan määrittää oppikirjateksteissä kuvattua fyysistä tilaa tai rajattavissa olevaa maantieteellistä aluetta ja paikkaa merkitseviä ilmauksia.³¹⁹

KUVIO 4.7 Uskonnollisen musiikin ympäristöilmaisu kategorioineen. (Kursivoidut kategoriat ilmenevät oppiaineista vain toisessa.)

³¹⁹ Smart käsittelee teoksessaan myyttisen ja narratiivisen ulottuvuuden yhteydessä muun muassa tilan ja paikan teemoja. Transendentista sekä transendenttisista tiloista ja paikoista kirjoittaessaan hän viittaa sekä avaruudelliseen (spatiaalinen) että ajalliseen (temporaalinen) paikkaan (Smart 1996, 142–149). Nämä käsitteet osoittautuivat varsin käyttökelpoisiksi luokiteltaessa ja nimetessä UE-oppikirjoissa mainittuja uskonnolliseen musiikkiin liittyviä ympäristöjä.

MUS-teksteissä korostuu spatiaalinen ympäristö, erityisesti maantieteelliset alueet. Lisäksi molempien oppiaineiden oppikirjateksteissä viitataan institutionaaliseen ympäristöön, jolla tarkoitan uskonnollisen musiikin paikantamista erilaisiin yhteisöihin tai laitoksiin. Ympäristöilmauksia esiintyy UE-tekstiaineistossa 160 ja MUS-tekstiaineistossa 49.

Uskonnollisen musiikin **temporaalisena**³²⁰ **ympäristönä** esitetään UE-oppikirjoissa ensisijaisesti sakraalililaisuuksia tai rituaaleja. Kuten seuraavissa aineistoesimerkeissä yhdistyy uskonnollinen musiikki jumalanpalvelukseen, sen johonkin osaan ja kasuaalitoimintuksiin.

– – **Ehtoollisosan alussa** lauletaan virsi, jonka aikana kerätään kolehti eli rahalahja niille, jotka tarvitsevat seurakunnan apua. – – (Suuri kertomus 3–4, 105)

Virret ovat uskonnollisia lauluja, joita lauletaan **jumalanpalveluksissa, kirkollisissa toimituksissa ja hartauksissa**. – – (Matka Eedeniin 5, 130)

– – **Kirkollisten toimitusten** musiikista tunnetuimpia ovat häämarssit, joiden saattelemana hääpari saapuu kirkkoon ja poistuu kirkosta. – – (Matka Eedeniin 5, 64)

Sitä vastoin MUS-oppikirjoissa uskonnollisen musiikin ympäristönä mainitaan jumalanpalvelus vain kahdessa yhteydessä.

Temporaalisena uskonnollisen musiikin ympäristönä kuvataan myös ei-sakraalisia tilaisuuksia, kuten musiikkitilaisuuksia, koulun juhlia tai Bachin sävellystyöskentelyhetkeä passion parissa. MUS-oppikirjoista poiketen UE-oppikirjoissa uskonnollisen musiikin ympäristönä ilmenevät lisäksi raamatunkertomukset, jotka paikantuvat muun muassa Jerikon muurille ja sadonkorjuujuhlaan.

Uskonnollisen musiikin **spatiaalisina ympäristöinä** korostuvat UE-oppikirjoissa sakraalilitilat. Uskonnollinen musiikki soi ennen kaikkea luterilaisten kirkkorakennusten, mutta myös muiden uskontojen sakraalirakennusten seinien sisäpuolella. MUS-oppikirjateksteissä taas piipahdetaan luterilaisessa sakraalirakennuksessa vain pari kertaa.

– – Kirkon kellot kutsuvat ihmisiä **ju-ma-lan-pal-ve-luk-seen**. Kellot soivat **kirkon tornissa** tai kirkon vie-reen ra-ken-ne-tus-sa **ta-pu-lis-sa**. – – (Suuri kertomus 1–2, 43)

– – Bach teki päätyönsä **Leipzigin Tuomas-kirkon** urkurina. – – (Suuri kertomus 6, 299)

– – Pääsiäisenä **kirkoissa** järjestetään monenlaista ohjelmaa. Silloin voi käydä esimerkiksi **jumalanpalveluksissa ja konserteissa**. (Tähti 2, 84)

– – Mie-het lu-ki-vat **sy-na-go-gas-sa** Raa-ma-tun kir-joi-tuk-si-a. Yh-des-sä ru-koil-tiin ja laulet-tiin psal-me-ja. Psal-mit o-vat Van-han tes-ta-men-tin vir-si-ä. – – (Suuri kertomus 1–2, 31)

³²⁰ Temporaalinen ympäristö ja ajankohtailmaisuus ovat käsitteinä lähekkäisiä, tosin ensin mainittu kuvaa tilaisuutta ja jälkimmäinen kuvaa ajankohtaa. Temporaalinen ympäristö vastaa kysymykseen: Missä musisoidaan? Ympäristöksi voi näin paikantua esimerkiksi jumalanpalvelus. Ajankohtailmaisuus puolestaan määrittää tapahtuma-ajankohdan (milloin?). Ks. kuvio 4.8.

Uskonnollisen musiikin yhteydessä mainitaan MUS-oppikirjateksteissä aivan erityisesti eri maanosia, maita ja kaupunkeja. Sen sijaan UE-oppikirjatekstissä uskonnollinen musiikki saa vain muutaman kerran maantieteellisiä koordinaatteja, kun Bach yhdessä Lutherin kanssa sijoitetaan Saksan maaperälle tai Bachin musiikkia sanotaan soitettavan ”kaikkialla maailmassa”. Vastaavasti MUS-oppikirjassa kirjoitetaan Händelin Messias-oratoriota esitetyn ”ympäri maailmaa”. Muutoin MUS-oppikirjateksteissä uskonnollinen musiikki yhdistetään lähinnä Eurooppaan.

Edelleen UE- ja MUS-oppikirjateksteissä viitataan ympäristöihin, jotka on mahdollista tulkita joko fyysisiksi paikoiksi ja rakennuksiksi (vrt. spatiaalinen ympäristö) tai instituutioiksi. Tällaisia **institutionaalista tai muuta ympäristöä** kuvaavia ilmauksia ovat koti, koulu, vankila, vanhainkoti, seurakunta, kirkko, luostari ja hovi.

— Musiikki kuului vahvasti **kirkon piiriin** — (Musiikin aika 5–6, 264)

— Tämän jälkeen nuoret siunataan. — Sitten rippikoululaiset esittävät yleensä jonkin **rippikoulussa** oppimansa laulun. — (Suuri kertomus 3–4, 109)

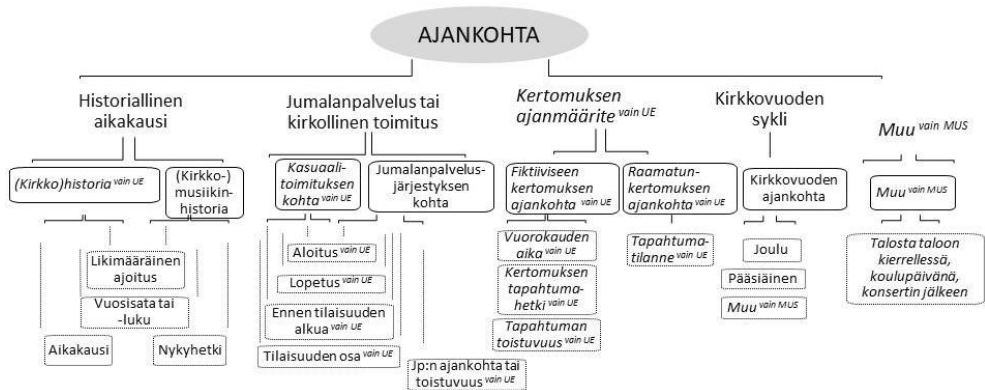
— **Seurakunnan kerhoissa** lauletaan ja rukoillaan yhdessä ja opitaan tuntemaan Jumalaa. (Suuri kertomus 1–2, 51)

— muusikko saattoi ansaita elantonsa joko **kirkon tai hovin palveluksessa**. — (Soi 5–6, 220)

Osa kirkko-ilmauksista on luokiteltu spatiaaliseksi, osa taas institutionaaliseksi ympäristöksi asiayhteytensä ja merkityksensä perusteella. Seurakunnan tai uskonnollisen yhteisön toimintaa kuvaavat maininnat olisi ollut mahdollista yhdistää institutionaalisen tai muun ympäristön sijaan temporaalisiksi ympäristöiksi.

Ajankohtailmaisu

Ajankohtailmaisu kontekstoi uskonnollisen musiikin eri aikakausiin, aikoihin ja tilanteisiin. UE-teksteissä uskonnollinen musiikki liitetään lähes yhtä usein joko historialliseen aikakauteen tai jumalanpalvelukseen ja kirkolliseen toimitukseen. Edellisten lisäksi UE-teksteissä ilmenee kertomusten ajanmääritteitä sekä viittauksia kirkkovuoteen. Uskonnollisen musiikin ajankohtaan viittaavat 95 UE- ja 119 MUS-oppikirjateksteihin sisältyvää ilmausta, joten MUS-oppikirjoissa on UE-oppikirjoja useammin mainittu uskonnolliseen musiikkiin yhdistetty ajankohta. MUS-oppikirjoissa uskonnollinen musiikki sijoitetaan kuitenkin lähes yksinomaan musiikin historiaan, menneisyyteen kuuluvaksi.

KUVIO 4.8. Uskonnollisen musiikin ajankohtailmaisuus kategorioineen. (*Kursivoidut kategoriat ilme-nevät oppiaineista vain toisessa.*)

Uskonnollinen musiikki esitetään oppikirjateksteissä menneisyyteen liittyväksi, usein **historiallisten aikakausien** yhteydessä. Oppikirjojen perusteella uskonnollinen musiikki liit-tyy useimmiten juuri vanhaan, historialliseen aikaan. MUS-oppikirjatekstien lähes kaikki aikaan viittaavat määritelmät ovat musiikinhistoriallisia ajankohtia. Oppikirjateksteissä ilmoitetaan tarkkoja vuosilukuja ja -satoja sekä esimerkiksi säveltäjien henkilöhistoriaan liittyviä vaiheita. Aikakausiin saatetaan viitata edellisiä suurpiirteisemminkin, yhdistämällä uskonnollinen musiikki vain yleisesti keskiaikaan, renessanssiin, barokkiin, klassismiin tai romantiikkaan.

Uskonnollinen musiikki yhdistetään UE-oppikirjoissa musiikinhistoriallisten aikojen lisäksi kirkkohistoriallisiin tapahtumiin. Musiikkia sivutaan esimerkiksi suomalaisten kan-sanuskoa, kristillisen kirkon alkuaikaa ja Martti Lutheria käsittelevissä teksteissä. UE-oppikirjassakin on tapahtuma-ajankohta saatettu ilmoittaa joko vain likimääräisesti aika-kautena tai hyvin tarkoin vuosiluvuin.

- – **Vuonna 1537** Turun tuomiokirkossa seurakuntalaiset saivat ensimmäistä kertaa kuulla, kun papit lauloivat jumalanpalveluksessa latinan sijasta suomeksi. (Tähti 6, 48)

Toisaalta historiallista ja menneisyyteen ulottuvaa aikaperspektiiviä on korostettu kuvaamalla ilmiön jatkumista entisajoista aina nykyhetkeen asti:

- – Passioita sävelletään **vielä tänäkin päivänä**. (Tähti 5, 91)
- – **Vuoden 1701** virsikirjaa kutsutaan vanhaksi virsikirjaksi. Se oli käytössä 185 vuotta ja sitä käyttivät **nykyäänkin** etenkin rukoilevaiset. – – (Suuri kertomus 6, 253)

Ajankohtailmaukset määrittävät UE-oppikirjojen uskonnolliseen musiikkiin liittyvät tilan-teet usein **jumalanpalveluksen tai toimitusten osien** yhteyteen. Musiikki sijoitetaan esi-merkiksi jumalanpalveluksessa tilaisuuden alkuun tai kiitosvirren ja Herran siunauksen

jälkeen. Vastaavasti oppikirjatekstissä voidaan kuvata, kuinka vihkitilaisuus alkaa hää-marssin soittamisella tai siunaustilaisuus surumusiikilla.

– – **Tilaisuuden aluksi** kuunnellaan surumusiikkia ja veisataan virsi. – – // – – Ennen loppumusiikkia pappi lukee vielä Herran siunauksen. – – (Suuri kertomus 3–4, 112)

Jumalanpalvelus alkaa **johdanto-osalla**, jonka **aluksi** seurakunta laulaa alkuvirren. Alkuvirttä seuraa alkusiunaus ja rippi, jossa – – **Johdannon lopuksi** seurakuntalaiset nousevat laulamaan kiitosvirren ja yhtyvät rukoukseen. (Suuri kertomus 3–4, 104)

MUS-oppikirjoissa liitetään uskonnollinen musiikki ainoastaan kerran jumalanpalvelukseen, kun pääsiäistroparin kerrotaan liittyvän ortodoksisen pääsiäisyön ristisaattoon.

Lisäksi uskonnon oppikirjatekstit sisältävät kertomuksia, sekä fiktiivisiä tarinoita että raamatunkertomuksia, joiden tapahtuma-ajankohtaa ja -tilannetta on ilmaistu esimerkiksi vuorokauden, hetken tai muun erikseen määritellyn tilanteen välityksellä.

– – Hän herää kohahdukseen, kun **Enkeli taivaan viimeisen säkeistön kajahtaessa** nouseaan seisomaan. Virsikirjasta pomppaa Paavon silmiin tuttu nimi: virren alkuperäiset sanat on kirjoittanut Martti Luther. Kaikkea sekin on ehtinyt. – – (Tähti 6, 50)

– – - Meillä on harjoituksia, esiintymisiä ja konsertteja **aamuseitsemästä iltakymmeneen**. – – (Tähti 4, 51)

– – **Kun Mooses laskeutui alas vuorelta**, hän näki, kuinka ihmiset tanssivat ja lauloivat kultaisten sonninsa ympärillä. Mooses raivostui. – – (Tähti 3, 61)

Musiikki sijoitetaan sekä UE- että MUS-oppikirjoissa osaksi **kirkkovuoden sykliä**, kun rituaaliseen ulottuvuuteen liittyvänä ajanmääritteenä on kirkkovuoden juhla-ajankohta.

– – **Pitkäperjantaina** kirkoissa käytetään mustia tekstiilejä eikä urkuja soiteta. – – (Tähti 2, 81)

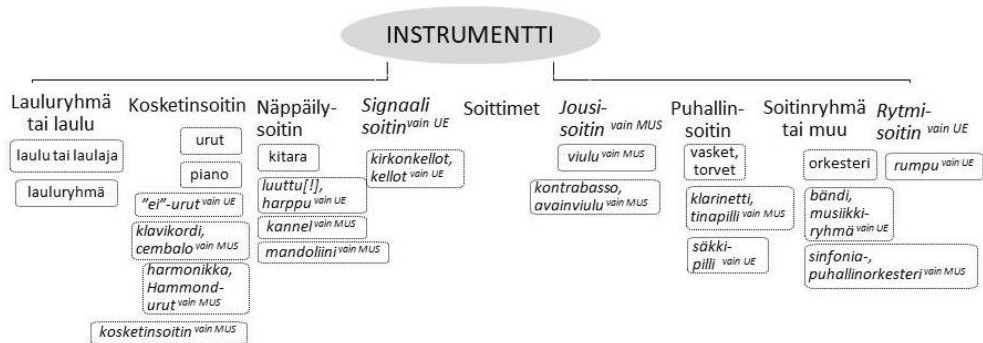
– – On **ensimmäisen adventin aamu**, ja suntio on saapunut valmistelemaan kirkkoa messua varten. - Hoosianna, Daavidin Poika..., hän hyräilee kiinnittäessään virsitauluun virren numero yksi ja asettellessaan kukkia taidokkaasti alttarin maljakoihin. – – (Tähti 4, 44)

– – Jo **kahdensadan vuoden ajan** sitä [Messias-oratoriota; lisäys: JU] on esitetty **adventin aikaan** ympäri maailmaa. – – (Musiikin aika 5–6, 267)

Molempien oppiaineiden oppikirjoissa virsiä tai musiikkiperinteitä ankkuroidaan kirkkovuodenajankohdista pääasiassa joulu- tai pääsiäisaikaan.

Instrumentti-ilmaisu

Instrumentti-ilmaisu välittää tietoa uskonnolliseen musiikkiin liitetystä soittimesta tai musisoivasta kokoonpanosta. Myös laulajiin ja kuoroihin liittyvät ilmaukset on luokiteltu tässä instrumentti-ilmaisuksi. Instrumentti-ilmauksia esiintyy UE-oppikirjateksteissä 65 ja MUS-oppikirjateksteissä 55.

KUVIO 4.9. Uskonnollisen musiikin instrumentti-ilmaisu kategorioineen. (Kursivoidut kategoriat ilmenevät vain oppiaineista toisessa.)

Sekä yksin että erilaisissa kokoonpanoissa laulaminen, erilaiset **lauluryhmät ja laulu**, nousee sekä uskonnon että musiikin oppikirjateksteissä muita instrumentteja useammin esille. Solistit esiintyvät niin poikakuoron konsertissa kuin passioesityksissä.

- Ei, ei, Jani! Pitäisikö jonkun muun harjoitella **soolo** puolestasi? kovistelee kuoronjohtaja nuorta **solistiaan** aamuharjoituksissa. – (Tähti 4, 50)

– – Myöhemmin, 1200-luvulla, evankeliumin teksti jaettiin useamman **laulajan** kesken: yksi esitti Jeesusta, toiset muita kertomuksen henkilöitä ja yksi toimi kertojana eli evankelistana. Jeesuksen roolin **laulajaksi** valittiin tavallisesti basso eli matala miesääni ja evankelistaksi tenori eli korkea miesääni. // Yksiäänisestä laulamisesta siirryttiin vähitellen moniäänisyyteen, ja **kuoron** tehtäväksi tuli esittää kansaa sekä kommentoida tapahtumia. Myös **soittimia** otettiin mukaan säestämään kertomusta. – – (Tähti 5, 91)

MUS-oppikirjassa kerrotaan laulumusiikilla nimenomaan olleen erityisasema keski-ajan kirkossa:

Keskiajalla musiikki jakautui selkeästi kirkolliseen ja maalliseen musiikkiin. Kirkkomusiikiksi hyväksyttiin vain **laulettu** musiikki, sillä soitinten katsottiin olevan liiallisesti sidoksissa maalliseen ilonpitoon. – – (Musiikin mestarit 5–6, 128)

UE-oppikirjoissa uskonnollisen musiikin soittimeksi yhdistetään ennen kaikkea urut, joita kuvataan ”yleisimmäksi kirkkomusiikkisoittimeksi”³²¹. Urut ovat uskonnon oppikirjoissa ensisijaisesti uskonnolliseen musiikkiin liittyvä kirkkotilassa sijaitseva **kosketinsoitin**, jota soittaa kirkon palkattu työntekijä:

Kanttori soittaa **urkuja**. **Urut** ovat usein urkuparvella. (Matka Eedeniin 3–4, 80)

Urut yhdistetään lisäksi virsiin, jumalanpalvelukseen ja Bachin sävellystuotantoon. Urut näyttäytyvät UE-oppikirjoissa uskonnolliseen musiikkiin liitettynä normi-instrumenttina, itsestäänselvyytenä. Oppikirjateksteissä on näet alleviivattu, ettei urkuja löydy ortodoksi-kirkosta ja sillä on jopa perusteltu säestyksettömän laulun asemaa.

³²¹ Matka Eedeniin 5, 130.

— Säestyksettömällä laululla on muutenkin tärkeä asema toimituksessa, sillä [ortodoksisissa; lisäys: JU] kirkoissa **ei ole urkuja**. — (Tähti 5, 74)

UE-oppikirjatekstissä todetaan, että luterilaisessa kirkossa urut hiljenevät kerran vuodessa, pitkäperjantaina, surun merkiksi:

— Jeesuksen kuolema oli suuren surun päivä. Pitkäperjantaina kirkoissa käytetään mustia tekstiilejä **eikä urkuja** soiteta. — (Tähti 2, 81)

Siten kuvataan, kuinka urkujen käyttämisellä tai käyttämättä jättämisellä voidaan symboloida ja viestittää tunteita.

Sen sijaan MUS-oppikirjateksteissä uruista ei juuri kirjoiteta. MUS-oppikirjoissa urut yhdistetään yksinomaan Johann Sebastian Bachiin. Urut mainitaan soittimena vain kolme kertaa ja viittauksista jokainen on liitetty Bachiin:

— Loistavan sävellystaitonsa ohella hän [Bach; lisäys: JU] oli maineikas **urkujen** asiantuntija, joka kiersi katsastamassa uusia **urkuja** ennen niiden käyttöönottoa. — (Soi 5–6, 220)

Urkujen sijaan muutamia muita kosketinsoittimia yhdistetään MUS-oppikirjoissa kyllä uskonnolliseen musiikkiin. Pianon ohessa on mainittu myös cembalo ja klavikordi, harmonikka ja jopa Hammond-urut:

Ensimmäiset **Hammond-urut** tehtiin 1930-luvulla kirkkoja varten, mutta pian jazz- ja gospelmuusikot ottivat soittimen omakseen. — (Soi 5–6, 57)

Vaikka UE-oppikirjoissa urut saavat kirkkomusiikkisoittimena selkeän etusijan, mainitaan niiden ohessa muutama muukin soitin, sillä voihan kirkkomusiikkia ”soittaa millä tahansa **soittimella**”³²².

Usein kirkkojen kanttorit soittavat **pianoa** ja **urkuja**, laulavat, johtavat **kuoroja** ja **orkeste-reita** sekä säestävät **kitaralla** rippikoululaisia iltanuotiolla. (Tähti 4, 47)

Suuri kertomus 3–4 -oppikirjassa³²³ todetaan, että Raamatussa on mainittu parisenkymmentä eri soitinta ja niistä muutamista kirjoitetaan UE-oppikirjateksteissäkin. Monet nimeltä mainituista soittimista on liitetty erityisesti Vanhan testamentin aikaan, kuten **puhallinsoittimista** torvet, **näppäilysoittimista** aivan erityisesti harppu³²⁴ ja **rytmisoittimista** rumpu. Siinä missä torvet kajahtavat Raamatussa, saattavat ne uskonnon oppikirjoissa olla hyvin ennakkoluulottomasti nuorten bändisoittimienkin:

— - Juu, siellähän tämä idea syntyi. Nämä päättivät silloin perustaa **bändin**. Sitten Amanda keksi, että teidän Martina ja Annika voisivat tulla soittamaan **vaskia** taustalle, että saataisiin oikein taivaallinen meteli, virnuilee Kai. — (Tähti 5, 100)

Rytmisoittimia lukuun ottamatta myös MUS-oppikirjoissa yhdistetään uskonnolliseen musiikkiin monia eri soittimia, jopa tinapilli, kannel ja klarinetti sekä **jousisoittimia**. Esimer-

³²² Matka Eedeniin 5, 65.

³²³ Suuri kertomus 3–4, 94.

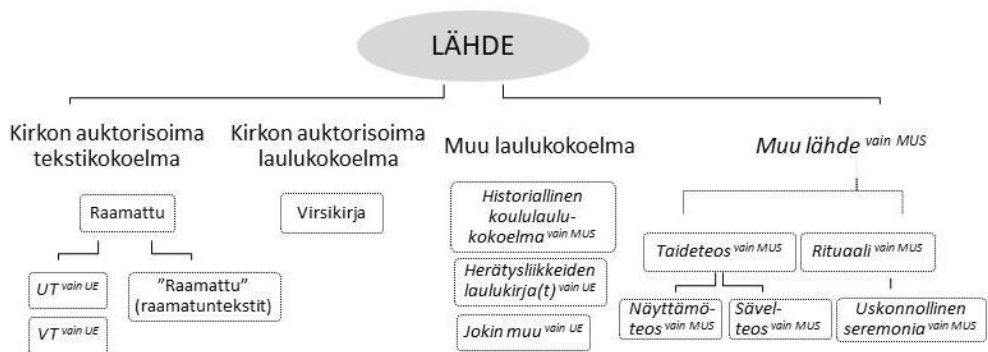
³²⁴ Harppu on tosin yhdessä oppikirjatekstissä vaihtunut yllättäen Daavidin luutuksi[!] (ks. Suuri kertomus 3–4, 156).

kiksi viulu soi monenlaisissa yhteyksissä – niin juutalaisessa klezmer-musiikissa, suomalaisessa gospelyhtyeessä kuin Bachinkin soittamana. Sen sijaan UE-oppikirjoissa ei jousisoittimia mainita uskonnollista musiikkia käsittelevissä teksteissä.³²⁵ Lukkarin muinoin soittamat kirkonkellot kaikuvat vain UE-oppikirjoissa **signaalisoitTIMENA** kutsuen seurakuntalaisia kirkkoon ja jumalanpalvelukseen.

Uskonnollista musiikkia esittävät myös erilaiset kokoonpanot, joita ovat UE-oppikirjoissa erityisesti kanttorien toimenkuvaan yhdistetyt kuorot ja orkesterit tai muut **soitinryhmät**. Kuten edellisestä tekstiesimerkistä ilmenee, mainitaan UE-oppikirjoissa myös bändi – tosin vain kerran. MUS-oppikirjoissa uskonnollista musiikkia esittävät useissa tekstiyhteyksissä bändiä huomattavasti suuremmat kokoonpanot, orkesterit sekä sinfonia- ja puhallinorkesterit. Niitä johtaa MUS-oppikirjateksteissä kanttorin sijaan kapellimestari.

Lähdeilmaisu

Uskonnon oppikirjoissa taustoitetaan harvoin, vain joka kymmenennessä musiikkiviittauksia sisältävässä tekstikohdassa, uskonnollisen musiikin tai uskonnollisen laulusanoituksen alkuperäislähdettä. Musiikin oppikirjoissa viitataan lähteeseen UE-oppikirjoja hieman useammin, noin joka neljännessä uskonnollista musiikkia käsittelevässä tekstissä. Lähdeilmauksia on UE-oppikirjoissa 26 ja MUS-oppikirjoissa 17.

KUVIO 4.10. Uskonnollisen musiikin lähdeilmaisu kategorioineen. (Kursivoidut kategoriat ilmenevät vain oppiaineista toisessa.)

³²⁵ Toisaalla kontrabasso kyllä mainitaan, kun kirjan lukukappaleessa kerrotaan Saimin, fiktiivisen henkilön, soittavan kontrabassoa (Tähti 3, 92). Kyseinen oppikirjateksti ei kuitenkaan sisälly tämän tutkimuksen UE-korpukseen, sillä teksti kuvaa yleensä musiikin harrastamista ja on nivottu anteeksi antamisen tematiikkaan.

UE-oppikirjoissa uskonnollisen musiikin lähteenä korostuu **kirkon auktorisoima teksti-kokoelma** eli Raamattu. Siten uskonnollisen musiikin ja sen lyriikan alkuperä yhdistetään olennaisesti kristittyjen kanoniseen dokumenttiin eli ”uskonnon ydinkertomuksiin”³²⁶.

Yh-des-sä ru-koil-tiin ja lau-let-tiin psal-me-ja. Psal-mit o-vat **Van-han tes-ta-men-tin** vir-si-ä. — (Suuri kertomus 1–2, 31)

Uuden testamentin evankeliumit ovat antaneet aiheen monille kuvataiteilijoille, säveltäjille, kirjailijoille ja elokuvantekijöille. (Suuri kertomus 5, 45)

— Monet taiteilijat, säveltäjät ja kirjailijat ovat valinneet teostensa aiheeksi **Raamatun** kertomukset. — (Matka Eedeniin 5, 30)

— Kristinusko ja Raamattu ovat vaikuttaneet taiteeseen ja kulttuuriimme monin eri tavoin. **Raamatusta** on saatu aiheita kuviin, patsaisiin, musiikkiteoksiin, kirjallisuuteen ja jopa arkkitehtuuriin. — (Tähti 5, 83)

Edellisistä esimerkeistä ilmenee, että kaikkien kolmen oppikirjasarjan viidennen luokan oppikirjoissa kuvataan hyvin samankaltaisesti, jopa lähes samoin sanakäantein, nimenomaan Raamatun merkitystä musiikkiteosten innoittajana niin tekstien, mutta yleensä teosten aiheiden, lähteenä. Passiosävellysten lähteeksi tarkennetaan evankeliumitekstit. MUS-oppikirjoissa raamatuntekstit liitetään passion lisäksi oratorioon ja Tiernapojat-joulunäytelmään.

Uskonnollisen musiikin lähteenä on mainittu myös virsikirja. Sillä on kirkon virallisen laulukokoelmana erityisasema muihin laulukirjoihin verrattuna. joten sitä voidaan pitää **kirkon auktorisoimana laulukokoelmana**. Sekä UE- että MUS-oppikirjateksteissä virsikirja mainitaan luonnollisesti virsien yhteydessä.

Kir-kos-sa lauletaan yh-des-sä. Seu-ra-kun-ta-lais-ten laulukirjan on **vir-si-kir-ja**. Siinä on yli kuusisataa virt-tä. — (Suuri kertomus 1–2, 46)

— **Virsikirjaan** Hoosianna on kuitenkin otettu vasta vuonna 1986. (Soi 1–2, 116)

Vain kahdessa³²⁷ UE-oppikirjatekstissä viitataan **johonkin muuhun kokoelmaan** kuin edellä mainittuihin. Virsien juuret voivat johtaa oppikirjatekstien mukaan eri herätysliikkeisiin ja näin niiden lähteinä mainitaan nimeltä eri herätysliikkeiden laulukirjoja:

Jokaisella herätysliikkeellä on käytössään oma laulukirja. Monet näiden **laulukirjojen** lauluista on myöhemmin otettu myös virsikirjaan. // Vanhin **herätysliikkeiden laulukirjoista** on nimeltään **Halullisten sielujen hengelliset laulut**, joka on rukoilevaisten laulukirja. — (Suuri kertomus 6, 261)

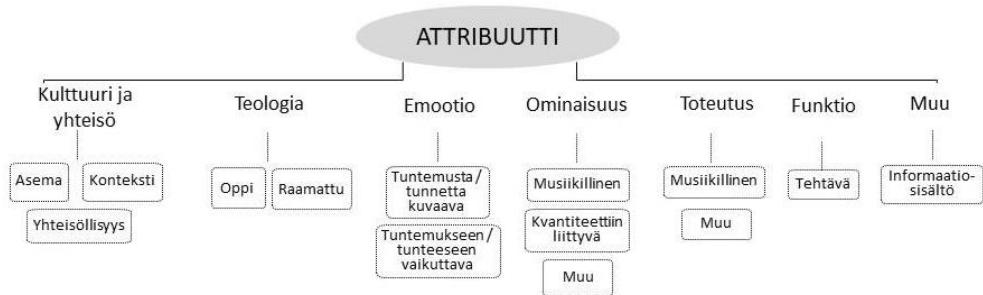
Herätysliikkeiden laulukirjojen sijaan useammassakin MUS-oppikirjatekstissä kirjoitetaan *Piae Cantiones* -koululaulukirjasta. Lisäksi mainitaan **muina** uskonnollisen musiikin **lähteinä** teoksia, kuten sävellys ja näytelmä sekä yksi rituaali, *Vihollisen tie* -seremonia.

³²⁶ Mm. Smart 2005, 16–18.

³²⁷ Herätysliikelaulukokoelmaviittauksen (Suuri kertomus 6, 261) lisäksi mainitaan ainoastaan *Graduale Aboense* -kirkkolaulukirja (Suuri kertomus 6, 245).

Attribuutti-ilmaisu

Attribuutti-ilmaisu täydentää ja määrittää edellä kuvattuja, oppikirjateksteissä esiintyviä muita uskonnollisen musiikin ilmaisuja.

KUVIO 4.11. Uskonnollisen musiikin attribuutti-ilmaisu kategorioineen. (Kursivoidut kategoriat ilmenevät vain oppiaineista toisessa.)

Attribuutti-ilmaisuksi lukeutuvat ilmaukset kuvailevat pääasiassa kohdetta, mutta niiden välityksellä luonnehditaan oppikirjateksteissä myös satunnaisesti uskonnolliseen musiikkiin liitettyä toimijaa, toimintaa, instrumenttia ja lähdetä. Attribuutti-ilmaukset yhdistyvät kulttuuriin ja yhteisöön, teologiaan, Raamattuun sekä emootioihin. Lisäksi ilmaukset viittaavat uskonnollisen musiikin ominaisuuksiin, kertovat uskonnollisen musiikin toteutusta-voista sekä funktioista. UE-aineistossa on 163 ja MUS-aineistossa 115 ilmausta.

Kulttuuriin ja yhteisöön liittyvät attribuutti-ilmaukset paikantavat erityisesti uskonnollisen musiikin yhteisöllistä asemaa ja kulttuurista kontekstia. Asemaan tai arvoon liittyvät ilmaukset kuvaavat yhteisön suhtautumista uskonnolliseen musiikkiin. Oppikirjateksteissä saatetaan korostaa mainitun musiikkiteoksen tärkeyttä ja merkittävyyttä. Edelleen se voidaan määrittää joko tutuksi tai vieraaksi. Teksteissä esiintyy myös ilmauksia, joilla viitataan musiikin tai musisoimisen vapaaehtoisuuteen ja pakollisuuteen sekä musiikin norminmukaisuuteen tai päättävien tahojen antaman ohjeistuksen vastaisuuteen. Esimerkiksi ilmaus virallisesta virsikirjasta yhdistää uskonnolliseen musiikkiin juuri normittamisen ja standardoimisen. Säveltäjä Arvo Pärtin taiteelliseen työhön kohdistunutta poliittista ohjausta kuvaa seuraava esimerkki:

– – Viro kuului Neuvostoliittoon, eivätkä silloiset taideviranomaiset hyväksyneet hänen [Arvo Pärtin; lisäys: JU] **hengellissävytteisiä** teoksiaan. Yleisön **suosiosta huolimatta** viranomaiset asettivat Pärtin teoksia **esityskieltoon**. – – (Soi 5–6, 234)

Jumalanpalvelusten ja toimitusten musiikkiin liitetään UE-oppikirjoissa kulttuuriin yhdistetty tapojenmukaisuus ja perinteisyys. Rippikoululaisten kerrotaan esittävän konfirmaatiossa rippikoulussa oppimansa laulun ja morsiusparin tavoitteena on löytää vihkitilaisuus-

teen sopiva häämarssi. Lisäksi korostetaan, että musiikki on kuulunut jumalanpalvelukseen jo varhaiskristillisistä ajoista lähtien.

Musiikin merkitystä yhteisössä taas kuvaavat yleisyyteen, tuttuuteen ja tärkeyteen liittyvät viittaukset. Urut määritellään yleisimmäksi kirkkomusiikkisoittimeksi. Oppikirjatexti olettaa *Enkeli taivaan* -virren olevan ”tuttu”. Edelleen todetaan, että nimenomaan tällaiset vanhat ”tutut” laulut ja sävelet puhutteleva sydäntä. Bachin sävellystyön todetaan puolestaan vaikuttaneen ”lähes kaikkeen musiikkiin” ja säveltäjänä häntä pidetään ”ehkä maailman merkittävimpänä”.³²⁸ Musiikilla sanotaan myös yleisesti olevan tärkeä paikka luterilaisen seurakunnan elämässä ja jumalanpalveluksissa sekä säestyksettömällä laululla ortodoksisessa kirkossa.

Uskonnollista musiikkia luonnehditaan useassa yhteydessä maineikkuuden, tunnettuuden ja kuuluisuuden näkökulmista. Häämarssien todetaan olevan kirkollisten toimitusten musiikista tunnetuimpia. Kirkko on myötävaikuttanut kuuluisien säveltäjien tuotantoon. Näistä säveltäjistä nimetään maailmankuulut Bach, Händel ja Mozart. Vastaavasti tekstissä mainittu esimerkkiteos saatetaan arvioida nimekkyyden mukaisesti. Esimerkiksi virren 600 sanotaan olevan Bonhoefferin kuuluisin virsi tai passioiden kerrotaan olevan Bachin tuotannosta erityisen hyvin tunnettuja.

Uskonnollista musiikkia kuvataan myös ennestään tuntemattoman ja vierauden kautta. Yhdessä oppikirjatextissä kerrotaan, miten kanttori-sana näyttäytyy lapsille jonakin hyvin outona:

– – Lapset ihmettelevät: - Me luultiin, että kanttoreita **voi kerätä ja syödä**, hämmästelee Iiris. – Ja että niillä on vaan **yksi jalka ja leveä hattu**, miettii Pekka. – – (Tähti 4, 46)

Tai islamilainen rukouskutsu kuvataan ”kummalliselta” tuntuvana – tosin jonakin sellaisena johon ”tottui nopeasti”.³²⁹

Oppikirjatexteissä uskonnollisen musiikin kontekstia määritellään alkuperän eli maantieteellisen paikantamisen, kielen ja iän määrittämisen välityksellä. Musiikin, virsikirjan ja soittimien alkuperää kuvataan maantieteellisesti. Käytettävä musiikki voi olla Euroopan ulkopuolella paikallista, ensimmäisen suomalaisen virsikirjan esikuvana on ollut ruotsalainen virsikirja ja virret liitetään suomalaiseen perinteeseen. Teksteissä viitataan myös kieleen, kun mainitaan, millä kielellä virsi, laulu tai virsikirja on kirjoitettu tai virttä laulettu tai lauletaan. Vanhan virsikirjan kerrotaan olleen käytössä 185 vuotta. Toisaalla ilmaus ”vanha” saattaa viitata attribuuttina myös entuudestaan tuttuun.

³²⁸ Suuri kertomus 6, 299.

³²⁹ Matka Eedeniin 5, 75.

Yhteisöllisyys ja yhteinen maailma, kaikkien yhteinen ja yhdessä -ilmauksien välityksellä, korostuvat uskonnollisen musiikin yhteydessä, virren *Jumalan kämmenellä* sanotuksesta kirjoitettaessa.³³⁰

Teologiaa koskettavat attribuutti-ilmaukset liittävät uskonnollisen musiikin sekä opillisiin kysymyksiin että Raamattuun, sen teksteihin, evankeliumeihin sekä raamatunaiheisiin. Uskonnollisen musiikin sanotaan kuvaavan Kristuksen kärsimyshistoriaa ja joulun sanomaa. Kristuksen kärsimyshistoriaan perustuvasta passiosävellyksestä kirjoitetaan niin UE- kuin MUS-oppikirjoissa. Uskonnon oppikirjatekstissä kuvataan passion määritelmää, esityskäytäntöjä ja kehitysvaiheita:

Passio tarkoittaa sävellystä, joka kuvaa **Kristuksen kärsimyshistoriaa**. Alkuaan papit lauloivat **Jeesuksen kärsimyksestä** kertovia evankeliumitekstejä hiljaisella viikolla. Myöhemmin, 1200-luvulla, **evankeliumin teksti** jaettiin useamman laulajan kesken: yksi esitti Jeesusta, toiset muita kertomuksen henkilöitä ja yksi toimi kertojana eli evankelistana. – Alkuaan passioissa käytettiin pelkästään **raamatuntekstejä**. Sen vuoksi passion nimi oli esimerkiksi Johannes-passio, jos se laulettiin **Johanneksen evankeliumin mukaan**. Myöhemmin evankeliumin rinnalle otettiin myös passioita varten kirjoitettuja tekstejä ja virsiä. Passioita sävelletään vielä tänäkin päivänä. (Tähti 5, 91)

Musiikin oppikirjatekstin mukaan *Tiernapojat*-joulunäytelmä kertoo puolestaan kuningas Herodeksen ja Jeesuksen seimen luona vierailleista idän tietäjistä, ja oratoriot perustuvat Raamatun teksteihin.

Osaatko virren Jumalan käm-me-nel-lä? Siinä kerrotaan **linnuista ja ihmisistä. Jumala on luonut ihmiset, eläimet ja luonnon. Jumala on luonut** maailman kaikille yhteiseksi. Meidän tulisi elää **yhdessä luontoa kun-ni-oi-ta-en. Jumala suojelee jokaista** - olemme Jumalan kämmenellä. – (Tähti 1, 85)

Edellä kuvatusti *Jumalan kämmenellä* -virren sanoma yhdistetään oppikirjatekstissä Jumalan luomistyöhön. Toisaalla samainen virsiteksti liitetään taas Jumalan huolenpitoon ja varjelukseen:

– Oletko kuullut laulun, jossa sanotaan, että Jumalan kämmenellä ei pelkää lintunen? **Siu-naus** on sitä, että Jumala pitää meitä ihan kuin **turvassa** kädellään. Kun Jumala siunaa sinua ja minua, hän on lähellä ja **suojelee** meitä. – (Tähti 3, 91)

Uskonnollinen musiikki liitetään oppikirjateksteissä läheisesti opillisiin kysymyksiin, kuten Jeesukseen ja Jumalaan.

– Useimmat virret kertovat **Jumalasta, Jeesuksesta ja ihmisten elämästä**. – (Tähti 1, 67)

Virret määritellään UE-oppikirjatekstissä uskonnollisiksi lauluiksi ja oratorio MUS-oppikirjatekstissä uskonnollisaiheiseksi³³¹. Tosin uskonnollinen sanan merkitystä ei tarkenneta. MUS-oppikirjassa viitataan siihen, että Hildegard von Bingeniläinen kertoi saa-

³³⁰ Tähti 1, 85.

³³¹ Matka Eedeniin 5, 130; Musiikin aika 5–6, 262.

neensa musiikin Jumalalta.³³² Länsimainen taide, mukaan lukien musiikki, yhdistetään UE-oppikirjoissa kristinuskoon. Uskonnollisen musiikin sanotaan perustuvan Sanaan. Siihen viittaa myös musisoimisen luonnehtiminen ”taivaalli[seksi] meteli[ksi]”.³³³

Emootioita eli uskonnollisen musiikin aikaansaamia tunteita huomioidaan lähes yksinomaan UE-oppikirjoissa, sillä MUS-oppikirjateksteistä löytyy vain yksi, riemua kuvaava, ilmaus. UE-oppikirjoissa kerrotaan seuraavaa musiikin ja musisoimisen tuottamasta mielihyvästä sekä niiden herättämistä tunteista:

– **Vanhat tutut** laulut ja sävelet **puhuttelevat sydäntä** vahvemmin kuin pelkät puheet, pohtii lastentarhanopettaja. – (Tähti 4, 47)

Raamatunkertomukseen pohjautuvassa oppikirjatekstissä viitataan musiikin terapeuttiseen, rauhoittavaan vaikutukseen:

– Silloin eräs hovin palvelijoista ehdotti, että musiikki voisi saada kuninkaan mielen rauhoittumaan. Palvelija oli kuullut, kuinka kauniisti eräs Betlehemissä asuva paimenpoika laulaa ja soittaa harppua. // Paimenpoika haettiin hoviin. Kun hän soitti ja lauloi, **kuninkaan mieli rauhoittui**. (Suuri kertomus 3–4, 140)

Musiikin välityksellä on mahdollista eläytyä esimerkiksi passiosävellyksessä kuvattuihin tapahtumiin:

– Tämä runo on juuri sopiva kuvaamaan Pietarin katumusta. Solistin [passiosävellyksessä; lisäys: JU] laulama sävelmä, aaria, johdattaa kuulijan **eläytymään** Pietarin **tunteisiin**. Melodiaan tarvitaan syvää surua, siis mollissa. – (Tähti 5, 90)

Uskonnollisen musiikin sanotaan koskettavan sekä auttavan monenlaisten tunteiden, myös kaikkein herkimmän ja salatuimman mielenliikituksen, kuvaamisessa ja ilmaisemissa esimerkiksi seuraavasti:

– Kirkossa kuuluu lasten **kirkas** ”Maa on niin kaunis”. Moni paikalle tulleista lasten vanhemmista ja opettajista **kaivaa nenäliinoja esille**. – (Tähti 4, 48)

– Psalmeissa ihmiset **kertovat tunteensa Jumalalle** ja luottavat siihen, että hän välittää heistä. (Matka Eedeniin 3–4, 68)

– Virsien avulla voi **kertoa ajatuksia ja tunteita, joita on vaikea sanoin selittää**. (Tähti 1, 67)

Oppikirjateksteissä kuvaillaan niin ikään, kuinka uskonnollisen musiikin välityksellä on mahdollista ilmaista sekä mielihyvän (ilo, kiitollisuus, riemu) että mielihäiriön (suru, katumus, onnettomuus) tuntemuksia:

– Monet niistä [psalmeista; lisäys: JU] ovat **iloisia ja täynnä kiitollisuutta**. Toiset kertovat siitä, **miltä tuntuu, kun suru ja onnettomuus ovat kohdanneet** – (Matka Eedeniin 3–4, 68)

– Laulu on hyvin suosittu Etelä-Afrikassa. Jos joku aloittaa tämän laulun vaikkapa perinteisellä mustien kaupunkiasuinalueella, townshipsissa, kaikki läsnä olevat liittyvät tuota pikaa mukaan ja yhdessä laulamisen ja tanssimisen **riemua** riittää pitkään. (Soi 5–6, 154–155)

³³² Soi 5–6, 206, 208.

³³³ Tähti 5, 90; Tähti 5, 100.

Pääsiäinen on kristikunnan tärkein juhla. Silloin **iloitaan**: ”Kristus nousi kuolleista, kuolemaltaan kuoleman voitti ja haudoissa oleville elämän antoi.” (Tähti 5, 46)

Esimerkeistä jälkimmäisin tosin kuvailee implisiittisesti uskonnollisen musiikin yhteyttä pääsiäisen iloon. Oppikirjatekstissä ei tuoda esille, että iloa kuvaavaksi tekstisitaatiksi on valikoitunut *Kristus nousi kuolleista* eli virren 90 sanat.

Oppikirjateksteissä kuvataan muitakin kuin edellä mainittuja uskonnolliseen musiikkiin liitettyjä **ominaisuuksia**. Uskonnollista musiikkia luonnehditaan musiikkiin liittyvien ilmauksien lisäksi lukumäärää kuvaavien sekä muiden ilmauksien välityksellä.

Luonnehdinnoissa viitataan muun muassa hiljaisuuteen ja kauneuteen. Kanttorit poistavat kirkkoista hiljaisuuden musisoimalla ja hautajaisissa soitettavaa alkusoittoa kuvataan adjektiivilla hiljainen. Ihmisääni mainitaan taas kauneimmaksi soittimeksi. Kauniiksi sanotaan myös Daavidin harpunsoittoa. Lasten laulaminen on kirkkaasti soivaa ja reipasta. Lapset puolestaan toivovat kanttorin soittavan uruilla ”jotain tosi lujaa”. Urut todetaan kalliiksi soittimeksi. Kirkkomusiikkitarjontaa pidetään monenlaisena.

Musiikkikokoelmia kuvataan lukumäärien avulla, esimerkiksi toteamalla vuoden 1986 virsikirjan sisältävän yli 600 ja vuoden 1583 virsikirjan 101 virttä. Agricolan kerrotaan kääntäneen 30 virttä. Psalmeja on puolestaan 150. Bachin ilmaistaan säveltäneen lukemattoman määrän musiikkia.

Kanttoreita luonnehditaan monitaitureiksi. Kristinuskon juurtuessa Suomeen uutuutetaan kiiltävät kirkonkellot kutsuivat seurakuntalaisia kirkkoon. Soittimiin yhdistetään koon eli mittoihin liittyviä adjektiiveja. Mirjamin rummun sanotaan olleen pieni, kuten Vanhan testamentin ajan harpunkin. Nykyharppua kuvataan edeltäjänsä vastakohtaksi – suureksi.

Oppikirjoissa luonnehditaan erilaisia **toteutustapoja**. Uskonnollista musiikkia sekä siihen liitettyä musiikillista toimintaa kuvataan muun muassa laulamisen, yksi- ja moniäänisen, säestyksettömyyden ja urkujen käyttämättä jättämisen sekä yhteisen musisoimisen välityksellä.

– – **Yhdessä laulettavan** virren tai musiikkiesityksen jälkeen vihkipari polvistuu ja heidän puolestaan rukoillaan. – – (Suuri kertomus 3–4, 111)

– – Päivittäisissä jumalanpalveluksissa papit laulavat kirkkovuoteen liittyvät tekstit **puhelauluna**. **Säestyksettömällä** laululla on muutenkin tärkeä asema toimituksessa, sillä kirkkoissa **ei ole urkuja**. – – (Tähti 5, 74)

Hiljainen viikko on passioiden aikaa // Passio tarkoittaa sävellystä, joka kuvaa Kristuksen kärsimyshistoriaa. – – **Yksiäänisestä** laulamisesta siirryttiin vähitellen **moniäänisyyteen**, ja kuoron tehtäväksi tuli esittää kansaa sekä kommentoida tapahtumia. (Tähti 5, 91)

Laulaminen voidaan toteuttaa kaanonissa tai määrättyjä lauluosia kerraten. Siten oppikirjatekstit myös kuvailevat laulujen esityskäytänteitä.

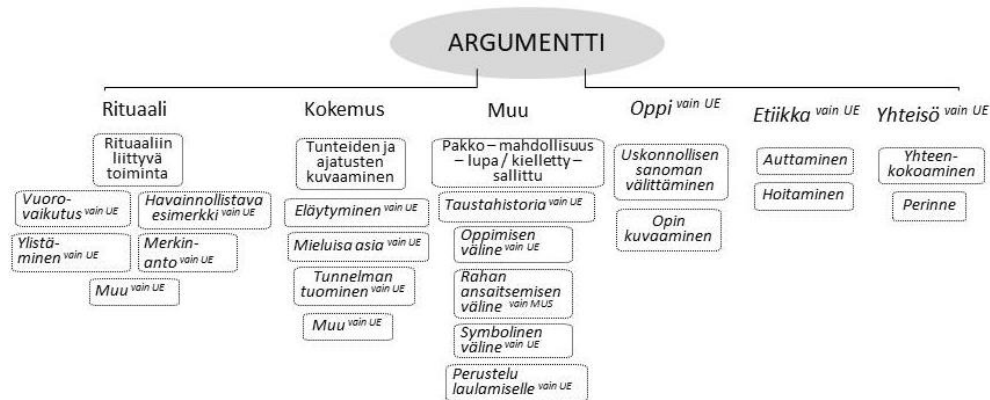
Edellisten esittämiseen liittyvien ilmauksien lisäksi osa ilmauksista määrittää muita toteutustapoja, kuten uskonnolliseen musiikkiin liittyvää teknistä toteuttamista tai musiikin tyyliä. Näin nuottikäsikirjoitusta kuvataan pergamentille käsinkirjoitetuksi, ja Mikko Kuustonen yhdistetään gospelmusiikkiin. Teoksen sävellajiksi määritetään molli, tai torvi kerrotaan valmistetun eläinten sarvista.

Uskonnollisen musiikin **funktiota** määrittävät ilmaukset ovat sekä kirkollisia että muita. UE-oppikirjassa kirjoitetaan virsikirjan toimivan nykyään kirkon ja seurakuntalaisen laulukirjana, mutta palvelleen muinoin lukukirjanakin. Psalmeja puolestaan kerrotaan käytetyn lauluina, rukouksina ja runoina. MUS-oppikirjassa taas vastaava kirkollinen käytötarkoitus yhdistetään soittimeen, ensimmäisiin Hammond-urkuihin. Muusikon työnkuva saattaa ulottua melko kauaskin sävelistä. UE-oppikirjatekstissä nimittäin kerrotaan gospelmuusikko Mikko Kuustosen työstä hyvän tahdon lähettiläänä. Musiikki näyttäytyy MUS-oppikirjoissa niin keskiajan ylhäisön ajanvietteenä kuin säveltäjän tilaustyönäkin.

Attribuutti-ilmaisun **muu**-yläkäsitteen alle olen luokitellut oppikirjateksteihin liitetyt laulu- ja virsitekstien suomennot.

Argumentti-ilmaisun

Argumentti-ilmaisun kohdistaa oppikirjateksteissä huomiota uskonnolliseen musiikkiin ja musisoimiseen liitettyihin perusteluihin. Siten argumentti-ilmaisun vastaa esimerkiksi kysymyksiin: Miksi uskonnollista musiikkia on tai miksi sitä lauletaan ja soitetaan? Uskonnollista musiikkia perustellaan uskonnon ja musiikin oppikirjateksteissä verrattain harvoin. UE-aineistossa on 53 ja MUS-aineistossa 13 ilmaista.

KUVIO 4.12. Uskonnollisen musiikin argumentti-ilmaisun kategorioineen. (Kursivoidut kategoriat ilmenevät oppiaineista vain toisessa.)

Uskonnollista musiikkia tai siihen liittyvää toimintaa argumentoidaan molemmissa oppiaineissa **rituaaliin** liittyvin perusteluin. UE-oppikirjateksteissä musiikin tai musisoimisen tehtävänä on esimerkiksi ylistäminen ja kiittäminen:

Psalmit ovat runoja ja lauluja. Jotkin niistä ovat iloisia, ja niissä **kiitetään** Jumalaa. — (Matka Eedeniin 3–4, 35)

Musiikki voi toimia myös rituaalia osoittavana merkinantona, josta esimerkkeinä ovat oppikirjoissa mainitut islamilainen rukouskutsu ja luterilaisen kirkon kellojensoitto. Musiikin välityksellä kutsutaan ihmisiä saapumaan paikalle.

— Heräsin aamuyöstä läheisen minareetin **rukouskutsuun**. **Rukouskutsu** kuuluu täällä viisi kertaa päivässä. — (Matka Eedeniin 5, 75)

Musiikki liitetään vuorovaikutukseen. Psalmit on osoitettu Jumalalle ja ne voivat toimia rukouksen välineenä.

— Psalmit ovat **rukouksia**, joita laulettiin jumalanpalveluksessa. — (Matka Eedeniin 3–4, 68)

MUS-oppikirjateksteissä taas poppamies ja loitsuaja musisoivat saadakseen yhteyden henkiin tai yliluonnolliseen olentoon. Musiikki toimii siten kommunikaation välineenä. Musiikin tehtäväksi mainitaan UE-oppikirjassa toisaalta myös toivotun olotilan saavuttamisen, transsin, tai sairauksien parantamisen edesauttaminen:

— Šamaani oli poppamies, joka kykeni vaipumaan tanssin ja rummutuksen **avulla transsiin**. Hänen uskottiin voivan näin **ottaa yhteyden henkimaailmaan**. — (Matka Eedeniin 6, 64)

UE-oppikirjatekstissä musiikkiesimerkkiä hyödynnetään lisäksi riitti-käsitteen havainnollistamisessa.

Oppikirjateksteissä uskonnollista musiikkia perustellaan **kokemukseen** liittyvin argumentein. Musiikki ilmaisee emotioita, välittää ajatuksia sekä koskettaa. Urkujen soittamatta jättämisellä voidaan symboloida surun tunnetta tai virren 90 sanoin osoittaa iloa.

— **Jeesuksen kuolema oli suuren surun päivä**. Pitkäperjantaina kirkoissa käytetään mustia tekstiilejä eikä urkuja soiteta. — (Tähti 2, 81)

MUS-oppikirjassa kerrotaan havainnollistavin ja konkreettisoin Matteus-passioesimerkein barokinajan sävellystyylisiä, joka siirsi tunteet ja tunnelmat nuottisymboleina partituurille:

— Sopraanoaariassa (nro 12) Blute nur, du liebes Herz! (Vuoda vain, oi kallis sydän!) urut **kuvastavat sakean nesteen tippumista**. Samassa aariassa **käärme, Schlange "kiemurtelee" viivastolla**. — (Soi 5–6, 221)

Musiikin ja musisoimisen motiivina voi olla mieluisuus. Laulua kuvataan lempilauluksi, laulamista mieluisaksi tai kuoroharrastusta vapaaehtoistyöksi. Passiomusiikki voi auttaa kuulijaa eläytymään kärsimyshistorian tapahtumiin. Kanttorin tehtäväksi mainitaan tunnelman tuominen.

Pappi saapuu paikalle juuri sopivasti ja ihastelee lasten reipasta laulua. - Kirkoissa olisi kyllä aika hiljaista ilman kanttoreita, hän naurahtaa. - Niin olisi. Me kanttorit **tuomme kirkkoon tunnelmaa**, vai mitä? hymyilee Anna. (Tähti 4, 46)

Uskonnolliseen musiikkiin ja musisoimiseen liitetään myös **muita perusteluita**. Oppikirjateksteissä kerrotaan uskonnolliseen musiikkiin liitetyistä normeista ja säätelystä, kuten velvollisuudesta tai pakollisuudesta, vapaaehtoisuudesta ja mahdollisuudesta sekä uskonnollisen musiikin pitämisestä sopimattomana ja siihen siten liitetyistä kielloista. Oppikirjateksti mainitsee esimerkiksi puhtasoppisuuden aikana annetun rangaistuksen syyksi veisaamattomuuden. Vastaavasti tuodaan esille, että nykyisin jumalanpalveluksessa on mahdollista ja lupa laulaa.

[Häpeärangaistuksia:] – • **ei veisannut**, vaikka oli hyvä lauluääni – (Suuri kertomus 6, 250)

Jumalanpalveluksessa **saa** myös **laulaa** ja rukoilla. – (Tähti 1, 64)

Muista perusteluista mainittakoon oppikirjatekstikohdat, joissa toisessa kerrotaan yhden psalmin syntyhistorian taustasta ja toisessa kirjoitetaan virsikirjan tehtävästä opettaa kansa lukemaan.

Vain joka kymmenennessä uskonnolliseen musiikkiin liittyvässä perustelussa viitataan teologisiin eli **opillisiin** argumentteihin. Häämarssin soittamista perustellaan esimerkiksi Jumalan luomistyön kunnioittamisella seuraavasti:

Kirkossa häämarssi soi **sen kunniaksi, että kristinuskon mukaan Jumala loi ihmisen mieheksi ja naiseksi ja tahtoi, että he elävät yhdessä ja rakastavat toisiaan**. – (Tähti 5, 64)

Joululaulujen tehtävänä on oppikirjatekstin mukaan kirkon ydinsanomana, Jumalan rakkauden, välittäminen:

Kirkon tehtävä on koota kristittyjä yhteen, **kertoa Jumalan rakkaudesta** ja auttaa tarvitsevia. **Tämä toteutuu, kun** kristityt kokoontuvat laulamaan joulun sanomasta kertovia lauluja ja tilaisuudessa kannetaan kolehti auttamistarkoituksiin. (Matka Eedeniin 5, 61)

Jälkimmäisestä esimerkistä ilmenee, miten laulamisen tavoitteena pidetään **yhteisöllisyyttä**, kristittyjen yhteen kokoamisen välineenä toimimista. Virret puolestaan liitetään suomalaisen yhteisön perinteeksi.

Oppikirjatekstissä yhdistetään musisoimisen merkitys edelleen **eettisiin** kysymyksiin – auttamiseen ja hoitamiseen. Nuorten bändin esiintyminen järjestetään Yhteisvastuukeräyksen hyväksi ja joululaulutilaisuudessa kerätään kolehti apua tarvitseville. Musiikin hoitava, terapeuttinen vaikutus mainitaan kerrottaessa Daavidin harpunsoiton rauhoittaneen kuninkaan mieltä.

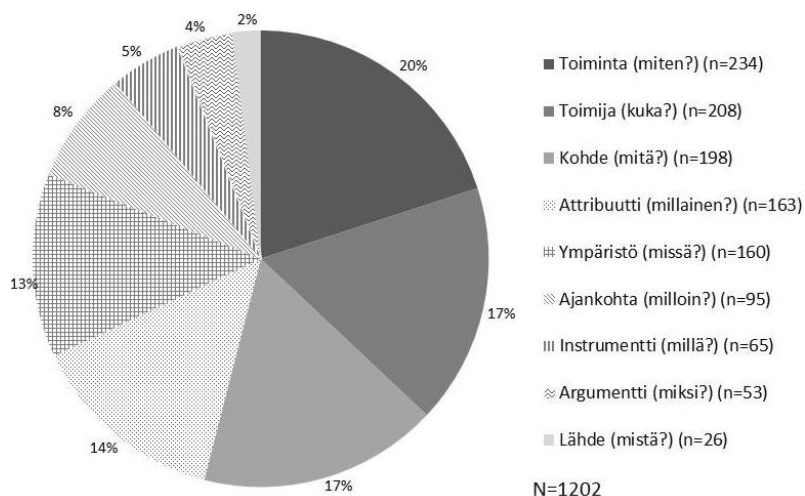
4.3 Yhdeksän uskonnollisen musiikin ilmaisia

MUS- ja UE-oppikirjatekstien kuvauksia uskonnollisesta musiikista olen edellä esitetysti jäsentänyt yhdeksäksi ilmaisuksi, jotka nimesin kohde-, toimija-, toiminta-, ympäristö-, ajankohta-, instrumentti-, lähde-, attribuutti- ja argumentti (ks. kuvio 4.13). Nämä yhdeksän ilmaisua luonnehtivat uskonnollisen musiikin eri piirteitä ja puolia. Niiden välityksellä on mahdollista muodostaa kokonaiskuva siitä, miten uskonnollista musiikkia kuvataan eli miten se määrittyy oppikirjatekstien perusteella.

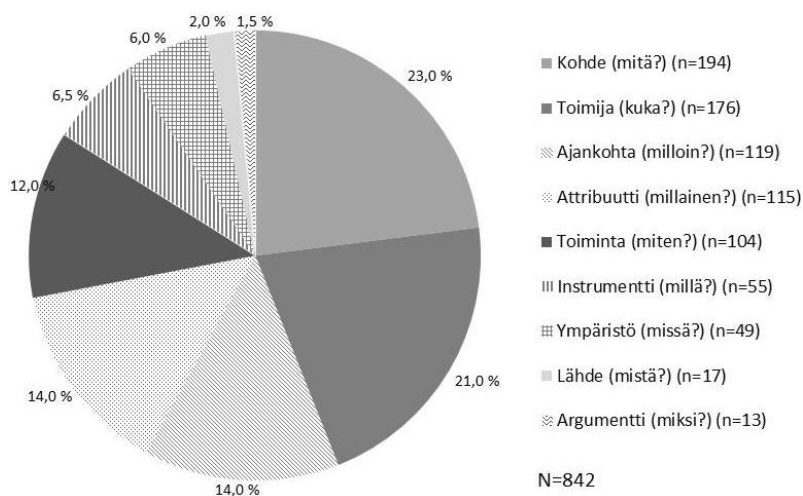
KUVIO 4.13. Yhdeksän uskonnollista musiikkia määrittävää ilmaisua.

UE-oppikirjatekstien uskonnolliseen musiikkiin liittyvien mainintojen eli analyysin kohteena olleiden havaintoyksikköjen (N=1202) lukumääriä (ks. kuvio 4.14) tarkasteltaessa ilmenee, että uskonnollisesta musiikista kuvataan UE-oppikirjoissa enimmäkseen toiminnan, kohteen ja toimijan välityksellä. Melko usein määritetään myös uskonnollisen musiikin ympäristöä ja ajankohtaa sekä luonnehditaan (attribuutti) muita ilmaisuja. Sitä vastoin edellisiä huomattavasti vähemmän UE-oppikirjatekstit kiinnittävät huomiota uskonnolliseen musiikkiin liitettyihin perusteluihin tai soittimiin ja lähteisiin.

KUVIO 4.14. Uskonnollisen musiikin yhdeksän ilmaisun esiintyvyys, ilmauksien eli havaintoyksikköjen määrät ja osuudet UE-teksteissä (N=1202, 100 %).

Myös MUS-oppikirjatekstien uskonnollisen musiikin maininnoissa eli analyysin kohteena olleiden havaintoyksikköjen (N=842) lukumääriä tarkasteltaessa korostuvat kohde- ja toimijailmaisut (ks. kuvio 4.15). Sen sijaan uskonnolliseen musiikkiin liitetystä toiminnasta ja ympäristöstä kirjoitetaan huomattavasti harvemmin. Ajankohtaa ja muita luonnehdintoja (attribuutti) puolestaan sisältyy MUS-oppikirjateksteihin UE-oppikirjatekstejä useammin. Kuten UE-oppikirjoissa myös MUS-oppikirjoissa argumentoidaan tai kerrotaan instrumenteista ja uskonnollisen musiikin lähteistä muihin ilmaisuihin verrattuna huomattavasti harvemmin.

KUVIO 4.15. Uskonnollisen musiikin yhdeksän ilmaisun esiintyvyys, ilmauksien eli havaintoyksikköjen määrät ja osuudet MUS-teksteissä (N=842, 100 %).

Uskonnollista musiikkia luonnehtivat ja määrittävät MUS- ja UE-oppikirjateksteissä yhdeksän ilmaisua: Kohdeilmaisu nostaa esille musiikkiteoksia ja mahdollisia muita musiikkiviittauksia eli kertoo, mistä uskonnollisesta musiikkista oppikirjoissa kirjoitetaan. Toimijailmaisu kuvaa uskonnolliseen musiikkiin liitettyjä henkilöitä ja ihmisryhmiä eli kuka uskonnollisen musiikin kanssa on tekemisissä. Toimintailmaisu tarkastelee, mitä tekeminen uskonnolliseen musiikkiin on liitetty. Näitä kolmea ensin mainittua ilmaisua kutsun uskonnollisen musiikin **(I) pääilmaisuiksi**. Useimmiten uskonnollista musiikkia käsittelevissä oppikirjateksteissä esiintyy pääilmaisuja runsaslukuisemmin kuin muita ilmauksia. Kaksi uskonnollista musiikkia **(II) kontekstoivaa ilmaisua** ovat ympäristö- ja ajankohtailmaisu. Näistä ensin mainittu määrittää uskonnollisen musiikin temporaalista, spatiaalista ja institutionaalista yhteyttä. Ajankohtailmaisu kuvaa nimensä mukaisesti ajallista ympäristöä eli tapahtumahetkeä. Edellisiä uskonnollisen musiikin pää- ja konteksti-ilmaisuja **(III) tarkentavista ilmaisuista** nostaa instrumentti-ilmaisu esille uskonnolliseen musiikkiin liitettyjä soittimia sekä kokoonpanoja ja lähdeilmaisu puolestaan uskonnollisen musiikin lähteitä. Attribuutti- ja argumentti-ilmaisut puolestaan **(IV) selittävät ja täydentävät** pääasiassa laadullisesti kuvaillen (millainen?) ja perustellen (miksi?) muita ilmaisuja.

Edellä kuvatut oppikirjatekstien perusteella muodostetut uskonnollisen musiikin yhdeksän ilmaisua tarjoavat yhden vaihtoehtoisen tavan sekä uskonnollisen musiikin eri puolien kuvaamiseen että uskonnollinen musiikki -käsitteen määrittelemiseen. Uskonnon oppikirjatekstiaineiston yksittäisten ilmausten hienopiirteinen ja tarkka, paikoitellen hyvin yksityiskohtainenkin, läpikäyminen oli edellytyksenä näiden uskonnollisen musiikin piirteiden eli uskonnollisen musiikin yhdeksän eri ilmauksen sekä niiden ala- ja yläkategorioiden havaitsemiselle ja jäsentämiselle.

5 USKONNOLLISEN LAULUN KRITEERISTÖ

5.1 Signaalisana

5.1.1 Kristinuskoon ja kristilliseen perinteeseen viittaavat signaalisanat

Signaali- eli merkkisanalla³³⁴ tarkoitan sellaista laulutekstissä esiintyvää ilmausta tai nimitystä, joka suuntaa signaalin tavoin huomiota laulun mahdolliseen uskonnolliseen luonteeseen ja sisältöön. Toisin sanoen signaalisanaa voidaan pitää uskonnollisen sisällön tai uskonnollista perinnettä muutoin heijastelevan tekstin koodina.³³⁵ Oppikirjalauluteksteissä ilmenevät uskonnolliset signaalisanat lukeutuvat sekä kristinuskon että muiden, ei-kristillisten, uskontojen ja suomalaisen kansanuskon³³⁶ sanastoihin. Laulusanoitusten signaalisanojen tarkasteleminen ja jäsentäminen oli ensisijaisesti aineistolähtöistä sisällönerittelyä (ks. tarkemmin luku 3.3).

Kristinuskoa tai siihen liittyvää perinnettä heijastelevissa lauluteksteissä ilmenee signaalisanoina Jumalasta ja henkiolennoista käytettyjen nimitysten sekä Raamatun kertomusten henkilöiden ja paikkojen lisäksi muitakin kristilliseen sanastoon ja kulttuuriin läheisesti liitettyjä ilmauksia. Musiikin oppikirjoissa julkaistujen laulujen perusteella uskonnollisen signaalisanan käsite laventuu edelleen, sillä kristinuskoon lukeutuvan sanaston ohessa musiikin oppikirjalauluihin sisältyy ei-kristillisten uskontojen, kansanuskon ja mytologioiden sanastoa (ks. luku 5.1.2). Yksityiskohtaisempi tarkastelu keskittyy seuraavassa ensisijaisesti UE- ja MUS-oppikirjalaulujen kristinuskoa ja sen perinnettä heijasteleviin signaalisanoihin ja sivuaa vain toissijaisesti näihin muihin uskontoihin, kansanuskoon tai mytologioihin viittaavia signaalisanoja.

Jumala-nimitykset

Kristilliseen sanastoon sisältyy luonnollisesti monia Jumalaa ja Kristusta merkitseviä kielikuvia.³³⁷ Myös uskonnon ja musiikin oppikirjalauluissa viitataan Jumalaan monin ilmauksin. Lauluteksteissä Jumalasta käytetään 96 eri nimitystä (ks. liitteet 4 ja 5), joista 35 on

³³⁴ Signaali-sana määritellään muun muassa ”tietoa välittävä[ksi] merk[iksi]” (Suomen kielen perussanakirja 1994, 70). Ruotsinkielinen signa-sana merkitsee siunaamista ja signalera-verbin suomenkielisiä vastineita ovat esimerkiksi antaa merkkejä ja ennustaa (MOT Ruotsi 2019, elektroninen lähde). Myös englanninkielinen signal-sana yhdistetään muun muassa viestittämiseen, merkitsemiseen ja ilmaisemiseen (MOT Englanti 2019, elektroninen lähde).; Pohtiessaan pyhä-sanan etymologiaa on Saarikivi (2017, elektroninen lähde) taas kiinnittänyt huomiota signa-sanaan, sen ruotsinkieliseen välsigna-sanajohdokseen (suom. siunata) sekä latinan-kieliseen signare-sanaan (suom. varustaa merkillä). Nämä havainnot tukevat signaalisana-käsitteen valitsemista uskonnollisten laulutekstien tarkastelemiseen.

³³⁵ Suojanen 2000, 148.

³³⁶ Suomalaisen kansanuskon mukaisilla signaalisanoilla tarkoitan sanastoa, joka liittyy suomalaisten esikristilliseen maailmankuvaan tai -selitykseen (ks. Pulkkinen 2014).

³³⁷ Jumalan ja Kristuksen eri nimityksistä mm. Nevalainen 2018, 48–50; Pitkänen 2010, 53–66.

yhteisiä molemmille laulustoille. Erilaisia Jumala-signaalisanoja esiintyy MUS-oppikirjojen lauluissa UE-oppikirjalauluja enemmän.³³⁸ MUS-oppikirjoissa julkaistut laulutekstit näyttäytyvät tältä osin sanastoltaan UE-oppikirjalaulustoa monipuolisempina ja vivahteikkaampina. MUS-lauluissa käytetään Jumalasta myös erikielisiä sekä vanhahtavia suomenkielisiä nimityksiä.

Oppikirjalauluissa esiintyvät Jumala-signaalisanat (N=96) pohjautuvat 28 eri kantasanaan (ks. liite 5).³³⁹ Jumala-ilmauksien kantasanojen lähtökohtana ovat pääasiassa Kolminaisuuden kahdesta persoonasta, Isä ja Poika, käytetyt vakiintuneet³⁴⁰ nimitykset. Sanoituksissa mainitaan edellisiä huomattavasti harvemmin Kolminaisuuden kolmas persoona, (Pyhä) Henki.³⁴¹ Seuraavassa oppikirjalaulukatkelmassa viitataan Jumalaan usealla eri nimityksellä ja mainitaan Kolminaisuuden persoonista jokainen. Näistä kaikista nimityksistä ilmenee yksiselitteisesti, että laulussa tarkoitetaan nimenomaan Jumalaa [aineistositaatteihin lisätyt tekstilihavonnit: JU].

— **Isän** luokse Taivahan maille pilivi **Poijan** kantaa.
Neuvojaksi taivas meille **Pyhän Hengen** antoo. —

Maharollista **Jumalalle** on meille maharottomat:
Isä, Poika, Pyhä Henki, ne kolme yhtä ovat.
näin minä uskon, totisesti uskon: Ne kolme yhtä ovat. —
(*Pohjalainen uskontunnustus*, UE086)

Jumalaan viittaavina vakiintuneina nimityksinä voidaan pitää muun muassa lauluteksteissä esiintyviä ilmauksia Jeesus, Jumala, Kristus, Luoja, Messias ja Vapahtaja. Jumalasta käytetyistä nimityksistä osalla on kristillisen kontekstin ulkopuolella myös jokin muu kuin uskonnollinen konnotaatio.³⁴² Perinteisistä poikkeavia ja epäkonventionaalisia Jumalasta käytettyjä nimityksiä ovat esimerkiksi sanoitusten ilmaukset Lentäjä ja Lohduttaja. Jumalaa nimitetään esimerkiksi *Elämän siiville* -laulussa arkikielestä, kokonaan toisesta asiayhteydestä omaksutulla sanalla ”Lentäjäksi”:

³³⁸ Erilaisia Jumala-nimityksiä esiintyy MUS-laulustossa 79 ja UE-laulustossa 52.

³³⁹ Suomen kielen perussanakirja 1990, 395.; Kantasana-käsite merkitsee tässä ”sana[a], josta johdos on muodostettu.” (Tieteen termipankki 2018a, elektroninen lähde).; Lauluteksteissä esiintyneitä 96 Jumala-ilmauksia vertasin Raamatusta ja Katekismuksesta löytyviin Jumala-nimityksiin sekä MOT Kielitoimiston sanakirjan määritelmiin. Näin selvitin Jumala-nimityksen käyttöä ja nimityksen vakiintuneisuutta. (Ks. Liite 5.)

³⁴⁰ Vakiintuneella Jumala-nimityksellä tarkoitan sellaista nimitystä, jota käytetään joko *Katekismuksessa* (2000) ja/tai *Raamatussa* (1992) tai joka yhdistetään MOT Kielitoimiston sanakirjassa uskontoon tai uskonnolliseen kielenkäyttöön.

³⁴¹ Kaikista Jumala-signaalisanojen kantasanoista Pyhään Henkeen liittyy vain yksi kantasana.

³⁴² Laulutekstien Jumala-nimityksiä, joita käytetään muussakin, kuin ainoastaan uskonnollisessa tai hengellisessä, merkityksessä ovat Henki, Herra, Isä, Karitsa, Korkein, Kuningas, Mestari, Paimen, Poika, Rauhanruhtinas ja Valtias. Edellisiä vielä astetta tulkinnanvaraisempia ovat Lapsi, Murarirabbi, uhri, Voittaja, Ylhäinen ja Ystävä.

Kun synnyin, sain lahjan, sain matkan elämään.
Sain kutsun niin vahvan: Voit luottaa **Lentäjään**. --
.;: Hei, me synnytään, synnytään elämän siiville lentämään.
Luotan **Lentäjään**, **Lentäjään**. Sinä tunnet määränpään.;:³⁴³
(*Elämän siiville*, 1. säk., kertosäk., MUS012)

Lisäksi Jumalaan viitataan usein pronomineilla Hän (myös: hän) ja Sinä (myös: sinä). Seuraava lauluteksti on esimerkkinä sanoituksesta, jossa Jumalaan viitataan yksinomaan yksikön 3. persoonan pronomiinilla hän. Tekstisisällön laajemman kokonaisuuden tarkasteleminen sekä muut signaalisanat tuovat kuitenkin selkeästi esille Jumala-viittaussuhteen.

Onko suurempaa ihmettä
kuin minkä teki **hän**,
kun **hän** meitäkin rakasti
ja antoi elämän.
Voi **hänen** rakkauttaan,
voi **hänen** rakkauttaan.
Koko maailman syntejä **hän** kantoi harteillaan.
(*Voi hänen rakkauttaan*, 1. säk., kertosäk., MUS134)

Jumalaan liittyvien sanojen joukossa on mukana sellaisia ilmauksia, joita ei yhdistetä ainoastaan Jumala-nimityksiksi. Sen vuoksi ne eivät kontekstistaan irrotettuna yksiselitteisesti ilmennä suoraan viittaussuhdetta, eivätkä välttämättä assosioidu laulajalle Jumala-nimityksinä. Tätä selventävät kuitenkin nimeen liitetty iso alkukirjain tai muut täydentävät sanat eli epiteetit.³⁴⁴ Näin esimerkiksi seimen lapsi, puhtahin uhri, Jumalan Karitsa, taivaan kuningas ja Hyvä Paimen -ilmaukset alleviivaavat, että laulun sanoituksessa tarkoitetaan nimenomaisesti Jumalaa. Niistä suurinta osaa voidaan pitää uskonnolliseen kielenkäyttöön vakiintuneina ilmauksina.

Sanoituksissa on lisäksi satunnaisia Jumala-nimityksiä. Niitä ilmenee esimerkiksi sanonnoissa³⁴⁵ ja muutoin epäsuorasti, vaikkapa viittauksena Luojan luomistyöhön³⁴⁶. Tällaiset yksittäiset Jumala-nimitykset eivät siis välttämättä liity tekstin varsinaiseen keskeiseen sisältöön.

³⁴³ Tekstin viittaussuhde Jumalaan ilmenee yksiselitteisesti laulun alkuperäisen kertosäkeistön sanoitusversiossa, joka päättyy toista kertaa kerrattaessa: "Sinun suojaasi, **Herra**, jään!" (Elämän siiville 1996, 32). *Musiikin aika 5–6* -oppikirjassa tätä kertosäkeistön loppua ei kuitenkaan ole julkaistu tässä muodossa, minkä vuoksi viittaussuhde ei ole yhtä selvä.

³⁴⁴ Jumala-nimityksiin liitettyjä täydentäviä ja täsmentäviä ilmauksia ovat Daavid, hyvä, ihminen, Israel, joulukuu, lahja, maailma, maan ja taivaan, pieni, pienoinen, puhdas, pyhä, rauha, seimi, taivas, taivaan/taivaallinen ja ylhäinen. (Ks. Liite 4 ja 5.)

³⁴⁵ "God knows where" (MUS240), "Herra kai sen tietää" (MUS273), "luoja varjelkoon" (MUS226), "Oi, Sallimus Luoja" (MUS237), "tahto Herran" (MUS229) ja "[v]arjele, Luoja" (MUS274).

³⁴⁶ "God's creation" (MUS213), "jotain erikoista Luoja kaikkiin loi!" (MUS281),), "Jumalan kuvaama" (MUS207), "Luojan lintunen" (MUS230), "Luojan on luomoo" (MUS284) ja "Luojan työtä" (MUS238).

Henkiolentoihin liittyvät ilmaukset

Kristillisen käsityksen mukaan enkelit ovat Jumalan luomia henkiolentoja, jotka voivat toimia esimerkiksi viestinviejinä.³⁴⁷ Siten on perusteltua tarkastella laulutekstien enkeli-ilmauksia³⁴⁸ uskonnollisina signaalisanoina. Enkeli-signaalisanoja sisältävissä lauluteksteissä mainitaan usein myös Jumala, kuten seuraavassa esimerkissä:

Oletko sinä minun **suojelusenkeli**?
Voitko istahtaa hetkeksi vierelleni?
Oletko **Taivaan Isän** lähettämä suoja,
turvaisan mielen ja rauhan tuoja? – –
(*Oma enkelini*, 1. säk., UE076)

Oppikirjalaulustoista löytyy tosin sellaisiakin enkeleihin liittyviä lauluja, joissa ei esiinny lainkaan mainintaa Jumalasta. Osa näistä lauluista kuvaa enkeleiden antamaa suojaa, osa taas kertoo joulu- ja pääsiäisenkeleistä, tuonpuoleisuudessa iloitsevista enkeleistä ja suojelusenkelistä. Tällainen on *Suojelusenkeli*-laulu, joka lienee suomalaisessa kontekstissa yksi tunnetuimmista enkelilauluista:

Maan korvessa kulkevi lapsosen tie,
[vaan] ihana **enkeli** kotihin vie.
Niin pitkä on matka, ei kotia näy,
vaan ihana **enkeli** vierellä käy, – –.
(*Suojelusenkeli*, 1. säk., MUS114/UE098)

Enkelit näyttäytyvät lauluteksteissä myös vertauskuvallisina ja sadunomaisina hahmoina, fikteinä³⁴⁹, kuten seuraavissa esimerkeissä, joissa lauletaan satuenkeleistä³⁵⁰. Ensimmäisessä laulussa talven keskellä liihottelee kaksi lumienkeliä ja jälkimmäisessä perhonen ilmaantuu suojelusenkelinä.

Kaksi pientä **enkeliä** maailmalle tahtoi
minkäs Luoja mahtoi, Luoja mahtoi!
Ne liihotti ja lenteli, kuiskutti ja kimalsi, – – .
(*Lumienkeli*, 1. säk., MUS242, san. Hannele Huovi; Soi 1–2, 123)

Perhonen laskeutui kämmenellein. Juuri silloin, kun itsekin turvaa mä hain.
Enkelin muodon mun silmissä sai, **suojelusenkelini**, perhonen kai.
(*Perhonen*, suojelusenkelini, 1. säk., MUS256, san. Petri Haanpää; Saa laulaa 4, 94)

³⁴⁷ Mm. Jussila ym. 2004, 62–63; Katekismus 2000, 36; Palva 2006, 92–93.

³⁴⁸ UE- ja MUS-laulustojen yhteisiä enkeleihin viittaavia signaalisanoja ovat enkeli(-t), angel(s), enkelparvi ja enkelten kuoro. UE-laulustossa lauletaan edellisten lisäksi suojelusenkelistä ja T/(t)aiwaan enkelistä/enkeleistä. MUS-lauluston enkeli-ilmauksiin lukeutuvat puolestaan: Engel, band of angels, rauhan enkelit, enkelkuoro, -äänet ja -laulu sekä enkelten laulu.

³⁴⁹ Fikteiksi kutsutaan epätosia, mutta totena kerrottavia uskomusolentoja, joita hyödynnetään esimerkiksi lasten kasvatuksessa ja huvittamistarkoituksissa. (Pulkkinen & Lindfors 2016, 39; Tieteen termipankki 2018b, elektroninen lähde.)

³⁵⁰ Tällaisia satuhahmoenkeleitä ovat musiikin oppikirjalaulujen lumienkelit, puuhun kiipeävälle mummulle ilmestynyt taivaan enkeli, suojelusenkelinä näyttäytyvä perhonen sekä kuutamossa hiihtävä joulusenkeli. Musiikin oppikirjoissa on neljätoista laulua, joissa enkeli viittaa sadunomaiseen, ei-kristilliseen, hahmoon.

Lauluteksteissä enkelin siipi voi jouluiltana siunata tai enkeleihin voidaan uskoa³⁵¹. Enkeleihin saatetaan viitata silloin, kun halutaan viestittää jotain positiivista: ihmettä, kauneutta, hyvyttä tai toiveen eteenpäin lähettämistä.³⁵²

Enkeli-mainintojen lisäksi yhdessä uskonnon oppikirjalaulussa esiintyy tarkemmin määrittelemätön ”oudot voimat” -ilmaus. Laulu kuvaa, kuinka nämä ”oudot voimat” ovat johtaneet väärin valintoihin, jolla epäsuorasti viitattaneen syntiin:

Elämässä on niin **outoja voimia**.

Joskus toimin niin kuin en tahtoisi toimia. --

En aina erottaa voi pahasta hyvää.

Pahuus on pahimmillaan hyvin kätkeytyvää.

Ja vaikka erotankin, kuitenkin teen joskus niin kuin teen. --

(*Outoja voimia*, kertosa., 2. säh., UE079)

Laulun ”oudot voimat” on tulkittavissa pimeyden valloiksi eli langenneiksi enkeleiksi³⁵³.

Raamatun kertomusten henkilöt ja paikat

On ilmeistä, että uskonnollisissa lauluissa esiintyy viittauksia Raamatun kertomusten henkilöihin ja tapahtumapaikkoihin. Sekä MUS- että UE-oppikirjojen lauluissa mainitaan Raamatun kertomusten henkilöistä Jeesuksen vanhempien, Marian ja Josefin, lisäksi jou-luevankeliumin paimenet ja tietäjät sekä passiokertomuksen ristille tuomittu ryöväri. Mo-lemmissa laulustoissa esiintyy sekä Vanhan että Uuden testamentin henkilöitä.³⁵⁴

Raamatunhenkilöihin saatetaan viitata niin ikään vertauskuvallisesti, kuten Aleksis Kivi seitsemästä veljeksestä kertovassa runossaan Aaprahammiin (Abraham) ja Salomo-niin sekä sen neljännessä säkeistössä Saatanaan:

Tuomas seisoo niin kuin tammi,

koska saarnaa **Aaprahammi**,

Jukolan **Salomon** suuri. --

(*Seitsemän miehen voima*, 4. säh., MUS261, san. Aleksis Kivi; Saa laulaa 4, 51; Soi3-4, 58)

Musiikin oppikirjassa julkaistun *Hard Rock Hallelujah* -laulun runsaan uskonnollisen ku-vaston joukossa esiintyvät niin väärät profeetat kuin pyhimyksetkin:

³⁵¹ ”I believe in angels, something good in everything I see” (*I have a dream*, MUS215).

³⁵² Esimerkiksi: ” -- Kun katsoo maailmaa enkelin silmin niin nähdä voi sen kauneuden. -- ” (*Enkelin silmin*, MUS206); ” -- Hengitin hiljaisemmin. Enkelitauluista leijaili äänettömyys. Sinä iltana joulukuun minä rakastuin maailmaan -- ” (*Kirja*, MUS225); ” -- Enkelin lailla varjosi tulvi kaikkialle huoneeseen. -- ” (*Sinä seisoi ikkunassa*, MUS262).

³⁵³ Jussila ym. 2004, 63; Palva 2006, 93.

³⁵⁴ MUS-oppikirjojen lauluissa viitataan Uudessa testamentissa esiintyviin Herodekseen ja Pilatukseen sekä Vanhan testamentin Abrahamiin, profeetta Hesekieliin, profeettoihin ja Salomoniin. Lisäksi yhdessä laulussa mainitaan Saatana. UE-oppikirjojen lauluissa esiintyy neljä Vanhan testamentin henkilöä: faaraon tytär, Jaakob, Mooses, Nooa ja maininnat profeetasta tai profeetoista sekä Uuden testamentin henkilöistä: evankelistat, Jairuksen tytär, Johannes Kastaja, keisari [tarkennus JU: keisari Augustus] Pietari ja muut opetuslapset.

The saints are crippled on this sinners' night.
 Lost are the lambs with no guiding light. --
 All we need is lightning with power and might,
 striking down **the prophets of false**
 As the moon is rising, give us the sign. --
 (*Hard Rock Hallelujah*, 1. säk., MUS213; san. Mr Lordi; Soi 5–6, 254–255)

Raamatunhenkilöiden ohessa olen poiminut signaalisanoiksi lauluteksteissä esiintyvät kaksi pyhimystä³⁵⁵ ja tarkastellut niitä raamatunkertomusten henkilöiden rinnalla. MUS-oppikirjoihin sisältyy kaksi laulua, joissa lauletaan Santa Luciasta ja *Nuotiolaulussa* puolestaan viitataan partiolaisten suojeluspyhimykseen, Pyhään Yrjöön.³⁵⁶

Jeesuksen syntymään liitetty ympäristö Betlehem sekä Jeesuksen viimeisiin päiviin ja kuolemaan yhdistetyt Getsemane ja Golgata mainitaan sekä MUS- että UE-oppikirjojen lauluissa. UE-lauluissa nimetään muista raamatunkertomusten paikoista ainoastaan Jerusalemi ja Niilin virta. MUS-lauluteksteissä lauletaan niin paratiisista kuin helvetistä (engl. Hell)³⁵⁷. MUS-oppikirjojen lauluissa viitataan UE-oppikirjojen lauluja useammin raamatullisiin ympäristöihin.³⁵⁸

Kristinuskon sanastoon ja kristilliseen kulttuuriin liittyvät muut ilmaukset

Laulusanoituksista löytyy Jumala-nimitysten, henkiolentoihin sekä Raamatun henkilöihin ja paikkoihin liittyvien sanojen ohessa muutakin uskonnollista sanastoa, jota ei tavanomaisesti yhdistetä arki- tai yleiskieleen. Tämä uskonnollinen sanasto on kirkollisessa kontekstissa käytettyä erikoiskieltä³⁵⁹ ja heijastelee vahvasti kristillistä perinnettä. (Ks. liite 6.) Laulutekstien kristinuskon sanastoon tai kristilliseen kulttuuriin läheisesti liittyviä ilmauksia ovat erikieliset jumalanpalveluksissa käytetyn liturgisen kielen³⁶⁰ sanasto- ja fraasilainat. Lisäksi lauluissa esiintyy sanoja, jotka ovat joko kristillisen teologian ja opin keskeistä ydinkäsitteistöä tai jotka muutoin liittyvät kirkolliseen kulttuuriin.³⁶¹

Suomenkielisten laulujen sanoituksiin sisältyy erilaisia latinan-, kreikan- ja heprean-

³⁵⁵ Pyhimys viittaa tässä katolisen kirkon pyhimyksiksi julistamiin marttyyreihin (mm. Teinonen & Teinonen 2003, 221–223).

³⁵⁶ *Lucia*, MUS076; *Pyhä Lucia*, MUS095.; Pyhä Lucia kuoli legendan mukaan marttyyriina 13.12.304, mikä muistoksi Lucian päivää vietetään joulukuussa. (Kättström Höök 2016, 11.); *Nuotiolaulu*, MUS 251.

³⁵⁷ paratiisi: *Sinä seisoi ikkunassa*, MUS262.; helvetti: *Hard Rock Hallelujah*, MUS213.

³⁵⁸ MUS-lauluston lauluissa on mainittu erityisesti Vanhan testamentin paikkoja: Baabel, Babylonin virrat, Eeden, Jordan ja Siion. Lisäksi lauletaan seuraavista Uuden testamentin paikoista: Israel (”Israelin kuningas”), Itämaa (”Itämaan viisaat”) ja Nasaret.

³⁵⁹ Mm. Tieteen termipankki 2019, elektroninen lähde; Ringgren 1972, 25; Mielikäinen 2014, 61–62; Nissi & Mielikäinen 2014, 10.

³⁶⁰ Nissi & Mielikäinen 2014, 8.

³⁶¹ Kristinuskon sanastoon ja kristilliseen kulttuuriin liittyvien muiden ilmauksien jäsentämisessä hyödynsin Raamatun (1992) ja Katekismuksen (2000) ohessa muun muassa seuraavia teoksia: Jussila ym. 2004; Lempiäinen 2007; Nevalainen 2018; Palva 2006; Teinonen & Teinonen 2003.

kielisiä sanoja ja fraaseja.³⁶²

Niin kuin vuoret nää julistaa kunniaasi,
niin me tahdomme korottaa, Herra, nimeäsi.

**Halleluja, halleluja,
halleluja, halleluja,**

Aamen. — —

(*Vuorilaulu*, 1. säk., kertosaik., UE123)

Edellinen lauluesimerkki päättyy latinankieliseen aamen-sanaan (suom. totisesti), joka kristillisessä perinteessä on tapana lausua useimmiten rukouksen lopetusformulana. Laulussa myös ylistetään Jumalaa hepreaksi laulamalla ”halleluja”, joka merkitsee suomeksi ”ylistäkää” tai ”kiittäkää Herraa”. Osa vieraskielisistä fraaseista tai sanoista, kuten halleluja, löytyy sellaisenaan tai suomenkielisinä käännöksinä myös Suomen evankelis-luterilaisen kirkon jumalanpalveluksen liturgiasta.³⁶³ Sanoituksiin sisältyy muitakin jumalanpalveluksesta tuttuja liturgisia fraaseja, kuten ”puolestanne annettu” ja ”puolestanne vuodatettu”³⁶⁴, jotka liturgi tavanomaisesti lausuu ehtoollisen asetussanoissa.

Lauluteksteissä mainitaan myös useita kristinopin keskeisiä käsitteitä, joita voidaan pitää uskonnollisina signaalisanoina. Tällaisia ovat esimerkiksi sakramentteihin, kaste ja ehtoollinen, sekä oppiin, esimerkiksi Kristuksen sovitustyöhön ja sen merkitykseen³⁶⁵, läheisesti liittyvät sanat. Kristillisiä rituaalisia tapoja ja käytänteitä kuvaavia sanoja ovat esimerkiksi seuraavat sanoituksissa mainitut käsitteet: pyhiinvaellus, rukous, siunaus ja saarna. Lisäksi esiintyy kirkolliseen kulttuuriin ja ympäristöön viittaavia sanoja ja niiden johdannaisia³⁶⁶, jotka liittyvät kirkkorakennukseen ja kirkon työntekijöihin, kirkkovuoden ajankohtiin sekä virsi-sanaan. Seuraavissa esimerkeissä ilmenee kirkko ja virren laulaminen:

Mää, mää lampaani anna villoja!

Äiti kutoopi **kirkkovaatteita**.

Juhla pian on, mä pääsen **kirkkohon**, — —

(*Mää, mää lampaani*, MUS248; san. Alice Tegnér; Musiikin mestarit3–4, 100; Soi3–4, 56–57)

³⁶² Lauluteksteihin sisältyviä latinan-, kreikan- tai hepreankielisiä uskonnollisia liturgisia fraaseja tai sanoja ovat aamen, Benedicamus Domino, dona nobis pacem, Gloria in excelsis Deo!, halleluja, hoosianna (myös: sanna), jubilate Domino, Kyrie eleis!, shalom, una sancta.

³⁶³ Esimerkiksi synnintunnustuksen jälkeen lauletaan jumalanpalveluksessa ”Herra, armahda” (kreik. Kyrie eleison) ja muun muassa ehtoollisliturgian yhteydessä toivotetaan rauhaa (vrt. lat. dona nobis pacem tai hepr. shalom). Kolminkertaisella halleluja-laululla voidaan kehystää evankeliumitekstin lukemista ja halleluja lauletaan myös jumalanpalveluksen päätösoosan ylistyksessä (Benedicamus). Jokainen jumalanpalveluksessa lausuttu rukous taas päättyy joko laulettuun tai lausuttuun aamen-sanaan.

³⁶⁴ *Turvaudumme lupaukseen*, 1. ja 2. säk., UE113.

³⁶⁵ Kristinopin keskeisiä käsitteitä ovat mm. anteeksianto, armo, evankeliumi, kuolema, risti, siunaus, sovitus, synti, taivas ja tuonpuoleisuus, uhri, voitto ja ylösnousemus sekä käsky (rakkaus), pyhä ja sielu. (Mm. Katekismus 2000.)

³⁶⁶ Kirkko (esim. alttaritaulu, kirkonkellot ja kirkkotie), kirkkovuoden ajankohdat (mm. adventti, jouluku, pääsiäinen jne.) ja virsi-sanaan perustuvat: kiitos-, riemu- ja voitonvirsi, virsi, virret.

Lauma lähtee laiturille,
kesä koittaa jokaiselle. – –
– – Kaikuu sävel **suvivirren**,
tunnen tuoksun mökkihirren. – –
(*Laitumelle*, 1. sāk., MUS239; san. Pekka Kosonen; Saa laulaa 4, 131)

Kristinuskon sanastoa ja kristilliseen kulttuuriin liittyviä muita ilmauksia on havaittavissa niin lauluteksteissä, joihin jo sisältyy Jumala, henkiolento ja Raamatun kertomusten henkilö ja paikka -signaalisanoja, kuin myös sanoituksissa, joissa näitä muita signaalisanoja ei ole. Jälkimmäisissä ilmenee siten vain yksittäisiä, satunnaisia kristillistä kulttuuria heijastelevia sanoja, kuten yllä olevissa sitaattiesimerkeissä. Helin on nimittänyt tällaisia lauluja, joiden sanoituksissa käytetään uskonnollisia käsitteitä ja ilmauksia vailla sen syvempää ja laajempaa sisällöllistä merkitystä pseudouskonnollisiksi eli kvasi- tai näennäisuskonnollisiksi (saks. pseudoreligiös).³⁶⁷ Edellisiä tulkinnanvaraisempia signaalisanoja ovat esimerkiksi sanoituksissa esiintyvät runolliset ja raamatulliset ilmaukset. Lauluteksteissä lainataan Raamatussa käytettyjä ilmauksia³⁶⁸ joko sellaisenaan tai muunneltuina sanajohdannaisina sekä niiden ohessa muita runollisia ja vanhahtavia uskonnollisen (kristillisen) sanaston ilmauksia ja kuvakieltä.

5.1.2 Ei-kristillisten uskontojen perinteeseen viittaavat signaalisanat

Edellä kuvattujen, kristinuskoon viittaavia signaalisanoja sisältävien, laulujen rinnalla on musiikin oppikirjoissa julkaistu myös lauluja, joihin sisältyy ei-kristillisiä, kuten suomalaisen kansanuskoon, luonnonuskontoihin sekä panteismiin tai antiikin jumaluuksiin, alun perin liitettyjä, nimityksiä (ks. liite 7). Toisaalta muutamiin lauluihin saattaa sisältyä rinnakkain sekä kristilliseen että edellä mainittujen muiden uskontojen tai niitä vastaavaan muuhun uskomusperinteeseen liittyviä sanoja.³⁶⁹

Muihin uskontoihin viittaavista MUS-laulujen signaalisanoista suurin osa liittyy suomalaisen kansanuskon uskomusolentoihin, uskonnon ekspertteihin, paikkoihin, rakennuksiin tai ympäristöihin ja ajankohtiin.³⁷⁰ Sanojen joukossa on lisäksi ilmauksia, jotka

³⁶⁷ Helin 2013, 28, 36.

³⁶⁸ Raamatussa käytettyjä, lauluteksteissä esiintyviä ilmauksia ovat esimerkiksi: ”aukaista taivaaseen portti”, ”Autuus maailmaan on tullut”, ”hän ylösnoussut on”, ”Jeesuksen paluu”, ”laupias”, ”nousta haudasta/kuolleista”, ”pelastus”, ”riemun sanoma”, ”Sana tuli lihaksi”, ”totuuden tie”, ”uusi kirkas henki”, ”uusi liitto”, ”valkeuden sana”, ”vapahiksi osti”, ”varjella”, ”viestiä elämän”, ”viesti jouluyön”, ”word of the Lord”. Näitä ilmauksia voidaan luonnehtia raamatulliseksi kieleksi (mm. Nissi & Mielikäinen 2014, 8).

³⁶⁹ Suomalaisen kansanuskon sanaston jäsentämisessä on hyödynnetty ensisijaisesti teoksia: Pulkkinen 2014 sekä Pulkkinen & Lindfors 2016.

³⁷⁰ Lauluteksteissä mainittuja uskomusolentoja ovat haltijat, kalmanväki, kanssaeläjät, kummittelijat, muinaissuomalaiset jumaluudet ja muut henkiolennot.; Sanoituksissa mainittuja uskonnon eksperttejä, kuten samaaneja ja tietäjiä, ovat noita, tietäjä, velho ja Väinämöinen.; Paikkoja, rakennuksia tai ympäristöjä ovat

kuvaavat uskonnollisia artefakteja tai uskonnollista toimintaa³⁷¹. UE-oppikirjalaulustossa on vain yksi laulu, *Anna mun etsiä*, jonka tekstissä käytetään ei-kristillistä uskonnollista sanastoa – tosin ilmaisullisena tehokeinona: negaatioina. Edellä mainitussa laulussa ihmisen ahneutta kuvataan ilmauksella ”[k]asvun alttarille uhrit uhrataan” ja kykenemättömyyttä rauhan aikaansaamiseksi ”[j]otkut vieläkin syvään kumartaa sodan jumalille”.³⁷²

Seuraavassa *Tapio*-laulussa mainitaan poikkeuksellisen monta suomalaisen kansanuskon uskomusolentoa, jumaluuksien ohessa niin ikään henkiolentoja ja kanssaeläjiä:

Päivättären herätessä aamu valkenee,
aurinko taas kerran tienoon valaisee.
Suuret kuuset kumartaa, kun hallitsija käy.
Metsän kuninkaalle voittajaa ei näy.
Metsän valtias **Tapio** näin metsiä samoilee, **Tuuletar** tietä lakaisee.
Metsän valtias **Tapio** kun katseensa kohottaa, **hiidetkin** kaikkoaa.

Virvatulten syttyessä metsä hiljenee,
aarnikratti aarteet tarkoin varjelee.
Joskus **Ukko** jyrähdellen kaikki säikäyttää,
mutta myrskyn jälkeen taasen tyyntyy sää. – –

(*Tapio*, 1.–2. säk., kertosäk., MUS392; san. Juhani Konola; Musiikin mestarit 1–2, 106; Saa laulaa 3,30)

Laulusanoituksissa kerrotaan muutamista muiden uskomusperinteiden jumaluuksista, kuten roomalaisen uskonnon Amor ja Venus sekä luonnonuskontojen jumaluuksista Father Sun ja Äiti Maa.³⁷³

MUS-lauluissa esiintyvistä, kansanuskontoon alun perin liittyvistä, olennoista valtaosaa voidaan kuitenkin pitää ensisijaisesti fikteinä, sillä laulusanoituksissa niihin on liitetty hyvin runsaasti tarun- ja sadunomaisia piirteitä.³⁷⁴ Tarunomaisia piirteitä sisältää edellä oleva laulusitaatti, suomalaisesta kansanuskosta vaikutteita saanut *Tapio*-laulu. Kahden satuhahmon kohtaamista on kuvattu myös *Tontut ja keijut* -laulussa seuraavasti:

– – **Tonttu** kulta, kätes tänne! Leikki alkakoon!
Kiitos, sulo **keijukainen**, kyllä siihen valmis oon.
Lalalaa – niin keveä on **keijutanssi** tää. – –

(*Tontut ja keijut*, 4. säk., MUS405; san. Emmy Köhler; Musiikin mestarit 1–2, 202)

muun muassa Tapiola, tapiolan vainio ja Väinölä.; Suomalaiseen uskomusperinteeseen liittyvä laulutekstin ajankohta on kekri.

³⁷¹ Tällaisia artefakteja ovat muun muassa kuolemattomuuden juoma, loitsut, noitarumpu ja taikat.

³⁷² *Anna mun etsiä*, 2.–3. säk., UE004.

³⁷³ Ks. esim. Smart 2005, 198–199, 245; Smart 1996, 153.

³⁷⁴ Fikteiksi kutsutaan epätosia, mutta totena kerrottavia uskomusolentoja, joita hyödynnetään esimerkiksi lasten kasvatuksessa ja huvittamistarkoituksissa. (Pulkinen & Lindfors 2016, 39.; Tieteen termipankki 2018b, elektroninen lähde).

Lastenkulttuurin vakiintuneiksi satuhahmoiksi on luettavissa aivan erityisesti juuri laulujen keijukaiset ja tontut sekä joulutontut, -pukki ja peikot.³⁷⁵ Myös kummittelijat ja noidat ovat innoittaneet monia kirjoittajia sadunomaisten laulutekstien luomiseen. Laulutekstien fiktivisyys, sadunomaisuus, etäännyttää ja häivyttää tällaisten satuhahmoina esitettyjen, mutta alun perin nimenomaan uskomusolentojen, uskonnollisen lähtökohdan taka-alalle huomaamattomiin.

5.1.3 Uskonnollisen signaalisanan esiintyvyys oppikirjalaulustoissa

Uskonnolliseksi signaalisanastoksi kutsun niitä oppikirjalaulujen ilmauksia, jotka viittaavat Jumalaan, henkiolentoihin, Raamatun henkilöihin ja paikkoihin, muuhun kristilliseen sanastoon ja kulttuuriin sekä muiden, ei-kristillisten, uskontojen uskomusolentoihin ja ilmiöihin. MUS- ja UE-oppikirjoissa on julkaistu lauluja, jotka sisältävät sekä kristilliseen että muiden uskontojen perinteeseen liittyviä signaalisanoja. Signaalisanatarkastelussa mukana olleet aineistolaulut (N=437) on luettelotuna liitteessä 3.

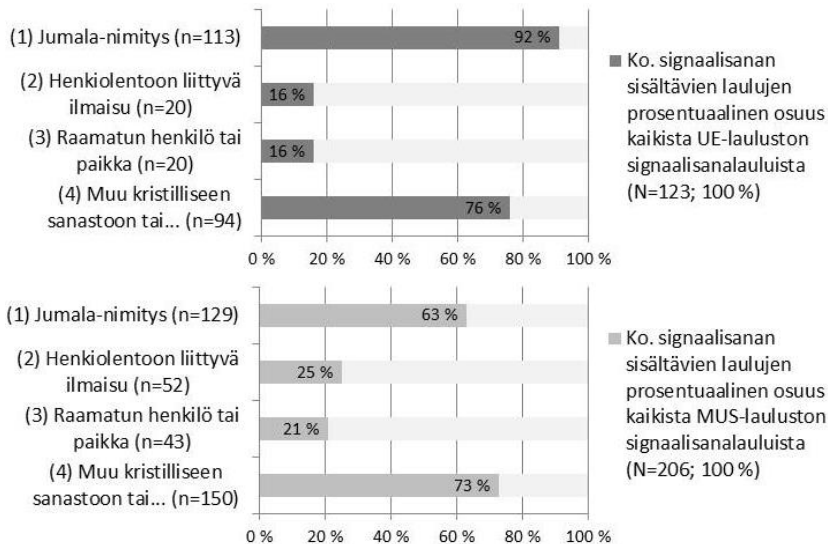
Kristilliseen perinteeseen lukeutuvia signaalisanoja sisältyy lähes kaikkiin UE-oppikirjoissa julkaistuihin lauluihin (n=154, 97 %; N=159, 100 %). Osa näistä lauluista on julkaistu useammassa oppikirjassa, joten kristillisiä signaalisanoja sisältäviä, keskenään eri UE-lauluja on yhteensä 123 (N=128).³⁷⁶ MUS-oppikirjoissa kristinuskoon viittaavia signaalisanoja ilmenee 286 laulun eli noin joka seitsemännän musiikin oppikirjalaulun sanoituksessa (14 %; N=1996, 100 %). Näistä keskenään eri lauluja on yhteensä 206.

Luonnollisesti kristillisyyteen liittyvissä lauluissa mainitaan usein Jumala. Signaalisanatarkastelussa mukana olleista UE-lauluista 113 eli noin 90 prosentissa (N=123, 100 %) viitataan vähintään yhden kerran Jumalaan. MUS-lauluissa Jumala-ilmauksia ilmenee UE-lauluja huomattavasti harvemmin. MUS-lauluista noin 60 prosentissa (N=206, 100 %) on yksi tai useampi Jumala-nimitys. Sekä MUS- että UE-oppikirjojen kristillisiä signaalisanoja sisältävistä lauluista noin kolme neljäsosasta löytyy myös muita kristinuskoon viittaavaan sanastoon ja kulttuuriin liittyviä ilmauksia. Henkiolento ja raamatunhenkilö tai -paikka mainitaan UE-lauluissa edellisiä harvemmin, noin joka kuudennessa signaalisanoja sisältävässä sanoituksessa. Sen sijaan MUS-lauluissa lauletaan henkiolennoista ja raamatunhenkilöistä UE-laulustoa useammin, sillä joka neljäs kristillisiä signaalisanoja sisältävä

³⁷⁵ Kansanuskon uskomusolennoista tontut on määritelty haltijoiksi, keijut kalmanväkeksi ja peikot kanssaeläjiksi.

³⁷⁶ Uskonnollisia signaalisanoja ei ole seuraavien neljän laulun UE-oppikirjoissa julkaistuissa versioissa: *Ojennan käteni*, UE074; *Tervetuloa Nepaliin*, UE103; *Tiellä lasten on niin paljon mutkia*, UE106 ja *Ystävyys on yhteistä työtä*, UE125.

MUS-oppikirjojen laulu liittyy henkiolentoihin ja joka viides raamatunhenkilöihin. (Ks. kuvio 5.1.)

KUVIO 5.1. Eri signaalisanatyyppien määrät ja osuudet kaikista kristinuskoon viittaavista, signaalisanoja sisältävistä UE- ja MUS-oppikirjalauluista.

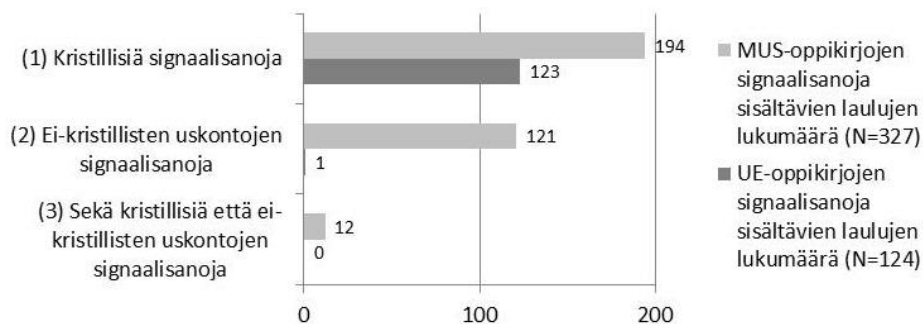
Muihin, ei-kristillisiin, uskontoihin viittaavia signaalisanoja löytyy 178 eli lähes joka kymmenennen MUS-laulun säkeistöistä (9 %; N=1996, 100 %) ja yhdestä UE-laulusta. Muiden uskontojen signaalisanoja sisältävistä MUS-lauluista keskenään eri lauluja on 133. Ei-kristillisten uskontojen signaalisanoja sisältävissä lauluissa ilmenee runsaasti fiktiivistä ainesta, minkä vuoksi uskomusolennot näyttäytyvät niiden sanoituksissa ensisijaisesti satuhahmoina ja niiden mielikuvitukselliset piirteet hämärtävät uskonnollisen alkuperän. Toisaalta on myös huomioitava, ettei näitä lauluja ole alun perin oletettavasti lainkaan laadittu uskonnolliseen käyttöyhteyteen ja tarkoitukseen tai tavattu käyttää uskonnollisen yhteisön laulustona. Eli niiden alkuperäinen lähtökohta on varsinaisesti jokin muu kuin uskonnollinen. Lauluista kahdessatoista ilmenee rinnakkain sekä kristillisiä signaalisanoja että muihin uskontoihin viittaavaa sanastoa. *Marin joululaulussa* lauletaan niin tontusta kuin enkelin siivestäkin:

Jouluriemua laulut soi helkkyen lasten suulla.
Kuka kulkusen kuulla voi – taisi **tontuksi** luulla.

Syttyy tähdet ja kynttilät, joulu jo taloon hiipii.
Meidät suuret ja pienemmät siunaa **enkelin siipi**.

(*Marin joululaulu*, 2. ja 3. säk., MUS244; san. Margit Kalmanlehto Soi 1–2, 135)

MUS- ja UE-oppikirjojen signaalisanoja sisältävät laulut on jaoteltavissa: (1) vain kristillistä signaalisananastoa sisältäviin, (2) ei-kristillisten uskontojen signaalisanoja sisältäviin lauluihin ja lauluihin, joissa ilmenee rinnakkain (3) sekä kristillistä että ei-kristillistä uskonnollista sanastoa. Seuraavassa kuviossa 5.2 on esitetty näihin kolmeen signaalisanalaulutyypiin lukeutuvien laulujen lukumäärät.

KUVIO 5.2. Kolmen eri signaalisanalaulutyypin laulujen lukumäärät UE- ja MUS-oppikirjoissa.

Sekä kristilliseen että ei-kristilliseen perinteeseen viittaavien oppikirjalaulujen uskonnollisten ilmauksien merkitys suhteessa kyseisen laulun keskeiseen sisältöön vaihtelee. Toisaalla uskonnollinen sanasto saattaa liittyä erittäin olennaisesti laulun keskeiseen aihepiiriin, toisaalla taas uskonnolliset signaalisanat ilmenevät yksittäisinä, irrallisina ja hyvin satunnaisakin ilmauksina, nimityksinä tai sanontoina. Uskonnollisia signaalisanoja saattaa siten esiintyä sellaisissakin lauluissa, jotka eivät muilta osin näyttäisi liittyvän varsinaisesti lainkaan uskonnolliseen tematiikkaan. Silti nämä yksittäisetkin signaalisanat tulevat välillisesti heijastaneeksi uskonnollista perinnettä ja kulttuuria. Uskontoon, joko kristinuskoon, johonkin muuhun ei-kristilliseen uskontoon tai kansanuskoon, viittaava signaalisana sisältyy MUS-lauluista jopa joka viidenteen, 23 prosenttiin (yhteensä 452 laulua³⁷⁷; N=1996, 100 %). UE-lauluista lähes kaikkiin sisältyy kristinuskoon viittaava signaalisana.

Pelkän signaalisanatarkastelun perusteella ei laulua kuitenkaan ole vielä mahdollista nimetä uskonnolliseksi, vaan uskonnollisen laulun määrittelemiseksi tarvitaan lisäkriteereitä. Seuraavassa luvussa 5.2 kohdennan tarkastelun tutkimustehtävän mukaisesti koskemaan lähemmin vain niitä kristillisiä signaalisanoja sisältäviä lauluja, joiden keskeinen sisältö näyttäisi liittyvän nimenomaisesti kristinuskoon. Analysoin yksityiskohtaisemmin näiden laulujen sanoituksissa ilmeneviä Smartin kategorioiden mukaisia uskonnon ulottuvuuksia.

³⁷⁷ Musiikin oppikirjoissa julkaistuista 452 laulusta keskenään eri lauluja on yhteensä 327.

Uskonnon ulottuvuuksien avulla pyrin täsmentämään uskonnollisen laulun kriteeristöä ja määrittelemistä. Tämän tarkastelun ulkopuolelle olen rajannut 61 MUS-oppikirjalaulua, joissa ilmenee vain yksittäinen, satunnainen kristinuskoon viittaava signaalisana ja joiden sanoituksen pääaihe liittyy johonkin muuhun kuin kristinuskoon. Lisäksi ei-kristillisiin uskontoihin ja kansanuskoon viittaavat laulut on jätetty tämän jatkotarkastelun ulkopuolelle.

5.2 Uskonnon ulottuvuudet

5.2.1 Uskonnon ulottuvuudet oppikirjalaulujen sanoituksissa

Ninian Smartin uskontojen vertailemiseen laatimaa uskonnon piirreperustaista mallia ulottuvuuksineen olen kuvannut lähemmin luvussa 2.3. Smartin mallin seitsemää ulottuvuutta sovelsin ja hyödynsin tutkimusaineiston laulutekstien analysoimisessa. Näin toteutettu sisällönanalyysi oli teoriaohjaavaa eli abduktiivista.³⁷⁸

Yksityiskohtaisessa uskonnon ulottuvuuksien sisällönanalyysissä oli mukana aieman signaalisatarkastelun perusteella valikoitunut lauluaineisto (ks. luku 5.1). Karsittuani pois yksittäisiä ja satunnaisia signaalisanoja sisältävät laulut (vrt. pseuduskonnolliset³⁷⁹) oli tarkoituksenmukaista keskittyä 134 MUS- ja 123 UE-oppikirjalaulusanoitukseen. Lisäksi uskonnon ulottuvuuksien näkökulma kiinnitti huomioitani MUS-oppikirjojen koko lauluaineiston (N=1996) kuuteen lauluun, joiden sanoituksiin ei sisälly signaalisanoja. Koska UE-oppikirjalaulusto taas oli selkeästi rajattu ja signaalisatarkastelua lauluja ainoastaan viisi, päädyin analysoimaan uskonnon ulottuvuudet kaikista UE-oppikirjalauluista. Näin ulottuvuustarkastelussa oli mukana lopulta yhteensä 140 MUS- ja 128 UE-oppikirjalaulua. Tämän tarkastelun perusteella uskonnollisen laulun kriteeristö täsmentyi edelleen.

UE- ja MUS-oppikirjalaulustoissa ilmenevien uskonnon piirreperustaisen mallin seitsemän ulottuvuuden yksityiskohtaisemmat kuvaukset on esitetty kootusti liitteen 8 taulukoissa 1–7. Seitsemää ulottuvuutta kuvaan ja havainnollistan seuraavassa yksittäisten laulusitaattien sekä yhden esimerkkilaulun välityksellä. Anna-Mari Kaskisen sanoittama ja Petri Laaksosen säveltämä laulu *Joulun suuri salaisuus*³⁸⁰ sisältyy sekä MUS- että UE-oppikirjalaulustoon. Sen sanoituksessa ilmenevät kaikki seitsemän Smartin luokittelun mukaista uskonnon ulottuvuutta.

³⁷⁸ Abduktiivisesta sisällönanalyysimenetelmästä mm. Tuomi & Sarajärvi 2003.; Laulujen uskonnon ulottuvuus -kategorioiden jäsentämisessä ja nimeämisessä hyödynsin Smartin (1996; 2005) teosten ohessa myös seuraavia lähteitä: Jussila ym. 2004; Katekismus 2000; Kotila 2004; McGrath 1999; Nevalainen 2018; Jumalanpalveluksen opas 2000; Pihkala 2009; Teinonen 1999; Teinonen & Teinonen 2003; Teologian sanakirja 2019, elektroninen lähde.

³⁷⁹ Helin 2013, 28, 36.

³⁸⁰ MUS036/UE024; Aiemmin kirjoittamassani artikkelissa (Urponen 2014) en ollut havainnoinut *Joulun suuri salaisuus* -laulusanoituksen sisältämää viittausta uskonnon materiaaliseen ulottuvuuteen ja siksi päättänyt jäsentämään laulusta ainoastaan kuusi uskonnon ulottuvuutta.; Esimerkkilaulutekstin keskeisen sisällön olen tiivistänyt seuraavasti: ”Joulun salaisuus kestää aina. Enkeli tuo toivon sanoman ja salaisuus ’saa kansat laulamaan’. Jokaiselle on lahja: lapsen tuoma rauha maan päälle, joka saa aikaan sovinnon vihollisen kanssa. Kello soittaa viestiä Jeesuksen syntymästä kaikkialle.”

Opillinen ulottuvuus

Oppikirjalauluissa opillista ulottuvuutta heijastelevat kristilliseen oppiin liittyvät näkökulmat ja sisällöt. Tässä tarkastelussa huomioin ainoastaan sellaiset teemat ja ilmaukset, jotka käsittelevät eksplisiittisesti kristillisen opin kysymyksiä. Näin tarkastelun ulkopuolelle rajautuivat kaikki implisiittisesti opilliseen ulottuvuuteen liittyvät laulut.³⁸¹ Sanoitusten opilliseen ulottuvuuteen liittyvät aiheet nimesin Suomen evankelis-luterilaisen kirkon katekismuksen hakemiston hakusanojen mukaisesti.³⁸² Järjestin hakusanat siten, että yhdistelin niitä keskenään ja nimesin tällä tavoin saadut luokat kristinuskon opin määrittelyssä vakiintunein ja yleisesti käytössä olevin käsittein. Koska tehtävänäni ei ole ollut arvioida laulutekstien opinmukaisuutta, saati määrittää niiden kristillistä normatiivisuutta, kuvaavat nämä yläkäsitteet ainoastaan yleisesti MUS- ja UE-laulustoissa ilmeneviä kristilliseen oppiin liittyviä teemoja.

MUS- ja UE-lauluihin sisältyy viittauksia erityisesti Jumalaa ja Kristusta (kristologia) sekä henkiolentoja (angelogia) koskeviin opillisiin näkemyksiin. Lauluissa käsitellään myös luomisoppiin ja pelastusoppiin (soteriologia) lukeutuvia kysymyksiä, kuten maailmansyntykertomuksen teemoja sekä Vapahtajan kuoleman ja ylösnousemuksen merkitystä kristityille. Jälkimmäiseen aihepiiriin nivoutuvat osaltaan nekin laulut, joissa on viittauksia pahan luonteeseen (teodikea) ja syntiin (hamartiologia). Sanoituksissa nousee niin ikään esille kristilliseen ihmiskäsitykseen sekä kuolemaan ja viimeisiin aikoihin (eskatologia) liittyviä aiheita. Edellisten näkökulmien ohessa lauluteksteissä käsitellään kristityn elämään kuuluvia opillisia kysymyksiä, kuten hartaudenharjoittamista, käsitystä kirkosta (eklesiologia) ja lähetystyöstä (missiologia). Huolenpitoa kuvaavat aiheet tulevat taas sivunneeksi esimerkiksi kristillisen sielunhoitokäsityksen lähtökohtia. Laulustossa esiintyy viittauksia Raamattu- ja sakramenttioppeihin liittyviin aiheisiin. Katekismuksen mukaan nimetyistä pelkistetyistä ilmauksista osa lukeutuu useampaan kuin yhteen teologian alaan, sillä eri lauluissa samaa katekismuksen mukaan nimettyä aihepiiriä saatetaan lähestyä eri lähtökohdista. Esimerkiksi evankeliumista kertovat laulut voivat käsitellä aihetta joko pelastusopin, lähetystyön tai kristillisen Jumala-käsityksen näkökulmista.³⁸³

Joulupuu on rakennettu -laulussa opillinen ulottuvuus ilmenee kuvauksena Jeesuksen syntymän merkityksestä ja tehtävästä: Jeesus on syntynyt vapahtamaan ihmiset. Hän toi

³⁸¹ Mikäli tämä ulottuvuus määriteltäisiin ja ymmärrettäisiin laajasti, olisi lähes jokaisesta kristilliseen perinteeseen liittyvästä laulutekstistä mahdollista löytää yhtymäkohtia kristinuskon opilliseen ulottuvuuteen. Muun muassa rituaalinen ja narratiivinen ulottuvuus, kuten kirkkovuoden tapahtumia kuvaavat laulutekstit, tulevat epäsuorasti heijastelleeksi samalla kristillistä oppikäsitystä, esimerkiksi ymmärrystä joulun tapahtumista.

³⁸² Ks. Katekismus 2000, 108–111.

³⁸³ Ks. evankeliumiin liittyen mm. Teinonen & Teinonen 2003; Teinonen 1999; Jussila ym. 2004; McGrath 1999.

mukanaan anteeksiannon. Jeesus voi herättää ihmisessä uskon ja hän myös siunaa. Näiden näkökulmien voi nähdä linkittyvän muun muassa Kristusta ja Jumalaa, pelastusoppia, kristillistä elämää ja hartaudenharjoittamista koskeviin kysymyksiin [aineistositaatteihin lisätyt tekstilihavonnit: JU].

Kiitos, sulle, **Jeesuksemme**,
kallis **Vapahtajamme**,
kun **sä tulit vieraaksemme**,
paras joululahjamme.

=> Jeesus, sovitus, vapahtaminen

Tullessasi toit sä valon,
lahjat rikkaat, runsaimmat.
Autuuden ja anteeksiannon,
kaikki taivaan tavarat.

=> anteeksiantaminen

Anna, Jeesus, henkes valon
jälleen loistaa sieluumme,
sytytellä **uskon** palon.

Siunaa, Jeesus, joulumme.

=> usko, siunaus

(*Joulupuu on rakennettu*, 3.–5. säk., MUS039/UE026)

Myös *Joulun suuri salaisuus* -laulussa ilmenee edellä mainituista opillisista teemoista muutama. Laulutekstin toisessa ja kolmannessa säkeistössä kuvaillaan Jeesusta rauhan tuojana sekä kristillistä käsitystä Jeesuksen, Jumalan Pojan, syntymän merkityksestä:

– – **Seimen lapsen** ihanuus tuo **rauhan päälle maan**. – – => Jeesus, rauha

Laulaa maa ja avaruus: **On Poika syntynyt!**

Suuri, pyhä Jumala on tullut taivaastaan.

=> Jeesus, Jumala, evankeliumi

(*Joulun suuri salaisuus*, 2., 3. säk., MUS036/UE024)

Joulun suuri salaisuus -laulusta on löydettävissä yhtymäkohtia ainakin seuraaviin kristillisen käsityksen näkökulmiin: oppi Jumalasta, oppi Kristuksesta ja pelastusoppi. Kaikki MUS- ja UE-lauluteksteissä ilmenevät opillisen ulottuvuuden pelkistetyt ilmaukset ja kategoriat on koottu liitteenä 8 olevaan taulukkoon 1.

Rituaalinen ulottuvuus

Rituaalinen ulottuvuus ilmenee sanoituksissa muun muassa rituaalisen ajan ja toiminnan kuvauksena. Usein laulun keskeinen aihepiiri linkittyy kirkkovuoteen, kuten jouluun tai pääsiäiseen. Kristilliseen perinteeseen liitettyä uskonnon harjoittamista eli rituaalista toimintaa ovat esimerkiksi sanoituksissa mainitut rukoileminen, laulaminen, kellojen soittaminen, Raamatun lukeminen ja polvistuminen. Lauluteksteissä kerrotaan kristillisistä toimituksista, sakramenteista sekä toiviotiestä eli pyhiinvaelluksesta.

Rituaalista ulottuvuutta ilmentää erityisesti rukous. Lauluun sisältyvä rukous voi olla mietiskelevä tai anova pyyntö, mutta myös Jumalalle suunnattu kiitos ja ylistys, esirukous

tai rituaalinen fraasi. Kaavamaisia rituaalisia fraaseja ovat liturgiset akklamaatiot eli seurakunnan vastaukset, kuten ”halleluja”, ”oi Jumalan karitsa, joka pois otat maailman synnit” tai ”hoosianna”. Sanoituksessa saatetaan samalla kertoa, mitä rukous merkitsee kristitylle. Seuraavassa esimerkissä, *Pienen aasin askeleet*, on rituaalinen fraasi. Hoosiannarukouksen lisäksi sanoituksen kuvaamat kirkkovuoden tapahtumat sekä toiminta, palmunoksien heiluttaminen ja laulaminen, ilmentävät lauluun sisältyvää rituaalista ulottuvuutta:

– – **Palmun oksat** taitetaan
ja **niitä heilutellaan**.
Juhlamielin Herra
tervetulleeks toivotellaan. – –
– – **"Hoosianna, Herra auta"**,
lasten suista raikuu.
Tänään kohti korkeutta
sama laulu kaikuu. – –
(*Pienen aasin askeleet*, 2., 4 sāk., UE082/MUS090)

=> kirkkovuosi: *palmusunnuntai*,
ensimmäinen adventti
=> toiminta: *palmunoksien*
heiluttaminen
=> rukous: *rituaalinen fraasi*

=> toiminta: *laulaminen*

Monessa laulussa kehotetaan, julistetaan, tunnustetaan tai todistetaan usko. Sanoitus voi kertoa niihin liittyvästä toiminnastakin. Laulutekstien rituaalisen ulottuvuustarkastelun yhteydessä kehotus merkitsee kuulijalle suunnattua puhuttelua. Laulu saattaa pyrkiä vaikuttamaan esimerkiksi kuulijansa käyttäytymiseen sanoituksessa mainitulla tavoin tai suuntaamaan yleisemmin huomiota uskonnolliseen toimintaan. Julistus on kuulijalle suunnattu viesti tai sanoma. Tällainen julistus voi olla myös Jumalan, enkelin tai laulutekstissä mainittujen muiden henkilöiden välittämä. Tunnustus on puolestaan suunnattu Jumalalle. Koska tunnustuksen sisältävä sanoitus on kirjoitettu joko yksikön (minä) tai monikon (me) eli 1. persoonan näkökulmasta, sitouttaa se ainakin näennäisesti laulajan laulun sisältämään sanomaan. Todistus on vastaavasti uskon ilmaisemista ”ulospäin” eli omasta uskosta kertomista kuulijoille.³⁸⁴

Joulun suuri salaisuus on keskellämme nyt.
Laulaa maa ja avaruus: **On Poika syntynyt!**

Kellon soitto kirkkaana soi yllä kaiken maan.
Suuri, pyhä **Jumala on tullut taivaastaan**.
(*Joulun suuri salaisuus*, 3. sāk., MUS036/UE024)

=> kirkkovuosi: *joulu*
=> toiminta: *laulaminen*,
julistus: *Jumalan Pojan syntymä*
=> toiminta: *kellojen soittaminen*
=> julistus:
Jumalan Pojan syntymä

Yllä olevassa esimerkkilaulun kolmannessa säkeistössä ilmenee useita viittauksia rituaaliseen ulottuvuuteen. Laulu kertoo rituaalisesta ajankohdasta: kirkkovuoden juhlasta, joulusta. Rituaalista toimintaa on sekä kellojen soittaminen että laulaminen. Edellä mainittuun

³⁸⁴ Kehotus, vrt. ekshortaatio (Teinonen 1999, 85); julistus, vrt. keerygma ja evankelioiminen (mts., 101); tunnustaminen, vrt. confessio (mts., 57); todistus, ks. myös esim. Jumala-todistukset (mts., 161).

rituaaliseen toimintaan yhdistyy tässä esimerkissä julistus Jeesuksen syntymästä. (Ks. liite 8, taulukko 2.)

Narratiivinen ulottuvuus

Uskonnon narratiivista ulottuvuutta heijastelevat sellaiset MUS- ja UE-laulujen aiheet, jotka liittyvät läheisesti Raamattuun, kristittyjen pyhään kirjaan, ja kristilliseen muuhun kertomusperinteeseen, kuten pyhimyslegendoihin. Narratiiviseen ulottuvuuteen luokitellut sanoitukset mukailevat siten joko Vanhan ja Uuden testamentin raamatunkertomuksia tai kristillisiä legendoja. Lauluissa kerrotaan raamatunhenkilöistä ja heidän elämänvaiheistaan, Jeesuksen lisäksi Jaakobista, Mooseksesta ja Nooasta sekä pyhimyksestä, pyhästä Luciasta³⁸⁵. Seuraava laulusimerkki mukailee viime mainittua, pyhän Lucian legenda:

Joulukuun kolmastoista katson ulos pimeään.
Maa on niin märkä, musta, silloin pienen valon nään:
muistan Lucian, neidon Sisilian.
Valon hän tuo sydämiin.

Neito tuo kaunokainen, rohkea ja peloton,
uhmasi ahneutta, itsekkyyttä sulhon.
Antoi Lucia, neito Sisilian,
omaisuuden köyhille. – –
(*Lucia*, 1.–2. säk., MUS065)

=> pyhimystaru:
Pyhä Lucia; legenda

Joulun suuri salaisuus -laulusitaatissa ilmenee puolestaan kaksi viittausta jouluevangeliumin tapahtumiin, Jeesuksen syntymään ja enkelien välittämään ilosanomaan:

– – **Riemulaulu enkelin tuo toivon sanomaa.** => Uusi testamentti, Luuk. 2:8–14,
– – **Seimen lapsen** ihanuus tuo rauhan päälle maan. – – 16–17: *Jeesuksen elämä*,
(*Joulun suuri salaisuus*, 3. säk., MUS036/UE024) *jouluevangeliumi*; henkilö

Varsinkin edellä mainitun jouluevangeliumin (mm. Luuk. 2:1–14) tapahtumat ovat hyvin usein uskonnon narratiivista ulottuvuutta heijastelevien oppikirjalaulujen aiheina.

MUS- ja UE-lauluston sanoituksissa kerrotaan myös raamatunkertomusten opetuksesta, kuten ajan rajallisuudesta (Saarnaajan kirja), Isä meidän -rukouksesta ja Jeesuksen vertauksista (evangeliumit). Muutamissa lauluissa siteerataan suoraan tai hieman mukailen raamatuntekstiä. Osa lauluteksteistä liittyy samanaikaisesti sekä Jeesuksen elämään eli henkilöön että Raamatun opetuskertomukseen. Kaikille raamatunkertomuksiin pohjautuville lauluille on löydettävissä vastaava, yksi tai useampi, raamatunkohtaviite. Laulutekstien narratiivisen ulottuvuustarkastelun yhteydessä havaitut aiheet on esitelty kootusti liitteen 8 taulukossa 3.

³⁸⁵ Luciaa pidetään pyhimyksenä. Legendan mukaan hän kuoli uskonsa vuoksi marttyyrina 13.12.304, minkä muistoksi Lucian päivää vietetään joulukuussa. (Kättström Höök 2016, 11.)

Eettinen ulottuvuus

Eettiseksi ulottuvuudeksi lukeutuvat laulutekstien aiheet ja viittaukset käsittelevät ihmisarvoa, lähimmäisyyttä, yhteiselämän pelisääntöjä ja ympäristökysymyksiä. Ihmisarvoon liittyvissä lauluissa korostetaan tasa-arvoisuutta sekä jokaisen yksilön ainutkertaisuutta, kuten korvaamattomuutta, kauneutta ja tärkeyttä. Lähimmäisyyttä kuvaavat laulut muistuttavat lähimmäisenrakkaudesta, esimerkiksi auttamisen ja palvelemisen merkityksestä. Muutamisissa lauluteksteissä sivutaan ympäristönsuojelua ja ihmisen luontosuhdetta. Laulutekstit ottavat kantaa niin ikään yhteiselämän pelisääntöihin, kuten anteeksiannon, ystävyys ja yhteisöllisyyden merkitykseen, esimerkiksi seuraavasti: ”**Viholliset kättä lyö, on aika sovinnon.**”³⁸⁶ Edellinen tekstikatkkelma havainnollistaa lisäksi rauhan solmimista. Rauhan saavuttamisen tavoitteesta lauletaan myös virressä *Kuule Isä taivaan*:

– – **Katso, Isä, lasta kärsivää.**

Siunaa **koko maailmaa** – –

=> auttaminen, lähimmäinen

Näet, Isä taivaan, lapsen sen,
joka kääntyy puolees rukoillen:

Anna leipä jokapäiväinen. – –

=> lähimmäisenrakkaus
lähimmäinen

Ethän, Isä taivaan, unohda
lapsiasi **sodan jaloissa.**

Rauha anna, viha sammuta.

Siunaa koko maailmaa – –

(*Kuule Isä taivaan*, säk. 1–3, UE042/MUS057)

=> rauha, yhteiselämän
pelisäännöt

Rauhan ohessa tämä laulu nostaa esille lähimmäisen hädän, kärsimyksen ja nälän, ja huomioi muut ihmiset pyytämällä siunausta koko maailmalle. Eettistä ulottuvuutta kuvaavien laulutekstien pelkistetyt ilmaukset sekä kategoriat on koottu liitteen 8 taulukkoon 4.

Kokemuksellinen ulottuvuus

Smart on todennut laulujen herättävän ja nostattavan pintaan tunteita.³⁸⁷ Mutta myös lauluteksteissä itsessään saatetaan ilmaista ja sanoittaa uskontoon liittyviä tunnetiloja tai uskonnollisia kokemuksia. Sanoituksessa voidaan kuvailla esimerkiksi siinä esiintyvän henkilön kokemuksia. Laulutekstien tunteiden kirjo on runsaslukuinen. Nämä tunteisiin liittyvät ilmaukset on luokiteltavissa kokemukselliseksi ulottuvuudeksi (ks. liite 8, taulukko 5).

Osa laulutekstien kuvailemista emootioista liittyy voimakkaan mielihyvän tunteeseen ja onnellisuuden tilaan, kuten onneen, hyvään oloon, iloon ja kiitollisuuteen. Sanoituksissa ilmennetään myös hyvätahoisuutta, kuten lempeyttä ja empaattisuutta. Sisäinen levollisuus taas kuvastuu rakkauteen, rauhallisuuteen, toiveikkuuteen ja turvallisuuteen liittyvinä

³⁸⁶ *Joulun suuri salaisuus*, 2. säk., MUS036/UE024.

³⁸⁷ Smart 2005, 15; Smart 1996, 14, 104.

ilmauksina. Turvallisuuden sekä kiitollisuuden kokemuksiin viitataan *Jäähyväiset*-laulussa seuraavin ilmauksin:

On aika hiljaa kiittää

ja kättä puristaa.

Nyt meidät yhteen liittää

vain muistojemme maa.

=> kiitollisuus

Jäi jälki sydämiimme,

jälki unelmiin. – –

Turvallista matkaa me toivotamme näin.

On aika purjeet nostaa ylöspäin.

Turvallista matkaa aalloilla elämän,

kanssa hyvän ystävän. – –

– – On yksi, joka pysyy,

kaiken ymmärtää:

Jeesus vierellemme aina jää. – –

=> turvallisuus

(Jäähyväiset, MUS045/UE029)

Vahvistumista ja entusiasmia kuvaavat taas esimerkiksi innostukseen ja rohkeuteen liittyvät luonnehdinnat. Luonnollisesti uskonnollisissa lauluissa nousee vahvasti esille sellaisia tunteita, jotka liittyvät läheisesti jumalallisen (tai jonkin muun selittämättömän) kokemiin. Seuraavassa esimerkissä esiintyy tällaisen numeenisen tunneilmauksen ohessa toiveisuus ja mielihyvään liittyen riemu:

– – Silloin kaikkein köyhinkin saa lahjan omistaa.

Riemulaulu enkelin tuo **toivon** sanomaa. – –

=> ilo, toiveisuus

– – **Suuri, pyhä** Jumala on tullut taivaastaan.

=> numeeninen

(Joulun suuri salaisuus, 3. säk., MUS036/UE024)

Lauluissa kuvataan myös mielipahaa ja ikävää, tunnonvaivoja, epäilystä sekä puutteita, esimerkiksi kokemusta riittämättömydestä, väsymyksestä sekä synnistä. Sanoituksille vieraita eivät ole myöskään viittaukset vaaran tai pelon tunteisiin.

Yhteisöllinen ulottuvuus

Tarkastelun kohteena olleissa lauluissa esiintyy ilmauksia, jotka liittävät ne läheisesti uskonnon yhteisölliseen ulottuvuuteen (ks. liite 8, taulukko 6). Kristinuskoa tunnustavaa uskonyhteisöä kuvaavia sanoja ovat esimerkiksi kristityt, Jumalan lapset ja voittajien joukko. Kristittyjä kutsutaan *Suvivirren*³⁸⁸ kolmannessa säkeistössä myös Herran kansaksi ja kuoroksi.

Uskonyhteisön lisäksi lauluissa viitataan lähiyhteisön henkilöihin, lähipiiriin, kuten perheenjäseniin ja luokkakavereihin. Edellisiä tulkinnanvaraisempi ilmaus on monikon 1.

³⁸⁸ *Jo joutui armas aika*, 3. säk., MUS029/UE021.

persoonan käyttö laulussa *Joulun suuri salaisuus*: ”Joulun suuri salaisuus on keskellä~~mm~~me nyt.” Lauluesimerkissä ei ”meistä” laulettaessa ilmene yksiselitteisesti, keitä tai mitä yhteisöä tarkoitetaan. Lauluteksteissä mainittuna yhteisönä voi olla niin ikään oma kansakunta ja siihen kuuluvat ihmiset. Moni oppikirjalaulu kuvaa esimerkkilaulun tapaan kristinuskoon liitettyinä toimijoina tai sanoman vastaanottajina universaalia yhteisöä, esimerkiksi ihmis- ja luomakuntaa, kaikkia kansoja ja koko maailmaa: ”Seimen lapsen ihanuus tuo rauhan **päälle maan**” tai ”joulun suuri salaisuus saa **kansat** laulamaan”.³⁸⁹ Lisäksi sanoituksissa esiintyviä yhteisöihin viittaavia sanoja ovat muut ja yhdessä. Muutamassa UE-oppikirjalaulussa ilmenee uskonnon yhteisöllinen ulottuvuus uskonnollisen yhteisön edustajan välityksellä. Uskonnollisen yhteisön edustajana voi laulutekstissä esiintyä esimerkiksi pappi.

Materiaalinen ulottuvuus

Uskonnon materiaallinen ulottuvuus ilmenee niin vertauskuvallisina kuin konkreettisinkin viittauksina artefakteihin, rakennuksiin ja eliöstöön (liite 8, taulukko 7). Lauluissa mainitaan uskontoon liittyvää kirkollista esineistöä, kuten alttaritaulut, ehtoollispöytä ja kirkonpenkki tai esimerkkilaulun tavoin kellot: ”**Kellon** soitto kirkkaana soi yllä kaiken maan.”³⁹⁰ Sanoituksissa lauletaan uskonnolliseen viestiin liittyvistä rakennuksista sekä muistakin rakennelmista, kirkon ohessa myös tallista ja haudasta. Lauluissa on lukuisia viittauksia seimeen ja ristiin, jotka symboloivat usean laulun yhteydessä samalla Jeesusta. Vastaavasti kristilliseen symboliseen esineistöön lukeutuvat kynttilä ja valo, maininnat leivästä ja viinistä sekä esimerkiksi itämaan tietäjien lahjat.

Sanoituksissa lauletaan erilaisista kasveista, kukista, palmunoksista ja pajunkissoista sekä raamatunkertomuksissakin mainituista eläimistä, kuten aaseista ja lampaista. Seuraavassa lauluesimerkissä, *Heinillä härkien*, materiaalliseen ulottuvuuteen on yhdistettävissä sanoituksessa mainitut Jeesuksen ympäristöä kuvaavat, usein myös uskonnollisina symboleina käytetyt, artefaktit sekä kukat:

Heinillä härkien **kaukalon**
nukkuu lapsi viaton. – –

=> artefaktit (symboli): *heinät*,
kaukalo (vrt. *seimi*)

– – **Helmassa** äitinsä armahan
nukkuu Poika Jumalan. – –

=> artefakti (symboli): *helma*

– – Keskellä **liljain** ja **ruusujen**
nukkuu Herra ihmisten. – –

=> eliöstö (kasvit): *liljat*, *ruusut*

³⁸⁹ *Joulun suuri salaisuus*, 3. säk., MUS036/UE024.

³⁹⁰ *Joulun suuri salaisuus*, 3. säk., MUS036/UE024.

Ristillä rinnalla ryövärin
nukkuu uhri puhtahin. – –
(*Heinillä härkien*, MUS019/UE008)

=> artefakti (symboli): *risti*

Varsin yllättäviäkin epäkonventionaalisia esineitä saatetaan hyödyntää lauluteksteissä vertauskuvallisesti, vaikkapa tilkkutäkkiä kristittyjen yhteyden, helmaa suojan ja leijaa rukouksen symbolina. Lauluissa viitataan myös virsiin ja Raamattuun eli kulttuurisiin artefakteihin. On toki muistettava, että jokainen uskonnon oppikirjojen laululiitteiden hengellinen laulu ilmentää jo itsessäänkin – kulttuurituotteena eli kulttuurisena artefaktina – tätä uskonnon materiaalista ulottuvuutta.

5.2.2 Piirreperustaisen mallin ulottuvuudet uskonnollisen laulun määrittäjinä

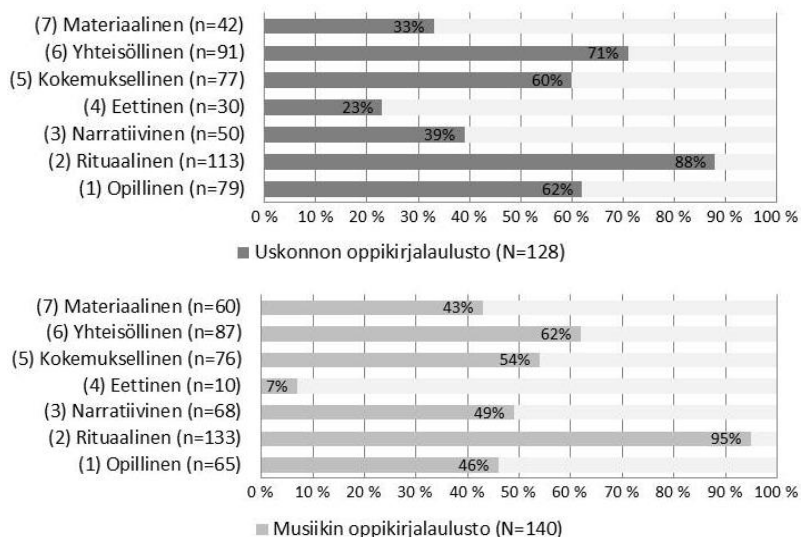
Ninian Martin nimeämät seitsemän uskonnon kategoriaa tarjosivat teoreettisen apuvälineen laulusanoitusten uskonnollisuuden määrittelemiseksi. Tarkastelun kohteena olleiden MUS-laulujen (N=140) ja UE-laulujen (N=128) perusteella voidaan todeta, että oppikirjalaulustoissa ilmenevät kaikki uskonnon ulottuvuudet, tosin kaikki seitsemän ulottuvuutta sisältyvät harvoin yhteen ja samaan lauluun. Vain kahdessa laulutekstissä on löydettävissä kaikki seitsemän uskonnon ulottuvuutta. Kuviossa 5.3 on kootusti esitettyä, missä määrin edellä kuvatut uskonnon seitsemän ulottuvuutta ilmenevät tarkastelun kohteina olleiden laulujen sanoituksissa.

Tarkastelun kohteina olleissa uskonnon sekä musiikin oppikirjalauluissa korostuvat muihin ulottuvuuksiin verrattuna rituaalisuus, yhteisöllisyys ja kokemuksellisuus³⁹¹. UE-lauluissa nousee MUS-oppikirjalaulustoa useammin esille uskontoon liitetty eettisyys ja opillisuus, kun vastaavasti taas MUS-lauluissa on UE-lauluja useammin esillä uskonnon narratiivinen ja materiaallinen ulottuvuus.

Molempien laulustojen sanoituksissa on selkeästi korostunein asema kuitenkin rituaalisella ulottuvuudella, jopa noin yhdeksässä laulussa kymmenestä. Molemmissa oppikirjalaulustoissa rituaalinen ulottuvuus ilmenee lähes yhtä usein. Ero laulustojen välillä on vain seitsemän prosenttia. Kokemuksellista ja rituaalista ulottuvuutta lukuun ottamatta muiden ulottuvuuksien välillä on havaittavissa hieman suurempia eroavuuksia. Uskonnon oppikirjalauluihin sisältyy musiikin oppikirjalaulustoa useammin yhteisöllinen ja kokemuksellinen ulottuvuus. Liitteessä 9 on listattu jokaisen sisällönanalyysissä mukana olleen yksittäisen laulutekstin sisältämät ulottuvuudet. Ulottuvuudet 1–3 eli opillinen, rituaalinen

³⁹¹ Myös Smart (2005, 15) on viitannut musiikin merkitykseen kokemuksellisen ulottuvuuden yhteydessä.

ja/tai narratiivinen ulottuvuus sisältyy 120 uskonnon³⁹² ja 137 musiikin³⁹³ oppikirjalauluun. Ulottuvuudet 4–7 eli eettinen, kokemuksellinen, yhteisöllinen ja/tai materiaallinen ulottuvuus sisältyy 123 uskonnon³⁹⁴ ja 128 musiikin³⁹⁵ oppikirjalauluun.

KUVIO 5.3. Smartin piiirperustaisen mallin ulottuvuuksien määrät ja osuudet UE- ja MUS-laulustoissa.

Uskonnon ja musiikin oppikirjalaulustoista on löydetävissä kaikki Smartin nimeämät seitsemän uskonnon ulottuvuutta, vaikkeivät ne useimmiten ilmenekään samanaikaisesti jokaisessa lauluissa (ks. kuvio 5.4). Oppikirjalauluissa esiintyy kerrallaan, kahta laulua lukuun ottamatta, 1–6 uskonnon eri ulottuvuutta. Smart on todennut, ettei kaikissa uskonnoissaakaan esiinny välttämättä kaikkia ulottuvuuksia ja eri ulottuvuudet saattavat saada eri uskonnoissa erilaisen painoarvon.³⁹⁶ Vastaavasti uskonnon ulottuvuudet ilmenevät myös eri lauluteksteissä eri tavoin.

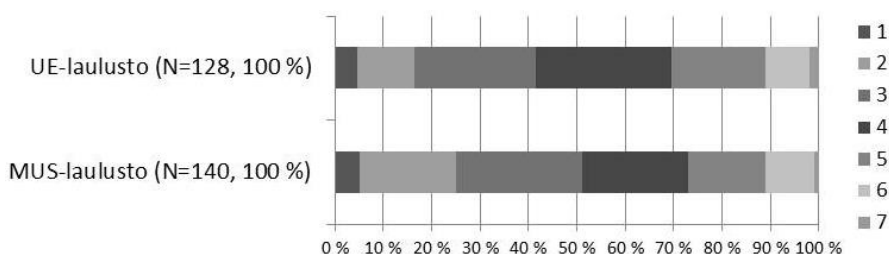
³⁹² Opillista, rituaalista ja/tai narratiivista ulottuvuutta ei ole havaittavissa seuraavissa kahdeksassa (N=128) uskonnon oppikirjalaulutekstissä: *Kirkonrotta, Ojennan käteni, Outoja voimia, Saa kirkkoon kaikki tulla, Tervetuloa Nepaliin, Tiellä lasten on niin paljon mutkia, Tähtitunnari, Ystävyys on yhteistä työtä.*

³⁹³ Opillista, rituaalista ja/tai narratiivista ulottuvuutta ei ole havaittavissa seuraavissa kolmessa (N=140) musiikin oppikirjalaulutekstissä: *Sailing (Seilaan), Satumaa, Varpunen jouluaamuna.*

³⁹⁴ Eettistä, kokemuksellista, yhteisöllistä ja/tai materiaalista ulottuvuutta ei ole seuraavissa viidessä (N=128) uskonnon oppikirjalaulutekstissä: *Hoosianna, Kristus nousi kuolleista, Pieni siemen, Tule, Pyhä Henki, Valvomaan ja rukoilemaan.*

³⁹⁵ Eettistä, kokemuksellista, yhteisöllistä ja/tai materiaalista ulottuvuutta ei ole seuraavissa kahdessa (N=140) musiikin oppikirjalaulutekstissä: *Burden down, Lord, Dem dry bones, Herootes, Hoosianna, Jubilate Domino, Kristus nousi kuolleista, Kuului laulu enkelten, Lo yisa goy, Personent Hodie, Sanna, Shalom, Valo pieni mulla on.*

³⁹⁶ Smart 2005, 23.

KUVIO 5.4. Smartin ulottuvuuksien lukumäärien (1–7 eri ulottuvuutta) osuudet UE- ja MUS-laulustoissa.

Yhdessä uskonnollisessa laulutekstissä on uskonnon seitsemästä ulottuvuudesta useimpiin vain muutama. Laulustojen välillä ei tässä suhteessa ole merkittävää eroa. UE-lauluista yli puolessa (68 laulua) on havaittavissa kolmesta neljään eri uskonnon ulottuvuutta, yhdestä kahteen eri ulottuvuutta sisältyy 21 ja viidestä kuuteen ulottuvuutta 37 lauluun. Kahteen UE-oppikirjalauluun, *Kaikki saavat tulla* ja *Joulun suuri salaisuus*, sisältyy kaikki seitsemän uskonnon ulottuvuutta. Viime mainittu laulu, *Joulun suuri salaisuus*, on mukana myös MUS-laulustossa. Myös MUS-lauluista lähes joka toisessa (68 laulua) on havaittavissa kolmesta neljään eri uskonnon ulottuvuutta ja joka neljänteen lauluun sisältyy joko yhdestä kahteen (35 laulua) tai viidestä kuuteen ulottuvuutta (36 laulua). (Ks. kuvio 5.4.)

Mitä johtopäätöksiä laulun uskonnollisuudesta on mahdollista tehdä uskonnon ulottuvuuksia tarkastelemalla? Uskonnon ulottuvuuksista merkittävimpinä uskonnollisen, tässä yhteydessä kristilliseen perinteeseen perustuvan, laulun määrittäjiä ovat ulottuvuuksista opillinen, rituaalinen ja narratiivinen. Laulu näyttäytyy uskonnollisena, mikäli sen sanoituksessa ilmenee näistä kolmesta ulottuvuudesta vähintään yksi. Tätä tukee myös Helmin, Bergin ja Scrantonin näkemys uskonnon ja spiritualiteetin erottelusta. Helm, Berg ja Scranton liittävät uskontoon nimenomaisesti opin ja tunnustukset (vrt. opillinen ulottuvuus), kertomukset (vrt. narratiivinen u.), rituaalit ja rutiinit sekä opitut rukoukset ja tekstit (vrt. rituaalinen u.).³⁹⁷ Helmin ym. jaottelun mukaisesti spiritualiteettiin taas yhdistetään ihmettely, mysteerin ja arvon kokeminen (vrt. kokemuksellinen u.) sekä suhdetietoisuus (vrt. yhteisöllinen u.). Spiritualiteetille ja uskonnolle yhteisiä ovat kokemukselliseen ulottuvuuteen läheisesti liittyvät suhde Jumalaan ja elämäntarkoitukseen sekä eettiseen ulottuvuuteen yhdistyvä uskon ja moraalin liittäminen omaan elämään. Nämä jälkimmäiset eli eettinen, kokemuksellinen ja yhteisöllinen ulottuvuus eivät kuitenkaan yksistään määritä laulua vielä uskonnolliseksi. Materiaalinen ulottuvuus ei ilmene lainkaan Helmin ym. jaot-

³⁹⁷ Helm ym. 2007, 271; Kilpeläinen 2016, 78.

telussa, eikä pelkästään sen perusteella ole mahdollista jäsentää laulua uskonnolliseksi lauluksi.

Uskonnollisen laulun sijaan osaa, esimerkiksi uskonnon materiaalisen ulottuvuuden sisältävistä, lauluista voidaan kutsua **uskonnollisaiheisiksi lauluiksi**. Tällaiset laulut voivat kertoa uskonnosta tai kuvata sitä. Kyseessä on tällöin uskonnollisen laulun sijaan uskonnollisaiheinen laulu, joka liittyy uskonnollisen sanoman välittämisen sijaan uskonnollisten aihepiirien, yhteisöjen tai yksilöiden kuvaamiseen.³⁹⁸ Pajala on puolestaan kiinnittänyt huomiota Eurovision laulukilpailun kappaleena tunnetun *Katson sineen taivaan* -laulun hengellissävyisiin kielikuviin. 1970-luvun lopun aikakaus- ja sanomalehdistökirjoituksissa laulu vertautui hengelliseen musiikkiin ja virsiin.³⁹⁹ Tällaisten **hengellissävyisten**, yksilöiden hengelliseksi kokemien laulujen tarkastelu rajautuu kuitenkin tämän tutkimuksen ulkopuolelle. Hyvin monenlainen musiikki ja monenlaiset laulut voivat peilata yksilön hengelliseksi kokemia tunteita ja aihepiirejä (vrt. hengellinen laulu -käsite).⁴⁰⁰ Tätä kokemusta ei ole mahdollista tavoittaa uskonnollisen laulun määritelmän avulla.

Edellä kuvatun ulottuvuustarkastelun perusteella oli mahdollista nostaa esille 137 MUS- ja 120 UE-laulua, jotka kaikki sisältävät vähintään yhden kolmesta ensimmäisestä ulottuvuudesta: opillinen, rituaalinen tai narratiivinen. Ulottuvuustarkastelussa mukana olleet kolme⁴⁰¹ musiikin ja kahdeksan⁴⁰² uskonnon oppikirjalaulua eivät siten lukeudu ulottuvuus-kriteeristön perusteella uskonnollisiksi lauluiksi, sillä ne eivät sisällä uskonnon ulottuvuuksista kolmea ensin mainittua. Seuraavan luvun yhteydessä tarkastelen näitä lauluja vielä lähteistön näkökulmasta, jonka olen määritellyt uskonnollisen laulun kolmanneksi kriteeriksi. Seuraava lähteistötarkastelu todentanee ja vahvistanee entisestään laulujen määrittelemisen institutionaalisiksi uskonnollisiksi lauluiksi.

³⁹⁸ Pesonen, Lehtinen ja Myllärniemi (2011, 27–30) ovat kirjoittaneet uskonnollisista ja uskonnollisaiheisista elokuvista. Uskonnollisaiheisen elokuvan lähtökohtana ja intentiona ei ole uskonnollisen sanoman välittäminen, vaan uskonnollisten aihepiirien, yhteisöjen ja yksilöiden kuvaaminen.

³⁹⁹ Pajala 2006, 268–269.

⁴⁰⁰ Esim. Murtonen 2014.

⁴⁰¹ *Kun joulun on, Satumaa ja Varpunen jouluaamuna.*

⁴⁰² *Kirkonrotta, Ojennan käteni, Outoja voimia, Saa kirkkoon kaikki tulla, Tähtitunnari, Ystävyys on yhteistä työtä, Tervetuloa Nepaliin ja Tiellä lasten on niin paljon mutkia.*

5.3 Lähteistö

5.3.1 Institutionaalisten käyttölaulukokoelmien laulut

Uskonnollisen laulun kriteeristöä täydentävänä kolmantena osatekijänä tarkastelin lähteistöä. Lähteistöllä tarkoitan niitä institutionaalisia käyttölaulukokoelmia tai mahdollisia muita lähteitä, joissa MUS- ja UE-lauluja on julkaistu oppikirjakontekstien ulkopuolella. Institutionaalisen julkaisukontekstin tarkastelemisen välityksellä on mahdollista saada tietoa oppikirjalaulujen ja uskonnollisten yhteisöjen käyttölaulustojen välisestä suhteesta. Tarkempaan lähteistötarkasteluun valikoituivat oppikirjalauluista ne, joissa ilmenee vähintään yksi seuraavista kolmesta uskonnon ulottuvuudesta: opillinen, rituaalinen tai narratiivinen. Edellä mainittuja lauluja on uskonnon oppikirjoissa 120 ja musiikin oppikirjoissa 137. Tarkasteluun sisällytin edelleen kaikki UE-laulustolaulut, myös ne kahdeksan laulua, jotka eivät sisältäneet kriteeristön mukaista signaalisanaa tai/ja yhtä edellä mainituista ulottuvuuksista. Siten kaikki UE-lauluston 128 laulua olivat edelleen mukana lähteistötarkastelussa.

Ensisijaisesti lähteistötarkastelun tavoitteena oli selvittää oppikirjalaulujen suhdetta institutionaaliseen uskonnolliseen laulustoon. Siten oli tarkoituksenmukaista verrata oppikirjoissa julkaistuja lauluja Suomen evankelis-luterilaisen kirkon keskeisimpiin suomenkielisten käyttölaulukokoelmien laulustoihin. Tarkasteluun valikoitui mukaan myös herätysliikkeiden sekä Suomessa vaikuttavien kristillisten kirkkokuntien ja yhteisöjen virallisia tai virallisuontoisia laulukirjoja. Muutamien laulujen kohdalla päädyin rajatusti täydentämään lähteistötietoja myös muiden maiden kristillisten kirkkokuntien laulukirjojen avulla. Lähteistötarkasteluun sisältyi 96 julkaisua sekä kaksi [www-hakusivustoa](#). Edellisten lisäksi hyödynsin lähteistön kartoituksessa kirjastotietokantoja⁴⁰³ ja rajatusti myös muutamia muita lähteitä. Kaikki tarkastelussa mukana olleet laulukirjat, niiden eri laitokset, julkaisuvuodet ja tarkat bibliografiset tiedot käyvät ilmi liitteestä 10 sekä lähdeluettelosta. Hyödynnän seuraavassa lähteistötarkastelussa aiemmin luvussa 2.4 kuvaamaani kategorisointia. Luvun 2.4 yhteydessä määrittelin institutionaalinen käyttölaulukokoelma -käsitteen sekä jäsensin käyttölaulukokoelmakategoriat seuraavasti: kanonisoitu laulukokoelma, kirkolliset, seurakunnalliset sekä muut institutionaaliset laulukokoelmat eli herätysliikkeiden, muiden kristillisten kirkkokuntien tai yhteisöjen laulukirjat.

⁴⁰³ Lähteistö-kartoituksessa käytetyt kirjastotietokannat: Frank-monihaku ([monihaku.kirjastot.fi](#)), Helsingin yliopiston kirjasto ([helka.finna.fi](#)), Suomen kansallisbibliografia ([fennica.linneanet.fi](#)), Suomen museot, kirjastot ja arkistot ([finna.fi](#)), Turun yliopiston kirjasto ([utu.finna.fi](#)), Vaski-kirjastot ([vaski.finna.fi](#)).

Kanonisoidut laulut: virret

MUS- ja UE-laulustoihin sisältyy 21⁴⁰⁴ vuoden 1986 virsikirjan eri virttä ja yksi jumalanpalveluslaulu (ks. liite 15). Uskonnon oppikirjoissa virsiä ja liiteosan jumalanpalveluslauluja on yhteensä 19 ja musiikin oppikirjojen lauluista virsiä on kymmenen.⁴⁰⁵ Edellisten lisäksi MUS-laulustoon sisältyy kaksi laulua, joilla on melodianaan virsisävelmä: *Nyt syttyy valot tuhannet* (vrt. virsi 13) ja *En etsi valtaa loistoa* (vrt. virsi 31). Niiden oppikirjoissa julkaistut tekstit eivät kuitenkaan ole yhdenmukaisia virsikirjan sanoitusten kanssa.⁴⁰⁶ Kaikki oppikirjojen virret on julkaistu virsikirjan ohessa vähintään yhdessä lähteistötarkastelussa mukana olleessa muussa kokoelmassa.

Suurin osa oppikirjojen virsistä on hyväksytty virreksi ensimmäisen kerran nimenomaan vuoden 1986 virsikirjaan. Virsistä kolme on vuoden 1963 virsikirjan lisävihkosta. Vanhemmista eli vuosien 1583, 1605, 1701, 1886 ja 1938 virsikirjoista on alun alkaen jokaisesta yksi virsi ja lisäksi vuoden 2001 jumalanpalvelusliitteestä yksi jumalanpalveluslaulu.⁴⁰⁷ Oppikirjalaulustojen kaikkia virsiä voidaan pitää institutionaalisina uskonnollisina lauluina, koska ne sisältyvät Suomen evankelis-luterilaisen kirkon viralliseen laulukokoelmaan.

Kirkolliset laulut

Oppikirjalaulujen lähteistötarkastelu kohdentui kirkollisista laulukokoelmista rajatusti seuraaviin: *Hengellisiä Lauluja ja Virsiä* 1953, *Pyhäkoululauluja* 1969, *SE-LA* -laulukirja 1982 ja *Laula kaikki maa* 1991 sekä *Nuoren seurakunnan veisukirja*, *Lasten virsi* ja *Laulutuuli* -laulukirjojen eri laitoksiin.

Oppikirjoihin sisältyy runsaasti edellä mainittujen kirkollisten kokoelmien lauluja. Suomen evankelis-luterilaisen kirkon auktorisoimia, kirkollisten kokoelmien lauluja sisäl-

⁴⁰⁴ Näistä 21 virrestä seitsemän sisältyy sekä MUS- että UE-laulustoon: VK 1, 13, 15, 21, 90, 501, 571.

⁴⁰⁵ Virsien (n=19) osuus on 15 prosenttia UE-oppikirjoissa julkaistuista kaikista lauluista (N=128, 100 %). Virsiä on julkaistu kuitenkin hyvin rajatusti, vain neljän UE-oppikirjan laululiitteessä – ja virsistä suurin osa sisältyy *Suuri kertomus 1–2* -oppikirjan laululiitteeseen, jonka laulusto poikkeaa juuri virsien suhteellisen suuren lukumäärän osalta huomattavasti muista oppikirjoista. *Suuri kertomus 1–2* -oppikirjan laululiitteen lauluista jopa 64 prosenttia on virsiä. *Tähti ja Matka Eedeniin* -oppikirjasarjojen laulustoihin (yhteensä 92 eri laulua) on valittu yhteensä vain kuusi virttä tai jumalanpalveluslaulua.

Virsien osuus MUS-oppikirjojen lähteistötarkastelussa mukana olleesta laulustosta on noin seitsemän prosenttia (n=10; N=137, 100 %). *Soi ja Musiikin aika* -oppikirjoissa on julkaistu kahta muuta kirjasarjaa hieman useammin virsiä. Kymmenen virren lisäksi MUS-oppikirjojen lauluvalikoimaan sisältyy kaksi joululaulua, joiden sävelmät löytyvät myös virsikirjasta, mutta niiden oppikirjassa julkaistut käänös- ja sanoitusversiot poikkeavat virsikirjassa julkaistuista.

⁴⁰⁶ Jälkimmäisen laulun alkuperäiseen sanoitukseen verrattuna virsitekstiä on myöhemmin uudistettu ja muokattu. Ensin mainitulla laululla on taas suomenkielisessä virsikirjassa kokonaan toinen teksti. Zachris Topeliuksen *En etsi valtaa loistoa* (MUS013) on julkaistu virsikirjassa Niilo Rauhalan suomennoksena *Ei valtaa, kultaa loistavaa* (VK 31) ja Emmy Köhlerin *Nyt syttyy valot tuhannet* (MUS078) -sävelmä on saanut suomenkielisessä virsiversiossaan (VK 13) Sigurd Murin kirjoittamat sanat. Köhlerin *Nyt syttyy valot tuhannet* -laulun suomennoos vastaa Suomen evankelis-luterilaisen kirkon ruotsinkielisen virsikirjan virttä 34 (PsB).

⁴⁰⁷ Aiemmissa virsikirjoissa alun perin julkaistujen virsien sanoitukset ovat oppikirjoissa 1986 vk:n mukaisia.

tyy UE-oppikirjoihin yhteensä 98 ja MUS-oppikirjoihinkin 51. Tosin näistä lauluista suurin osa on julkaistu muissakin kuin ainoastaan kirkollisissa laulukokoelmissa. Uskonnon oppikirjojen seitsemäntoista ja musiikin oppikirjojen kolme laulua on julkaistu ainoastaan edellä mainituissa, yhdessä tai useammassa, kirkollisessa kokoelmassa, eivätkä ne sisälly mihinkään muuhun lähteistötarkastelussa mukana olleeseen institutionaaliseen käyttölaulukirjaan. Osa lauluista on julkaistu ensimmäisen kerran jo HLV- ja PKL-kokoelmissa.

Seurakunnalliset laulut

Oppikirjalaulustojen seurakunnalliset laulut on julkaistu joko jumalanpalveluskäyttöön tarkoitetuissa tai muissa seurakuntakäyttöön suunnatuissa julkaisuissa. Oppikirjojen seurakunnallisia lauluja sisältyy jumalanpalveluskokoelmiin, joita ovat julkaisut *Tuomaslauluja*, *Messulauluja*, *Uusia messulauluja*, *Taizé* sekä *Matkalauluja*. Osa jumalanpalveluskäyttöä varten laadituista lauluista on jumalanpalveluskontekstiin sävellettyjen teosten⁴⁰⁸ osia tai määrättyä jumalanpalvelusta varten kirjoitettuja yksittäisiä lauluja⁴⁰⁹. Oppikirjoihin sisältyy lisäksi lasten- ja nuortenmessuihin sävellettyjä ja sanoitettuja lauluja, jotka on julkaistu messuvihkosissa.⁴¹⁰

Jumalanpalveluskonteksti korostuu UE-oppikirjalauluissa MUS-oppikirjalauluja huomattavasti useammin. Näitä jumalanpalveluslähteistössä julkaistuja lauluja on UE-laulustossa 44 ja MUS-laulustossa 20. Uskonnon oppikirjalauluston seitsemän ja musiikin oppikirjalauluston kolme laulua sisältyy yksinomaan johonkin jumalanpalveluslaulukokoelmaan, eikä niitä löydy muista tässä tarkastelussa mukana olleista käyttölaulukirjoista tai -kokoelmista.

Seurakuntakäyttöön on suunnattu auktorisoitujen kirkollisten rippikoulu-, nuoriso-, lapsi- sekä lähetystyömuodoille tarkoitettujen institutionaalisten laulukirjojen ohessa myös muita laulukokoelmia. Oppikirjalauluja sisältyy esimerkiksi seuraaviin, niin ikään seurakunnallisiksi kutsumiini laulukirjoihin: *Elämän siiville* ja *Quo vadis* -rippikoululaulukirjat, *Ilon siiville*, *Lasten veisukirja* ja *Lasten hengellinen laulukirja* sekä Suomen Lähetysseuran

⁴⁰⁸ Jumalanpalvelukseksi alun perin sävellettyjä musiikillisia kokonaisuuksia ovat Armas Maasalon *Jouluvesper* (*Vesperale*), hiljaisen viikon kärsimyshistorian lukuperinteeseen perustuva J. S. Bachin *Matteuspassio* (BWV 244) sekä Lasse Heikkilän *Suomalainen messu*. Sitä vastoin Heikkilän yhteiskristillinen *Missa concordiae* on sävelletty konserttimessuksi. Koska sen rakenne kuitenkin nojaa vahvasti messuperinteeseen, olen luokitellut myös sen jumalanpalvelusta vastaavaksi kokonaisuudeksi (Missa Concordiae: Heikkilä 2005, 2).

⁴⁰⁹ Tällainen on Suvi-Päivi Kosken pitkäperjantain 2.4.1999 TV-jumalanpalvelusta varten säveltämä ja sanoittama *Pääsiäisviikon laulu*, MUS102 (Koski, elektroninen lähde 2018).

⁴¹⁰ Lapsille, koululaisille ja nuorille suunnattuja jumalanpalveluskokonaisuuksia ovat muun muassa *Meidän messu*, *Jumis!*, *Mukulamessu*, *Juhlamessu* ja *Partiomessu*. Sen sijaan *Riiumessu*-julkaisusta ei ilmene, onko kokonaisuus sävelletty erityisesti jollekin määrättylle ikäryhmälle.

kustantamat julkaisut *Rantaviivalla*, *Tuoreet terveiset* ja *Yhdestä suusta*. Kolmen jälkimmäisen kokoelman laulut nostavat esille lähetystyötä ja muiden maiden laulustoa.

UE-lauluston 85 laulua ja MUS-lauluston 46 laulua sisältyy edellä mainittuihin seurakunnallisiin laulukokoelmiin. Näistä lauluista lähes kaikki sisältyvät tosin myös joihinkin muihinkin julkaisuihin. Ainoastaan kahta musiikin oppikirjalaulua ei löydy mistään muusta lähteistötarkastelussa mukana olleesta laulukokoelmasta kuin seurakunnallisista laulukokoelmista.

Herätysliikkeiden laulut

Oppikirjalaulustojen lähteistötarkastelussa olivat mukana viiden suurimman herätysliikkeen laulukokoelmat sekä Lestadiolaisen Uusheräyksen ja Lähetysyhdistys Rauhan Sanan yhteinen laulukokoelma. Oppikirjalaulustojen lähteistötarkastelu kohdentui lähinnä näiden herätysliikkeiden uusimpiin, kahta kokoelmaa lukuun ottamatta, ennen vuotta 2012 julkaisuuihin laulukirjoihin: *Siionin virret* 2011, *Siionin laulut* 2013, *Siionin virret ja Halullisten sielujen hengelliset laulut* 2006, *Siionin Kannel* 1999, *Viisikielinen* 2014 sekä *Siionin Matkalaulut* 2002.⁴¹¹ Kolmeen ensin mainittuun kokoelmaan sisältyy runsaasti kyseisen herätysliikkeen omaa lauluperinnettä. Lukuun ottamatta *Siionin virttä Milloin opin lapsen lailla*⁴¹² ei niiden laulustoa kuitenkaan ole valikoitunut oppikirjoihin. Sen sijaan kolmessa jälkimmäisessä laulukirjassa on useita lauluja, jotka ovat entuudestaan tuttuja myös muista yhteyksistä, esimerkiksi virsikirjasta, LV- tai NSV-kokoelmista. Erityisen paljon tällaisia lauluja sisältyy *Viisikieliseen*.

Herätysliikelaulukirjojen lauluja on UE-laulustossa 36 ja MUS-laulustossa 21, joista lähes kaikki ovat kuitenkin jo entuudestaan tuttuja useista muista lähteistötarkastelussa mukana olleista kokoelmista. Edellä mainittua *Siionin virttä* lukuun ottamatta ei herätysliikkeiden laulukokoelmien ”omia” lauluja sisälly oppikirjalaulustoihin.

Muiden kristillisten kirkkokuntien tai yhteisöjen laulut

Lähteistötarkastelussa oli mukana muiden kristillisten kirkkokuntien tai yhteisöjen yhteislaulukirjoista seuraavat: Suomen Vapaitten Kristittyjen Neuvoston (myöhemmin nimeltään: Suomen vapaakristillinen neuvosto)⁴¹³ *Hengellisen Laulukirjan* laitokset 1976 ja

⁴¹¹ Koska *Viisikielinen* on ensimmäinen viidesläinen laulukokoelma, on se otettu tarkasteluun mukaan, vaikka kirja on julkaistu vasta 2012 jälkeen, vuonna 2014. Oletettavasti monia *Viisikielisen* lauluja on tavattu laulaa liikkeen parissa jo ennen tässä virallisessa laulukirjassa julkaisemistaan.; Saatavilla ollut *Siionin laulujen* painos on vuodelta 2013, mutta julkaisu vastaa vuoden 2006 laitosta.; *Siionin virret* 2017 ja *Siionin laulut* 2016 rajautuivat tämän tarkastelun ulkopuolelle.

⁴¹² *Milloin opin lapsen lailla* (UE059) on Siionin virsi nro 107 (SV-11).

⁴¹³ *Hengellinen Laulukirja* on baptistiyhdyskunnan, helluntaiherätyksen, metodistikirkon ja vapaakirkon yhteinen laulukirja (Hengellinen Laulukirja 1991, esipuhe). *Laulun aika* on Adventtikirkon, Baptistiyhdys-

1991 sekä jälkimmäisen lisäosa *Laulun aika* 2008, Suomen Adventtikirkon *Seurakunta laulaa* 2001, Helsingin katolisen hiippakunnan laulukirja *Cantemus* 2012 ja Suomen ortodoksisen kirkon *Vaeltajan lauluja* 1995. Viime mainittua lukuun ottamatta on näissä muissa suomenkielisissä kokoelmissa julkaistu useita sekä virsikirjan että muiden Suomen evankelis-luterilaisen kirkon käyttölaulukokoelmien lauluja.

Oppikirjojen laulustoihin sisältyy ekumeeniseen käyttöön vakiintuneita lauluja. UE-lauluista 27 ja MUS-lauluista 28 lauletaan Suomessa luterilaisen kirkon lisäksi yhdessä tai useammassa muussa kristillisessä kirkkokunnassa tai yhteisöissä. Ortodoksiseen perinteesen lukeutuvista kahdesta laulusta toinen sisältyy liturgisen laulun kuoronuottikokoelmaan *Veisatkaa Herralle III* ja toinen jumalanpalveluksen ulkopuolella käytettäväksi tarkoitettuun yhteislaulukirjaan *Vaeltajan lauluja*. Molemmat ortodoksista perinnettä edustavat laulut on julkaistu myös perusopetuksen ortodoksista uskonnonopetusta varten 1980-luvulla laaditussa kokoelmassa *Ortodoksisia kirkkoveisuja ja hengellisiä lauluja*.

Oppikirjalaulujen lähteistöjä kartoittaessani osoittautui, että laulustoista löytyy suomenmennettuina myös muiden maiden virsikirjojen tai vastaavien laulukokoelmien virsiä. MUS- ja UE-lauluja sisältyy muun muassa Saksan evankelisen kirkon (*Evangelisches Gesangbuch* 2000) ja Islannin kirkon (*Sálmabók íslensku kirkjunnar* 2001) virsikirjoihin sekä katolisen kirkon saksankieliseen laulukirjaan (*Gotteslob* 2013). Joillekin lauluille löytyy useita laulukokoelmalähteitä *Hymnary.org*-www-sivuston avulla. Sivustolla on monia viitauksia eri maiden kirkkokuntien laulukokoelmiin, joiden lähdetietojen tarkastamiseen ei tämän tutkimuksen puitteissa kuitenkaan ollut tarpeen ryhtyä. Yhteisen virsiperinteen johdosta on luonnollista, että esimerkiksi oppikirjoissa julkaistuista virsistä osa on lähtöisin muiden maiden, erityisesti saksan- ja ruotsinkielisistä, virsikirjoista. Myös eurooppalaisista ekumeenisiin laulukokoelmiin *Unisono* ja *Colours of Grace* sisältyy laulustolauluista useita. MUS-lauluista kahdeksaa ei löydy mistään muusta tämän tutkimuksen puitteissa läpikäydystä laulukirjasta kuin edellä mainituista kansainvälisistä, vieraskielisistä lähteistä. Muiden maiden virsikirjojen tai vastaavien laulukokoelmien perusteella päädyin määrittelemään myös ne institutionaalisiksi lauluiksi.

Edellä mainittuihin kristillisten yhteisöjen institutionaalisiin käyttölaulukokoelmiin sisältyvät lähes kaikki UE-laulut (90 %; N=128, 100 %). Myös MUS-lauluista 82 laulun (60 %; N=137, 100 %) lähteistö oli mahdollista selvittää edellä mainittujen kokoelmien perusteella. Toisaalta 55 MUS-laulun lähteistö jäi kuitenkin tämän tarkastelun jälkeen yhä arvoituk-

kunnan, Helluntaiheräyksen, Metodistikirkon, Pelastusarmeijan ja Vapaakirkon yhteinen laulukirja (Laulun aika 2008, esipuhe).

seksi. Näiden laulujen osalta tarkastelua oli tarpeen laajentaa rajatusti institutionaalisten käyttölaulukirjojen ulkopuolelle.

5.3.2 Oppikirjantekijöiden ja muiden lähteiden laulut

Institutionaaliin käyttölaulukokoelmiin sisällyttömiä lauluja on UE-laulustossa 13 (10 %) ja MUS-laulustossa 55 (40 %). Näiden ei-institutionaalisten laulujen osalta oli tarpeen laventaa tarkastelua rajatusti mahdollisiin muihin lähteisiin. Tässä lähteistöjen kartoittamistyössä korostui kirjastotietokantojen⁴¹⁴ merkitys.

Oppikirjantekijöiden laulut

Osa oppikirjalauluista on nähtävästi joko laadittu kyseistä oppikirjaa varten tai julkaistu muutoin ensimmäistä kertaa oppikirjassa. Ne kaikki ovat oppikirjasarjan tekijöiden säveltämiä ja sanoittamia. UE- ja MUS-laulustoihin sisältyy yhteensä kolmetoista oppikirjantekijöiden kirjoittamaa laulua, joita ei tiettävästi ole julkaistu muualla kuin oppiaineen kyseissä oppikirjassa. UE-oppikirjasarjan *Tähti 1–4*-luokan laululiitteissä on yhteensä kymmenen oppikirjantekijöiden säveltämää ja sanoittamaa laulua. Niistä kuusi⁴¹⁵ sisältää uskonnollisen laulun ulottuvuus -kriteeristön osatekijöitä. MUS-laulustoon sisältyy kolme oppikirjantekijän⁴¹⁶ laulua.

Uskonnon oppikirjantekijöiden lauluissa korostuu oppikirjapedagoginen käyttötarkoitus. Oppikirjapedagogiset laulut tukevat nimenomaisen oppikirjan käyttämistä ja niiden sanoituksissa esiintyy oppikirjateksteistä tuttuja aiheita sekä fiktiivisiä hahmoja ja henkilöitä. *Tähti*-oppikirjasarjalla on jopa oma tunnuslaulunsa, *Tähtitunnari*, joka on tarkoitettu oppikirjasarjan yhteydessä musisoitavaksi. *Kirkonrotta*-laulussakin seikkailee kirjan sivuilta tuttuja henkilöitä. Musiikin oppikirjantekijöiden lauluissa ei vastaavaa kirjasarjaan liittynyttä oppikirjapedagogista yhteyttä ole havaittavissa.

⁴¹⁴ Lähteistö-kartoituksessa hyödynnetyt kirjastotietokannat ilmenevät luvun 5.3.1 yhteydestä.

⁴¹⁵ *Tähti 1* -oppikirjassa on julkaistu *Adventtilaulu*, UE001; *Pääsiäinen, juhla meidän*, UE087; *Ekaluokkalaisten laulu*, UE005; *Mä mistä kiittäisin?*, UE066 ja *Oma enkelini*, UE076. Karoliina Vidgrén on säveltänyt ne kaikki ja sanoittanut niistä osan. Vidgrén on yksi oppikirjan kolmesta tekijästä. Tapani Saarisen käsialaa on *Tähti 4* -kirjan *Herran rukouksesta* -laulu, UE009.; Neljä laulua, joissa ei ilmene rituaalista, opillista tai narratiivista ulottuvuutta ovat *Tähti 1* -oppikirjassa julkaistu *Kirkonrotta*, UE034 ja *Tähti 1* ja *2* -oppikirjoissa *Saa kirkkoon kaikki tulla*, UE091 ja *Tähtitunnari*, UE115. Karoliina Vidgrén on säveltänyt ne kaikki ja sanoittanut osan. Vidgrén on yksi näiden oppikirjojen kolmesta tekijästä. Kirjantekijä Merja Uljas on sanoittanut ja säveltänyt *Tähti 3* -kirjan laulun *Tiellä lasten on niin paljon mukia*, UE106.

⁴¹⁶ Sanna Salmisen lauluja ovat *Isä meidän*, MUS028 ja *Lucia*, MUS065, Hannu Jokelaisen laulu *Olkoon joulusi*, MUS083. Sanna Salminen on yksi *Soi*-kirjasarjan tekijöistä (*Soi 3–4* ja *5–6*), tosin nämä laulut on julkaistu *Soi 1–2* -oppikirjassa, jonka tekijänä hän itse ei ole toiminut. Hannu Jokelainen on yksi *Saa laulaa!* 4 -oppikirjan kuudesta kirjailijasta.

Muiden lähteiden laulut

UE-lauluston kolmen⁴¹⁷ ja MUS-lauluston 52 laulun lähteistä ei käynyt ilmi institutionaalisen käyttölaulukokoelmälähteistön perusteella, eivätkä ne olleet oppikirjantekijöiden laatimia. Näiden laulujen lähteistötarkastelussa hyödynsin kirjastotietokantoja, joiden avulla löydetty muut ei-institutionaaliset lähteistöt on luokiteltavissa seuraavasti: lauluntekijöiden kokoomajulkaisut, musiikinhistorialliset lähteet, hengellisiä toivelauluja sisältävät kokoelmat, musiikkipedagogiset laulukirjat sekä lauluperinnekokoelmat.

Kaikki kolme UE-laulua sisältyy lauluntekijöiden tuotantoa esitteleviin kokoomajulkaisuihin. Ne löytyvät Jukka Salmisen ja Pekka Simojoen laulukirjoista. Sekä Salminen että Simojoki ovat tulleet tunnetuiksi Suomi-gospelin uranuurtajina. MUS-laulustossa vastaavia lauluntekijöiden tai -esittäjien⁴¹⁸ kokoomajulkaisuihin sisältyviä lauluja on kuusi.

MUS-oppikirjoissa on julkaistu myös musiikinhistoriallisia ja kouluhistoriallisia lauluja. MUS-laulustossa on kolme *Tiernapojat*-kuvaelman laulua ja yksi *Lucia*-joulukuvaelman laulu. Erityisesti Tiernapojat-laulut liittyvät läheisesti koululaisten joulukuvaelmaperinteeseen. Ne opittiin aikanaan korvakuulolta, tosin myöhemmin niitä on toki painettukin.⁴¹⁹ Myös neljää MUS-lauluston *Piae Cantiones* -kokoelman laulua voidaan pitää niin musiikinhistoriaan kuin koululauluperinteeseenkin läheisesti liittyvinä. Näistä keskiaikaisista PC-lauluista kolme sisältyy tosin myös institutionaaliin lähteistöihin ja niistä yksi on päätynyt suomenkielisen virsikirjan virreksikin.⁴²⁰

Erlaisia hengellisten laulujen toivekokoelmia on julkaistu lukuisia, eikä niitä kaikkia ole ollut mahdollista tai tarpeenkaan käydä tämän tutkimuksen yhteydessä läpi. Hartaiden laulujen kokoelmiin tai vastaaviin kokoomajulkaisuihin sisältyy kahdeksan ei-institutionaalista MUS-laulua sekä yhden laulun sanoitus⁴²¹. Lisäksi MUS-lauluston neljä laulua määrittänyt musiikkipedagogisten laulukokoelmien (ks. liite 10) lauluiksi. Ne on julkaistu koulun musiikinopetuksen ohjesohjelmistoksi tarkoitetuissa kirjoissa.

Voidaan olettaa, että MUS-lauluja löytyy muistakin kuin edellä tarkastelluista kokoelmista. Sen todistavat esimerkiksi neljä MUS-laulua⁴²², jotka monien muiden laulustolaulujen tapaan sisältyvät lauluperinnekokoelmiksi kutsumiini julkaisuihin. Lähdejulkaisutarkastelun laajentaminen koskemaan edelleen vaikkapa joulu- ja toivelaulukokoelmia, toisi

⁴¹⁷ *Johannes, Jokainen on kaunis, Hiljaisen viikon laulu.*

⁴¹⁸ Lauluntekijä Jukka Salminen sekä yhtyeet Mustarastas (säv. Kari Haapala) ja Tulus.

⁴¹⁹ Heikki Laitinen ohjelmassa *Kuusi kuvaa* (Yle Radio 1 2018, elektroninen lähde); Tiernapojat 2006.

⁴²⁰ Latinankielinen PC-kokoelma julkaistiin ensimmäisen kerran 1582 ja sen suomennos 1616.; Mm. Pajamo & Tuppurainen 2004, 88–96.

⁴²¹ Mm. *Hartaita toivelauluja* 1985; *Parhaat hengelliset laulut* 2001; *Suuri toivelaulukirja* -sarjan osa *Hengellisiä lauluja* 2002; *Yhteen ääneen* 2015; *Jää kuuntelemaan* 1994.; Eino Leinon *Oi muistatko vielä sen virren* -runo, joka MUS-laulustossa on Kari Haapalan säveltämä.

⁴²² *Joulukirkkoon, Kesäpäivä Kangasalla, Pyhä Lucia; Tuiki, tuiki tähtönen.*

hyvin todennäköisesti lisävalaistusta lähteistöjen taustoittamiseen ja kontekstointiin erityisesti niiden laulujen osalta, jotka eivät sisälly institutionaaliin käyttölaulukokoelmiin, eivät ole oppikirjantekijöiden laatimia tai joita ei löydy myöskään edellä kuvatuista muista lähteistä. Lähteistötarkastelun laajentamista en kuitenkaan nähnyt tarpeelliseksi, sillä pääasiallisena mielenkiinnon kohteenahan oli alun alkaen laulujen suhde kristillisten yhteisöjen institutionaaliin käyttölaulukokoelmiin.

Lähdetietoa vailla olevat laulut

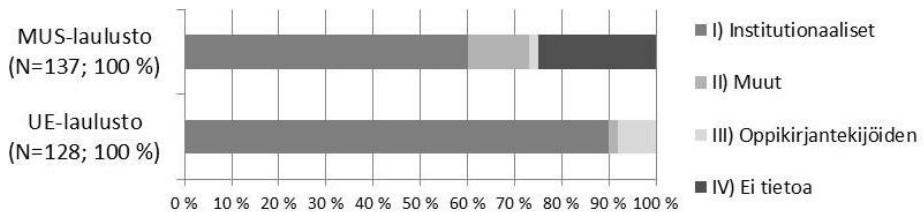
Edellä kuvattujen lähteistöjen perusteella löytyy vähintään yksi lähdetäustatieto kaikille UE-lauluille. Sen sijaan MUS-oppikirjalauluston 34 eli noin joka neljännen (25 %; N=137, 100 %) laulun lähteistö jäi tämän tarkastelun puitteissa selvittämättä ja avoimeksi. Näistä lauluista kuusitoista on joululaulua, kymmenkunta kansainvälistä ja kahdeksan muuta laulua. Oletettavasti joululaulukokoelmien sisällyttäminen lähteistötarkasteluun olisi auttanut lähdetietoa vaille jääneiden MUS-laulujen ulkopuolisten julkaisukontekstien tarkentamisessa.

5.3.3 Lähteistö uskonnollisen laulun kontekstioijana

Lähteistönsä, eli kanonisoiduissa, kirkollisissa, seurakunnallisissa tai herätysliikkeiden, muiden kirkkokuntien ja yhteisöjen laulukokoelmissa julkaisemisen, perusteella institutionaalisiksi uskonnollisiksi käyttölauluiksi määriteltävissä olevia lauluja sisältyy sekä UE-että MUS-laulustoihin. Tämä tarkastelu osoitti, että UE-oppikirjalaulusto sisältää MUS-oppikirjalaulustoa huomattavasti enemmän institutionaalista käyttölaulustoa. Institutionaalisten uskonnollisten laulujen osuus on UE-laulustossa erittäin merkittävä. Oppikirjantekijöiden lauluja lukuun ottamatta lähes jokaiselle UE-laululle on löydettävissä vähintään yksi lähdejulkaisu saatavilla olleista institutionaalisista käyttölaulukokoelmista. Sitä vastoin musiikin oppikirjoissa institutionaalisiksi uskonnollisiksi lauluiksi lukeutuvia lauluja on UE-oppikirjoja huomattavasti vähemmän. Institutionaaliin käyttölaulukirjoihin sisältyy 112 UE-laulustolaulua (87,5 %; N=128, 100 %) ja MUS-lauluston lauluista yhteensä 82 laulua (60 %; N=137, 100 %) eli noin kolmasosa vähemmän (ks. kuvio 5.5).

Myös oppikirjantekijöiden lauluja sisältyy UE-oppikirjoihin enemmän kuin MUS-oppikirjoihin. Muiden kuin institutionaalisten käyttölaulukokoelmien lauluja esiintyy puolestaan MUS-oppikirjoissa huomattavasti useammin (13 %; N=137, 100 %) kuin UE-oppikirjoissa (2 %; N=128, 100 %). Näitä muita lähteitä ovat vanhat laulukokoelmat tai -kuvaelmat tai laulukirjojen ja -esittäjien kokoelmajulkaisut. MUS-lauluston lähteistöjen tahot ovatkin monenkirjavia. Niiden lähdejulkaisutiedoissa korostuvat esimerkiksi erilaiset

joulu-, koulu- ja toivelaulukokoelmat. Muutamat joululaulut ovat tuttuja myös *Kauneimmat joululaulut* -vihkosista. Edellisten lisäksi musiikin oppikirjalauluista joka neljäs laulu näyttäytyy sellaisena uskonnollisina lauluina, jota ei tiettävästi ole julkaistu missään edellä mainituista julkaisuista ja niiden lähteistö jäi tämän tutkimuksen puitteissa arvoitukseksi.

KUVIO 5.5. MUS- ja UE-laulustojen lähteistötyypit ja niihin sisältyvien laulujen osuudet.

Noin 40 prosenttia MUS-lauluista ei lukeudu tämän tutkimuksen perusteella kristillisten yhteisöjen institutionaaliseksi käyttölauluksi. Tähän prosenttiosuuteen olen laskenut mukaan myös ne laulut, joiden lähteistö jäi selvittämättä. MUS-oppikirjalaulusto eroaa siten lähteistönsä perusteella huomattavasti UE-oppikirjalaulustosta.

Kanonisoitujen laulujen eli virsien osuus oppikirjojen laulustovalikoimasta on vain murto-osa, joten UE- ja MUS-oppikirjalaulustojen määrällisen tarkastelun perusteella kirkon kanonisoimalla laullalla ei näyttäisi oppikirjoissa, toisin kuin kirkossa, olevan erityisasemaa muihin uskonnollisiin lauluihin verrattuna. On toki mahdollista, että oppikirjantekijät ovat olettaneet, että kouluissa olisi saatavilla virsikirjoja. Virsikirjan mahdollinen käyttäminen koulujen oppimateriaalina saattaisi osaltaan selittää, miksei virsisanoitusten julkaisemista oppikirjoissa ole pidetty tarpeellisena.⁴²³ Tätä oletusta tukee edelleen sekin, että esimerkiksi UE-oppikirjasarjojen opettajan oppaisiin sisältyy viittauksia myös sellaisiin virsiin, joita ei ole julkaistu oppikirjoissa tai opettajan oppaissa.

Virsikirjan virren alkuperää ja numeroa ei aina ole tuotu musiikin oppikirjoissa esille tai sitä ei erityisesti ole korostettu. Esimerkiksi virren 30 nimitiedoissa mainitaan ainoastaan *Toivioretkellä*, virren 581 otsikkona on *Suomalainen rukous* ja virttä 15 kutsutaan *Adventtilauluksi*. Toisaalta virreksi saatetaan nimittää sellaisiakin lauluja, joita ei ole julkaistu virsikirjassa tai joiden teksti ei lainkaan liity uskonnolliseen tematiikkaan. Muutamissa MUS-oppikirjoissa julkaistuissa uskonnollisissa lauluissa esiintyy virsi-sana, vaikkei

⁴²³ Esimerkiksi Kirjapaja-kustantamo on julkaissut pienikokoisia, pehmeäkantisia virsikirjoja, joita markkinoidaan ”kouluvirsikirjoina” (Sacrum 2018, elektroninen lähde).; Suomen evankelis-luterilaisen kirkon virsikirja on ollut vuodesta 2006 käytettävissä evl.fi-internetsivustolla, joten tämä ”verkkovirsikirja” on ollut hyvin helposti myös opettajien saatavilla. (Kirkon tiedotuskeskus 2006, elektroninen lähde).

kyse ole varsinaisesta Suomen evankelis-luterilaisen kirkon virsikirjan virrestä: *Jouluvirsi* tai *Pääsiäisvirsi*. Kirkollisen virren käsitettä hämärtää edelleen se, että virsi-sanoja löytyy myös sellaisten laulujen nimistä, joiden sanoitukset eivät liity lainkaan uskonnollisiin aiheisiin. Viime mainittuja virsi-lauluja ovat *Tuliaisvirsi* ja *Vilu mulle virttä virkkoi*. Siten virsi-käsite saattaa aiheuttaa sekaannusta ja epäselvyyttä.⁴²⁴

Oppikirjojen virsivalikoima noudattelee pitkälti kouluvirsisuosituksia. Oppikirjoissa julkaistuista 21 virrestä viisitoista sisältyy myös Suomen evankelis-luterilaisen kirkon *Peruskoulun virsisuosituslistaan*.⁴²⁵ MUS-lauluston kuutta ja UE-lauluston yhtä virttä lukuun ottamatta virret on useimmiten julkaistu myös *Lasten virsi* -kokoelmissa⁴²⁶. Oppikirjojen virsivalikoima edustaa kuitenkin vain paria virsikirjan osastoa ja muutamaa alaosastoa, joten sitä voidaan pitää temaattisesti suppeana. Merkille pantavaa ja osin hieman yllättävääkin on se, ettei UE- tai MUS-laulustossa ole mukana yhtään nuorten virttä.⁴²⁷

Virsien sijaan UE-oppikirjojen tekijät ovat lauluja valitessaan huomioineet aivan erityisesti kirkon lapsi- ja nuorisotyön lauluston. UE-laulusto nojaa edellä kuvatun lähteistötarkastelun perusteella pääasiassa Suomen evankelis-luterilaisen kirkon 1980–2010-lukujen lasten, varhaisnuorten ja nuorten uskonnolliseen nykylauluperinteeseen. Suurin osa UE-laulustosta löytyy LV, *Laulutuuli* tai NSV-kokoelmista. Sekä UE- että MUS-lauluston muutamia lauluja sisältyy myös LKM- ja HLV-kirjoihin. Edellä mainittuja kokoelmia kutsun kirkollisiksi. MUS-laulusto eroaa UE-laulustosta nimenomaan tämän kirkon lapsi- ja nuorisotyömuotojen käytössä olevan laulukokoelmalauluston perusteella. UE-lauluista 96 eli 79 prosenttia (N=121, 100 %) ja MUS-lauluista ainoastaan 51 eli 38 prosenttia (N=134, 100 %) sisältyy edellä mainittuihin kirkollisiin laulukokoelmiin.

Seurakunnallisten laulujen osalta lukumäärät ovat lähes yhdenmukaiset kirkollisten laulujen suhdelukujen kanssa. Jumalanpalvelus- ja muissa seurakuntalaulukokoelmissa on

⁴²⁴ Soi 3–4, 80; Musiikin aika 5–6, 122; mm. Saa laulaa 4, 58; Musiikin aika 1–2, 213, 236; Soi 5–6, 141; Soi 5–6, 129.

⁴²⁵ Vuoden 1986 virsikirjan käyttöönoton jälkeen silloinen Kirkon jumalanpalvelus- ja musiikkitoiminnan keskus laati peruskoulun virsisuunnitelman, jossa 75 virttä on ryhmitelty luokka-asteille 1–9 (Pajamo 1988, 5–6, 15–21). Päivitetty 60 virren *Kouluvirret*-lista oli vastaavasti jaoteltu luokka-asteittain 1–2, 3–4, 5–6, 7–9 ja julkaistiin 2000-luvun alkupuolella myös kirkkohallituksen www-sivulla. Virsisuosituslistan tavoitteeksi määriteltiin tuolloin: ” – antaa virikkeitä ja toisaalta tarvittaessa runko siitä, mitä virsiä milläkin luokka-asteella olisi hyvä laulaa.” (Sakasti 2016, elektroninen lähde.) *Kouluvirret*-suosituslista poistettiin evl-internetsivustolta syksyllä 2017. Sen tilalla julkaistiin kirkon Sakasti-intranetissä uudistettu *Virsivinkejä koulukäyttöön*, joka oli päivitetty vastaamaan uudistunutta perusopetuksen opetussuunnitelmaa ja huomioi myös virsikirjan lisäviuhkon 2015 virret. (Kirkkohallituksen asiantuntija Teija Tuukkanen, suullinen tiedonanto 11.12.2018.)

⁴²⁶ *Lasten virsi* -kokoelmien vuosien 1988, 1997 ja 2012 laitokset.

⁴²⁷ Uskonnon ja musiikin oppikirjoissa on julkaistu erityisesti ”Kirkkovuosi”-osaston (VK 1–163) virsiä. Kaikki muut oppikirjavirret ovat ”Elämä Jumalan maailmassa”-osastosta (VK 455–603), jonka virsistä UE-laulustoon sisältyy useita lasten virsiä (VK 490–503) ja pari ”Koulu ja opiskelu”-virttä (VK 484–489). Edellisten lisäksi oppikirjojen virsivalikoimasta löytyy ”Vuodenajat” ja ”Isänmaa”-osastojen virsi, yksi kumpaa-kin, sekä liiteosan (VK 720–760) yksi jumalanpalveluslaulu. Virsikirjan ”Nuoret”-alastoson virret löytyvät virsikirjasta nro 504–517.

julkaistu UE-lauluista 94 eli 78 prosenttia ja MUS-lauluista 53 eli 40 prosenttia. Oppikirjalaulustojen keskinäiset erot ovat näiltä osin kuitenkin melko huomattavia.

Herätysliikkeiden ikioma laulusto ei tule oppikirjojen välityksellä tutuksi, sillä UE-laulustoon lukeutuu vain yksi herätysliikkeen laulukirjan laulu. Ekumeenista eli Suomen muiden kirkkokuntien käyttämää laulustoa sisältyy molempien oppiaineiden laulustoihin lähes yhtä paljon. Noin joka viides laulustolaulu on julkaistu myös muiden Suomessa vaikuttavien kirkkokuntien suomenkielisissä laulukirjoissa. MUS-laulustoon sisältyy edellisten lisäksi kahdeksan laulua, jotka ovat muiden maiden kirkkokuntien kokoelmista.

Oppikirjalaulustojen lähteistötarkastelun välityksellä on mahdollista saada välillisesti tietoa lauluihin liitetyistä käyttökonteksteista sekä tarkoituseristä eli intentiosta, funktiosta ja reseptiosta. Samalla laulun määrittelemisen uskonnolliseksi täsmentyy lähteistön, tässä yhteydessä erityisesti kristillisten yhteisöiden institutionaalisten käyttölaulukirjojen, tarkastelun välityksellä. Edellä tarkasteltuja institutionaalisia laulukokoelmia on laadittu ja julkaistu erilaisiin tarkoituksiin, muun muassa jumalanpalveluskäyttöön, eri-ikäisille kohderyhmille ja seurakunnan eri toimintamuotoja varten sekä uskonnollisten yhteisöjen virallisiksi ja kanonisoiduiksi laulustoiksi. Edellä kuvatussa tarkastelussa ilmeni oppikirjalaulustojen suhde Suomen evankelis-luterilaisen kirkon kanonisoimaan, auktorisoimaan tai virallisuuntoiseen laulustoon sekä herätysliikkeiden ja muiden kirkkokuntien tai yhteisöjen lauluperinteeseen. Osa lauluista näyttäytyy lähteistötarkastelun perusteella erityisesti jumalanpalveluslauluina, toiset taas lasten tai nuorten lauluina, osa lähetystyön laulustona. Oppikirjalauluistoissa on mukana myös sellaisia lauluja, joita jo useat sukupolvet ovat laulaneet. Näitä ”lauluklassikoita” on julkaistu niin aiemmissa virsikirjoissa kuin myös PKL- ja HLV-laulukirjoissa.

UE-laulusto perustaa hyvin pitkälti Suomen evankelis-luterilaisen kirkon virallisiin tai virallisuuntoisiin, seurakuntien eri työmuotojen käytössä vakiintuneisiin laulukokoelmiin. Sen sijaan MUS-oppikirjojen laulustossa on huomattava joukko (n. 40 %) lauluja, jotka on julkaistu kokonaan muissa kuin luterilaisen kirkon kanonisoiduissa, kirkollisissa tai seurakunnallisissa käyttölaulukokoelmissa. Edelleen noin joka neljännen MUS-laulun lähteistö ei ilmennyt tämän tutkimuksen puitteissa, eikä niiden lähteistö ole siten ratkaisevassa asemassa laulun uskonnollisuuden määrittämisessä. Nämä MUS-laulut näyttäytyvät uskonnollisina lauluina, mutteivät kirkon auktorisoimina, kirkon virallisissa tai virallisuonteisissa laulukokoelmissa julkaistuina uskonnollisina lauluina. Siten MUS-oppikirjojen uskonnollinen laulusto poikkeaa lähteistötarkastelun perusteella Suomen evankelis-luterilaisen kirkon uskonnollisesta laulustosta ja edustaa osittain ei-institutionaalista uskonnollista laulustoa.

Lähdekontekstin määrittelemät laulut

Suurin osa lähteistötarkastelussa mukana olleista lauluista näyttäytyi uskonnollisina lauluina jo signaali- ja uskonnon ulottuvuus -tarkasteluiden perusteella. Muutamat laulut määrittyvät uskonnollisiksi vasta lähdekontekstistarkastelun perusteella. Kirkkomusiikkiteoksen, messukokonaisuuden tai musiikkikuvaelman yksittäisen laulun uskonnollinen tausta saattaa alkuperäislähdekontekstistaan irrotettuna jäädä kokonaan havaitsematta silloin, kun laulu on julkaistu esimerkiksi musiikin oppikirjojen muiden laulujen joukossa. Laajan teoskokonaisuuden jokaisen laulun sanoituksissa kun ei välttämättä aina esiinny esimerkiksi Jumalaan tai enkeleihin viittaavia signaalisanoja ja laulu saattaa kommentoida esimerkiksi edellä olleita tapahtumia.

Laulujen sanoituksissa ei myöskään välttämättä esiinny suoraan Jumalaan tai enkeleihin liittyviä signaalisanoja, vaan niissä saatetaan kertoa esimerkiksi kristillisestä Lucia-pyhimyksestä ja *Herootes*-laulussa kuningas Herodeksesta ja ”Petlehemistä”. Tällaiset ilmaukset olen määritellyt aiemman signaalisanatarkastelun yhteydessä kristilliseen sanastoon ja kulttuuriin liittyviksi muiksi ilmauksiksi. Siten edellä mainittujen laulujen uskonnolliseksi lauluksi luokittelemista tuki nimenomaan niiden lähteistön selvittäminen.

Ensisijaisesti lähdekontekstin määrittelemiä MUS-laulustossa esiintyviä lauluja ovat muun muassa J. S. Bachin *Matteuspassiosta* lainattu katkelma *Wir setzen uns*, Tiernapoi-kanäytelmään ja Lucian päivän viettoon liittyvät laulut sekä Jukka Salmisen Nooan arkista kertova *Zooppera* -lasten musiikkikertomuksen laulu *Annan kaareni nousta*.⁴²⁸ Myös *Anna anteeksi*⁴²⁹ laulun uskonnollinen jumalanpalveluskonteksti ja laulun uskonnollinen funktio nousevat esille vasta tarkasteltaessa alkuperäistä lähdetä ja julkaisukontekstia. *Anna anteeksi* on alun perin julkaistu *Mukulamessun*, lapsiperheiden jumalanpalveluksen, synnintunnustuslauluna. Uskonnollisen kontekstin ulkopuolella sen uskonnollista alkuperää ei pysty havaitsemaan. Myös UE-laulujen *Anna mun etsiä* ja *Outoja voimia* lähdejulkaisu, Lasse Heikkilän *Missa Concoriæ*, osoittaa selkeästi laulujen uskonnollisen intention ja kontekstin. Lähteistötarkastelun perusteella MUS-lauluston ulkopuolelle puolestaan jäivät laulut *Etsin joulun hiljaisuutta*, *Katson sineen taivaan* ja *Sailing (Seilaan)*.

⁴²⁸ *Wir setzen uns*, MUS132; *Anna anteeksi*, MUS004/UE003; *Annan kaareni nousta*, MUS005; *Herootes*, MUS020; *Hyvää iltaa*, MUS024; *Lucia*, MUS065; *Pyhä Lucia*, MUS095.

⁴²⁹ *Anna anteeksi* -laulun (MUS004/UE003) uskonnollisuudesta ks. myös Urponen 2014, 329, 331.

5.4 Uskonnollisen laulun osatekijöiden esiintyvyys

Uskonnollisen, erityisesti kristilliseen perinteeseen nojaavan, laulun kriteeristöä tutkin ja hahmotin edellä kuvatusti empiirisen aineiston välityksellä. UE- ja MUS-lauluaineistoja jäsensin yksityiskohtaisesti ensin signaalisanojen perusteella. Kristillisyyteen viittaavat uskonnolliset signaalisanat liittyivät Jumalaan, henkiolentoihin, Raamatun henkilöihin ja paikkoihin sekä muuhun kristilliseen sanastoon. Tämän jälkeen Ninian Smartin uskonnon piirreperustaisen mallin seitsemän uskonnon ulottuvuutta tarjosivat laulusanoitusten tutkimiselle teoreettisen viitekehyksen. Uskonnon ulottuvuuksien avulla analysoin laulutekstit. Lopuksi jäsensin laulustoa lähteistön välityksellä. Lähteistötarkastelun keskiössä olivat institutionaaliset käyttölaulukokoelmat, jotka olin jaotellut kanonisoiduksi, kirkolliseksi ja seurakunnalliseksi sekä herätysliikkeiden tai muiden kristillisten kirkkokuntien ja yhteisöjen laulukokoelmiksi. Institutionaalisessa käyttölaulukirjassa julkaiseminen tuki edelleen laulun määrittelemistä uskonnolliseksi lauluksi. Esimerkiksi Ringgren on korostanut uskonnollisten dokumenttien tutkimisen yhteydessä tarkoituksen ja funktion huomioimisen tärkeyttä.⁴³⁰ Tässä tutkimuksessa institutionaalisten käyttölaulukirjojen välityksellä oli mahdollista selvittää laulujen suhdetta intentionaaliseen ja funktionaaliseen julkaisukontekstiin.

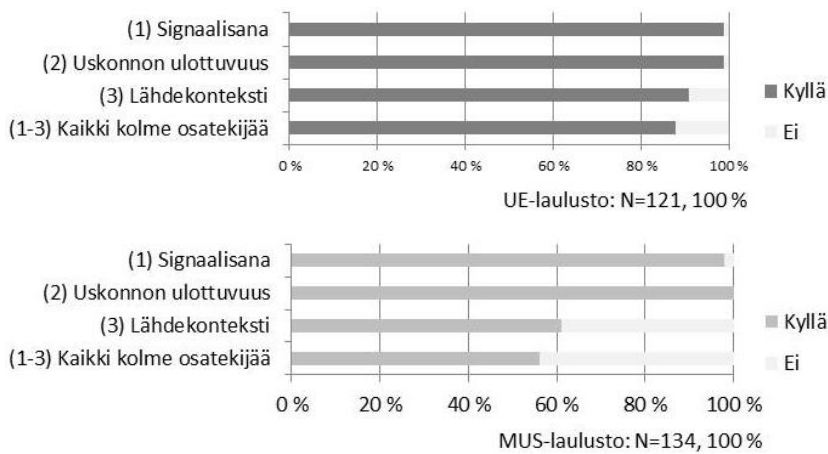
Jumalasta tietämistä on pidetty uskontoon olennaisesti liittyvänä lähtökohtana, kun taas Jumalan kohtaaminen on yhdistetty spiritualiteettiin. Uskonnossa korostuvaa tiedollista puolta ilmentävät opit ja tunnustukset, kertomukset, rituaalit ja rutiinit sekä opitut rukoukset ja tekstit.⁴³¹ Ninian Smartin piirreperustaisessa mallissa edellisiä vastaavat opillinen, rituaalinen ja narratiivinen ulottuvuus. Uskonnollisiksi lauluiksi määrittyivät lopulta ne, jotka sisältävät vähintään yhden näistä kolmesta ulottuvuudesta. Uskonnollisista lauluista suurimmasta osasta on löydettävissä myös joko kieleen eli signaalisanaan tai lähteistöön liittyvä osatekijä – tai niistä molemmat.

Uskonnollisen laulun osatekijät -kriteeristön mukaisesti uskonnolliseksi laulustoksi oli lopulta määriteltävissä oppikirjoissa julkaistuista lauluista yhteensä 134 musiikin ja 121 uskonnon oppikirjalaulua. Näitä oppikirjalaulustojen uskonnollisia lauluja kuvaan lähemmin seuraavassa luvussa 6. Kaikki uskonnollisen laulun kolme kriteeriä on löydettävissä UE-lauluston 106 (88 %; N=121, 100 %) ja MUS-lauluston 75 (56 %; N=134, 100 %) laulusta. Kaikissa niissä on vähintään yksi Smartin opillisesta, rituaalisesta tai narratiivisesta ulottuvuudesta. Lisäksi ne sisältävät kristinuskoon viittaavan signaalisanan ja ne on julkaistu vähintään yhdessä institutionaalisessa lähteessä. UE-laulustossa on näitä, kaikki

⁴³⁰ Ringgren 1972, 34–35.

⁴³¹ Kilpeläinen 2016, 77–78; Helm ym. 2007, 271.

kolme uskonnollisen laulun osatekijää sisältäviä, lauluja MUS-laulustoa huomattavasti enemmän. Muut UE- ja MUS-laulustojen uskonnollisista lauluista vastaavat uskonnollisen laulun kriteeristöä vain osittain. Seuraavassa kuviossa 5.6 on kuvattu uskonnollisen laulun kriteeristön eri osatekijöiden prosentuaaliset osuudet MUS- ja UE-laulustoissa.

KUVIO 5.6. Uskonnollisen laulun osatekijät -kriteeristön eri osatekijöiden osuudet MUS- ja UE-laulustoissa.

MUS-lauluja on julkaistu UE-lauluja huomattavasti harvemmin institutionaalisissa laulukokoelmissa. Siten MUS-oppikirjat nostavat esille sellaista uskonnollista laulustoa, jota ei kohtaa suomenkielisissä kanonisoiduissa, kirkollisissa, seurakunnallisissa tai muissa institutionaalisissa laulukokoelmissa. Kuten kuviosta 5.6 ilmenee, johdattelevat signaalisanat hyvin usein uskonnollisten laulujen jäljille. Uskonnollisen laulun kriteeristö tarjoaa uskonnollisten laulujen havaitsemiseen soveltuvan apuvälineen, joka samalla nostaa esille mielenkiintoisia määritelmään liittyviä erityiskysymyksiä ja poikkeuksia, myös rajatapauksia ja uskonnollisen laulun moniulotteisuutta ja tulkinnallisuutta.

5.5 Oppikirjalaulujen uskonnollisuus

Uskonnon ja musiikin oppikirjoissa esiintyy myös lauluja, joita ei voi yksiselitteisesti määrittellä uskonnollisiksi edellä esitetyn uskonnollisen laulun kriteeristön perusteella. Erityisesti MUS-laulustoon sisältyy lauluja, joiden määrittelemine uskonnollisiksi lauluiksi edellyttää tarkentamista ja yksityiskohtaisempia lisäperusteluita.

MUS-laulujen keskeinen ja ensisijainen aihepiiri voi olla jokin muu kuin uskontoon liittyvä. Tällaisten laulujen uskonnollisuus ja yhteys kristinuskoon saattaa ilmetä vain yhdessä tai muutamassa säkeistössä.⁴³² Esimerkiksi kansallis- ja maakuntalaulujen sekä kotiseutulaulujen sanoituksissa⁴³³ on paikoin vain muutamien signaalisanojen tai yhdellä lauseella viitattu Jumalaan. Tällaisia lauluja nimitän toissijaisesti uskonnollisiksi.⁴³⁴

Toissijaisesti uskonnollisten laulujen kohdalla uskonnollinen ulottuvuus on kuitenkin eksplisiittisen selkeästi havaittavissa. Siksi olen päättänyt luokittelemään ne, mahdollisesta kansallis-, maakunta-, kotiseutu- tai vuodenaikalaulu-lähtökohdastaan huolimatta, myös uskonnollisiksi lauluiksi. Esimerkiksi *Leivolle*-kevätlaulun⁴³⁵ kahdessa ensimmäisessä säkeistössä laulaja ihastelee kevään lintua ja pyytää kolmannessa säkeistössä sitä välittämään Luojalles kiitoksensa. Laulun mahdolliset ei-uskonnollisiin aihepiireihin liittyvät muut säkeistöt ja ei-uskonnollinen käyttöyhteys eivät siten poissulje laulun määrittelemistä uskonnolliseksi lauluksi silloin, kun sen yksi säkeistö täyttää uskonnollisen laulun kriteeristön. Seuraavan, kaunistu Suomea kuvailevan, isänmaallisen laulun uskonnollinen ulottuvuus ilmenee vain viimeisessä säkeistössä, jonka perusteella laulu on mukana MUS-laulustossa:

1. On pilvet hohtavan valkoiset,
on taivas niin sininen.
Ja järvet tuhannet kimmeltäin
ne peilaavat sineä sen.

2. On niityn kukkasat kauniit niin
ja metsät reunoilla sen.
Ja linnut taivaalla liidellen
näin laulavat ylistyksen.

⁴³² Tähän seikkaan on kiinnittänyt huomiota myös mm. Hirvonen 2009.

⁴³³ Kansallis- ja maakuntalauluja: *Islannin kansallislaulu*, MUS027; *Kymmenen virran maa*, MUS059; *Viron kansallislaulu*, MUS133; kotiseutulauluja: *Kesäpäivä Kangasalla*, MUS047; *Laulu Suomesta*, MUS062; *Nostetaan lippu salkoon*, MUS076.

⁴³⁴ Vrt. Hirvonen (2009, 15–16) käyttää *hengellissävyyinen laulu* -käsitettä ja mainitsee vastaavasti sen yhdeksi piirteeksi hengellisyyden ilmenemisen vain laulun jossakin säkeistössä. Tämän lisäksi hengellissävyyisissä lauluteksteissä korostuu Hirvosen mukaan Jumalan suuruus ja enkelien antama turva. Sen sijaan niistä ei löydy syntisyyteen ja Jeesukseen liittyviä aiheita. Hirvonen ei määrittele kategoriaa tämän tarkemmin, eikä perustele, millä tavoin se on muodostettu. Hän ei myöskään problematisoi käyttämäänsä hengellisyyden käsitettä.

⁴³⁵ *Leivolle*, MUS063.

3. On maa tää kaunis ja kiitos sen
nyt olkoon Jumalan!
Mä tätä pientä Suomeani
aina rakastan.
(*Laulu Suomesta*, MUS062)

Oppikirjoissa ei vieraskielisistä lauluista ole aina julkaistu suomennosta.⁴³⁶ Tällöin esimerkiksi latinan-, heprean- ja englanninkielisen tekstin sisältö ja merkitys eivät käy ilmi ja siten laulun uskonnollinen sanoma saattaa jäädä laulajalta mahdollisesti jopa kokonaan havaitsematta ja piiloon. Toisaalta laulun erikieliset käännökset tai versiot eivät välttämättä aina myöskään vastaa sisällöltään toisiaan.

Esimerkkeinä vieraskielisistä uskonnollisista lauluista mainittakoon laulut *Sanna*, *Shalom*, *Dona nobis pacem*, *Viron kansallislaulu* sekä *Vijana hata wazee*. Lauluista ensimmäinen on swahilinkielinen uskonnollinen hoosianna-laulu, jonka sanoin laulaja rukoulee ”auta, pelasta”.⁴³⁷ Myös tansanialainen *Vijana hata wazee* -laulu⁴³⁸ on swahilinkielinen. Laulu on julkaistu oppikirjassa muiden afrikkalaisten laulujen yhteydessä, eikä sen yhteyteen ole liitetty käännöstä. Siten sanoituksen uskonnollinen sisältö ei ilmene laulajalle millään tavoin. Israelilainen kansanlaulu *Shalom chaverim* toivottaa puolestaan ystävälle rauhaa. Tämä juutalainen hepreankielinen laulu on julkaistu myös monissa kristillisissä laulukirjoissa⁴³⁹ ja siten se on luokiteltu tässä yhteydessä uskonnolliseksi lauluksi lähdekonteksti-osatekijänkin perusteella. *Dona nobis pacem* -laulun latinankielinen teksti merkitsee ”anna meille rauha”. Laulun sanoma linkittyy läheisesti muun muassa messun Agnus Dei -osaan.⁴⁴⁰ Myöskään *Viron kansallislaulun* vironkieliseen tekstiin ei ole oppikirjassa liitetty suomennosta, joten laulun viimeisen säkeistön viittaus Jumalan siunaukseen saattaa jäädä havaitsematta. Tämänkaltaisia lauluja nimitän **piilouskonnollisiksi lauluiksi**. Piilouskonnollisuus johtuu tosin siitä, ettei oppikirjoissa ole julkaistu laulujen suomennoksia.

Englanninkielisten laulusanoitusten mahdollinen uskonnollinen sisältö ja merkitys tiedostetaan ja ymmärretään edellisiä esimerkkejä todennäköisemmin. Vieras kieli saattaa kuitenkin osaltaan etäännyttää laulajaa sanoituksen ydinsanomasta ja sen mahdollisesta uskonnollisuudesta.

⁴³⁶ Musiikin oppikirjoissa on julkaistu yhteensä neljätoista uskonnolliseksi lauluksi luokittelemaani laulua ilman suomennosta: *Burden down*, *Lord*, MUS008; *Dem dry bones*, MUS010; *Dona nobis pacem*, MUS011; *Gaudete*, MUS017; *He's got the whole world*, MUS021; *Jubilate Domino*, MUS043; *Mary had a baby*, MUS069; *Personent hodie*, MUS089; *Sanna*, MUS106; *Shalom*, MUS109; *The land of hope and glory*, MUS120; *The rivers of Babylon*, MUS121; *Vijana hata wazee*, MUS136; *Viron kansallislaulu* (*Mu isamaa*), MUS133.

⁴³⁷ Hymnary 2018, elektroninen lähde.; Hoosianna merkitsee ”auta, pelasta”, ks. myös esimerkiksi VK 1 *Hoosianna, Daavidin Poika*.

⁴³⁸ Kiitän TT Irja Aro-Heinilää tämän laulun suomennoksesta.

⁴³⁹ Hymnary 2018, elektroninen lähde.

⁴⁴⁰ Agnus Dei -osa eli Jumalan Karitsa sisältyy messun ehtoollisosaan.; Hymnary 2018, elektroninen lähde.

Laulujen erikielisten säkeistöjen sisällöt ja käännökset voivat toisaalta poiketa huomattavastikin toisistaan. Uskonnolliseen lauluun tehty suomenkielinen sanoitus saattaa erota alkuperäisestä versiostaan niin paljon, että kyseessä on aiheeltaan jopa kokonaan uusi lauluteksti. Siten yksi ja sama laulu voi näyttäytyä samanaikaisesti sekä uskonnollisena että ei-uskonnollisena. Näin on esimerkiksi *The Rivers of Babylon* -laulun yhteydessä, jonka suomenkielinen *Alla polttavan auringon* -teksti ei vastaa lainkaan alkuperäistä englanninkielistä versiota.⁴⁴¹ *Alla polttavan auringon* kuvaa lämpimän aurinkoisen kesäpäivän lep-poisia tunnelmia ja ihastumiseen liittyviä onnen tunteita, kun taas alkuperäinen englanninkielinen uskonnollinen teksti liittyy läheisesti psalmiteksteihin. Laulun sisällössä on lisäksi selkeitä yhtymäkohtia psalmiin 137 ja psalmiin 19, joten englanninkielinen versio on määriteltävissä uskonnolliseksi lauluksi. Siinä mainitaan myös ”Lord” ja ”Zion”-signaalisanat.

By the rivers of Babylon
there we sat down,
yeah, we wept
when we remembered Zion.

When the wicked
carried us away in captivity
required from us a song,
now how shall we sing the Lord song
in a strange land.

Let the words of our mouths
and the meditations of our hearts
be acceptable in thy sight here tonight.
(*The Rivers of Babylon*, MUS121)

Myös *Tuiki, tuiki tähtösen* espanjankielisen säkeistön, *Campanita del lugar*, tekstin joulun merkitykseen liittyvä sisältö jäänee laulajaltaan hyvin helposti havaitsematta. Espanjankielinen säkeistö eroaa huomattavasti muunkielisistä käännöksistä ja sanoituksista:

Campanita del lugar,
suena alegre suena,
no te canses de sonar
que hoy es Nochebuena.
Noche en que Jesús nació
y a la humanidad salvó.
(*Campanita del lugar*, MUS135)

Pieni kello paikallaan, soittaa iloisia sointujaan.
Anna sen soida vaan, tänään juhlietaan joulua⁴⁴²,
yötä jolloin Jeesus syntyi ja pelasti ihmiskunnan.
(Suomennos: Raili Keränen-Pantsu)⁴⁴³

⁴⁴¹ *The Rivers of Babylon*, MUS121; *Alla polttavan auringon*, MUS201.

⁴⁴² Nochebuena-sana tarkoittaa aaton ja joulupäivän välistä iltaa tai yötä ja noche-sana voi merkitä molempia: ”koska tänään on jouluaatto/jouluilta/jouluyö” (Raili Keränen-Pantsu, suullinen tiedonanto 31.1.2018).

⁴⁴³ Kiitän tämän laulun suomennoksesta tohtorikoulutettava, KM Raili Keränen-Pantsua.

Toisinaan MUS-laulun sanoituksessa ei esiinny signaalisanaa, mutta sanoitus pohjautuu kuitenkin Raamattuun tai muuhun vahvasti kristilliseen sisältöön ja lähtökohtaan, mikä antaa syyn ja perusteen luokitella kyseinen laulu uskonnolliseksi. Kuoleman jälkeistä elämää kuvaavan *A vule kile masango* -laulun⁴⁴⁴ suomennos kuuluu seuraavasti: ”Taivaan portit ovat avoinna ja me menemme sinne sisään.” Englanninkielisen laulun *Dem dry bones*⁴⁴⁵ innoittajana on taas kiistatta ollut Hesekielin kirjan luku 37, jota tosin ei oppikirjassa tuoda esille. Laulun tekijätiedoissa on ainoastaan viittaus spirituaali-alkuperään. Vastavasti *Valo pieni mulla on (This Little Light of Mine)* -spirituaalin linkittyminen Uuden testamentin useisiin eri jakeisiin sivuutetaan musiikin oppikirjassa ja sen vuoksi laulun uskonnollinen alkuperä saattaa jäädä kokonaan havaitsematta. Laulun ensimmäisten säkeistöjen suomen- ja englanninkieliset sanat kuvaavat valoa:

Valo pieni mulla on, se kirkkaana loistaa saa.

— Loistaa saa, saa, saa, loistaa saa

En kätke sitä piiloon, se kirkkaana loistaa saa.

— Loistaa saa, saa, saa, loistaa saa.

This little light of mine, I’m gonna let it shine.

— Let it shine, shine, shine, let it shine.

(*Valo pieni mulla on*, säk. 1, 2, 4, MUS129)

Musiikin mestarit 3–4 -oppikirjassa on jätetty julkaisematta laulun kolmas säkeistö, joka alleviivaisi laulun uskonnollista ulottuvuutta ja sisältäisi signaalisanan Jeesus: ”Jesus gave it to me; I’m gonna let it shine —”.⁴⁴⁶

Edellisistä esimerkeistä poiketen hepreankielisen *Lo yisa goy* -lauluun⁴⁴⁷ on liitetty suomenkielinen käännös ja viittaus Jesajan kirjan toisen luvun neljänteen jakeeseen. Näin tekstin uskonnollinen lähtökohta on yksiselitteisesti nostettu esille. Jukka Salmisen *Kynttilän sytytän* -laulun raamatuntekstyhteys on edellisiä esimerkkejä tulkinnanvaraisempi:

Kynttilän sytytän, valo murtaa pimeään.

Kynttilän sytytän, niin vähän ymmärrän.

Aika on syntyä, aika kuolla.

Aika on rakastaa, aika surra.

Aika on koskettaa, aika hiljaa odottaa.

Kynttilän, pienen, sytytän.

(*Kynttilän sytytän*, säk. 1, MUS060)

⁴⁴⁴ *A vule kile masango*, MUS001.

⁴⁴⁵ *Dem dry bones*, MUS010.

⁴⁴⁶ Laulutekstin voi nähdä viittaavan muun muassa Matteuksen (Matt. 5:16) ja Luukkaan (Luuk. 11:33) evankeliumeihin (ks. Hymnary 2018, elektroninen lähde.)

⁴⁴⁷ *Lo yisa goy*, MUS064; Oletettavasti kyseessä on juutalainen laulu. Vanhan testamentin tekstiin pohjautuva lauluna olen luokitellut sen myös kristilliseksi lauluksi.

Sanoituksessa on kuitenkin havaittavissa ja löydettävissä yhtymäkohtia Saarnaajan kirjan kolmanteen lukuun⁴⁴⁸, minkä vuoksi laulu on sisällytetty MUS-laulustoon.

Laulusta on saatettu jättää myös julkaisematta säkeistöjä, kuten *Joulukirkkoon-*laulusta, jonka tutuimmat ja lauletuimmat säkeistöt lienevät ensimmäiset kuusi tai vaihtoehtoisesti seitsemän. Vaikka näissä laulun ensimmäisissä säkeistöissä viitataan joulukirkkomatkaan, ei laulu ole niiden perusteella vielä määriteltävissä uskonnollisen laulun kriteeristön mukaiseksi uskonnolliseksi lauluksi signaalisanojen ja uskonnon ulottuvuuksien puuttumisen vuoksi. Sen sijaan *Soi 1–2* -oppikirjassa on päädytty julkaisemaan tästä laulusta yhteensä 13 säkeistöä. Alkuperäisen Immi Hellénin sanoittaman 14-säkeistöisen laulun kymmenes säkeistö nostaa esille Jumalaan viittaavan signaalisanan eli yhden uskonnollisen laulun osatekijöistä: ”Sisälläpä vasta silmät huikenee, tänne taivahasta Korkein katselee.”

Osa alun perin uskonnollisista lauluista näyttäytyy musiikin oppikirjoissa maallistetuina. Tällaisia lauluja kutsunkin **maallistetuiksi lauluiksi**. Tällainen laulun maallistaminen eli sekularisoiminen on voitu toteuttaa eri tavoin. Ensinnäkin laulun uskonnollisia, kristilliseen sanomaan liittyviä säkeistöjä on jätetty julkaisematta, kuten *Joulupuu on rakennettu* -laulun yhteydessä.⁴⁴⁹ Seurauksena on, että alun perin uskonnollinen joululaulu esiintyykin musiikin oppikirjakontekstissa maallisena lauluna. Toisin kuin *Musiikin aika 1–2* ja *Soi 1–2* -oppikirjoissa on *Saa laulaa! 3* -oppikirjassa julkaistu ainoastaan laulun kaksi ensimmäistä säkeistöä ja säkeistöt 3–5 on jätetty pois:

1. Joulupuu on rakennettu, joulu on jo ovella.
Namusia ripustettu omi kuusen oksilla.
2. Kuusen pienet kynttiläiset valaisevat kauniisti.
Ympärillä lapsukaiset laulelevat sulosti.
(*Joulupuu on rakennettu*, MUS218)
- [3. Kiitos sulle, Jeesuksemme, kallis Vapahtajamme,
kun sä tulit vieraaksemme, paras joululahjamme.
4. Tullessasi toit sä valon, lahjat rikkaat, runsahat.
Autuuden ja anteeks’annon, kaikki taivaan tavarat.
5. Anna, Jeesus, Henkes’ valon jälleen loistaa sielumme
sytytellä uskon palon. Siunaa, Jeesus, joulumme.]
(*Joulupuu on rakennettu*, MUS039)

Näin sama laulu voi sisältyä oppikirjoihin sekä uskonnollisena että ei-uskonnollisena, maallisena, lauluna. Laulutekstiä on saatettu myös muokata siten, että uskontoon liittyvät

⁴⁴⁸ ” – Aika on syntä ja aika kuolla – aika rakastaa – ” (Saarn. 3:2,8).

⁴⁴⁹ *Joulupuu on rakennettu*, MUS218.; Musiikin oppikirjoissa on jätetty julkaisematta myös *Joulukirkkoon*, MUS217; *Kotimaani omi Suomi*, MUS229 ja *Kymmenen virran maa*, MUS238 -laulujen alkuperäisiä säkeistöjä, joissa viitataan uskonnolliseen perinteeseen tai sisältöön.

kohdat on poistettu ja ilmaukset on korvattu kokonaan toisilla sanoilla. Jukka Salmisen *Ystävyys on yhteistä työtä* -laulun alkuperäisen version kertosaakeistössä lauletaan:

Ystävyys on yhteistä työtä,
kumpikin antaa ja saa.
Ystävyys on yhteistä työtä
Jumalan antamaa.⁴⁵⁰

Musiikin oppikirjassa, kuten myös yhdessä uskonnon oppikirjassa, jälkimmäinen lause sen sijaan kuuluu: ”Ystävyys on yhteistä työtä, se **rauhan rakentaa.**”⁴⁵¹

Alun perin uskonnolliseen kontekstiin tarkoitettuun sävelmään on myöhemmin saatettu tehdä kokonaan myös uusi sanoitus, jolla ei ole välttämättä mitään tekemistä alkuperäisen sävellyksen kanssa. Tätä kysymystä kuvasin jo *By the rivers of Babylon* -laulun ja sen sävelmän suomenkielisen version, *Alla polttavan auringon*, yhteydessä. Myös yhdessä MUS-oppikirjassa on julkaistu Marc-Antoine Charpentier *Te Deum* -motetin ensimmäisen osan⁴⁵² sävelmä, johon on seipitetty *Kun rakkaus voittaa* -sanat. Charpentierin teoksen ensimmäinen osa on alun perin instrumentaalisävellys, eikä Vexi Salmen suomentama teksti liity siten sen alkuperäiseen tekstiin tai teokseen:

Kun rakkaus kerran voittaa,
pois ihmisten kateus silloin jää.
Kun päivä tuo kerran koittaa,
se kaikki kansat yhdistää.
Voi rakkaus tuskan poistaa,
ei ihmiset sotiaan silloin käy.
Vain aurinko lämmin loistaa,
ja pelkoa ei missään näy.
(*Kun rakkaus voittaa*, MUS234; suom. Vexi Salmi; Musiikin mestarit 5–6, 59)

Musiikin oppikirjoista löytyy muitakin esimerkkejä uskonnollisen laulun sävelmään myöhemmin tehdyistä uusista sanoituksista. Kouluarkeen palaamista ja kesäloman muistelemista kuvaava *Syksyn sateen tiedän* -lauluteksti on sovitettu eteläafrikkalaisen uskonnollisen laulun *Siyahamba*-sävelmään. Samainen sävelmä on käytössä UE-laulussa *Mennään kotiin.*⁴⁵³ *Hajda-hajda* -oppikirjalaulussa on taas israelilainen kansansävelmä, joka on tuttu myös *Lasten virsi* -kirjan *Kuningasten kuninkaalle* -laulun melodiana.⁴⁵⁴ Edellisistä esimerkeistä poiketen aiemmin esille nostetun *Tuiki, tuiki tähtösen* -laulun espanjankieliset

⁴⁵⁰ Laulu nro 98, *Laulutuuli* 2003.

⁴⁵¹ *Ystävyys on yhteistä työtä*, MUS279/UE125.

⁴⁵² *By the rivers of Babylon*, MUS121; *Alla polttavan auringon* MUS201.; Marc-Antoine Charpentier: *Te Deum* (H. 146), 1. osa *Prelude (Marche en rondeau)*; *Kun rakkaus voittaa*, MUS234.

⁴⁵³ *Syksyn sateen tiedän*, MUS263; *Siyahamba*-laulun melodia on tosin alun perin etelä-afrikkalainen kansansävelmä (Hymnary 2018, elektroninen lähde); *Mennään kotiin*, UE058.

⁴⁵⁴ *Hajda-hajda*, MUS211; Laulu 7, *Lasten virsi* 1997.

sanat taas liittävät muista kieliversioista poiketen maalliseen sävelmään uskonnollisen sisällön.

Uskonnon oppikirjojen laululiitteissä on julkaistu uskonnollisten laulujen (UE-laulusto: N=121) lisäksi seitsemän laulua, jotka eivät vastaa uskonnollisen laulun määritelmää.⁴⁵⁵ Kaikki nämä ei-uskonnolliset laulut sisältyvät *Tähti*-oppikirjasarjaan.

Ei-uskonnollisista lauluista neljä on *Tähti*-oppikirjasarjan tekijöiden⁴⁵⁶ sanoittamia ja säveltämiä. Näitä lauluja nimitän oppikirjantekijöiden ei-uskonnollisiksi lauluiksi. Kolmea *Tähti 1* ja *Tähti 2* -kirjoissa julkaistua laulua voi kutsua lisäksi **oppikirjapedagogisiksi**⁴⁵⁷ **lauluiksi**, sillä ne kertovat ensisijaisesti oppikirjateksteissä ja -kuvituksissa esiintyvistä kuvitteellisista henkilöistä, ympäristöistä tai hahmoista ja integroituvat siten erittäin läheisesti oppikirjan käyttöyhteyteen. Oppikirjapedagogisissa lauluissa seikkailevat muun muassa Pirkko-pappi, Kari-kanttori ja Kirkonrotta. Kirjasarjan tunnussävelmässä lauletaan kirjasarjan nimen mukaisesti tietenkin ”tähdestä”.

Tähtimäen kirkossa asuu hauska **Rotta**.

Uskotko sen? No, se on ihan totta.

Kauan sitten muutti tuo **Rotta** vanhaan kirkkoon.

Se tutustui **Kariin** ja **pappi Pirkkoon**.

Ystävämme **Kirkonrotta**. Uskothan sen? Se on totta.

Ystävämme **Kirkonrotta**. Tunnethan sen? Se on **Rotta**.

(*Kirkonrotta*, 1. säk. ja kertosäk., MUS034)

Nyt lähdetään tutustumaan kirkkoon

ja mukavaan **pappiimme Pirkkoon**.

Kuulet, kirkonkellot soittaa.

Pian jumalanpalvelus koittaa. — —

(*Saa kirkkoon kaikki tulla*, 1. säk., MUS091)

Lähde siis seuraamaan kirkasta **tähteä**.

Mukaan matkalle saat sinäkin lähteä.

**Kuulemme opetukset, Raamatun kertomukset
ja juhlat kirkkovuoden iloista mieltä tuoden.**

Tähti kerro tarinaa. **Tähti** johda kuulemaan,
ihmeitä maailman, minun pienen kulkijan.

(*Tähti-tunnari*, 3. säk. ja kertosäk., MUS115)

Koska *Kirkonrotta*, *Saa kirkkoon kaikki tulla* ja *Tähti-tunnari* -laulujen⁴⁵⁸ aiheet linkittyvät hyvin läheisesti oppikirjateksteihin. Niitä voi pitää erityisesti oppikirjan käyttämistä tukevana ja erityisesti oppitunneille tarkoitettuina lauluina. Tällaisia oppikirjapedagogisia lauluja ei löydy muista uskonnon oppikirjoista. Neljäs ei-uskonnollinen oppikirjalaulu, *Tiellä*

⁴⁵⁵ Ks. myös Urponen 2014, 336.

⁴⁵⁶ Petra Tossavainen, Merja Uljas, Karoliina Vidgrén.

⁴⁵⁷ Aiemmin olen kutsunut lauluja uskonnonpedagogisiksi lauluiksi (Urponen 2014, 336).

⁴⁵⁸ *Kirkonrotta*, UE034; *Saa kirkkoon kaikki tulla*, UE091; *Tähti-tunnari*, UE115.

*lasten on niin paljon mutkia*⁴⁵⁹, kuvaa pienen lapsen eksistentiaalisia kysymyksiä ja pohdintaa, eikä sanoitus siten rajaudu edellisten laulujen tavoin ainoastaan oppikirjakontekstiin ja uskonnon oppitunnilla käytettäväksi.

Ei-uskonnollisista lauluista kaksi on luonteeltaan eettisiä. Ne kertovat lähimmäisyydestä ja ystävyydestä: *Ojennan käteni* ja *Ystävyys on yhteistä työtä*.⁴⁶⁰ Jälkimmäisen, alun perin uskonnollisen laulun sanoituksen sanamuokkausta kuvasin jo aiemmin, eikä UE-oppikirjassa julkaistu uusi, maalliseksi muokattu versio tässä tapauksessa näyttäytyä uskonnollisena. Vastaavasti myös MUS-oppikirjoissa on julkaistu lukuisia **eettisiä lauluja**. Ne rajautuivat kokonaan tämän tutkimusaineiston ulkopuolelle, mikäli ne eivät lähtökohteisesti vastanneet uskonnollisen laulun kriteeristöä.

Yksi ei-uskonnollisista lauluista, *Tervetuloa Nepaliin*, on alun perin julkaistu Suomen Lähetysseuran kustantamassa kokoelmassa.⁴⁶¹ Tämä lähetyslaulu kutsuu istuttamaan puita ja liittyy siten saumattomasti kyseisen oppikirjan lähetystyötä käsittelevään lukukappaleeseen⁴⁶². Laulu ei sanoituksensa perusteella kuitenkaan ole luokiteltavissa uskonnolliseksi.

Muiden uskonnon oppikirjojen laulustoista poiketen *Tähti*-oppikirjasarjaan on sisällytetty myös muita kuin ainoastaan opetussuunnitelmatekstin ohjeistamia lauluja. Siten oppikirjantekijät ovat laajentaneet pääasiassa virsiä ja hengellisiä lauluja sisältävää laulustoa myös ei-uskonnollisilla oppikirjapedagogisilla sekä eettisillä, eksistentiaalisilla ja lähetystyötä käsittelevillä lauluilla. Muiden, ei-kristillisten, uskontoperinteiden lauluja ei uskonnon oppikirjoista löydy, mikä toisaalta on linjassa opetussuunnitelmaohjeistuksen kanssa.⁴⁶³

⁴⁵⁹ *Tiellä lasten on niin paljon mutkia*, UE106.

⁴⁶⁰ *Ojennan käteni*, UE074; *Ystävyys on yhteistä työtä*, UE125.

⁴⁶¹ *Tervetuloa Nepaliin*, UE103; *Ystävyyden talo. Pekka Simojoen parhaat lastenlaulut*. Suomen Lähetysseura 1999. *Tervetuloa Nepaliin* -laulu on myös julkaistu kokoelmassa *Laulutuuli* 2003, laulu nro 51.

⁴⁶² Lukukappale 3: ”Terveisiä maailmalta”. *Tähti* 2, 12–13.

⁴⁶³ *Perusopetuksen opetussuunnitelmien perusteet 2004* -julkaisussa todetaan eksplisiittisesti, että evankelis-luterilaisen uskonnon opetukseen tulee sisältyä virsiä ja muita hengellisiä lauluja sekä kristillistä muuta musiikkiperinnettä (POPS 2004, 205, 207).

6 OPPIKIRJOJEN USKONNOLLISET LAULUSTOT

6.1 Uskonnolliset laulut uskonnon ja musiikin oppikirjoissa

6.1.1 Uskonnon oppikirjasarjojen laululiitteiden uskonnollinen laulusto⁴⁶⁴

Lauluja on julkaistu uskonnon oppikirjojen loppuun sijoitetuissa liitteissä yhteensä 159. Osa lauluista sisältyy kuitenkin useampaan kuin vain yhteen laululiitteeseen. Tällaisia 2–4 eri oppikirjassa julkaistuja lauluja on yhteensä 26, joten uskonnon oppikirjojen koko laulusto muodostuu 128 eri laulusta, joilla on yhteensä 126 eri sävelmää⁴⁶⁵. Oppikirjalaulujen lukumäärät ja nimet tekijätietoineen käyvät kootusti ilmi liitteistä 2 ja 11.

Uskonnon oppikirjojen koko laulusto on lukumääräisesti tarkasteltuna melko runsas ja vaihteleva, sillä 102 laulua (80 %; N=128) on julkaistu, kaikki oppikirjat mukaan lukien, vain kerran ja ainoastaan yksi laulu, *Anna anteeksi*, kaikissa kolmessa oppikirjasarjassa. Kahteen eri oppikirjasarjaan sisältyy kahdeksantoista laulua ja saman kirjasarjan kahteen tai kolmeen eri oppikirjaan seitsemän laulua.⁴⁶⁶

Luvussa 5 esitetyn uskonnollisen laulun kriteeristön mukaisesti uskonnollisiksi lauluiksi määritetty uskonnon oppikirjojen koko laulustosta (yhteensä 128 eri laulua) 121 laulutekstiä, joilla on 119 eri sävelmää. Seuraavaksi tarkastelu keskittyy ja rajautuu yksinomaan uskonnon oppikirjojen uskonnolliseen laulustoon (N=121; lyhenne: UE-laulusto).⁴⁶⁷

UE-lauluston alkuperää tarkasteltaessa huomio kiinnittyy laulujen tekijänimiin. Laulujen yhteyteen merkittyjen sanoittaja- ja säveltäjätietojen perusteella laulusto on paikannettavissa myös maantieteellisesti ja ajallisesti.⁴⁶⁸

⁴⁶⁴ Luku 6.1.1 perustuu osittain aiemmin julkaistuun artikkeliin: Urponen 2014.

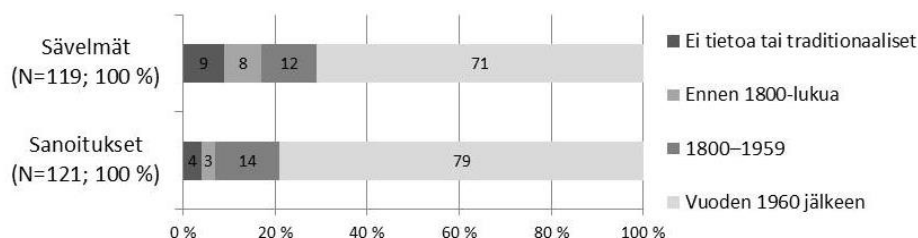
⁴⁶⁵ Kolmella laulutekstillä on yhteinen Taneli Kuusiston sävelmä: *Jeesus, kutsut minutkin*, UE018; *Jeesus, sinä itsekin*, UE020; *Nuori neitsyt Maria*, UE072.

⁴⁶⁶ Kahdeksantoista laulua, jotka sisältyvät kahden eri uskonnon oppikirjasarjan laululiitteisiin: *Jumalan kämmenellä*, UE028; *Kirkossa*, UE035; *Kohti pääsiäistä*, UE036/MUS050; *Käsi kädessä*, UE044; *Me istuudumme piiriin*, UE055; *Me saamme kasvaa*, UE056; *Mennään kotiin*, UE058; *Mooses-lapsi*, UE064; *Mä olen niin pienoinen*, UE067/MUS074; *Neljä kertojaa*, UE069; *Nuori neitsyt Maria*, UE072; *Pieni liekki*, UE084/MUS093; *Rukous on silta*, UE090; *Satatuhatta tähteä*, UE092; *Seuraa tähteä*, UE094/MUS108; *Taivaan Isä suojan antaa*, UE101; *Tilkkutäkki*, UE107; *Yössä pimeässä*, UE127.; Seitsemän laulua, jotka sisältyvät saman kirjasarjan 2–3 eri oppikirjaan: *Kolme idän viisasta*, UE037 (Tähti); *Kuljeta ja johda*, UE039 (Matka Eedeniin); *Lahjalaulu*, UE046 (Matka Eedeniin); *Minä uskon*, UE063 (Matka Eedeniin); *Saa kirkkoon kaikki tulla*, UE091 (Tähti); *Tahdon muistaa pitkäperjantain*, UE100/MUS118 (Tähti); *Tähtitunnari*, UE115 (Tähti).

⁴⁶⁷ Tarkastelun ulkopuolelle rajautui seitsemän laulua, jotka eivät vastanneet uskonnollisen laulun kriteeristöä. Ne kaikki on julkaistu *Tähti*-kirjasarjan oppikirjoissa (*Tähti 1*, 2 tai 3).

⁴⁶⁸ Laulujen alkuperätietojen selvittämisessä ja tarkistamisessa olen hyödyntänyt uskonnon oppikirjoissa ja opettajan oppaissa ilmoitettujen tekijätietojen lisäksi muun muassa Suomen evankelis-luterilaisen kirkon virsikirjan (1986) ja Ruotsin kirkon virsikirjan (2002) hakemistoja, *Lasten virsi* (1997) ja *Nuoren seurakunnan veisukirja* (2000) -kokoelmia, Hymnary.org-sivustoa, Kansalliskirjaston tietokantaa (kansalliskirjas-

UE-laulusto näyttäytyy perin kotimaisena. Sanoituksista hieman yli 80 prosenttia on suomalaisten runoilijoiden ja melodioista lähes 80 prosenttia suomalaisten säveltäjien kirjoittamia tai suomalaisia kansanlauluja. UE-lauluston kansainvälisyys on Eurooppakeskeistä: englantilaista, norjalaista, puolalaista, ranskalaista, ruotsalaista ja saksalaista. Yksi lauluista edustaa itäistä ortodoksista perinnettä. Muista maanosista lähtöisin olevia lauluja on uskonnon oppikirjoissa julkaistu vain harvoin, esimerkiksi amerikkalaisia ja afrikkalaisia sävelmiä tai sanoituksia on ainoastaan muutama. Sävelmistä yksi on Israelista. Laulujen joukossa on edellisten lisäksi sellaisia traditionaalisia sävelmiä ja sanoituksia, joiden syntyajankohdasta, alkuperästä tai tekijöistä ei tiettävästi ole säilynyt yksityiskohtaisempaa tietoa.

KUVIO 6.1. UE-laulujen eri sanoitus- ja sävellysajankohtien osuudet.

UE-laulustolaulut ovat melko uusia. Niistä lähes 80 prosenttia on sanoitettu ja noin 70 prosenttia sävelletty viidenkymmenen viime vuoden aikana. Edellä olevasta kuviosta 6.1 ilmenee UE-lauluston sävelmien ja sanoitusten sijoittuminen kolmelle eri aikakaudelle. Laulut on luokiteltu sävellys- ja sanoitusajankohtansa mukaisesti seuraavasti: ennen 1800-lukua⁴⁶⁹, 1800–1959⁴⁷⁰ ja vuoden 1960 jälkeen⁴⁷¹ sanoitetut tai sävelletyt laulut. Lisäksi

to.finna.fi) sekä seuraavia teoksia: Väinölä 2008 ja Pajamo 1999b; Laulun aikakauden määrittämisessä olen kiinnittänyt huomiota sanoituksen tai sävelmän julkaisuajankohtaan tai vaihtoehtoisesti tekijän elinvuosiin. Maantieteellisessä paikantamisen olen toteuttanut tarkastelemalla sävelmän ja sanoituksen yhteydessä ilmoitettuja alkuperämaatietoja tai selvittämällä tekijän kansallisuuden.

⁴⁶⁹ *Ensimmäinen aikakausi:* Ennen 1800-lukua sävelletyt tai sanoitetut laulut -ryhmä sisältää keskiajan (n. 400–1420-l.) tai Suomen musiikin historian keskiajan (1155–1523) sekä Suomen kirkkohistoriallisten aikakausien: reformaation ja puhdasoppisuuden (n. 1540–1721) sekä pietismin ja valistuksen (1721–1809) ajan lauluja (ks. aikakausijaottelu: mm. Pajamo & Tuppurainen 2004). Ensimmäisen aikakauden laulut ovat syntyneet aikakausina, jotka on Euroopan musiikinhistoriassa nimetty keskiajaksi (n. 450–1420), renessanssiksi (1420–1600), barokiksi (1600–1750) ja klassismiksi (1750–1800) (mm. Sibelius-Akatemia 2016, elektroninen lähde).

⁴⁷⁰ *Toinen aikakausi:* Suomalaisten säveltäjien lauluista ne, jotka on sävelletty tai sanoitettu aikavälillä 1800–1959 liittyvät suomalaisen kirkkomusiikin historian nousun (1809–1870), kansallistumisen (1870–1917) sekä vähittäisen kansainvälistymisen (1917–1950) aikakausiin (ks. Pajamo & Tuppurainen 2004). Euroopan musiikinhistoriassa 1800-luku oli romantiikan vuosisata (n. 1800–1900). Suomalaista musiikkielämää leimasi 1900-luvun vaihteessa kansallisromantiikka (1899–1917). 1900-luvulla vaikutti useita eri suuntauksia (mm. Sibelius-Akatemia 2016, elektroninen lähde). Spirituaalit syntyivät 1800-luvun alkupuolella (Graham 2012, elektroninen lähde). Siten esimerkiksi *All night, all day* (UE002/MUS003) on ajoitettavissa noin 1800-luvulle ja siksi se on sijoitettu 1800–1959 syntyneeksi kansainväliseksi lauluksi.

neljännen, ”ei tietoa tai traditionaaliset”, luokan muodostavat laulut, joiden taustatiedoista ei tiettävästi ole selvyyttä, eikä niiden sanoitus- tai sävellysajankohta siten ole ajoitettavissa.⁴⁷²

UE-lauluston sanoittajina nousee noin joka kolmannen laulun yhteydessä esille Anna-Mari Kaskinen (26 laulua), Jukka Salminen (8 laulua) tai Jaakko Löytty (8 laulua). Kaskinen on sanoittanut uskonnon oppikirjojen 1960-luvun jälkeen kirjoitetuista lauluista noin joka neljännen.⁴⁷³ UE-laulusto sisältää vain vähän vanhaa hengellistä laulurunoutta, sillä ainoastaan neljän laulun sanat ovat ajalta ennen 1800-lukua. Näistä yksi on Martti Lutherin kirjoittama virsi *Enkeli taivaan*. Laulujen sanoittajanimet on ryhmitelty liitteessä 13 sekä maantieteellisesti että aikakausien mukaisesti.

Myös sävelmistön osalta UE-laulusto painottuu vahvasti nykyaikaan. Nykylauluntekijöiden lauluista noin puolet on joko Pekka Simojoen (20 laulua), Jaakko Löytyn (9 laulua) tai Jukka Salmisen (15 laulua) säveltämiä. UE-laulustossa julkaistujen yhdeksän ”vanhan”, ennen vuotta 1800 kirjoitetun, sävelmän tekijöistä mainittakoon saksalaiset Johann Sebastian Bach, Melchior Vulpius ja Gustav Düben, joiden nimet ovat tuttuja virsikirjan sivuilta. Vuosiin 1800–1959 sijoittuvien laulujen säveltäjinä nousee esille Suomen kirkkomusiikin historian merkkihenkilöistä Taneli Kuusisto, Rudolf Lagi ja Mikael Nyberg sekä koululauluperinteen vaikuttajista P. J. Hannikainen ja R. Raala (Berndt Sarlin).⁴⁷⁴ Sävelmistä noin kymmenesosa on kansansävelmiä, eikä niiden syntyajankohdasta ilmeisesti ole tarkempaa tietoa. Kuten sanoittajanimet niin myös säveltäjänimet on jaoteltu liitteessä 13 sekä maantieteellisesti että aikakausittain.

Kansainvälisen, perinteisen luterilaisen tai vaikkapa ekumeenisen kristillisen musiikkiperinteen sijaan oppikirjoihin on valittu ensisijaisesti suomalaisten nykylauluntekijöiden tuotantoa. Suurin osa uskonnon oppikirjalauluston 1960-luvun jälkeen kirjoitettujen laulujen säveltäjistä ja sanoittajista tunnetaan suomalaisen gospelmusiikin, niin kutsutun Suomi-

⁴⁷¹ *Kolmas aikakausi*: Suomalaiset laulut, jotka on sävelletty tai sanoitettu vuoden 1960 jälkeen liittyvät kirkkomusiikin historiassa kirkkomusiikin restauroimiseen ja uudistamiseen (1950–1986) (ks. Pajamo & Tuppurainen 2004) sekä Suomi-gospelmusiikin aikakauteen (Könönen & Huvi 2005). 1960-luvulla Suomessa laulettiin ensimmäistä kertaa M. G. Schneiderin *Danke*-laulua (suom. *Kiitos*), perustettiin ensimmäiset gospel-yhtyeet sekä toteutettiin erilaisia messu- ja jumalanpalveluskokeiluita (Könönen & Huvi 2005, 28–33).; Tähän kolmanteen sävellys- tai/ja sanoitusaikakauteen on luokiteltu myös seuraavat neljä laulua, joiden tarkkaa sävellys- ja/tai sanoitusajankohtaa en ole pystynyt varmuudella selvittämään: *Mooses-lapsi* (UE064, säv. Margareta Voipio, san. Aili Karimies/Karimiehen tekstin pohjalta, uud. muokannut Anna-Mari Kaskinen), *Muista joka päivä* (UE065, san. Oke Peltonen; säv. Väinö Viitasalo), *Rakas Jeesus* (UE088, suom. san. Sauvo Puhtila), *Satatuhatta tähteä* (UE092, san. Jaakko Haavio).

⁴⁷² Esimerkiksi lähdemerkinnät: ”kalevalainen”, ”puolalainen”, ”ranskalainen”, ”Trad.”.

⁴⁷³ Tämä ei sinänsä ole yllättävää, sillä runoilija ja kääntäjä Anna-Mari Kaskinen lienee tuotteliain, virsiä, runoja, lastenlauluja, messuja ja musikaalikäsikirjoituksia tehneistä, suomalaisista nykykirjailijoista (mm. Ruotsin kirkon virsikirja 2002, 1889; Könönen & Huvi 2005, 85). Hän on kirjoittanut paljon lauluja nimenomaan lapsille ja nuorille.

⁴⁷⁴ Mm. Pajamo & Tuppurainen 2004 sekä Pajamo 1999b.

gospelin, historiasta ja nykypäivästä.⁴⁷⁵ Tämä viime vuosikymmenien suomalainen uskonnollinen laulumusiikki on UE-laulustossa korostuneesti edustettuna. Tekijänimien perusteella UE-laulusto antaa uskonnollisesta laulusta melko yksipuolisen ja Suomi-keskeisen kuvan.

6.1.2 Musiikin oppikirjojen uskonnollinen laulusto

Kaikkiin musiikin oppikirjoihin sisältyy uskonnollisen laulun kriteeristöä vastaavia lauluja. Osa lauluista määrittyy uskonnollisiksi hyvin yksiselitteisesti, kun taas toisten kohdalla se ei ole itsestään selvää. Musiikin oppikirjoissa on yhteensä 189 uskonnollista laulua. Lähes joka kymmenes musiikin oppikirjoissa julkaistu laulu (n=189; N=1996, 100 %) sisältää kristinuskoon tai kristilliseen perinteeseen liittyvän uskonnollisen laulun osatekijöitä ja on siten mahdollista nimetä uskonnolliseksi lauluksi. MUS-lauluston uskonnollisista lauluista eri lauluja on yhteensä 134 ja niillä on yhteensä 132 eri sävelmää.⁴⁷⁶ Oppikirjoihin sisältyvien uskonnollisten laulujen lukumäärät sekä nimet ja taustatiedot on kootusti esitettynä liitteissä 2 ja 12. Uskonnollisia lauluja on julkaistu sekä muiden oppikirjalaulujen yhteydessä että muista erillään, esimerkiksi kirjan lopussa.

Uskonnollisten laulujen lukumäärä vaihtelee eri oppikirjoissa viiden ja kahdenkymmenen yhdeksän välillä.⁴⁷⁷ Myös oppikirjasarjojen kesken uskonnollisten laulujen osuudet vaihtelevat. Suhteutettuna uskonnollisten laulujen osuus kyseisessä oppikirjasarjassa julkaistuihin kaikkiin lauluihin voidaan todeta niitä julkaistun muita harvemmin *Musiikin mestarit* ja muita useammin taas *Musiikin aika* -oppikirjoissa. Suhteutettuna uskonnollisten laulujen osuus taas kyseisen oppikirjan koko laulustoon sisältyy *Soi 3–4* -oppikirjaan muita oppikirjoja huomattavasti useammin (n=23, 15 %; N=150, 100 %) uskonnollisia lauluja. Lukumääräisesti eniten (n=29) uskonnollisia lauluja sisältyy *Musiikin aika 5–6* -oppikirjaan.

MUS-laulustovalikoima näyttäytyy melko vaihtelevana ja heterogeenisena. Kerran eli vain yhdessä oppikirjassa julkaistuja uskonnollisia lauluja on yhteensä 100 (75 %; N=134, 100 %). Joka neljäs uskonnollinen laulu (yhteensä 34 laulua) on julkaistu useammassa kuin yhdessä oppikirjassa, joten oppikirjasarjojen tekijät ovat valinneet laulustoihin melko monipuolisesti eri lauluja. Yksitoista samaa laulua on julkaistu musiikin oppikirjo-

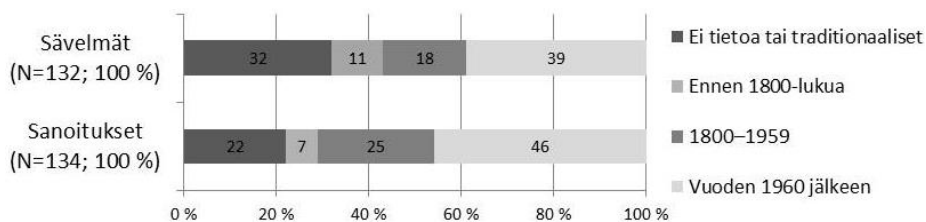
⁴⁷⁵ Esimerkiksi Kari Haapala, Anna-Mari Kaskinen, Petri Laaksonen, Jukka Leppilampi, Jaakko Löytty ja Pekka Simojoki.; Könösen ja Huvin (2005, 8–9) Suomi-gospel -käsite viittaa yhden selkeän ja yksiselitteisen tyylillisen määritelmän sijaan 1960-luvun jälkeen luotuun suomalaiseen hengelliseen rytmimusiikkiin, joka on saanut vaikutteita useista eri musiikkityyleistä.

⁴⁷⁶ Emmy Köhlerin sävelmä on *Nyt sytytämme kynttilän*, MUS079/UE073 ja *Nyt syttyy valot tuhannet*, MUS078 -lauluilla sekä Eduard Ebelin sävelmä *On jouluyö*, MUS085 ja *Pyhä yö*, MUS096 -lauluilla.

⁴⁷⁷ Kolmessa musiikin oppikirjassa on alle 10, kahdessa 11–20 ja kuudessa oppikirjassa 21–30 uskonnollista laulua.

jen lähdeaineistossa useamman kerran (3–6 kertaa). Näistä lauluista yli puolet on tuttuja myös UE-oppikirjojen laululiitteistä.⁴⁷⁸ Lauluista 23 on julkaistu kahden MUS-kirjasarjan kahdessa eri oppikirjassa.

MUS-lauluston sävelmistö on melko kansainvälistä. Sävelmistä noin joka neljäs on Euroopasta⁴⁷⁹ ja noin joka viides lähtöisin muista maanosista. Sävelmistä hieman alle puolet on suomalaisia.⁴⁸⁰ Laulustossa on edustettuna runsaasti eri maiden kansansävelmiä, joita on lähes kolmasosa kaikista sävelmistä. Aasialaisten, afrikkalaisten ja amerikkalaisten laulujen joukossa on melodioita Israelista, Etelä-Afrikasta, Etiopiasta, Pakistanista, Senegalista, Thaimaasta, Venezuelasta ja Yhdysvalloista. Traditionaalisista sävelmistä muutama edustaa lisäksi itäistä ortodoksista perinnettä sekä sellaisia kansansävelmiä, joiden maantieteellinen alkuperä ei ole tarkemmin tiedossa.

KUVIO 6.2. MUS-laulujen eri sanoitus- ja sävellysajankohtien osuudet.

Ennen 1800-lukua sävellettyjen MUS-laulujen tekijöistä moni on jäänyt tuntemattomaksi. Kaksi ennen 1800-lukua sävellettyä laulua on kansainvälisesti hyvin tunnettujen J. S. Bachin ja Joseph Haydnin säveltämiä. 1800–1960-luvulta peräisin olevien laulujen säveltäjinä on myös merkittäviä suomalaisia tekijöitä, muun muassa P. J. Hannikainen, Taneli Kuusisto, Armas Maasalo, Fr. Pacius ja Jean Sibelius. MUS-lauluston uudempien eli 1960-

⁴⁷⁸ 3–6 musiikin oppikirjassa on julkaistu seuraavat yksitoista laulua: *Hoosianna*, MUS023/UE011; *Enkeli taivaan*, MUS014/UE006; *Maa on niin kaunis*, MUS066; *Heinillä härkien*, MUS019/UE008; *Joulun kellot* (säv. A. M.), MUS034; *Joulu saapuu jokaiselle*, MUS031; *Kesäpäivä Kangasalla*, MUS047; *On lapsi syntynyt meille*, MUS086; *Suojelusenkeli*, MUS114/UE098; *Tiellä ken vaeltaa*, MUS122/UE105; *Jo joutui armas aika*, MUS029/UE021.

⁴⁷⁹ Eurooppalaiset sävelmät ovat Englannista, Irlannista, Islannista, Italiasta, Itävaltasta, Ranskasta, Ruotsista, Saksasta ja Ukrainasta.

⁴⁸⁰ MUS-lauluston sävelmien (N=132, 100 %) maantieteellinen alkuperä: Euroopan ulkopuolelta 20 prosenttia (n=26), Euroopasta 27 prosenttia (n=35), Suomesta 45 prosenttia (n=60) sekä itäiset ja muut kansansävelmät, joiden maantieteellisestä alkuperästä ei ole tietoa 8 prosenttia (n=11).

luvun jälkeen laadittujen laulujen säveltäjinä on suomalaisia tunnettuja, mutta myös tunte-mattomampia populaarimusiikin, lastenmusiikin ja Suomi-gospelin tekijänimiä.⁴⁸¹

Sanoitusten suhteen MUS-laulustolaulut ovat sävelmiään kotimaisempia, sillä teks-teistä yli puolet on suomalaista alkuperää. Noin joka kymmenennen laulun sanoitukset ovat kulkeutuneet oppikirjalaulustoon Euroopan ulkopuolelta. Joka viidennen laulun alkuperäi-sen tekstin kirjoittaja on eurooppalainen: islantilainen, italialainen, itävaltalainen, norjalai-nen, ranskalainen, ruotsalainen, saksalainen tai virolainen. Lisäksi joukossa on muutama laulu, joiden sanoitusten alkuperää ei tiedetä varmasti.⁴⁸² Lauluston traditionaalisiksi lau-luiksi lukeutuvat muun muassa ortodoksiset kirkkolaulut, afroamerikkalaiset spirituaalit ja *Tiernapojat*-kuvaelman laulut.

Ajallisesti MUS-lauluston vanhimpia uskonnollisia laulutekstejä edustavat *Piae Can-tiones* -kokoelman laulut, Martti Lutherin ja Israel Komodinin virret sekä muutamat muut laulut, joiden sanoitus on voitu ajoittaa ajalle ennen 1800-lukua. Oppikirjalaulujen tekstin-tekijänimien joukossa on 1800-luvulla tai 1900-luvun alussa Suomessa vaikuttaneita, oman aikansa merkittäviä, kirjailijoita, kuten Eino Leino ja Uno Kailas, monista kansakoululau-luistaan tunnetut P. J. Hannikainen ja Immi Hellen sekä monia hengellisiä lauluja sepittä-nyt Simo Korpela. 1960-luvun jälkeen kirjoitettujen laulujen tekijöinä on monta vähem-män tunnettua suomalaista tekstintekijää, mutta myös sellaisia ensisijaisesti populaarimu-siikin sanoittajina tunnettuja henkilöitä, kuten Turkkali, Aarno Raninen ja Vexi Salmi. Musiikin oppikirjalaulustossa esiintyy niin ikään Suomi-gospelin tekstintekijöitä. MUS-lauluston sanoitusten tekijöinä nousevat esille Jukka Salminen (9 laulua), Anna-Mari Kas-kinen (6 laulua), Jaakko Löytty (4 laulua) sekä Pirkko Arola (3 laulua). Jukka Salminen on myös säveltänyt huomattavan monta musiikin oppikirjalauluston uskonnollista laulua (13 laulua). Myös Pekka Simojoen (6 laulua) sävelmiä löytyy musiikin oppikirjoista useampi. MUS-oppikirjojen uskonnollinen laulusto näyttäytyy melko monipuolisena, sillä siinä on edustettuna useita aikakausia ja maita, eri säveltäjiä ja sanoittajia.

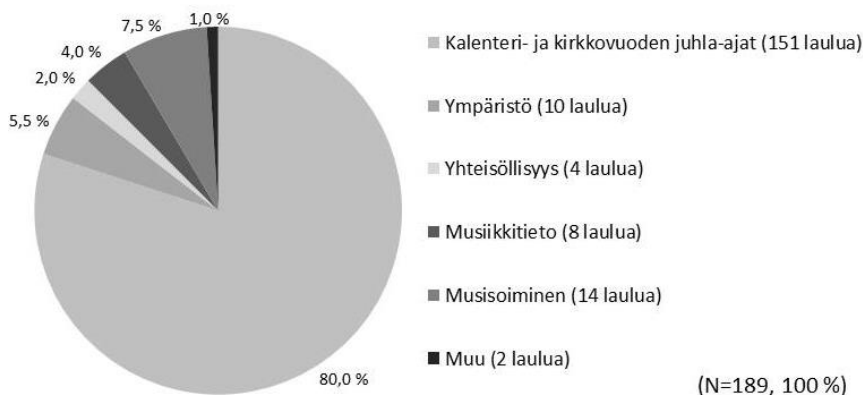
Kaikissa UE-oppikirjoissa laulut on sijoitettu kirjan lopussa oleviin laululiitteisiin, joten UE-laulujen kohdalla ei ole tarpeen tarkastella, mihin kohtaan oppikirjaa ne on sijoitettu. Sen sijaan MUS-oppikirjoissa uskonnollisia lauluja on sijoitettu pääasiassa muiden, ei-uskonnollisten, laulujen joukkoon, useiden eri aihepiirejä käsittelevien osioiden yhteyteen.

⁴⁸¹ Populaarimusiikkisäveltäjiä: Aarno Raninen, Kalervo Halonen, Heikki Sarmanto, Matti Siitonen, Meiju Suvas; lastenmusiikkisäveltäjiä: Peter Ohls, Jussi Rasinkangas ja Jukka Salminen; Suomi-gospelin säveltäjiä: Petri Laaksonen, Jaakko Löytty, Jukka Salminen ja Pekka Simojoki.

⁴⁸² MUS-lauluston sanoitusten (N=134; 100 %) maantieteellinen alkuperä: Suomesta 60 prosenttia (n=80), Euroopan ulkopuolelta 13 prosenttia (n=18), Euroopasta 19 prosenttia (n=25) sekä itäiset ortodoksiset ja kansanlaulut, joiden kirjoittajista ei ole tietoa 8 prosenttia (n=11).

Näitä osioita kutsun **oppikirjakonteksteiksi**.⁴⁸³ MUS-oppikirjoissa uskonnollisten laulujen julkaisuyhteydet voivat osaltaan joko alleviivata tai toisaalta jättää kokonaan huomiotta sanoituksen uskonnollista sisältöä. Siten niihin on mielenkiintoista ja tärkeätä kiinnittää huomiota.

Lähtökohtaisesti uskonnolliset laulut on yleensä MUS-oppikirjoissa sijoitettu toistensa läheisyyteen, esimerkiksi samalle tai peräkkäisille sivuille ja aukeamalle. MUS-laulusto yhdistyy oppikirjakontekstiensa perusteella erittäin vahvasti juhlaperinteeseen, sillä useimmiten uskonnollisia lauluja on julkaistu nimenomaan kalenteri- ja kirkkovuoden juhla-laulujen yhteydessä. Oppikirjan lopussa julkaistua juhla-lauluosiota on saatettu korostaa myös erottamalla se kirjan muista lauluista esimerkiksi kirjapainoteknisin taittoratkaisuin⁴⁸⁴. Valtaosa kaikkien MUS-oppikirjojen juhlaosioiden uskonnollisista lauluista liittyy joulunaikaan.

KUVIO 6.3. Uskonnolliset laulut MUS-oppikirjakonteksteissa (osuudet ja määrät).

Kuten kuviosta 6.3 ilmenee vain joka viides uskonnollinen laulu on julkaistu MUS-oppikirjoissa jossakin muussa kuin juhla-laulujen yhteydessä. Lauluista muutamia löytyy muun muassa musisointilaulujen joukosta. Musisointiin keskittyviin osioihin on koottu sellaisia lauluja, joiden ensisijaisena tavoitteena on esimerkiksi kaanonien ja moniäänisten laulujen opetteleminen tai soittamiseen ja liikkumiseen innostaminen. Uskonnollisen sanoman sijaan näiden laulujen pedagogisena intentiona näyttäytyy laulamiseen, soittamiseen tai musiikkiliikuntaan liittyvien taitojen harjoitteleminen. Niinpä uskonnollisten laulu-

⁴⁸³ Oppikirjakontekstit olen määritellyt kyseisen oppikirjan sisällysluettelon sekä kirjan eri osioiden aihepiirikonaisuuksien ja niiden otsikoiden perusteella.

⁴⁸⁴ *Musiikin aika 1–2* -kirjassa joululauluosio on julkaistu kirjan loppupuolella ja se on erotettu muista lauluista sivun reunaan merkityllä punaisella marginaaliväriä. Vastaavasti sinisellä sivumarginaaliväriä on samaisessa oppikirjassa ryhmitelty muiden juhla-laulujen osio, jonka lauluista suurin osa määrittäytyy uskonnollisiksi.

jen ensisijainen tehtävä voi liittyä MUS-oppikirjoissa myös musiikillisten taitojen harjaan-
nuttamiseen. Muutama uskonnollinen laulu on liitetty aihepiireihin, joissa käsitellään eri-
tyisesti musiikinhistoriaa ja eri maiden musiikkikulttuureja. Näissä yhteyksissä uskonnolli-
set laulut nivoutuvat ensisijassa eri aikojen ja eri maiden musiikkikulttuureihin.

Uskonnollisista lauluista muutamia on liitetty MUS-oppikirjoissa ympäristöä kuvaavaan yhteyksiin – vuodenaikoihin, luontoon, Suomen eri maantieteellisiin alueisiin, suomalaisen kansanmusiikkiperinteeseen sekä eri maihin. Neljä uskonnollista laulua linkittyy eettisiin aiheisiin, sillä ne löytyvät yhteiseloja ja ystävyyttä käsittelevien laulujen joukosta. Ainoastaan kahden MUS-laulustolaulun oppikirjakontekstit ja niihin mahdollisesti liittyvät pedagogiset taustatiedot eivät ilmene oppikirjojen ja sisällysluetteloiden perusteella. Kuviossa 6.3 on esitetty kootusti kaikki uskonnollisten laulujen MUS-oppikirjakontekstien määrälliset osuudet, jotka on laskettu kaikista eri oppikirjoissa julkaistuista 189 (N) uskonnollisesta laulusta (134 eri uskonnollista laulua). Luonnollisesti sama laulu on eri oppikirjoissa saatettu liittää eri yhteyksiin ja siksi oli tarpeen ottaa oppikirjakontekstitarkasteluun mukaan kaikki uskonnolliset laulut.

Oppikirjasijoittelun perusteella uskonnolliset laulut kontekstoituvat musiikin oppikirjoissa ensisijaisesti juhla-aikoihin, mutta myös ympäristöön, yhteisöllisyyteen, musisoimiseen ja musiikkitietoon. Luokat eivät ole täysin toisiaan poissulkevia, sillä esimerkiksi juhla-ajankohtalaulujen yhteydessä julkaistujen laulujen toisena merkittävänä pedagogisena tavoitteena voi samanaikaisesti ilmetä laulaminen (vrt. musisoiminen) sekä talven havainnoiminen (vrt. ympäristö).

6.1.3 Oppiaineiden yhteinen laulusto

Perusopetuksen musiikin ja uskonnon oppikirjojen yhteiseksi uskonnolliseksi laulustoksi määrittyvät tämän tutkimuksen perusteella UE- ja MUS-oppikirjojen 24 laulua. Molempien laulustojen noin joka viides laulu on yhteinen: UE-laulustossa näitä lauluja on 20 prosenttia (N=121; 100 %) ja MUS-laulustossa 18 prosenttia (N=134; 100 %). Tätä laulustoa nimittäin **oppikirjojen uskonnolliseksi ydinlaulustoksi** (ks. taulukko 6.1).

TAULUKKO 6.1. UE- ja MUS-oppikirjalaulustojen uskonnollinen ydinlaulusto (N=24).

"Perinteiset" laulut (n=7)	Uudet laulut (n=11)	Muut laulut (n=6)
Enkeli taivaan (VK 21)	Anna anteeksi	All night, all day
Heinillä härkien	Ilouutinen	Jouluna Jumala syntyi
Hoosianna (VK 1)	Joulun suuri salaisuus	Kristus nousi kuolleista (VK 90)
Jo joutui armas (VK 571)	Jäähyväiset	Kuule, Isä taivaan (VK 501)
Joulupuu on rakennettu	Kohti pääsiäistä	Nyt sytytämme kynttilän (VK 13)
Mä olen niin pienoinen	Pienen aasin askeleet	Tiellä ken vaeltaa (VK 15)
Suojelusenkeli	Pieni joululaulu	
	Pieni liekki	
	Seuraa tähteä	
	Tahdon muistaa	
	pitkäperjantain	
	Tuulien teitä	

Ydinlaulustoon lukeutuu seitsemän virttä, joista kolmea voidaan pitää perinteisinä, kulttuuriperintöä välittävinä lauluina: *Enkeli taivaan* (virsi 21), *Hoosianna* (virsi 1) ja *Jo joutui armas aika* (virsi 571). Myös laulujen *Suojelusenkeli*⁴⁸⁵ ja *Mä olen niin pienoinen* sekä joululaulujen *Heinillä härkien* ja *Joulupuu on rakennettu* voi nähdä kantavan mukanaan kulttuurista perintöä. *Heinillä härkien* ja *Mä olen niin pienoinen* -lauluja lukuun ottamatta sisältyvät edellä mainitut muut laulut Pajamon ja Leskelän toimittamiin kansakoululaulukokoelmiin ja Hirvosen tutkimukseen, kansakoulujen laulunopetusta käsittelevään lauluaineistoon.⁴⁸⁶ Kyseiset laulut ovat jo vuosikymmenten ajan vakiintuneet suomalaiseen koululaulustoon, joten niitä voidaan kutsua kulttuurisiksi.

Oppikirjojen uskonnolliseen ydinlaulustoon lukeutuu jopa yksitoista uudempaa, 1900-luvun loppupuolella suomalaisten lauluntekijöiden laatimaa laulua. Siten niille on melko lyhyessä ajassa löytynyt oma paikka perusopetuskontekstissa. Kolmea laulua lukuun ottamatta yhdistyvät näistä uusista lauluista muut juhla-ajankohtiin. Kaikkienensa yli puolet

⁴⁸⁵ *Suojelusenkeli*-laulu on oppikirjojen julkaisemisen jälkeen hyväksytty virsikirjaan *Virsikirjan lisävihkon 2015* virreksi 971.

⁴⁸⁶ Pajamo 1999b, Leskelä 2009, Hirvonen 2009; *Heinillä härkien* on julkaistu Pajamon ja *Mä olen niin pienoinen* Leskelän kirjassa ja lauluista jälkimmäisin sisältyy Hirvosenkin (2009) aineistoon. Myös Kosonen (2014, 38, 39, 56, 59, 60) mainitsee vuosina 1866–1925 julkaistujen musiikin oppikirjojen sisältävän muun muassa *Suojelusenkeli*-laulun sekä virret 1, 21 ja 571.

oppiaineiden ydinlaulustosta liittyy suoraan kirkkovuoden juhla-ajankohtiin: jouluaikaan (adventti, joulukuukausi, loppiainen) tai pääsiäiseen. *Jäähyväiset*-laulua on tavattu laulaa kevätlukukauden lopussa, joko kevätkuuhlassa tai -kirkossa. Siten sillä on kiinnekohtansa kouluvuoden ja juhla-aikaan. Ydinlaulustoon lukeutuu edellisten lisäksi muitakin lauluja, joista neljä on virttä ja kaksi traditionaalista laulua.

Lisäselvitystä vaatisi, miksi ja millä perusteella juuri nämä ydinlaulut, aivan erityisesti uudet ja ”muut” kuusi laulua, on valittu sekä MUS- että UE-oppikirjalaulustoihin. Tämän tutkimuksen puitteissa sitä ei kuitenkaan ole mahdollista tehdä. Jää nähtäväksi, kuinka vakiintunut asema näillä uudemmilla ydinlauluilla on. Tullaanko niitä julkaisemaan oppikirjoissa myös tulevaisuudessa? Osa tästä ydinlaulustosta näyttäytyy sanoituksensa (ja usein myös sävelmänsä) perusteella lauluina, joihin oppilas saa mahdollisuuden juurtua (”hereinwachsen”), esimerkiksi *Kristus nousi kuolleista*. Nämä laulut eivät lähtökohtaisesti ole lapsilähtöisiä. Osa ydinlauluista edustaa lauluja, jotka alun perin on laadittu varta vasten lapsille. Tällaisten laulujen kanssa oppilas voi joko kasvaa (”mitwachsen”), esimerkiksi *Enkeli taivaan* tai joista oppilas voi kasvaa ”ulos” (”herauswachsen”), esimerkiksi *Pienen aasin askeleet*.⁴⁸⁷

⁴⁸⁷ Martini 2005, 189–193 sekä keskustelu Dr. Britta Martinin kanssa IAH-konferenssin yhteydessä, Halle 30.7.–2.8.2019. Mein Dank geht an Dr. Martini für diese inspirierende Bemerkung.

6.2 Uskonnollisten oppikirjalaulujen aiheisto

6.2.1 Laulutekstien keskeiset aihepiirit

Laulusanoitusten pääaiheiden tarkasteleminen ja laulujen kategorisoiminen keskeisimmän teemansa mukaisesti kohdistui UE-lauluston 121 ja MUS-lauluston 134 lauluun. Koska näillä laulustoilla on 24 yhteistä laulua, oli sanoitusten sisältö tarkastelussa lopulta mukana 231 eri laulutekstiä.

UE- ja MUS-laulujen sanoituksissa ilmenee yhdeksän keskeistä aihetta. Uskonnollisten laulujen yhdeksän sisältökategoriaa muodostin teemoitteleamalla sanoitukset ensisijaisen aihepiirinsä ja intentionsa perusteella. Teemoitteluissa hyödynsin sekä aineistolähtöistä että abduktiivista sisällönanalyysia. Abduktiivisessa analyysissa sovelsin Haakedalin sekä Holterin ja Rongin tutkimusten vastaavia laulujen aihepiirien ryhmittelyjä.⁴⁸⁸ Osa sanoituksista olisi ollut mahdollista sijoittaa useampaankin eri aihepiiriluoikkaan.

Juhlalaulut

Osa sanoituksista kuvaa kirkkovuoden juhla-aikojen⁴⁸⁹ keskeisiä sisältöjä, niihin läheisesti liittyviä raamatunkertomuksia ja perinteitä. Laulut välittävät siten taustatietoa juhlista ja niiden merkityksestä. Kirkkovuoden juhlat esiintyvät hyvin usein oppikirjojen uskonnollisten laulujen aiheina. Tosin lauluissa sivutaan lähinnä kirkkovuoden suuria juhla-aikoja, kuten adventtia ja palmusunnuntaita⁴⁹⁰, joulua ja loppiaista, pääsiäistä ja pääsiäistä edeltävää paastonaikaa⁴⁹¹ sekä hiljaisen viikon tapahtumia. Vain pari laulua on yhdistettävissä

⁴⁸⁸ Haakedal 2013; Rong & Holter 2014.; Haakedal (2013) on koonnut aineistokseen norjalaisista uskonnon oppikirjoista ja työvihkoista uskonnolliset ja eettiset laulut. Näiden laulujen funktiot hän on teemoitellut aihepiirien ja havainnoimiensa esitysten perusteella seuraaviin yhdeksään luokkaan: aamulaulut (morning songs), rukouslaulut (songs for sung grace), uskonnolliset juhlalaulut (religious festivals songs), kansallislaulut (national songs), lähetys- ja huolenpitolaulut (songs of christian mission and care), raamatunkertomuslaulut (biblical narrative songs), Luoja-Jumala-laulut (songs of God the Creator), henkilökohtaiseen uskonkokemukseen liittyvät kristilliset laulut (christian songs of personal faith experiences), eettiset laulut (ethical songs).; Rong ja Holter (2014) ovat puolestaan jaotelleet norjalaisissa musiikin oppikirjoissa julkaistut virret tekstisisällön perusteella seuraaviin kategorioihin: kansallislaulut (nasjonalsanger), luominen ja ylistyslaulu (skapelse, lovsang), vuorokausi ja vuosi (døgnet, året), kristillinen elämä ja rukous (det kristne livet, bønn), kirkko ja taivas (kirke, himmelen), juhla-ajat (høytiden), spirituaalit (spirituals).

⁴⁸⁹ Ks. ja vrt. uskonnolliset juhlalaulut (Haakedal 2013) ja juhla-ajat (Rong & Holter 2014).

⁴⁹⁰ Ensimmäinen adventti sekä palmusunnuntai linkittyvät temaattisesti kirkkovuodenkierrossa toisiinsa. Kirkkokäsikirjan (2000, 14–21, 229–237) Evankeliumikirjassa on näille kahdelle pyhäpäivälle osoitettu yhteisiä evankeliumitekstejä. Siten evankeliumiteksteihin läheisesti liittyvät adventin ja palmusunnuntain laulut soveltuvat laulettavaksi kumpanakin kirkkovuodenajankohtana. *Hoosianna* (MUS023/UE011) poikkeaa kuitenkin muista evankeliumiin perustuvista lauluista, sillä kirkollisessa musiikkiesitystraditiossa se on yhdistetty perinteisesti ainoastaan ensimmäiseen adventtiin, vaikka tekstinsä puolesta laulu soveltuisi laulettavaksi yhtä lailla myös palmusunnuntaina. Muista adventtilauluista *Adventin aika* (MUS002) ja adventtikynttilöistä kertovat laulut *Adventtilaulu* (UE001) ja *Nyt sytytämme kynttilän* (MUS079/UE073) liittyvät tekstisisältönsä perusteella vain joulunodotukseen.

⁴⁹¹ *Jumalan Karitsa* (UE027) kuvaa pitkäperjantain tapahtumia ja merkitystä – siksi se on tässä yhteydessä yhdistetty kirkkovuoteen liittyväksi juhlalauluksi. Syntintunnustuslauluksi soveltuvana lauluna se olisi ollut mahdollista luokitella myös rukouslauluksi.

joihinkin muihin kirkkovuoden ajankohtiin: Marian ilmestyspäivään ja pyhäinpäivään.⁴⁹² Oppikirjalaulustoissa ei eksplisiittisesti ole julkaistu muiden suurten kirkkovuoden juhla-ajankohtien, kuten helatorstain, helluntain, Pyhän Kolminaisuuden päivän tai juhannuksen, lauluja. Lisäksi muista teemaluokista löytyy muutama laulu, jotka sivuavat edellä mainittujen kirkkovuoden ajankohtien aihepiirejä.⁴⁹³

Uskonnolliset juhlalaulut seuraavat raamatunkertomuksia toisinaan tarkasti, toisinaan taas muuntelevat ja tulkitsevat niitä hyvinkin vapaasti. Suurin osa joululauluista keskittyy jouluevangeliumin tapahtumien kuvaamiseen. Nämä joululaulut kertovat seimeen syntyneestä lapsesta, kedon paimenista lampaineen, enkeleistä, Betlehemin tähdestä sekä Mariasta ja Josefista. Toiset laulut taas siirtävät tutut jouluevangeliumin tapahtumat vapaasti jopa kokonaan toiseen ympäristöön. Esimerkiksi *Jouluna Jumala syntyi* -laulu sijoittaa Kristuksen syntymän talvisen maiseman keskelle:

Jouluna Jumala syntyi,
paras poika pakkasella – –
Nousi kuu, yleni päivä,
armas aurinko havahti,
tähet taivon tanssaeli,
otavat piti iloa
syntyessä suuren Luojan
yliarmon auetessa.
(*Jouluna Jumala syntyi*, MUS038/UE025)⁴⁹⁴

Lauluihin sisältyy runsaasti fiktiivistä ainesta, tarinallisuutta ja myös henkilökohtaista emotionaalista eläytymistä raamatunkertomuksiin. Siten laulaja pääsee viivähtämään laulutekstin myötä esimerkiksi ensimmäisen joulun tapahtumien keskellä ja ihmettelemään kedolla ja tallissa kokemaansa vaikkapa seuraavasti [laulutekstisitaatteihin lisätyt lihavoinnit: JU]:

⁴⁹² *Nuori neitsyt Maria* (UE072) liittyy läheisesti Marian ilmestyspäivän sisältöön ja *Kynttilän sytytän* (MUS060) pyhäinpäivään. Molemmat laulut olisi Raamatun tekstiä mukailevina lauluina tulkittavissa vaihtoehtoisesti myös raamattulauluiksi.

⁴⁹³ Esimerkiksi Pyhään Henkeen ja Pyhään Kolminaisuuteen liittyviä lauluja löytyy rukouslauluista ja juhannuksen päähenkilöstä Johannes Kastajasta kertova laulu raamattulauluista. Myös *Suuvirsi* (MUS029/UE021), joka tässä kategorisoinnissa on luokiteltu luonto- ja vuodenaikalauluksi, on Kirkkokäsikirjan Evankeliumikirjassa (2000, 637) ohjeistettu laulettavaksi juhannuspäivänä.

Kirkkovuosilauluista moni olisi mahdollista sijoittaa muihinkin kategorioihin. Niistä suurin osa kuvaa Jeesuksen elämänvaiheita. Ne liittyvät siten hyvin läheisesti Uuden testamentin teksteihin, joten lauluista osa olisi luokiteltavissa myös raamattulauluiksi. Tässä yhteydessä olen päättänyt yhdistämään kaikki edellä mainittuihin kirkkovuodenajankohtiin liittyvät laulut kuitenkin ensisijaisesti juhlalauluiksi.

Edellä kuvatusta periaatteesta olen poikennut enkeli-aiheisten laulujen kohdalla, joita en ole yhdistänyt mikkelpäivään liittyviksi juhlalauluiksi, vaan Jumalan huolenpidosta kertoviksi, perusturvallisuutta tukeviksi lauluiksi. Vastaavasti taas monet raamattulaulujen teemoista liittyvät kirkkovuodenkierrossa helluntain jälkeisten sunnuntaiden (Ks. Kirkkokäsikirja, Evankeliumikirja 2000, 377–570) aiheisiin, kuten Jeesuksen opetuksiin. Tässä tutkimuksessa ne on luokiteltu raamattulauluiksi, joten kaikki juhlalaulut liittyvät näin ollen vain kirkkovuoden suuriin juhla-ajankohtiin.

⁴⁹⁴ *Jouluna Jumala syntyi* -laulun teksti on peräisin *Kanteletar*-kokoelmasta, sen kolmannen kirjan runosta 6 (Kanteletar 1966, 242).

Oi ilo suuren suuri, te tulkaa, kuunnelkaa!
Kedolla olin juuri, kun loistaa alkoi maa. – –

En voinut viivytellä, mä riensin talliin päin.
Enkelin **ääni** hellä **soi** yhä **mielessäin**.
Ja riemu täytti poven, kun **juoksin kiiruhtain**.
Matalan **tallin oven** samassa **nähdä sain**. – –
(*Oi, ilo suuren suuri*, 1. ja 3. säk., MUS080)

Laulutekstit saattavat tunnelmoida ja kuvata jouluista ympäristöä, luontoa ja maisemaa, niin maalla kuin kaupungissakin:

Jouluaamuna luontokin puhtauttaan välkkyy.
Kuusen alla jo jänökin juhlakuoroon liittyy.
Katso Jumalan maailmaa, katso kauneutta. – –
(*Jouluaamuna*, 3. säk. ja kertosa., MUS032)

Nyt **joulun kellot** näin kaukaa **soi, joulurauhaa julistaa.**
Äänet hiljentyvät kaupungin ja on **kiire jäänyt taa.**
Nyt syttyy tähdet nuo miljoonat jokaiselle tuikkimaan.
Jälleen kodeissa vain kuunnellaan tätä joulun sanomaa: – –
(*Joulun tunnelma*, 1. säk., MUS037)

Sanoitukset sivuavat myös muita juhlaperinteitä. MUS-lauluston Lucia- ja Tiernapoika-laulut nostavat esille vanhat joulukuvaelmatraditiot⁴⁹⁵. Osa teksteistä puolestaan käsittelee nykypäivän vakiintuneita perinteitä ja niiden merkitystä. Seuraava laulu opettaa, kuinka pääsiäisen sanoma liittyy vaikkapa yllätysmuniin ja rairuohon:

Ehkä mietit miksi **suklaamunan** söit sä sen,
jonka äiti kaupasta toi niin herkullisen.
Ehkä mietit miksi **siemenen** sä **kylvit** sen,
purkkiin viilin valkoisen tuon syödyn eilisen.
Pääsiäinen juhla meidän tänään vietetään.
Pääsiäinen ilojuhla on nyt Jeesuksen. – –
(*Pääsiäinen, juhla meidän*, 1. säk., UE087)

Näin lauluista osa linkittyy edellä kuvatusti juhlapyhän kirkolliseen ydinteemaan, kuten Kristuksen syntymään tai kuolemaan, vain viittauksenomaisesti. Juhlalaulusanoituksissa esiintyy kirkkovuoden tapahtumien lomassa muun muassa rukouksen, kiitoksen ja toivon tuksen sanoja, joskus taas sisäänpäin kääntynyttä itsetutkiskelua.

⁴⁹⁵ Mm. *Lucia*, MUS065; *Pyhä Lucia*, MUS095; *Herootes*, MUS020; *Hyvää iltaa*, MUS024; *On lapsi syntynyt meille*, MUS086.

Luonto- ja vuodenaikalaulut

Luonto- ja vuodenaikalaulut⁴⁹⁶ kuvaavat vuodenaikoja sekä luontoa ja luomakuntaa. Suomalaisen kalenterivuoden erityispiirteenä olevat neljä toisistaan selkeästi erottuvaa vuodenaikaa selittänevät oppikirjalaulustojen vuodenaika- ja luontolaulujen linkittymisen läheisesti toisiinsa. Luonto- ja vuodenaikalaulutekstit kertovat ensisijaisesti keväästä ja kesästä, kasveista, linnuista ja säästä. Yksi lauluista liittyy syksyyn ja sadonkorjuuseen. Uskonnollisia talvilauluja ei tämän tutkimuksen aineistosta löydy, koska talvilaulut sijoittuvat oppikirjalaulustoissa yksinomaan jouluihin. Sen vuoksi ne on luokiteltu juhla- ja lauluiksi. Oppikirjoissa julkaistut uskonnolliset talvilaulut liittyvät muista luonto- ja vuodenaikalauluista poiketen ensisijaisesti juhla-aikaan eli sosiaaliseen ja kulttuuriseen vuodenkiertoon, ei vuodenaikojen mukaisesti etenevään luontovuoteen.

Luontoa ja vuodenaikoja käsittelevät laulutekstit ovat luonteeltaan ihmetteleviä, toteavia ja havainnollisia, opettavia ja selittäviä sekä kiittäviä. Niiden intentioina näyttäytyy luomakunnan kauneuden ihaileminen (esteettisyys), luonnon ilmiöiden tarkasteleminen (observoiminen), opettaminen (pedagogisuus tai dogmaattisuus) sekä Jumalan kiittäminen (doksologisuus). Yhdessä ja samassa laulussa voi esiintyä joko yksi tai useampia edellä luetelluista intentioista.

Ilailun kohteena on usein Jumalan luomistyön ja ympäröivän luonnon tai vuodenajan kauneus:

Katso kukkaa, jonka terälehdet aamuun aukeaa.

Katso maata, joka kimmeltävän kastepeitteen saa.

Katso puuta, josta linnunlaulu helkkyyvästi soi.

Katso luontoa ja huomaa, että Luojan luomaa parantaa ei voi.

(Katso luontoa ja huomaa, kertosaak., MUS046)

Toisaalta oppikirjojen lauluissa tarkkaillaan ja havainnoidaan ympäristöä edellistä objektiivisemminkin. Tällöin laulun sävy on toteavampi:

Ilon ääni, ihanainen

ilmoillemme ilmestyi,

kun tuo lintu laulavainen

laaksojamme lähestyi.

(Leivolle, 1. säk., MUS063)

Jo joutui armas aika

ja suvi suloinen.

Kauniisti joka paikkaa koristaa kukkanen. – –

(Jo joutui armas aika, 1. säk., MUS029/UE021)

⁴⁹⁶ Haakedalin (2013) jaottelusta ei löydy aivan suoraa vastaavuutta tälle laulustoteemaluokalle, vaikka yksi laulukategorioista sisältää Luoja-Jumalaa käsitteleviä lauluja. Rongin & Holterin (2014) virsijaottelukategorioista luominen ja ylistyslaulu sekä vuorokausi ja vuosi vastaavat osin luonto- ja vuodenaikalaulu -sisältöteemaa.

Lauluteksti voi pyrkiä selittämään, kuten seuraava laulu, joka kertoo kasvien alkuperästä ja kuvaa Jumalan luomistyötä kaikkien luomakunnan kasvien alkuperän perustana.

Niinpä **pienen siemenen loi Isä taivainen**
ja **kylvi** sitä multaa hyvään, maahan makeaan.
Niinpä **pienen siemen loi Isä taivainen**,
ja maa kantoi paljon hedelmää.
(*Pieni siemen*, kertosaak., UE085)

Luontoon ja vuodenkiertoon liittyvissä lauluissa esiintyy myös kiitosrukouksen elementtejä:

Laula, laula lintuseni,
lennä ylös pilviin
kantamahan kiitokseni
Luojan luokse taivasiin.
(*Leivolle*, 3. säk., MUS063)

Sun toiveesi täyttyneet on ystäväin,
Luojaalle kiitoksen laulamme näin:
Hoi-di-ri-di – –
(*Sadonkorjuulaulu*, 3. säk., MUS104)

Kaikesta, mi kaunista ompii maailmassa
kiittäkäämme riemulla Luojaa taivahassa. – –
(*Niityt kaikki kukkii taas*, 2. säk., MUS075)

Edelliset laulutekstiesimerkit kehottavat kiittämään Jumalaa sekä ilmaisevat kiitosta. Usein nämä kiitosaiheiset sanat on sijoitettu laulun viimeiseen säkeistöön. Näitä lauluja ei kuitenkaan ole luokiteltu rukouslauluiksi, koska laulun keskeisin sisältö liittyy luontoon, ei rukoilemiseen. Rukousaiheena on kiitollisuus luonnosta.

Kansalliset laulut

Uskonnon ja musiikin oppikirjalaulustojen uskonnollisiin lauluihin sisältyy kotiseutuiden titeettiin ja lähiympäristöön liittyviä kansallisia lauluja⁴⁹⁷. Näitä ovat kansallislaulujen ohessa suomalais-isänmaalliset laulut, maakunta- ja kotiseutulaulut sekä kodin merkitystä kuvaavat laulut. Hyvin usein kansallisten laulujen uskonnollinen ulottuvuus ilmenee ainoastaan yhdessä säkeistössä.

Kodin merkitystä kuvaavan *Tiedän paikan armahan* -laulun keskeisenä teemana on lapsuudenkodin merkitys, sen tarjoama suoja ja turva. Laulu on poikkeus kansallisten laulujen joukossa, sillä kaikissa muissa lauluissa tarkastelun kohteena on laajempi yhteisö ja ympäristö, kotiseutu tai kotimaa. Tässä laulussa näkökulma on lähipiirissä – omassa kodis-

⁴⁹⁷ Kansallislaulut-kategoria esiintyy sekä Haakedalin (2013) että Rongin & Holterin (2014) jaotteluissa.

sa ja perheessä. Uskonnollinen ulottuvuus ilmenee viisisäkeistöisen laulun neljännessä säkeistössä, jossa pyydetään Herran varjelusta kodille:

**Suojaa, Herra, kotini,
anna sille armosi,
anna olla enkelein
vartijana kodillein!**
(*Tiedän paikan armahan*, 4. säk., UE104)

Uskonnollissävytteiset kansallislaulut muodostavat oman ryhmänsä. Islannin kansallislaulussa kiitetään Jumalan suojeluksesta:

Oi Jumala sa Islannin! Me sulle nyt laulamme kiitosta näin:
Miespolvista aina miespolvihin **virret soi sua päin ylistäin.**
Yksi päivä sun eessäsi vuostuhat on ja vuostuhat päivä on vain!
Mutt' keskellä kansojen kohtalon **sa suojelit Islannin ain.**
Tuhat vuottakin yksi päivä on.
Mutt' **keskellä kansojen kohtalon sa suojelit Islannin ain.**
(*Islannin kansallislaulu*, MUS027)⁴⁹⁸

Merkille pantavaa on, että Islannin kansallislaulu on julkaistu Islannissa myös virsikirjan virtenä. Viron kansallislaulun kolmannessa eli viimeisessä säkeistössä toivotaan isänmaalle Jumalan siunausta. Valtiolliseen perinteeseen ja käyttöön liittyy Iso-Britanniassa puolestaan Edvard Elgarin sävellys *The Land of Hope and Glory*.⁴⁹⁹

MUS-laulustoon sisältyy yksi perinteinen ja kaksi uudempaa suomalais-isänmaallista laulua. *Siunaa ja varjele meitä* -virren molemmissa säkeistöissä pyydetään Suomelle Jumalta suojelusta, siunausta ja turvaa.⁵⁰⁰ Kahdessa, edellistä huomattavasti nuoremmissa, suomalais-isänmaallisissa lauluissa kiitetään kotimaasta ja itsenäisyydestä sekä ihaillaan Suomen kaunista luontoa seuraavasti:

⁴⁹⁸ *Islannin kansallislaulu* on julkaistu Islannin virsikirjassa virtenä numero 516 *Ó, Guð vors lands* (Sálmabók íslensku kirkjunnar 2016). Tekstissä lauletaan sekä kiitoksesta että huolenpidosta, joten laulu olisi luokiteltavissa myös huolenpito- tai rukouslauluksi. Vastaavasti Norjan kansallislaulu *Ja, vi elsker dette landet* sisältyy Norjan virsikirjaan (NoS 755, Norsk salmebok 2013). Suomalaisissa musiikin oppikirjoissa (Soi 3–4, 112; Musiikin aika 3–4, 216) ei kuitenkaan ole julkaistu *Sulle sykkää sydämemme* toista säkeistöä, joka sisältäisi uskonnollisen ulottuvuuden, eikä Norjan kansallislaulu siten lukeudu tämän tutkimuksen aiheistokorpukseen.

⁴⁹⁹ Edvard Elgarin sävellys *The Land of Hope and Glory* on alun perin sävelletty kuningas Edward VII kruunajaisilaisuuteen. Musiikin oppikirjassa on julkaistussa laulun englanninkielisessä kertosäkeistössä tunnustetaan Jumalan valta: ”God, who made thee mighty – –.” (MUS120, kertosäk.). Alan Luff (2003, 35–36) on tähdentänyt *Coronation Ode* -hymnin (teoksesta: *Pomp and Circumstance, VI osa Finale*) asemaa Iso-Britannian toisena ”kansallislauluna”.

⁵⁰⁰ Oppikirjassa laulun *Siunaa ja varjele meitä* (MUS111; myös: *Isänmaan virsi*) yhteydessä on julkaistu ainoastaan Uuno Kailaan kirjoittamat alkuperäiset kaksi säkeistöä (VK 584:1,3). Julkaisematta on jätetty virren 584 (vk 1986) toinen säkeistö, joka on Niilo Rauhalan laatima. Uuno Kailas on kirjoittanut runon vuonna 1931. Runoteksti on ymmärrettävä osana oman aikansa historiallista kontekstia, kulttuurista ja poliittista ilmiä.

On **maa tää kaunis** ja kiitos sen
nyt **olkoon Jumalan!**
Mä tätä pientä Suomeani
aina rakastan.
(*Laulu Suomesta*, 3. säk., MUS062)

Isoisän ikään varttunut on meidän maamme.
Sinitaivas, metsät, järvet, laulu kajahtaa.
Itsenäisyydestä taivaan Isää kiittää saamme.
Suomi, se on monen isänmaa.
Nostetaan lippu salkoon huudetaan hiphuraa!
Syntäreitä Suomen juhliitaan! – –
(*Nostetaan lippu salkoon*, 1. säk., MUS076)

Myös kotiseutulaulut ihmettelevät ympäröivän luonnon kauneutta. *Kesäpäivä Kangasalla* - laulussa pyydetään puolestaan intoa kotiseudun rakastamiseen:

Oi **taivahan pyhä Herra**, sä **Isämme armias!**
Ah kuink' on **sun maasi kaunis**, kuink' **ihana taivahas!**
Sä järveimme säihkyellä suo lempemme tulta vaan!
Oi, Herra, intoa anna ain maatumme rakastamaan! – –
(*Kesäpäivä Kangasalla*, 3. säk., MUS047)

Kansallisten laulujen keskeisenä intentiona nousevat identiteettiin liittyvät teemat. Uskonnollisena intentiona taas korostuu Jumalalle osoitettu kiitollisuus kodista, kotiseudusta ja isänmaasta. Kotia, kotiseutua ja isänmaata käsittelevien laulujen uskonnollisuus ilmenee Jumalalle suunnattuna kiitoksena, kiitosrukouksena, suojelun ja siunauksen, rakkauden pyyntönä sekä Jumalan vallan ja luomistyön tunnustamisena.⁵⁰¹

Eettiset laulut

Eettisten⁵⁰² uskonnollisten laulujen keskeisenä teemana ilmenee suhtautuminen kaukana ja lähellä oleviin lähimmäisiin. Nämä laulut käsittelevät yhteisössä elämisen kysymyksiä, ihmisten välistä kanssakäymistä ja toisten huomioimista, muun muassa auttamista, palvelamista, rakastamista ja ystävyyttä:

Kun on toisessa **kädessä** Jumala ja **toisessa** olet **sinä**,
niin me voimme **yhdessä oppia elämään ihmisinä**.
Herra, sä tunnet sydämemme, tahdomme **rakastaa**.
Lämpöä antaa toisillemme, auttaa ja palvella.
(*Käsi kädessä*, 1. säk., UE044)

⁵⁰¹ Kansallisissa lauluissa, kuten vastaavasti luontoon ja vuodenkiertoon liittyvissä lauluissa, esiintyy monesti kiitosrukouksen elementtejä. Useimmiten laulun säkeistöistä yksi – joskus useampikin – ilmaisee tätä kiitollisuutta. Näitä lauluja ei kuitenkaan ole luokiteltu varsinaisiksi rukouslauluiksi, koska laulun keskeisin sisältö liittyy edellä kuvatulla tavoin ensisijaisesti kotiin ja kotiseutuun, ei rukoilemiseen.

⁵⁰² Vastaavasti myös Haakedalin (2013) jaottelussa yhtenä laulustoteemana esiintyy eettiset laulut. Sitä vastoin Rongin ja Holterin (2014) jaottelussa ei ole nimetty suoraan tätä vastaavaa virsikategoriaa. Eettisissä lauluissa on havaittavissa myös muiden teemojen ulottuvuuksia.

Eettisten laulujen sanoituksissa korostetaan myös globaalia näkökulmaa, rauhan rakentamista ja kiusaamisen poistamista, ihmisten välistä vuorovaikutusta ja siunaamista sekä ihmisten tasa-arvoisuutta, jokaisen ihmisen ainutlaatuisuutta ja arvoa omana itsenään⁵⁰³:

Maailmassa on niin paljon tehtävää. — —:
auttamista, jakamista,
hyvän sanan sanomista...
Jos ei sitä kukaan tee,
se tekemättä jää.
Me saimme **kädet toimivat**
ja ajatukset rohkeat.
On **työkin pelkkää iloa,**
kun kanssamme on Jumala. Hei! — —
(*Toimivat kädet*, 3. säk. ja kertosäk., UE108)

— — **Olkaamme samaa puolta, veli veljelle,**
ylittäkäämme muurit rajojen.
Olkaamme yhtä, luottakaamme Luojaamme
vain toinen **toisiamme siunaten.**
(*Toinen toisiamme siunaten*, 3. säk., UE109)

Eettisiä aiheita käsitellään ja sivutaan toki myös monissa ei-uskonnollisissa lauluissa. Tällaiset MUS-lauluston eettiset laulut eivät kuitenkaan nouse esille tässä tutkimusaineistossa, koska niistä vain harvassa ilmenee uskonnollisen laulun osatekijöihin kuuluvia signaalisanoja tai opillista, rituaalista tai narratiivista ulottuvuutta.

Raamattulaulut

Raamattulauluiksi⁵⁰⁴ lukeutuvat Vanhan ja Uuden testamentin kertomuksiin perustuvien laulujen lisäksi Raamatusta kirjana kertovat laulut. Raamattulauluihin sisältyy niin raamatunkohtiin viittaavia tekstisitaatteja ja -mukaelmia kuin raamatunhenkilöistä ja -tapahtumista vapaasti kertovia sanoituksia. Seuraavaan taulukkoon 6.2 on koottu Vanhan testamentin teksteihin liittyvät laulut sekä muutamia esimerkkejä laulun sisältöä vastaavista raamatunkohdista.

Vanhan testamentin kertomuksiin pohjautuvat laulut liittyvät joko Mooseksen kirjan kahden ensimmäisen luvun kertomuksiin ja henkilöihin, psalmitekstiin tai profeettojen kirjoituksiin. Näistä ensin mainittujen laulujen aiheina ovat luominen sekä raamatunhenkilöistä Nooa, Jaakob ja Mooses. Jälkimmäisissä lauluissa viitataan Babylonian virtoihin,

⁵⁰³ Jokaisen ihmisen ainutlaatuisuudesta ja erityisyydestä kertoo laulu *Jokainen on kaunis*, UE023.

⁵⁰⁴ Vastaava raamattulaulut-teemaluokka sisältyy myös Haakedalin (2013) jaotteluun. Rongin ja Holterin (2014) virsiteemajaottelussa ei vastaavaa kategoriaa löydy.

ennustetaan rauhaa sekä kerrotaan Hesekielin kirjan kertomuksen mukaisesti kuolleiden luiden heräämisestä.

TAULUKKO 6.2. Vanhan testamentin teksteihin pohjautuvat raamattulaulut, niiden keskeiset aiheet ja raamatunkohtaesimerkkejä.

Keskeinen aihe	Raamatun-kohta	Laulut
Luominen	1. Moos. 1:1–2:4	Luomislaulu (UE052)
Nooan arkki ja liitto Nooan kanssa	1. Moos. 6:9–9:17	Annan kaareni nousta (MUS005) Nooa, rakenna Herralle arkki (UE071)
Jaakobin uni Betelissä	1. Moos. 28:10–15	Yössä pimeässä (UE127)
Moses	2. Moos. 2:1–10	Mooses-lapsi (UE064)
Babylonian virtojen varsilla	Ps. 137	The Rivers of Babylon (MUS121)
Tuleva rauhan aika	Jes: 2:4; Miika 4:3	Lo yisa goy (MUS064)
Kuolleet luut	Hes. 37: 4–10	Dem Dry Bones (MUS010)

Uuden testamentin teksteihin pohjautuvien laulujen⁵⁰⁵ aiheina esiintyvät Jeesuksen opetukset ja ihmeteot sekä Uuden testamentin henkilöistä Johannes Kastaja ja opetuslapset. Lauluissa käsitellään myös ehtoollisen asetussanoja ja kerrotaan, kuinka Jeesus opetti opetuslapsia rukoilemaan Isä meidän -rukouksen:

Jeesus sanoo: ”Ottakaa ja syökää,
tämä leipä on minun ruumiini.
Puolestanne annettiin se kerran,
tässä kaiken te saatte anteeksi.”
(*Turvaudumme lupaukseen*, 1. säk., UE113)

Kerran Jeesuksen oppilaat pyysivät:
”Opetä meitä rukoilemaan.”
Jeesus silloin vastasi heille:
”Rukoillessanne sanokaa näin:
Isä meidän, joka olet taivaissa. – –
(*Herran rukouksesta*, 1. säk., UE009)

Yksi lauluteksteistä mukailee Paavalin ajatuksia rakkaudesta ja toinen Jeesuksen vuorisaarnan opetusta. Taulukkoon 6.3 on koottu Uuden testamentin teksteihin liittyvät laulut ja esimerkkejä niihin läheisesti liittyvistä raamatunkohtaviittauksista.

⁵⁰⁵ Uuden testamentin teksteihin pohjautuviksi raamattulauluiksi olisi luokiteltavissa myös kaikki jouluevankeliumiin ja pääsiäisen tapahtumiin perustuvat laulut. Kuten aikaisemmin juhlalaulukategoriatekstin yhteydessä on tarkemmin kerrottu ja perusteltu, päädyin luokittelemaan ne juhlalauluiksi.

TAULUKKO 6.3. Uuden testamentin teksteihin pohjautuvat raamattulaulut, niiden keskeiset aiheet ja raamatunkohtaesimerkkejä.

Keskeinen aihe	Raamatunkohta	Laulut
Jeesus opettaa opetuslapsiaan rukoilemaan (Isä meidän -rukous)	Luuk. 11:1–4	Herran rukouksesta (UE009)
Jeesuksen ihmeteoista: viisi leipää ja kaksi kalaa, sokean parantaminen, myrskyn tyyntyttäminen, Jairoksen tyttären kuolleista herättäminen	Joh. 6:5–13; mm. Mark. 8:22–26; mm. Matt. 8:23–27; mm. Luuk. 8:40–56	Ihmeiden tekijän matkassa (UE015) Viisi leipää ja kaksi kalaa (UE122)
Jeesuksen opetukset: kaksi rakentajaa	Matt. 7:24–27	Sandilandi (MUS105)
Johannes Kastaja	Matt. 3	Johannes (UE022)
Simon Pietari	Mark. 1:16–20; Matt. 4:18–22; Luuk. 5:1–11	Kala-Pekka (UE031)
Jeesus siunaa lapsia	Mark. 10:13–16; Luuk. 18:15–17	Tulkaa kaikki lapset luokseni (MUS124) Lapset saavat tulla (MUS047) Kun äidit lapsiansa (MUS40)
Jeesus asettaa ehtoollisen	Matt. 26:26–29; Matt. 11:28	Turvaudumme lupaukseen (MUS113)
Vuorisaarna: Suolana ja valona maailmassa	Matt. 5:14–16	Valo pieni mulla on (MUS129)
Paavalin kirjeestä: Suurin on rakkaus	1. Kor. 13:1–8	Rakkaus on lahja Jumalan (UE089)
Opetuslasten nimet	mm. Mark. 3:13–19	Opetuslapset (UE078)

Lisäksi raamattulauluihin lukeutuu kaksi Raamatusta kirjana kertovaa laulua, joista toinen nimeää ja luettelee evankelistat. Toinen lauluista ottaa kantaa siihen, mikä merkitys Raamatulla nähdään olevan kristitylle:

Minulla on kirja, rakkaampi kuin mikään muu.

Kun luen sitä, moni ihme hiljaa avautuu.

Se kirja kertoo hyvyydestä suuren Jumalan,

se näyttää, kuinka valo loistaa yllä maailman.

Nyt kaikkialle maailmaan se kirja ilon tuo,

se ihmisiä johtaa hyvän Vapahtajan luo. – –

(Minulla on kirja, 1. säk., UE061)

Usean raamattulaulun intentiona on kyseessä olevan raamatunkohdan merkityksen selittäminen. Siten nämä laulut sisältävät samalla kristilliseen oppiin liittyviä näkemyksiä, joten ne linkittyvät lähes poikkeuksetta dogmaattisiin kysymyksiin. Sitä vastoin viisi⁵⁰⁶ Vanhan testamentin ja kaksi⁵⁰⁷ Uuden testamentin kertomuksiin pohjautuvaa laulua keskittyy kuvaamaan ainoastaan raamatunkohdan tapahtumia, ottamatta kantaa raamatun tulkintaan tai tapahtumien ja sanoman merkitykseen.

⁵⁰⁶ *Dem Dry Bones*, MUS010; *Lo yisa goy*, MUS064; *Luomislaulu*, UE052; *Noaa, rakenna Herralle arkki*, UE071; *The Rivers of Babylon*, MUS121.

⁵⁰⁷ *Johannes*, UE022; *Opetuslapset*, UE078.

Perusturvallisuuteen ja huolenpitoon liittyvät laulut

Perusturvallisuuteen ja huolenpitoon liittyvissä lauluissa⁵⁰⁸ kuvataan Jumalan ja/tai enkelien ihmisille antamaa varjelusta, turvaa ja suojelusta. Näiden laulujen intentiona näyttäytyy huolenpidosta kertominen ja siten perusturvallisuuden tukeminen.

Yhtä laulua lukuun ottamatta⁵⁰⁹ korostuu perusturvallisuuteen ja huolenpitoon liittyvissä lauluissa Jumalan tai enkelien antama turva. Seuraavassa esimerkissä Jumalan antaman suojan ja siunauksen ohessa myös enkelit suojelevat, valvovat vierellä ja vartioivat ihmisiä⁵¹⁰:

— Pray the **Lord** to **guard** my way.

Angels watchin' over me.

(*All night, all day*, 3. säk., MUS003)

Huolenpitoa ja hoivaa kuvataan myös vertauskuvoin, esimerkiksi kätenä, sylinä ja helmana.⁵¹¹

Perusturvallisuutta tukevissa lauluissa on ilmauksia, joissa korostuu Jumalan ehdoton rakkaus ja hyväksyntä. Taivaan Isä on ”Isä jokaisen”, sillä ”jokainen on tärkeä”⁵¹². Jumala tuntee jopa jokaisen tähden ja hänen kämmenellään ”[k]aikille tilaa riittää”, sillä koko maailma on hänen kädessään: ”He's got the whole world in His hands.”⁵¹³

Huolenpitoon liittyvissä lauluteksteissä kirjoitetaan painokkaasti Jumalan ja enkeleiden johdattavuudesta elämän jokaisena päivänä. Jumalaa kuvataan voimakkaaksi, rakastavaksi ja aktiiviseksi toimijaksi.⁵¹⁴ Luoja enkeleineen ohjaa, tuntee ja turvaa koko ihmisen elämän, jopa jokaisen askeleen. He ovat sivulla ja vierellä kulkijoita, matkakumppaneita. Jumala johdattaa ja tarvittaessa kantaa sylissään tai ”paimenolallaan”. Hän tietää lopullisen ”määränpään”. Kohti tuota kotia vierellä kulkeva enkelikin vie lapsosta.⁵¹⁵ Johdatusta kuvataan myös seuraavasti vierellä kulkemisena:

⁵⁰⁸ Perusturvallisuutta tukevat laulut näyttäytyvät aihepiiriltään melko samankaltaisina kuin Haakedalin (2013) nimeämät lähetys- ja huolenpitolaulut. Rongin ja Holterin (2014) jaottelussa tätä vastaavaa kategoriaa ei esiinny.

⁵⁰⁹ *Burden down*, Lord -laulutekstissä (MUS008) kuvataan taakkojen kantamista.

⁵¹⁰ Mm. *Ekaluokkalaisten laulu*, UE005; *Hyvä Paimen*, UE012; *Lähellä sydäntä*, UE053; *Se varsinainen pelonkarkoittamislaulu*, MUS107; *Suojellen, varjellen*, UE097; *Taivaan Isä suojan antaa*, UE101.

⁵¹¹ käsi: mm. *Jumalan kämmenellä*, UE028; syli: *Oliko se enkeli*, 2. säk., MUS082; helma: *Satatuhatta tähteä*, 1. säk., UE092.

⁵¹² *Taivaan Isä suojan antaa*, UE101.

⁵¹³ *He's got the whole world*, 1. säk., MUS021; *Jumalan kämmenellä*, UE028; *Satatuhatta tähteä*, UE092.

⁵¹⁴ Lauluteksteissä Jumala johdattaa, siunaa, suoja, kulkee mukana, on lasten kanssa, ei hylkää tai ”heitä”, kantaa sylissään, kantaa taakan ja kannattaa, rohkaisee, seisoo aina vierellä ja jää aina vierelle, antaa kaiken tarpeellisen, tuntee jokaisen, ei unohda ketään, kokoa helmaansa ja kutsuu luokseen jokaisen, pitää kaikkia tai koko maailmaa käsissään, antaa armon ja rakastaa.

⁵¹⁵ *Elämän siiville*, MUS012; *Hyvä Paimen*, UE012; *Luoja enkeleineen*, UE051; *Mä olen niin pienoinen*, MUS074/UE067; *Suojellen, varjellen*, UE097; *Suojelusenkeli*, MUS114/UE098.

On **yksi, joka pysyy**,
kaiken ymmärtää:
Jeesus vierellemme aina jää.
— **Turvallista matkaa** aalloilla elämän,
kanssa hyvän ystävän.
(*Jäähyväiset*, 2. ja kertosäk., MUS045/UE029)

Perusturvallisuuden tukemista ilmaistaan lauluissa lisäksi rohkaisemisen sekä pelon ja hädän poiskarkottamisen välityksellä. Jumalan kerrotaan tietävän niin ilot kuin murheetkin. Hänen sanotaan kantavan taakkoja ja huolia, vaikkapa kuiskaten rohkaisevat sanat: ”Älä luovuta milloinkaan!”⁵¹⁶ Jumalan ohessa enkelitkin voivat lauluteksteissä lohduttaa ja karkottaa pelon pois ”rauhaansa hengittäen”⁵¹⁷ tai esimerkiksi seuraavasti:

Oletko sinä minun **suoje-lusenkeli**?
Voitko istahtaa hetkeksi vierelleni?
Oletko **Taivaan Isän lähettämä suoja**,
turvaisan mielen ja rauhan tuoja? — —

— — En ilman enkeliä koskaan kulkea vois.
Enkeli pyyhkii kaikki pelkoni pois. — —
(*Oma enkelini*, 1. ja 2. säk., UE076)

Perusturvallisuudesta ja huolenpidosta kertovissa lauluissa nousee esille myös armahdus ja armo. Hyvä Paimen ja Isä taivaan kuvataan armahtavaksi, syntien anteeksiantajaksi, joka ”ei muista virheitämme”, eikä ”hänen armonsa loppu — — milloinkaan”.⁵¹⁸

— — Hän on aina **ystävämme**.
Hän on Isä jokaisen.
Taivaan Isän sylissä
jokainen saa levätä.
(*Taivaan Isä suojan antaa*, 3. säk., UE101)

Luoja enkeleineen
hoivaa maailmaa,
kaikki lapset tuntee,
meitä rakastaa.
(*Luoja enkeleineen*, 1. säk., UE051)

Edellisten tekstisitaattien tavoin Jumalan ja enkeleiden huolenpito saattaa ilmetä lauluteksteissä myös ilmauksina, jotka liittyvät rakastamiseen ja ystävyYTEEN.

⁵¹⁶ *Elämän siiville*, MUS012.

⁵¹⁷ *Lähellä sydäntä*, UE053.

⁵¹⁸ *Taivaan Isä suojan antaa*, UE101; *Älä pelkää*, UE128.

Rukouslaulut

Rukouslaulujen⁵¹⁹ sanoitukset sisältävät kiitosaiheita ja Jumalalle osoitettuja pyyntöjä, ajatuksia ja tunteita sekä uskon- ja synnintunnustuksia. Näiden laulujen keskeisenä intentiona on rukous ja rukoileminen. Laulutekstit ovat joko itsessään valmiita rukouksia tai ne kehottavat rukoilemaan. Lisäksi lauluista muutama kuvaa rukouksen merkitystä tai kertoo tavasta rukoilla. Rukouslauluille on ominaista, että niiden sanat on osoitettu useimmiten suoraan Jeesukselle, Jumalalle tai Pyhälle Hengelle. Rukouslauluiksi on luokiteltu lisäksi siunauslaulu, jossa toivotetaan rauhaa sekä pyyntölaulu, joka sisältää runsaasti eksistentiaalista pohdintaa.⁵²⁰

Kiitosrukouslauluissa lauletaan Jumalan antamista lahjoista, kuten elämästä itsessään ja sen jokaisesta päivästä.⁵²¹ Lauluissa kiitetään arkisistakin asioista ja lahjoista, kuten kehosta, läheisistä, työstä ja mahdollisuudesta oppia⁵²². Kiitos kohdistetaan niin ikään Pyhälle Kolminaisuudelle – Jumalan, Jeesuksen ja Pyhän Hengen työhön. Laululyriikoissa ylistetään Herraa ja kiitetään Jumalan rakkaudesta, huolenpidosta ja luomistyöstä, Pyhän Hengen varjeluksesta, Jeesuksen ristinkuolemasta, avusta ja pelastuksesta. Osa kiitosrukouslauluista kehottaa ylistämään:

**Laudate omnes gentes,
laudate Dominum. – –**
**Te kaikki kansat tulkaa
nyt Herraa kiittämään. – –**
(*Te kaikki kansat tulkaa*, UE102)

Jubilate Domino – –
(*Jubilate Domino*, MUS043)

Yksi kiitosrukouslauluista poikkeaa muista, sillä se kuvaa Jeesuksen ylistämistä ja hänen pelastustyötään. Laulutekstiä ei ole kohdistettu kuitenkaan suoraan Jeesukselle. Tässä laulussa on havaittavissa niin kutsutun ylistyslaulun⁵²³ piirteitä:

Näin Jeesusta vain mä ylistää saan.
Hän saapui tänne maailmaan
ja täytti tahdon taivaisen,
kun syntyi joukkoon ihmisten,
nyt ylistää vain näin Jeesusta saan.
(*Rakas Jeesus*, 1. säk., UE088)

⁵¹⁹ Rukouslaululuokan lauluja vastaavia on sisällytetty Haakedalin (2013) luokittelussa kolmeen eri luokkaan, jotka ovat henkilökohtaiset tunnustukselliset laulut, kiitoslaulut ja aamulaulut.

⁵²⁰ *Anna mun etsiä*, UE004; *Shalom*, MUS109.

⁵²¹ *Muista joka päivä*, UE065; *Mä kiitän*, MUS073.

⁵²² *Mä mistä kiittäisin*, UE066.

⁵²³ Mm. Koivuranta & Urponen 2017, 53.

Rukouslauluiksi olen luokitellut edelleen uskon- ja synnintunnustuksia sisältävät laulut. Uskontunnustuslauluissa on, tosin vapaasti uskontunnustusta mukaellen, tiivistetty se uskon sisältö, johon sitoudutaan. Näistä lauluista jokaisessa toistuu uskon kohteena Pyhä Kolminaisuus sekä ilmaus ”minä uskon”:

Minä uskon Isään Jumalaan.
Minä uskon Poikaan, Jeesukseen.
Minä uskon Pyhään Henkeen myös
ja näiden kolmen yhteyteen.
(*Minä uskon*, kertosäk., UE062)

Synnintunnustuslauluissa myönnetään harhapolut tai väärät teot ja pyydetään niitä anteeksi tai kuvataan armon kokemusta:

Eessä valtaistuimen
mä rangaistuksen ansaitsen
ja **valmistaudun kärsimään,**
mutt’ syyttäjää en siinä nää,
vaan katson silmiin täynnä kyyneleitä.
Hän ei syytä eikä ulos heitä,
Hän itkee vain.
Hän itkee mun puolestain.
(*Katson silmiin*, UE032)

Synnintunnustusrukouslaulusta *Anna anteeksi* ja sen sisällyttämisestä tämän tutkimuksen aineistoon on kirjoitettu lähemmin signaalisanoja käsittelevän luvun yhteydessä.

Rukouslauluteksteistä muutama pohjautuu vakiintuneisiin perinteisiin rukouksiin, kuten Isä meidän -rukoukseen tai ilta- ja ruokarukouksiin:

Levolle nyt lasken Luojani,
armias ole suojani.
Sijaltain jos en mä nousisi,
taivaaseen sä ota tykösi.

Sinä Jeesus, siunaa ruokamme
ja ole aina luonamme. – –
(*Lasten rukouslaulu*, 2. ja 3. säk., MUS061)

Rukouspyyntöjen kohteina ovat yhtälailla aivan arkisetkin asiat, kuten koulutyö, läheiset ihmiset ja isänmaa. Arjen keskelle, niin lähelle kuin kauemmaksikin, pyydetään siunausta:

Tule mukaan, Taivaan Isä, aamu sarastaa.
Pyydän jälleen, että **siunaat päivää alkavaa.** – –
(*Tule mukaan, Taivaan Isä*, 1. säk., UE110)

Kuule, Isä taivaan, pyyntö tää:
Auta, ettei kukaan yksin jää.
Katso, Isä, lasta kärsivää.
Siunaa koko maailmaa – –
(*Kuule, Isä taivaan*, 1. säk., MUS057/UE042)

Siunauksen ja johdatuksen sekä Pyhän Hengen läsnäolon pyytäminen esiintyy rukouslauluista osassa:

— — **Annathan** jokaisen täällä aistia sen
Pyhän Henkesi voiman ja läheisyyden.

Oi Jeesus, lapsiasi **siunaa**. — —
(*Siunaa lapsiasi*, 1. säk., UE096)

Kuljeta ja johda! Tähtenä nyt **hohda**,
ilta kun saapuu ja matkamies hämärään jää.
(*Kuljeta ja johda*, kertosäk., UE039)

Tule, rauhan Henki,
silloin voimaa saan — —
(*Tule, rauhan Henki*, 5. säk., UE112)

Lauluteksteissä anotaan edellä kuvatun Pyhä Hengen mukanaan tuoman sisäisen rauhan ohessa maailmanrauhaa:

Da **pacem** Domine in diebus nostris.
(*Da pacem Domine*, MUS009)

Rukouslauluissa saatetaan pyytää rohkaisua myös itse rukoilemiseen⁵²⁴.

Edellisten lisäksi rukouslauluihin on kategorisoitavissa kaksi rukouksesta kertovaa laulua, joista ensimmäisessä kuvataan rukoilemista ”täällä [tarkennus (JU): Suomessa tai kotiseudulla] rukoillaan”⁵²⁵ ja toisessa opetetaan lähemmin rukouksen merkityksestä:

Rukous on silta luokse Jumalan.
Rukous on **polku** luokse auttajan.
Rukous on **lintu**, joka lentää taivaaseen.
Rukous **luo rauhan sydämeen**.
(*Rukous on silta*, kertosäk., UE090)

Yhdessä ja samassa rukouslaulussa voi luonnollisesti ilmetä useampiakin edellä mainituista rukouslaulujen eri piirteistä.

Kristillistä yhteisöä rakentavat laulut

Kristillistä yhteisöä rakentavat laulut⁵²⁶ näyttäytyvät sisäpiirin yhteisöllisinä lauluina. Ne ovat ”me”-lauluja, joissa peilataan ”meidän” tai/ja ”minun” henkilökohtaisia tunteita,

⁵²⁴ *Valvomaan ja rukoilemaan*, UE118.

⁵²⁵ *Lintu pieni lintuseni*, UE050.

⁵²⁶ Tämän luokan hahmottaminen ei ollut aivan yksinkertaista ja itsestään selvää. Kiitän tohtorikoulutettava, TM Sari Murtosta tämän luokan nimeämiseen liittyvästä keskustelusta.; Ymmärrän kristillistä yhteisöä rakentavat laulut hieman toisin kuin Haakedal (2013) christian songs of personal faith experiences ja songs of christian mission (and care) -kategorioillaan. Rongin ja Holterin (2014) jaottelussa esiintyy luokka kristillisen elämä ja rukous.; Könönen & Huvi (2005, 95) ovat kuvanneet Suomi-gospelin historiaa viiden laulukategorian avulla: evankelioivat, yhteiskunnalliset, seurakunta-, henkilökohtaiset ja kristilliseen maailmankatsomukseen liittyvät laulut. Kristillistä yhteisöä rakentavissa lauluissa on havaittavissa erityisesti Könösen ja

omakohtaista uskonkokemusta ja suhdetta Jumalaan sekä kerrotaan kristittynä elämisestä. Näiden laulujen intentiona korostuu kristillisen yhteisön jäsenyys ja missionaarisuus.

Kristillistä yhteisöä rakentavien laulujen yhtenä aiheena on Kristuksen seuraaminen: ”valtakunnan”⁵²⁷ jäsenyys. Tällaista yhteyttä muihin kristittyihin ja osallisuutta luonnehditaan muun muassa ehtoolliseen liittyvissä lauluissa seuraavasti:

– – **Leivän murramme** varjossa versovan puun,
tänään ryhdymme yhdessä työhön,
sillä sinun on **valtakunta**.
(*Sillä sinun on vain valtakunta*, 1. säk., UE059)

On **paikka ehtoollispöydässä**,
ja **se juuri minun on**.
Isä täällä jo juhlaansa pyhimpään
minut kutsunut on.
(*On paikka perheessä Jumalan*, 3. säk., UE077)

Elämistä kristittynä kristillisessä yhteisössä ja Kristuksen seuraamista kuvataan seuraavasti:

Kaikki muurit ovat Herramme murtumaan saa.
Yhtä perhettä kristityt ovat.
Veli veljeään voi rakastaa.
(*Kaikki saavat tulla*, 5. säk., UE030)

Kyselin tiestä viimeisen kerran,
taas saman vastauksen sain:
Tietä on käyty, jäljet on Herran.
Tarvitsee seurata vain. – –
(*Minne tie vie*, 3. säk., UE060)

Kristityn elämään yhdistetään lauluteksteissä vahvasti lähetystehtävä: kutsu ja kehoitus toimintaan, työn tekemiseen⁵²⁸.

Kuningas **matkaan meidät lähettää**
murrettaviksi maailmalle.
Olkaamme leipä täynnä elämää,
huomisen toivo hukkuvalle. – –
(*Me saamme kasvaa*, 4. säk., UE056)

Niin kuin luminen maa heijastaa säteet auringon,
meitä rohkaise jakamaan, Jeesus, valoasi. – –
(*Vuorilaulu*, 2. säk., UE123)

Huvin seurakuntalauluiksi nimeämien laulujen piirteitä. Tällaiset laulut kuvaavat Könösen ja Huvin mukaan ryhmän sisäisiä tunteita ja soveltuvat hyvin yhteislauluiksi. Tekijäniminä he nostavat erityisesti esille Anna-Mari Kaskisen ja Pekka Simojoen.

⁵²⁷ *Sillä sinun on vain valtakunta*, UE059; *Valtakunnan saamme*, UE117.

⁵²⁸ ”Työtä tehtävä on – –” (*Valtakunnan saamme*, 3. säk., UE117).

— — Jeesus Kristus kuoli, jotta eläisimme.
Meidän tehtävämme nyt on **kertoa se!** — —
(*Evankeliumi*, 1. sāk., UE007)

Kuten edelliset laulutekstiesimerkit osoittavat, nousee kristillistä yhteisöä rakentavissa lauluissa usein esille rohkaiseminen evankeliumin eteenpäin viemiseen.

Tuonpuoleisuudesta kertovat laulut

Tuonpuoleisuudesta kertovat laulut⁵²⁹ käsittelevät kuoleman jälkeistä elämää, taivaskai-
puuta ja luottamusta siihen, että päästään taivaan kotiin. Tuonpuoleisuudesta kertovissa
lauluissa odotetaan ja toivotaan pääsemistä ”kerran eteen Herran laupiaan”⁵³⁰:

— — **johdathan**, Herra, **kotiini** mun.
(*Hiljainen tienoo*, 2. sāk., MUS022)

Tuli kirkkoon mies ja lapsi, he eteeni istuivat. — —
Minä tahtoisin, isä, jo kotiin, isä, minua väsyttää. — —
Sama hiljainen arka pyyntö nous’ syvältä itsestään:
Minä tahtoisin, Isä, jo kotiin, Isä, minua väsyttää. — —
(*Kirkossa*, 1. ja 3. sāk., UE035)⁵³¹

— — **Comin’ for to carry me home.** — —
Taivainen vaunu tule, tule minut kotiin noutamaan. — —
(*Swing Low, Sweet Chariot*, kertosāk., MUS116)

Osassa taivaslaulujen sanoituksissa korostuu kaipauksen sijaan varmuus oikeasta suunnasta
ja vahva luottamus perille pääsemiseen — ”määränpäähän” ja ”kotiin”:

— — **On määränpääni selvä, käyn kotisatamaan,**
joukkoon voittajien pääsen Herraa kiittämään. — —
(*Käyn kotisatamaan*, 2. sāk., UE045)

— — **Saan nähdä** rakkaan Vapahtajan,
Hän kerran kuoli tähteni.
Käyn yli virran voittajana
ja **olen** vihdoon **kotona.**
(*Vaeltaja*, 2. sāk., UE116)

Laulutekstit kuvaavat lisäksi, kuinka maallisen vaelluksen päätyttyä lauletaan uutta virttä
ja kuinka taivaisessa kotimaassa ja kodissa vallitsee lopulta ilo ja riemu sekä rauha.⁵³²

⁵²⁹ Haakedalin (2013) jaottelusta ei löydy suoraan tätä vastaavaa luokkaa. Rongin ja Holterin (2014) yksi teemaluokka on nimetty kirkko ja taivas.

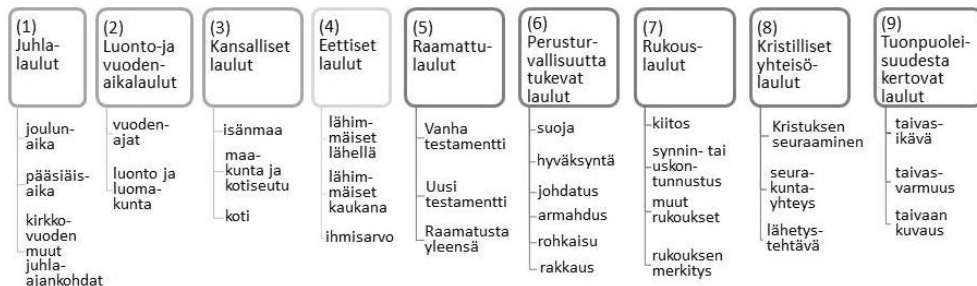
⁵³⁰ *Milloin opin lapsen lailla*, UE059.

⁵³¹ *Kirkossa* -laulun jälkimmäinen, laulajan esittämä, pyyntö kotiin pääsemisestä voidaan tulkita ainakin kahdella tavalla. Koti voi tässä merkitä joko maanpäällistä tai taivaan kotia. Tässä yhteydessä on ilmaus tulkittu jälkimmäisellä tavalla.

⁵³² *Kotomaamme*, MUS052; *Oi, muistatko vielä sen virren*, 4. sāk., MUS081; *Wir setzen uns*, MUS132.

6.2.2 Aihepiirien esiintyvyys laulustoissa

Edellä on havainnollistettu aineistoesimerkein UE- ja MUS-laulujen keskeisten sisältöjen perusteella muodostettuja yhdeksää teemaluokkaa. Seuraavassa kuviossa 6.4 on esitetty vielä kootusti nämä laulusanoitusten sisältöjä kuvaavat pääluokat alakategorioineen.

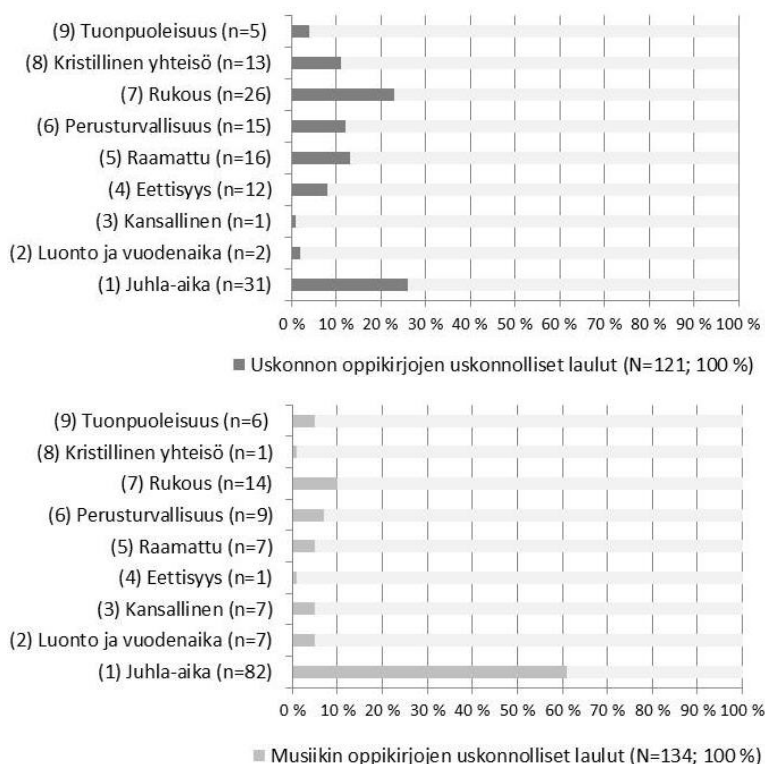
KUVIO 6.4. UE- ja MUS-oppikirjojen uskonnollisten laulujen pääteemat alakategorioineen (ks. ja vrt. myös Haakedal 2013 ja Rong & Holter 2014).

Molemmissa laulustoissa korostuu juhلالaulujen huomattavan suuri osuus. MUS-lauluista jopa yli 60 prosenttia ja UE-lauluista noin joka neljäs käsittelee kirkkovuoden suuria juhla-ajankohtia. Niistä valtaosa liittyy joulun ja pääsiäiseen eli kirkkovuoden kahteen suurimpaan juhlaan. Näistä ensin mainittuun ajankohtaan lukeutuvat adventti-, joulun- ja loppiais-laulut ovat oppikirjoissa erityisen hyvin edustettuina. UE-juhla-lauluista reilusti yli puolet on joulunajan lauluja. MUS-juhla-lauluissa joululaulujen osuus on tätä vieläkin merkittävämpi, sillä noin 80 prosenttia kaikista musiikin oppikirjojen juhla-lauluista liittyy nimenomaan joulunaikaan. Pääsiäislaulujen osuus on sitä vastoin joululauluja huomattavasti pienempi. UE-juhla-lauluista pääsiäiseen liittyviä lauluja on noin kolmasosa ja musiikin oppikirjoissa noin joka viides. MUS-laulusto sisältää kuitenkin UE-laulustoa lukumääräisesti enemmän myös pääsiäisajan lauluja. MUS-laulusto on juhla-laulujen osalta UE-laulustoa runsaampi ja monipuolisempi.

Juhla-aikalaulujen ohessa myös rukouslaulujen osuus on UE-laulustossa suhteellisen suuri, sillä lauluista noin joka viides liittyy rukoukseen. MUS-lauluston joka kymmenennen sanoituksen pääasiallisena teemana on rukous.⁵³³ On kuitenkin muistettava, että muissakin sisältökatgorioissa on lauluja, joiden jokin säkeistö on saatettu kirjoittaa rukouksen muotoon.

⁵³³ Uskonnon oppikirjojen kaikista rukouslauluista, joita on yhteensä 26, kiitosaiheisia on kuusi, muita pyyntöjä kolmetoista ja rukouksen merkityksestä kertovia lauluja kaksi. Lisäksi lauluista kolme on uskon- ja kaksi synnintunnustusta. Musiikin oppikirjoissa rukouslauluja on yhteensä 13, joista kiitosaiheisia on viisi, muita pyyntöjä seitsemän sekä yksi laulu, jota voidaan pitää synnintunnustuksena. UE- ja MUS-laulustoilla on kolme yhteistä rukouslaulua.

Kuviossa 6.5 on esitetty tarkemmin MUS- ja UE-laulustojen eri teemaluokkiin lukeutuvien laulujen lukumäärät ja prosentuaaliset osuudet. UE-laulustoon sisältyy suunnitellen yhtä monta seuraavien neljän teemaluokan laulua: eettisiä lauluja⁵³⁴, kristillisiä yhteisölauluja, raamattulauluja ja perusturvallisuutta tukevia lauluja, joita kutakin on noin kymmenen prosenttia. MUS-laulustossa kristillistä yhteisöä rakentavien ja uskonnollisten eettisten laulujen määrä on olematon, sillä molempia on vain yksi. Raamattulauluja ja perusturvallisuutta tukevia lauluja löytyy MUS-laulustostakin. Niitä on kutakuinkin saman verran kuin vuodenaika- ja luonto- sekä kansallisia lauluja. UE-laulusto eroaa MUS-laulustosta jälkimmäisten laulujen osalta, sillä vuodenaika- ja luontolauluja sekä kansallisia lauluja on UE-oppikirjoissa MUS-oppikirjoja huomattavasti vähemmän. Tuonpuoleisuudesta kertovia lauluja sisältyy molempiin oppikirjalaulustoihin lähes yhtä paljon.

KUVIO 6.5. UE- ja MUS-lauluissa esiintyvien eri pääteemojen määrät ja osuudet.

Sisältöluokat 1–3 näyttäytyvät läheisesti kulttuurisiin ja sisältöluokat 5–9 puolestaan uskonnollisiin teemoihin keskittyvinä lauluina. Eettisissä lauluissa korostuu puolestaan kou-

⁵³⁴ Näiden laulujen lisäksi eettisiä teemoja käsittelevät UE-lauluston kaksi ei-uskonnollista laulua: *Ojennan käteni*, UE074 ja *Ystävyyys on yhteistä työtä*, UE125.

lukulttuuriin ja yhteisössä elämiseen liittyviä kysymyksiä. Verrattaessa sanoitusten yhdeksää sisältöluokkaa Ninian Smartin uskonnon piirreperustaisen mallin ulottuvuuksiin, voidaan niiden välillä havaita joitakin vastaavuuksia. Eettiset laulut -kategoria on yhteneväinen eettisen, raamattulaulut-kategoria narratiivisen ja kristilliset yhteisölaulut -kategoria yhteisöllisen ulottuvuuden kanssa. Jälkimmäisiin voidaan lukea myös kansalliset laulut. Rukous- ja juhla lauluissa ilmenee puolestaan selkeästi rituaalisen ulottuvuuden elementtejä. Perusturvallisuutta tukevat laulut linkittyvät läheisesti kokemukselliseen ulottuvuuteen. Ainoastaan luonto- ja vuodenaikalauluille sekä tuonpuoleisuudesta kertoville lauluille ei löydy edellisten kategorioiden tapaan aivan suoraa vastinetta Smartin ulottuvuuksista.

7 TUTKIMUSTULOSTEN TARKASTELU

7.1 Keskeiset tulokset ja pohdinta

Tutkimukseni tavoitteena oli määrittää uskonnollisen musiikin ulottuvuuksia ja asemaa perusopetuksen luokka-asteiden 1–6 suomenkielisissä evankelisluterilaisen uskonnon ja musiikin oppikirjoissa. Tutkimustehtävää lähestyin kolmesta näkökulmasta vastaamalla kolmeen asettamaani kysymykseen. Lähdeaineistona olivat *Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2004* (POPS 2004) -asiakirjan ohjeistusta vastaavat 11 MUS- ja 13 UE-oppikirjaa, joista kokosin oppikirjateksti- ja laulusto-aineistokorpukset. Aineistokorpusten jäsentämisessä ja analysoimisessa hyödynsin laadullisia tutkimusmenetelmiä: aineistolähtöistä ja abduktiivista sisällönanalyysia, sisällönerittelyä ja lähteistöön nojaavaa luokitte-
lua.

1) Miten uskonnollisesta musiikista kirjoitetaan uskonnon ja musiikin oppikirjateksteissä?

Oppikirjatekstien tarkastelemisen välityksellä tutkin, miten uskonnollinen musiikki määrittyy uskonnon ja musiikin oppikirjoissa. Uskonnon oppikirjatekstit käsittelevät yhdeksää uskonnolliseen musiikkiin liittyvää keskeistä aihepiiriä: jumalanpalvelus- ja toimitusmusiikki, virret ja virsikirja, kanttori, urut, seurakunnan musiikkitoiminta, passio, musiikkia länsimaisen kulttuurin ja globaalin kirkon osana sekä Raamatussa. Musiikin oppikirjoissa uskonnollista musiikkia käsitellään pääasiassa länsimaisen kulttuurin osana, passio-sävellysmuotoa ja gospelmusiikkia sivuten. MUS-oppikirjateksteissä on joitakin satunnaisia viittauksia virsien esityskäytäntöihin ja muutamissa kohdin uskonnollinen musiikki liitetään globaaliin kirkkoon.

Oppikirjatekstejä tarkasteltaessa ja uskonnolliseen musiikkiin liittyviä konkreettisia ilmauksia jäsentäessä huomio kiinnittyy siihen, että uskonnollista musiikkia kuvataan yhdeksän ilmaisun avulla, jotka päädyin nimeämään seuraavasti: kohde-, toimija-, toiminta-, ympäristö-, ajankohta-, instrumentti-, lähde-, attribuutti- ja argumentti-ilmaisu. Näistä kolmea ensin mainittua kutsun uskonnollisen musiikin pääilmaisuiksi, joita muut ilmaisut täydentävät. Ympäristö- ja ajankohtailmaisut kontekstoivat, instrumentti- ja lähdeilmaisut tarkentavat sekä attribuutti- ja argumentti-ilmaisut selittävät niitä. Ilmaisujen välityksellä piirtyy kaikkienensa oppikirjojen antama kokonaiskuva uskonnollisesta musiikista. Oppikirjatekstien perusteella uskonnollinen musiikki näyttäytyy lähinnä synonyymina kristilliseen perinteeseen nojaavalle musiikille.

UE-oppikirjoissa uskonnollisen musiikin **kohteena** korostuvat luterilaisen kirkon keskeistä käyttömusiikkia edustavat virret ja virsikirja. Sen sijaan muu luterilaisen kirkon

käyttölaulusto jätetään varsin vähälle huomiolle. Esimerkiksi sanallakaan ei kirjoiteta lasten tai nuorten uskonnollisesta musiikista. Siten tullaan sivuuttaneeksi kokonaan juuri oppikirjojen lukijoille suunnattu musiikki. Tämä on sinällään yllättävää, sillä oppikirjojen laulustoon sisältyy kuitenkin runsaasti juuri lasten ja nuorten lauluja. Virsiä ja virsikirjaa käsittelevien tekstien osalta UE-oppikirjatekstien sisältö on linjassa opetussuunnitelman kanssa.⁵³⁵ Sen sijaan opetussuunnitelmassa virsien rinnalla mainitut ”mu[ut] hengellis[et] laulu[t]” sekä ”kristilli[nen] – muu musiikkiperinne”⁵³⁶ huomioidaan oppikirjatekstien oppiaineiksena huomattavasti suppeammin.

MUS-oppikirjoissa kiinnitetään huomiota erityisesti kristilliseen taidemusiikkiin, minkä voi nähdä olevan linjassa POPS 2004:n kanssa.⁵³⁷ UE-oppikirjateksteissä ainoa nimeltä mainittu kristilliseksi taidemusiikiksi lukeutuva musiikkiteos on passio, joten ”kristilli[stä] – muu[ta] musiikkiperin[nettä]”⁵³⁸ käsitellään erittäin vähän. Mitä muuta tämä opetussuunnitelman yhtenä keskeisenä sisältönä mainittu ”kristillinen muu musiikkiperinne” voisi olla siinä tapauksessa, mikäli kristillistä taidemusiikkia tarkasteltaisiin UE-oppikirjoissa monipuolisemmin?

Oppikirjatekstien käsitys uskonnollisesta laulusta on paikoin lavea, toisinaan jopa epäselvä. Esityskontekstinsa perusteella laulu voi näyttäytyä oppikirjatekstissä uskonnollisena lauluna, vaikkei se sanoituksensa perusteella lähtökohtaisesti määrittäisikään uskonnolliseksi. Virsi-käsite puolestaan saattaa aiheuttaa hämmennystä. UE-oppikirjoissa virsisana määritellään ainoastaan virsikirjan virtenä, kun taas musiikin oppikirjoissa ilmaus esiintyy myös suomalaista kansan- ja runolauluperinnettä edustavien laulujen yhteydessä. Käsitteen erilaisia merkityksiä ja monitulkintaisuutta ei kuitenkaan nosteta esille.

Oppilaiden elämään liittyviin kirkkoihin ja uskontoihin sekä oppilaita ympäröivään uskonnolliseen maailmaan ja maailmanuskontoihin tutustuminen sisältyvät POPS 2004 -asiakirjassa evankelisluterilaisen uskonnon opetuksen keskeisiin sisältöihin.⁵³⁹ UE-oppikirjatekstien perusteella uskonnollista musiikkia ei tässä tutustumisessa kuitenkaan hyödynnetä. Muiden kuin luterilaisten kristillisten kirkkokuntien musiikista on kirjoitettu UE-oppikirjoissa lukumääräisesti erittäin vähän ja muiden uskontokuntien musiikista vielä vähemmän. UE-tekstien muutamat musiikkimaininnat korostavat eroavaisuuksia ja stereotypioita yhteisten piirteiden, perinteiden ja käytäntöjen, ekumenian ja uskontodialogin sijaan. MUS-oppikirjatekstien perusteella uskonnollisen musiikin näkökulma lavenee satunnaisesti muiden uskontojen suuntaan.

⁵³⁵ POPS 2004, 204–207.

⁵³⁶ Mts., 205, 207.

⁵³⁷ Mts., 232–234.

⁵³⁸ Mts., 207.

⁵³⁹ Mts., 205–207.

Oppikirjatekstien perusteella uskonnollisen musiikin **toimijuuteen** liitetään vahvasti professionaalisuus eli ammattimuusikot sekä muut uskonnollisen yhteisön palkkaamat ammattilaiset. Sen sijaan seurakunta tai muu yhteisö sekä musiikinharrastajat ja muut esittäjät mainitaan uskonnollisen musiikin yhteydessä edellisiä huomattavasti harvemmin. Toisaalta uskonnolliseen musiikkiin ei aina ole liitetty selkeästi määriteltävissä olevaa teki- jyyttä, vaan musiikkiin liittyvät toimijat jäävät taka-alalle esimerkiksi verbin passiivimuo- don käyttämisen johdosta.

Maailma, jota oppikirjoissa kuvataan, on hyvin pitkälti aikuisten maailmaa ja siinä maailmassa aikuiset ovat toimijoina. Oppikirjatekstit tutustuttavat lapset aikuisten uskon- nollisen musiikin ”viralliseen” maailmaan. Lapsilähtöisyys ja lasten osallisuus jäävät vain vähäiselle huomiolle. Lapset asemoituvat oppikirjatekstien perusteella uskonnollisen mu- siikin kenttään pitkälti sivustaseuraajiksi.

Uskonnolliseen musiikkiin liitetty **toiminta** on UE-oppikirjoissa pääasiassa musi- soimista, useimmiten laulamista. Yksi laulamisen muodoista on resitoiminen eli puhelaulu. Resitoiminen on UE-oppikirjateksteissä yhdistetty ainoastaan ortodoksiseen kirkkoon – siitä huolimatta, että pyhien tekstien resitoiminen on kaikkien kolmen suuren maailmanus- konnon, islamin, juutalaisuuden ja kristinuskon, omaksuma uskonnollisen musiikin esitys- käytäntö.⁵⁴⁰ Teksteissä uskonnollinen musiikki yhdistyy työntekemiseen ja luomiseen. Op- pikirjoissa kuvataan vain satunnaisesti uskonnollisen musiikin emotionaalista tai auditiivis- ta kokemista sekä uskonnollisen musiikin aikaansaamaa tunnetta ja kokemusta. Tämä on yllättävää, sillä musiikin on todettu vaikuttavan hyvin vahvasti ja monin eri tavoin ihmisen tunteisiin. Uskonnolliseen musiikkiin ei oppikirjateksteissä siten liitetä esimerkiksi spiritu- aalisuutta eli hengellisyyden kokemusta.

UE-oppikirjoissa uskonnollisen musiikin **ympäristöt** ovat temporaalisia, spatiaalisia ja institutionaalisia. Temporaalisena ympäristönä ilmenee sakraaliajankohtia ja rituaalisia tilaisuuksia, mutta myös ei-sakraaleja. Spatiaalisena ympäristönä näyttäytyvät sakraalira- kennukset, ennen kaikkea luterilainen kirkko. Erilaisia institutionaalisia ympäristöjä maini- taan lähinnä UE-oppikirjateksteissä.

Uskonnollinen musiikki kiinnittyy erittäin vahvasti menneeseen aikaan. Historiallinen perspektiivi on **ajankohtaan** liittyvissä oppikirjateksteissä korostuneessa asemassa. Us- konnollinen musiikki jäsentää myös sakraalista aikaa, kun sen kerrotaan jaksottavan juma- lanpalveluksen ja kirkollisten toimitusten kulkua. Kirkkovuodenajankohdista uskonnolli- seen musiikkiin liitetään uskonnon oppikirjoissa lähinnä joul- ja pääsiäisaika. Historialli-

⁵⁴⁰ Vrt. Opetussuunnitelma ohjeistaa huomioimaan ”juutalaisuuden, kristinuskon ja islamin yhteisiä ja erilai- sia piirteitä” (POPS 2004, 206).

sen ajan korostuminen musiikista kirjoitettaessa ei tue opetussuunnitelman tavoitetta tutustuttaa oppilas ”ympäröivään uskonnolliseen maailmaan”. Opetussuunnitelmatekstin lähtökohta näyttäytyy ennemminkin nykytilanteeseen liittyvänä kuin menneisyyden perspektiiviä painottavana.⁵⁴¹

Oppikirjateksteissä uskonnolliseen musiikkiin liitetään monia **instrumentteja**. UE-oppikirjoissa uskonnollisen musiikin instrumentiksi määrittyvät erilaiset lauluryhmät ja laulajat. Fyysisenä soittimena uskonnollisen musiikin pääasialliseksi soittimeksi leimautuvat urut. UE-oppikirjateksteissä kirjoitetaan myös raamatunajan soittamista, joten menneet aika korostuu soitinvalikoimassakin. Sen sijaan bändi mainitaan vain kerran, joten sähköiset bändisoittimet eivät juuri näyttäydy UE-oppikirjateksteissä uskonnolliseen musiikkiin yhdistettyinä instrumentteina. Missä määrin uskonnon oppikirjojen tehtävänä on kuvata stereotypioita ja missä määrin taas seurakunnissa elävää nykytodellisuutta – 2000-luvun seurakunnissa käytössä olevien soittimien koko kirja? MUS-oppikirjatekstit yhdistävät uskonnolliseen musiikkiin huomattavasti monipuolisemmin erilaisia soittimia – aina tina-pillistä cembaloon.

Musiikin tai musiikkiin liittyvän tekstin, kuten virsien ja hengellisten laulujen, **lähde**kontekstin kartoittaminen on ollut perinteisen hymnologian ydinaluetta. Tällaisen hymnologisen taustatiedon kuvaaminen jää oppikirjateksteissä hyvin vähäiseksi. Uskonnollisen musiikin alkuperä, tausta ja lähteet eivät näyttäydy niiden perusteella merkityksellisinä.

Oppikirjateksteissä uskonnollista musiikkia luonnehditaan (**attribuutti**) enemmän kuin perustellaan (**argumentti**). Uskonnollinen musiikki määrittyy kulttuurisesti ja yhteisöllisesti, teologisesti, emotionaalisesti ja myös muita ominaisuuksia sisältäväksi. Sen sijaan uskonnolliseen musiikkiin liitetään huomattavasti harvemmin perusteluita. Oppikirjateksteissä ilmenevät argumentit liittyvät muun muassa rituaaliin, kokemukseen, oppiin ja etiikkaan sekä yhteisöön.

Oppikirjatekstit kuvaavat ensisijaisesti kristilliseen perinteeseen nojautuvaa institutionaalista uskonnollista musiikkia. Monin paikoin oppikirjateksteissä korostuu virallinen, aikuisten maailma. Tekstit eivät juuri tuo uskonnollista musiikkia lapsen lähelle, eikä sillä siten juuri ole kiinnekohtia lapsen omassa kokemusmaailmassa. Uskonnollinen musiikki näyttäytyy oppikirjatekstien perusteella melko etäisenä, usein myös stereotypisena ja historiallisena, paikoitellen melko yksipuolisena ja kaavoittuneena.

⁵⁴¹ Vrt. esim. POPS 2004, 204–206.

II) Mikä tekee laulusta uskonnollisen laulun?

Uskonnollisen laulun kriteeristöksi määrittyi tämän tutkimuksen perusteella kolme osatekijää: signaalisana, Ninian Smartin piirreperustaisen mallin mukaiset uskonnon seitsemän ulottuvuutta ja lähteistö. Kriteeristöä testasin empiirisen aineiston välityksellä. Se auttoi myös laulusto-aineistokorpuksen kokoamisessa. Kriteeristö on esitetty tiivistetysti seuraavassa kuviossa 7.1. Laulun määrittelemisessä uskonnolliseksi osoittautuivat Smartin ulottuvuuksista merkittävimmiksi ja olennaisimmiksi opillinen, rituaalinen ja narratiivinen. Tässä tutkimuksessa lähes kaikki uskonnollisiksi lauluiksi määritellyt laulut perustuivat kristinuskon perinteeseen.

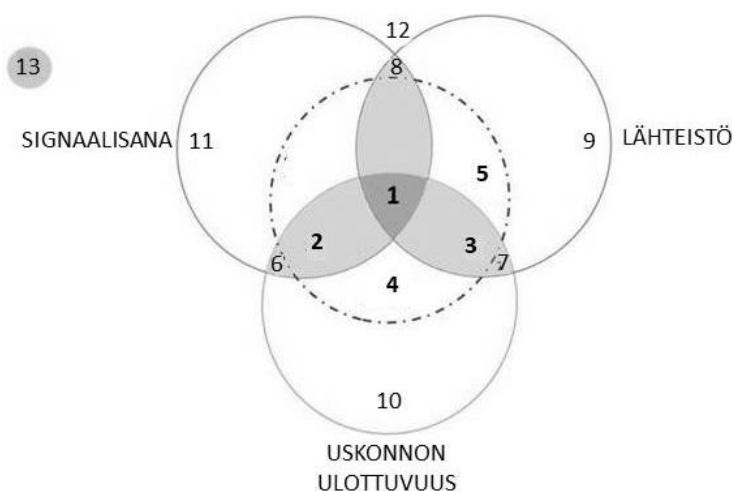
KUVIO 7.1. Uskonnollisen laulun osatekijät -kriteeristö.⁵⁴²

a) Minkälainen on uskonnollinen laulu?

Empiirisen tutkimusaineiston jäsentäminen edellä kuvatun uskonnollisen laulun kriteeristön avulla osoitti uskonnollisen laulun moninaisuuden ja rajojen liikkuvuuden. Puhuttaessa uskonnollisesta laulusta voi kohteena olla eri tavoin ja painoarvoltaan hyvin monenlainen uskonnollinen tai mahdollisesti muutoin uskontoon, uskonnolliseen aiheistoon (näennäisesti) liittyvä laulu.

Oppikirjalaulustoissa esiintyi kolmetoista erilaista, uskontoon eri tavoin liittyvää laulutyyppiä, jotka olen havainnollistanut seuraavan kuvion 7.2 avulla. Kuviossa uskonnollisen laulun kriteeristön kolme osatekijää on kuvattu ympyröin. Varsinaisen uskonnollisen laulun rajaa kuvaa keskelle sijoitettu, katkoviivoin merkitty ympyrä. Sen sisäpuolella olevat numerot (1–5) vastaavat vähintään yhden kriteerin perusteella uskonnollisen laulun määritelmää.

⁵⁴² Kriteeristöä olen hahmotellut ensimmäisen kerran vuonna 2014 julkaistussa artikkelissani (ks. ja vrt. Urponen 2014, 339).

KUVIO 7.2. UE- ja MUS-oppikirjalaulustosta uskonnollisen laulun kriteeristön avulla muodostetut laulutyyppit: uskonnollinen (kristinusko) (1–5), uskonnollisaiheinen (6), uskonnollisävytteinen tai pseudouskonnollinen (8, 11), hengellissävytteinen (10), maallistettu uskonnollinen (12) sekä muu laulu (7, 9) ja muiden uskontojen (kuin kristinuskon) signaalisanoja sisältävä (13) laulu.

Tässä tutkimusaineistossa ilmeni viisi erilaista, kristinuskon mukaista, uskonnollisen laulun laulutyyppiä (ks. kuvio 7.2, numerot 1–5). Ensinnäkin uskonnollisiksi (1) määrittyivät laulut, joissa ilmeni signaalisanoja ja joissa oli havaittavissa vähintään yksi seuraavista Ninian Martin nimeämistä uskonnon ulottuvuuksista: rituaalinen, opillinen tai narratiivinen ulottuvuus. Lisäksi ne sisältyivät vähintään yhteen kristillisten yhteisöiden tai kristillisen yhteisön institutionaaliseen käyttölaulukokoelmajulkaisuun. Siten nämä laulut osoittautuivat kaikkien kolmen uskonnollinen laulu -kriteeristön osatekijöiden perusteella uskonnollisiksi. Koska niillä kaikilla on julkaisukontekstinsa myötä kytkös myös institutionaaliseen uskonnollisuuteen ja kristillisen yhteisön käyttömusiikkiin, voidaan niitä nimittää **uskonnollisiksi käyttölauluiksi**. Lähteistötarkastelu nosti esille näihin lauluihin, niiden erilaisiin käyttöyhteyksiin ja laulamiseen, liitettyjä intentioita ja funktioita.

Toisen uskonnollisten laulujen ryhmän muodostavat **signaalisananattomat uskonnolliset käyttölaulut** (3). Ne sisältävät määritelmän edellyttämät uskonnon ulottuvuudet ja ne on julkaistu uskonnollisissa institutionaalisissa käyttölaulukokoelmissa. Niiden lauluteksteistä ei kuitenkaan ole löydettävissä kristilliseen kieleen liittyviä signaalisanoja. Pelkän **lähdekontekstin perusteella uskonnolliseksi** lauluksi (5) oli määriteltävissä uskonnollisen kirkkomusiikkiteoksen osa. J. S. Bachin Matteus-passion loppukuoron, *Wir setzen uns*, laulutekstikatkelmassa ei ole löydettävissä signaalisanoja, eikä myöskään uskonnon ulottuvuuksia. Se on esimerkki laulusta, jota on tarkasteltava laajemmassa kontekstissa eli suh-

teessa alkuperäiseen teoskokonaisuuteen. Lähdekontekstistaan irroitettuna laulu ei yksistään näyttäydy uskonnollisena – vasta tarkasteltaessa sitä suhteessa lähteistöönsä.

Instituutioon kytkeytymättömät uskonnolliset laulut (2) sisältävät signaalisanoja ja ulottuvuuksia, mutta niitä ei ole julkaistu tarkastelun kohteena olleissa lähteistöissä. **Instituutioon kytkeytymättömissä ja signaalisanatommista uskonnollisissa** lauluissa (4) ei ole signaalisanoja, eikä niitä löydy uskonnollisista laulukokoelmista, mutta niiden sanoituksesta on löydettävissä uskonnon ulottuvuuksista joko opillinen, narratiivinen tai rituaalinen ulottuvuus.

Edellä kuvattujen uskonnollisten laulutyyppien lauluista osassa saattaa uskonnollisuus ilmetä vain yhdessä säkeistössä. Myös nämä **toissijaisesti uskonnolliset** laulut on tämän tutkimuksen yhteydessä päädytty määrittelemään uskonnollisiksi.

Varsinaisten kristinuskon perinteeseen nojaavien uskonnollisten laulujen lomassa oppikirjalaulustoissa on julkaistu lukuisia lauluja, joiden sanoituksista on myös löydettävissä viittauksia uskontoon (tai uskontoihin) liittyviin teemoihin ja kieleen (ks. kuvio 7.2, numerot 6–13).

Osassa **uskonnollisaiheisista** lauluissa ilmenee signaalisanojen ohessa Smartin nimeämistä uskonnon ulottuvuuksista joko eettinen, kokemuksellinen, yhteisöllinen tai materiaalinen ulottuvuus (6). Uskonnon oppikirjojen uskonnollisaiheiset laulut oli määriteltävissä myös **uskonnonpedagogisiksi lauluiksi**. Ne liittyvät olennaisesti oppikirjaan ja sen käyttämiseen.

Signaalisanojen perusteella osa lauluista näyttäytyy uskonnollisia fragmentteja sisältävinä, uskontoon viittaavina **uskonnollissävyytteisinä** tai **pseudouskonnollisina**⁵⁴³ lauluina (8, 11). Transsendentiaalisia ja eksistentiaalisia kysymyksiä pohdiskelevat laulut olen nimennyt **hengellissävyytteisiksi**⁵⁴⁴ lauluiksi (10). Ne eivät näyttäydy institutionaaliseen uskontoon liitettävissä olevina lauluina. Sen sijaan niiden sanoituksissa ilmenee uskonnon ulottuvuuksia ja niissä korostuu yksilön kokemus ja hengellisten tuntojen pohdiskelu.

Oman ryhmänsä muodostavat **maallistetut uskonnolliset** laulut (12). Oppikirjakontekstissa ei ole välttämättä havaittavissa näiden laulujen alkuperäistä uskonnollista lähtökohtaa, koska niiden lyriikkaa on muokattu poistamalla sanoja ja korvaamalla ne ei-uskonnollisilla ilmauksilla. Lauluja on saatettu maallistaa myös jättämällä julkaisematta niiden uskonnollisia eli uskonnollisen laulun kriteeristöä vastaavia säkeistöjä. Suomenkieliset sanoitukset eivät aina lainkaan vastaa alkuperäisesti muunkielisen tekstin sisältöä.

⁵⁴³ Helin 2013.

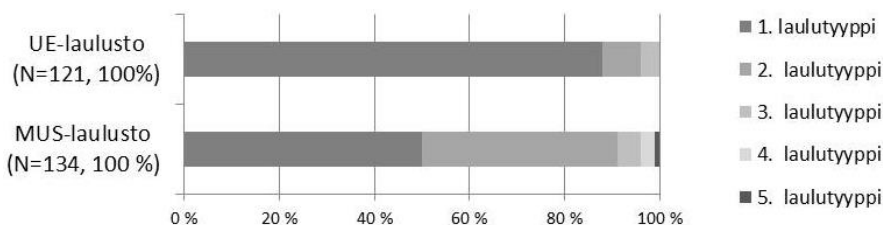
⁵⁴⁴ Vrt. Hirvonen 2009, 15.

Oppikirja-aineistoon sisältyy myös **muita lauluja**, joita on joko julkaistu instituutionaalisissa käyttölaulukokoelmissa tai vastaavissa julkaisuissa (9) tai niiden sanoituksista on mahdollisesti löydettävissä lisäksi Smartin mallin eettinen ulottuvuus (7). Pelkän eettisen ulottuvuuden perusteella laulu ei kuitenkaan ole määriteltävissä uskonnolliseksi tai uskontoon liittyväksi. Lisäksi tutkimusaineistossa esiintyi **ei-kristillisten uskontojen signaalisanoja sisältäviä** lauluja (13).

b) Mitä ja minkälaisia uskonnollisia lauluja on julkaistu?

Uskonnon ja musiikin oppikirjoihin sisältyy yhteensä 231 eri uskonnollista laulua. Oppiaineiden uskonnolliset laulustot ovat lähes saman laajuisia. UE-laulustoon sisältyy 121 ja MUS-laulustoon 134 uskonnollista laulua (ks. liitteet 11 ja 12). Oppiaineiden 24 yhteistä laulua muodostavat uskonnollisen ydinlauluston. Uskonnolliset oppikirjalaulut ovat juhla-lauluja, luonto- ja vuodenaikalauluja, kansallisia lauluja, eettisiä lauluja, raamattulauluja, perusturvallisuutta tukevia lauluja, rukouslauluja, kristillistä yhteisöä rakentavia lauluja sekä tuonpuoleisuudesta kertovia lauluja.

MUS-oppikirjoissa on UE-laulustoon verrattuna huomattavasti useammin esillä sekä traditionaalinen että vanhempi uskonnollinen lauluperintö. Jopa yli puolet uskonnollisista lauluista on traditionaalisia tai ennen vuotta 1960 sävellettyjä ja sanoitettuja. MUS-lauluston sävelmistö on UE-laulustoa huomattavasti kansainvälisempää. UE-lauluston laulut edustavat lähes yksinomaan institutionaalista käyttölaulustoa, josta suurin osa on suomalaisen gospelmusiikinkin tekijöinä tunnettujen säveltäjien ja sanoittajien laatimia.

KUVIO 7.3. Viiden uskonnollisen laulutyyppin esiintyvyys (prosentuaalinen osuus) UE- ja MUS-laulustoissa.

MUS-lauluston lauluista 40 prosenttia ei sisälly käyttölaulukokoelmiin ja ne määrittävät kirkollisen virallisen kontekstin ulkopuolella laulettavaksi uskonnolliseksi laulustoksi. Yllä olevassa kuviossa 7.3 on määrällisesti kuvattuna myös muiden aiemmin määriteltyjen viiden kristinuskon perinteeseen liittyvän uskonnollisen laulutyyppin esiintyvyys UE- ja MUS-

laulustoissa. MUS-laulustossa nousee UE-laulustoa selkeämmin esille uskonnollisen musiikin kulttuurinen ulottuvuus.

III) Minkälainen on uskonnollisen musiikin ja erityisesti uskonnollisten laulujen asema?

Uskonnollisella musiikilla ja uskonnollisilla lauluilla on paikkansa vuosina 2004–2012 julkaistuissa uskonnon ja musiikin oppikirjoissa. Uskonnolliseen musiikkiin tosin viittaavat usein satunnaiset fragmentit, jotka ilmenevät oppikirjoissa hyvin monissa eri yhteyksissä. UE-oppikirjatekstit käsittelevät MUS-oppikirjatekstejä lukumääräisesti enemmän ja ne sisältävät myös useampia uskonnolliseen musiikkiin liittyviä aihepiirejä.

POPS 2004 -asiakirjaa vastaaviin uskonnon ja musiikin oppikirjalaulustoihin sisältyy uskonnollisia lauluja. Uskonnollinen laulu näyttäytyy oppikirjalaulustojen perusteella monenlaisena. Se ei ole vain virsi, vaikka toki myös virsiä sisältyy 2000-luvun alkupuolen MUS- ja UE-oppikirjojen yhteiseen uskonnolliseen ydinlaulustoonkin. Uskonto ei rajaudu pelkästään uskonnollisiksi määriteltuihin lauluihin, vaan niiden lisäksi uskonnon oppikirjoissa on muutama uskontoon muutoin liittyvä laulu ja musiikin oppikirjoissa jopa yli kaksisataa muuta laulua, joista alle puolet liittyy kristilliseen ja yli puolet muiden uskontojen perinteeseen. Erilaisia uskonnon tai uskontojen jälkiä löytyy siten niin oppikirjateksteistä kuin -lauluistakin.

7.2 Tutkimuksen luotettavuus ja jatkotutkimusaiheita

Tutkimusprosessin arvioimisessa huomion tulee kiinnittyä reliabiliteettiin ja validiteettiin. Mäkelä nostaa niiden ohessa ja niihin liittyen esille muun muassa seuraavia muita kriteereitä: kohteen määrittäminen eli kuvauksen käsitteellinen kohde, suhde aineistoon, selvästi rajattu aineisto.⁵⁴⁵ Tutkimuksen reliaabeliutta eli toistettavuutta sekä validiteettia eli pätevyyttä olen pyrkinyt edistämään tarkalla raportoisella.⁵⁴⁶ (Ks. esim. luku 3.)

Vaikkei reliabiliteetti eli toistettavuus ole laadullisessa tutkimuksessa lähtökohtaisesti olennaisin luotettavuuden kriteeri, olen silti pyrkinyt tutkimusraportissa osoittamaan monin eri tavoin päättelyketjuni ja dokumentoimaan tutkimusprosessin toteuttamista.⁵⁴⁷ Aineiston mahdollisen toistettavuuden lisäämiseksi luetteloin aineiston ja kuvasin tarkasti sekä analyysi- että havaintoyksikköjä. Sekä aineistoa että sisällönanalyysin avulla muodostettuja kategorioita olen kuvannut sekä sanallisesti että lukuisin taulukoin, kuvioin ja liittein. Lisäksi tutkimusraporttiin sisältyy runsaasti aineistositaatteja. Näin lukijalle tarjoutuu tilaisuus seurata sitä analyysin eri vaiheisiin liittyvää polkua, joka on johtanut saatuihin tuloksiin.⁵⁴⁸ Oppikirjatutkimusaineisto on kenen tahansa saatavissa ja näin täysin saman lähdeaineiston kanssa olisi mahdollista toistaa (lähes) identtinen tutkimus.⁵⁴⁹ Luonnollisesti jokainen tutkija tuo kuitenkin aineistokorpuksen muodostamiseen tai laulujen analysoimiseen ja kategoriosoimiseen oman persoonansa ja aiemman tietotaustansa, mikä luonnollisesti vaikuttaa monella tavoin.

Analyysimenetelmistä kvalitatiivinen sisällönanalyysi soveltui varsin hyvin oppimateriaalitutkimuksen oppiaineuksen tarkastelemiseen. Aineiston kokoamisessa ja analysoimisessa hyödynsin kirkkomusiikin opinnoissa ja kanttorin työssä kattunutta hymnologista hiljaista tietoa ja asiantuntemustani.

Aineiston rajaaminen oli tutkimuksen kokonaisuuden hahmottamisen kannalta tärkeää. Rajaamisen kannalta merkittäviä ja työskentelylle uutta suuntaa antavia vaiheita olivat erityisesti seuraavat: keväällä 2012 lähdeaineistoksi täsmentyivät oppikirjat, keväällä 2014 tutkimustehtävä ja näkökulma laajenivat virrestä uskonnolliseen lauluun ja keväällä 2019 päädyin selkeyttämään tutkimusraportin kokonaisuutta rajaamalla aiemmin kokoamani, analysoamani ja osin myös raportoimani kuva- ja sävelmäaineiston kokonaan tämän tutkimuksen ulkopuolelle. Näiden rajausten jälkeen tutkimuksen näkökulma kirkastui.

⁵⁴⁵ Mäkelä 1990.

⁵⁴⁶ Hirsjärvi ym. 2000, 213; Eskola & Suoranta 2003, 210–219.

⁵⁴⁷ Mäkelä 1990, 53.

⁵⁴⁸ Mts., 57.

⁵⁴⁹ Mayring 2003, 109.

Tutkimuksilla on tapana synnyttää lukuisia uusia kiehtovia tutkimuskysymyksiä. Tämä tutkimus ei tee poikkeusta, vaan se tarjoaa moninaisia polunpäitä jatkotutkimuksille. Tämä tutkimus tarkasteli uskonnollista laulustoa objektiivisesti ”etäältä” kirjallisten dokumenttien välilyksellä. Entä käytäntö ja elävä elämä: Millä tavoin oppilaat ja opettajat kokevat nämä oppikirjoissa julkaistut ja tämän tutkimuksen yhteydessä uskonnollisiksi määritellyt laulut? Pidetäänkö niitä uskonnollisina, kulttuurisina, hengellisinä eli spirituaalisina vai mahdollisesti jonakin aivan muuna? Samaiseen laulustoon olisi näin kiintoisaa liittää subjektiivisuuden näkökulma ja tutkia lauluja esimerkiksi spirituaalisen musiikin näkökulmasta. Oppikirjantekijöiden ääni rajautui tämän tutkimuksen ulkopuolelle. Minkälaisin kriteerein ja kuinka johdonmukaisesti oppikirjalaulustojen laulut on alun perin valittu? Minkälaista kirkkomusiikkipedagogista asiantuntemusta oppikirjantekijöillä on ollut käytettävänä?

Kaiken perusopetuskontekstissa tapahtuvan opetuksen, siten myös oppiaineen ja käytettyjen opetusmenetelmien, tulee lähtökohtaisesti olla pedagogisesti perusteltua. Minkälaisia opetusmenetelmiä opettajan oppaat tarjoavat oppikirjoissa julkaistujen uskonnollisten laulujen opetukseen? Kuinka paljon uskonnollisia lauluja todellisuudessa käytetään opetuksessa? Entä minkälaisia (pedagogisia) intentioita ja funktioita opettajat liittävät näihin uskonnollisiin lauluihin? Millä tavoin uskonnollista musiikkia hyödynnetään uskonnonopetuksessa 2020-luvulla? Tai miten perusopetuksessa suhtaudutaan uskonnollisten laulujen tunnustuksellisuuteen? Uskonnollisten laulujen tunnustuksellisuus ja laulujen tunnustuksellisuuden määrittelemisen ovat puolestaan aivan oma aihepiirinsä.

Tässä tutkimuksessa keskityttiin musiikin- ja evankelisluterilaista uskonnonopetusta varten laadittuihin oppikirjoihin, mutta minkälainen asema uskonnollisilla lauluilla on perusopetuksessa muiden uskontojen oppimateriaaleissa ja opetuksessa. Mikäli kriteeristön signaalisanat, ulottuvuudet ja lähteistöt sovellettaisiin eri uskontojen mukaisiksi, niin olisi-ko tämän tutkimuksen yhteydessä laadittu uskonnollisen laulun kriteeristö siirrettävissä minkä tahansa muun uskonnon uskonnollisen musiikin määrittelemisen apuvälineeksi eri tutkimuskonteksteihin?

Hymnologia oppiaineena ja tutkimusalana kaipaa analyttisempää ja systemaattisempää tarkastelemista. Tässä tutkimuksessa keskityttiin uskonnollisen musiikin ja uskonnollisen laulun käsitteisiin. Vastaavasti myös monia muitakin hymnologisia käsitteitä olisi tarpeen eksplikoida sekä määritellä yksityiskohtaisesti ja analyttisesti.

Tutkimusaineiston muodostamisen yhteydessä tulin koonneeksi myös kaksi muuta aineistoa, uskonnolliseen musiikkiin liittyvän kuva-aineiston ja uskonnollisten laulujen sävelmäaineiston, jotka rajautuivat lopulta kokonaan tämän tutkimuksen ulkopuolelle.

Nämä molemmat aineistot odottavat nyt tutkijaansa. Sävelmistöt tarjoavat yhden yhtenäisen aineistokokonaisuuden uskonnollisten laulujen sävelmien kategorisoimiselle. Vastaa- vasti oppikirjakuvitukset mahdollistavat uskonnollisen musiikin tarkastelemisen visuaalisesta näkökulmasta käsin.

POPS 2014 mukaisesti laaditut uudet uskonnon ja musiikin oppikirjat tarjoavat hyvin mielenkiintoisen vertailuaineiston POPS 2004 -asiakirjaa vastaaville oppikirjoille. Mitä uskonnollisia lauluja nykyisin voimassa olevan opetussuunnitelman aikana on valikoitunut oppikirjalaulustoihin? Yhtälailla uskonnollisen laulun määritelmä mahdollistaa myös historiallisen oppikirjatutkimuksen käyttöön välineistön eri aikojen uskonnon ja musiikin oppikirjojen uskonnollisten laulustojen systemaattiseen kartoittamiseen. Kriteeristön avulla tarjoutuisi tilaisuus vertailla esimerkiksi erilaisten uskonnollisten laulutyyppien esiintyvyyttä eri aikojen oppikirjoissa.

7.3 Päättäntö

Tutkimukseni edustaa yhtä esimerkkiä 2000-luvun moninaisesta uskonnonpedagogisesta tutkimuksesta. Musiikkiorientoitunutta uskonnonpedagogista tutkimusta on viime vuosikymmeninä edistetty etenkin saksalaisessa uskonnonpedagogiikassa. Sillä olisi tulevaisuudessa paljon annettavaa myös suomalaiselle uskonnonpedagogiselle tutkimukselle sekä uskonnonopetukselle, muun muassa musiikkiin liittyvän oppiaineen ja opetusmenetelmien kehittämiseen sekä monipuolisten oppimateriaalien laatimiseen. Tämän tutkimuksen myötä olen tuonut suomalaiseen uskonnonpedagogiseen keskusteluun yhden perusopetuskontekstiin sijoittuvan musiikkiorientoituneen uskonnonpedagogisen näkökulman. Tutkimuksen tuloksia on mahdollista soveltaa esimerkiksi tulevaisuudessa niin uskonnon kuin myös musiikin oppimateriaalien kokoamisessa.

Tämä tutkimus pyrki omalta osaltaan edistämään hymnologisen tutkimusalan päivittämistä 2000-luvulle: menetelmällistä kehittämistä ja uudenlaisten tutkimuskysymysten ja -näkökulmien esille nostamista. Käsillä oleva työ on yksi esimerkki empiirisen tutkimusotteen soveltamisesta hymnologiseen tutkimukseen. Tutkimus nosti tarkastelun kohteiksi hymnologisen tutkimuksen kaksi käsitettä: uskonnollinen musiikki ja uskonnollinen laulu. Tämä uskonnollisen laulun kriteeristö soveltunee myös koulumaailman ulkopuolelle moninaisten uskonnollisten ja nimenomaisesti kristillisten laulujen tutkimukseen.

Uskonnollinen laulu -kriteeristö nostaa esille myös sadunomaistetuista, sekä kristillisen että suomalaisen kansanuskon perinteen mukaisista, hahmoista ja henkilöistä kertovat laulut. Esimerkiksi sadunomaistetut kristilliset laulut eivät välttämättä näyttäytyä muiden laulujen joukossa uskonnollisina ja kristilliseen perinteeseen nojaavina lauluina. Toisaalta joidenkin laulujen uskonnollisuus ja uskonnollinen alkuperä saattavat oppikirjakontekstissa jäädä kokonaan piiloon esimerkiksi vieraskielisyyden tai sekulaarien käännösten vuoksi.

Uskonnonopetuksessa olisi mahdollista hyödyntää nimenomaisesti uskonnollista ja uskonnollisaiheista laulustoa sekä muuta musiikkia esimerkiksi kansainvälisen, ekumeenisen ja globaalin perspektiivin tarkastelussa. Lisäksi musiikin välityksellä voitaisiin uskonnonopetuksessa avata entistä monipuolisemmin uusia ulottuvuuksia myös eri kulttuurien ja eri uskontojen väliselle dialogille.

Koska uskonnollisia ja uskontoon liittyviä kulttuurisia ilmaisuja esiintyy runsaasti oppikirjojen erilaisissa tekstiyhteyksissä, esimerkiksi laulusanoituksissa, tulee perusopetuksessa pitää huolta siitä, että oppilaat ja opettajat tunnistavat nuo ilmaukset tulevaisuudessakin – jotta uskonnollisen kulttuurin mosaiikkimaisia jälkiä pystytään havaitsemaan ja jopa pieniä viittauksia tunnistamaan virallisen uskonnollisen kontekstin ulkopuolella.

Tutkimustulokset laajentavat viime vuosina käydyin virsidebatin näkökulmaa uskonnollisten laulujen sekä uskonnollisaiheisten (kristinuskon) ja myös muiden uskontojen laulujen suuntaan. Tutkimukseni osoitti, että uskonnollisen laulun käsitteen avulla perspektiiviä on mahdollista avartaa huomattavasti. Samalla voidaan havaita, että kysymys uskonnollisesta laulusta yleensä, ja tämän tutkimuksen yhteydessä koulukontekstiin rajattuna, on kahta virttä huomattavasti moniulotteisempi ja -mutkaisempikin ilmiö. Tarkasteluun nousee *Suvivirren* rinnalle myös *Hard Rock Hallelujah* sekä lukuisia muita lauluja. Julkisessa keskustelussa tulisikin nostaa katse virsikirjasta niin uskonnollisiin kuin uskonnollisaiheisiin lauluihin ja tarkastella niitä lähemmin sekä uskonnollisesta että kulttuurisesta näkökulmasta käsin.

LÄHTEET JA KIRJALLISUUS

Oppikirja-aineisto

Kursiivilla tutkimusraportissa oppikirjasta käytetty nimike ja lyhenne.

- ME3-4* *Matka Eedeniin 3-4:* Junkkaala, M., Lund, P., Merenlahti, P., Myllyntausta, S. 2006. Matka Eedeniin 3-4. 1. painos. Helsinki: Edita.
- ME5* *Matka Eedeniin 5:* Junkkaala, M., Lund, P., Merenlahti, P., Myllyntausta, S. 2007. Matka Eedeniin 5. 1. painos. Helsinki: Edita.
- ME6* *Matka Eedeniin 6:* Junkkaala, M., Lund, P., Merenlahti, P., Myllyntausta, S. 2011. Matka Eedeniin 6. 1.-2. painos. Helsinki: Edita.
- MA1-2* *Musiikin aika 1-2:* Alho, L.-M., Harinen, H., Perkiö, S. 2009 (1996). Musiikin aika 1-2. 1.-6. painos. Helsinki: WSOY.
- MA3-4* *Musiikin aika 3-4:* Linnankivi, M., Perkiö, S., Salovaara, I. 2003 (1997). Musiikin aika 3-4. 2.-5. painos. Porvoo: WSOY.
- MA5-6* *Musiikin aika 5-6:* Kerola, P., Perkiö, S., Salovaara, I. 2003 (1999). Musiikin aika 5-6. 2.-4. painos. Helsinki: WSOY.
- MM1-2* *Musiikin mestarit 1-2:* Kaisto, L., Muhonen, S., Peltola, S. 2010. Musiikin mestarit 1-2. 5. tarkistettu painos. Keuruu: Kustannus-osakeyhtiö Otava.
- MM3-4* *Musiikin mestarit 3-4:* Haapaniemi, J., Kivelä, E., Mali, M., Romppanen, V. 2005. Musiikin mestarit 3-4. 5. painos. Helsinki: Kustannus-osakeyhtiö Otava.
- MM5-6* *Musiikin mestarit 5-6:* Mali, M., Puhakka, T., Rantaruikka T., Sainomaa, K. 2011. Musiikin mestarit 5-6. 7-8. uud. painos. Helsinki: Kustannus-osakeyhtiö Otava.
- SL3* *Saa laulaa! 3:* Arola, A., Honkanen, R., Huttunen, T., Jokelainen, H., Koskela, I., Marttila, N. 2011 (2011). Saa laulaa! 3. 1. painos. Helsinki: Kustannus-osakeyhtiö Otava.
- SL4* *Saa laulaa! 4:* Arola, A., Honkanen, R., Huttunen, T., Jokelainen, H., Koskela, I., Marttila, N. 2012 (2012). Saa laulaa! 4. 1. painos. Helsinki: Kustannus-osakeyhtiö Otava.
- S1-2* *Soi 1-2:* Mikkonen, H., Räsänen, T., Salminen, P. 2010 (2009). Soi 1-2. 1. painos. Helsinki: WSOYpro Oy.
- S3-4* *Soi 3-4:* Ruodemäki, R.-J., Ruoho, E., Räsänen, T., Salminen, S. 2008 (2008). Soi 3-4. 1. painos. Helsinki: WSOY Oppimateriaalit Oy.
- S5-6* *Soi 5-6:* Ruodemäki, R.-J., Ruoho, E., Salminen, S. 2009 (2009). Soi 5-6. 1. painos. Helsinki: WSOY Oppimateriaalit Oy.
- SK1-2* *Suuri kertomus 1-2:* Nisonen, R., Pyysiäinen, M., Töllinen, M. 2009 (2002). Suuri kertomus 1-2. Elämä edessä. 1.-5. painos. Porvoo: WSOYpro Oy.
- SK3-4* *Suuri kertomus 3-4:* Nisonen, R., Pyysiäinen, M., Töllinen, M. 2007 (2004). Suuri kertomus 3-4. Matkalla. 1.-4. painos. Porvoo: WSOY.
- SK5* *Suuri kertomus 5:* Nisonen, R., Pyysiäinen, M., Töllinen, M. 2008 (2004). Suuri kertomus 5. Ihmisten kesellä. 1.-3. painos. Porvoo: WSOY.
- SK5-6* *Suuri kertomus 5-6:* Nisonen, R., Pyysiäinen, M., Töllinen, M. 2006 (2005). Suuri kertomus 5-6. Ihmisten kesellä. Parempi maailma. 1.-2. painos. Porvoo: WSOY.
- T1* *Tähti 1:* Niittynen, A., Similä, M., Vidgrén, K. 2010 (2008). Tähti 1. Uskonnon oppikirja. 5. painos. Helsinki: Otava.
- T2* *Tähti 2:* Niittynen, A., Similä, M., Vidgrén, K. 2010 (2009). Tähti 2. Uskonnon oppikirja. 4. painos. Helsinki: Otava.
- T3* *Tähti 3:* Saine, H., Sirola, R., Uljas, M. 2009 (2004). Tähti 3. Uskonnon oppikirja. 1.-8. painos. Helsinki: Otava.

- T4* *Tähti 4*: Saarinen, T., Saine, H., Sirola, R., Uljas, M. 2007 (2005). *Tähti 4*. Uskonnon oppikirja. 1.–4. painos. Helsinki: Otava.
- T5* *Tähti 5*: Saarinen, T., Saine, H., Sirola, R., Uljas, M. 2009 (2006). *Tähti 5*. Uskonnon oppikirja. 1.–5. painos. Helsinki: Otava.
- T6* *Tähti 6*: Saarinen, T., Saine, H., Sirola, R., Uljas, M. 2010 (2007). *Tähti 6*. Uskonnon oppikirja. 5. painos. Helsinki: Otava.

Laulukirja-aineisto

Kursiivilla tutkimusraportissa käytetty nimike ja lyhenne.

- C* *Cantemus*: Cantemus. Helsingin katolisen hiippakunnan laulukirja. Helsinki: Helsingin hiippakunnan liturginen toimikunta, Katolinen tiedotuskeskus 2012.
- CG* *Colours of Grace*: Colours of Grace. Gesangbuch der Gemeinschaft Evangelischer Kirchen in Europa (GEKE) – -. Strube Edition 6353. München: Strube Verlag GmbH 2006.
- ES-96* *Elämän siiville 1996*: Elämän siiville. Laulukirja. Toim. Pekka Simojoki. [1. laitos.] 1. painos. Helsinki: Kirjapaja 1996.
- ES-02* *Elämän siiville 2002*: Elämän siiville. Laulukirja. Toim. Pekka Saarinen. [2. laitos.] 6. painos, uudistettu laitos. Helsinki: Kirjapaja 2002.
- ES-08* *Elämän siiville 2008*: Elämän siiville. Veisukirja. Toim. Antti Vuori. [3.laitos.] 2. painos. Helsinki: Kirjapaja 2008.
- EG* *Evangelisches Gesangbuch*: Evangelisches Gesangbuch. Ausgabe für die Evangelische Landeskirche Anhalts – -. Berlin: Evangelisches Haupt-Bibelgesellschaft 2000.
- GL* *Gotteslob*: Gotteslob. Katholisches Gebet- und Gesangbuch. Ausgabe für die Erzdiözese München und Freising. Stuttgart/München: Katholische Bibelanstalt GmbH / Verlag Sankt Michaelsbund 2013.
- Hartaita toivelauluja*: Hartaita toivelauluja. Toim. Ilkka Kuusisto ja Ari Nieminen. Helsinki: Musiikki Fazer Musik 1985.
- HLK-76* *Hengellinen Laulukirja 1976*: Hengellinen Laulukirja. 2. painos [nk. seurakuntapainos]. Vantaa: Hengellinen Laulukirja 1985.
- HLK-91* *Hengellinen Laulukirja 1991*: Hengellinen Laulukirja. 3., uudistettu painos. Vantaa: Hengellinen Laulukirja 1992.
- HLV* *Hengellisiä lauluja ja virsiä 1953*: Hengellisiä lauluja ja virsiä. Yksiääninen nuottipainos. Helsinki: Suomen Lähetyseura 1956.
- Hymnary 2018*: Hymnary.org. A comprehensive index of hymns and hymnals. URL: hymnary.org. [www-hakusivusto]
- Ilon siiville*: Ilon siiville. Lasten laulukirja. Toim. Jukka Salminen. Helsinki: Kirjapaja Oy 2004.
- Juhlamessu*: Juhlamessu. Säv. Jussi Rasinkangas, san. Juhani Konola. [Kempele]:[J. Rasinkangas] [2000].
- Jumis*: Jumis! Lauluja koululaisen arkeen ja juhlaan. Laulujen sanat Anna-Mari Kaskinen. Sävel Pekka Simojoki. Helsinki: Suomen Lähetyseura, Suomen Poikien ja Tyttöjen Keskus – PTK, Lasten Keskus 1994.
- Jää kuuntelemaan*: Jää kuuntelemaan. Laulu joka jätti jäljen. Toim. Pia Perkiö. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Otava 1994.
- Kaikki tai ei...:* Simojoki, Pekka 2008. Kaikki tai ei mitään. 5. painos. Helsinki: Suomen Lähetyseura.
- Kodin LK*: Kodin juhlien laulukirja. Valikoinut Laura Voipio. Helsinki: Kirjapaja Oy 1998.

- Koski, Suvi-Päivi 2018. Pääsiäisviikon laulu 1999 (2001, 2003). Lastenlaulu pitkäperjantain 2.4.1999 TV-jumalanpalvelukseen. Luettu 9.12.2018. URL: www.suvipaivikoski.fi/taide/hengellisia-savellyksia-ja-sanoituksia-1971-2009.
- Kuoron aika*: Alho, Leena-Maija; Perkiö, Soili; Rautanen, Osmo 1995. Kuoron aika. Oheislaulustoa peruskoulun ala-asteelle ja lapsikuorolle. Helsinki: WSOY.
- Kättström Höök, Lena [2016]. Lucia i nytt ljus. Stockholm: Nordiska museets förlag.
- Lasten hengellinen laulukirja*: Lasten hengellinen laulukirja. Toim. Leena Mäkinen. Espoo: Fazer Musiikki Oy 1994.
- Lasten veisukirja*: Lasten veisukirja. Toim. Risto Ranta-aho. Ensimmäinen painos. Helsinki: Kirjapaja 2011.
- LV-88* *Lasten virsi 1988*: Lasten virsi. 2., korjattu painos. Helsinki: Suomen Pyhäkouluyhdistys, Lasten Keskus 1990.
- LV-97* *Lasten virsi 1997*: Lasten virsi. Toim. Kaija Eerola. 14. painos. Helsinki: Seurakuntien Lapsityön Keskus ry, Lasten Keskus Oy 2009.
- LV-12* *Lasten virsi 2012*: Lasten virsi. Toim. Mari Torri-Tuominen. 2. painos. Helsinki: Seurakuntien Lapsityön Keskus ry, Lasten Keskus Oy 2012.
- LKM* *Laula kaikki maa 1991*: Laula kaikki maa. Hengellisiä lauluja. Toinen korjattu painos. [Helsinki]: Suomen Lähetyseura 1992.
- LA* *Laulun aika 2008*: Laulun aika: Hengellisen laulukirjan lisäosa. [Keuruu]: Aikamedia 2008.
- Laulureppu*: Salminen, Jukka 2006. Laulureppu. Hämeenlinna: Päivä Osakeyhtiö.
- Laulutunti*: Perkiö, Soili; Salovaara, Ilkka 2005. Laulutunti. Lauluja luokille 3-6. 1. painos. Helsinki: WSOY.
- LT-92* *Laulutuuli 1992*: Laulutuuli. Toim. Timo Manninen. Helsinki: Kirkon nuorisotyön keskus, Suomen Poikien ja Tyttöjen Keskus - PTK ry., Lasten Keskus Oy 1992.
- LT-03* *Laulutuuli 2003*: Laulutuuli. Toim. Jari Kovalainen. 2. painos. Helsinki: Suomen Poikien ja Tyttöjen Keskus - PTK ry, Kirkkohallitus / Kasvatus ja nuorisotyö, Lasten Keskus 2003.
- LT-11* *Laulutuuli 2011*: Laulutuuli. Toim. Pekka Kosonen. 1. painos. Helsinki: PTK – poikien ja tyttöjen keskus, Lasten Keskus 2011.
- Liian suuret...:* Salminen, Jukka 1985. Liian suuret hampaat ja muita mukavia lastenlauluja. 1. painos. [Lohja]: Karas-sana Oy.
- Lasten oma lauluvuosi*: Lasten oma lauluvuosi. Toim. Hannele Soljander-Halme. Helsinki: Lasten Keskus 2016.
- MaLa* *Matkalauluja 2001*: Matkalauluja. Toim. Anna-Mari Kaskinen. Helsinki: Kirjapaja 2001.
- Matteuspassio*: Bach, Johann Sebastian. Matthäus-Passion. BWV 244. Klavierauszug. Kassel: Bärenreiter 1974.
- Meidän messu*: Kaskinen, Anna-Mari & Simojoki, Pekka 1985. Meidän messu. Tuemme luoksesi suojaan. Helsinki: Suomen Lähetyseura.
- ML* *Messulauluja*: Messulauluja. Toim. Petri Laaksonen. 5. painos. [Helsinki]: Kirjapaja 2002.
- Missa concordiae*: Heikkilä, Lasse 2005. Lasse Heikkilän nuottikirja 3. Missa concordiae. Hämeenlinna: Päivä Osakeyhtiö.
- Mukulamessu*: Kaskinen, Anna-Mari & Laaksonen, Petri 2001. Mukulamessu ja uusia mukulalauluja. Helsinki: Karas-Sana.
- Mustarastas*: Haapala, Kari 2001. Laulut jäävät elämään. Mustarastaa laulut ja muut. Helsinki: Suomen Lähetyseura.
- NoS* *Norsk salmebok*: Norsk salmebok 2013. For kirke og hjem. For kyrkje og heim. Liten utgave. Lita utgåve. Oslo: Eide Forlag 2013.

- NSV-70 Nuoren seurakunnan veisukirja 1970:* Nuoren seurakunnan veisukirja. [I laitos] IV painos. Toim. Kari Kinnunen. Helsinki: Kirkon Nuorisotyön Keskus, Nuorten Keskus r.y. 1972.
- NSV-75 Nuoren seurakunnan veisukirja 1975:* Nuoren seurakunnan veisukirja. [II laitos] Toim. Jaakko Löytty. [Helsinki]: Kirkon Nuorisotyön Keskus, Nuorten Keskus 1975.
- NSV-81 Nuoren seurakunnan veisukirja 1981:* Nuoren seurakunnan veisukirja. III laitos. 4. painos. Toim. Erkki ja Helena Rajamäki. Helsinki: Kirkon nuorisotyön keskus, Nuorten Keskus Oy, Lasten Keskus Oy 1984.
- NSV-85 Nuoren seurakunnan veisukirja 1985:* Nuoren seurakunnan veisukirja. IV korjattu laitos. Toim. Anna-Mari Kaskinen ja Pekka Simojoki. Helsinki: Kirkon nuorisotyön keskus, Nuorten Keskus ry, Lasten Keskus Oy 1988.
- NSV-90 Nuoren seurakunnan veisukirja 1990:* Nuoren seurakunnan veisukirja. V laitos. [sic! kirjan alusta puuttuu sivuja] Toim. Pekka Simojoki. Helsinki: Kirkon nuorisotyön keskus, Nuorten Keskus ry, Lasten Keskus Oy 1990.
- NSV-94 Nuoren seurakunnan veisukirja 1994:* Nuoren seurakunnan veisukirja. VI laitos. Toim. Juuso Happonen. Helsinki: Kirkkohallitus / Kirkon nuorisotyön keskus, Nuorten Keskus r.y., Lasten Keskus Oy 1994.
- NSV-00 Nuoren seurakunnan veisukirja 2000:* Nuoren seurakunnan veisukirja 2000. 7. laitos. Toim. Maria Laakso & Pekka Nyman. Helsinki: Kirkkohallitus, Kirkon nuorisotyön keskus, Nuorten Keskus ry, Lasten Keskus Oy 2000.
- NSV-05 Nuoren seurakunnan veisukirja 2005:* Nuoren seurakunnan veisukirja 2005. 8. laitos. 3. painos. Toim. Maria Laakso & Pekka Nyman. Helsinki: Kirkkohallitus / Kirkon nuorisotyön keskus, Nuorten Keskus ry, Lasten Keskus Oy 2007.
- NSV-10 Nuoren seurakunnan veisukirja 2010:* Nuoren seurakunnan veisukirja 2010. 9. laitos. Toim. Markku Perttilä. Helsinki: Nuorten Keskus, Kirkon kasvatus ja nuorisotyö, LK-Kirjat / Lasten Keskus Oy 2010.
- Nuori kuoro:* Kiiski, Paavo & Pohjola, Erkki 1974. Nuori kuoro 2. 20 kuorosävellystä kuudelta vuosisadalta sopraano- ja altoäänille. Helsinki: Musiikki Fazer.
- Ohls:* Ohls, Petter 1978. Ymär Turkkilainen. Laulukuvakirja. Helsinki: Musiikki Fazer.
- Ortodoksisia kirkkoveisuja:* Puronpää, Teuvo 1980. Ortodoksisia kirkkoveisuja ja hengellisiä lauluja 1. Helsinki: Musiikki Fazer.
- Parhaat hengelliset laulut:* Parhaat hengelliset laulut. Helsinki: Kirjapaja Oy, Warner / Chappell Music Finland Oy 2001.
- Partiomessu:* Yhteinen sävel. Partiomessujen nuotit. Suomen Partiolaiset – Finlands Scouter ry 2008.
- PC Piæ Cantiones:* Piæ Cantiones [1582/1625]. Vanhoja kirkko- ja koululauluja. Toim. Harald Andersén ja Timo Mäkinen. Helsinki: Edition Fazer 1967/1996.
- Piae Cantiones -laulukokoelma. Mats Lillhannus. URL: www.lillhannus.net/piae-cantiones/ [www-hakusivusto]
- Pieni enkeli:* Salminen, Jukka 2001. Pieni enkeli. Jukka Salmisen lauluja lapsille. [Helsinki]: Kirjapaja Oy.
- Pikkuväen musiikki:* Eerola, Kaija; Ruokonen, Inkeri 1993. Pikkuväen musiikki. Helsinki: Lasten Keskus.
- PsB Psalmbok:* Svensk psalmbok för den evangelisk-lutherska kyrkan i Finland. Antagen av kyrkomötet i februari 1986. [Helsinki]: Församlingsförbundets Förlag 1987.
- PKL Pyhäkoululauluja 1969:* Pyhäkoululauluja. 1969 uudistettu, tarkistettu ja lisätty laitos. Yksiääninen nuottipainos. Viides painos. Helsinki: Lasten Keskus Oy 1979.
- Quo vadis:* Quo vadis. Laulukirja. Toim. Jarmo Kokkonen, Terhi Paananen, Kati Pirttimaa. 1. painos. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Otava 2005.

- Rantaviivalla 1:* Rantaviivalla. Yhteisen toivon laulu. Toim. Jaakko Löytty. Helsinki: Suomen Lähetysseura 1983.
- Rantaviivalla 2:* Rantaviivalla II. Kuuntelen rakkauden ääntä. Toim. Jaakko Löytty. Helsinki: Suomen Lähetysseura 1986.
- Rantaviivalla 3:* Rantaviivalla III. Heittääkö verkot. Toim. Pekka Simojoki. Helsinki: Suomen Lähetysseura 1991.
- Riimumessu:* Riimumessu. Sanat: Antti Saarenketo, sävelet: Jussi Pyysalo. Suomen Luterilainen Tunti. The Road Production Oy. [2000]
- RVK* *Ruotsin kirkon virsikirja 2002:* Ruotsin kirkon virsikirja. Den svenska psalmboken på finska. Käännetty Ruotsin kirkon kirkolliskokouksen 1986 hyväksymästä ruotsinkielisestä virsikirjasta sekä täydennetty 2001. Ruotsin kirkon kirkolliskokouksen hyväksymä 2002. [Stockholm:] Verbum 2003.
- Sálmabók islensku kirkjunnar 2016:* Sálmabók islensku kirkjunnar. Sálmur 516 [Lofsöngur]. Luettu: 1.12.2018. URL: tru.is/salmabok?q=516.+%D3%2C+Gu%F0+vors+lands&n=3
- SE-LA* *SE-LA:* SE-LA. Tyttöjen ja poikien laulukirja. Nuottipainos. Toim. Helena ja Erkki Rajamäki. [Helsinki]: Poikien Keskus ry., Tyttöjen Keskus ry. 1982. // SE-LA. Laulukirja pojille ja tytöille 1980/1981/1984/1986. Toimituskunta: Ulla Airas, Salli Kivimäki, Yrjö Tolvanen. Helsinki: Kirkon nuorisotyön keskus, Poikien Keskus ry., Tyttöjen Keskus ry. [sis. vain laulujen sanat]
- SrkL* *Seurakunta laulaa:* Seurakunta laulaa. Tampere: Kirjatoimi 2001.
- SK* *Siionin kannel 1999:* Siionin kannel. Evankelinen laulukirja. 4. painos. Helsinki: Suomen Luterilainen Evankeliumiyhdistys, Kustannus Oy Arkki 2008.
- SL-13* *Siionin laulut 2013:* Siionin laulut. [sis. Siionin laulujen lisävihkon 2006]. 16. painos. Oulu: Suomen Rauhanyhdistysten Keskusyhdistys ry 2013.
- SML-02* *Siionin matkalaulut 2002:* Siionin matkalaulut. 4. uudistettu painos. Oulu: Lestadiolainen Usheräys ry, Lähetysyhdistys Rauhan Sana 2002.
- SV-11* *Siionin virret 2011:* Siionin virret. Virsikirja kotihartauden tarpeeksi. Toim. Wilhelm Malmivaara. Kielellisesti uudistettu ja laajennettu painos. [sis. myös Siionin virret. Lisävihko 2005]. 24. painos. Mikkeli/Lapua: Herättäjä-Yhdistys ry 2011.
- SV/HSHL-06* *Siionin virret ja Halullisten sielujen hengelliset laulut 2006:* Siionin virret [1829]. Ruotsista suomeksi käännetyt. Ensimmäinen nuotitettu painos. Jyväskylä: Research Paja Oy 2006. / Halullisten sielujen hengelliset laulut keskinäiseksi ylösrakennukseksi uskossa ja kristillyydessä näillä viimeisillä lopunajoilla [1896]. Ensimmäinen nuotitettu painos. Jyväskylä: Research Paja Oy 2006.
- STK* *Suuri toivelaulukirja.* Hengellisiä lauluja. Toim. Virpi Kari & Kai Airinen. Helsinki: Warner/Chappell Music Finland Oy, Suuri Suomalainen Kirjakerho Oy 2002.
- Strähle:* Strähle, L. J. G. (sov. ja toim.) [1970]. 3-äänisiä hengellisiä lauluja koulun käyttöön. Helsinki: Musiikki Fazer.
- Suomalainen messu:* Heikkilä, Lasse 1999. Lasse Heikkilän nuottikirja 2, Suomalainen messu. Hämeenlinna: Päivä Osakeyhtiö.
- SuomLL:* Suomalaisten lempilauluja. Toim. Matti Korva, Petter Ohls, Soili Perkiö. Helsinki: Werner Söderström Osakeyhtiö 1993.
- Taizé:* Taizé. Lauluja. 1. painos. Helsinki: Kirjapaja 2012.
- Tiernapojat:* Tiernapojat. Vanha [suomalainen] joulukuvaelma. Helsinki: Fennica Gehrman Oy 2006.
- Tuhatta...:* Simojoki, Pekka 2006. Tuhatta ja sataa & muita mukavia lastenlauluja. Helsinki: Suomen Lähetysseura.
- Tule ystäväksi:* Tule ystäväksi. Jukka Salmisen lastenlauluja. Toim. Virpi Kari. [Espoo]: Warner/Chappell Music Finland Oy 1999.
- Tulus:* Tulus. Olen löytänyt tähden kirkkaimman. Nuottikirja. 29 kuoro- ja soitin- nuottia vuosilta 1995–2006. [Jyväskylä]: Tulus-kuoron tuki ry 2006.

- TL* *Tuomaslauluja*: Tuomaslauluja. Toim. Petri Laaksonen. Helsinki: Kirjapaja, Fazer Musiikki Oy 1991.
- Tuoreet terveiset*: Tuoreet terveiset. Lauluja tytöille ja pojille. Toim. Jukka Salmi-nen. Helsinki: Suomen Lähetysseura, Lasten Keskus 1991.
- Tänään häneen*: Kaskinen, Anna-Mari & Simojoki, Pekka 1996. Tänään häneen us-kon. Kootut laulut. 2. painos. Helsinki: Suomen Lähetysseura.
- Unisono*: Unisono. Ökumenische mehrsprachige Lieder der Christenheit. – – Hrg. von der Internationalen Arbeitsgemeinschaft für Hymnologie – IAH. Red. Markus Jenny, Andreas Marti, Franz Karl Praßl. Graz: Verlag Zeitpunkt Schnider 1997.
- UML* *Uusia messulauluja*: Uusia messulauluja. Toinen, korjattu painos. Helsinki: Kirjapa-ja Oy 2006.
- Veisatkaa Herralle III*: Veisatkaa Herralle III. Otteita kirkkovuoden juhlapäivien jumalanpalveluksista. Pääsiäisen mukaan liikkuvat juhlat. Toinen, uusittu painos. Ortodoksisen kirjallisuuden julkaisuneuvosto (OKJ). Pieksämäki: Sisälähetysseuran kirjapaino Raamattutalo 1981.
- Vaeltajan lauluja 1995*: Vaeltajan lauluja. Kokoelma yksinäisiä hengellisiä lauluja. Toim. E. Piironen. Viides painos. Pyhän Sergein ja Hermanin veljeskunta. Pieksä-mäki: Raamattutalo 1995.
- Vesperale*: Lehtonen, Aleksi 1925. Vesperale: 1. Porvoo: Werner Söderström osa-keyhtiö.
- VKL* *Viisikielinen 2014*: Viisikielinen. Kauniainen: Perussanoma Oy 2014.
- VK* *Virsi* 1986: Virsi 1986 (2016). Suomen evankelis-luterilaisen kirkon virsi-kirja. Hyväksytty ylimääräisessä kirkolliskokouksessa 13. helmikuuta 1986. Virsi-kirjan lisävihko. Hyväksytty kirkolliskokouksessa 4. marraskuuta 2015. 2. painos. Helsinki: Kirjapaja.
- Yhdestä suusta*: Yhdestä suusta. Lauluterveisiä maailmalta. Helsinki: Suomen Lähe-tysseura 1998.
- Yhteen ääneen*: Yhteen ääneen. Suomalaisia hengellisiä lauluja. Toim. Sade Bart-ling. 1. painos. Helsinki: Suomen Kirkkomusiikkiliitto ry 2015.
- Ystävyyden talo*: Simojoki, Pekka 1999. Ystävyyden talo. Pekka Simojen parhaat lastenlaulut. Helsinki: Suomen Lähetysseura.

Kirkolliset kirjat

- Jumalanpalveluksen opas 2000*: Palvelkaa Herraa iloiten. Jumalanpalveluksen opas 2000. Hyväk-sytty piispainkokouksessa 13. syyskuuta 2000. Suomen ev. lut. kirkon kirkkohallituksen julkaisuja. 2000:6. [Helsinki]: Kirkkohallitus, Kirkon jumalanpalvelus- ja musiikkitoiminnan keskus.
- Katekismus 2000*: Katekismus 2000. Katekismus. Suomen evankelis-luterilaisen kirkon kristinoppi. Hyväksytty kirkolliskokouksessa vuonna 1999. Helsinki: Edita.
- Kirkkokäsikirja 2000*: Suomen evankelis-luterilaisen kirkon Kirkkokäsikirja I–III. I Jumalanpalve-lusten kirja, II Evankeliumikirja, III Kirkollisten toimitusten kirja. Pieksämäki: Kirkkopalve-lut/Suomen kirkon sisälähetysseura.
- Kirkollisten toimitusten opas 2006*: Sinä olet kanssani. Kirkollisten toimitusten opas 2006. Hyväk-sytty piispainkokouksessa 13.–14. syyskuuta 2005. Suomen ev. lut. kirkon kirkkohallituksen jul-kaisuja. 2006:4. [Helsinki]: Kirkkohallitus, Jumalanpalveluselämä ja musiikkitoiminta.
- Raamattu 1992*: Raamattu 1992 (2006). Pyhä Raamattu. Suomen evankelis-luterilaisen kirkon kir-kolliskokouksen vuonna 1992 käyttöön ottama suomennos. Pieksämäki: Raamattutalo.

Kirjallisuus

- Aarnio-Linnavuori, E. 2018. Ympäristö ylittää oppiainerajat: arvolutautuneisuus ja monialaisuus koulun ympäristöopetuksen haasteina. Väitöskirja. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Aho, M. & Kärjä, A.-V. 2007. ”Johdanto”. Teoksessa M. Aho & A.-V. Kärjä (toim.) Populaarimusiikin tutkimus. Tampere: Vastapaino. 7–32.
- Alaviitala, L. 2010. Suomalaista kulttuuria ei vielä Unescon aineettoman kulttuuriperinnön luettelossa. Suomen YK-liitto. 14.12.2010. Luettu: 24.9.2011. URL: www.ykliitto.fi/tiedottaa/uutiset/suomalaista_kulttuuria_ei_viel_unescon_aineettoman_kulttuuriperinn_n_luettelossa
- Allardt, E. 1971. Yhteiskunnan rakenne ja sosiaalinen paine. Kolmas painos. Porvoo: WSOY.
- Annala, P. & Kopperi, K. 2003. ”Uusintapainoksen saatteeksi”. Teoksessa S. A. Teinonen & R. Teinonen Ajasta ylösnousemukseen. Sata sanaa teologiaa. Uudistettu laitos. Helsinki: Kirjapaja. 3–4.
- Anttonen, V. 2011. Uskontotieteen maastot ja kartat. Tietolipas 232. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Asikainen, E. 1983. Työhön kasvattava aines peruskoulun ensimmäisen luokan oppikirjoissa. Jyväskylän yliopisto, opettajankoulutuslaitos. Tutkimuksia. Numero 15/1983.
- Asplund, A. 2006. ”Balladi – eurooppalainen kansanlaulun laji”. Teoksessa A. Asplund, P. Hoppu, H. Laitinen, T. Leisiö, H. Saha, S. Westerholm Suomen musiikin historia. Kansanmusiikki. Helsinki: WSOY. 166–199.
- Bernsdorff-Engelbrecht, Ch. 1987a. Geschichte der evangelischen Kirchenmusik. Einführung. Band I. Wilhelmshaven: Florian Noetzel Verlag.
- Bernsdorff-Engelbrecht, Ch. 1987b. Geschichte der evangelischen Kirchenmusik. Einführung. Band II. Wilhelmshaven: Florian Noetzel Verlag.
- Björkholm, J. 2011. Immateriellt kulturarv som begrepp och process. Folkloristiska perspektiv på kulturarv i Finlands svenskspråkiga områden med folkmusik som exempel. Åbo: Åbo Akademis förlag.
- Bubmann, P. & Landgraf, M. (toim.) 2006. Musik in Schule und Gemeinde. Grundlagen – Methoden – Ideen. Ein Handbuch für die religionspädagogische Praxis. Stuttgart: Calwer Verlag.
- Böckerman, A.-M. & Urponen, J. 2013. ”Kirchengesänge zugänglich machen: Herausforderungen bei der Ausarbeitung der Beihefte (2014/2016) für die Kirchengesangsbücher in Finnland”. Teoksessa Fr. Karl Praßl & P. Tarlinski (toim.) Klangschaff des Heiligen. 27. IAH-Studententagung. Teil I. Hauptvorträge. 2013/41. Graz/Opole: Internationale Arbeitsgemeinschaft für Hymnologie. 247–271.
- Chew, G., Mathiesen, T., Payne, T., & Fallows, D. 2001. ”Song”. Grove Music Online. Luettu: 13.2.2018. URL: www.oxfordmusiconline.com.libproxy.helsinki.fi/grovemusic/view/10.1093/gmo/9781561592630.001.0001/omo-9781561592630-e-0000050647
- Cohen, L., Manion, L. Morrison, K. 2007. Research methods in education. 6. painos. London, New York: Routledge.
- Dnro 1705/4/03. Apulaisoikeusasiamies Ilkka Rautio 6.6.2005. Opetushallituksen tiedotteen tulokinnavaraisuus. Eduskunnan oikeusasiamies. Luettu: 3.8.2020. URL: www.oikeusasiamies.fi/r/fi/ratkaisut/-/eoar/1705/2003
- Dnro 2488/4/13. Apulaisoikeusasiamies Jussi Pajujoja 5.8.2013. Suvivirsi koulujen kevätjuhlassa. Eduskunnan oikeusasiamies. Luettu: 3.8.2020. URL: www.oikeusasiamies.fi/r/fi/ratkaisut/-/eoar/2488/2013
- Eerola, K. 2004. ”Lasten virsi tukee uskontokasvatusta”. Teoksessa J. Haapasalo, L. Lauerma, M. Nissinen, P. Suikkanen (toim.) Kirkkomusiikki. 1. painos. Helsinki: Edita. 68–69.

- Erkkilä, L., Tuovinen, U. & Tuppurainen, E. (toim.) 2003. *Kirkkomusiikin käsikirja*. Helsinki: Kirjapaja Oy.
- Eskola, J. & Suoranta, J. 2000. *Johdatus laadulliseen tutkimukseen*. 6. painos. Tampere: Vastapaino.
- Eurooppalaisen kulttuuriperintöpolitiikan sanasto 2011. Helsinki: Museovirasto. Luettu: 3.8.2020. URL: www.museovirasto.fi/uploads/Arkisto-ja-kokoelmapalvelut/Julkaisut/kulttuuriperintöpol-sanasto.pdf
- Glock, Ch. Y. & Stark, R. 1965. *Religion and society*. A publication from the research program in the Society of Religion Survey Research Center, University of California, Berkeley. Chicago (Ill.): Rand McNally.
- Graham, S. 2012. "Spiritual". Grove Music Online. Luettu: 16.2.2018. URL: www.oxfordmusiconline.com.libproxy.helsinki.fi/grovemusic/view/10.1093/gmo/9781561592630.001.0001/omo-9781561592630-e-1002225625
- Greule, A. 1999. "Die Sprache im neuen geistlichen Lied". Teoksessa H. Kurzke & H. Ühlein (toim.) *Kirchenlied interdisziplinär. Hymnologische Beiträge aus Germanistik, Theologie und Musikwissenschaft*. Frankfurt am Main: Peter Lang. 83–98.
- Greule, A. & Kucharska-Dreiß, E. 2011. "Theolinguistik: Gegenstand – Terminologie – Methoden". Teoksessa A. Greule & E. Kucharska-Dreiß (toim.) *Theolinguistik. Bestandsaufnahme – Tendenzen – Impulse*. Theolinguistica. Band 4. Inzingen: Verlag Bauer & Raspe. 11–18.
- Grout, D. J. & Palisca, Cl. V. 1988. *A History of Western Music*. Fourth Edition. New York: W. W. Norton & Company.
- Haakedal, E. 2013. "To Sing or not to Sing. Contextual Encounters with Religious and Ethical Songs in the Norwegian Primary School from 1987 to 2009". Teoksessa G. Skeie, J. Everington, I. ter Avest, S. Miedema (toim.) *Exploring Context in Religious Education Research. Empirical, Methodological and Theoretical Perspectives*. Religious Diversity and Education in Europe, volume 25. Münster: Waxmann. 11–37.
- Haapalainen, T. I., Lempiäinen, P., Pajamo, R., Suokunnas, S. 1988. *Virsitieto*. Käsikirja virsikirjan käyttäjille. Helsinki: Kirjapaja.
- Haapasalo, J., Lauerma, L., Nissinen, M., Suikkanen, P. (toim.) 2004. *Kirkkomusiikki*. 1. painos. Helsinki: Editat.
- Haastettu kirkko 2012. Suomen evankelis-luterilainen kirkko vuosina 2008–2011. *Kirkon tutkimuskeskuksen julkaisuja* 115. Tampere: Kirkon tutkimuskeskus.
- Hackett, R. I. J. 2001. "On Buttonholes and Missing Dimensions". *Religion. An International Journal*. Volume 31, 2001. Academic Press. 329–330.
- Haikarainen, R. 2004. "Gospel – voiko sen sanoa toisinkin?". Teoksessa J. Haapasalo, L. Lauerma, M. Nissinen, P. Suikkanen (toim.) *Kirkkomusiikki*. 1. painos. Helsinki: Editat. 79–83.
- Halme, L. 2008. *Uskonto ja kasvatus vuorovaikutuksena*. Helsinki: LK-kirjat.
- Hammarström, K. 2009. "Raportti: Näkökulmia kulttuuriperintöön". *Elore*, 16(2). Suomen Kansatietouden Tutkijain Seura ry. Luettu: 24.9.2011. URL: doi.org/10.30666/elore.78819
- Hannikainen, J. 2012. "Virren sävelmä". Teoksessa J. Rusama (toim.) *Virsi suomalaisessa kulttuurissa*. Hymnologian ja liturgiikan seuran vuosikirja. Hymnos 2011. Helsinki: Hymnologian ja liturgiikan seura. 111–119.
- Hansson, K.-J. 2001. "Hymnologisen tutkimuksen tilanne Suomessa". Teoksessa E. Tuppurainen ja J. Urponen (toim.) *Tabulatura 2000. Kirkkomusiikin osaston ja Kuopion osaston yhteinen vuosikirja*. Kirkkomusiikin osaston julkaisuja 23. Kuopio: Sibelius-Akatemia. 128–138.
- Hansson, K.-J., Bohlin, F. & Straarup, J. (toim.) 2001. *Dejlig er jorden. Psalmens roll i nutida nordiskt kultur- och samhällsliv*. Åbo: Åbo Akademis förlag.

- Harjunmaa, K.-L. 2003. ”Perhejumalanpalvelus”. Teoksessa L. Erkkilä, U. Tuovinen & E. Tuppurainen (toim.) *Kirkkomusiikin käsikirja*. Helsinki: Kirjapaja Oy. 229–244.
- Hautala, J. 2017. *Veisuun vuoksi. Uudistuvat Siionin virret*. Helsinki/Lapua: Kirjapaja/Herättäjä-yhdistys.
- Heinonen, J.-P. 2005. Opetussuunnitelmat vai oppimateriaalit. Peruskoulun opettajien käsityksiä opetussuunnitelmien ja oppimateriaalien merkityksestä opetuksessa. *Tutkimuksia* 257. Helsinki: Helsingin yliopisto, soveltavan kasvatustieteen laitos.
- Heinonen, L. 2011. Musiikki alakoulun evankelisluterilaisen uskonnon opetuksessa. Analyysi uskonnonpedagogisesta kirjallisuudesta, uskonnon opetussuunnitelmasta ja uskonnon oppikirjoista. Kasvatustieteen kandidaatin tutkielma. Itä-Suomen yliopisto. Filosofinen tiedekunta.
- Helander, E. 1999. ”Uskonto ja arvojen murros”. Teoksessa M. Heikkilä, E. Helander, A. Lauha, S. Peura, J. Seppo (toim.) *Uskonto ja nykyaika. Yksilö ja eurooppalaisen yhteiskunnan murros*. Jyväskylä: Atena Kustannus Oy. 54–87.
- Helin, I. 2013. ”Was macht ein Lied religiös?” Teoksessa A. Greule & E. Kucharska-Dreiß (toim.) *Dimensionen des Religiösen und die Sprache. Analysen und Projektberichte. Theolinguistica. Band 7*. Inzingen: Bauer & Raspe, Ed. Schneider & Weigel. 25–37.
- Hellström, J. A. 1981. Den allra högsta sången. Studier kring Dan Anderssons religiösa diktning, den västindiska Rasta-rörelsen och den religionsvetenskapliga forskningen kring den religiösa sången. Dan Andersson-Sällskapets Skrifter 15. Göteborg: Zindermans.
- Hellström, M. 2008. *Sata sanaa opetuksesta. Keskeisten käsitteiden käsikirja*. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Helm, J. H., Berg, St. & Scranton, P. 2007. ”Documenting Children's Spiritual Development in a Preschool Program”. *Christian Education Journal* 4/2. 268–278.
- Helve, H. 1987. ”Nuoret maailmankuvat ja kulttuuri”. Teoksessa H. Helve (toim.) *Ihmisenä maailmassa. Erilaisia elämäntähtäyksiä uskontotieteen näkökulmasta. Humaniora-sarja*. Helsinki: Gaudeamus. 13–34.
- Helve, H. 1993. *The World view of Young people. A Longitudinal Study of Finnish Youth Living in a Suburb of Metropolitan Helsinki. Suomalaisen tiedeakatemia toimituksia. Sarja B, nide 267*. Helsinki: Suomalainen tiedeakatemia.
- Hinde, R. A. 1999. *Why Gods Persist. A scientific approach to religion*. London: Routledge.
- Hinton, S. 2001. ”Gebrauchsmusik”. *Grove Music Online*. Luettu: 26.1.2019. URL: www.oxfordmusiconline.com.libproxy.helsinki.fi/grovemusic/view/10.1093/gmo/9781561592630.001.0001/omo-9781561592630-e-0000010804
- Hirsjärvi, S. Remes, P., Sajavaara, P. 2000. *Tutki ja kirjoita. 6., uudistettu painos*. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.
- Hirvonen, R. 1998. ”Mistä syntyi lasten virsi?” Teoksessa E. Tuppurainen (toim.) *Virsin, lauluin, psalttarein. Juhlakirja Reijo Pajamon 60-vuotispäivänä 27.9.1998*. Kuopio: Sibelius-Akatemia, Kirkkomusiikin osasto ja Kuopion osasto. 203–220.
- Hirvonen, R. 2009. *Ystävä sä lapsien. Lasten virret ja hengelliset laulut suomenkielisissä kokoelmissa 1824–1938 ja niiden vaikutus vuoden 1938 virsikirjaan*. Diss. Helsingin yliopisto. [Vantaa: Riitta Hirvonen.]
- Hökkä, T. 2010. ”Virsi ja runous”. Teoksessa L. Enwald & T. Hökkä (toim.) *Virren virtaa. Veisattu runo ennen ja nyt*. [Helsinki]: Kansanvalistusseura. 347–374.
- Hymnary 2018. *Hymnary.org. A comprehensive index of hymns and hymnals*. Elektroninen tietokanta. URL: hymnary.org.

Ihonen, M. 1997. ”Uskonnolliset kielipelit: vallankäyttöä ja identiteetin vahvistamista”. Teoksessa M. Mälkiä & J. Stenvall (toim.) Kielen vallassa. Näkökulmia politiikan, uskonnon ja julkishallinnon kieleen. Tampere: Tampere University Press. 91–103.

Iisalo, T. 1991. Koulunopetuksen vaiheita. Keskiajan katedraalikoulusta nykyisiin kouluihin. 1.–3. painos. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Otava.

Iivonen, P. 2012a. ”Uskonnonopetuksen tulevaisuus”. Suomen ekumeeninen neuvosto (SEN). Arvot mekin ansaitsemme 5.–6.3.2010. Luettu: 27.4.2012. URL: www.ekumenia.fi/sen_toimii/kasvatus_ja_ekumenia/arvot_mekin_ansaitsemme_5-632010/pekka_iivonen_uskonnonopetuksen_tulevaisuus/

Iivonen, P. 2012b. ”Ruokarukous – uskonnonharjoitusta vai uskonnonopetusta”. Suomen ekumeeninen neuvosto (SEN). Hengellinen ohjaus ja koulu 12.–13.11.2010. Luettu: 27.4.2012. URL: www.ekumenia.fi/sen_toimii/kasvatus_ja_ekumenia/hengellinen_ohjaus_ja_koulu1213112010/pekka_iivonen_ruokarukous_uskonnonharjoitusta_vai_uskonnonopetusta/

Immonen, J. 1987. Hengellinen musiikki koulun musiikin oppikirjoissa vuosina 1929–1986. Tutkielma. Sibelius-Akatemia. Musiikkikasvatuksen osasto. Helsinki.

Ingalsuo, A. 2001. Virrestä viis veisaamme. Tutkimus hengellisen musiikin esiintymisestä 1990-luvun uskonnon ja musiikin yläasteen oppikirjoissa sekä kahden tapauskoulun hengellisen musiikin opetuksesta. Pro gradu -työ. Oulun yliopisto. Kasvatustieteiden ja opettajankoulutuksen yksikkö. Musiikkikasvatus.

Ingalsuo, A. 2002. Hengellinen musiikki 1990-luvun yläasteen oppikirjoissa sekä kahden tapauskoulun opetuksessa. Tutkielma. Sibelius-Akatemia. Kuopion osasto.

Innanen, T. 2005. ”Opetussuunnitelmasta oppimiseen”. Teoksessa A. Kallioniemi & J. Luodeslampi (toim.) Uskonnonopetus uudella vuosituhannella. Helsinki: Kirjapaja Oy. 183–195.

Innanen, T. & Salminen V.-M. 2014. ”Virsi ja laulun suomalainen tutkimushanke vuosina 2010–2014”. Teoksessa T. Innanen & V.-M. Salminen (toim.). Virsi ja laulu Suomessa: teksti, kokemus ja kasvatus. Tampere: Kirkon tutkimuskeskus. 7–24.

Jakku-Sihvonen, R. & Rajanen, J. 2002. ”Koulutuksen ohjausjärjestelmän kehittäminen ajankoh-taista”. Kasvatus 3/2002. 302–313.

Jalovaara, V. & Martikainen, T. 2010. ”Suomi maallistumisen jälkeen. Valtiokirkollisuudesta uskontojen markkinoihin”. Teoksessa V. Jalovaara & T. Martikainen (toim.) Religionens återkomst. Brytningspunkter i kyrkan, religionen och kulturen. Uskonnon ylösnousemus. Kirkon, uskonnon ja kulttuurin murros. Magma-Studie 4, 2010. [Helsinki]: Finlands svenska tankesmedja Magma. 27–39.

Jost, P. 2015. ”Lied”. Teoksessa L. Lütteken (toim.) MGG Online. Kassel, Stuttgart, New York: 2016ff., veröffentlicht 2015-07-02. URL: www.mgg-online.com/mgg/stable/13932

Jussila, J., Oinonen, M., Unkuri, J. & Vatanen, O. (toim.) 2004. Aamenesta öylättiin. Kirkon ja uskon sanakirja. Helsinki: Kirkon tiedotuskeskus, Kirjapaja.

Kallioniemi, A. 2005a. ”Uskonnonopetus ja uskontokasvatus historiallis-yhteiskunnallisessa kontekstissa”. Teoksessa A. Kallioniemi & J. Luodeslampi (toim.) Uskonnonopetus uudella vuosituhannella. Helsinki: Kirjapaja Oy. 11–49.

Kallioniemi, A. 2005b. ”Kehittyvä uskonnon didaktiikan tutkimus ja sen haasteet”. Teoksessa A. Kallioniemi & J. Luodeslampi (toim.) Uskonnonopetus uudella vuosituhannella. Helsinki: Kirjapaja Oy. 50–74.

Kallioniemi, A. & Ubani, M. 2012. ”Uskonnon ainedidaktiikka tieteenalana ja tutkimusalueena”. Teoksessa A. Kallioniemi & A. Virta (toim.) Ainedidaktiikka tutkimuskohteena ja tiedonalana. Kasvatusalan tutkimuksia 60. Turku: Suomen kasvatustieteellinen seura FERA. 195–216.

Kamppinen, M. 2006. ”Uskonnon paketissa”. Tieteessä tapahtuu 4/2006. 56–61. Tulostettu: 21.1.2016. URL: www.tieteessatapahuu.fi/0406/Kamppinen0406.pdf

- Kanteletar 1966. Kanteletar elikkä Suomen kansan vanhoja lauluja ja virsiä. 13. painos. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Kari, J. 1987. Oppimateriaalitutkimuksen teoreettisia lähtökohtia. Kasvatustieteiden tutkimuslaitoksen julkaisusarja B. Teoriaa ja käytäntöä 4. Jyväskylä yliopisto. Jyväskylä: Kasvatustieteiden tutkimuslaitos.
- Karvonen, U. 2011. Mihin ryhmään itse haluat kuulua? Kahdessa yläkoulun terveystiedon oppikirjassa rakentuvien terveystietokurssien ja subjektipositiviteettien diskurssianalyttistä tarkastelua. Helsingin yliopisto, kasvatustiede, opettajankoulutuslaitos, pro gradu -tutkielma.
- KathBl 2006. "Dokumentation religionspädagogischer Promotions- und Habilitationsvorhaben". Katechetische Blätter. Mai 2006. Luettu: 20.1.2013. URL: www.fachzeitschriften-religion.de/media/kb/geschichte/dokumentation_06_15090.pdf
- KathBl 2009. "Dokumentation religionspädagogischer Promotions- und Habilitationsvorhaben". Katechetische Blätter. Mai 2009. Luettu: 20.1.2013. URL: www.fachzeitschriften-religion.de/media/kb/geschichte/dokumentation_09_15089.pdf
- Kempainen, J. 2005. Musiikki evankelis-luterilaisen uskonnon perusopetuksessa alakoulussa. Uskonnonpedagogiikan laudaturtyö. Joensuun yliopisto. Teologinen tiedekunta. Läntisen teologian laitos.
- Ketola, K. 2001. "Maailmankuvat ja niiden tutkimus. Kognitiivinen lähestymistapa". H. Helve (toim.) Arvot, maailmankuvat, sukupuoli. Helsinki: Yliopistopaino 1997. 9–37.
- Ketola, K. 2010. "Uskontilanteen muutos ja suomalaisten suhtautuminen eri uskontoihin". Teoksessa V. Jalovaara & T. Martikainen (toim.) Religionens återkomst. Brytningspunkter i kyrkan, religionen och kulturen. Uskonnon ylösnousemus. Kirkon, uskonnon ja kulttuurin murros. Magma-Studie 4, 2010. [Helsinki]: Finlands svenska tankesmedja Magma. 40–51.
- Ketola, K., Pesonen, H., Sakaranaho, T. & Sjöblom, T. 2004. "Uskontojen tutkimus – historiaa, kysymyksiä, lähestymistapoja". Teoksessa K. Hyry & J. Pentikäinen (toim.) Uskonnot maailmassa. Helsinki: WSOY. 9–31.
- Kilpeläinen, A.-E. 2016. "Pikkulapsen uskonnollisuus ja spiritualiteetti". Teoksessa J. Salminen (toim.) Miten Suomi uskoo? Suomalaisen Teologisen Kirjallisuusseuran symposiumissa marraskuussa 2015 pidetyt esitelmät. Helsinki: Suomalainen Teologinen Kirjallisuusseura. 77–89.
- Kilpiö, K. 2005. Kulutuksen sävel. Suomalaisen mainoselokuvan musiikki 1950-luvulta 1970-luvulle. Helsinki: Like.
- King, U. 2005. "Smart, Ninian". Teoksessa L. Jones (toim.) Encyclopedia of Religion, Second Edition, vol. 12. Detroit: Macmillan Reference USA. 8442–8445.
- Kirkon tiedotuskeskus 2006. "Laaja virsikirja-tietopankki nyt verkossa". Suomen evankelis-luterilainen kirkko. Kirkon tiedotuskeskus 25.1.2006. Luettu: 16.10.2011. URL: evl.fi/EVL/Uutiset.nsf/Documents/3E36A2206E1AB67BC22571010029C050?OpenDocument&lang=FI
- Kivekäs, P. 2004a. "Varhaiset virsiseipäät". Teoksessa J. Haapasalo, L. Lauerma, M. Nissinen, P. Suikkanen (toim.) Kirkkomusiikki. 1. painos. Helsinki: Edita. 32–33.
- Kivekäs, P. 2004b. "Herätysliikkeiden laulukirjat". Teoksessa J. Haapasalo, L. Lauerma, M. Nissinen, P. Suikkanen (toim.) Kirkkomusiikki. 1. painos. Helsinki: Edita. 41–49.
- KK 149/2005 vp. Kirjallinen kysymys 149/2005 vp. Lauri Oinonen /kesk. ym. Virsiopetus Suomen kouluissa. Eduskunta. Luettu: 6.6.2013. URL: www.eduskunta.fi/FI/vaski/Kysymys/Documents/kk_149+2005.pdf
- KK 429/2011 vp. Kirjallinen kysymys 429/2011 vp. Lauri Heikkilä /ps. Perinteisten juhlatraditioiden viettäminen kouluissa, päiväkodeissa ja laitoksissa. Eduskunta. Luettu: 15.5.2013. URL: www.eduskunta.fi/FI/vaski/Kysymys/Documents/kk_429+2011.pdf

- Knuutila, J. & Laine, T. 1997. ”Virsikirjat ja hengelliset laulukirjat”. Teoksessa T. Laine (toim.) Vanhimman suomalaisen kirjallisuuden käsikirja. Helsinki: SKS. 134–143.
- Knuutila, S. 2008. ”Kulttuuriperintö, arvot ja identiteetti”. Teoksessa P. Venäläinen (toim.) Kulttuuriperintö ja oppiminen. Suomen museoliiton julkaisuja 58. Jyväskylä: Suomen Tammi, Suomen museoliitto. 12–19.
- Koivuranta, S. & Urponen, J. (toim.) 2017. Laulun matka virreksi. Kertomuksia virsikirjan lisävihkosta. Helsinki: Kirjapaja/Hymnologian ja liturgiikan seura.
- Kolehmainen, T. 1988. ”Iso alkukirjan Jumalaa ja Jeesusta tarkoittavissa sanoissa”. Kielikello 3/1988.
- Komulainen, J. 2005. ”Systemaattinen teologia ja uskonnonopetus”. Teoksessa A. Kallioniemi & J. Luodeslampi (toim.) Uskonnonopetus uudella vuosituhannella. Helsinki: Kirjapaja Oy. 280–302.
- Kontio, S. 2001. Veisuun mahti. Vanha virsikirja ja kansanveisuun tyylipiirteiden sovellus omassa musisoinnissa. Sibelius-Akatemian kansanmusiikin osaston julkaisuja 7. Taiteelliseen musiikin tohtorin tutkintoon kuuluva tutkielma. Helsinki: Sibelius-Akatemian kansanmusiikin osasto.
- Korpua, J. 2016. Alussa oli Sana. Raamattu ja kirjallisuus. Helsinki: Avain.
- Koskelainen, O. 1968. Maallistuva suomalainen suurkaupunki. Tutkimus eräiden yhteisö-, kasvatus- ja tilanetekijöiden vaikutuksesta helsinkiläisten maallistumiseen ja uskonnolliseen etsiytymiseen. Porvoo: WSOY.
- Kosonen, E. 2014. ”Laulukirjat koulun arvokasvatuksen ytimessä”. Teoksessa J. Kauranne (toim.) Oppikirjat oman aikansa ilmentyminä. Suomen kasvatuksen ja koulutuksen historian seuran vuosikirja 2014. Suomen kasvatuksen ja koulutuksen historian seura. E-kirja. 33–65.
- Kotila, H. 2004. Liturgian lähteillä. Johdatus jumalanpalveluksen historiaan ja teologiaan. Helsinki: Kirjapaja Oy.
- Krabel, K.-D. 2016. ”Lehrstück”. Teoksessa L. Lütken (toim.) MGG Online. Kassel, Stuttgart, New York: 2016ff., zuerst veröffentlicht 1996, online veröffentlicht 2016. Luettu: 5.2.2019. URL: www-mgg-online-com.ezproxy.uniarts.fi/mgg/stable/48709
- Kurzke, H. 2010. Kirchenlied und Kultur. Mainzer hymnologische Studien Band 24. Tübingen: Francke Verlag.
- Kurzke, H. & Uhlein, H. (toim.) 1999. Kirchenlied interdisziplinär. Hymnologische Beiträge aus Germanistik, Theologie und Musikwissenschaft. Frankfurt am Main: Peter Lang.
- Kuusisto, J. 1989. Oppimateriaalit peruskoulun ala- ja yläasteella 1988. Kasvatustieteiden tutkimuslaitoksen julkaisusarja A. Tutkimuksia 26. Jyväskylän yliopisto.
- Kück, C. 2003. ”Vorwort”. Teoksessa C. Kück & H. Kurzke (toim.) Kirchenlied und nationale Identität. Mainzer hymnologische Studien, Band 10. Tübingen: Francke Verlag. V–X.
- Kyngäs, H. & Vanhanen, L. 1999. Sisällön analyysi. Hoitotiede Vol. 11, no 1/-99. 3–12.
- Kättström Höök, L. 2016. Lucia i nytt ljus. Stockholm: Nordiska museets förlag.
- Könönen, J. & Huvi, T. 2005. Kahden maan kansalaiset. Suomi-gospelin historiaa. Helsinki: Suomen Lähetysseura.
- Laajasalo, T. 2001. Seksuaalisuus lukion oppikirjoissa. Tutkimus 231. Helsingin yliopiston opettajankoulutuslaitos. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Laakso, E. 2003. ”Nuorisomusiikki”. Teoksessa L. Erkkilä, U. Tuovinen & E. Tuppurainen (toim.) Kirkkomusiikin käsikirja. Helsinki: Kirjapaja Oy. 409–416.
- Laakso, T. 1980. Koululaulukirjojen hengellinen aines. Tutkielma. Helsingin yliopisto. Teologinen tiedekunta. Käytännöllinen teologia.
- Lahtinen, M. & Lankinen, T. 2015. Koulutuksen lainsäädäntö käytännössä. Helsinki: Tietosanoma.

- Laine, T. 1997. ”Arkkiyeisut”. Teoksessa T. Laine (toim.) Vanhimman suomalaisen kirjallisuuden käsikirja. Helsinki: SKS. 220–223.
- Laine, T. & Nyqvist, R. (toim.) 1996. Suomen kansallisbibliografia 1488–1700. Hakemisto. Helsinki: Suomen Kirjallisuuden Seura.
- Laitakari, M.-L. 1988. Suomenkielisten kansakouluopettajaseminaarien musiikinopetus vuosina 1863–1925. Licensiaattityö. Jyväskylän yliopisto, musiikkitieteen laitos.
- Laki perusopetuslain 13§:n muuttamisesta 454/2003. Finlex. Luettu: 28.12.2019. URL: www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2003/20030454
- Lamminen, M. 2003. ”Erytisyjumanpalvelukset”. Teoksessa L. Erkkilä, U. Tuovinen & E. Tuppurainen (toim.) Kirkkomusiikin käsikirja. Helsinki: Kirjapaja Oy. 253–265.
- Lehtipuu, J. 2003. Koulujen musiikinopetuksen murrosvaihe Suomessa. Ajanjakson 1952–1970 tarkastelua eräiden keskeisten vaikuttajien näkökulmasta. Tutkielma. Sibelius-Akatemia, musiikkikasvatuksen osasto.
- Lempiäinen, P. 2007. Virsikirja sanasta sanaan. Virsikirjan raamattuviitteet. Virsikirjan sanahakemisto. 2. korjattu ja täydennetty painos. Helsinki: Kirjapaja.
- Leppänen, T. 2002. ”Joutuiko armas aika kiellettyjen laulujen listalle? Suvivirsi Helsingin Sanomien mielipidesivuilla keväällä 2002”. Musiikki 2/2002. 36–51.
- Leppänen, T. 2010. Vallatonta musiikkia. Lastenmusiikkikulttuuri 2000-luvun Suomessa. Helsinki: Gaudeamus.
- Leskelä, T. (toim.) 2009. Kulaiset koululaulut vanhoilta ajoilta. Kolmas painos. [Helsinki]: Tammi.
- Lindner, H. 2003. Musik im Religionsunterricht. Mit didaktischen Entfaltungen und Beispielen für die Schulpraxis. K. Huizing, M. Meyer-Blanck & H. Timm (toim.) Inauguraldissertation der Universität Bonn, Bd. 9 der Reihe Symbol – Mythos – Medien. Münster: Lit Verlag.
- Louhivuori, J. 1986. Hengellisten kansansävelmien muuntuminen. Veisuu innovaation ja tradition paineessa. Tampereen yliopiston Kansanperinteen laitoksen moniste 10. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Luff, A. 2003. ”Hymns creating national identity: Britain”. Teoksessa C. Kück & H. Kurzke (toim.) Kirchenlied und nationale Identität. Internationale und interkulturelle Beiträge. Mainzer hymnologische Studien Band 10. Tübingen/Basel: A. Francke Verlag. 23–36.
- Lumikari, L. 2009. Virsilaulun merkitykset kouluyhteisössä. Etnografisen tutkimuksen turkulaisen Kaksikerran koulun virsilauluperinteestä. Pro gradu -työ. Turun yliopisto. Uskontotiede.
- Marti, A. 2005. ”Checkliste für die Lied- und Melodiebeschreibung”. Internationale Arbeitsgemeinschaft für Hymnologie (IAH) e.V. Material zu Kirchenlied, Gesangbuch und Liturgiegesang. Luettu: 24.9.2019. URL: iah-hymnologie.de/download/andreas-marti-checkliste-fuer-die-lied-und-melodiebeschreibung
- Marti, A. 2012. ”Systematik der Hymnologie”. Internationale Arbeitsgemeinschaft für Hymnologie (IAH) e.V. Luettu: 18.10.2012. URL: www.iah.unibe.ch/Lehre/Systematik.htm
- Martini, Br. 2003. ”Sprachliche Zugangsmöglichkeiten zu Kirchenliedtexten – einige Stichworte”. Internationale Arbeitsgemeinschaft für Hymnologie (IAH) e.V. Material zu Kirchenlied, Gesangbuch und Liturgiegesang. Luettu: 25.11.2019. URL: iah-hymnologie.de/de/material/material-zu-kirchenlied-gesangbuch-und-liturgiegesang/
- Martini, Br. 2005. ”Kinderkirchenmusik”. Teoksessa G. Fermor & H. Schroeter-Wittke (toim.) Kirchenmusik als religiöse Praxis. Praktisch-theologisches Handbuch zur Kirchenmusik. Leipzig: Evangelische Verlagsanstalt. 189–193.
- Mayring, Ph. 2003. Qualitative Inhaltsanalyse. Grundlagen und Techniken. 8. painos. Weinheim/Basel: Beltz Verlag.

- McCulloch, G. 2004. *Documentary Research in Education, History and the Social Sciences*. London/New York: Routledge.
- McGrath, A. E. 1999. *Kristillisen uskon perusteet. Johdatus teologiaan*. 2. tarkistettu painos. Helsinki: Kirjapaja.
- Mielikäinen, A. 2014. ”Uskonnollisen suomen kielen kehitys Agricolasta nykypäivään”. Teoksessa R. Nissi & A. Mielikäinen (toim.) *Sanaa tutkimassa. Näkökulmia uskonnolliseen kieleen ja sen käyttöön*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. 29–68.
- Mikkilä, M. & Olkinuora, E. 1995. *Oppikirjat ja oppiminen. Oppimistutkimuksen keskus, julkaisu- ja 4, 1995*. Turun yliopisto.
- Mikkilä-Erdmann, M., Olkinuora, E. & Mattila, E. 1999. ”Muuttuneet käsitykset oppimisesta ja opettamisesta – haaste oppikirjoille.” *Kasvatus* 5/1999. 436–449.
- Moderni kirkkokansa 2003. *Suomalaisten uskonnollisuus uudella vuosituhanella*. Kirkon tutkimuskeskuksen julkaisuja 82. Tampere: Kirkon tutkimuskeskus.
- MOT 2013. *Kielitoimiston sanakirja 2013*. Hakusanat: ”kanoninen” ja ”kanonisoida”. Helsinki: Kotimaisten kielten keskus. Verkkojulkaisu HTML. Päivitettävä julkaisu. Luettu: 15.5.2013.
- MOT 2015. *Kielitoimiston sanakirja 2015*. Hakusana: ”korpus”. Helsinki: Kotimaisten kielten keskus. Verkkojulkaisu HTML. Päivitettävä julkaisu. Luettu: 21.11.2015.
- MOT Englanti 2016. MOT Pro Englanti 2016, suomi–englanti. Hakusanat: ”art” ja ”artistic”. Kielikone Oy. Verkkojulkaisu HTML. Päivitettävä julkaisu. Luettu: 20.1.2016.
- MOT Englanti 2019. MOT Pro Englanti 2019, suomi–englanti. Hakusana: ”signal”. Kielikone Oy. Verkkojulkaisu HTML. Päivitettävä julkaisu. Luettu: 10.11.2019.
- MOT Ruotsi 2019. MOT Pro Ruotsi 2019, ruotsi–suomi. Hakusanat: ”signa” ja ”signalera”. Kielikone Oy. Verkkojulkaisu HTML. Päivitettävä julkaisu. Luettu: 10.11.2019.
- Murtonen, S. 2014. ”Hengellinen musiikki nuorten aikuisten uskonnollisilla opinpoluilla”. Teoksessa T. Innanen & V.-M. Salminen (toim.) *Virsi ja laulu Suomessa: tekstit, kokemus ja kasvatus*. Tampere: Kirkon tutkimuskeskus. 391–418.
- Mäkelä, K. 1990. ”Kvalitatiivisen analyysin arviointiperusteet”. Teoksessa K. Mäkelä (toim.) *Kvalitatiivisen aineiston analyysi ja tulkinta*. Helsinki: Gaudeamus. 42–61.
- Nettl, B. 2001. ”Music”. Grove Music Online. Luettu: 8.2.2019. URL: www.oxfordmusiconline.com.libproxy.helsinki.fi/grovemusic/view/10.1093/gmo/9781561592630.001.0001/omo-9781561592630-e-0000040476
- Nevalainen, S. 2018. *Kirkon sanasto. Suomalais-englantilainen kirkollisen terminologian sanasto*. [Vihti]: Aurinko Kustannus.
- Niiniluoto, I. 1999. *Johdatus tieteenfilosofiaan. Käsitteen- ja teorianmuodostus. Nidotun laitoksen 2. painos*. Helsinki: Otava.
- Niinimäki, P.-L. 2001. ”Hengellisten arkkiveisujen sävelmät”. Teoksessa E. Tuppurainen & J. Urponen (toim.) *Tabulatura 2000. Kirkkomusiikin osaston ja Kuopion osaston yhteinen vuosikirja. Kirkkomusiikin osaston julkaisuja 23*. Kuopio: Sibelius-Akatemia. 22–32.
- Nissi, R. & Mielikäinen, A. 2014. ”Johdanto”. Teoksessa R. Nissi & A. Mielikäinen (toim.) *Sanaa tutkimassa. Näkökulmia uskonnolliseen kieleen ja sen käyttöön*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. 7–25.
- Nuori kirkko 2019. *Nuori kirkko. Tietoa meistä. Järjestö. Jotta lapsen ja nuoren ääni kuuluisi paremmin*. Luettu: 1.2.2019. URL: nuorikirkko.fi/jarjesto/nuori-kirkko
- Oikkonen, T. & Vainikka, K. 1989. ”Virrestä viis veisaan?” – virsikasvatus peruskoulun alasteella. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto. Kasvatustieteiden tiedekunta. Luokanopettajan koulutusohjelma.

OKM 2011a. Opetus- ja kulttuuriministeriö. Unesco. Maailmanperintö. Luettu: 24.9.2011. URL: www.minedu.fi/OPM/Kansainvaelliset_asiat/kansainvaelliset_jaerjestoet/unesco/maailmanperinto/?lang=fi

OKM 2011b. Opetus- ja kulttuuriministeriö. Unesco. UNESCO:n sopimuksia ja suosituksia. Luettu: 24.9.2011. URL: www.minedu.fi/OPM/Kansainvaelliset_asiat/kansainvaelliset_jaerjestoet/unesco/sopimukset/?lang=fi

Oksanen, M. 2014. ”Kristinuskon keskeisten käsitteiden kontekstualisointi hengellisessä nuorten-lehdessä”. Teoksessa R. Nissi & A. Mielikäinen (toim.) *Sanaa tutkimassa. Näkökulmia uskonnolliseen kieleen ja sen käyttöön*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. 143–176.

Olkinuora, E., Mikkilä, M. & Laaksonen E. 1995. ”Opettajat, oppilaat ja oppimateriaali: oppikirjasidonnaisuudesta oppimateriaalin kriittiseksi käyttäjäksi (osatutkimus VI)”. Teoksessa M. Mikkilä & E. Olkinuora (toim.) *Oppikirjat ja oppiminen. Oppimistutkimuksen keskus, julkaisuja 4*. [Turku:] Turun yliopisto. 83–99.

OPH 2006. Opetushallitus 2006. Muistio. Perusopetuslain muutoksen vaikutukset uskonnon ja elämäntutkimustiedon opetukseen sekä koulun toimintaan. Opetushallitus. Tulostettu: 15.10.2006. URL: www.edu.fi/peruskoulu/uskonto/perusopetuslaki.pdf

OPH 2014. Opetushallitus 2014. Ohje. Uskonnon ja elämäntutkimustiedon opetuksen sekä uskonnollisten tilaisuuksien järjestämisestä esi- ja perusopetuksessa. 16.9.2014. Dno 3/012/2014. Tulostettu: 23.1.2014. URL: oph.fi/download/160301_ohje_uskonnon_ja_elamankatsomustiedon_opetuksen_jarjestamisesta_esi-ja_peru.pdf

OPH 2018. Opetushallitus 2018. Ohje. Ohje perusopetuksen uskonnon ja elämäntutkimustiedon sekä esiopetuksen katsomuskasvatuksen järjestämisestä sekä uskonnollisista tilaisuuksista esi- ja perusopetuksessa. 12.1.2018. OPH-56-2018. Luettu: 3.8.2020. URL: www.oph.fi/sites/default/files/documents/189009_ohje_perusopetuksen_uskonnon_ja_elamankatsomustiedon_seka_esiopetuksen_katso_0.pdf

OPS 2006. Perusopetuksen muiden uskontojen opetussuunnitelmien perusteet. Helsinki: Opetushallitus. Luettu: 16.6.2012. URL: www02.oph.fi/ops/perusopetus/netpkskontojenopsit06.pdf

Pajala, M. 2006. Erot järjestykseen! Eurovision laulukilpailu, kansallisuus ja televisiohistoria. Nykykulttuurin tutkimuskeskuksen tutkimuksia 88. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

Pajamo, R. 1976. Suomen koulujen laulunopetus vuosina 1843–1881. *Acta Musicologica Fennica* 7. Helsinki: Suomen musiikkitieteellinen seura.

Pajamo, R. 1988. Peruskoulun virsitetieto. Helsinki: Kirjapaja.

Pajamo, R. 1991. Hymnologian peruskurssi. Kirkkomusiikin osaston julkaisuja 2. Helsinki: Sibelius-Akatemia.

Pajamo, R. 1999a. ”Virren ja hengellisen laulun raja tulisi murtaa”. Virsikirjan uudistuksen alkuvaiheet 1973.” Teoksessa E. Tuppurainen (toim.) *Hymnos 1999. Hymnologian ja liturgiikan vuosikirja*. Kuopio: Hymnologian ja liturgiikan seura. 87–99.

Pajamo, R. 1999b. Lehti puusta variseepi. Suomalainen koululauluperinne. Porvoo: Werner Söderström Osakeyhtiö.

Pajamo, R. 2001. Virsikirjan sävelmistöuudistus 1973–1986. Kirkkomusiikin osaston julkaisuja 25. [Helsinki:] Sibelius-Akatemia.

Pajamo, R. 2003. ”Kirkkomusiikin tutkimus Suomessa”. Teoksessa T. Eerola, J. Louhivuori, P. Moisala (toim.) *Johdatus musiikintutkimukseen. Acta Musicologica Fennica (AMF 24)*. [Jyväskylä:] Suomen musiikkitieteellinen seura. 201–208.

Pajamo, R. & Tuppurainen E. 2004. Suomen musiikin historia. Kirkkomusiikki. Helsinki: WSOY.

Palola, A.-P. 2016. ”Aiemmat Siionin laulujen kokoelmat”. Teoksessa E. Kukko, A.-P. Palola & T. Taipale (toim.) *Laula kansa Jumalan. Siionin laulujen tekijöitä ja taustoja*. Oulu: Suomen Rauhanyhdistysten Keskusyhdistys ry. 77–93.

Palva, H. 2006. *Raamatun tietosanasto*. Kolmas painos. [Korkeakoski]: Data Universum.

Pentikäinen, J. 1986. ”Uskontotieteen tutkimusalueet” Teoksessa J. Pentikäinen (toim.) *Uskonto, kulttuuri ja yhteiskunta*. Kirjoituksia uskontososiologian alalta. Toinen, uudistettu painos. Helsinki: Gaudeamus. 11–31.

Perusopetuslaki 628/1998. Perusopetuslaki 21.8.1998/628. Finlex. Luettu: 28.12.2019. URL: www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1998/19980628

Pesonen, H., Lehtinen, E. & Myllärniemi, N. 2011. ”Kuinka tutkia uskontoa elokuvassa? Lähtökohtia, periaatteita ja näkökulmia”. Teoksessa H. Pesonen, E. Lehtinen, N. Myllärniemi & M. Blom (toim.) *Elokuva uskonnon peilinä. Uskontotieteellisiä tarkennuksia länsimaiseen populaarielokuvaan*. 1. painos. *Uskontotiede* 14. Helsinki: Helsingin yliopisto. 10–44.

Pétursson, P. 2001. ”Psalmer, böner och religiös socialisation”. Teoksessa K.-J. Hansson, F. Bohlin & J. Straarup (toim.) *Dejlig er jorden. Psalmens roll i nutida nordiskt kultur- och samhällsliv*. Åbo: Åbo Akademis förlag. 59–88.

PeVM 10/2002 vp. Perustuslakivaliokunnan mietintö 10/2002 vp. PeVM 10/2002 vp – HE 170/2002 vp. Hallituksen esitys uskonnonvapauslaiksi ja eräiksi siihen liittyviksi laeiksi. Luettu: 3.8.2020. URL: www.eduskunta.fi/FI/vaski/mietinto/Documents/pevm_10+2002.pdf

Pihkala, J. 2009. *Uskoa tiedosta ja tietoa uskosta. Johdatus dogmatiikkaan*. Helsinki: Edita.

Pirner, M. L. 1999. *Musik und Religion in der Schule. Historisch-systematische Studien in religions- und musikpädagogischer Perspektive*. G. Adam & R. Lachmann (toim.) *Arbeiten zur Religionspädagogik*, Band 16. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.

Pitkänen, T. 2010. ”Teille on syntynyt Vapahtaja”. Joulun kirkollinen sanoma, jouluperinteet ja perheyhteisö Yleisradion TV-jumalanpalvelusten joulusaarnoissa 1985–2009. Yleisen käytännöllisen teologian pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto. Teologinen tiedekunta.

POPS 2004. Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2004. Vammala: Opetushallitus. Luettu: 16.6.2012. Tulostettu: 17.10.2005. URL: www.oph.fi/info/ops/pops_web.pdf

POPS 2014. Perusopetuksen opetussuunnitelmien perusteet 2014. Helsinki: Opetushallitus. Luettu: 26.12.2019. URL: www.oph.fi/sites/default/files/documents/perusopetuksen_opetussuunnitelman_perusteet_2014.pdf

Przyczyna, W. 2011. ”Die religiöse Sprache und ihre Funktionalstile”. Teoksessa A. Greule & E. Kucharska-Dreiß (toim.) *Theolinguistik. Bestandsaufnahme – Tendenzen – Impulse*. Theolinguistica. Band 4. Insingen: Verlag Bauer & Raspe. 19–30.

Pulkkinen, R. 2014. *Suomalainen kansanusko. Samaaneista saunatonntuihin*. Helsinki: Gaudeamus.

Pulkkinen, R. & Lindfors, St. 2016. *Suomalaisen kansanuskon sanakirja*. Helsinki: Gaudeamus.

Pyysiäinen, M. 1982. *Tunnustuksellinen, tunnustukseton ja objektiivinen uskonnonopetus. Opetussuunnitelma-analyysi Suomen ja Ruotsin peruskoulun uskonnonopetuksen tavoitteista ja sisällöistä*. Helsinki: Kirjapaja.

Raunio, A. 2003. ”Onko olemassa luterilaista spiritualiteettia?” Teoksessa O.-P. Vainio (toim.) *Johdatus luterilaisen spiritualiteetin teologiaan*. Helsinki: Kirjapaja. 11–36.

Richter, Chr. 2011. *Musik und Religion. Oberstufe Musik. Arbeitsheft für den Musikunterricht in der Sekundarstufe II an allgemein bildenden Schulen*. Berlin: Cornelsen.

Riihimäki, H. 2008. *Laulusta laajaan musisointiin. Musiikin oppikirjojen muutokset 1920-luvulta 2000-luvulle. Kasvatustieteen pro gradu -tutkielma*. Tampereen yliopisto. Kasvatustieteiden tiedekunta. Opettajankoulutuslaitos. Hämeenlinna.

- Ringgren, H. 1972. Uskonnon muoto ja funktio. [Helsinki]: Gaudeamus.
- Ringgren, H. 1980. Religionens form och funktion. Lund: LiberLäromedel.
- Rong, M. & Holter St. W. 2014. ”Mellom kultur og tro. Salmene i skolesangbøkene”. Teoksessa Fr. O. Bjørnstad, E. Olsen & M. Rong (toim.) Med sang! Perspektiver på norske skolesangbøker etter 1814. Oslo: Novus forlag. 64–92.
- Ryökäs, E. 2001. ”Psalmsång efter modernismen: socialt sjungande”. Teoksessa K.-J. Hansson, F. Bohlin & J. Straarup (toim.) Dejlige er jorden. Psalmens roll i nutida nordiskt kultur- och samhällsliv. Åbo: Åbo Akademis förlag. 89–100.
- Räsänen, A. 2008. ”Kristillinen kasvatus teoriassa ja käytännössä”. Teoksessa J. Porkka (toim.) Johdatus kristilliseen kasvatukseen. Helsinki: Lasten Keskus/LK-kirjat. 287–304.
- Räsänen, A. 2018. ”Researching Religious Education in Finland”. Teoksessa Fr. Schweizer & R. Boschki (toim.) Researching Religious Education. Classroom Processes and Outcomes. Glaube – Wertebildung – Interreligiosität. Berufsorientierte Religionspädagogik. Band 12. Münster: Waxmann. 287–301.
- Räsänen, A. & Innanen, T. 2009. ”Uskonto, monikulttuurisuus ja uskonnonopetus”. Teoksessa J. Jokisalo & R. Simola (toim.) Monikulttuurisuus luokanopettajakoulutuksessa – monialaisten opintojen läpäisevä juonne. Kasvatustieteiden tiedekunnan selosteita n:o 7. Joensuun yliopisto. 137–151. URL: epublications.uef.fi/pub/urn_isbn_978-952-219-194-6/urn_isbn_978-952-219-194-6.pdf
- Räsänen, A. & Ubani, M. 2009. ”Finland: The Finnish RE teacher – a modern traditionalist”. Teoksessa H.-G. Ziebertz & U. Riegel (toim.) How teachers in Europe teach religion. An international empirical study in 16 countries. International Practical Theology Vol 12. LIT: Berlin. 57–67.
- Saarikivi, J. 2017. ”Pyhän käsitteestä ja alkuperästä”. Elore 24(1). Luettu: 1.3.2019. URL: journal.fi/elore/article/view/79280/40182
- Sacrum 2018. Sacrum-verkkokauppa, kouluvirsikirja sininen. Luettu: 14.9.2018. URL: sacrum.fi/kouluvirsikirja-sininen
- Saine, H. 2000. Uskonnonopetus Suomen oppivelvollisuuskoulussa 1900-luvulla. Väitöskirja. Turku: Turun yliopisto.
- Sakaranaho, T. 2008. ”Islam ja muuttuva katsomusaineiden opetus kouluissa”. Teoksessa T. Martikainen, T. Sakaranaho & M. Juntunen (toim.) Islam Suomessa: Muslimit arjessa, mediassa ja yhteiskunnassa. Helsinki: SKS. 157–181.
- Sakasti 2016. ”Peruskoulun virsisuosituslista”. Palvelu Suomen evankelis-luterilaisen kirkon työntekijöille ja toimijoille. Virsiaineistoa. Verkkoaineistoa. Luettu: 11.6.2016. URL: www.evl.fi/kkh/to/KJM/virsiaineistoa/kouluvirret.html
- Schmitt, R. 2013. Musik und Religion. Ein Fach Musik. Unterrichtsmodell. Paderborn: Schöningh.
- Schweitzer, Fr. 2006. ”Religionspädagogik – Begriff und wissenschaftstheoretische Grundlagen”. Teoksessa G. Bitter, R. Englert, G. Miller, K. E. Nipkow (toim.) Neues Handbuch religionspädagogischer Grundbegriffe. 2. Auflage. München: Kösel. 46–49.
- Seppo, J. 2003. Uskonnonvapaus 2000-luvun Suomessa. 1. painos. Helsinki: Edita.
- Selander, S.-Å. 2011. ”Society – Identity – Christian hymn-singing a challenge to hymnological research”. Teoksessa Fr. K. Praßl & P. Tarlinski (toim.) Christian Songs under Persecution and Oppression. Teil 2. I.A.H. Bulletin Nr. 39/2011. Graz – Opole: Internationale Arbeitsgemeinschaft für Hymnologie. 205–216.
- Seppälä, J. 1998. ”Uskonollinen kieli”. Teoksessa M. Pyysiäinen & J. Seppälä (toim.) Uskonnonopetuksen käsikirja. 1. painos. Helsinki: Werner Söderström Oyj – WSOY. 137–144.
- Sharpe, E. J. 1983. Understanding Religion. Studies in Theology. London: Duckworth.

Sibelius-Akatemia 2016. Länsimaisen taidemusiikin historian tiivistelmätaulukot. Sibelius-Akatemia, Muhi. Musiikin historian verkkosivut. Luettu: 12.9.2019. URL: muhi.siba.fi/xwiki/bin/view/Muhi/Taulukot

Sidoroff, T. 2008. Lauuluopetuksesta musiikinopetukseksi – Suomen koulujen musiikkikasvatuksen murrosvaihe aikalaisten kirjoituksissa vuosina 1952–1973. Tutkielma. Sibelius-Akatemia. Musiikkikasvatuksen osasto.

Sihvola, J. 2007. ”Monikulttuurisuuspolitiikan mallit ja tasa-arvoinen koulu”. Teoksessa H. Niemi & R. Sarras (toim.) *Erilaisuuden valot ja varjot. Eettinen kasvatus koulussa*. Helsinki: Otava. 53–67.

SiVL 14/2002. Sivistysvaliokunnan lausunto 14/2002 vp. SiVL 14/2002 vp — HE 170/2002 vp, LA 121/2002 vp. Hallituksen esitys uskonnonvapauslaiksi ja eräiksi siihen liittyviksi laeiksi. Luettu: 3.8.2020. URL: www.eduskunta.fi/FI/vaski/Lausunto/Documents/sivl_14+2002.pdf

SLS 2019. Suomen Lähetysseura. Osallistu. Kustannustoiminta. Tervetuloa mukaan toivon työhön!. Luettu: 28.1.2019. URL: felm.suomenlahetykseura.fi/osallistu/kustannustoiminta

Smart, N. 1976. *The Religious Experience of Mankind*. Glasgow: Collins.

Smart, N. 1996. *Dimensions of the Sacred. An Anatomy of the World's Beliefs*. Berkeley: University of California Press.

Smart, N. 1998. *The World's Religions*. Second Edition. Cambridge: Cambridge University Press. 10–28.

Smart, N. 2005. *Uskontojen maailma*. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Otava.

Soinne, P. 1994. ”Kirkkomusiikki säveltaiteen osa-alueena”. Teoksessa R. Pajamo (toim.) *Näkökulmia Suomen kirkkomusiikkiin*. Kirkkomusiikin osaston julkaisuja 6. Helsinki: Sibelius-Akatemia. 7–17.

Stai, S. 2001. ”Deltakelse i felles salmesang”. Teoksessa K.-J. Hansson, F. Bohlin & J. Straarup (toim.) *Dejlig er jorden. Psalmens roll i nutida nordiskt kultur- och samhällsliv*. Åbo: Åbo Akademi förslag. 20–37.

Suojanen, P. 1975. ”Uskonnollinen kieli”. Teoksessa J. Pentikäinen (toim.) *Uskonnollinen liike. Suomalaisia tapaustutkimuksia*. Tietolipas 74. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. 230–260.

Suojanen, P. 1984. Finnish folk hymn singing. Study in music anthropology. Tampereen yliopiston kansanperinteen laitoksen julkaisu 11. Kulttuuri ja kieli 3. Tampere: University of Tampere, Institute for Folk Tradition.

Suojanen, P. 2000. Uskontotieteen portailla. Historiaa ja tutkimussuuntia. Tietolipas 163. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Suokunnas, S. 1982. Siionin kannel 1874–1892. Tutkimus Suomen evankelisen liikkeen laulukokoelman synnystä, lähteistä ja rakenteesta sekä tekstien ja sävelmien alkuperästä. Helsinki: SLEY-Kirjat Oy.

Suokunnas, S. 1991. ”Mitä virsi on?” Teoksessa R. Pajamo (toim.) *Koulun virsikasvatus*. Pieksämäki: Sley-kirjat, 14–19.

Suokunnas, S. 1994. ”Suomalaiset virsikirjat”. Teoksessa R. Pajamo (toim.) *Näkökulmia Suomen kirkkomusiikkiin*. Kirkkomusiikin osaston julkaisuja 6. Helsinki: Sibelius-Akatemia. 37–50.

Suomen ev.-lut.kirkko 2016. Suomen evankelis-luterilainen kirkko. Oppi ja etiikka. Luettu: 23.1.2016. URL: evl.fi/EVLfi.nsf/Documents/DBA1F98474615242C225703C00413C39?OpenDocument

Suomen ev.-lut. kirkko 2019. Suomen evankelis-luterilainen kirkko. Kirkossa. Messu eli jumalanpalvelus. Luettu: 1.2.2019. URL: evl.fi/kirkossa/messu-eli-jumalanpalvelus

- Suomen kielen perussanakirja 1990. Ensimmäinen osa A–K. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 55. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus.
- Suomen kielen perussanakirja 1992. Toinen osa L–R. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 55. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus.
- Suomen kielen perussanakirja 1994. Kolmas osa S–Ö. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 55. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus.
- Suomen perustuslaki 731/1999. Suomen perustuslaki 11.6.1999/731. Finlex. Tulostettu: 22.3.2011. URL: www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990731
- SVT 2012a. Suomen virallinen tilasto 2012a: Väestörakenne [verkkojulkaisu]. ISSN=1797-5379. vuosikatsaus 2010, Liite-taulukko 7. Väestö uskonnollisen yhdyskunnan, iän ja sukupuolen mukaan 31.12.2010. Helsinki: Tilastokeskus. Viitattu: 26.4.2012. URL: tilastokeskus.fi/til/vaerak/2010/01/vaerak_2010_01_2011-09-30_tau_007_fi.html
- SVT 2012b. Suomen virallinen tilasto 2012b: Esi- ja peruskouluopetus [verkkojulkaisu]. ISSN=1799-3709. 2009. Helsinki: Tilastokeskus. Viitattu: 26.4.2012. URL: [tilastokeskus.fi/til/pop/2009/pop_2009_2009-11-13_tie_001.html](http://til/pop/2009/pop_2009_2009-11-13_tie_001.html)
- SVT 2019. Suomen virallinen tilasto 2019: Väestörakenne [verkkojulkaisu]. Vuosikatsaus 2015. Liitetaulukko 6. Väestö uskonnollisen yhdyskunnan mukaan 2000–2015. Helsinki: Tilastokeskus [viitattu: 27.1.2019]. URL: www.stat.fi/til/vaerak/2015/01/vaerak_2015_01_2016-09-23_tau_006_fi.html
- Syväoja, H. 2004. Kansakoulu – suomalaisten kasvattaja. Perussivistystä koko kansalle 1866–1977. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Taira, T. 2019. ”Suuvirsi ja kristinuskon ’kulttuuristuminen’ katsomuksellisen monimuotoisuuden aikana”. Uskonnotutkija – Religionsforskaren, 8(1). Luettu: 28.11.2019. URL: doi.org/10.24291/uskonnotutkija.v8i1.83000
- Talib, M.-T. 2007. ”Opettajana monikulttuurisessa koulussa”. Teoksessa H. Niemi & R. Sarras (toim.) Erilaisuuden valot ja varjot. Eettinen kasvatus koulussa. Helsinki: Otava. 37–51.
- Tamminen, K. 1967. Opettajien käsitys kansakoulun uskonnonopetuksen tavoitteista ja opetus-suunnitelmasta. Helsinki: Kirkon kasvatusasiain keskus.
- Tampereen seurakunnat 2019. Jumalanpalvelus. Messujen ABC. Luettu: 1.2.2019. URL: tampereseurakunnat.fi/tutki_uskoa/jumalanpalvelus/messujen_abc
- Teinonen, S. A. 1999. Teologian sanakirja. 7400 termiä. 2. korjattu painos. Helsinki: Kirjapaja.
- Teinonen, S. A. & Teinonen, R. 2003. Ajasta ylösnousemukseen. Sata sanaa teologiaa. Uudistettu laitos. Helsinki: Kirjapaja.
- Tenbergen, T. 2017. ”Can a Song save your Life?” Das Singen in Religionsunterricht im Spiegel seiner Perspektiven. Leipzig: Evangelischen Verlagsanstalt.
- Teologian sanakirja 2019. Elektroninen tietokanta. URL: sanakirja.teol.helsinki.fi
- Tieteen termipankki 2018a. Kielitiede: kantasana. Luettu: 24.08.2018. URL: www.tieteentermipankki.fi/wiki/Kielitiede:kantasana
- Tieteen termipankki 2018b. Nimitys: fikti. Luettu: 11.02.2018. URL: www.tieteentermipankki.fi/wiki/Nimitys:fikti
- Tieteen termipankki 2019. Terminologiaoppi: erikoiskieli. Luettu: 01.03.2019. URL: www.tieteentermipankki.fi/wiki/Terminologiaoppi:erikoiskieli
- Tuomi, J. & Sarajärvi, A. 2003. Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. 1.–2. painos. Helsinki: Tammi.
- Tuppurainen, E. 2003. ”Kirkkomusiikin historia ja nykypäivä”. Teoksessa L. Erkkilä, U. Tuovinen & E. Tuppurainen (toim.) Kirkkomusiikin käsikirja. Helsinki: Kirjapaja. 37–59.

Tuppurainen, E. & Urponen, J. (toim.) 2001. Tabulatura 2000. Kirkkomusiikin osaston ja Kuopion osaston yhteinen vuosikirja. Kirkkomusiikin osaston julkaisuja 23. Kuopio: Sibelius-Akatemia.

Ubani, M. 2013. Peruskoulun uskonnonopetus. Jyväskylä: PS-kustannus.

Unesco 2011. Text of the Convention for the Safeguarding of Intangible Cultural Heritage. UNESCO. Culture. Intangible Heritage. Convention. Luettu: 24.9.2011. URL: www.unesco.org/culture/ich/index.php?lg=en&pg=00006

Urponen, J. 2009. Virsivirike-opetuskokeilu – ”soittaen, laulaen, tanssien, iloiten...?” Luokanopettajaksi opiskelevien käsitykset virsistä, niiden opettelemisesta ja opettamisesta peruskoulussa mielekkyysteorian valossa. Pro gradu -tutkielma. Turun yliopisto, kasvatustieteiden tiedekunta, kasvatustieteiden laitos.

Urponen, J. 2014. ”Perusopetuksen evankelisluterilaisen uskonnon oppikirjojen laululiitteiden laulut uskonnollisina lauluina”. Teoksessa T. Innanen & V.-M. Salminen (toim.) Virsi ja laulu Suomessa: tekstit, kokemus ja kasvatus. Tampere: Kirkon tutkimuskeskus. 313–346.

Uskonnonvapauslaki 453/2003. Finlex. Luettu: 28.12.2019. URL: www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2003/20030453?search%5Btype%5D=pika&search%5Bpika%5D=Uskonnonvapauslaki

Uusikylä, K. & Atjonen, P. 2007. Didaktiikan perusteet. 3.–4. painos. Helsinki: WSOY.

Vanne, A. 2005. ”Virsi elää -paneelikeskustelu”. Teoksessa R. Pajamo (toim.) Soukat sanat maistaa suu. Hemminki Maskulaisen virsikirja 400 vuotta. Hymnos 2005. Hymnologian ja liturgiikan seuran vuosikirja. Helsinki: Hymnologian ja liturgiikan seura. 107–109.

Vapaavuori, H. 1997. Virsilaulu ja heräävä kansallinen kulttuuri-identiteetti. Jumalanpalveluksen virsilaulua ja -sävelmistöä koskeva keskustelu Suomessa 1800-luvun puolivälistä vuoteen 1886. Suomen kirkkohistoriallisen seuran toimituksia 173. Helsinki: Suomen kirkkohistoriallinen seura.

Vapaavuori, H. 2003. ”Laulukokoelmat”. Teoksessa L. Erkkilä, U. Tuovinen & E. Tuppurainen (toim.) Kirkkomusiikin käsikirja. Helsinki: Kirjapaja Oy. 401–407.

Virsivisa 2011a. Virsivisa. Tulostettu: 24.9.2011. URL: www.virsivisa.fi/virsivisa_2010-2011

Virsivisa 2011b. ”Reilut 7000 koululaista mukana Virsivisassa”. Virsivisa. Tiedote 24.1.2011. Luettu: 26.9.2011. URL: www.virsivisa.fi/medialle/tiedote_24.1.2011/

Vuoden kristillinen kirja 2019. Vuoden kristillinen kirja. Kristilliset kustantajat ry. Luettu: 5.3.2019. URL: vuodenkristillinenkirja.fi

Väinölä, T. 2008. Virsikirjamme virret. 2. painos. Helsinki: Kirjapaja.

Väisänen, J. 2005. Murros oppikirjojen teksteissä vai niiden taustalla? 1960- ja 1990-luvun historian oppikirjat kriittisen diskurssianalyysin silmin. Joensuun yliopiston kasvatustieteellisiä julkaisuja n:o 107. Joensuu: Joensuun yliopisto.

Uhlein, H. 1999. ”Das neue geistliche Lied. Versuch einer Bestandsaufnahme Aspekte einer Krite-riologie”. Teoksessa H. Kurzke & H. Uhlein (toim.) Kirchenlied interdisziplinär. Hymnologische Beiträge aus Germanistik, Theologie und Musikwissenschaft. Frankfurt am Main: Peter Lang. 65–81.

Yle Radio 1 2018. Yle Radio 1. Yle Areena. Kuusi kuvaa. Kuusi kuvaa muusikko Heikki Laitisen elämästä. Kuunneltu: 10.12.2018. URL: areena.yle.fi/1-4361314

LIITTEET

LIITE 1

Tutkimuksen lähdeaineistona musiikin ja uskonnon oppikirjat

TAULUKKO 1. Lähdeaineistona olevat musiikin oppikirjat (N=11) tekijä-, julkaisu- ja sivumäärätietoineen. Julkaisuvuoden jälkeen on sulussa merkitty vuosi, jolloin kirja on bibliografisten tietojensa mukaisesti ilmestynyt ensimmäisen kerran.

Oppikirja (lyhenne)	Tekijät	Julkaisu- vuosi	Painos	Paino- paikka	Kustantaja	Sivuja
Musiikin aika 1–2 (MA1–2)	Alho, L.-M., Harinen, H., Perkiö, S.; Kuvitus: M. Launis	2009 (1996)	1.–6. painos	Helsinki	WSOY	247
Musiikin aika 3–4 (MA3–4)	Linnankivi, M., Perkiö, S., Salovaara, I.; Kuvitus: M. Launis	2003 ¹ (1997)	2.–5. painos	Porvoo	WSOY	287
Musiikin aika 5–6 (MA5–6)	Kerola, P., Perkiö, S., Salovaara, I.; Kuvitus: M. Launis	2003 ² (1999)	2.–4. painos	Helsinki	WSOY	300
Musiikin mestarit 1–2 (MM1–2)	Kaisto, L., Muhonen, S., Peltola, S.; Kuvitus: K. Vuorento	2010	5. tark. painos	Keuruu	Kustannus- osakeyhtiö Otava	224
Musiikin mestarit 3–4 (MM3–4)	Haapaniemi, J., Kivelä, E., Mali, M., Romppanen, V.; Kuvitus: M.-K. Kuosmanen	2005	5. painos	Helsinki	Kustannus- osakeyhtiö Otava	288
Musiikin mestarit 5–6 (MM5–6)	Mali, M., Puhakka, T., Rantaruikka T., Sainomaa, K.; Kuvitus: A. Tiainen	2011	7–8. uud. painos	Helsinki	Kustannus- osakeyhtiö Otava	280
Saa laulaa! 3 (SL3)	Arola, A., Honkanen, R., Huttunen, T., Jokelainen, H., Koskela, I., Marttila, N.; Kuvitus: H. Tarkka	2011 (2011)	1. painos	Helsinki	Kustannus- osakeyhtiö Otava	134
Saa laulaa! 4 (SL4)	Arola, A., Honkanen, R., Huttunen, T., Jokelainen, H., Koskela, I., Marttila, N.; Kuvitus: H. Tarkka	2012 (2012)	1. painos	Helsinki	Kustannus- osakeyhtiö Otava	147
Soi 1–2 (S1–2)	Mikkonen, H., Räsänen, T., Salminen, P.; Kuvitus: L. Kallio	2010 (2009)	1. painos	Helsinki	WSOYpro Oy	272
Soi 3–4 (S3–4)	Ruodemäki, R.-J., Ruoho, E., Räsänen, T., Salminen, S.; Kuvitus: L. Kallio	2008 (2008)	1. painos	Helsinki	WSOY Oppi- materiaalit Oy	216
Soi 5–6 (S5–6)	Ruodemäki, R.-J., Ruoho, E., Salminen, S.; Kuvitus: N. Sarell	2009 (2009)	1. painos	Helsinki	WSOY Oppi- materiaalit Oy	288

¹ Musiikin aika 3–4 -oppikirjan viimeisin eli 6. painos on vuodelta 2008 (Kati Lukkarinen, Sanoma Pro asiakaspalvelu, ”Re: Palaute Painetut tuotteet” -sähköposti Jenni Urposelle 22.11.2018).

² Musiikin aika 5–6 -oppikirjan viimeisin eli 5. painos on vuodelta 2008 (Kati Lukkarinen, Sanoma Pro asiakaspalvelu, ”Re: Palaute Painetut tuotteet” -sähköposti Jenni Urposelle 22.11.2018).

TAULUKKO 2. Lähdeaineistona olevat evankelisluterilaisen uskonnon oppikirjat (N=13) tekijä- ja julkaisutietoineen. Lisäksi taulukosta ilmenevät sivujen, lukujen ja liiteosoiden lukumäärät. Julkaisuvuoden jälkeen on sulussa merkitty vuosi, jolloin kirja on bibliografisten tietojensa mukaisesti julkaistu ensimmäisen kerran.

Oppikirja (lyhenne)	Tekijät	Julkaisu -vuosi	Painos	Paino- paikka	Kustantaja	Sivuja	Lukuja (liit- teitä)
Matka Eedeniin 3–4 (MA3–4)	Junkkaala, M., Lund, P., Merenlahti, P., Myllyntausta, S.; Kuvittanut A. Seppo	2006	1. painos	Helsinki	Edita	185	82 (2)
Matka Eedeniin 5 (MA5)	Junkkaala, M., Lund, P., Merenlahti, P., Myllyntausta, S.; Kuvittanut A. Seppo	2007	1. painos	Helsinki	Edita	131	41 (4)
Matka Eedeniin 6 (MA6)	Junkkaala, M., Lund, P., Merenlahti, P., Myllyntausta, S.; Kuvittanut A. Seppo	2011	1.–2. painos	Helsinki	Edita	172	73 (3)
Suuri kertomus 1–2. Elämä edessä (SK1–2)	Nisonen, R., Pyysiäinen, M., Töllinen, M.; Kuvitus: M. Ranta ja C. Knuutinen	2009 (2002)	1.–5. painos	Porvoo	WSOYpro Oy	168	69 (1)
Suuri kertomus 3–4. Matkalla (SK3–4)	Nisonen, R., Pyysiäinen, M., Töllinen, M.; Kuvittanut: M. Ranta ja K. Partti	2007 (2004)	1.–4. painos	Porvoo	WSOY	236	95 (3)
Suuri kertomus 5. Ihmisten keskellä (SK5)	Nisonen, R., Pyysiäinen, M., Töllinen, M.; Kuvittanut: E. Alanen ja K. Partti	2008 (2004)	1.–3. painos	Porvoo	WSOY		
Suuri kertomus 5–6. Ihmisten keskellä Parempi maailma (SK6)	Nisonen, R., Pyysiäinen, M., Töllinen, M.; Kuvittanut: E. Alanen ja K. Partti	2006 (2005)	1.–2. painos	Porvoo	WSOY	312	95
Tähti 1. Uskonnon oppikirja (T1)	Niittynen, A., Similä, M., Vidgrén, K.; Kuvitus: K. Kirkkopelto	2010 (2008)	5. painos	Helsinki	Otava	112	36 (1)
Tähti 2. Uskonnon oppikirja (T2)	Niittynen, A., Similä, M., Vidgrén, K.; Kuvitus: C. Knuutinen	2010 (2009)	4. painos	Helsinki	Otava	112	36 (1)
Tähti 3. Uskonnon oppikirja (T3)	Saine, H., Sirola, R., Uljas, M.; Kuvitus: K. Kirkkopelto	2009 (2004)	1.–8. painos	Helsinki	Otava	111	36 (2)
Tähti 4. Uskonnon oppikirja (T4)	Saarin, T., Saine, H., Sirola, R., Uljas, M.; Kuvitus: K. Kirkkopelto	2007 (2005)	1.–4. painos	Helsinki	Otava	119	36 (2)
Tähti 5. Uskonnon oppikirja (T5)	Saarin, T., Saine, H., Sirola, R., Uljas, M.; Kuvitus: Katri Kirkkopelto	2009 (2006)	1.–5. painos	Helsinki	Otava	118	36 (2)
Tähti 6. Uskonnon oppikirja (T6)	Saarin, T., Saine, H., Sirola, R., Uljas, M.; Kuvitus: R. Jäntti, K. Kirkkopelto	2010 (2007)	5. painos	Helsinki	Otava	120	38 (2)

LIITE 2

Tutkimusaineistona MUS- ja UE-oppikirjojen laulut

TAULUKKO 1. Perusopetuksen alaluokkien 1–6 musiikin oppikirjasarjojen oppikirjoissa julkaistujen kaikkien laulujen lukumäärät.

Oppikirjasarja	Musiikin oppikirja	Kaikki laulut	Yht.
Musiikin aika	Musiikin aika 1–2	189	662
	Musiikin aika 3–4	251	
	Musiikin aika 5–6	222	
Musiikin mestarit	Musiikin mestarit 1–2	165	589
	Musiikin mestarit 3–4	277	
	Musiikin mestarit 5–6	147	
Saa laulaa!	Saa laulaa! 3	98	185
	Saa laulaa! 4	87	
Soi	Soi 1–2	265	560
	Soi 3–4	150	
	Soi 5–6	145	
Yhteensä (N)			1996

TAULUKKO 2. Perusopetuksen alaluokkien 1–6 evankelisluterilaisen uskonnon oppikirjojen laululiitteissä julkaistujen kaikkien laulujen lukumäärät.

Oppikirjasarja	Uskonnon oppikirja	Kaikki laulut	Yht.
Matka Eedeniin	Matka Eedeniin 3–4	20	44
	Matka Eedeniin 5	12	
	Matka Eedeniin 6	12	
Suuri kertomus	Suuri kertomus 1–2.	25	25
	Suuri kertomus 3–4.	–	
	Suuri kertomus 5–6.	–	
Tähti	Tähti 1	18	90
	Tähti 2	16	
	Tähti 3	15	
	Tähti 4	13	
	Tähti 5	15	
	Tähti 6	13	
Yhteensä (N)			159

LIITE 3

Signaalisana- ja ulottuvuustarkastelun lauluaineisto (N=437)

Lyhenteet:

Nro = aineistokoodi

A = Signaalisanaloukka:

1 = sanoitukseen sisältyy kristillinen signaalisana tai -sanoja

2 = sanoitukseen sis. satunnainen kristillinen signaalisana tai -sanoja

3 = sanoitukseen sis. sekä kristillisen että ei-kristillisen uskonnon signaalisana tai -sanoja

4 = sanoitukseen sis. vain ei-kristillisen uskonnon signaalisana tai -sanoja

5 = sanoitukseen ei sis. signaalisanaa

B = Ulottuvuustarkastelu: laulun sanoitus sis. uskonnon ulottuvuustarkasteluaineistoon

Nro	Laulun nimi	A	B
MUS001	A vule kile masango	1	X
MUS002	Adventin aika	1	X
UE001	Adventtilaulu	1	X
MUS003 / UE002	All night, all day	1	X
MUS004 / UE003	Anna anteeksi	1	X
MUS005	Annan kaareni nousta	1	X
MUS006	Benedicamus Domino	1	X
MUS007	Betlehemin tallissa	1	X
MUS008	Burden down, Lord	1	X
MUS135	Campanita del lugar (Tuiki, tuiki tähtönen)	1	X
MUS009	Da pacem Domine	1	X
MUS010	Dem dry bones	1	X
MUS011	Dona nobis pacem	1	X
UE005	Ekaluokkalaisen laulu	1	X
MUS012	Elämän siiville	1	X
MUS013	En etsi valtaa, loistoa	1	X
MUS014 / UE006	Enkeli taivaan	1	X
MUS015	Enkelten laulu	1	X
MUS016	Ensimmäinen joulu	1	X
MUS208	Etsin joulun hiljaisuutta	1	(X)
UE007	Evangeliumi	1	X
MUS017	Gaudete	1	X
MUS018	Halleluja	1	X
MUS019 / UE008	Heinillä härkien	1	X
MUS020	Herootes	1	X
UE009	Herran rukouksesta	1	X
MUS021	He's got the whole...	1	X
MUS022	Hiljainen tienoo	1	X
UE010	Hiljaisen viikon laulu	1	X
MUS023 / UE011	Hoosianna	1	X
UE012	Hyvä paimen	1	X
MUS024	Hyvää iltaa	1	X
UE013	Hyvää yötä Jumala	1	X
UE014	Hän ei ole enää täällä	1	X
UE015	Ihmeidentekijän matka...	1	X
MUS025	Ilon päivä verraton	1	X
MUS026 / UE016	Ilouutinen	1	X
MUS027	Islannin kansallislaulu	1	X

Nro	Laulun nimi	A	B
MUS028	Isä meidän	1	X
UE017	Isä, Jumala	1	X
UE018	Jeesus, kutsut minutkin	1	X
UE019	Jeesus, sinuun turvaten	1	X
UE020	Jeesus, sinä itsekin	1	X
MUS029 / UE021	Jo joutui armas aika	1	X
UE022	Johannes	1	X
UE023	Jokainen on kaunis	1	X
MUS030	Joulu joka päivä	1	X
MUS032	Jouluaamuna	1	X
MUS033	Joulukirkkoon (säk. 1-13; vrt. MUS217)	1	X
MUS034	Joulun kellot (AM)	1	X
MUS035	Joulun kellot (PJH)	1	X
MUS036 / UE024	Joulun suuri salaisuus	1	X
MUS037	Joulun tunnelma	1	X
MUS038 / UE025	Jouluna Jumala syntyi	1	X
MUS039 / UE026	Joulupuu on rakennettu (säk. 1-5)	1	X
MUS040	Joulurauhaa julistaa	1	X
MUS041	Jouluvirsi	1	X
MUS042	Jouluyö, juhlayö	1	X
MUS043	Jubilate Domino	1	X
MUS044	Juhlapäivä suurin	1	X
UE027	Jumalan karitsa	1	X
UE028	Jumalan kämmellä	1	X
MUS045 / UE029	Jäähyväiset	1	X
UE030	Kaikki saavat tulla	1	X
UE031	Kala-Pekka	1	X
MUS046	Katso luontoa ja huom...	1	X
UE032	Katson silmiin	1	X
MUS047	Kesäpäivä Kangasalla	1	X
MUS048	Khaa tsau banleeng	1	X
UE033	Kiitoslaulu	1	X
MUS049	Kiitän Isää Taivaan	1	X
UE034	Kirkonrotta	1	(X)
UE035	Kirkossa	1	X
MUS050 / UE036	Kohti pääsiäistä	1	X
UE037	Kolme idän viisasta	1	X
MUS051	Kolmen kuninkaan ma...	1	X

Nro	Laulun nimi	A	B
MUS052	Kotomaamme	1	X
MUS053 / UE038	Kristus nousi kuolleista	1	X
MUS054	Kristus syntyi, kiittäkää	1	X
MUS055	Kuinka tätä ymmärrän?	1	X
UE039	Kuljeta ja johda	1	X
MUS056	Kum bayah	1	X
MUS231	Kun joulun on	1	(X)
UE040	Kun äidit lapsiansa	1	X
UE041	Kuule, hyvä Jumala	1	X
MUS057 / UE042	Kuule, Isä taivaan	1	X
UE043	Kuuletko tuulen laula...	1	X
MUS058	Kuului laulu enkelten	1	X
UE044	Käsi kädessä	1	X
UE045	Käyn kotisatamaan	1	X
UE046	Lahjalaulu	1	X
UE047	Lapset saavat tulla	1	X
UE048	Lasten adventtilaulu	1	X
MUS061	Lasten rukouslaulu	1	X
MUS062	Laulu Suomesta	1	X
MUS063	Leivolle	1	X
UE049	Lensi maahan enkeli	1	X
UE050	Lintu pieni, lintuseni	1	X
MUS065	Lucia	1	X
UE051	Luoja enkeleineen	1	X
UE052	Luomislaulu	1	X
UE053	Lähellä sydäntä	1	X
MUS066	Maa on niin kaunis	1	X
UE054	Maria, Josef ja aasi	1	X
MUS067	Marian poika	1	X
MUS068	Marjatta, matala neiti	1	X
MUS069	Mary had a baby	1	X
MUS070	Matkalla	1	X
UE055	Me istuudumme piiriin	1	X
MUS071	Me käymme joulun vie...	1	X
UE056	Me saamme kasvaa	1	X
UE057	Meille aurinko paistaa	1	X
MUS072	Melkior, Baltasar ja Ka....	1	X
UE058	Mennään kotiin	1	X
UE059	Milloin opin lapsen lailla	1	X
UE060	Minne tie vie	1	X
UE061	Minulla on kirja	1	X
UE062	Minä uskon (Heikkilä)	1	X
UE063	Minä uskon (Kaskinen-Simojoki)	1	X
UE064	Mooses-lapsi	1	X
UE065	Muista joka päivä	1	X
MUS073	Mä kiitän	1	X
UE066	Mä mistä kiittäisin?	1	X
MUS074 / UE067	Mä olen niin pienoinen	1	X
UE068	Mä silmät luon ylöstä...	1	X
UE069	Neljä kertojaa	1	X
UE070	Niin kuin silloin kerran	1	X
MUS075	Niityt kaikki kukkii taas	1	X

Nro	Laulun nimi	A	B
UE071	Nooa, rakenna Herralle	1	X
MUS076	Nostetaan lippu salkoon	1	X
MUS077	Nousta sain aamuun	1	X
UE072	Nuori neitsyt Maria (säk. 1-5 ja 1-3)	1	X
MUS078	Nyt syttyy valot tuhan...	1	X
MUS079 / UE073	Nyt sytyttämme kynttilän	1	X
MUS080	Oi, ilo suuren suuri	1	X
MUS081	Oi, muistatko vielä sen...	1	X
UE075	Olen pieni ja onnellinen	1	X
MUS082	Oliko se enkeli	1	X
MUS083	Olukoon joulusi	1	X
UE076	Oma enkelini	1	X
MUS084	On hanget korkeat	1	X
MUS085	On jouluyö	1	X
MUS086	On lapsi syntynyt meille	1	X
UE077	On paikka perheessä	1	X
UE078	Opetuslapset	1	X
UE079	Outoja voimia	1	X
MUS087	Paimenet kedolla	1	X
MUS088	Paimenten joululaulu	1	X
UE080	Paimenten joulupäivä	1	X
UE081	Palmunlehtiin peittyi...	1	X
MUS089	Personent Hodie	1	X
MUS090 / UE082	Pienen aasin askeleet	1	X
MUS091	Pienet kellot soittavat	1	X
MUS092 / UE083	Pieni joululaulu	1	X
MUS093 / UE084	Pieni liekki	1	X
UE085	Pieni siemen	1	X
MUS094	Pilvipöytä alla	1	X
UE086	Pohjalainen uskontunn...	1	X
MUS095	Pyhä Lucia	1	X
MUS096	Pyhä yö	1	X
MUS097	Pääsiäinen jatkaa saa	1	X
MUS098	Pääsiäinen tulla saa	1	X
UE087	Pääsiäinen, juhla mei...	1	X
MUS099	Pääsiäisaamu	1	X
MUS100	Pääsiäisen värit	1	X
MUS101	Pääsiäiskaanon	1	X
MUS102	Pääsiäisviikon laulu	1	X
MUS103	Pääsiäisvirsi	1	X
UE088	Rakas Jeesus	1	X
UE089	Rakkaus on lahja Juma...	1	X
UE090	Rukous on silta	1	X
UE091	Saa kirkkoon kaikki tulla	1	(X)
MUS104	Sadonkorjuulaulu	1	X
MUS260	Sailing / Seilaan	1	(X)
MUS105	Sandilandi	1	X
MUS106	Sanna	1	X

Nro	Laulun nimi	A	B
UE092	Satatuhatta tähteä	1	X
UE093	Sateenkaaren luo	1	X
MUS107	Se varsinainen pelonk...	1	X
MUS108 / UE094	Seuraa tähteä	1	X
MUS109	Shalom	1	X
UE095	Sillä sinun on valtakun...	1	X
MUS110	Singada hamba yothina	1	X
MUS111	Siunaa ja varjele meitä (säk. 1 ja 3)	1	X
UE096	Siunaa lapsiasi	1	X
MUS112	Soi laulu enkelten	1	X
MUS113	Sunnuntaiaamuna	1	X
UE097	Suojellen, varjellen	1	X
MUS114 / UE098	Suojelusenkeli	1	X
MUS115	Suurinta päällä maan	1	X
MUS116	Swing Low, Sweet Ch...	1	X
MUS117	Sydämeeni joulun teen	1	X
UE099	Sydämeestäni	1	X
MUS118 / UE100	Tahdon muistaa pitkäp...	1	X
UE101	Taivaan Isä suojaan antaa	1	X
UE102	Te kaikki kansat tulkaa	1	X
MUS119	Tervetullut Vapahtaja...	1	X
MUS120	The land of hope and...	1	X
MUS121	The Rivers of Babylon	1	X
UE104	Tiedän paikan armahan	1	X
MUS122 / UE105	Tiellä ken vaeltaa (Adventtilaulu)	1	X
UE107	Tilkkutäkki	1	X
UE108	Toimivat kädet	1	X
UE109	Toinen toisiamme siun...	1	X
MUS123	Tule joulukultainen	1	X
UE110	Tule mukaan, Taivaan...	1	X
UE111	Tule, Pyhä Henki	1	X
UE112	Tule, rauhan Henki	1	X
MUS124	Tulkaa kaikki lapset lu...	1	X
MUS125	Tulkoon joulu	1	X
UE113	Turvaudumme lupauk...	1	X
MUS126 / UE114	Tuulien teitä	1	X
MUS127	Tähdet pienet	1	X
UE115	Tähtitunnari	1	(X)
MUS128	Tähtönen taivahan	1	X
UE116	Vaeltaja	1	X
UE117	Valtakunnan saamme	1	X
UE118	Valvomaan ja rukoilem...	1	X
UE119	Varjossa öljypuiden	1	X
MUS130	Varpunen jouluaamuna	1	(X)
MUS131	Vastasyntynyt Jeesus	1	X
UE120	Vielä tilaa on	1	X
UE121	Vieraalla maalla kaukana	1	X
UE122	Viisi leipää, kaksi kalaa	1	X
MUS136	Vijana hata wazee	1	X
MUS133	Viron kansallislaulu	1	X
MUS134	Voi hänen rakkauttaan	1	X

Nro	Laulun nimi	A	B
UE123	Vuorilaulu	1	X
UE124	Yhdessä on hyvä olla	1	X
UE126	Ystävä sä lapsien	1	X
UE127	Yössä pimeässä	1	X
UE128	Älä pelkää	1	X
MUS202	Appilan pappilassa	2	
MUS203	Arkihuolesi kaikki heitä	2	
MUS204	Ei kukaan ole täydell...	2	
MUS205	En minä mene suutari...	2	
MUS206	Enkelin silmin	2	
MUS210	Fligh of Icarus	2	
MUS213	Hard Rock Halleluja	2	
MUS215	I have a dream	2	
MUS217	Joulukirkkoon (säk. 1-6; 1-7; vrt. MUS033)	2	
MUS219	Kalle-Kustaan muori	2	
MUS220	Karhunpoika sairastaa	2	
MUS223	Kettu itki poikiansa	2	
MUS224	Kevätlaulu	2	
MUS225	Kirja	2	
MUS226	Kirjastoon, kirjastoon	2	
MUS229	Kotimaani on Suomi	2	
MUS230	Kukkuu käkönen	2	
MUS232	Kun Luoja linnut loi	2	
MUS233	Kun mä kuolen	2	
MUS235	Kun saapuu joulu kau...	2	
MUS236	Kuollut lintu	2	
MUS283	Kylän kaunotar	2	
MUS238	Kymmenen virran maa	2	
MUS239	Laitumelle	2	
MUS240	Learning to fly	2	
MUS222	Levon hetki nyt lyö	2	
MUS241	Lintujen häät	2	
MUS242	Lumienkeli	2	
MUS281	Lumihiihtäjä	2	
MUS245	Miksi meillä ei ole koi...	2	
MUS246	Mummo kiipesi puuhun	2	
MUS247	Murheesi suista	2	
MUS248	Mää, mää lampaani	2	
MUS285	Naapurin sähköurut	2	
MUS250	Notre Dame	2	
MUS251	Nuotiolaulu	2	
MUS252	Oli ennen Onnimanni	2	
MUS253	On ihmeitä niin paljon	2	
MUS254	Orpojen joulu	2	
MUS255	Peipon pesä	2	
MUS284	Pekka Puupää	2	
MUS256	Perhonen, suojelusen...	2	
MUS257	Pium, paum, papinkello	2	
MUS258	Robin Hood	2	
MUS261	Seitsemän miehen voi...	2	
MUS262	Sinä seisoi ikkunassa	2	
MUS282	Taas toivotus hyvän...	2	
MUS264	Taivas varjele	2	
MUS265	Talvi-iltana	2	
MUS266	Tsum gali	2	
MUS268	Tuliaisvirsi	2	

Nro	Laulun nimi	A	B
MUS269	Tähdentento	2	
MUS270	Tärkeät aakkoset	2	
MUS271	Tääl' yksinänilaulel	2	
MUS272	Vanha holvikirkko	2	
MUS273	Vanha tie	2	
MUS274	Varjele, Luoja	2	
MUS275	Varsinaissuomalaisen ...	2	
MUS276	Villi Poika	2	
MUS277	Vilu mulle virttä virkoi	2	
MUS278	Yksi pieni lintu	2	
MUS207	Eriskummallinen kantele	3	
MUS212	Haltin häät	3	
MUS031	Joulu saapuu jokaiselle	3	X
MUS326	Jouluillan aakkoset	3	
MUS227	Kolme yötä joulun	3	
MUS237	Kuussalon Kaarina	3	
MUS351	Luurankopolkka	3	
MUS244	Marin joululaulu	3	
MUS356	Mieleni minun tekevi	3	
MUS385	Reippahasti käypi ask...	3	
MUS408	Unen maahan	3	
MUS412	Vanhan ajan joulu	3	
MUS301	Aavegalleria	4	
MUS302	Aaveita, haaveita	4	
MUS303	Aaveratsastajat	4	
UE004	Anna mun etsiä	4	X
MUS304	Ahti	4	
MUS305	Aika monta noitaa	4	
MUS306	Arvaas kuinka tonttu-...	4	
MUS307	Biibappaluula, hyvää...	4	
MUS308	Cupidon aaria	4	
MUS309	Haamujen yö	4	
MUS310	Halloween-yö	4	
MUS311	Haltija Ororiin taika	4	
MUS312	Haltijajoiku	4	
MUS313	Hannu ja Kerttu	4	
MUS423	Hei hurraa, hurraa, hu...	4	
MUS314	Hei tonttu-ukot hypp...	4	
MUS315	Helkkää pienet tiu'ut	4	
MUS316	Hiidet laativat vale...	4	
MUS317	Hiiet hirveä rakenti	4	
MUS318	Hiirten jouluaatto	4	
MUS319	Hiivi, hiivitonttu vaan	4	
MUS320	Hiljaa, hiljaa	4	
MUS321	Hinneija	4	
MUS322	Hirven rakentaminen	4	
MUS323	Hissunkissun	4	
MUS324	Hyvin hiljaa	4	
MUS325	Jollei jouluna ole lunta	4	
MUS327	Joulukortti	4	
MUS328	Jouluplörö	4	
MUS329	Joulupukki matkaan jo...	4	
MUS330	Joulupukki, joulupukki	4	
MUS331	Joulupukkirock	4	
MUS332	Juhla on verraton	4	
MUS424	Jänöpupu ja pakkanen	4	
MUS333	Jättiläinen	4	

Nro	Laulun nimi	A	B
MUS334	Kalenterilaulu	4	
MUS335	Kalle Kalkkuna	4	
MUS336	Kammotustango	4	
MUS337	Kehtolaulu Lapiista	4	
MUS338	Keskiyö jo kohta saa	4	
MUS339	Kolme pukkia	4	
MUS340	Kulkunen soi	4	
MUS341	Kumman mamman ku...	4	
MUS342	Kummitusjuttu	4	
MUS343	Kummitusrokki	4	
MUS344	Kuningaskobra	4	
MUS345	Kuwate	4	
MUS346	Laulu joulupukille	4	
MUS347	Linna	4	
MUS348	Lumikki	4	
MUS349	Lumipallona	4	
MUS350	Luurankolaulu	4	
MUS352	Lännessä aurinko lepää	4	
MUS353	Mennään hiljaa	4	
MUS354	Metsämiehen laulu	4	
MUS355	Metsäniityn orvokit	4	
MUS357	Mikki Hiiri merihädässä	4	
MUS421	Mistä koppa kantele...	4	
MUS358	Mummu Ruu ja Pappa...	4	
MUS359	Mörri-Möykky	4	
MUS360	Mörri-Möykyn kolossa	4	
MUS361	Nauruloitsu	4	
MUS362	Nipsun ja Hipsun jou...	4	
MUS363	Noidan loru	4	
MUS364	Nuhainen noita-runo...	4	
MUS365	Nälkämaan laulu	4	
MUS366	Oli kerran	4	
MUS367	Olipa kerran	4	
MUS368	Onko noitia olemassa	4	
MUS369	Pajunkissoja pääsiäis...	4	
MUS370	Pako peikkovuorelta	4	
MUS371	Peikkolan unilaulu	4	
MUS372	Peikkoäidin kehtolaulu	4	
MUS373	Petteri Punakuono	4	
MUS374	Peukaloisen retket	4	
MUS375	Pieni rummunsoittaja	4	
MUS376	Pikku tonttu kiikaroi	4	
MUS377	Pikkuinen tonttu	4	
MUS378	Pikkunoitien iltalaulu	4	
MUS425	Pilliloitsu	4	
MUS379	Piparilaulu	4	
MUS380	Prinsessa Ruusunen	4	
MUS381	Päivänsäde ja mennink...	4	
MUS382	Rakas aurinko, rakas...	4	
MUS383	Rantakoivulleni	4	
MUS384	Ratsulaulu	4	
MUS386	Rotkovuoren peikko...	4	
MUS387	Satu	4	
MUS426	Saunablues	4	
MUS388	Sinivuorten yö	4	
MUS427	Soma pieni keltasieni	4	
MUS389	Sormin soitti Väinämö...	4	
MUS390	Synkkä on yö	4	

Nro	Laulun nimi	A	B
MUS391	Takaa laaksojen	4	
MUS392	Tapio	4	
MUS393	Telkkarin ympärihihto	4	
MUS394	Teppura-peikko	4	
MUS395	Terve tammikuu	4	
MUS396	The Earth is my mother	4	
MUS422	The Phantom of The ...	4	
MUS397	Tietäjä-Tuomas	4	
MUS398	Timppa-tonttu	4	
MUS399	Tonttu	4	
MUS400	Tonttu lähti matkaan	4	
MUS401	Tonttu tuli talohon	4	
MUS402	Tonttujen jouluyö	4	
MUS403	Tonttuleikki	4	
MUS404	Tonttuperheen joulu	4	
MUS405	Tontut ja keijut	4	
MUS406	Trulli	4	
MUS407	Tyttö Lapinmaan	4	
MUS409	Vaka vanha Väinäm...	4	
MUS410	Vaka vanha Väinäm...	4	
MUS411	Valkovuokot	4	
MUS413	Vappulaulu	4	
MUS414	Vesihiihi	4	
MUS415	Vesihiihipulassa	4	
MUS416	Virpomalaulu	4	
MUS417	Voimaa vanhan...	4	
MUS418	Vokaalilaulu	4	
MUS419	Väinämöisen laulukon...	4	
MUS420	Ärrä uu äppä ruppa	4	
MUS221	Katson sineen taivaan	5	(X)
MUS060	Kynttilän sytytän	5	X
MUS064	Lo yisa goy	5	X
UE074	Ojennan käteni	5	(X)
MUS260	Satunmaa	5	(X)
UE103	Tervetuloa Nepaliin	5	(X)
UE106	Tiellä lasten on niin...	5	(X)
MUS129	Valo pieni mulla on	5	X
MUS132	Wir setzen uns	5	X
UE125	Ystävyys on yhteistä...	5	(X)

LIITE 4

MUS- ja UE-oppikirjalaulujen Jumala-signaalisanat (N=96)

Merkintä:

* = ilmaus sisältyy sekä UE- että MUS-laulustoihin (yht. 35 laulua)

MUS- ja UE-laulustojen Jumala-signaalisanat (N=96)	Suomenkielinen (-kieliset) kantasana(t)
Baby	Lapsi
Bwana	Herra
Christkind	Kristus / Lapsi
Christo	Kristus
Christus	Kristus
Daavidin P/poika*	Poika
Deo	Jumala
Domine	Herra
Domino	Herra
Dominum	Herra
God	Jumala
Gud	Jumala
H/hän*	Hän
He	Hän
Hengen lahjat	Henki
Henkes*	Henki
Henki	Henki
Henki Jumalan	Henki / Jumala
Herra ihmisten	Herra
Herra Jeesus*	Herra / Jeesus
Herra Kristus*	Herra / Kristus
Herra maan ja taivahan	Herra
Herra*	Herra
Herre Christ	Herra / Kristus
Herruus	Herra
His	Hän
Hyvä Paimen	Paimen
I/ihmisen Poika*	Poika
I/isä*	Isä
Isä Jumala*	Isä / Jumala
Isä T/taivaan*	Isä
Isä taivaallinen	Isä
Isä taivainen*	Isä
Isän Poika	Isä / Poika
Jeesus Kristus Herra	Jeesus / Kristus / Herra
Jeesus Kristus*	Jeesus / Kristus
Jeesus*	Jeesus
Jeesus-lapsi*	Jeesus / Lapsi
joulun lapsi	Lapsi
Jumal	Jumala
Jumala*	Jumala
Jumalan K/karitsa*	Jumala / Karitsa
Jumalan P/poika*	Jumala / Poika
K/kuningas*	Kuningas
Karitsa	Karitsa
Kindelein	Lapsi
King	Kuningas
King Jesus	Kuningas / Jeesus

MUS- ja UE-laulustojen Jumala-signaalisanat	Suomenkielinen (-kieliset) kantasana(t)
King of Israel	Kuningas
Korkehin	Korkein
Korkein*	Korkein
Kristus Herra	Kristus / Herra
Kristus*	Kristus
Kuninkaan poika	Kuningas / Poika
lapsi pienoinen	Lapsi
lapsi*	Lapsi
lapsonen*	Lapsi
lapsukainen	Lapsi
Lentäjä	Lentäjä
Lohduttaja	Lohduttaja
Lord*	Herra
Luoja taivahassa	Luoja
Luoja*	Luoja
maailman valtiias	Valtiias
Messias*	Messias
Mestari	Mestari
Muurarirabbi*	Muurarirabbi
P/poika Daavidin	Poika
P/poika Jumalan*	Poika / Jumala
P/poika*	Poika
pieni poika	Poika
pienoinen lapsi	Lapsi
Piltti	Lapsi
poika taivaan Herran	Poika / Herra
Poika taivahainen	Poika
poikue	Poika
puhtahin uhri*	Uhri
Pyhä Henki	Henki
pyhä lapsi	Lapsi
rauhan Henki	Henki
Rauhanruhtinas*	Rauhanruhtinas
S/sinä*	Sinä
seimen lapsi*	Lapsi
seimen lapsonen	Lapsi
spirit	Henki
T/taivaan Isä*	Isä
Taivaan Herra	Herra
Taivaan Isän Poika	Isä / Poika
taivaan kuningas	Kuningas
taivaan Luoja	Luoja
Valo	Valo
Valtiias	Valtiias
V/vapahtaja*	Vapahtaja
Voittaja	Voittaja
Y/ylhäisen koitto	Ylhäinen
Ystävä*	Ystävä

LIITE 5

MUS- ja UE-oppikirjalaulujen Jumala-signaalisanojen kantasanat

Uskonnon ja musiikin oppikirjojen uskonnollisten laulutekstien Jumalaan viittaavat 96 (N) eri nimitystä, niiden 28 kantasanaa lukumäärineen sekä ko. Jumalaan liitetyn nimityksen mahdollinen esiintyminen *Katekismuksessa* (2000) ja/tai *Raamatussa* (1992) sekä *MOT Kielitoimiston sanakirjassa*.

Merkintä:

* = ilmaus sisältyy sekä UE- että MUS-laulustoihin (yht. 35 laulua)

Kantasana (N=28)	vain ko. kanta- sanaan liittyvä nimitys (n=78)	2–3 eri kanta- sanaan liittyvä nimitys (n=18)	Laulutekstissä esiintyvä nimitys (N=96)	Katekismus 2000: Hakemiston hakusana (mahd. muu kohta)	Raamattu 1992	MOT
Henki	6	1	Hengen lahjat, Henkes*, Henki, Pyhä Henki, rauhan Henki, spirit Henki Jumalan	Pyhä Henki	Useita, mm. Luuk. 2:26, 1. Kor. 12:9, Mark. 13:11	X
Herra	10	6	Bwana, Domine, Domino, Dominum, Herra*, Herra ihmisten, Herra maan ja taivahan, Herruus, Lord*, Taivaan Herra Jeesus Kristus Herra, Herra Jeesus*, Herra Kristus*, Herre Christ, Kristus Herra, poika taivaan Herran,	Herra	Useita	X
Hän	3	0	He, His, H/hän*	–	Useita	X
Isä	5	3	I/Isä*, Isä taivaallinen, Isä T/taivaan*, Isä taivainen*, T/taivaan Isä* Isä Jumala*, Isän Poika, Taivaan Isän Poika	Isä (Jumala)	Useita, mm. Matt. 6:9, Luuk. 10:21, Matt. 11:25	X
Jeesus	1	5	Jeesus* Jeesus Kristus*, Jeesus Kristus Herra, Jeesus-lapsi*, Herra Jeesus*, King Jesus	Jeesus	Useita	X
Jumala	5	5	Deo, God, Gud, Jumal, Jumala* Henki Jumalan, Isä Jumala*, Jumalan K/karitsa*, Jumalan P/poika*, P/poi- ka Jumalan*	Jumala	Useita	X
Karitsa	1	1	Karitsa Jumalan K/karitsa*	(”Jumalan Karitsa”: 38)	Joh. 1:29, useita kohtia Ilm.	X
Korkein	2	0	Korkehin , Korkein*	–	Ap. t. 7:47, Ps. 97:9	
Kristus	3	6	Christo, Christus , Kristus* Christkind, Herra Kristus*, Herre Christ, Jeesus Kristus*, Jeesus Kristus Herra, Kristus Herra	Kristus	Useita	(X)
Kuningas	4	2	King, King of Israel, K/kuningas*, taivaan kuningas King Jesus, Kuninkaan poika	–	Useita, Mark. 15:26	X

Kantasana (N=28)	vain ka. kanta- sanaan liittyvä nimitys (n=78)	2-3 eri kanta- sanaan liittyvä nimitys (n=18)	Laulutekstissä esiintyvä nimitys (N=96)	Katekosmus 2000: Hakemiston hakusana (mahd. muu kohta)	Raamattu 1992	MOT
Lapsi	12	2	baby, joulun lapsi, Kindelein, Lapsi*, lapsi pienoinen, lapsonen*, lapsu- kainen, pienoinen lapsi, Piltti, pyhä lapsi, seimen lapsi*, seimen lapsonen Christkind, Jeesus-lapsi*	–	mm. Matt. 2:13, Jes. 9:6, Luuk. 2:7	X
Lentäjä	1	0	Lentäjä	–		
Lohduttaja	1	0	Lohduttaja	–		
Luoja	3	0	Luoja*, Luoja taivahassa, taivaan Luoja	Luoja	mm. Matt. 19:4	X
Messias	1	0	Messias*	Messias	Useita, mm. Matt. 16:16	X
Mestari	1	0	Mestari	–	Matt. 23:10	(X)
Muurarirabbi	1	0	Muurarirabbi*	–	(rabbi: mm. Matt. 26:25)	(X)
Paimen	1	0	Hyvä Paimen	–	Joh. 10:11 ja 14, Ps. 23:1	X
Poika	7	6	Daavidin P/poika*, I/ihmisen Poika*, pieni poika, P/poika*, P/poika Daavidin, Poika taivahainen, poikue Isän Poika, Jumalan P/poika*, kuninkaan poika, P/poika Jumalan*, poika taivaan Herran, Taivaan Isän Poika	Jumalan Poika	Useita, mm. Matt. 1:1, Matt. 15:22, Matt. 11:19, Matt. 11:27, Matt. 16:16	X
Rauhan- ruhtinas	1	0	Rauhanruhtinas*	–	Jes. 9:6 (Rauhan Ruhtinas)	X
Sinä	1	0	S/sinä*	–		
Uhri	1	0	puhtahin uhri*	Uhri	Useita	X
Valo	1	0	Valo	–	mm. Joh. 8:12	
Valtias	2	0	maailman valtias, Valtias	(Valta / Kaikkivaltius)	mm. Ap. t. 4:24, Ps. 97:9, Ps. 83:18	(X)
Vapahtaja	1	0	V/vapahtaja*	Vapahtaja	Luuk. 2:11	X
Voittaja	1	0	Voittaja	(Kristus: "kuoleman voittaja"/18, "voittanut"/ 23)		
Ylhäinen	1	0	Y/ylhaisen koitto	–	(Ylhäinen: Jes. 33:5, koitto: Luuk. 1:78)	
Ystävä	1	0	Ystävä*	(Jeesus: "ystävä"/14)	(Matt. 11:19)	X

Jumala-nimityksissä esiintyvät täydentävät ja nimityksiä täsmentävät sanat:

Daavid, hyvä, ihminen, Israel, joulu, koitto; lahja, maailma, maan ja taivaan, pieni, pienoinen, puhdas, pyhä, rauha, seimi, taivas, taivainen/taivaallinen.

LIITE 6

MUS- ja UE- oppikirjalaulujen kristilliseen sanastoon ja kulttuuriin liittyvät muut signaalisanat

Signaalisana ("suora lainaus")	Alakategoria	Yläkategoria
alttari, alttaritaulu/alttaritaulut, pappila, saarnastuoli, seimi, apupappi, kanttori, kummi, lukkari, pappi, suntio, urkuri, jumalanpalvelus, messut	Kirkon esineistö, työtekijät, tilaisuudet ym.	Kristillinen esineistö, yhteisö ja ympäristö
kevätvirret, kiitosvirsi, riemuvirsi, suvivirsi, univirsi, voitonvirsi, veisata virsiä, virsi/virret,	VIRSI	
holvikirkko, kirkko, kirkkokansa, kirkonkellot, kirkkotie, kirkkovaatteet (helgdagsrock, söndagskoj), kirkon ovi, kirkon penkki, kirkonrotta, kivikirkko	KIRKKO	
kristinusko, kristitty, kristityt	KRISTITTY	
anteeks'anto, antaa anteeksi, anteeksi saaminen, saada anteeksi	ANTEEKSIANTO	Oppi
armahtaa, armahtaja, armahdus, armo, armohelma, armoinen, armollinen, antaa armo, yliarmo	ARMO	
kuolemallaan pessyt pois, kuoli tähteni, kuolla ristinpuulla, kärsiä kuolema	KUOLEMA	
käsky rakkauden	KÄSKY (rakkaus)	
pyhittää, pyhyys, pyhä, pyhäpuku, pyhävaatteet	PYHÄ	
sielu/sielut, soul	SIELU	
Sovitus; "pelastaa ihmiskunta", "tehdä kuolemallaan sovinto", "vapahiksi osti"	SOVITUS	
antaa synnit anteeksi, sovittaa synnit, synnin tuomio, synti/synnit, syntien anteeksi saaminen, syntien tiet, syntiset, syntivelka, maailman synti, syntien anteeksi antaminen; "kantaa harteilla maailman syntejä", "kantaa taakamme"	SYNTI	
home, ikuinen joulukuu, iäinen elo, koti, kotisatama, koti autuuden, koto, kotomaa, taivaallinen ystävyys, taivaan kaupunki, taivaan koti, taivaan kunnia, taivaan lahja, taivahan maat, taivas, taivainen, taivainen hohde, taivainen kirkkaus, taivainen tie/taivaan tie, taivainen vaunu, taivainen viesti, taivasten/taivaitten valta, taivahan lapsi, Taivahan maat, taivo, "aukaista taivaaseen portti", "heavenly bound"	TAIVAS JA TUONPUOLEISUUS	
Jeesuksen uhri, uhrilahjat	UHRI	
pelastaa ihmiskunta, saada voitto kuolemalla, voittaa kuolema, voittaa kuolon valta, voittaa synnin valta, voittajien joukko, "voittaa kuolema"	VOITTO	
ylösnousemus, ylösnousta, ylösnoussut Jeesus; "hän nousi haudastaan!", "hän voitti vallan kuoleman", "Jeesus ylösnoussut on!", "nousta haudasta", "nousta kuolleista", "hän ylösnoussut on", "nousi ylös haudastaan"	YLÖSNOUSEMUS	
naulita ristille, pöytäristi, risti, ristin uhri, tuomita ristille	RISTI	Oppi / kristillinen esineistö
elämän viesti, evankeliumi, Good tidings, guten Mär, ilosanoma, ilouutinen, Jumalan sana, Sana, sanoma; "hyvä/rakkauden/rauhan/riemun/toivon sanoma", "Sana tuli lihaksi", "viesti elämän", "viesti jouluyön", "valkeuden sana"	EVANKELIUMI	Oppi / Raamattu

Signaalisana ("suora lainaus")	Alakategoria	Yläkategoria
ehtoollinen, ehtoollispöytä, elämän leipä, juhlapöytä, leipä, malja, sovituksen malja, viini	SAKRAMENTTI	Oppi / rituaali
kaste, kasteen liitto		
autuas, faith, hurskas, Jeesuksen paluu, johdattaa, laupias, pelastus, usko, uskoa, uskonto, uusi liitto, valtakunta, varjella; "autuus maailmaan on tullut", "ijankaikkisesti", "liiton merkki", "totuuden tie", "uusi kirkas henki", "word of the Lord"	Muut runolliset, kirkolliset tai raamatulliset ilmaukset	Rituaali
aamen/amen Benedicamus Domino, halleluja/hallelujah, hoosianna, shalom; "dona nobis pacem", "Gloria in excelsis Deo!", "Jumalalle kunnia...", Isä meidän -rukouksen sanat, "jubilate Domino", "Kyrie eleis!", "sanna" = hoosianna, "una sancta", "puolestanne annettu", "puolestanne vuodatettu"	Liturgiset fraasit ja ilmaukset	
toiviotie	PYHIINVAELLUS	
iltarukous, pray, rukoilla, rukous, rukoukset	RUKOUS	
saarna, saarnata	SAARNA	
siunaava, siunaavat kädet, siunaavayhteys, siunata, siunaus; "siipien suoja"	SIUNAUS	Rituaali (rituaalinen aika)
adventti, adventin aika, Christmas, Heilige Nacht, joulukuu, jouluaamu, joulun aika, joulupäivä, jouluyö, juhlat kirkkovuoden, kiirastorstai-ilta, laskiainen, loppiaisen, paaston aika/paastonaika, palmusunnuntai, pitkäperjantai, Pyhä Yö, pääsiäinen, pääsiäisaamu	KIRKKOVUODEN AJANKOHDAT	
opetukset, Raamattu, Raamatun kertomukset	RAAMATTU	Raamattu

LIITE 7

MUS-oppikirjalaulujen ei-kristillisiin uskontoihin viittaavat signaalisanat

Signaalisana	Alakategoria	Yläkategoria
haltija/-t, saunatonnttu <i>fiktio</i> : joulutonnttu/-t, tonttu/tontut, tonttunjoukko, tonttunen /tonttuset, tonttuperhe, tonttupojat, tonttu-tytöt, tonttu-ukko/-ukot	Haltijat	Uskomus-olento
keiju/-t, keijukaiset, keijulauma, menninkäinen/menninkäiset	Kalmanväki	
hiisi/hiidet, maahiset, vesihiisi <i>kansansadut/-tarinat</i> : peikko/peikot, peikkokansa, peikkolapsi/peikkolapset, peikon-poikanen, peikkopoika, peikkoäiti, peikkoperhe	Kanssaeläjät	
aaveet, aaveratsastaja, haamu/-t, kummitus/kummitukset, vampyyri/-t	Kummittelijat	
Ahti, Päivätär, Tapio, Tuuletar, Ukko	Muinaissuomalaiset jumaluudet	
aarnikratti, tuulettaret, virvulet	Muut henkiolennot	
aurinko, earth, "Father Sun", luonto-äiti, "maa", mother, "we are at one with the infinite sun", "Äiti Maa"	Muut luonnonuskontojen jumaluudet	
Jättiläinen <i>fiktio</i> : joulupukki, pukki, Santa, (Nukku-Matti)	Muut olennot	
demons, hirviö, paholainen	Paholaiset	
Amor (Cupido), Venus	Roomalaisen mytologian jumaluudet	
kekri, Halloween, halloweeniyö, Halloween-yö	Juhla-aika	Ajankohta
kuolemattomuuden juoma, loitsu/-t, noitarumpu, taika/taiat, taikasanat <i>fiktio</i> : haltijalauluja, keijutanssi, peikkosatu	Magiaan liittyvä esineistö tai toiminta	Artefakti ja toimi
noita/noidat, noita-akka, tietäjä, velho, witches, Väinämöinen <i>fiktio</i> : noitaäiti, pikkunoita, pääsiäisnoita, äitinoita	Magian ekspertit, tietäjät tai samaanit	Toimija
manala, Tapiola, tapiolan vainio, temppeli, temppelin raunio, velhovuori, Väinölä <i>fiktio</i> : haltijamaa, haltijoiden maa, joulupukinmaa, kummituslinna, Peikkola, peikkoluola, peikkovuori, Tonttula	Paikka tai rakennus	Ympäristö
<i>fiktio</i> : haltijahiljaisuus, haltijakanava, peikkokoulu, peikkosatu, "voimaa vanhan viisauden"	Jokin muu	Muu

LIITE 8

UE- ja MUS-oppikirjalauluissa ilmenevät uskonnon ulottuvuudet

TAULUKKO 1. Lauluteksteissä esiintyvät opilliseen ulottuvuuteen liittyvät aiheet.

Pelkistetty ilmaus (vrt. Katekismus 2000)	Teologian ala
anteeksiantaminen, armo, elämä, lahja, liitto, lunastus, pelastuminen, rauha, risti, sovitus, sovitusyö, suojeleminen, toivo, tulevaisuus, uhri	pelastusoppi (soteriologia)
anteeksianto, synti	oppi synnistä (hamartiologia), pelastusoppi (soteriologia)
diakonia, esirukous, kiittäminen, (kirkkovuosi), luottaminen, lähimmäinen/lähimmäisyys, palveleminen, rakkauden käsky, rukous, siunaaminen, turvautuminen, usko	kristillinen elämä ja hartaudenharjoitus
ehtoollinen, kaste, leipä	sakramenttioppi
enkeli(t)	oppi henkiolennoista (angelogia)
evangeliumi	käsitys lähetystyöstä (missiologia), oppi Jumalasta, pelastusoppi (soteriologia)
Herra, Isä (Jumala), Jeesus, Jumala, Jumala (Isä), Jumalan Poika, Kolmiyhteisyys, Kristus, Luoja, Messias, Pyhä Henki	oppi Jumalasta
lupaus, pyhyys, salaisuus, siunaus, valta	
huolenpito	käsitys sielunhoidosta, oppi Jumalasta
iankaikkisuus, kuolema, koti, taivas	käsitys kuolemasta, viimeisistä ajoista (eskatologia), vanhurskauttamisesta ja pelastuksesta (soteriologia)
ihminen	käsitys ihmisestä
ilo	oppi Kristuksesta ja hänen luonteestaan (kristologia)
Jumalan rakkaus, rakkaus	oppi Jumalasta, pelastusoppi (soteriologia)
katumus, syyllisyys	oppi synnistä (hamartiologia)
kristitty, seurakunta, yhteys	käsitys kirkosta (ekkesiologia)
kutsuminen	kristillinen elämä ja hartaudenharjoitus, käsitys lähetystyöstä (missiologia)
kärsimys	oppi pahan luonteesta (teodikea), pelastusoppi (soteriologia),
luomakunta, luominen, luonto, maailma	luomisoppi
lähetys	käsitys lähetystyöstä (missiologia)
parannus	kristillinen elämä ja hartaudenharjoitus, oppi synnistä (hamartiologia), pelastusoppi (soteriologia)
perhe	kristillinen elämä ja hartaudenharjoitus, käsitys kirkosta (ekkesiologia)
Raamattu	kristillinen elämä ja hartaudenharjoitus, oppi Raamatusta
vapahtaminen, ylösnousemus	oppi Kristuksesta ja hänen luonteestaan (kristologia), pelastusoppi (soteriologia)

TAULUKKO 2. Lauluteksteissä esiintyvät rituaaliseen ulottuvuuteen lukeutuvat aiheet.

Ilmaus	Kategoria
adventti/palmusunnuntai, Lucian päivä (13.12.), joulunaika (joulu, jouluyö, jouluaamu, loppiainen), marianpäivä, paastosta pääsiäiseen (laskiainen, hiljainen viikko, kiirastorstai, pitkäperjantai, pääsiäinen, pääsiäisaamu)	Kirkkovuosi
erilaiset rukoukset: kiitos- (doksologia), iltä-, esirukous, muu rukous, pyyntö, puhetta tai ylistystä Jeesukselle / Pyhälle Hengelle / P. Kolminaisuuden persoonille, keskustelua enkelin kanssa, siunauksen, rauhan tai varjeluksen pyyntö tai toivutus, Jumalan kiittäminen rukoillen ja ylistäen, muu kunnian tai kunnioituksen ilmaus	Rukous
Rukousfraasit: halleluja, anteeksipyyntö, avunpyyntö (hoosianna), Isä meidän -rukous, "Oi Jumalan karitsa" –rukous	
Verbaalinen viestintä ja kielenkäyttö: siunaaminen ja siunauksen toivottaminen, "taivaallisen ystävyyden" toivottaminen; ilosanoman / Jeesuksen ylösnousemuksesta kertominen / tuominen / välittäminen / eteenpäin vieminen; rukoileminen; saarna; joulun sanoman kuunteleminen; joulurauhan julistaminen; uskon tunnustaminen; uskominen	Toiminta
Liikkeet/liikkuminen/fyysinen tekeminen: sakramentit: kaste ja ehtoollinen; yhteisen leivän jakaminen; paimenet kumartamassa Herraa; Jeesuksen kumartaminen; J:n tulemisen juhliminen; haudan tervehtiminen; polvistuminen ja siihen kehottaminen; lahjojen tuominen; kirkossa käyminen; kirkkomatka; pyhiinvaellus; palmunoksien heiluttaminen; virpominen	
Muu toiminta: Raamatun lukeminen; veisaaminen ja laulaminen; laulujen/kiitosvirren soiminen; kellojen soittaminen/soiminen; kynttilän sytyttäminen; pääsiäisjuhlan viettäminen	
Julistuksen (deklaraatio, proklamaatio, manifesti) sisältönä: Jeesuksen syntymän (sanoma, evankeliumi) ilmoittaminen, J:n syntymän ja elämän merkitys, kehottaminen parannukseen, kehoitus mennä Herran luo tai riemuita ja kiittää, rohkaisu: "ei syytä lannistua", kertominen Jumalan huolenpidosta, hyvyydestä, suojasta, turvasta ja rakkaudesta, läheisyydestä, sanoman välittäminen enkelin suojasta, lupauksen julistus, opetus oikeasta perustasta, lähimmäisen luo valon viemisestä, lahja on tarkoitettu jokaiselle; todistus armahtavasta Jumalasta; suojelusenkelin varjelus; Herra kulkenut edellä, Vapahtajan kuolemasta ja taivaan kodista; J:lan johdattavuudesta ja luottamuksesta, ettei J:la hylkää koskaan; Vapahtajan johdatus ja luottamus johdattavuuteen, J:la on ihmisten keskellä; usko ja luottamus osallisuuteen J:lan perheväessä; ei tarvitse pelätä, "hän" kulkee kanssa, johdattaa.	Julistus ja todistus
Saarnamainen, opettava sisältö hiljaisen viikon tapahtumista; Luojan luomana jokainen riittää; kaikille on tilaa, Jumalan suojassa on turvaisaa; Jumala tuntee jokaisen; Taivaan Isä rakastaa jokaista ja Jeesus yhdistää kaikki ihmiset; J:la rakastaa kaikkia, ja huolehtii eri tavoin, antoi Jeesuksen auttajaksi; Jumala luonut maailman; Herra suo "meille" enkeleitä; enkeleiden tehtävästä; armo kuuluu kaikille; kehoitus seurata; kehoitus kiitokseen ja rukoukseen joka päivä; kuvaus hyvästä Paimenesta; Jeesus antaa toivon ja rakkauden; rakkauden viesti, lähetyskäskey; kaikki ovat Herran yhteydessä yhtä; "Yksi" ymmärtää kaiken ja jää aina vierelle; Jumalan olemus, evankelistat ja ilosanoma; Jumalan olemuksen välittäminen ja siitä kertominen; Jeesuksesta kertominen; sanoman eteenpäin kertominen; usko tulevasta ja saatavasta valtakunnasta; Jeesuksen syntymän ja elämän merkitys; jokaiselle on lahja; kutsu seurata Jeesusta; Jumalan läheisyydestä ja lähimmäisen luo valon viemisestä ja huolehtimisesta; Jeesuksen sovituskäytännön merkitys; lausua rukous; riemuitsemaan muiden kanssa; toisten ihmisten siunaamiseen, Luojaan luottamiseen; J:lan johdatuksessa kotiin syntien anteeksiantaminen; pääsiäisen tapahtumat; J:lalle osoitettu tunnustus; uskominen, tunnustaminen: Jeesus auttaa; tahdonilmaus: halu kulkea J:n kanssa; uskontunnustus, "aamen"; tunnustus: "Jeesus on pelastaja", J:ksen julistava puhe, R:ttu ja sen merkitys, siihen tukeutuminen	Julistus ja kehoitus
	Tunnustus ja todistus

TAULUKKO 3. Lauluteksteissä esiintyvät narratiiviseen ulottuvuuteen liittyvät aiheet.

Raamatun kirjalaji	Raamatunkohta	Raamatunkohdan sisältö	Aihe
VT / Mooseksen kirja	1. Moos. 28:10–15	Jaakobin uni Betelissä	henkilö: Jaakob
	2. Moos. 2:1–10	Mooseksen syntymä	henkilö: Mooses
	1. Moos. 6–9	Nooan arkki, vedenpaisumus, liitto Nooan kanssa	henkilö: Nooa / liitto
	1. Moos. 1–2:4	Maailman luominen	muu raamatun- kertomus
VT/ Profeetallinen kirja	Hes. 37:4–10	Kuolleet luut	
VT / Viisauskirja	Saarn. 3:1–8	Kaikella on määräaika	oppi (VT)
	Ps. 137	"Babylonin virtojen varsilla"	sitaatti (VT)
VT/ Profeetallinen kirja	Jes. 2:4	Teksti: "Yksikään kansa ei enää kohota miekkaa toista vastaan eikä harjoittele sotataitoja."	
UT / Evankeliumi	Luuk. 1:26–38, Luuk. 2:1–20 (mm.)	Enkeli ilmoittaa Jeesuksen syntymän, Jeesuksen syntymä	henkilö: Jeesuksen elämä
	Luuk. 2:1–20 (mm.)	Jouluevankeliumi: Jeesuksen syntymä	
	Matt. 2: 1–12 (mm.)	Jouluevankeliumi: Idän tietäjät	
	Matt. 2:13–18	Pako Egyptiin ja Betlehemin lastenmurha	
	Matt. 4:18–22, Mark.1:16–20 (mm.)	Ensimmäiset opetuslapset (Jeesuksen kaksitoista opetuslasta, Simon Pietari)	
	Matt. 21:1–11 (mm.)	Jeesus ratsastaa Jerusalemiin	
	Matt. 26:36–46, (Matt. 26:39,42)	Jeesus rukoilee Getsemanessa	
	Luuk. 23:32–46, Matt. 21:1–11, Matt. 26–28 (mm.)	Passiokertomus: Jeesuksen kuolema	
	Matt. 28:1–8 (mm.)	Pääsiäisaamun tapahtumat: Jeesuksen ylösnousemus	
	Matt. 26:26–29 (mm.)	Jeesus asettaa ehtoollisen	oppi / (myös: rituaali) / henkilö: Jeesuksen elämä

Raamatun kirjalaji	Raamatunkohta	Raamatunkohdan sisältö	Aihe
	Joh. 1:19–34	Johannes Kastajan todistus	oppi / henkilö: Jeesuksen elämä
	Mark. 10:13–16 (mm.)	Jeesus siunaa lapsia	oppi / henkilö: Jeesuksen elämä
	Jeesuksen ihmeteot: ruokkimisihmeet (mm. Mark. 8:1–9, Joh. 6:1–15), sokean parantamisihme (mm. Joh. 9:1–12), myrskyn tyynnyttäminen (mm. Matt. 8:23–27), Jairuksen tyttären kuolleista herättäminen (mm. Luuk. 8:40–56)	Jeesuksen ihmeteot: Jeesus ruokkii neljätuhatta / viisituhatta miestä, parantaa sokeana syntyneen, tyynnyttää myrskyn, herättää kuolleista Jairoksen tyttären	
	Luuk. 11:1–4, Matt. 6:9–13 (mm.)	Isä meidän –rukous	oppi (UT)
	Matt. 7:24–27	Kaksi rakentajaa –vertaus	
	Luuk. 12:31–32 (mm.)	Lupaus valtakunnasta	
	Matt. 11: 28–30, Matt. 5:3–4 (mm.)	Jeesuksen luota löytyy lepo ja lohdutus	
	Matt. 5:13–16	Suolana ja valona maailmassa	
UT / Evangeliumi			
UT / Paavalin kirjeet	1. Kor. 13:1–10	Rakkaudesta: Suurin on rakkaus	
R:ttu: VT ja UT	Useat raamatunkohdat	Uskontunnustus	
	Joh. 1:29	Jumalan Karitsa	sitaatti (UT)
	Matt. 21:9	Hoosianna-tervehdys (Jeesus ratsastaa Jerusalemiin)	
	Joh. 20:19, Luuk. 2:14, Matt. 5:23–24	Rauhasta	
UT / Evangeliumi			
Legenda	pyhimystaru	Pyhä Lucia	legenda

TAULUKKO 4. Lauluteksteissä esiintyvät eettiseen ulottuvuuteen liittyvät aiheet.

Pelkistetty ilmaus	Alakategoria	Yläkategoria
ihmisen suhde luontoon	luontosuhde	ekologiset arvot
huoli maailman tilasta (mm. sodat, ydinvoimala, ihmisen ahneus)	ympäristönsuojelu	
jokainen ihminen ja kansakunta on korvaamaton (myös: kaunis, riittävä, tärkeä, arvokas omana itsenään)	jokaisen ihmisen ainutkertaisuus	ihmisarvo
tasavertaisuus	tasa-arvo	
auttaminen, jakaminen ja omastaan toisille antaminen, lähimmäisyys ja lähimmäisen huomioiminen (myös: esirukous lähimmäisen puolesta, jokainen voi tuoda valon toisen luokse; tehtävänä viedä lohdutusta, toivoa ja valoa eteenpäin, toisen luokse, epätoivoon vaipuneen tukeminen), maailman hätä ja kärsimys, palveleminen, rakkaus (myös: rakkauden käsky)	lähimmäisenrakkaus, auttaminen ja palveleminen	lähimmäisyys
anteeksipyyttäminen pahojen tekojen vuoksi, lähimmäisen armahtaminen	anteeksipyyttäminen ja anteeksiantaminen	
koko maailma, rauha, sovinnon tekeminen vihollisen kanssa, sovinnossa eläminen	rauha ja sovinto	yhteiselämän pelisäännöt
yhteisöllisyys, ykseys, (myös: yhteinen maailma ja perheväki, yhdessä muiden lasten kanssa, erilaiset yhdessä, yhdessäolo)	yhteisöllisyys ja yhteys	
ystävyyys, ystävät	ystävyyys	

TAULUKKO 5. Lauluteksteissä esiintyvät yhteisölliseen ulottuvuuteen liittyvät aiheet.

Pelkistetty ilmaus	Kategoria
kristityt, myös: all my friends, Herran kansa, Jeesuksen oppilaat, Jumalan lapset, Jumalan perhe, kaksitoista miestä, kirkkomatkalla olevat (nimeltä mainitut) henkilöt, kuoro, oppilaspiiri, opetuslapset, sisko tai veli, siskot, taivahan lapsi, veljet, voittajat, voittajien joukko, yksi perhe, ystävät	kristinuskoa tunnustava uskonyhteisö
pappi	kristillisen yhteisön ekspertti
koti (kodit, koto, kotikulta), perheenjäsenet (äiti, isä, siskot, veikkoset)	lähiyhteisö/lähipiiri
koulu, luokka (myös: ne joiden kanssa), toiset lapset	
Lähimmäiset (toinen toisiamme, veli veljelle)	
pronominit: sinä ja minä (myös: you and me), me, (myös: nostris, nobis, nostro, oss, te, us, we, wir), passiivi-muoto	
kansa (myös ”me”): isänmaa, kotomaa, Pohjola, Suomi, synnyinmaa	kansakunta tai vastaava
ihmiset (myös: ihmislapset)	universaaliyhteisö
ihmiskunta	
jokainen (myös: everybody)	
juhlakuoro	
kaikki (myös: kaikki lapset)	
kansat, kansakunta	
luomakunta	
maailma, maa, earth, world (myös: kansojen maa, koko maailma, kotomaa, maan päälle, yllä kaiken maan)	
muut	jokin muu
yhdessä (myös: olla yhteinen)	

TAULUKKO 6. Lauluteksteissä esiintyvät kokemukselliseen ulottuvuuteen liittyvät aiheet.

Pelkistetty ilmaus	Kategoria
epävarmuus, huolestuneisuus, kyynisyys	epäilevyys
hellyys, lempeys	hyväntahtoisuus
myötäelämisen tunne	
hengellisyys, kääntymisen tai armon kokemus, numeeninen tai numinoosi	jumalallisen tai jonkin muun selittämättömän kokeminen
alemmuus, nöyryys	
elämyksellisyys, hämmästyminen, ihmeissään olo, ihmeissään olo (ihailu), ihmeissään olo (kauneuden ihailu), ihmeissään olo (uteliaisuus), kauneudentaju, tunnelmointi	
liikuttuneisuus	
onnellisuus, onni	mielihyvä ja onnellisuus
huolettomuus, hyvä olo	
ilo, riemu (ilo)	
kiitollisuus	
murhe, suru	mielipaha ja ikävä
etsiminen, kaipuu, kaipaus	
levottomuus, pettymys, riittämättömyys, turhautuneisuus, uupumus, vastoinikäymiset, väsymys	puutteellisuus
anteeksisaamisen tunteet, eksyminen, katumus, syyllisyys	tunnonvaiva
rakkaus	sisäinen levollisuus
rauha, rauhallisuus	
luottamus, toiveikkuus	
turvallisuus	
pahuus	vaaran tai tuskan kokemus
pelko, pelokkuus, rauhattomuus	
innostus	vahvistuminen ja entusiasmi
vapaus	
huolten väistyminen, rohkeus, rohkaistuminen, voimaantuminen	

TAULUKKO 7. Lauluteksteissä esiintyvät materiaaliseen ulottuvuuteen liittyvät aiheet.

Pelkistetty ilmaus	Alakategoria	Yläkategoria
risti (myös: puu ("ristin muotoinen"), ristinpuu)	Kristukseen viittaava symbolinen esine	artefakti
seimi (myös: kaukalo, manger, seimikätkye, soimi)		
alttaritaulut, ehtoollispöytä, haarakynttilä, kello (myös: kellot, kirkonkellot), kirkonpenkki (myös: penkki), kruunu, malja, urut	kirkollinen esineistö	
aarteet, kulta, kynttilä (myös: joulukynttilät, kynttilät), liekki, mirha (myös: mirhami), suitsukkeet, valo, vene	muu symbolinen esine	
helma, leiija, tilkkutäkki [kankaat, neula, tilkut], vaatteet		
heinät, joulupuu, kuusi, lehdet, lilja, narsissi, oksat (myös: palmunoksat, -lehdet), oljet, ruusut, siemen, vitsakimput	kasvi	eliöstö
hiekkä, kivi, kukkamaa, multa, pelto	maa-aines tai maa	
aasi (myös: aasit), hevoset, härät, karitsa, lampaat, lintu, tipu	eläin	
joululaulut, riemulaulut, virret	laulu	kulttuurinen
Raamattu	kirja	artefakti
hauta (myös: hautakumpu)	rakennelma tms.	rakennus tai rakennelma
heinähuone, kirkko, ovi, silta, talli, talo	rakennus	
elämän leipä, viini	symbolinen ruoka	ravinto
kala, lahjat (viiniruukku, omenia, maito, juusto), leipä, sato, suklaamuna, viini	ruoka	
tähti (myös: tähdet, tähtönen, tähtöset, joulutähti, -tähtönen, taivahan tähtönen)	tähti	taivaankappale
Maailma	planeetta	

LIITE 9

Musiikin (N=140) ja uskonnon (N=128) oppikirjalaulusanoituksiin sisältyvät uskonnon ulottuvuudet

Lyhenteet:

Ninian Smartin seitsemän uskonnon ulottuvuutta -kategoriat: U1 = opillinen, U2 = rituaalinen, U3 = narratiivinen, U4 = eettinen, U5 = kokemuksellinen, U6 = yhteisöllinen, U7 = materiaallinen

Nro	Laulun nimi	Uskonnon ulottuvuus						
		U1	U2	U3	U4	U5	U6	U7
MUS001	A vule kile ma...	x	x				x	
MUS002	Adventin aika	x	x		x	x	x	x
UE001	Adventtilaulu		x			x	x	x
MUS003 / UE002	All night, all day	x	x			x		
MUS004 / UE003	Anna anteeksi		x		x	x		
UE004	Anna mun etsiä		x		x	x		
MUS005	Annan kaareni...	x	x	x			x	
MUS006	Benedicamus ...		x	x			(x)	
MUS007	Betlehemin tal...		x	x			x	
MUS008	Burden down...		x	x				
MUS009	Da pacem Do...		x				x	
MUS010	Dem dry bones		x	x				
MUS011	Dona nobis pa...		x	x			x	
UE005	Ekaluokkalaise...	x	x			x		
MUS012	Elämän siiville		x			x	x	
MUS013	En etsi valtaa...		x			x	x	(x)
MUS014 / UE006	Enkeli taivaan	x	x	x		x	x	x
MUS015	Enkelten laulu		x	x		x	x	
MUS016	Ensimmäinen j...		x	x		x	x	
MUS208	Etsin joulun hil...		x			x		
UE007	Evankeliumi	x	x		x	x	x	x
MUS017	Gaudete	x	x	x		x	x	
MUS018	Halleluja	x	x			x	x	
MUS019 / UE008	Heinillähärkien		x	x			x	x
MUS020	Herootes			x				
UE009	Herran rukouk...	x	x	x			x	
MUS021	He's got the w...	x	x				x	
MUS022	Hiljainen tienoo		x			x		
UE010	Hiljaisen viiko...	x	x	x		x	x	
MUS023 / UE011	Hoosianna		x	x				
UE012	Hyvä paimen	x						x
MUS024	Hyvää iltaa		x				x	
UE013	Hyvää yötä Ju...		x				x	
UE014	Hän ei ole enä...		x	x			x	
UE015	Immeidentukij...	x	x	x		x		x
MUS025	Ilon päivä verr...	x	x	x			x	
MUS026 / UE016	Ilouutinen		x	x		x	x	
MUS027	Islannin kansal...		x			x	x	
MUS028	Isä meidän		x	x	x		x	x
UE017	Isä, Jumala		x			x		
UE018	Jeesus, kutsut ...	x	x	x		x	x	x
UE019	Jeesus, sinuun...		x		x	x	x	
UE020	Jeesus, sinä its...		x		x	x	x	

Nro	Laulun nimi	Uskonnon ulottuvuus						
		U1	U2	U3	U4	U5	U6	U7
MUS029 / UE021	Jo joutui armas		x				x	x
UE022	Johannes		x	x	x			x
UE023	Jokainen on k...		x	x		x		x
MUS030	Joulu joka päivä	x	x			x	x	x
MUS031	Joulu saapuu j...	x	x				x	x
MUS032	Jouluaamuna		x				x	x
MUS033	Joulukirkkoon		x			x	x	x
MUS034	Joulun kellot (AM)		x			x		x
	Joulun kellot (PJH)	x	x				(x)	x
MUS035 / UE024	Joulun suuri sa...	x	x	x	x	x	x	x
MUS037	Joulun tunnel...		x			x	x	x
MUS038 / UE025	Jouluna Jumal...	x	x			x		x
MUS039 / UE026	Joulupuu on r...	x	x	x		x	x	x
MUS040	Joulurauhaa ju...		x					x
MUS041	Jouluvirsi		x	x	x		x	x
MUS042	Jouluyö, juhlayö	x	x	x			x	x
MUS043	Jubilate Domino		x					
MUS044	Juhlapäivä suu...		x				x	x
UE027	Jumalan karitsa	x	x	x			x	x
UE028	Jumalan käm...	x					x	x
MUS045 / UE029	Jäähyväiset	x	x				x	x
UE030	Kaikki saavat t...	x	x	x	x	x	x	x
UE031	Kala-Pekka		x	x			x	
MUS046	Katso luontoa...	x	x			x	x	x
UE032	Katson silmiin	x	x			x		
MUS221	Katson sineen...		x			x		
MUS047	Kesäpäivä Kan...		x			x	x	
MUS048	Khaa tsau ban!	x	x	x			x	x
UE033	Kiitoslaulu	x	x			x		
MUS049	Kiitan Isää Tai...	x	x			x		
UE034	Kirkonrotta						x	x
UE035	Kirkossa		x				x	x
MUS050 / UE036	Kohti pääsiäistä	x	x	x			x	x
UE037	Kolme idän vii...		x	x			x	x
MUS051	Kolmen kunin...		x	x				x
MUS052	Kotomaamme	x	x	x			x	x
MUS053 / UE038	Kristus nousi k...	x	x	x				
MUS054	Kristus syntyi, ...		x	x			x	x
MUS055	Kuinka tätä y...	x	x	x			x	x
UE039	Kuljeta ja johda		x			x	x	x
MUS056	Kum bayah		x				x	

Nro	Laulun nimi	Uskonnon ulottuvuus						
		U 1	U 2	U 3	U 4	U 5	U 6	U 7
MUS231	Kun joulun on					x	x	
UE040	Kun äidit lapsi...	x	x	x		x	x	
UE041	Kuule, hyvä Ju...		x		x		x	
MUS057 / UE042	Kuule, Isä taiv...		x		x		x	
UE043	Kuuletko tuule...	x	x			x	x	
MUS058	Kuului laulu e...		x	x				
MUS060	Kynttilän syty...			x		x		x
UE044	Käsi kädessä		x		x	x	x	
UE045	Käyn kotisata...		x		x	x	x	
UE046	Lahjalaulu		x		x		x	
UE047	Lapset saavat...	x	x	x		x	x	
UE048	Lasten advent...		x	x		x		
MUS061	Lasten rukousl...		x				x	
MUS062	Laulu Suomesta		x			x		
MUS063	Leivolle		x				x	
UE049	Lensi maahan...	x	x	x		x	x	
UE050	Lintu pieni, lin...		x				x	
MUS064	Lo yisa goy			x				
MUS065	Lucia	x	x	x	x	x		x
UE051	Luoja enkelein...	x	x				x	
UE052	Luumislaulu	x		x			x	
UE053	Lähellä sydäntä	x				x		
MUS066	Maa on niin ka...	x	x	x		x	x	
UE054	Maria, Josef ja...	x	x	x			x	x
MUS067	Marian poika	x	x	x		x	x	x
MUS068	Marjatta, mat...		x					x
MUS069	Mary had a ba...		x	x				x
MUS070	Matkalla	x	x	x				x
UE055	Me istuudum...	x	x		x		x	
MUS071	Me käymme j...	x	x	x		x	x	x
UE056	Me saamme k...	x	x		x	x	x	x
UE057	Meille aurinko...	x	x				x	x
MUS072	Melkior, Balta...		x	x				x
UE058	Mennään kotiin	x	x		x	x	x	
UE059	Milloin opin la...		x			x		
UE060	Minne tie vie		x			x		
UE061	Minulla on kirja	x	x			x	x	x
UE062	Minä uskon (Heikkilä)	x	x	x				x
UE063	Minä uskon (Kaskinen-Simojoki)	x	x	x				x
UE064	Mooses-lapsi	x	x	x				x
UE065	Muista joka pä...	x	x					x
MUS073	Mä kiitän		x			x		
UE066	Mä mistä kiitt...	x	x			x	x	
MUS074 / UE067	Mä olen niin p...	x	x			x		
UE068	Mä silmät luo...	x	x				x	
UE069	Neljä kertojaa	x	x					x
UE070	Niin kuin silloi...		x	x		x	x	x
MUS075	Niityt kaikki ku...	x	x			x	x	
UE071	Nooa, rakenna...	x	x	x				x
MUS076	Nostetaan lipp...		x					x
MUS077	Nousta sain aa...	x	x			x		
UE072	Nuori neitsyt...		x	x		x		x
MUS078	Nyt syttyy valo...	x	x	x				x

Nro	Laulun nimi	Uskonnon ulottuvuus						
		U 1	U 2	U 3	U 4	U 5	U 6	U 7
MUS079 / UE073	Nyt sytytäm...	x	x	x			x	x
MUS080	Oi, ilo suuren...		x	x		x		x
MUS081	Oi, muistatko...		x			x		
UE074	Ojennan käteni				x			
UE075	Olen pieni ja o...	x	x			x		
MUS082	Oliko se enkeli		x				x	
MUS083	Olkoon joulusi	x	x			x		x
UE076	Oma enkelini	x	x			x		
MUS084	On hanget kor...		x			x	x	
MUS085	On jouluyö		x			x		
MUS086	On lapsi synt...	x	x				x	
UE077	On paikka per...	x	x			x	x	x
UE078	Opetuslapset	x		x		x	x	
UE079	Outoja voimia					x		
MUS087	Paimenet ked...	x	x	x				x
MUS088	Paimenten jou...	x	x	x			x	x
UE080	Paimenten jou...		x	x		x	x	
UE081	Palmunlehviin...	x	x	x		x	x	x
MUS089	Personent Ho...	x	x	x				
MUS090 / UE082	Pienen aasin a...	x	x	x			x	x
MUS091	Pienet kellots...	x	x	x		x		x
MUS092 / UE083	Pieni joululaulu	x	x	x		x	x	x
MUS093 / UE084	Pieni liekki	x	x		x		x	
UE085	Pieni siemen		x					
MUS094	Pilvipeiton alla		x		x			
UE086	Pohjalainen us...	x	x	x			x	x
MUS095	Pyhä Lucia		x			x	x	x
MUS096	Pyhä yö		x	x		x	x	
MUS097	Pääsiäinen jat...	x	x	x		x	x	x?
MUS098	Pääsiäinen tull...	x	x			x	x	x
UE087	Pääsiäinen, ju...	x	x	x		x	x	x
MUS099	Pääsiäisaamu	x	x	x		x		
MUS100	Pääsiäisen värit	x	x			x		x
MUS101	Pääsiäiskaanon	x	x	x			x	
MUS102	Pääsiäisviikon...	x	x	x		x	x	x
MUS103	Pääsiäisvirs	x	x	x			x	x
UE088	Rakas Jeesus	x	x	x			x	
UE089	Rakkaus on la...	x	x	x	x	x	x	
UE090	Rukous on silta	x	x			x	x	x
UE091	Saa kirkkoon k...						x	x
MUS104	Sadonkorjuula...	x	x				x	
MUS260	Sailing/Seilaan		x			x		
MUS105	Sandilandi		x	x		x		x
MUS106	Sanna		x					
UE092	Satutuhatta tä...	x					x	
UE093	Sateenkaaren...		x			x	x	
MUS259	Satumaa					x		
MUS107	Se varsinainen...	x	x			x		
MUS108 / UE094	Seuraa tähteä	x	x	x		x		x
MUS109	Shalom		x					
UE095	Silläsinnun on v...		x		x	x	x	

Nro	Laulun nimi	Uskonnon ulottuvuus						
		U 1	U 2	U 3	U 4	U 5	U 6	U 7
MUS110	Singada hamb...		x	x		x	x	x
MUS111	Siunaa ja varje...	x	x				x	
UE096	Siunaa lapsiasi		x			x	x	
MUS112	Soi laulu enkel...	x	x	x		x	x	
MUS113	Sunnuntaiaam...		x			x		x
UE097	Suojellen, varj...	x	x			x		x
MUS114/ UE098	Suojelusenkel...	x	x			x		
MUS115	Suurinta pääll...	x	x	x			x	x
MUS116	Swing Low, Sw...		x			x	x	
MUS117	Sydämeeni jou...		x			x		
UE099	Sydämeestäni	x	x	x		x	x	x
MUS118/ UE100	Tahdon muist...	x	x	x		x	x	x
UE101	Taivaan Isäsu...	x	x		x	x	x	
UE102	Te kaikki kans...		x				x	
MUS119	Tervetullut Va...		x				x	
UE103	Tervetuloa Ne...						x	
MUS120	The land of ho...		x				x	
MUS121	The Rivers of...			x			x	
UE104	Tiedän paikan...		x			x	x	
MUS122/ UE105	Tiellä ken vael...	x	x	x			x	x
UE106	Tiellä lasten o...					x		
UE107	Tilkkutäkki	x	x		x		x	x
UE108	Toimivat kädet	x	x		x	x	x	
UE109	Toinen toisia...		x		x	x	x	
MUS135	Tuiki, tuiki, täh...	x	x				x	x
MUS123	Tule joulukult...		x	x		x	x	x
UE110	Tule mukaan,...		x			x	x	
UE111	Tule, Pyhä He...		x					

Nro	Laulun nimi	Uskonnon ulottuvuus						
		U 1	U 2	U 3	U 4	U 5	U 6	U 7
UE112	Tule, rauhan H...		x			x		
MUS124	Tulkaa kaikki l...	x	x	x			x	
MUS125	Tulkoon joulu	x	x	x		x	x	x
UE113	Turvaudumme...	x	x	x			x	x
MUS126/ UE114	Tuulien teitä		x				x	x
MUS127	Tähdet pienet		x	x			x	
UE115	Tähtitunnari				x		x	
MUS128	Tähtönen taiv...	x	x	x			x	x
UE116	Vaeltaja	x	x			x		
MUS129	Valo pieni mul...		x	x				
UE117	Valtakunnan s...		x	x		x	x	
UE118	Valvomaan ja...		x					
UE119	Varjossa öljyp...	x	x	x			x	
MUS130	Varpunen joul...					x		
MUS131	Vastasyntynyt ...		x	x			00	x
UE120	Vielä tilaa on	x	x		x		x	
UE121	Vieraalla maall...	x	x	x				x
UE122	Viisi leipää, ka...	x	x	x	x			x
MUS136	Vijana hata w...		x				x	
MUS132	Wir setzten uns		x				x	x
MUS133	Viron kansallis...		x			x		
MUS134	Voi hänen rak...	x	x	x			x	x
UE123	Vuorilaulu		x				x	x
UE124	Yhdessä on hy...	x	x		x	x	x	
UE102	Ystävyys on yh...				x		x	
UE126	Ystävä sä lapsi...	x	x				x	x
UE127	Yössä pimeässä	x	x	x			x	x
UE128	Älä pelkää	x	x				x	

LIITE 10

Lähteistötarkastelun laulukokoelmat

Lähteistötarkastelun 96 julkaisua ja kaksi www-hakusivustoa bibliografisine tietoineen sekä julkaisuista käytetyt lyhenteet.

INSTITUTIONAALISET LAULUKOKOELMAT TAI LÄHTEET (n=70)
(1) Kanonisoitu laulukokoelma: virsikirja (n=1)
<i>Virsi 1986 [VK]:</i> Suomen evankelis-luterilaisen kirkon virsikirja. Hyväksytty kirkolliskokouksessa 13. helmikuuta 1986. Toinen, korjattu painos. Helsinki: Kirjapaja 2008.
(2) Kirkolliset laulukokoelmat (n=19)
<i>Hengellisiä lauluja ja virsiä 1953 [HLV]:</i> Hengellisiä lauluja ja virsiä. Yksiaäninen nuottipainos. Helsinki: Suomen Lähetysseura 1956.
<i>Lasten virsi 1988 [LV-88]:</i> Lasten virsi. 2., korjattu painos. Helsinki: Suomen Pyhäkouluyhdistys, Lasten Keskus 1990.
<i>Lasten virsi 1997 [LV-97]:</i> Lasten virsi. Toim. Kaija Eerola. 14. painos. Helsinki: Seurakuntien Lapsityön Keskus ry, Lasten Keskus Oy 2009.
<i>Lasten virsi 2012 [LV-12]:</i> Lasten virsi. Toim. Mari Torri-Tuominen. 2. painos. Helsinki: Seurakuntien Lapsityön Keskus ry, Lasten Keskus Oy 2012.
<i>Laula kaikki maa 1991 [LKM]:</i> Laula kaikki maa. Hengellisiä lauluja. Toinen korjattu painos. [Helsinki]: Suomen Lähetysseura 1992.
<i>Laulutuuli 1992 [LT-92]:</i> Laulutuuhi. Toim. Timo Manninen. Helsinki: Kirkon nuorisotyön keskus, Suomen Poikien ja Tyttöjen Keskus - PTK ry., Lasten Keskus Oy 1992.
<i>Laulutuuli 2003 [LT-03]:</i> Laulutuuhi. Toim. Jari Kovalainen. 2. painos. Helsinki: Suomen Poikien ja Tyttöjen Keskus - PTK ry, Kirkkohallitus / Kasvatus ja nuorisotyö, Lasten Keskus 2003.
<i>Laulutuuli 2011 [LT-11]:</i> Laulutuuhi. Toim. Pekka Kosonen. 1. painos. Helsinki: PTK – poikien ja tyttöjen keskus, Lasten Keskus 2011.
<i>Nuoren seurakunnan veisukirja 1970 [NSV-70]:</i> Nuoren seurakunnan veisukirja. [I laitos] IV painos. Toim. Kari Kinnunen. Helsinki: Kirkon Nuorisotyön Keskus, Nuorten Keskus r.y. 1972.
<i>Nuoren seurakunnan veisukirja 1975 [NSV-75]:</i> Nuoren seurakunnan veisukirja. [II laitos] Toim. Jaakko Löytty. [Helsinki]: Kirkon Nuorisotyön Keskus, Nuorten Keskus 1975.
<i>Nuoren seurakunnan veisukirja 1981 [NSV-81]:</i> Nuoren seurakunnan veisukirja. III laitos. 4. painos. Toim. Erkki ja Helena Rajamäki. Helsinki: Kirkon nuorisotyön keskus, Nuorten Keskus Oy, Lasten Keskus Oy 1984.
<i>Nuoren seurakunnan veisukirja 1985 [NSV-85]:</i> Nuoren seurakunnan Veisukirja. IV korjattu laitos. Toim. Anna-Mari Kaskinen ja Pekka Simojoki. Helsinki: Kirkon nuorisotyön keskus, Nuorten Keskus ry, Lasten Keskus Oy 1988.
<i>Nuoren seurakunnan veisukirja 1990 [NSV-90]:</i> Nuoren seurakunnan veisukirja. V laitos. [sic! saatavilla olleen kirjan alusta puuttui sivuja] Toim. Pekka Simojoki. Helsinki: Kirkon nuorisotyön keskus, Nuorten Keskus ry, Lasten Keskus Oy 1990.
<i>Nuoren seurakunnan veisukirja 1994 [NSV-94]:</i> Nuoren seurakunnan Veisukirja. VI laitos. Toim. Juuso Happonen. Helsinki: Kirkkohallitus/Kirkon nuorisotyön keskus, Nuorten Keskus r.y., Lasten Keskus Oy 1994.
<i>Nuoren seurakunnan veisukirja 2000 [NSV-00]:</i> Nuoren seurakunnan veisukirja 2000. 7. laitos. Toim. Maria Laakso & Pekka Nyman. Helsinki: Kirkkohallitus, Kirkon nuorisotyön keskus, Nuorten Keskus ry, Lasten Keskus Oy 2000.
<i>Nuoren seurakunnan veisukirja 2005 [NSV-05]:</i> Nuoren seurakunnan veisukirja 2005. 8. laitos. 3. painos. Toim. Maria Laakso & Pekka Nyman. Helsinki: Kirkkohallitus / Kirkon nuorisotyön keskus, Nuorten Keskus ry, Lasten Keskus Oy 2007.
<i>Nuoren seurakunnan veisukirja 2010 [NSV-10]:</i> Nuoren seurakunnan Veisukirja 2010. 9. laitos. Toim. Markku Perttilä. Helsinki: Nuorten Keskus, Kirkon kasvatus ja nuorisotyö, LK-Kirjat / Lasten Keskus Oy 2010.
<i>Pyhäkoululauluja 1969 [PKL]:</i> Pyhäkoululauluja. 1969 uudistettu, tarkistettu ja lisätty laitos. Yksiaäninen nuottipainos. Viides painos. Helsinki: Lasten Keskus Oy 1979.
<i>SE-LA 1982 [SE-LA]:</i> SE-LA. Tyttöjen ja poikien laulukirja. Nuottipainos. Toim. Helena ja Erkki Rajamäki. [Helsinki]: Poikien Keskus ry., Tyttöjen Keskus ry. 1982. [SE-LA. Laulukirja pojille ja tytöille 1980/1981/1984/1986. Toimituskunta: Ulla Airas, Salli Kivimäki, Yrjö Tolvanen. Helsinki: Kirkon nuorisotyön keskus, Poikien Keskus ry., Tyttöjen Keskus ry. sis. vain laulujen sanat]

(3) Seurakunnalliset laulukokoelmat tai lähteet (jumalanpalveluselämään sekä seurakunnan muuhun toimintaan tarkoitettut) (n=28)
<i>Elämän siiville 1996 [ES-96]:</i> Elämän siiville. Laulukirja. Toim. Pekka Simojoki. [1. laitos.] 1. painos. Helsinki: Kirjapaja 1996.
<i>Elämän siiville 2002 [ES-02]:</i> Elämän siiville. Laulukirja. Toim. Pekka Saarainen. [2. laitos.] 6. painos, uudistettu laitos. Helsinki: Kirjapaja 2002.
<i>Elämän siiville 2008 [ES-08]:</i> Elämän siiville. Veisukirja. Toim. Antti Vuori. [3.laitos.] 2. painos. Helsinki: Kirjapaja 2008.
<i>Ilon siiville:</i> Ilon siiville. Lasten laulukirja. Toim. Jukka Salminen. Helsinki: Kirjapaja Oy 2004.
<i>Juhlamessu:</i> Juhlamessu. Säv. Jussi Rasinkangas, san. Juhani Konola. [Kempele]:[J. Rasinkangas] [2000].
<i>Jumis:</i> Jumis! Lauluja koululaisen arkeen ja juhlaan 1994. Laulujen sanat Anna-Mari Kaskinen. Sävel Pekka Simojoki. Helsinki: Suomen Lähetysseura, Suomen Poikien ja Tyttöjen Keskus – PTK, Lasten Keskus.
Koski, Suvipäivi 2018. Pääsiäisviikon laulu 1999 (2001, 2003). Lastenlaulu pitkäperjantain 2.4.1999 TV-jumalanpalvelukseen. Luettu 9.12.2018. URL: www.suvipaivikoski.fi/taide/hengellisia-savellyksia-ja-sanoituksia-1971-2009 .
<i>Lasten hengellinen laulukirja:</i> Lasten hengellinen laulukirja. Toim. Leena Mäkinen. Espoo: Fazer Musiikki Oy 1994.
<i>Lasten veisukirja:</i> Lasten veisukirja. Toim. Risto Ranta-aho. Ensimmäinen painos. Helsinki: Kirjapaja 2011.
<i>Matkalauluja 2001 [MaLa]:</i> Matkalauluja. Toim. Anna-Mari Kaskinen. Helsinki: Kirjapaja 2001.
<i>Matteuspässi:</i> Bach, Johann Sebastian 1974. Matthäus-Passion. BWV 244. Klavierauszug. Kassel: Bärenreiter.
<i>Meidän messu:</i> Kaskinen, Anna-Mari & Simojoki, Pekka 1985. Meidän messu. Tulemme luoksesi suojaan. Helsinki: Suomen Lähetysseura.
<i>Messulauluja [ML]:</i> Messulauluja 2002. Toim. Petri Laaksonen. 5. painos. [Helsinki]: Kirjapaja.
<i>Missa concordiae:</i> Heikkilä, Lasse 2005. Lasse Heikkilän nuottikirja 3. Missa concordiae. Hämeenlinna: Päivä Osakeyhtiö.
<i>Mukulamessu:</i> Kaskinen, Anna-Mari & Laaksonen, Petri 2001. Mukulamessu ja uusia mukulauluja. Helsinki: Karas-Sana.
<i>Partiomessu:</i> Yhteinen sävel. Partiomessujen nuotit 2008. Suomen Partiolaiset – Finlands Scouter ry.
<i>Quo vadis:</i> Quo vadis. Laulukirja. Toim. Jarmo Kokkonen, Terhi Paananen, Kati Pirttimaa. 1. painos. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Otava 2005.
<i>Rantaviivalla 1:</i> Rantaviivalla. Yhteisen toivon laulu. Toim. Jaakko Löytty. Helsinki: Suomen Lähetysseura 1983.
<i>Rantaviivalla 2:</i> Rantaviivalla II. Kuuntelen rakkauden ääntä. Toim. Jaakko Löytty. Helsinki: Suomen Lähetysseura 1986.
<i>Rantaviivalla 3:</i> Rantaviivalla III. Heittäkää verkot. Toim. Pekka Simojoki. Helsinki: Suomen Lähetysseura 1991.
<i>Riiumessu:</i> Riiumessu. Sanat: Antti Saarenketo, sävelet: Jussi Pyysalo. Suomen Luterilainen Tunti. The Road Production Oy. [ei tietoa julkaisuvuodesta]
<i>Suomalainen messu:</i> Heikkilä, Lasse 1999. Lasse Heikkilän nuottikirja 2, Suomalainen messu. Hämeenlinna: Päivä Osakeyhtiö.
<i>Taizé:</i> Taizé. Lauluja. 2012. 1. painos. Helsinki: Kirjapaja.
<i>Tuomaslauluja [TL]:</i> Tuomaslauluja 1991. Toim. Petri Laaksonen. Helsinki: Kirjapaja, Fazer Musiikki Oy.
<i>Tuoreet terveiset:</i> Tuoreet terveiset. Lauluja tytöille ja pojille. Toim. Jukka Salminen. Helsinki: Suomen Lähetysseura, Lasten Keskus 1991.
<i>Uusia messulauluja [UML]:</i> Uusia messulauluja 2006. Toinen, korjattu painos. Helsinki: Kirjapaja Oy.
<i>Vesperale:</i> Lehtonen, Aleks 1925. Vesperale: 1. Porvoo: Werner Söderström osakeyhtiö.
<i>Yhdestä suusta:</i> Yhdestä suusta. Lauluterveisiä maailmalta. Helsinki: Suomen Lähetysseura 1998.

(4) Muut institutionaaliset laulukokoelmat tai lähteet (n=22)
Herätysliikkeiden laulukirjat (n=6)
<i>Siionin kannel 1999 [SK]:</i> Siionin kannel. Evankelinen laulukirja. 4. painos. Helsinki: Suomen Luterilainen Evankeliumiyhdistys, Kustannus Oy Arkki 2008.
<i>Siionin laulut 2013 [SL-13]:</i> Siionin laulut. [sis. Siionin laulut 1987 ja lisävihkon 2006]. 16. painos. Oulu: Suomen Rauhanystävien Keskusyhdistys ry 2013.
<i>Siionin matkalaulut 2002 [SML-02]:</i> Siionin matkalaulut. 4. uudistettu painos. Oulu: Lestadiolainen Uusheräys ry, Lähetysyhdistys Rauhan Sana 2002.
<i>Siionin virret 2011 [SV-11]:</i> Siionin virret. Virsikirja kotihartauden tarpeeksi. Toim. Wilhelmi Malmivaara. Kielellisesti uudistettu ja laajennettu painos. [sis. Siionin virret ja Siionin virret lisävihko 2005]. 24. painos. Mikkeli/Lapua: Herättäjä-Yhdistys ry 2011.
<i>Siionin virret ja Halullisten sielujen hengelliset laulut 2006 [SV/HSML-06]:</i> Siionin virret [1829]. Ruotsista suomeksi käännetty. Ensimmäinen nuotitettu painos. Jyväskylä: Research Paja Oy 2006. / Halullisten sielujen hengelliset laulut keskinäiseksi ylösrakennukseksi uskossa ja kristillisyydessä näillä viimeisillä lopunajoilla [1896]. Ensimmäinen nuotitettu painos. Jyväskylä: Research Paja Oy 2006.
<i>Viisikielinen 2014 [VKL]:</i> Viisikielinen. Kauniainen: Perussanoma Oy 2014.
Muiden Suomessa vaikuttavien kristillisten kirkkokuntien tai yhteisöjen laulukirjat (n=8)
<i>Cantemus [C]:</i> Cantemus. Helsingin katolisen hiippakunnan laulukirja. Helsinki: Helsingin hiippakunnan liturginen toimikunta, Katolinen tiedotuskeskus 2012.
<i>Hengellinen Laulukirja 1976 [HLK-76]:</i> Hengellinen Laulukirja 1985. 2. painos [nk. seurakuntapainos]. Vantaa: Hengellinen Laulukirja.
<i>Hengellinen laulukirja 1991 [HLK-91]:</i> Hengellinen laulukirja. 3., uudistettu painos. Vantaa: Hengellinen Laulukirja 1992.
<i>Laulun aika [LA]:</i> Laulun aika: Hengellisen laulukirjan lisäosa. [Keuruu]: Aikamedia 2008.
<i>Ortodoksia kirkkoveisuja:</i> Puronpää, Teuvo 1980. Ortodoksia kirkkoveisuja ja hengellisiä lauluja 1. Helsinki: Musiikki Fazer.
<i>Seurakunta laulaa [SrkL]:</i> Seurakunta laulaa. Tampere: Kirjatoimi 2001.
<i>Vaeltajan lauluja:</i> Vaeltajan lauluja. Kokoelma yksiäänisiä hengellisiä lauluja. Toim. E. Piironen. Viides painos. Pyhän Sergein ja Hermanin veljeskunta. [Kuopio]: Raamattutalo 1995.
<i>Veisatkaa Herralle III:</i> Veisatkaa Herralle III. Oteita kirkkovuoden juhlapäivien jumalanpalveluksista. Pääsiäisen mukaan liikkuvat juhlat. Toinen, uusittu painos. Ortodoksisen kirjallisuuden julkaisuneuvosto (OKJ). Pieksämäki: Sisälähetysseuran kirjapaino Raamattutalo 1981.
Muunkielisiä tai muiden maiden virsi- tai laulukirjoja (n=7) ja hakusivusto (n=1)
<i>Colours of Grace [CG]:</i> Colours of Grace. Gesangbuch der Gemeinschaft Evangelischer Kirchen in Europa (GEKE) – –. Strube Edition 6353. München: Strube Verlag GmbH 2006.
<i>Evangelisches Gesangbuch [EG]:</i> Evangelisches Gesangbuch 2000. Ausgabe für die Evangelische Landeskirche Anhalts – –. Berlin: Evangelisches Haupt-Bibelgesellschaft.
<i>Gotteslob [GL]:</i> Gotteslob 2013. Katholisches Gebet- und Gesangbuch. Ausgabe für die Erzdiözese München und Freising. Stuttgart/München: Katholische Bibelanstalt GmbH / Verlag Sankt Michaelsbund.
<i>Hymnary:</i> Hymnary.org. A comprehensive index of hymns and hymnals. URL: hymnary.org. [www.hakusivusto]
<i>Psalmbok [PsB]:</i> Svensk psalmbok för den evangelisk-lutherska kyrkan i Finland 1986. [Helsinki]: Församlingsförbundets Förlags Ab.
<i>Ruotsin kirkon virsikirja [RVK]:</i> Ruotsin kirkon virsikirja suomeksi 2002. Verbum: Ruotsin kirkko 2003.
<i>Sálmabók íslensku kirkjunnar. Sálmur 516 [Lofsöngur].</i> Luettu 1.12.2018. URL: tru.is/salmabok?q=516.-%D3%2C+Gu%F0+vors+lands&n=3
<i>Unisono:</i> Unisono 1997. Ökumenische mehrsprachige Lieder der Christenheit. – – Hrg. von der Internationalen Arbeitsgemeinschaft für Hymnologie – IAH. Red. Markus Jenny, Andreas Marti, Franz Karl Praßl. Graz: Verlag Zeitpunkt Schnider.

MUUT LAULUKOKOELMAT TAI LÄHTEET (n=28)
Hengellisten toivelaulujen kokoelmat tai vastaavat julkaisut (n=5)
<i>Hartaita toivelauluja:</i> Hartaita toivelauluja. Toim. Ilkka Kuusisto ja Ari Nieminen. Helsinki: Musiikki Fazer Musik 1985.
<i>Jää kuuntelemaan:</i> Jää kuuntelemaan. Laulu joka jätti jäljen. Toim. Pia Perkiö. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Otava 1994.
<i>Parhaat hengelliset laulut:</i> Parhaat hengelliset laulut. Helsinki: Kirjapaja Oy, Warner/Chappell Music Finland Oy 2001.
<i>STK:</i> Suuri toivelaulukirja. Hengellisiä lauluja. Toim. Virpi Kari & Kai Airinen. Helsinki: Warner/Chappell Music Finland Oy, Suuri Suomalainen Kirjakerho Oy 2002.
<i>Yhteen ääneen:</i> Yhteen ääneen. Suomalaisia hengellisiä lauluja 2015. Toim. Sade Bartling. 1. painos. Helsinki: Suomen Kirkkomusiikkiliitto ry.
Lauluntekijöiden ja musiikkiryhmien omaan tuotantoon keskittyvät laulukokoelmat tai muut lähteet (n=11)
<i>Kaikki tai ei...:</i> Simojoki, Pekka 2008. Kaikki tai ei mitään. 5. painos. Helsinki: Suomen Lähetysseura.
<i>Laulureppu:</i> Salminen, Jukka 2006. Laulureppu. Hämeenlinna: Päivä Osakeyhtiö.
<i>Liian suuret...:</i> Salminen, Jukka 1985. Liian suuret hampaat ja muita mukavia lastenlauluja. 1. painos. [Lohja]: Karas-sana Oy.
<i>Mustarastas:</i> Haapala, Kari 2001. Laulut jäävät elämään. Mustarastaa laulut ja muut. Helsinki: Suomen Lähetysseura.
<i>Ohls:</i> Ohls, Petter 1978. Ymär Turkkilainen. Laulukuvakirja. Helsinki: Musiikki Fazer.
<i>Pieni enkeli:</i> Salminen, Jukka 2001. Pieni enkeli. Jukka Salmisen lauluja lapsille. [Helsinki]: Kirjapaja Oy.
<i>Tuhatta...:</i> Simojoki, Pekka 2006. Tuhatta ja sataa & muita mukavia lastenlauluja. Helsinki: Suomen Lähetysseura.
<i>Tule ystäväksi:</i> Tule ystäväksi. Jukka Salmisen lastenlauluja. Toim. Virpi Kari. [Espoo]: Warner/Chappell Music Finland Oy 1999.
<i>Tulus:</i> Tulus. Olen löytänyt tähden kirkkaimman. Nuottikirja. 29 kuoro- ja soitinnuottia vuosilta 1995–2006. [Jyväskylä]: Tulus-kuoron tuki ry 2006.
<i>Tänään häneen:</i> Kaskinen, Anna-Mari ja Simojoki, Pekka 1996. Tänään häneen uskon. Kootut laulut. 2. painos. Helsinki: Suomen Lähetysseura.
<i>Ystävyyden talo:</i> Simojoki, Pekka 1999. Ystävyyden talo. Pekka Simojoen parhaat lastenlaulut. Helsinki: Suomen Lähetysseura.
Musiikinhistorialliset laulukokoelmat tai muut lähteet (n=3) ja hakusivusto (n=1)
<i>Kättström Höök, Lena [2016].</i> Lucia i nytt ljus. Stockholm: Nordiska museets förlag.
<i>Piae Cantiones [PC]:</i> Piae Cantiones [1582/1625]. Vanhoja kirkko- ja koululauluja. Toim. Harald Andersén ja Timo Mäkinen. Helsinki: Edition Fazer 1967/1996.
<i>Piae Cantiones -laulukokoelma.</i> Mats Lillhannus. URL: http://www.lillhannus.net/piae-cantiones/ [www-hakusivusto]
<i>Tiernapojat:</i> Tiernapojat. Vanha [suomalainen] joulukuvaelma. Helsinki: Fennica Gehrman Oy 2006.
Musiikkipedagogiset laulukokoelmat (peruskoulu ja musiikin varhaiskasvatus) (n=5)
<i>Kuoron aika:</i> Alho, Leena-Maija; Perkiö, Soili; Rautanen, Osmo 1995. Kuoron aika. Oheislaulustoa peruskoulun ala-asteelle ja lapsikuorolle. Helsinki: WSOY.
<i>Pikkuväen musiikki:</i> Eerola, Kaija; Ruokonen, Inkeri 1993. Pikkuväen musiikki. Helsinki: Lasten Keskus.
<i>Nuori kuoro:</i> Kiiski, Paavo & Pohjola, Erkki 1974. Nuori kuoro 2. 20 kuorosävellystä kuudelta vuosisadalta sopraano- ja altoäänille. Helsinki: Musiikki Fazer.
<i>Laulutunti:</i> Perkiö, Soili; Salovaara, Ilkka 2005. Laulutunti. Lauluja luokille 3-6. 1.painos. Helsinki: WSOY.
<i>Strähle:</i> Strähle, L. J. G. (sov. ja toim.) [1970]. 3-äänisiä hengellisiä lauluja koulun käyttöön. Helsinki: Musiikki Fazer.
Lauluperinnekokoelmat (n=3)
<i>Kodin LK:</i> Kodin juhlien laulukirja. Valikoinut Laura Voipio. Helsinki: Kirjapaja Oy 1998.
<i>LOL:</i> Lasten oma lauluvuosi. Toim. Hannele Soljander-Halme. Helsinki: Lasten Keskus 2016.
<i>SuomLL:</i> Suomalaisten lempilauluja. Toim. Matti Korva, Petter Ohls, Soili Perkiö. Helsinki: Werner Söderström Osakeyhtiö 1993.

LIITE 11

Uskonnon oppikirjojen laululiitteiden laulut

NRO	Oppikirja - sivunro	Yhtenäistetty nimeke (N=128)	Alkusanat...	Sanoittaja	Säveltäjä
UE001	T1-107	Adventtilaulu	<i>Yksi kynttilä syttyy päälle maan...</i>	Karoliina Vidgrén	Karoliina Vidgrén
UE002 = MUS003	ME6-163	All night, all day	<i>All night, all day...</i>	Trad. Spiritual (suom. S. P. Asunta)	Spiritual
UE003 = MUS004	ME3-4-173 / T1-101 / T3-99 / SK1-2-144	Anna anteeksi	<i>Liian usein kiusaan ja kähisen...</i>	Jukka Salminen	Jukka Salminen
UE004	T6-113	Anna mun etsiä	<i>Yötuuli heiluttaa täällä verhoa...</i>	Pekka Ruuska	Pekka Ruuska
UE005	T1-96	Ekaluokkalaisen laulu	<i>Reppu pakattuna lähden...</i>	Petra Tossavainen	Karoliina Vidgrén
UE006 = MUS014	SK1-2-145	Enkeli taivaan	<i>Enkeli taivaan lausui näin...</i>	Martti Luther (suom. J. Krohn, H. Maskulainen)	Saksa 1539
UE007	ME5-119	Evankeliumi	<i>Pahuutensa tähden tänään vaikeroi...</i>	Anna-Mari Kaskinen	Pekka Simojoki
UE008 = MUS019	T3-106	Heinillä härkien	<i>Heinillä härkien kaukalon...</i>	(suom. M. Korpiolahti)	Ranska
UE009	T4-112	Herran rukouksesta	<i>Kerran Jeesuksen oppilaat pyysivät...</i>	Tapani Saarinen	Tapani Saarinen
UE010	T4-116	Hiljaisen viikon laulu	<i>Sunnuntaina ilo valtaa...</i>	Anna-Mari Kaskinen	Jukka Salminen
UE011 = MUS023	SK1-2-146	Hoosianna	<i>Hoosianna Daavidin poika...</i>	Raamattu: Matt. 21:9 pohjalta (suom. 1871)	G. J. Vogler
UE012	T3-99	Hyvä paimen	<i>Hyvä paimen rakastaa...</i>	Hilma Virtanen	R. Raala (Berndt Sarlin)
UE013	SK1-2-147	Hyvää yötä Jumala	<i>Päivän touhut taakse jää...</i>	Maissa Savolainen	Jukka Salminen
UE014	T5-105	Hän ei ole enää täällä	<i>Miksi hiivit hänen haudalleen...</i>	Pekka Simojoki	Pekka Simojoki
UE015	T2-110	Ihmeidentekijän matkassa	<i>Jeesus, Jeesus kulki tiellä hyvää...</i>	Mari Salli	Mari Salli
UE016 = MUS026	T2-105	Ilouutinen	<i>Nyt taivaat avautuu, laulaa...</i>	Jaakko Löytty	Jaakko Löytty
UE017	ME6-163	Isä, Jumala	<i>Isä, Jumala, rauha lahjoita...</i>	Ilkka Kalliokoski	Ilkka Kalliokoski
UE018	T3-109	Jeesus, kutsut minutkin	<i>Jeesus, kutsut minutkin...</i>	Anna-Mari Kaskinen	Taneli Kuusisto
UE019	SK1-2-148	Jeesus, sinuun turvaten	<i>Jeesus, sinuun turvaten...</i>	Maija Konttinen (uud. J. Haavio)	Böömil. 1541
UE020	SK1-2-149	Jeesus, sinä itsekin	<i>Jeesus, sinä itsekin...</i>	Anna-Mari Kaskinen	Taneli Kuusisto
UE021 = MUS029	SK1-2-151	Jo joutui armas aika	<i>Jo joutui armas aika...</i>	Israel Komodin (suom. E. Cajanus, uud. N. Rauhala)	Ruotsal. sävelmä
UE022	T4-108	Johannes	<i>Ennen Jeesusta tuli maailmaan...</i>	Jukka Salminen	Jukka Salminen

NRO	Oppikirja - sivunro	Yhtenäistetty nimeke	Alkusanat...	Sanoittaja	Säveltäjä
UE023	T1-103	Jokainen on kaunis	Niin usein olen julisteita seiniin...	Pekka Simojoki	Pekka Simojoki
UE024 = MUS036	T5-104	Joulun suuri salaisuus	Joulun suuri salaisuus...	Anna-Mari Kaskinen	Petri Laaksonen
UE025 = MUS038	T4-115	Jouluna Jumala syntyi	Jouluna Jumala syntyi...	Trad. Suomi / Kanteletar	Suomi / Kaleval. säv.
UE026 = MUS039	T3-107	Joulupuu on rakennettu	Joulupuu on rakennettu...	K. O. Schöneman	Trad. Suomi
UE027	T5-106	Jumalan karitsa	On Jeesuksen uhrissa...	Antti Saarenketo	Jussi Pyysalo
UE028	ME3-4-174 /SK1-2-152	Jumalan kämmenellä	Jumalan kämmenellä...	Pirkko Halonen	Pirkko Halonen
UE029 = MUS045	T6-115	Jäähvyäiset	On aika hiljaa kiittää...	Anna-Mari Kaskinen	Pekka Simojoki
UE030	ME6-163	Kaikki saavat tulla	Kaikki saavat tulla armoa omistamaan...	Anna-Mari Kaskinen	Pekka Simojoki
UE031	T4-110	Kala-Pekka	Ja Pekka oli kalamies...	Jaakko Löytty	Jaakko Löytty
UE032	T6-115	Katson silmiin	Itseni taas löytää sain...	Lasse Heikkilä	Lasse Heikkilä
UE033	SK1-2-153	Kiitoslaulu	Kiitos Isä, Luoja taivaan, maan...	Jukka Salminen	Jukka Salminen
UE034	T1-97	Kirkonrotta	Tähtimäen kirkossa asuu hauska Rotta...	Petra Tossavainen & Karoliina Vidgrén	Karoliina Vidgrén
UE035	ME5-119 / T1-98	Kirkossa	Tuli kirkkoon mies ja lapsi...	Mirjami Lähteenkorva	Tapani Nuutinen
UE036 = MUS050	ME3-4-175 / T1-110	Kohti pääsiäistä	Laskiainen lasketaan...	Pirkko Arola	Pekka Björninen
UE037	T2-107 / T4-115	Kolme idän viisasta	Kolme idän viisasta, väsyneinä...	J. H. Hopkins (suom. L. Tenkku)	J. H. Hopkins
UE038 = MUS053	T5-107	Kristus nousi kuolleista	Kristus nousi kuolleista...	Ortodoksinen pääsiäis-tropari / Kirkkoveisu	Ortodoksinen pääsiäis-tropari / Kirkkoveisu
UE039	ME5-120 / ME6-164	Kuljeta ja johda	Pieni on äänemme...	Pekka Ruuska	Pekka Ruuska ja Jaakko Löytty
UE040	SK1-2-155	Kun äidit lapsiansa	Kun äidit lapsiansa...	Carla Jepsso (suom. J. Haavio, uud. suom. A.-M. Raittila)	Melchior Vulpus
UE041	T5-108	Kuule, hyvä Jumala	Aina en jaksaisi istua hiljaa...	Anna-Mari Kaskinen	Pekka Simojoki
UE042 = MUS057	SK1-2-154	Kuule, Isä taivaan	Kuule, Isä taivaan, pyyntö tää...	(suom. J. Löytty)	Enoch Sontonga
UE043	T4-107	Kuuletko tuulen laulavan?	Kuuletko tuulen laulavan...	(suom. A.-M. Kaskinen)	Trad. Afrikkal. kansansäv.
UE044	ME3-4-176 / T2-101	Käsi kädessä	Kun on toisessa kädessä Jumala...	Tuula-Maria Vartiainen	Tuomo Nikkola
UE045	T5-110	Käyn kotisatamaan	Kun kirkostasi lähen nyt arkielämään...	Antti Saarenketo	Jussi Pyysalo
UE046	ME5-120 / ME6-164	Lahjalaulu	Lahjoillasi meitä siunaat...	Jaakko Löytty	Jaakko Löytty
UE047	ME3-4-176	Lapset saavat tulla	Lapset saavat tulla...	Anna-Mari Kaskinen	Jukka Salminen
UE048	ME3-4-177	Lasten adventtilaulu	Valmistakaa Jeesukselle tie...	Pirkko Halonen	Pirkko Halonen

NRO	Oppikirja -sivunro	Yhtenäistetty nimeke	Alkusanat...	Sanoittaja	Säveltäjä
UE049	SK1-2-157	Lensi maahan enkeli	<i>Lensi maahan enkeli...</i>	Jaakko Haavio, Niilo Rauhala (Matt 28:1-8 pohjalta)	Kaarlo Voipio
UE050	T2-100	Lintu pieni, lintuseni	<i>Lintu pieni, lintuseni...</i>	Pia Perkiö	Jaakko Löytty
UE051	SK1-2-158	Luoja enkeleineen	<i>Luoja enkeleineen hoivaa maailmaa...</i>	Johann Wilhelm Hey (suom. K. V. Tamminen, J. Haavio, A.-M. Raittila)	L. J. G. Strähle
UE052	ME3-4-177	Luomislaulu	<i>Suuri valo jälkeen yön...</i>	Pirkko Arola	Jukka Salminen
UE053	SK1-2-156	Lähellä sydäntä	<i>Kun sade lyö ikkunaa vasten...</i>	Anna-Mari Kaskinen	Pekka Simojoki
UE054	T2-104	Maria, Josef ja aasi	<i>Maria, Josef ja aasi Juudean...</i>	Juhani Forsberg	Juhani Forsberg
UE055	ME3-4-178 / T2-98	Me istuudumme piiriin	<i>Me istuudumme piiriin...</i>	Margareta Melin (suom. A.-M. Kaskinen)	L.-Å. Lundberg
UE056	ME6-165 / T5-111	Me saamme kasvaa	<i>Kuningas kerran pellon raivasi...</i>	Jaakko Löytty	Jaakko Löytty
UE057	T5-109	Meille aurinko paistaa	<i>Laulu valtaa hiljaisuud...</i>	Anna-Mari Kaskinen	Pekka Simojoki
UE058	ME5-121 / T3-100	Mennään kotiin	<i>Vaikka hiekka joskus onkin kuumaa...</i>	Trad. Etelä-Afrikka (suom. J. Löytty)	Trad. Etelä-Afrikka
UE059	T5-115	Milloin opin lapsen lailla	<i>Milloin opin lapsen lailla...</i>	(suom. Wilhelmi Malmivaara)	Gustav Düben
UE060	ME5-121	Minne tie vie	<i>Palavan pensaan minulle näytit...</i>	Kari Haapala	Kari Haapala
UE061	T1-108	Minulla on kirja	<i>Minulla on kirja, rakkaampi kuin...</i>	Anna-Mari Kaskinen	Petri Laaksonen
UE062	ME5-122 / ME6-165	Minä uskon	<i>Minä uskon maailman Luojaan...</i>	Anna-Mari Kaskinen	Pekka Simojoki
UE063	T5-114	Minä uskon	<i>Kuka vielä uskoo maan ja taivaan Luojaan...</i>	Lasse Heikkilä	Lasse Heikkilä
UE064	ME3-4-178 / T3-101	Mooses-lapsi	<i>Äiti punoo kehdon...</i>	Aili Karimies (uud.muok. A.-M. Kaskinen)	Margareta Voipio
UE065	T4-107	Muista joka päivä	<i>Paljon ois aihetta lapsella kiittää...</i>	Oke Peltonen	Väinö Viitasalo
UE066	T1-111	Mä mistä kiittäisin?	<i>Lapsi istui hiljaa mietteissään...</i>	Petra Tossavainen	Karoliina Vidgrén
UE067 = MUS074	ME3-4-179 / T3-103	Mä olen niin pienoinen	<i>Mä olen niin pienoinen...</i>	Immi Hellén	Mikael Nyberg
UE068	SK1-2-159	Mä silmät luon ylös taivaaseen	<i>Mä silmät luon ylös taivaaseen...</i>	Johan Ludvig Runeberg (uud. J. Krohn)	Rudolf Lagi
UE069	ME3-4-179 / T2-108	Neljä kertojaa	<i>Matteus, Markus, Luukas ja Johannes...</i>	Kaija Pispä	Jaakko Löytty
UE070	T6-109	Niin kuin silloin kerran	<i>Niin kuin kansa silloin kerran...</i>	Anna-Mari Kaskinen	Pekka Simojoki
UE071	T2-109	Nooa, rakenna Herralte arkki	<i>Nooa, rakenna Herralte arkki...</i>	Trad.	Trad.
UE072	ME3-4-180 / SK1-2-160	Nuori neitsyt Maria	<i>Nuori neitsyt Maria...</i>	Eero Veneskoski	Taneli Kuusisto

NRO	Oppikirja - sivunro	Yhtenäistetty nimeke	Alkusanat...	Sanoittaja	Säveltäjä
UE073 = MUS079	SK1-2-161	Nyt sytytämme kynttilän	Nyt sytytämme kynttilän...	Sigurd Muri (suom. Anna-Maija Raittila)	Emmy Köhler
UE074	T1-100	Ojennan käteni	Kenelle, kenelle ojennan käteni...	Pirkko Halonen	Pirkko Halonen
UE075	ME3-4-180	Olen pieni ja onnellinen	Olen pieni ja onnellinen...	Maila Mikkola	Maila Mikkola
UE076	T1-104	Oma enkelini	Oletko sinä minun suojelusenkeli...	Petra Tossavainen	Karoliina Vidgrén
UE077	ME3-4-181	On paikka perheessä Jumalan	On paikka perheessä Jumalan...	Eva Norberg Hagberg	Per-Erik Styf
UE078	T4-109	Opetuslapset	Yksi, kaksi, kolme, neljä, yli kymmenen...	Jukka Salminen	Jukka Salminen
UE079	T5-113	Outoja voimia	Elämässä on niin outoja voimia...	Lasse Heikkilä	Lasse Heikkilä
UE080	T2-106	Paimenten joulupäivä	Paimenet jo Betlehemiin rientävät...	Trad. Puola (suom. A.Jaantila)	Trad. Puola
UE081	T5-103	Palmunlehviin peitty maa	Palmunlehviin peitty maa...	Anna-Mari Kaskinen	Pekka Simojoki
UE082 = MUS090	T3-108	Pienen aasin askeleet	Pienen aasin askeleet...	Paula Sainio	Paula Sainio
UE083 = MUS092	SK1-2-162	Pieni joululaulu	Pieni lapsi nukkuu seimen oljilla...	Pirkko Halonen	Pirkko Halonen
UE084 = MUS093	T3-106 / SK1-2-163	Pieni liekki	Pieni liekki tänään syttyy...	Anna-Mari Kaskinen	Pekka Simojoki
UE085	SK1-2-164	Pieni siemen	Niin puut ja pensaat, ruoho vielä puuttui...	Jukka Salminen	Jukka Salminen
UE086	T6-117	Pohjalainen uskontunnustus	Sana suusta Jumalan saa ihmeet aikaan...	Lasse Heikkilä	Lasse Heikkilä
UE087	T1-109	Pääsiäinen, juhla meidän	Ehkä mietit miksi suklaamunan söit sä...	Karoliina Vidgrén	Karoliina Vidgrén
UE088	T5-107	Rakas Jeesus	Näin Jeesusta vain mä...	(suom. S. Puhtila)	J. S. Bach
UE089	ME6-166	Rakkaus on lahja Jumalan	Vaikka minä voisin vuoret siirtää...	Pekka Simojoki	Pekka Simojoki
UE090	ME3-4-181 / ME6-166 / T1-105	Rukous on silta	Joskus sisimpäämme kasvaa ilon kukkamaa...	Anna-Mari Kaskinen	Jukka Salminen
UE091	T1-99 / T2-103	Saa kirkkoon kaikki tulla	Nyt lähdetään tutustumaan kirkkoon...	Petra Tossavainen	Karoliina Vidgrén
UE092	ME3-4-182 / SK1-2-150	Satatuhatta tähteä	Satatuhatta tähteä loistaa...	Jaakko Haavio	Tuomo Nikkola
UE093	T6-114	Sateenkaaren luo	Sanoit päässä sateenkaaren...	Tero Huvi	Tero Huvi
UE094 = MUS108	ME3-4-182 / T4-114	Seuraa tähteä	Kuule, kallis ystävä...	(suom. J. Löytty)	Trad. Senegal
UE095	ME5-122	Sillä sinun on valtakunta	Veli veljeään vastaan nyt siunaten käy...	Kaija Pispä	Jaakko Löytty
UE096	T6-116	Siunaa lapsiasi	Herra, eteesi sun minä kun rauhoitun...	Lasse Heikkilä	Lasse Heikkilä
UE097	T2-102	Suojellen, varjellen	Päivän leikit, askareet...	Jukka Salminen	Jukka Salminen
UE098 = MUS114	T3-104	Suojelusenkeli	Maan korvessa kulkevi lapsosen...	Immi Hellén	P. J. Hannikainen
UE099	T6-109	Sydämeistäni	Minä joka juuri itkin...	Anna-Mari Kaskinen	Pekka Simojoki

NRO	Oppikirja - sivunro	Yhtenäistetty nimeke	Alkusanat...	Sanoittaja	Säveltäjä
UE100 = MUS118	T2-112 / T4-117 / T5-106	Tahdon muistaa pitkäperjantain	<i>Kolme ristiä karheaa hautakummulle kohoaa...</i>	Anna-Mari Kaskinen	Pekka Simojoki
UE101	ME3-4-183 / SK1-2-165	Taivaan Isä suojan antaa	<i>Taivaan Isä suojan antaa...</i>	Anna-Mari Kaskinen	Pekka Simojoki
UE102	T6-114	Te kaikki kansat tulkaa	<i>Te kaikki kansat tulkaa...</i>	Jacques Berthier (suom. A.-M. Raittila)	Jacques Berthier
UE103	T2-99	Tervetuloa Nepaliin	<i>Lähde matkaan, lähde vaeltamaan...</i>	Anna-Mari Kaskinen	Pekka Simojoki
UE104	T3-103	Tiedän paikan armahan	<i>Tiedän paikan armahan...</i>	Konstantin Raitio	Trad.
UE105 = MUS122	ME3-4-184	Tiellä ken vaeltaa (Adventtilaulu)	<i>Tiellä ken vaeltaa...</i>	(suom. J. Forsberg, Raamattu)	Josef Hadar
UE106	T3-102	Tiellä lasten on niin paljon mutkia	<i>Jaskus on niin kovin vaikeaa...</i>	Merja Uljas	Merja Uljas
UE107	ME5-123 / ME6-167 / T5-112	Tilkkutäkki	<i>On sängyn päälle levitetty...</i>	Kaija Pispaja Jaakko Löytty	Jaakko Löytty
UE108	T4-113	Toimivat kädet	<i>Maailmassa on niin paljon ihanaa...</i>	Pia Perkiö	Pekka Simojoki
UE109	ME5-123	Toinen toisiamme siunaten	<i>Nyt syleilynsä synkät pilvet...</i>	Jaakko Löytty	Jaakko Löytty
UE110	T1-106	Tule mukaan, Taivaan Isä	<i>Tule mukaan, Taivaan Isä...</i>	Anna-Mari Kaskinen	Pekka Simojoki
UE111	ME6-167	Tule, Pyhä Henki	<i>Tule, Pyhä Henki lailla tulen...</i>	Pekka Simojoki	Pekka Simojoki
UE112	ME5-124	Tule, rauhan Henki	<i>Tule, rauhan Henki, Henki Jumalan...</i>	Anna-Mari Kaskinen	Petri Laaksonen
UE113	ME6-167	Turvaudumme lupaukseen	<i>Jeesus sanoo: "Ottakaa ja syökää..."</i>	Jarkko Maukonen	Jarkko Maukonen
UE114 = MUS126	SK1-2-166	Tuulien teitä	<i>Lasken matkaan leijon kauneimman...</i>	Pirkko Arola	Jukka Salminen
UE115	T1-95 / T2-97	Tähtitunnari	<i>Oletko valmiina seuraamaan tähteä...</i>	Petra Tossavainen & Karoliina Vidgrén	Karoliina Vidgrén
UE116	ME5-124	Vaeltaja	<i>Oon onnellinen vaeltaja...</i>	Trad. (suom. L. Lindell)	Trad.
UE117	T3-105	Valtakunnan saamme	<i>Kulje huomista päin...</i>	Trad. Etelä-Afrikka (suom. P. Simojoki)	Trad. Etelä-Afrikka
UE118	T6-114	Valvomaan ja rukoilemaan	<i>Valvomaan ja rukoilemaan...</i>	Jacques Berthier (suom. A.-M. Raittila)	Jacques Berthier
UE119	T6-110	Varjossa öljypuiden	<i>Varjossa öljypuiden, loisteessa tähtien...</i>	Antti Saarenketo	Jussi Pyysalo
UE120	T1-100	Vielä tilaa on	<i>Vielä tilaa on...</i>	Jukka Salminen	Jukka Salminen
UE121	SK1-2-167	Vieraalla maalla kaukana	<i>Vieraalla maalla kaukana...</i>	Cecil Frances Alexander (suom. J. Haavio)	Englantil. sävelmä
UE122	T2-111	Viisi leipää, kaksi kalaa	<i>Viisi leipää, kaksi kalaa....</i>	Jukka Salminen	Jukka Salminen

NRO	Oppikirja - sivunro	Yhtenäistetty nimeke	Alkusanat...	Sanoittaja	Säveltäjä
UE123	T6-112	Vuorilaulu	<i>Niin kuin vuoret nää ympäri...</i>	Jukka Leppi- lampi, Seppo Ahtinen, Jari Kekäle	Jukka Leppilampi
UE124	T4-111	Yhdessä on hyvä olla	<i>Yhdessä on hyvä olla...</i>	Anna-Mari Kaskinen	Petri Laaksonen
UE125 vrt. MUS279	T1-102	Ystävyys on yhteistä työtä	<i>Ystävyys on yhteistä työtä...</i>	Jukka Salminen	Jukka Salminen
UE126	SK1-2-168	Ystävä sä lapsien	<i>Ystävä sä lapsien...</i>	Ruotsalainen, Siri Dahlquist (suom. A. Jännes, L. Pohjanpää, komitea)	Ivar Widéen
UE127	ME3-4-185 / T3-105	Yössä pimeässä	<i>Yössä pimeässä Jaakob nähdä saa...</i>	Anders Frostenson	Karl Hauer, Ernst Heinrich
UE128	T6-111	Älä pelkää	<i>Tunnen pelon vyöryvän...</i>	Ilkka Puhakka	Ilkka Puhakka

LIITE 12

Musiikin oppikirjojen uskonnolliset laulut

NRO	Oppikirja - Sivunro	Yhtenäistetty nimeke (N=134)	Alkusanat...	Sanoittaja	Säveltäjä
MUS001	S5-6- 154-155	A vule kile masango	<i>A vule kile masango...</i>	Trad. Etelä- Afrikka/zulu (kansanlaulu)	Etelä- Afrikka/zulu (kansanlaulu)
MUS002	MM3-4-231	Adventin aika	<i>Taas pieni poika Daavidin...</i>	san. Britt G. Hallqvist (suom. M. Hyttiäinen)	Olle Widenstrand
MUS003 = UE002	MA1-2-234 (vain suom.) /MM3-4-221	All night, all day / Öin ja päivin	<i>All night, all day... / Öin ja päivin...</i>	Trad. Spiritual (suom. S. P. Asunta)	Spiritual
MUS004 = UE003	MM1-2-013	Anna anteeksi	<i>Liian usein kiusaan ja kähisen...</i>	Jukka Salminen	Jukka Salminen
MUS005	S3-4-157	Annan kaareni nousta	<i>Uuden liiton teen teidän...</i>	Jukka Salminen	Jukka Salminen
MUS006	MA3-4-178	Benedicamus Domino	<i>Lampaita paimen vartioi... / Als ich bei meinen Schafen...</i>	[Saksa / Köln 1621] (suom. L.-M. Alho)	Saksa [Würzburg 1622]
MUS007	S1-2-134	Betlehemin tallissa	<i>Ei ollut paikkaa muualla...</i>	Trad. Ranska (suom. L. Tenkku)	Ranska
MUS008	MA5-6-205	Burden down, Lord	<i>Burden down, Lord...</i>	Trad. Spiritual (suom. M. Krokfors)	Spiritual (sov. L. Maierhofer)
MUS009	MA5-6-217	Da pacem Domine	<i>Da pacem Domine...</i>	M. Krokfors	1600-luvulta
MUS010	S3-4-138	Dem dry bones	<i>Ezekiel cried, "Dem dry bo..."</i>	Trad. Spiritual	Spiritual
MUS011	S3-4-055 / MA5-6-217	Dona nobis pacem / Anna meille rauha	<i>Dona nobis pacem...</i>	Trad.	Trad.
MUS012	MA5-6-203	Elämän siiville	<i>Kun synnyin, sain lahjan...</i>	Tytty Issakainen	Pekka Simojoki
MUS013	MA3-4-176	En etsi valtaa, loistoa	<i>En etsi valtaa, loistoa...</i>	Z. Topelius	Jean Sibelius
MUS014 = UE006	S3-4-072 / MM1-2-195 /MM3-4-243 / S1-2-137 / MA5-6-171 / SL3-065	Enkeli taivaan / Vom Himmel hoch	<i>Enkeli taivaan... / Vom Himmel hoch...</i>	Martti Luther (suom. J. Krohn, H. Maskulainen)	Saksa 1539
MUS015	S3-4-073	Enkelten laulu	<i>Hiljaa niin hiljaa kautta avaruuden...</i>	(suom. K. Ala- Pöytänen)	I. Rasmussen
MUS016	MA5-6-178	Ensimmäinen joulu / The First Noel	<i>Joulu ensimmäinen tuo, jolloin...</i>	Trad. 1833 (suom. S. Puhtila)	Englanti
MUS017	S5-6-104	Gaudete	<i>Gaudete, gaudete...</i>	Piae Cantiones	Piae Cantiones
MUS018	MA5-6-216	Halleluja	<i>Halleluja...</i>	Karen Lafferty (suom. T. Aho)	Karen Lafferty / Trad. [Taizé]
MUS019 = UE008	S3-4-080 / MA1-2-217 / MA3-4-172 / MM3-4-243	Heinillä härkien	<i>Heinillä härkien...</i>	(suom. M. Korpilahti)	Ranska
MUS020	MA1-2-213	Herootes (Tiernapoikien laulu)	<i>Herootes hän se ajoi...</i>	Trad. Suomi	Trad. Suomi
MUS021	MA5-6-276	He's got the whole world	<i>He's got the whole world...</i>	Trad. Spiritual	Trad.

NRO	Oppikirja -sivunro	Yhtenäistetty nimeke	Alkusanat...	Sanoittaja	Säveltäjä
MUS022	MA3-4-036	Hiljainen tienoo	<i>Hiljainen tienoo...</i>	(suom. P. Kiiski)	Trad. Ukraina
MUS023 = UE011	MM1-2-196 /MM3-4-230 / S1-2-116 / S3-4-067 / MA3-4-170 / MA5-6-170	Hoosianna	<i>Hoosianna...</i>	Raamattu: Matt. 21:9 pohjalta (suom. 1871)	G. J. Vogler
MUS024	MA5-6-172	Hyvää iltaa	<i>Hyvää iltaa...</i>	Trad. Suomi	Trad. Suomi
MUS025	S3-4-079	Ilon päivä verraton / Dies est laetitiae	<i>Ilon päivä verraton...</i>	Piae Cantiones (suom. J. Finno, S. P. Asunta, A.-M. Raittila)	Piae Cantiones
MUS026 = UE016	MM3-4-245 / MA3-4-185	Ilouutinen	<i>Nyt taivaat avautuu, laulaa...</i>	Jaakko Löytty	Jaakko Löytty
MUS027	S3-4-118 / MA3-4-218	Islannin kansallislaulu	<i>Oi Jumala, sa Islannin... / Ó, Gud vors lands...</i>	Matthias Jochumsen (suom. M. Korpilahti)	Sveinbjörn Sveinbjörnsson
MUS028	S1-2-105	Isä meidän	<i>Isä meidän, joka...</i>	Raamattu	Sanna Salminen
MUS029 = UE021	S1-2-254 / S3-4-195 / SL3-114	Jo joutui armas / Suvivirsi	<i>Jo joutui armas...</i>	Israel Komodin (suom. E. Cajanus, uud. N. Rauhala)	Ruotsal. Sävelmä
MUS030	MA3-4-183	Joulu joka päivä	<i>Nyt joululaulut kaikuu yössä taas...</i>	Joy Webb (suom. K. Kosonen)	Joy Webb
MUS031	MM3-4-246 / S1-2-144 / MA3-4-182	Joulu saapuu jokaiselle	<i>Piparin tuoksua, tonttujen juoksua...</i>	Jukka Salminen	Jukka Salminen
MUS032	S1-2-136	Jouluaamuna	<i>Jouluaamuna aikaisin...</i>	Petter Ohls	Petter Ohls
MUS033	S1-2-146- 147	Joulukirkkoon (yht. 13 säk.)	<i>Kello löi jo viisi...</i>	Immi Hellén	R. Raala / Berndt Sarlin
MUS034	MM3-4-242 / SL3-065 / MA1-2-217 / MA3-4-173	Joulun kellot (AM)	<i>Hiljaa, hiljaa joulun kellot kajahtaa...</i>	Helmi Auvinen	Armas Maasalo
MUS035	S5-6-105	Joulun kellot (PJH)	<i>Hiljaa, hiljaa helkkyellen joulun kellot...</i>	P. J. Hannikainen	P. J. Hannikainen
MUS036 = UE024	MM3-4-247 / SL4-059	Joulun suuri salaisuus	<i>Joulun suuri salaisuus...</i>	Anna-Mari Kaskinen	Petri Laaksonen
MUS037	MA5-6-183	Joulun tunnelma	<i>Nyt joulun kellot näin...</i>	Turkka Mali	Meiju Suvas
MUS038 = UE025	S1-2-134 / MA1-2-212	Jouluna Jumala syntyi	<i>Jouluna Jumala syntyi...</i>	Trad. Suomi / Kanteletar	Suomi / Kaleval. säv.
MUS039 = UE026	MA1-2-216 / S1-2-145	Joulupuu on rakennettu (5 säk.)	<i>Joulupuu on rakennettu...</i>	K. O. Schönemann	Trad. Suomi
MUS040	MM5-6-238	Joulurauhaa julistaa / Merry Christmas Everyone	<i>Lumikylvyn taivas...</i>	Shakin Stevens - John David / Bob Heatlie (suom. M. Mali)	Shakin Stevens - John David / Bob Heatlie
MUS041	MA1-2-213	Jouluvirsi	<i>Riemuinen virsi soikoon kautta maiden...</i>	(suom. L. Tenkku)	Ukraina
MUS042	MM3-4-243 / MA3-4-173	Jouluyö, juhlayö	<i>Jouluyö, juhlayö...</i>	Joseph Mohr (suom. K. O. Schöneman)	Franz Gruber
MUS043	MA5-6-174	Jubilate Domino	<i>Jubilate Domino...</i>	Trad.	Gunild Keetman - Minna Ronnefeld

NRO	Oppikirja -sivunro	Yhtenäistetty nimeke	Alkusanat...	Sanoittaja	Säveltäjä
MUS044	MM3-4-248	Juhlapäivä suurin	Taas on juhlapäivä suurin...	(suom. T. Malil)	Valerie Collison
MUS045 = UE029	MA5-6-209	Jäähvyäiset	On aika hiljaa kiittää...	Anna-Mari Kaskinen	Pekka Simojoki
MUS046	MA5-6-159	Katso luontoa ja huomaa	Katso kukkaa, jonka terälehdet...	Vexi Salmi	Matti Siitonen
MUS047	MA5-6-121 / MM3-4-096 / S3-4-179	Kesäpäivä Kangasalla	Mä oksalla ylimmällä...	Sakari Topelius (suom. P. J. Hannikainen)	Gabriel Linßen
MUS048	S5-6-202	Khaa tsau banleeng / Riemulaulu	Khaa tsau banleeng... / Nyt laulakaamme iloiten...	tuntematon (thai); Pirkko Arola(?), (suom. P. Granström)	(sov.?) Naga Boriputt / Thaimaa
MUS049	MA1-2-231	Kiitän Isää Taivaan	Illoin saan olla kuin lintu...	Maaria Salmi	Maaria Salmi
MUS050 = UE036	SL4-093 / S3-4-154	Kohti pääsiäistä (säk. 1., 2., 5., 7., 8.)	Laskiainen lasketaan...	Pirkko Arola	Pekka Björninen
MUS051	MA5-6-179	Kolmen kuninkaan marssi	Kulkeissain, mä tiellä nähä sain...	(suom. S. P. Asunta)	Ranska
MUS052	MA3-4-199	Kotomaamme	Täällä Pohjantähden alla...	J. F. Granlund	Suomi / Trad.
MUS053 = UE038	S3-4-156 / MA3-4-202	Kristus nousi kuolleista / Pääsiäistropari	Kristus nousi kuolleista...	Ortodoksinen pääsiäistropari / Kirkkoveisu	Ortodoksinen pääsiäistropari / Kirkkoveisu
MUS054	MA3-4-171	Kristus syntyi, kiittääkää	Kristus syntyi, kiittääkää...	Sergei Okulov	Vanha kirkkosäv.
MUS055	MM1-2-210	Kuinka tätä ymmärrän?	Kuinka tätä ymmärrän?...	Anna-Mari Kaskinen	Jukka Salminen
MUS056	MA3-4-266	Kum ba yah	Kum ba yah...	Trad. Spiritual	Afro-amerikkal. laulu (sov. J. Törmälä)
MUS057 = UE042	MA1-2-136	Kuule, Isä taivaan / Siunaa koko maailmaa	Kuule, Isä taivaan, pyyntö tää...	(suom. J. Löytty)	Enoch Sontonga
MUS058	MM3-4-244 /MA5-6-174	Kuului laulu enkelten	Kuului laulu enkelten...	Trad. Ranska	Ranska
MUS060	S1-2-110	Kynttilän sytytän	Kynttilän sytytän...	Jukka Salminen	Jukka Salminen
MUS061	MM1-2-211	Lasten rukouslaulu	Rakas Jeesus, siunaa meitä...	Trad.	Outi-Mari Karpainen
MUS062	MA1-2-227	Laulu Suomesta	On pilvet hohtavan valkoiset...	Hannele Viitanen	Hannele Viitanen
MUS063	MA1-2-105	Leivolle	Ilon ääni ihanainen...	Kustaa Paturi / J.F. Granlund?	Joseph Haydn
MUS064	MA5-6-136-137	Lo yisa goy	Lo yisa goy...	Raamattu: Jes. 2:4	Trad. Juutalainen sävelmä
MUS065	S1-2-124	Lucia	Joulukuun kolmastoista katson...	Sanna Salminen	Sanna Salminen
MUS066	MM3-4-243 / SL4-065 / MA1-2-216 / MA3-4-172 / S3-4-080	Maa on niin kaunis / Toiviotretkellä	Maa on niin kaunis...	B.S. Ingemann / Hilja Haahti	Saksa
MUS067	MA5-6-186	Marian poika / Mary's Boy Child	Sai kuulla pieni Betlehem...	Trad. 1956 (suom. S. Puhtila)	Jester Hairston

NRO	Oppikirja - sivunro	Yhtenäistetty nimeke	Alkusanat...	Sanoittaja	Säveltäjä
MUS068	MA1-2-212	Marjatta, matala neiti	<i>Marjatta, matala neiti...</i>	Trad. Suomi	Suomi
MUS069	S5-6-115	Mary had a baby	<i>Mary had a baby...</i>	Trad. Spiritual	Spiritual
MUS070	S5-6-112-113	Matkalla / La jornada	<i>Matkalle lähteä täyt.../Din, din, din. Es...</i>	Trad. Venezuela (suom. P. Perkiö)	Venezuela
MUS071	S3-4-081 / MA5-6-176	Me käymme joulun viettohon	<i>Me käymme joulun viettohon...</i>	Mauno Isola	Martti Turunen
MUS072	S1-2-133	Melkior, Baltasar ja Kaspar	<i>Melkior, Baltasar ja Kaspar...</i>	Jukka Salminen	Jukka Salminen
MUS073	MA3-4-267	Mä kiitän	<i>Mä kiitän...</i>	Trad. Spiritual	Negro-spiritual
MUS074 = UE067	MA1-2-232	Mä olen niin pienoinen	<i>Mä olen niin pienoinen...</i>	Immi Hellén	Mikael Nyberg
MUS075	MA5-6-165	Niityt kaikki kukki taas / Tempus adest floridum	<i>Niityt kaikki kukki taas... / Tempus adest floridum...</i>	(suom. S. P. Asunta)	Piae Cantiones
MUS076	S1-2-119	Nostetaan lippu salkoon	<i>Isoisän ikään varttunut...</i>	Jukka Salminen	Jukka Salminen
MUS077	MA5-6-158	Nousta sain aamuun / Morning has broken	<i>Nousta sain aamuun... / Morning has broken...</i>	Eleanor Farjeon	säv. Bunessan / Irlantil. kansansäv. (sov. Cat Stevens)
MUS078	SL4-065 / MM3-4-237	Nyt syttyy valot tuhannet / Nu tändas tusen juljeljus	<i>Nyt syttyy valot tuhannet...</i>	Emmy Köhler (suom. Kullervo)	Emmy Köhler
MUS079 = UE073	MM3-4-230 / S1-2-117	Nyt sytytämme kynttilän	<i>Nyt sytytämme kynttilän...</i>	Sigurd Muri (suom. A.-M. Raittila)	Emmy Köhler
MUS080	MM5-6-237	Oi, ilo suuren suuri	<i>Oi, ilo suuren suuri...</i>	(suom. A. Soinne)	Sleesialainen joululaulu
MUS081	S5-6-205	Oi, muistatko vielä sen virren	<i>Oi, muistatko vielä sen virren...</i>	Eino Leino (1. säk.), Juho Railio (2-4. säk.)	Kari Haapala
MUS082	S1-2-104	Oliko se enkeli	<i>Oliko se enkeli...</i>	Kaisa Kautto	Kaisa Kautto
MUS083	SL4-064	Olkoon joulusi	<i>Olkoon joulusi...</i>	Elsa Oksanen	Hannu Jokelainen
MUS084	S3-4-081 / MA5-6-177	On hanget korkeat nietokset	<i>On hanget korkeat nietokset...</i>	Vilkuu Joukahainen	Jean Sibelius
MUS085	SL4-063	On jouluyö / Leise rieselt der Schnee	<i>Uinuu valkoinen maa...</i>	Eduard Ebel (suom. U. Jokinen)	Eduard Ebel
MUS086	MA5-6-172 / S3-4-075 / MM1-2-197	On lapsi syntynyt meille / Tiernapoikien joululaulu	<i>On lapsi syntynyt meille...</i>	Trad. Suomi	Suomi / Trad.
MUS087	MM1-2-199	Paimenet kedolla	<i>Kolme paimenta kedolla...</i>	Jukka Salminen	Jukka Salminen
MUS088	S1-2-131	Paimenten joululaulu	<i>Tähtien tietä matkaten...</i>	(suom. S. Puhtila)	Ranska
MUS089	MM5-6-130 / S3-4-078	Personent Hodie / Lapsot laulakaa	<i>Personent Hodie... / Lapsot laulakaa...</i>	(suom. H. Maskulainen, S. P. Asunta)	Piae Cantiones
MUS090 = UE082	MA1-2-210	Pienen aasin askeleet / Ratsastaja	<i>Pienen aasin askeleet...</i>	Paula Sainio	Paula Sainio
MUS091	MM1-2-195	Pienet kellot soittavat	<i>Pienet kellot soittavat...</i>	Jukka Salminen	Jukka Salminen
MUS092 = UE083	S1-2-130	Pieni joululaulu	<i>Pieni lapsi nukkuu seimen...</i>	Pirkko Halonen	Pirkko Halonen

NRO	Oppikirja - sivunro	Yhtenäistetty nimeke	Alkusanat...	Sanoittaja	Säveltäjä
MUS093 = UE084	MM1-2-196 /MA1-2-211	Pieni liekki	<i>Pieni liekki tänään...</i>	Anna-Mari Kaskinen	Pekka Simojoki Jussi
MUS094	SL4-054	Pilvipieiton alla	<i>Moni lapsi maailmalla...</i>	Juhani Konola	Rasinkangas
MUS095	MM3-4-236 /S5-6-103	Pyhä Lucia / Sankta Lucia / Santa Lucia	<i>Taivaalla tähtivyo...</i>	ital. Teodoro Cottrau, ruots. Sigrid Elmblad, (suom. E. Ainamo)	Italial. kansansäv.
MUS096	MA3-4-179	Pyhä yö / Leise rieselt der Schnee	<i>Lunta pehmeä maa... / Leise rieselt der Schnee...</i>	Eduard Ebel (suom. M. Linnankivi)	Säv. Trad. (?)
MUS097	MM3-4-255 /SL3-099	Pääsiäinen jatkaa saa	<i>Täältä kun lähemme kulkemaan...</i>	Anna-Mari Kaskinen	Pekka Simojoki
MUS098	MA1-2-237	Pääsiäinen tulla saa	<i>Joulun jälkeen loppiainen...</i>	Jukka Salminen	Jukka Salminen
MUS099	SL3-098 / MA3-4-203	Pääsiäisaamu	<i>Väistävät varjat ja yö poissa on...</i>	Matti Porola	Matti Porola
MUS100	MM1-2-213	Pääsiäisen värit	<i>Virpojen vitsakimput...</i>	Leena Tiilikka	Jukka Salminen
MUS101	MA3-4-202	Pääsiäiskaanon	<i>Niin tämä suuri päivä koitti...</i>	Jaakko Löytty	säv. Pakistan
MUS102	MM3-4-254 /S1-2-214	Pääsiäisviikon laulu	<i>Palmusunnuntaina saapui kaupunkiin...</i>	Suvi-Päivi Koski	Suvi-Päivi Koski
MUS103	MA1-2-236	Pääsiäisvirsi	<i>Tuo pääsiäinen armahin...</i>	Pyhäkoulu- lauluja 33	Samuel Howard
MUS104	MA3-4-033	Sadonkorjuulaulu	<i>Maa kasvansa kaunihiin...</i>	(suom. M. Linnankivi)	Etelä-Tiroli
MUS105	MM3-4-227	Sandilandi / Sandyland	<i>Et voi tehdä taloasi...</i>	(suom. L. Aalto)	Karen Lafferty
MUS106	MM3-4-177	Sanna	<i>Sanna...</i>	Trad. Hosanna (South African)	Zulul. kansanl.
MUS107	S3-4-150- 151	Se varsinainen pelonkarkoittamislauku	<i>Enkeleitä onhan heitä...</i>	Eeva Vainio	Jukka Salminen
MUS108 = UE094	S1-2-132	Seuraa tähteä	<i>Kuule, kallis ystävä...</i>	(suom. J. Löytty)	Trad. Senegal
MUS109	MA3-4-53	Shalom / Näkemiin	<i>Shalom, chaverim...</i>	Trad. Israel	Israel
MUS110	S5-6-114	Singada hamba yothina / Lapsi on syntynyt meille	<i>Singada hamba yothina... / Lapsi on syntynyt meille...</i>	(suom. S. Salminen)	Etelä-Afrikka
MUS111	MA5-6-122	Siunaa ja varjele meitä / Suomalainen rukous (säk. 1 ja 3)	<i>Siunaa ja varjele meitä...</i>	Uuno Kailas	Taneli Kuusisto
MUS112	MM5-6-236	Soi laulu enkelten	<i>On jouluyö nyt hiljainen... / It came upon...</i>	Edmund Hamilton Sears (suom. K. Ala-Pöllänen)	Richard S. Willis
MUS113	MA5-6-123	Sunnuntaiaamuna	<i>On kesän kirkas huomen...</i>	Simo Korpela	Hj. Backman
MUS114 = UE098	MM3-4-220 /SL4-095 / MA1-2-233	Suojelusenkeli	<i>Maan korvessa kulkevi lapsosen...</i>	Immi Hellén	P. J. Hannikainen
MUS115	S3-4-155	Suurinta päällä maan / Ke hupna magin	<i>Jumalan Karitsa kantai... / Ke hupna magin...</i>	Trad.(?), Michel Ngor Sène (suom. K. Kaila)	Michel Ngor Sène
MUS116	S5-6-204	Swing Low, Sweet.../ Taivainen vaunu	<i>Swing Low, Sweet Chariot... / Taivainen vaunu...</i>	Trad. Spiritual	Spirituaali

NRO	Oppikirja - sivunro	Yhtenäistetty nimeke	Alkusanat...	Sanoittaja	Säveltäjä
MUS117	MA5-6-182	Sydämeeni joulun teen	<i>On jouluyö, sen hiljaisuutta...</i>	Vexi Salmi	Kalervo Halonen
MUS118 = UE100	S1-2-215	Tahdon muistaa pitkäperjantain	<i>Kolme ristiä karheaa hautakummulle kohoa...</i>	Anna-Mari Kaskinen	Pekka Simojoki
MUS119	MA5-6-175	Tervetullut Vapahtaja- mme / Nun sei uns willkommen	<i>Tervetullut Vapahtaja- mme... / Nun sei uns willkommen...</i>	(suom. P. Alanne)	1300-luvulta
MUS120	MM5-6-139	The land of hope and glory	<i>Land of hope and glory...</i>	[A. C. Benson]	Edward Elgar
MUS121	MM5-6-096- 097	The Rivers of Babylon (Alla polttavan aurion, vain engl.kiel.säk.)	<i>By the rivers of Babylon...</i>	Frank Farian - George Reyam - Brent Down - James McNaughton	Frank Farian - George Reyam - Brent Down - James McNaughton
MUS122 = UE105	S3-4-066 / SL4-058 / MA5-6-170	Tiellä ken vaeltaa / Adventtilaulu / Erev Shel Shoshanim	<i>Tiellä ken vaeltaa...</i>	(suom. J. Forsberg, Raamattu)	Josef Hadar
MUS123	MM5-6-226	Tule joulu kultainen	<i>Juhla vanhain perinteiden...</i>	Aarno Raninen	Aarno Raninen
MUS124	MA1-2-235	Tulkaa kaikki lapset luokseni	<i>Tulkaa kaikki lapset luokseni...</i>	Harri Setälä	Harri Setälä
MUS125	MM5-6-234- 235 / S5-6- 123	Tulkoon joulu	<i>Niityillä lunta, hiljaiset kadut...</i>	Pekka Simojoki	Pekka Simojoki
MUS126 = UE114	MA1-2-230	Tuulien teitä	<i>Lasken matkaan leijan kauneimman...</i>	Pirkko Arola	Jukka Salminen
MUS127	MA3-4-181	Tähdet pienet	<i>Tähdet pienet...</i>	Z. Topelius, Leena-Maija Alho, Soili Perkiö	Heikki Sarmanto (sov. A. Sarmanto)
MUS128	MM1-2-198	Tähtönen taivahan / Stern über Betlehem	<i>Tähtönen taivahan...</i>	Alfred Hans Zoller (suom. J. Forsberg, S. Puhtila)	Alfred Hans Zoller
MUS129	MM3-4-226	Valo pieni mulla on / This Little Light of Mine	<i>Valo pieni mulla on... / This Little Light of Mine... / Det lilla ljus...</i>	Trad. Spiritual	Amerikkal. spirituaali
MUS131	S3-4-074	Vastasyntynyt Jeesus	<i>Vain seimi niin köyhä...</i>	Trad. Ranska (suom. K. Solanterä)	William J. Kirkpatrick
MUS132	S5-6-221	Wir setzen uns	<i>Wir setzen uns... / Niin käymme viel' nyt itkein...</i>	(suom. R. Norio)	J. S. Bach
MUS133	MA3-4-219 / S3-4-120	Viron kansallislaulu / Mu isamaa / Oi isänmaa	<i>Mu isamaa...</i>	J. V. Janssen	Fredrik Pacius
MUS134	S5-6-203	Voi hänen rakkauttaan	<i>Onko suurempaa ihmettä...</i>	Almaz Belihu (suom. J. Löytty)	Almaz Belihu
MUS135	MM3-4-263	Campanita del lugar (Tuiki, tuiki, tähtönen, vain esp.kiel.säk.)	<i>Campanita del lugar...</i>	Trad.	Ranskal.
MUS136	MM5-6-81	Vijana hata wazee	<i>Vijana hata wazee...</i>	Trad. Tansania	Trad. Tansania

LIITE 13

UE-lauluston uskonnollisten laulujen säveltäjät ja sanoittajat

TAULUKKO 1. UE-lauluston uskonnollisten laulujen (N=121) sanoittajat aikakausittain ja maantieteellisesti (muut maat ja Suomi).

Aikakausi	Sanoittajat
ennen 1800-lukua	Komodín, Israel; Luther, Martin; ortodoksinen pääsiäistropari; ruotsalainen 1780
1800–1959	Alexander, Cecil Frances; Dahlquist, Siri; Frostenson, Anders; Hey, Johann Wilhelm; Hopkins, J. H.; Jepsson, Carla; Norberg Hagberg, Eva; spirituaali Hellén, Immi; Konttinen, Maija; Mikkola, Maila; Raitio, Konstantin; Runeberg, Johan Ludvig; Schöneman, K. O.; Virtanen, Hilma
1960–	Berthier, Jacques; Melin, Margareta; Muri, Sigurd Ahtinen, Seppo; Arola, Pirkko; Forsberg, Juhani; Haapala, Kari; Haavio, Jaakko; Halonen, Pirkko; Heikkilä, Lasse; Huvi, Tero; Kalliokoski, Ilkka; Karimies, Aili; Kaskinen, Anna-Mari; Kekäle, Jari; Leppilampi, Jukka; Lähteenkorva, Mirjami; Löytty, Jaakko; Maukonen, Jarkko; Peltonen, Oke; Perkiö, Pia; Pispä, Kaija; Puhakka, Ilkka; Ruuska, Pekka; Saarenketo, Antti; Saarinen, Tapani; Sainio, Paula; Salli, Mari; Salminen, Jukka; Savolainen, Maisa; Simojoki, Pekka; Tossavainen, Petra; Vartiainen, Tuula-Maria; Veneskoski, Eero; Vidgrén, Karoliina
Ei tietoa	Kanteletar; Raamattu; Trad. (eteläafrikkalainen, puolalainen; ranskalainen)

TAULUKKO 2. UE-lauluston uskonnollisten laulujen (N=119) säveltäjät aikakausittain ja maantieteellisesti (muut maat ja Suomi).

Aikakausi	Säveltäjät tai sävelmien alkuperä
ennen 1800-lukua	Bach, J. S.; Düben, Gustav; Vogler, G. J.; Vulpius, Melchior; böömiläinen (1541), englantilainen (1734), ortodoksinen pääsiäistropari (n. 400-l.); ruotsalainen (1697), Saksassa (1539)
1800–1959	Hadar, Josef; Hauer, K. H. E.; Hopkins, J. H.; Köhler, Emmy; Sontonga, Enoch; Styf, Per-Erik; Widéen, Ivar; spirituaali Hannikainen, P. J.; Kuusisto, Taneli; Lagi, Rudolf; Mikkola, Maila; Nyberg, Mikael; Raala, R. (Berndt Sarlin)
1960–	Berthier, Jacques; Lundberg, L.-Å. Björninen, Pekka; Forsberg, Juhani; Haapala, Kari; Halonen, Pirkko; Heikkilä, Lasse; Huvi, Tero; Kalliokoski, Ilkka; Laaksonen, Petri; Leppilampi, Jukka; Löytty, Jaakko; Maukonen, Jarkko; Nikkola, Tuomo; Nuutinen, Tapani; Puhakka, Ilkka; Pyysalo, Jussi; Ruuska, Pekka; Saarinen, Tapani; Sainio, Paula; Salli, Mari; Salminen, Jukka; Simojoki, Pekka; Strähle, L. J. G.; Vidgrén, Karoliina; Viitasalo, Väinö; Voipio, Kaarlo; Voipio, Margareta
Ei tietoa	Trad. (Afrikka, Etelä-Afrikka, Puola, Ranska, Senegal, Suomi); kalevalainen sävelmä

LIITE 14

MUS-lauluston uskonnollisten laulujen säveltäjät ja sanoittajat

TAULUKKO 1. MUS-lauluston uskonnollisten laulujen (N=134) sanoittajat aikakausittain ja maantieteellisesti (muut maat ja Suomi).

Aikakausi	Sanoittajat
ennen 1800-lukua	Komodín, Israel; Luther, Martin; Piae Cantiones (1582); (Trad., saksalainen 1621)
1800–1959	Benson, A. C.; Cottrau, Teodoro; Ebel, Eduard; Farjeon, Eleanor; Hamilton, Sears Edmund; Janssen J. V.; Jochumsen, Matthias; Köhler, Emmy; Mohr, Joseph; (Trad. 1833 ja 1956) Auvinen, Helmi; Granlund, J. F.; Hannikainen, P. J.; Hellén, Immi; Ingemann, B.S.; Isola, Mauno; Joukahainen, Vilku; Kailas, Uuno; Korpela, Simo; Korpilahti, Martti; Leino, Eino/Railio, Juho; Paturi, Kustaa; Schönemann, G.O.; Soinne, Aatto
1960–	Belihu, Almaz; Farian, Frank/Reyam, George/Down, Brent/McNaughton, James; Hallqvist, Britt G.; Lafferty, Karen; Muri, Sigurd; Shakin, Stevens/John, David/Hetälie, Bob; Webb, Joy; Zoller, Alfred Hans Aalto, Liisa; Alanne, Paavo; Ala-Pöllänen, Kari; Arola, Pirkko; Asunta, Sampsa P.; Forsberg, Juhani; Halonen, Pirkko; Issakainen, Tytti; Kaskinen, Anna-Mari; Kautto, Kaisa; Kiiski, Paavo; Konola, Juhani; Koski, Suvi-Päivi; Linnankivi, Marja; Löytty, Jaakko; Mali, Turkka; Ohls, Petter; Oksanen, Elsa; Okulov, Sergei; Porola, Matti; Puhtila, Sauvo; Raninen, Aaro; Sainio, Paula; Salmi, Maaria; Salmi, Vexi; Salminen, Jukka; Salminen, Sanna; Setälä, Harri; Simojoki, Pekka; Tenkku, Liisa; Tiilikka, Leena; Vainio, Eeva; Viitanen, Hannele
Trad.	Afro-amerikkalainen spirituaali; Ortodoksinen pääsiäistorpari; Raamattu; Trad. (ranskalainen, venezuelalainen, israeliläinen, eteläafrikkalainen, tansanialainen), Trad. (suomalainen); Kanteletar; Lisäksi (ei tarkempaa tietoa tekijästä): Michel Ngor Sène ja Pyhäkoululauluja 33

TAULUKKO 2. MUS-lauluston uskonnollisten laulujen (N=132) säveltäjät aikakausittain ja maantieteellisesti (muut maat ja Suomi).

Aikakausi	Säveltäjät tai sävelmien alkuperä
ennen 1800-lukua	Bach, J. S.; Haydn, Joseph; Howard, Samuel; Vogler, G. J.; Piae Cantiones (1582); (ranskalainen; ruotsalainen, saksalainen 1539; 1622; 1300-luvulta; 1600-luvulta)
1800–1959	Ebel, Eduard; Elgar, Edward; Gruber, Franz; Hadar, Josef; Hairston, Jester; Köhler, Emmy; Sontonga, Enoch; Sveinbjørnsson, Sveinbjørn; Willis, Richard S.; muut (englantilainen 1833; saksalainen 1842) Pacius, Fredrik; Backman, Hjalmar; Hannikainen, P. J.; Kuusisto, Taneli; Linßen, Gabriel; Maasalo, Armas; Nyberg, Mikael; Raala, R. (Berndt Sarlin); Sibelius, Jean; Turunen, Martti
1960–	Belihu, Almaz; Collison, Valerie; Farian, Frank/Reyam, George/Down, Brent/McNaughton, James; Keetman, „Gunild/Ronnefeld, „Minna; Lafferty, Karen; Stevens, Shakin/David, John/Heatlie, Bob; Webb, Joy; Widestrand, Olle; Zoller, Alfred Hans Raninen, Aarno; Björninen, Pekka; Haapala, Kari; Halonen, Kalervo; Halonen, Pirkko; Jokelainen, Hannu; Karppinen, Outi-Mari; Kautto, Kaisa; Koski, Suvi-Päivi; Laaksonen, Petri; Löytty, Jaakko; Ohls, Petter; Porola, Matti; Rasin-kangas, Jussi; Sainio, Paula; Salmi, Maaria; Salminen, Jukka; Salminen, Sanna; Sarmanto, Heikki; Setälä, Harri; Siitonen, Matti; Simojoki, Pekka; Suvas, Meiju; Viitanen, Hannele
Trad.	Afro-amerikkalainen spirituaali; Juutalainen; Ortodoksinen pääsiäistorpari / Vanha kirkkosävelmä; Trad. (israeliläinen, eteläafrikkalainen, etelätirolilainen, irlantilainen, italialainen, normandilainen, pakistanilainen, ranskalainen, senegalilainen, sleesialainen, tansanialainen, ukrainalainen, venezuelalainen); Trad. (suomalainen); Kalevalainen; Trad.; Lisäksi (ei tarkempaa tietoa tekijästä): I. Rasmussen; Michel Ngor Sène Senegal ja Naga Boriputt

LIITE 15

MUS- ja UE-oppikirjalaulustojen virret

Musiikin (MUS) ja uskonnon (UE) oppikirjalaulustoihin sisältyvät 21 virttä, yksi jumalanpalveluslaulu sekä kaksi virsisävelmään pohjautuvaa laulua. Taulukosta ilmenevät virren numero ja alkusanat, virsikirjaan hyväksymisvuosi sekä sisältyminen Peruskoulun luokka-asteiden 1–2¹ ja 3–4² virsisuosituslistaan (Pk:n vsl).

Virsinro säkeistöt	Virren alkusanat	Virsi- kirjassa vuodesta	MUS	UE	Pk:n vsl lk 1–2 ¹	Pk:n vsl lk 3–4 ²
1	Hoosianna	1986–	X	X	X	
13	Nyt sytytämme kynttilän	1986–	X	X	X	
[13]	[Nyt syttyy valot tuhannet, vrt. sävelmä: VK 13]	[1986–]	X			
15	Tiellä ken vaeltaa [Adventtilaulu]	1986–	X	X		X
17	Ilon päivä verraton	1583–	X			X
21 1,2,10	Enkeli taivaan	1605–	X	X	X	
30	Maa on niin kaunis [Toivioretkellä]	1986–	X		X	
[31]	[En etsi valtaa loistoa, vrt. Ei valtaa, kultaa loistoa]	[1986–]	X			
53	Nuori neitsyt Maria	1986–		X		
78	Vieraalla maalla kaukana	1963–		X	X	
88	Lensi maahan enkeli	1986–		X	X	
90	Kristus nousi kuolleista	1986–	X	X		
487	Jeesus sinuun turvaten	1963–		X		
488	Jeesus, sinä itsekkin	1986–		X	X	
490	Mä silmät luon ylös taivaaseen	1886–		X		X
492	Ystävä sä lapsien	1938–		X	X	
494	Luoja enkeleineen	1986–		X		
497	Kun äidit lapsiansa	1963–		X		
499	Jumalan kämmenellä	1986–		X	X	
501	Kuule, Isä taivaan	1986–	X	X	X	
503	Taivaan Isä, suojan antaa	1986–		X		X
571 1–3	Jo joutui armas aika [Suvivirsi]	1701–	X	X	X	
584 1,3	Siunaa ja varjele meitä [Suomalainen rukous]	1986–	X			
743	Jeesus, kutsut minutkin [Lasten ehtoollislaulu]	2001–		X		

¹ = Peruskoulun virsisuosituslistan luokka-asteiden 1–2 virsi (Sakasti 2016, elektroninen lähde)

² = Peruskoulun virsisuosituslistan luokka-asteiden 3–4 virsi (Sakasti 2016, elektroninen lähde)